FOR KIRKE OG KULTUR

UTGIVET AV

THV. KLAVENESS OG EIVIND BERGGRAV-JENSEN

SYTTENDE BIND

KRISTIANIA

STEEN'SKE BOKTRYKKERI OG FORLAG

1910.

v.17
1910

EFTERTRYK FORBYDES

Indhold.

Side.

Slusk. Av Kristen Skjeseth, prest 1, 103
Fra Camilla Colletts læreaar. Av H. Eitrem, cand. mag..... 13
Syng, norske folk! Av A. Fasmer Dahl, sjømandsprest..... 31
Det religiøse moment i aarets litteratur. Av Berggrav-Jensen 35, 399
Englands kyrka och socialismen. Av Sam. Gabrielsson, prest, Upsala 65
Litteratur 42, 120, 192, 319, 448, 567, 624
Oplysninger til Henrik Ibsens biografi. Av Fr. Ording, skolebestyrer 75
Ole Bull. Av O. M. Sandvik..... 89
Landeveisbreve. Av Olaf Strømme, pers. kap..... 92
Den kirkepolitiske stilling i Danmark. Av H. Ostenfeld, provst, Kjøbenhavn..... 99
Arbeiderne er faa. Av Kristen Skjeseth, prest..... 114
Hvad er der igjen av Messina-indtrykkene. Av V. H. Günther, tysk prest i Kristiania..... 129
Ullmann's haandbok i verdenshistorien. Av dr. Otto Jensen.... 137
Nogle bemerkninger om nadverdlæren. Av Kristen Andersen, læge, Kristiansand S..... 142
Fabrikker med egne hjem paa landet. Av E. B.-J..... 159
Et socialt-religiøst kvækerinstitut. Av Lilla Jacobsen 163
Armeniens kirke. Av Galust Iskenderian..... 167
Taknemlighet Eidsvoldsmonumentets idé. Av Berggrav-Jensen 182
Rævesaksen. Av Regine Brun Arctander 189
Kunsten som livsværdi. Av L. Dietrichson, professor 193, 261, 334
Troen og Jesus. Av J. Gleditsch 210
Georg Brandes og vi. Av C. J. Hambro, cand. mag..... 213
Vore barn og bibelen. Av H. Raabe, overlærer..... 219
Presterne og aandskulturen. Av Marcus Gjessing, sogneprest. 229
Kristendommen og livet. Av Carl Konow..... 234
Et brev om kirken og arbeiderne. Av Amlund, sogneprest..... 248
Wergelandiana. Av. D. Thrap, fhv. sogneprest..... 250
«Sluske»-melodi fra Nordland 256
Bjørnstjerne Bjørnson. Av Thv. Klaveness..... 257
Hvad jeg har lært av Herman Kutter. Av Thv. Klaveness... 285
Nogle Nikodemustanker. Av Viggo Ihm 297
Om kristendomsundervisningen i skolen. Av Sven Svensen, skoleinspektør..... 303
«Kjærlighetens øine.» Av Berggrav-Jensen..... 315
Kunst og livssyn. Av Aagot Ræder..... 321

328722

Side.
Messina. Av V. Brücker, høiskoleforstander, Kolding 328
Enhver blir salig i sin tro. Av Peder Christensen, res. kap.. 352
Sluskens digter. Av Kristen Skjeseth..... 358
Legende av Longfellow. Av Sofie Bonnevie..... 367
Prikken som maa staa. Av Grethe Elmar..... 371
Religion og ritual om livstilblivelsen. Av Jens Gleditsch..... 376
Husandagt, ikke opbyggelser. Av Berggrav-Jensen..... 381
Viggo Ullmann †. Av Thv. Klaveness..... 385
Av religionens naturhistorie. Av J. J. Jansen..... 388
Irske klostre. Av C. J. Hambro, cand. mag..... 418
Om vore synder. Av Jens Gleditsch..... 431
Jonas Dahls sameverk. Av J. H. H. Brochmann 438
Ritual og realisme 443
Hvor menneskerettigheter krænkes. Av Berggrav-Jensen..... 449
Arbeidernes stilling til kirken og menighetens medansvar herfor. Av Fernando Linderberg 455
Livets seier. Av Kristen Skjeseth 476
Berlineruniversitetets mænd. Av Fredrik Paasche, cand. mag. 478
Kirken og biblioteksaken. Av Arne Arnesen, bibliotekar..... 487
August Strindberg. Av Christian Claussen 494, 535, 609
«Hvem er Gud?» Av Mor..... 508
Inferno. Av Fred. Tybring, prest..... 511
Hvordan man kommer ind i religionens verden. Av Thv. Klaveness..... 513
Naar teologien volder uro i menigheterne. Av Adolf Harnack. 520
Harnacks besøk. Av Lyder Brun 528
«Hvem er Gud?» Av Thea Christiansen..... 549
Omkring skolespørsmaalet. Av Johan Hertzberg, inspektør... 551
Nye strømninger i vor tids folkeoplysning. Av Karl Christensen, forfatter, Kjøbenhavn..... 555
Hvad er kristendom? Og hvordan blir den min religion? Av Johannes Johnson 577
Den monomane Hamsun. Av Berggrav-Jensen 588
Leo Tolstoj om liv og død..... 596
Mor og barn. Av Jens Gleditsch..... 602

«SLUSK.»[1])

«For Kirke og Kultur's» redaktion har bedt mig om at faa vite litt om anlægsarbeidernes liv og levnet. Jeg vil ikke si nei til det. Efter mit samliv med dem kunde jeg muligens ha noget at fortælle, som ikke alle vet. Jeg har intet imot at henlede opmerksomheten paa disse vore brødre, som er altfor meget misagtet og miskjendt. Vor sympati for dem vil øke i samme grad, som vi lærer dem at kjende.

Desværre har jeg ikke Johan Falkbergets intime kjendskap til dem. Og kan heller ikke som han faa duften av dynamit og mineskud, hammerslagenes musik og grubernes dystre mørke ind i skildringen. Av den grund, at jeg ikke har hat anledning til at fordype mig i gruberne, men kun har prøvet livet i sol og luft ved almindeligt jernbanearbeide. Hvad jeg har set og hørt og følt under dette arbeide, vil jeg fortælle noget om. Det kunde muligens falde i hænderne paa en eller anden praktisk filantrop eller bli læst av nogen ingeniør der har kommandoen over en arbeidstok og som

[1]) En yngre prest nordpaa gik for nogen tid siden som almindelig arbeider til et stort grubeselskap. Han vilde en stund ha det som arbeiderne. I førstningen holdt han paa at bukke under. Han var legemlig ingen kjæmpe. Men han holdt ut og kom siden ovenpaa. Arbeiderne visste intet om hans utdannelse eller sociale stilling. De fik tillid til ham og valgte ham til arbeidslagets regnskapsfører. Da de syntes han greide dette forbløffende godt fandt de tilslut ut, at han vist maatte ha middelskoleeksamen. Den sidste dag navngav han sig og holdt saa en søndag i fri luft en liten gudstjeneste. Ved den leilighet *lyttet* arbeiderne.

At navngi sig overfor offentligheten er ikke godt for en prest, som paa denne maate gjør noget, der endnu er usedvanlig. Hans navn og det han lærte av sit arbeiderliv vilde derved let skytes utilbørlig frem og der kan bli en kultus om hans person og «daad», som vilde skade baade ham selv og saken. Kun av denne grund fremkommer denne artikel anonymt. Red.

burde ha meget bedre kjendskap til sine folks leve- og tænkesæt, end de ofte har, og samarbeidet vilde bli lettere for begge parter.

Det var første gang ved en rekrutkommission i 1901, at jeg hørte en mand kalde sig selv «slusk». Før hadde jeg kun hørt det som skjeldsord. Men nu kom matr.-nr. 951, Lieskar, frem og blev spurt om sit embedes art. «Slusk» var svaret. Vi blev glad i slusken Lieskar de 72 dage paa moen. Vel kunde han være raa og ha vanskelig for at lære tilbunds den militære disciplin. Men saa blev der til gjengjæld liv i hans nærhet — og det er like nødvendig — hvad enten det var hjemme i leiren om aftenen eller paa utmarsch, naar han med høi stemme førte an og sang sluskeviser. Sit gode hjertelag fik han ofte vise, naar han tok mindre sterke kammeraters rygsæk paa sine sterke skuldre.

«Slusk» er det velklingende navn, vi kjender paa disse omflakkende arbeidere. Det navn bruker de om sig selv, og er da stolte av det. Men ingen maa bruke det om dem. Det optar de som en fornærmelse, som naar de selv kalder en utenfor standen for «bône» med al den foragt for fastboende jordgravere som en ægte slusk kan føle i sit bryst og lægge i sit tonefald. En taler maa være vel inde i retorikens kunst og endda ha et vist medfødt talent for at faa sin følelse av foragt til at lyde saa fuldtonende som en slusk. Hos ham kommer det fra hjertedypet.

Nylig ved et retsmøte hadde jeg anledning til at høre og beundre denne originale veltalenhet. Hvis jeg ikke hadde visst, at anmelderen var i sin gode ret, vilde jeg ha syntes meget synd i ham, da anklagede tok til gjenmæle og behandlet hans sanddruhet, som han til denne stund hadde trodd paa, og som det var ham en saa stor en sorg at maatte tvile paa. Endda virkningsfuldere var den bitende ironi, hvormed slagordet «Ikke barmhjertighet, men retfærdighet» blev turneret. At der ikke var tale om barmhjertighet, det hadde han sandelig faat føle — men retfærdigheten hadde han nok heller ikke set noget til.

Slusken staar ikke utenfor den regel, at livsomstændigheterne altid sætter sit præg paa menneskene og danner deres sind og karakter. Det maa vi huske, for at vor bedømmelse

kan bli retfærdig. Ti faa mennesker lever i saa vanskelige livskaar som slusken, der ikke har hjem noget sted, men reiser dit, hvor han kan haabe at tjene mange penger. Trækfuglen tar vel ingen skade av at leve sit vidunderlige turistliv i de lyse sommernætter her hos os med elskov og sang og matstræv for saa at flytte til sin villa ved Middelhavet, naar rigmænd og kunstnere flytter fra landet i senhøstens tid. For menneskenes børn er det derimot gunstigere at forlate far og mor og bli fast hos sin hustru i hjemmet. Men slusken er dømt til at føre et omflakkende liv. Jeg traf nylig en arbeider, der før jul var i Sydvaranger, i vinter paa Notodden, i sommer i Abisko i Nordsverige og nu var han allerede langt derfra. Han hadde dog hjemmet i form av kone og barn med sig overalt. Men de fleste er løse personer. Naar de kommer til en arbeidsplads puttes de i lag og barakke, hvor der tilfældigvis er plads. I den barakke, hvor jeg spiste, var der i en leilighet Kristianiagutter med det herligste vikamaal, i en Søndmøringer, i en Nordlændinger fra Bindalen til Ofoten og i den 4de svensk slusk. Disse sidste er de mest utprægede, mest egtefødte, aristokratiet blandt slusken. De regner sig selv for at være de dygtigste arbeidere, og ingeniørerne er ofte enige i det. En norsk unggut gaar ikke uberørt ut av et saadant lag. Det merkes paa hattefaconen, paa halsbindets regnbuefarver, paa edernes blomstersprog og ofte ogsaa paa et særlig godt tak paa arbeidet, at han har været i lag med svenske brødre. Paa grund av pladsmangel maatte en arbeider nogle nætter ligge paa gulvet i mit krøble takkammer. Jeg trodde fuldt og fast at han var svenske, men da vi hadde sovet sammen i to nætter, fortalte han, at han var født av meget norske forældre i Skjærvø og kun en kort tid hadde været i Sverige. Han hadde været av de meget paavirkelige, ikke bare med hensyn til sproget. Han blev forbauset, da han hørte, at jeg var like gammel som han: «Ni kan vist inte ha supit», var forklaringen paa fænomenet.

Da jeg ikke kommer til at berøre bare de gode sider ved sluskens liv og karakter, vil jeg minde om noget Tambs Lyche sier i «Lysstreif». Jeg husker det ikke ordret, men det er noget om, at han i hele sit omflakkende liv — ogsaa

sammen med præriens cowboys — kun hadde truffet to mennesker, som han ikke trodde var gode paa bunden, og endda hadde han en mistanke om, at han ikke hadde loddet dybt nok i disse to. Dette vil jeg gjerne være med at slaa fast — især efterat jeg har lært slusken at kjende, og set, at han er ikke slik, som vi trodde, da vi som barn gik forbi en flok med slusk næsten med frygt i sindet. Ialfald er det sikkert, at om jeg skulde ta iflæng 9 mennesker av hvilkensomhelt klasse, vilde jeg vanskelig finde en flok, hvor jeg maatte sætte hver enkelt saa høit som disse, jeg tilfældigvis var kommet i lag med, naar tilbørlig hensyn tages til alle ting. Rigtignok sa ingeniøren, før jeg begyndte, at det var et av de bedste lag, og de var heller ikke ægte slusk. I vintermaanederne drev de fiske. Men livet i fiskeværene er heller ikke den bedste opdragelse, især ikke i den sidste tid, da skøite- og otringsfiskere hader hinanden med et fuldkomment had og ikke regner det saa nøie med mit eller dit. — Den største del av sit liv hadde de dog været paa anlæg. Nogle av dem hadde været med ved Ottabanen, Ofotbanen og Bergensbanen og andre baneanlæg, og la nu planer om at bli med ved Dovrebanen. Disse 9 var allesammen kjernekarer, som jeg maatte bli gla i. Og hvorfor skulde ikke ogsaa de andre være det? De kunde nok undertiden gjøre et meget uopdragent indtryk, især i spisesalen, hvor vi gjennem en trang luke skulde ha vore matportioner. Da kunde jeg ofte faa lyst til at rope: «Vet I da ikke hvad kø er for noget?» Men maven var tom, og tiden var kort, og jeg selv vilde ogsaa heller ha mat end at staa i kø. Og naar der ikke staar en vagtmand og passer paa, har det ikke let for at bli kø i verden. — Et andet tilfælde maa jeg nævne: Ved et demonstationsmøde var der en, som jeg — la mig si det — rent væmmedes ved at se og høre. Efter at hovedtalen var holdt, stod han frem og vilde minde om fader Marx's ord: «Arbeidere i alle land forener eder.» Saa stak en anden en avis til ham, og av den læser han op med glædesstraalende blik, at nu hadde denne arbeidernes forening baaret en herlig frugt. Lænsearbeidernes streik var lyktes. 200 000 tylvter tømmer var sluppet løs og seilet kapitalisternes næse forbi. Jeg maatte tænke paa dette,

da jeg senere i et brev læste, at 2000 arbeidere gik arbeidsløse paa grund av denne affære.

Men ogsaa denne mand fik jeg megen sympati for, da jeg nogle maaneder efter traf ham, og han fortalte om sit liv ved anlæg og i gruber. Jeg forstod saa vel, at sindet kunde bli mørkt og tankerne hadefulde ved det liv, og at man kunde faa en kulsviertro paa streiken som arbeidernes eneste vaaben til at fremtvinge lysere kaar. — Og manden var rigtig rar at tale med. Tambs Lyche har ret. Det maatte jeg atter sande.

Alle, som jeg kom i berøring med, hadde gode egenskaper. — Og hvorfor ikke? De fødes i hjem som andre mennesker. De gaar paa skole og konfirmeres som andre mennesker, og enda gaar de nogle aar hjemme. Saa begynder et sted i nærheten et anlæg. Mange forældre har vel ikke stor lyst til at la dem reise. Men pengene gror ikke paa trær i Norge — og om saa er, saa eier ialfald ikke disse nogen trær. En liten jordflek gir heller ikke meget av sig, og fra fiske kan man vende tilbake like fattig, som man reiste, og slite meget forgjæves. — Saa faar de lov at reise dit, hvor pengene lokker, og de fleste kommer fra respektable hjem. Jeg reiser nu ofte sammen med nogle unggutter, der besøker sine forældre om søndagene. Kjække, brave unge mennesker ser det ut til at være. —

Hvordan er deres *arbeide?*

Det er slitsomt og ensformig. I en utrænet nybegynders dagbok staar følgende at læse: «Arbeidet gik ut over hænder og rygmuskler. Første økt, $2^1/_2$ time, ikke saa værst. Næste økt, $3^1/_2$ time, frygtelig lang. Sidste time pinefuld. Hadde lyst til at sitte ned, men det kan man jo ikke, selv om musklerne skriker. Spise middag paa dampkjøkkenet. Pølser og søtsuppe. Pølserne vilde jeg nok ellers ha analyseret. De var sørgelig bleke og hadde en uæstetisk tykkelse. Nu sluktes de med skind og glupende appetit. Søtsuppen var festlig. 25 minutters middagslur var en liten forsmak paa sabbatshvilen. Intet under, at arbeidsslitte mennesker drømmer om hvile i evigheten.

Eftermiddagens to sidste timer grufulde. En del af kameraternes eder skyldtes vist den uduelige medarbeider.»

Næste aften: «Mørbanket idagmorges. Stiv i alle lemmer.

Smerte i alle muskler. Kl. 1 var jeg aldeles færdig. Godt at det er lørdag. Hadde ikke orket at begynde igjen kl. 2. Skal aldrig mere tale om uhøflige arbeidere. Om jeg hadde møtt kongen hadde jeg ikke orket at hilse. Til middag stekt fisk og melkesuppe. Fisken var udmerket god, men jeg kunde næsten ikke aapne munden nok til at tygge. Trætheten er gaat helt op i kjævemusklerne. Svælget er hovnet op.»

Søndag aften: «Fik ikke sove inat for smerter i hænder og ryg og for min ven gitarspilleren nedenunder. Nu derimot føler jeg et stort velvære, saa jeg gjerne kunde begynde paa arbeide igjen.»

Senere i uken: «Var paa arbeide alle dage til torsdag middag. Da var hænderne blit slike, at det ikke var tale om at fortsætte. Men hadde det været nødvendig for fortjenestens skyld, saa hadde jeg vel maattet bite tænderne sammen. Det var fælt at se den spræk mellem tommelfinger og pekefinger som en anden hadde. Men han maatte nok drive paa.» —

Efter nogle dages hvile begyndte arbeidet igjen. Da gik det bedre. Og med to maaneders arbeide var kroppen indkjørt. Naar jeg om kvelden hadde badet, kunde jeg føle et fysisk velvære, som jeg aldrig hadde kjendt. Men selv da var de to sidste timer haarde nok at komme gjennem. Ofte var jeg saa træt, at jeg maatte hvile litt før jeg spiste. Og ikke bare for mig var det haardt. Ogsaa mine kamerater, som i aarevis hadde tat de samme tak, arbeidet «paa margen». Dette var arbeide i almindelig jordskjæring — med noget lere og ofte tæle. Litt avveksling var der mellem hakke og spade — og saa skulde voggerne kjøres bort og tømmes.

Men der er mange som maa sitte time efter time med sin hammer og slaa paa mineboret. I begyndelsen dovner armen, men litt efter litt lærer de knepet, og taktfast falder hammerslagene langs fjeldsiden — uten avbrytelse, time efter time, dag efter dag. Enkelte kan se tilbake paa en lang aarrække, da de har brukt høire arm til at slaa og venstre arm til at dreie boret med. Og de har ikke gjort andet i solskin og regn, i sommerhete og vinterkulde, end at slaa med høire haand og og dreie boret med venstre haand. Det er bra med arbeidets fordeling i verden, saa man kan opnaa den størst mulige færdighet i sit fag. Men det er ikke alle,

som faar det morsomt paa den maate. De flytter jo av og til disse borere. Fra skjæringer i Gudbrandsdalen til tuneller paa Ofotbanen — og saa til Gravehalsen. Kanske de ogsaa har prøvet duften av mineskud i Dunderlandsdalen og indaandet dampene i Sulitjelmas kobbergruber. Men paa alle steder har deres hænders gjerning været den samme — at slaa og dreie Og resultatet er, at Vestland og Østland forbindes, at store værdier utskibes fra Sulitjelma og Dunderlandsdalen, at Ofotbanen gir statskassen en smuk indtægt ved den malm som ruller gjennem den lange række av tuneller fra Riksgrænsen til havet.

«Hammerslag paa hammerslag
indtil livets sidste dag.
Ingen morgenstraale skinner.
Ingen haabets sol oprinder.»

Naturligvis føler de litt stolthet, naar et arbeide, som Gravehalsen er færdig, og venter med spænding paa den time, da et skud laver aapning mellem Øst- og Vestland. Det er et stort verk, resultatet av ingeniørhjerners kloke projekter og nøiagtige beregninger. Men der blev aldrig hul mellem Østland og Vestland uten disse hammerslag.

Det var hyggeligt at se den velfortjente tak, de fik i Kongens tale i Bergen. Men tænk om nogen fik være tilstede ved de fester, som holdes! Det er kanske for vanskelig at finde de mest fortjente blandt saa mange. Det vilde kanske være farlig for den misundelse, som kunde komme op mellem dem selv indbyrdes. Og desuten rangordningen! —

Men litt fest kunde de ha godt av. Ti dagene gaar i den utroligste ensformighet.

Hvad er det, som holder arbeidslysten oppe? Ja nu vet jeg ikke, hvordan det er med den, som sliter for kone og barn. Kanhænde tanken paa dem kan bringe litt glæde ind i ensformigheten.

Men ellers er det kun en ting som driver. Det er pengene, man kan tjene. Jeg hadde engang udmerket anledning til at se det. Mine arbeidskammerater var som nævnt kjernefolk og arbeidet ihærdig. En dag hadde vi begyndt paa en ny akkord. Formanden var tilfældigvis borte, da ingeniøren

kom forbi. Han spurte, om det ikke var bedre at arbeide der end et sted, de hadde akkord aaret i forveien. De maatte indrømme, at det ikke var slik søle. «Da kan I vel arbeide for mindre betaling», sa ingeniøren i spøk. Men ingen opfattet, at det var spøk. Da han var gaat, faldt de aldeles sammen. Det var ikke mange vægger, som blev kjørt bort den eftermiddag. Hele den næste dag virket det. Først tredje dag fik de arbeidsvettet igjen.

Selv paa mig, for hvem det var ganske likegyldig, hvad jeg tjente, virket det. Det *var* morsommere at arbeide i akkord, hvor vi forstod at vi kunde tjene godt. Og vi gjorde det som oftest. Undertiden meget godt. —

Men det er fortvilet og virker ødelæggende paa karakteren at skulle arbeide bare for de lumpne kroner man kan tjene Det blir ikke en trang at gjøre saa meget og saa godt arbeide som muligt. Derved skapes en upaalidelighet hos mange, som alle arbeidere kommer til at lide under. Det viser sig ved streiker, hvis maal er at sikre en viss mindsteløn. Ved en leilighet, jeg kjender til, gik kravet ut paa en mindsteløn av kr. 4,50 for stenarbeidere og kr. 4,00 for jordarbeidere eller kanske det var 50 øre mere for hver. Det er et rimelig forlangende; men arbeidsgiverne kunde ikke gaa med paa det. Det er mange nok, som synes, det er bra fortjeneste, og vilde ta det rolig, naar det var sikret.

Hvor meget bør saadanne arbeidere tjene? Jeg spurte mine kamerater, hvad de ansaa for passende. De syntes, at 6 kroner var god betaling. Det vilde de være fornøiet med, men heller ikke med mindre. Ved opgjøret efter en akkord var gevinsten 5 kroner pr. dag. Da gren de. — Mange synes kanske 6 kroner dagen er svært meget for almindelige kropsarbeidere. Men det er *ikke* for meget for omflakkende anlægsarbeidere. Jeg taler ikke her om dem der er i fast stilling ved regulære bedrifter, hvor de bor med sin familie. De maa nøie sig med og kan klare sig med mindre. I regelen kommer de vel ikke over 4 kr. pr. dag. De fleste naar ikke saa høit.

Men her taler jeg om jernbanearbeidere og andre, som maa flakke om fra sted til sted. De kommer ofte til at slaa sig ned paa ubeboede steder, hvor lang og kostbar transport

ofte gjør alle livsfornødenheter utrolig dyre. Og deres arbeide er saa tungt, at man maa ha kraftig kost for at kunne holde ut. Der var noksaa lang vei til dampkjøkkenet fra vor arbeidsplads. Av den grund hændte det, at mine kamerater til middag spiste smørrebrød og kaffe, før de fik sig kokke. Men saa klaget de over sult, før kvelden kom, og det var tydelig at se, at arbeidsevnen var forringet. Vi hadde et udmerket maal i det voggetal, som kjørtes pr. time. — Jeg talte med én, som maatte ha varm ret morgen middag og aften. Han nævnte med foragt de nøisomme søndmøringer, som bare levet av smørrebrød. «Men saa arbeider de ogsaa som lus,» føiet han til. Jeg maa tilstaa, at jeg fik megen respekt for disse smaadyrs arbeidsevne, da jeg en eftermiddag i min nødtvungne ferie saa paa et lag søndmøringer, der stod i en skjæring med blytung lere. Det var en lyst at se, hvor de karer kunde arbeide. Seige, sterke tak! Jeg hadde vistnok truffet paa et lag søndmøringer hvis ganer fik smake kjød en gang iblandt, og det ikke saa sjeldent heller. Ellers hadde de ikke klaret den lere. —

Jeg hørte om dem, der brukte 5 kroner dagen til mat. Hvad de spiste, vet jeg ikke. Hvad de tjente heller ikke. Men om pungen var tom, da de reiste, vilde jeg ikke synes synd i dem. —

Hvor meget maa regnes for nødvendig til kost? I den tid jeg spiste alle maaltider paa dampkjøkkenet, var det vanskelig at klare sig med mindre end 2 kroner dagen. Da jeg spiste sammen med arbeidslaget i barakken, blev det litt billigere, men ikke meget. Nogen overdaadighet var der sandelig ikke. Jeg maatte av og til faa mig et ekstramaaltid hos nogle venner i nærheten. Jeg fik nemlig undertiden saadan ubændig lyst paa bif. Og det kunde man ikke faa ofte, naar man skulde leve for under 2 kroner. Endda var ikke dette den dyreste arbeidsplads. Ved Ofotbanens anlæg blev prisen paa varerne mindst fordoblet ved svenskegrænsen. Men der gik der ogsaa ry av fortjenesten, og av en svensk ingeniørs valgsprog: «Jag är inte kommen hit för att spara peningar, utan för att bygga järnväg.» —

Der slites snart hul paa bukserne, og støvlerne maa ofte repareres og fornyes. Dette koster ogsaa penger. Familien,

som bor langt borte, skal underholdes. Paa det sted, jeg nu bor, vet jeg, at enker med fire barn maa ha en 50—60 kroner maaneden, og de lever enda noksaa kummerlig. Her gaar atter 2 kroner. Nu har kanske de fleste ingen familie; men det har man ikke lov at regne med. En voksen kar i arbeide *skal* tjene saa meget, at han kan underholde en familie.

Naar man saa regner en passende sum til reisepenger og de mange dage i aaret, man ikke kan arbeide, søndage og reisedage, og den lange vintertid, da de nødvendigvis tjener mindre, forstaar man, at 6 kroner dagen om sommeren ikke er for meget. Ved beregning av akkorder skulde ingeniører anse sig moralsk forpligtet til at sørge for det, og de gjør det ogsaa i regelen, selv om der ikke er talt et ord om garanteret mindsteløn. — Som forholdene nu er blandt løsarbeidere, er dette en meget farlig ting. Men man maa komme dit, at man kan stole fuldt ut paa arbeiderne, hvad enten de arbeider paa akkord eller har daglon. Maalet vi maa stræbe mot er dette, at man ikke længer arbeider for pengenes skyld, men at selve arbeidet kan bli — ja det nytter vel ikke at si en lyst og fornøielse, for det kan vel borerens arbeide vanskelig bli — men ialfald ophøre at være en forbandelse. —

Kan dette opnaaes, og hvorledes? Jeg ser kun en utvei. Man maa undgaa at føle sig som en arbeidstræl. Men det blir man, naar man de sidste timer paa dagen arbeider «paa margen». Den tid, som er igjen før sengetid, er man ikke oplagt til nogen ting. Næste morgen skal man begynde de samme tak igjen. — Det er ikke *det* om at gjøre, at man ikke kan arbeide i 10 timer. Det kan man godt. Men saa er man dermed dømt til at være arbeidstræl og vil aldrig komme til at føle den dype arbeidsglæde, som er nødvendig for at holde sind og humør friskt.

Jeg er ganske enig i Schweigaards livsregel: «Virk saa meget, nyd saa litet som mulig er visdommens ypperste raad — tilfredshetens tryggeste grundvold sætningens anvendelse i livet.» Men det vet jeg ogsaa, at mennesket blev ikke til for arbeidets skyld, men arbeidet blev til for menneskets skyld. Og det skal ikke føles som en forbandelse.

Tiltrods for al motstand det vækker, vil jeg dog si — og hvis jeg talte, vilde jeg si det meget høit og gjenta det to gange:

8 timer om dagen er nok for saadant anstrængende arbeide. Det, som er over det, er av det onde. Jeg har i yngre aar været med ved almindelig sommerarbeide paa landet, ikke blot for moro skyld, haade 10 og 11 og 12 timer og vi blev drevet godt; men jeg har ikke været saa anstrængt som av 10 timers jernbanearbeide i mine kraftigste aar efter to maaneders træning. Man er ikke fuldt uthvilet, naar man begynder paa igjen om morgenen. Hele dagens arbeide blir den trætte mands. Og der blir slik fortrinlig jordbund for dem, der saar de bitre urter: klassehad og misundelse. Og upaalideligheten vokser, istedetfor at avta. Jeg tror ikke, at der vilde bli utrettet saa meget mindre ved 8 timers arbeidsdag, og da — og det er det vigtigste — kan man faa tid til at føle sig som aandsvæsen. Før man gir menneskene tid og anledning til at føle sig som aandsvæsener, kan man ikke forlange utprægede aandelige egenskaper av dem. Heller ikke paalidelighet. Ingen maa misforstaa mig derhen, at der ikke skulde være paalidelige mennesker blandt de mange arbeidstrælle, baade blandt kvinder og mænd. — Der er sandelig mange, som arbeider trofast og ihærdig for liten betaling. — Men man har her i landet fra gammel tid noget, som heter husmandstakt, noget fra den tid, da man gik paa laaven kl 3-4 om morgenen og begyndte at træske. Den takt hører ikke hjemme i elektricitetens tid, hvor livet og arbeidet blir saa meget mere intenst, og pulsen slaar hurtigere. Nu kræves der mere, men saa maa menneskeheten ogsaa opdrages til at yde mere. Pisken kan man ikke bruke. Det er arbeidslysten som maa vækkes, og energien, som maa hærdes. Til de *mange* timer hører husmandstakten. Vil man ha en raskere takt, maa man ha *færre* timer. Vil man ha arbeidslyst, maa man gjøre menneskene glade. Vil man ha energi, saa maa muskler og nerver opøves til at yde mest mulig i kortest mulig tid, for saa fuldt uthvilte at sættes igang igjen paa en velutrustet hjernes kommando og med det glade humørs fortrinlige smurning. Og paalideligheten, som jeg nylig hørte en ingeniør sukke efter, vil komme. Vedkommende sukkende ingeniør, er den mest energiske mand, jeg kjender. Han kan arbeide utrolig længe og intenst. Men hvis de ikke byr ham arbeide, som kræver hele manden, og som fylder ham

med dyp skaperglæde — saa flytter han. Han vilde nok være paalidelig, om man satte ham fast med et minebor til at slaa med høire haand og dreie med venstre haand. Han kan ikke andet end være paalidelig. Men han kom til at sukke endnu mere — av længsel efter andet virke, der kunde skaffe ham anden tilfredsstillelse end nogle lumpne kroner. Ja min ven, om du skulde komme til at læse dette, maa du tilgi, at jeg blander dine suk op i dette. Det er peper paa labskausen skal jeg si dig. Og mer end det. Ti det er ikke for at servere labskaus med kryderier, jeg skriver. Men du er en av dem, hvis pligt det er at lytte til de suk, som stiger op fra deres bryst, som sitter med mineboret og længes efter at være, hvad de skal være — mennesker, skapte til mere end at slaa med høire haand og dreie boret med venstre haand. Hammerslag paa hammerslag — indtil de har glemt at sukke og længes, fordi de har glemt, hvad et menneske er for noget. Og naar et menneske har glemt det — saa skal man ikke forlange meget, og ikke dømme strengt, fordi det var livsomstændigheterne og arbeidets art og mange andre ting, uforskyldte eller selvforskyldte, der stjal mer og mer av mennesket fra dem. Og for hvert slag de slaar over den tid, der er av det gode, hamrer de ind i sin hjerne, og endnu dypere — ind i sit væsens urgrund — de hatets og niddets ord som sidste søndag blev slynget ut over hoder, hvis indre masse er for litet utviklet til at tænke og dømme selv, men som blindt lar sig lede av dem, der kommer og byr sig frem som deres velgjørere. Det foreløbige resultat er vel ikke saa glimrende. Der ligger vældige opgaver og venter paa dig og dine kolleger. — Tror du ikke, det vilde skape like megen tilfredsstillelse at være med at løse disse vanskelige spørsmaal — at være med at omskape mineborerne til mennesker igjen — som de arbeider i sten og beton, der vidner om din dygtighet og energi? Dit navn vil leve. Du vil mindes som en velgjører paa det sted, du har virket. Men dine medarbeidere! Jeg vet, at du ikke betragter dem som maskiner. Jeg vet, at du har hjerte for dem. Vi har jo ofte talt om disse ting. Du har sagt, at noget maa gjøres. Jeg vet du har lyst. Jeg tror du har evne. Det er bare dette som mangler, at du ikke har følt nok til trykkene og lyttet nok til sukkene, saa det er blit dig en tvingende nødvendighet at rope ut til dine kolleger saa høit, at de alle maatte vaagne: «Mine venner, vi maa — det er vor hellige pligt, som vi ikke kan svigte — hjælpe vore medarbeidere, uten hvem vi ikke fik gjort nogen ting, til at bli mennesker.»

FRA CAMILLA COLLETTS LÆREAAR.

Av *H. Eitrem.*

Camilla Collett hører til de forfattere som kun motstræbende lar sig bringe ind i klasse og rubricere. Hendes forfatterskap er likesaa egenartet som hendes personlighet. Det er i grunden en lang, ofte gripende, undertiden en herlig monolog av eiendommelig intensitet. Den vandt i styrke og sikkerhet, og blev til en høilydt, av og til noget monoton forkyndelse. I denne sin monolog har hun en viss tilbøielighet til at kredse om de samme idéer, men har ogsaa en stor evne til at utdype dem ved stadig koncentration. Det var ikke mange idéer som hun behersket — sommetider behersket de hende —, men ensidigheten gav hende styrke og hendes ord magt. Denne idéernes koncentration stod i omvendt forhold til hendes evne til kunstnerisk syntese. Hun har leveret mange mesterlige ting — klassiske ting, men mest smaa ting: en stor syntese samlet hun sig aldrig til efter sit første store tiltak, og jo ældre hun blev, desto mere tok denne tendens overhaand

Til gjengjæld hadde hun en betydelig evne til at fortætte stemninger og refleksioner til aforismer. Aforismen finder vi alt utviklet i Margretes Dagbog (III. 201); hvis jeg ikke tar feil, kan oprindelsen til denne dagbok føres helt tilbake til midten av 1830-aarene. Hvad der kjendetegner Camilla Collett mer end alt, er dog hendes eksplosive kraft, som ogsaa meddeler sig til hendes stil og gir dens vellyd og harmoni en egen charme. *Stilen* var i det hele Camilla Colletts styrke, og dens forunderlige magt staar i skarp motsætning til kompositionens svaghet.

* * *

Flere av disse træk i hendes forfatterpersonlighet er aabenbart slegtsmerker. Fremfor alt kjender vi faderen igjen i datteren, især som ældre dame. Men de forhold hun levde

under bidrog i høi grad til at akcentuere og utvikle disse ættemerker. Et sted (X 159) taler hun om kontrasten mellem hende og broderen Henrik Wergeland, og siger: «Skulde Modsætningen ikke naturligt have sin Grund i, at han var Mand og hun Kvinde? Tag de samme Skud af en kraftig Skovvekst, plant det ene i den Luft, den Jord, hvor det hører hjemme, det andet i en pen Urtepotte i et Kammer til Gaarden, og spørg da ikke, hvorfor det ene udfolder sig i kraftig Yppighed, det andet hænger med Bladene». Dette er nu for det første altfor beskedent sagt; hun blev ikke et granskud som sygnet hen i en blomsterpotte. For det andet har de forhold hun fik gro i, trods den ujevne fordeling av lys og skygge, i høi grad befordret veksten — netop av det som er styrken i hendes begavelse, hendes formende evne. Netop tilværelsen paa det som hun i triste øieblikke kaldte skyggesiden av livet, har hjulpet hende over vanskeligheter som ellers vilde ha hemmet hendes utvikling. For at skjønne den 43-aarige enkes mesterskap da hun traadte frem med sin store roman, hendes uavhængighet i tænkning og form, maa vi søke tilbake helt til hendes pikedage. *Der* ligger de store personlige oplevelser som hun blev digter paa, og som hun digtet paa hele sit liv. *Der* la hun den solide grundvold for sin kunstneriske utdannelse.

* * *

Hun hadde vokset op i et utpræget literært hjem. Rigtignok fulgte hendes mor ikke helt med i børnenes høie flugt — det kan man vel være berettiget til at slutte av den tone hvori hun omtales av fru Collett (6te nat, I, 72): «Den mest bevidste og levende Betragtning hendes Aand har hævet sig til, maa have været en Forbauselse over Børnene, saadan som de artede sig og vokste op omkring hende . . . Ak, jeg trodde det var umuligt at et Menneske kunde græde saa ustanselig som jeg græd den dag da Moder blev begravet, og var det ikke for andet, saa var det dog fordi vi ikke havde været noget rigtig for hinanden, ikke kunde være det» [1]).

Men saa var hendes fars interesser desto høiere og mere omfattende, ikke mindst i æstetisk henseende. Far og datter

[1]) Mere om provstinden C. C. X 161.

— disse to sterke aander — har sikkert været meget henvist til hinandens selskap i Eidsvolds ensomhet. Begge to var meget læsende, meget tænkende, skarpt kritiske. Camilla Wergeland har — likesom Henrik og alle provstens omgivelser — været bestemt av dennes sterke personlighet. Hun taler om «Henriks barnlige, aldeles kritikløse Ærbødighed for Far» (I, 74) og «den ubegrænsede Underkastelse og Lydighed vi selv i de seneste Aar var vante til at vise ham» (I, 175). Han synes at ha øvet en mægtig tiltrækning paa andre, om han end holdt dem paa en viss avstand, som i ethvert velordnet solsystem Datteren har da ogsaa viet ham flere vaakenætters tanker end alle de andre hendes minder dvæler ved.

Og ret som det var, flyttet Henrik stormcentret med sig fra hovedstaden til Eidsvold. Ja, hans hovedkvarter var Eidsvold like til 1834 — altsaa til Camillas 21de aar, og saalænge han levde, hørte de lange besøk hos forældrene til hans livs skjønneste stunder. Der fulgte liv med ham, og han har vel ikke hat liten betydning for sin yngre søsters utvikling, skjønt de — ialfald hun — allerede meget tidlig maa ha følt at hun gled bort fra ham og med hele sin sjæls sympati var i motstandernes leir.

Skjønt der saaledes ikke manglet paa «mægtige aanders besøk» paa prestegaarden, maa ensomheten dog ofte ha virket trykkende paa den unge pikes sind. Det er betegnende at ensomheten for hende er blit et træk i selve Eidsvoldsnaturen: «Skjærgaardsnaturen er at regne som et lyst muntert, naivt Barneeventyr», siger hun «I de lange Nætter» I, 27, «mod Indlandets storartede, overvældende, ofte pinlig længselsvækkende Skjønhed» [1]). For ikke at fortegne billedet maa vi dog tilføie at der her ikke er tale om nogen Weltschmerz: «Hangen til Refleksion og Selvfordybelse vil i hine tidlige Aar, trods Ensomheden udenfor, ikke have været synderlig stor, da alt omkring hende, hvad der foregik paa Gaarden, ogsaa de Mennesker, vi daglig omgikkes, levende beskjæftigede hende» (X 160; sml. I, 60).

* * *

[1]) Paa mange steder taler hun om ensomheten deroppe: I 57, 150; IX 159, 160, 161; VI 66.

Mot ensomhetsfølelsen reagerte Camilla Wergeland først og fremst ved at læse. Der var et betydelig bibliotek paa prestegaarden (I, 37, 60; 161), og dette har hun flittig benyttet. Hun læste ustanselig. Hun læste sig bort — tænkte sig bort — drømte sig bort, indtil hun følte sig gammel midt i sin ungdoms glans — litt overspændt; det forundrer os ikke.

Læsningen var tydeligvis ikke videre planmæssig i hendes første ungdom. I Hamburg, hvor hun var i 1836 og 1837, lærte hun at arbeide med mere plan og grundighet. Camilla Collett hører da ogsaa til de forfattere som opererer med et stort kundskapsforraad, og hendes kundskaper er nøiagtige og samvittighetsfuldt tilegnet.

Et andet middel til at reagere mot ensomhetens tryk var dagbok og brevveksling.

Med dagbok begyndte hun tidlig; «i mine første Ungdomsaar», heter det I, 23. I konfirmationsdagene holder hun dagbok, som hun endnu har, mens hun skriver *I de lange nætter* (I, 137). Paa et langt senere tidspunkt av sit liv skrev hun en oversigt over sit liv i 1830-aarene, hvor hun omhyggelig gjør rede for personer og forhold; dette, som kun uegentlig kan kaldes dagbøker, er forstudier til «Margrethes Dagbøger» i «Amtmandens Døtre».

Dagboken sluttet hun med da hun kunde meddele sig til fortrolige i breve. Efter meget at dømme maa hendes *korrespondance* ha været betydelig — og hvad der er mere vigtig i denne forbindelse — av et mere gedigent indhold end hvad de fleste unge damer betror sine korrespondenter. Ja man er berettiget til at anta at hun gjennem denne brevveksling for en del har utdannet den personlige stil hun viser sig i besiddelse av, da hun begynder sin literære virksomhet. Hun stiller store krav til sig selv ogsaa i sin private brevveksling. Som et tegn paa denne mer eller mindre bevisste kamp med formen maa vi vel opfatte følgende uttalelse i et brev til Welhaven, som hun brevvekslet med i to aar:

«Det er dog et underligt Drilleri af Skjæbnen at jeg maa indskrænke mig til en Meddelelsesmaade der altid har været min Natur imod, ja saalænge jeg kan mindes har kostet mig Overvindelse».

I sine breve analyserer hun andre, men ogsaa sig selv; hendes egne følelser, stemninger, tanker føles om igjen og tænkes op igjen, underkastes kritik og modnes. Hendes iagttagelsesevne skjærpes. Læg merke til den maate hun karakteriserer Rath Ludwig og hans frue paa: beundrende og paa samme tid kritisk; ingen tøilesløs begeistring som ofte hos unge damer. Netop i det omtalte brev fra Hamburg kommer hendes evne til og øvelse i at karakterisere godt frem. Det er ogsaa med en viss selvfølelse hun siger i sin første føljeton *Strikketøisbetragtninger:* «En qvindelig Sjæl, der er dannet og modtagelig, vil opfatte visse Phænomener omkring sig langt finere og rigtigere end en Mand, og en saadan skjærpet Opfatningsevne er ingenlunde saa sjelden, som man troer».

Det er ganske interessant at se hvor langt bedre Camilla Wergelands svar er stilet end Welhavens breve til hende i Hamburg i 1836 og 1837. Rigtignok kunde der være specielle grunde til at hun viste sig i sin tankes fineste puds, han bare i hverdagsantræk Hun skrev vel under større indre og ydre pres end han. *Hans* er i grunden mere likt et fortrolig, skjødesløst brev end *hendes.*

Ens korrespondance præges i det hele tat for en stor del av den som man skriver til. Den som Camilla Wergeland mest skrev til, *Emilie Diriks,* lærer vi at kjende gjennem en række av ytringer strødd utover alle bind i Camilla Colletts samlede verker. Det er et meget tiltalende billede vi faar. Hun var usedvanlig rikt begavet baade fra hjertets og forstandens side; stille, fin, skarptopfattende (IX 174); «ingen var flinkere i fine, træffende og tildels bidende Vittigheder end hun» (I, 154). Denne veninde var Camilla Wergelands publikum, og hun skrev ikke til sin «fortræffelige Emilie» som hun vilde ha skrevet til hvemsomhelst. Hun visste der hos hende var klangbund for patos og et smil for vid.

Et litt utvidet publikum fik prestefrøkenen fra Eidsvold da hun og likesindede begyndte at utgi en haandskreven liten avis «Forloren Skildpadde», — væsentlig skrevet av Camilla Wergeland for en kreds av veninder i hovedstaden. Denne kreds synes i det hele at ha været med i tidens brytninger i

høiere grad end damer dengang gjerne hadde anledning til (IX, 179)[1]).

En endnu mere kritisk og forstaaelsesfuld korrespondent fik hun, da hun blev forlovet med *Jonas Collett* den 27de mars 1839. Forlovelsen maatte holdes hemmelig av hensyn til hendes far og bror[2]), og saa grep de to unge til korrespondancen. At der under slike omstændigheter avlagrer sig ikke saa litet mægtige lag av breve, er ingen sjelden ting. Men i dette tilfælde var brevene ikke helt almindelige; der blev ødslet med vid og fantasi fra begge sider, og der opbødes alle kræfter i denne muntre lek og ædle kappestrid. Man kan dømme om tonen i denne brevveksling av forskjellige prøver som allerede foreligger: J. P. Colletts breve fra hans reise 1839—40 (sml. IX 82, 207) er offentliggjort i *Ydale*.

Desuten har vi «En Brevveksling», ogsaa «I de lange Nætter» (I 220—260). Denne er paa langt nær ikke en ordret gjengivelse av virkelige breve mellem Camilla Wergeland og hendes forlovede — saaledes er vel heller ikke fru M. Schjøtt at opfatte i «Nordmænd i det 19de aarhundrede». Der kan neppe paavises 8—10 sammenhængende linjer i de virkelige breve som er direkte overført til de vidunderlige breve i 17de nat: fru Collett har i 1862 været altfor var om sine minder til at utlevere sin gamle skat av gulnede blade paa den maate. Og dog speiler den 17de nat en krisis i hendes egen ungdom (vel i 1840). Der var en tid da den 26-aarige pike følte sig saa gammel, saa gammel. Hun syntes hun hadde levet saa meget, og minderne kunde vanskelig slippe sit tak i hendes sjæl. Og hun følte sig saa uendelig meget ældre end sin forlovede — hun var i grunden bare et par maaneder ældre! I de virkelige breve spiller hun ogsaa «tante», hun strikker til ham, hun gir moderlige raad om uldtøi og slikt — kort situationen i den opdigtede brevveksling er hendes egen i 1839 og 1840. Den er dog projiceret paa et andet plan, og dermed følger jo forkortninger og forskyvninger[3]).

[1]) Om kredsen se ellers X, 8; X, 6, 86, 138, 170; i X 86 ff faar man ogsaa en fornøielig antydning av hvad «Forloren Skildpadde» indeholdt.

[2]) Se «Samtiden» 1907, s. 451.

[3]) Hun har selv skildret sit utviklingsstandpunkt ved denne krise saa sent som i 1887 (VIII, 8).

Endelig er der offentliggjort et litet brev fra et langt senere tidspunkt, da hun allerede hadde optraadt offentlig, nemlig fra sommeren 1847 (se «I de lange Nætter»; I, 182). Det er skrevet til hendes mand i Kristiania, og gir en skildring av Eidsvoldtrakten saa fin og følt at man skal lete efter maken i alle hendes samlede skrifter. Og dette yndige miniaturbillede findes i et privatbrev! Forøvrig omtaler hun sin brevveksling fra 1840-aarene paa følgende maate i VI, 185: «Vi var først to til at dele Underne ved denne Tilstand — thi underfuldt er det at have Børn, saa almindeligt det end er —; og vi gjorde det mundtlig og *skriftlig*».

Det har hat den største betydning for Camilla Collett som kunstner at hun, som hun siger i 1877 (X, 177) «i en lang, ensomt tilbragt Ungdom saa at sige blot havde levet skriftlig i daglige Optegnelser og en uafbrudt Korrespondance». Allerede *det* er betegnende nok at breve blev, saa længe som hun skrev, en av de former hun helst brukte for sin menneskeskildring. Saaledes faar vi i brevvekslingen i «Amtmandens Døtre» en hel roman indeni romanen — en kompositionsfeil som alle og enhver opholder sig over, men hvor herlig! I «De lange Nætter» (1862) er der et ypperlig livsbillede i brevform, og i 1867 gav hun en skildring av tidens ungdom i form av breve («Ved Løvfaldstid», s. 79—113; V, X, 106 ff.). Brevformen bød ogsaa den store fordel at den ikke la de baand paa forfatteren som en novelle eller roman vilde ha gjort. Ret som det er, bryter hun ogsaa rammen itu, og saa har vi atter det som ovenfor er kaldt Camilla-Collett-monologen.

Endnu større er den betydning som hendes evindelige syslen med pennen i læreaarene fik for hendes stil. Selv om hun, ved den tid hun traadte ind i hovedstadens literære og selskabelige liv (begyndelsen av 1840-aarene), ikke hadde tat sig selv helt i besiddelse, ikke hadde fundet frem til den sammenhæng i livssyn som hendes forfatterskap fra 1850- og 1860-aarene aabenbarer, har hun dog allerede ved den tid helt behersket den formelle side av sin kunst. Saa godt som hun nogensinde kunde lære at skrive, skrev hun allerede da — og det vil si meget, overordentlig meget. Selvfølgelig er der utvikling senere, ogsaa i rent formel henseende; hun

levde naturligvis ikke gjennem realismens gyldne tidsalder uten at denne avsatte sine spor. Men i grunden var hun like fra begyndelsen i samklang med den, ja en banebryter for den, og her har hendes eiendommelige forhold i læreaarene spillet en stor rolle. Den fristelse til effektjageri som ofte følger med at skrive for publikum, især i en ung alder, til at falde ind i den herskende modesmak, den var hun ikke utsat for. Hendes publikum var hende selv, eller den ene eller de faa som hun skrev til.

Camilla Colletts stil holdt sig jo altid i en viss høide over jorden; der er altid en viss klang av patos i den. Men den er samtidig bøielig. Den har ogsaa uttryk for det hverdagslige, er præget av en tiltalende, forfriskende naturlighet, har en *egte* klang. Det er denne egthet som har holdt den frisk, som har sikret hende den tredje generations sukces — mere værdifuld end aktualitetens —, og som vil sikre hende endnu en senere generations.

* * *

Det er merkelig at Camilla Collett, hvis interesser var saa utpræget literære, og som paa saa mange maater var knyttet til tidens literære bevægelser, at hun ikke var sterkere paavirket av den herskende literære stil end hun var. Og dog er hun paa ingen maate upaavirket av den. Hendes sprogkunst — skjønt eiendommelig utviklet — har altid beholdt merker av at den blev utdannet i 30 og 40-aarene. Hun var rigtignok ikke ræd for norvagismer — hun hadde øre for hvor friskt de klang, og hvor de livet op i stilen; i denne henseende blev hun for øvrig modigere og modigere. Men side om side med disse optræder helt bedagelige ord og vendinger — som minder om broderens og faderens og Welhavens stive uttrykssæt. Denne dobbelthet i hendes stil er træffende skildret i et brev fra Ernst til Helene av 20de december 1840, hvori vi maaske tør se J. P. Colletts dom om hans forlovedes stil ved den tid (I, 245): «Der er noget vist ungt ved dig, ja det er underlig nok, at bare du kommer ind paa at fortælle, merke vi det sogar paa dit Sprog. Det begynder undertiden med Sytti, men bedst som det er, kaster

det Krykkerne og dandser afsted til vor store Forundring, som om det havde fyldt Sytten igaar».

Sammenhængen er vel den at hun hadde en stadig kamp at kjæmpe mot allehaande literære indflydelser som truet med at overvælde det rike opkomme i hendes sproginstinkt. Man sammenligne hendes prosa med de skrivende mænds paa den tid: Wergeland — far og søn —, Welhaven, J. P. Collett, P. Chr. Asbjørnsen, medarbeiderne i «Den Constitutionelle» og andre aviser og tidsskrifter, — alle var mer bundne av traditionen end Camilla Collett, selv om dens dæmning hos enkelte av dem ofte blev brutt av det naturlige eller det særnorske uttryks flom Welhaven skrev — og man siger ogsaa talte — et stivt, sirlig, sammenslynget sprog. Henrik Wergelands prosa er oftest likesaa sprogtung som den er idérik. Og Asbjørnsen — ja naar han taler som litérateuren Asbjørnsen, saa er han jo helt av den gamle skole. Alle har lagt merke til motsætningen mellem det yderst kunstfærdige, snørklede sprog i rammen av folkelivsskildringen og det friske maal i selve sagnene eller i dialogen. Det er et fuldstændig janushode. Man vet da ogsaa i hvilken skole han hadde utdannet sig. Lektor Welhaven hadde omhyggelig gjennemgaat hans stykker med ham før de blev trykt i «Den Constitutionelle».

Det vilde imidlertid være uretfærdig at benegte at den smak som arbeidet sig frem i stilen ca. 1840 herhjemme, betegner et fremskridt. Den svarte til tidsaanden: ironi var dens vigtigste ingrediens, klarhet dens maal, og lethet, smidighet dens ambition. Det var de kolde, klare hoders tid, det var juristerne som hersket i «Den Constitutionelle», og som «regjerte verden», som en av dem pralende lot sig forlyde med engang. Tiden var ikke dyp, ikke lidenskabelig, og tonen i de Constitutionelle føljetoner var heller ikke dyp eller patetisk. Det var denne tone som Ebbell, Rolf Olsen, Wollert Konow og andre slog an. Men hos én var den forenet med en usedvanlig fin intelligens og en utpræget formel evne. Det var J. P. Collett. -

Det var altsaa en kold, klar luft man aandet i ved den tid da Camilla Collett kom det literære liv paa nært hold og selv begyndte at bli aktiv. Der kan heller ingen tvil være

om at denne literære atmosfære har styrket hendes intelligens og stilfølelse. Derved kom et nyt element ind i hendes utvikling, hvor den emotionelle side hittil hadde faat utfolde sig saa frit. Temmelig heterogene elementer, kunde det synes. Det som skulde smelte dem sammen og bringe noget helt ut av processen, det var hendes væsens glød, en følelsernes intensitet og varighet, en viss emotionel utholdenhet som søker sin like. Der er en ilende fart i hendes harmoniske sprog, naar det gjennemstrømmes av en hel stemning. Dette var en helt ny foreteelse ikke bare i «Den Constitutionelle»s spalter, men i vor hele literatur.

* * *

Der var ingen i vor presse dengang som skrev saa godt og saa skarpt som *J. P. Collett*, «han med den klare forstand og det bitre vid», som en motstander kalder ham. Især hans reisebreve fra Italien til sin forlovede, Camilla Wergeland, utmerker sig ved sin slaaende kritik, samtidig som de indeholder meget smukke og fint opfattede ting. I det som han fortæller fra Rom, kommer ofte en hyperkritisk, litt misfornøiet, satirisk tone frem. Han forsøker at forstaa alt, sætte alt paa sin plads — han er et ordnende og ordnet hode. «Han omfattede», siger hans enke i 1882 (IX 314), «alle aandelige Interesser, alle Tidsfænomener livlig, dog mere med Kritikerens skarpe, sondrende Blik end med Digterens. En Skat af Breve og Optegnelser, som han har efterladt, der endnu venter paa at se Lyset, vidner derom»[1]).

Vi har Camilla Colletts egne ord for at hun skylder sin mand meget. «Collett har egentlig skabt mit Forfatterskab, d. v. s. han har baade aandelig forberedt og praktisk givet det Stødet», heter det i «Et Gjenmæle» fra 1877 (X, 181, smlgn. VI, 77). «Uden at han havde en bevidst Hensigt dermed, blev han dog Redskabet dertil. Han havde dengang

[1]) I. B. Halvorsen opgir desværre ikke J. P. Colletts artikler. Jeg har senere blandt andre læseværdige ting støtt paa artikler i D. C. 1838 nr. 2 og nr. 9, 1839 nr. 40 og 42 (om nyere novelleliteratur, svar i nr. 182), 1839 nr. 182 (om Phister), forskjellige korrespondancer fra Paris til D. C. vinteren 1839—1840, «Hjemmet og Vandringen» 1847, fra Italien, «Ydale» 1857, ogsaa skildringer fra Italien.

(i Begyndelsen af 1840-Aarene) meget lidt Tid til selv at læse Skjønliteratur, derfor ansatte han mig i Egenskab af baade Udvælger og Meddeler; havde jeg fundet noget Interessant, maatte jeg *fortælle det*, ikke læse det for. Dette skeede da mest paa vore Spadsereture, ofte blev paa en Spadseren op og ned ad Gulvet en ny Novelle af *Gutzkow* eller *Sternberg* muligst kort tilegnet, drøftet og diskuteret. Dermed troede jeg, det ogsaa skulde bero, og følte mig nok saa stolt ved den Rolle, der var overdragen mig». Da Ernest Legouvé hadde bedt hende om nogen biografiske oplysninger, svarer hun (Paris 31te mai 1875; VIII, 263): «Han gav Stødet til, at en taus, fortrykt Skabning, som kaldte sig hans Hustru, betraadte den Bane, der ved hans Død aabnede sig som en slags aandelig Livsredning for hende. Vort korte Samliv syntes kun bestemt til at klargjøre for os selv og for hinanden, hvor merkværdig enige vi var i alle store Livsspørgsmaal, og til at opdage, hvor grunduenige vi som oftest var med Verden udenfor os. Saa syntes jeg ved hans, ak, saa tidlige Bortgang, kun bestemt til at føre hans Idéer ud i Livet, en Mission, som mere end én Gang har øst Styrke og Udholdenhed i Tanken paa ham.»

Fru Collett har øiensynlig følt sig dypt i taknemmelighetsgjæld til sin mand; at hun maaske, da hun vilde yde ham mindets tribut, har gjort denne gjæld *noget* større end den var, er mulig.

Hvor meget man kan spore av selvstændige idéer, især om kvindens stilling, før hun blev nærmere bekjendt med Jonas Collett, altsaa hvor langt man i denne henseende kan la de citerte uttalelser gjælde, vil bare kunne avgjøres ved en nærmere granskning av hendes utvikling slik som den foreligger i hendes omhyggelig opbevarte breve og optegnelser fra pikedagene.

Man tar vel ikke feil i at anta, at Collett — og i det hele tidens stil — har havt en gavnlig indflydelse paa fru Colletts stil. Den velgjørende klarhet og gjennemsigtighet som utmerker denne, har ialfald faat utvikle sig under hans aarvaakne og forstaaelsesfulde kritik.

Vi vet at Collett var fuldt opmerksom paa hendes stilistiske fortrin (se ovf. s. 20), og opmuntret hende til at skrive

føljetoner. Men vi vet ogsaa at han ikke opmuntret hendes forsøk paa at skildre norske samfundsforhold novellistisk. Utkastet til en større roman blev liggende i hendes skuf og gjorde smaa fremskridt, idet Colletts kritik la en dæmper paa hendes lyst til denne genre. Hans grunde var temmelig teoretiske spekulationer av æstetiserende art, og minder om hans — og tidens — tilbøielighet til æstetisk rubricering. Det var først efter sin mands død at fru Collett tok sine store planer frem fra skuffen, — med hvilket resultat vet læseren av «Amtmandens Døtre».

* * *

Det hørte med til den fashionable journalistisk som redaktører og medarbeidere i «Den Constitutionelle» indførte efter utenlandske mønstre, at behandle dagens emner i en let causerie-stil i føljetoner ofte under navn, hvilket ogsaa var en novation i de dage. Det gjorde man i Paris, og det maatte man følgelig gjøre i Kristiania med. «Hver tredje Nat», heder det i mars 1842 i nævnte blad, «skyder der Feuilletoner op i vore Blade, saa spraglede og giftige som Fluesop». Som i saa mange andre stykker gik den Welhaven'ske kreds i spidsen her ogsaa. En av de som øvet denne causeriets kunst med størst færdighet var netop J. P. Collett, og han fik snart sin hustru med i leken.

En interessant prøve fra egtefællernes literære fællesbo er netop en liten føljeton i D. C. fra beg. av 1842: *Et Stykke af en norsk Dames Brev til en dansk*[1]). Likheten mellem de idéer som er ført frem og de som fru Collett senere skulde bli talsmand for, er slaaende. Hvad stilen angaar, kan vi jo ikke ta den som prøve paa fru Colletts stil; ti den er, efter hvad hun selv oplyser, ført i pennen av hendes mand; selv har hun senere fralagt sig enhver befatning med den. Ikke længe efter gjorde hun det første usikre fjed paa forfatterbanen med en liten føljeton «Strikketøisbetragtninger»,

[1]) Hvad angaar føljetonen i D. C. 1841 *En Dag ved Eidsvoldsbronden*, saa er den av I. B. Halvorsen feilagtig tillagt hende; den er skrevet av J. P. Collett.

som *Lilly Heber* har behandlet i *For Kirke og Kultur* 1909 s. 346 ff. og 425 ff.

Idéindholdet i disse betragtninger skal jeg ikke indlate mig paa her. I formel henseende er de mindre selvstændige end man skulde vente. Denne føljeton er stivere i tonen end hendes første fortællinger og skisser[1]). Den er vistnok blit til under sterk paavirkning av mønstre. Det røber ordstillingen, sætningsbygningen, sproget i det hele. Hun hadde tydeligvis ikke endnu vundet sig selv, eller rettere sagt, hun vovet ikke at fremstille sig i D. C.'s spalter som hun og hendes stil naturlig var. Det var ogsaa hendes mening at være saa anonym som mulig. Med sit sprogmusikalske øre tok hun let den tone som var anslaat i societetens blad, og faldt med stor sikkerhet ind i dets medarbeideres kor. Og dog bryter der undertiden frem en egtere, mere Camilla-Collett'sk tone. Det er noget patetisk, lidenskabelig i tonen; det er som en sopransolo som svinger sig høit op over alle mandsstemmerne i det konstitutionelle kor.

Den unge frues «betragtninger» fik ogsaa svar i egte Constitutionel tone. Der optræder en mand under merket «45»[2]). Han forsøker sig med ironi og overlegenhet. Men han er for tung, for stivbenet. Langt finere er ironien og langt mere berettiget er kritikken hos ham som henvendte sig *Til Damen i den graa Silkekjole*[3]). Han behersker til fuldkommenhet den stil som fru Collett hadde villet efterligne. Han fører sin kaarde smidig — smidigere end fru Collett. Han later som han stiller sig paa hendes side, — og falder hende forrædersk i ryggen. Et godt eksempel paa tidens journalismus, og et godt bevis paa at tiden ikke manglet sin stil.

* * *

Men der var en mand som læste *Strikketøisbetragtninger* med helt andre følelser end de grove og den fine ironiker i

[1]) Sml. f. eks. et brev til Asbjørnsen skrevet nogen maaneder efter *Strikketøisbetragtninger* (II, 48).

[2]) Rolf Olsen (student fra 1836, altsaa noksaa fersk) ifølge J. B. Halvorsen; dog har, efter hvad dr. Koht oplyser, ogsaa P. A. Munch skrevet under det merke.

[3]) Det fortræffelige indlæg er citeret av *Lilly Heber* s. 421 og 432.

D. C. Han har smilet av det forsøk som blev gjort for at bevare anonymiteten av den 29 aar gamle, beundrede og smukke fru Collett: «Jeg gaar gjerne paa et Bal, ikke for at danse selv, nei, jeg er alt længe siden (!) optagen i det hæderlige Vaagekonelaug; et Par Aar er gaaet hen, siden jeg gjorde det tarpæiske Spring til Borgerinde og Matrone; gaar jeg nu paa Bal er det for at se paa de Andre (!). I Kringlen sidder jeg hver Gang i min graa (!) Silkekjole paa min gamle (!) Plads nede ved Enden af Salen og gjør mine Observationer».

Den samme mand kunde saa inderlig vel forstaa de «Observationer» den nærsynte unge frue i graa silkekjole nede ved enden av salen gjorde: «Saa Selskabet har forandret sig! Hvor Tonen er forskjellig fra den som hersket i mine Pigedage!« Og det var ganske i hans aand, naar fruen, midt i balsæsonen i societetens blad serverte «Kringlas» damer og herrer følgende skildring av de gode gamle Lycédage: «Der gaar et Sagn (!) om, at de selskabelige Møder ikke altid har været saa traurige; der var en Tid, da man glædede sig over at se hinanden . . . . Jeg ved ikke, om det var, fordi jeg selv var ung dengang; — nei de andre, mange af de andre, var det ogsaa. Kavallererne var ridderlige, omendskjønt med et vist rørende Anstrøg af norsk Ubehjælpelighed. Denne Ridderlighed havde i Sandhed meget lidet tilfælles med vore Dages; den bestod mere i et ridderligt Sind; meget faa af dem bar hvide Handsker, og man kjendte ikke dengang Chapeaubas under Armen. Men de interesserede sig for Damerne, og Damerne lønnede dem derfor med dette nedslagne Blik, disse ubevægelige forræderske Træk og ved at træde i sine Kjoler af glad Forlegenhed og Skræk, naar de gjennem de tætte Rækker gik nedad den lille Trappe i Salen. — — — — — Hin Tids unge Riddere er nu blevne alvorlige Mænd, hvoraf mange er Norges Stolthed og Hæder; men under den forretningstravle, familiefaderlige Mine vil man endnu se Spor af hine gamle Dage, og disse Spor er mere værd end al Nutidens *halvblaserte*, *halvklodsede* Courtoisie . . . Vort Norge er *raat* og armt . . .»

I sandhet en fint turneret kompliment av den unge frue til hendes pikedages kavallerer! Og der var en av disse som med fuld ret kunde ta komplimenten til sig. Det var lektor

Welhaven, «ridderen», som Camilla Wergeland og hendes veninder hadde kaldt ham i hine Lycé'ets dage, St. Sebastian selv, som de samme damer gjerne kaldte den bolde kjæmpe og gjennemborede martyr for aand og smak.

Og han har gjengjældt komplimenten, om jeg ikke tar feil, i »Soiréebilleder».

Han gaar med paa fru Colletts spøk: Han – den ridderlige — har respekteret den av den unge frue saa ivrig og saa forgjæves attraaede anonymitet, og han gaar ind paa hendes lille fiktion om alderen:

En Dame i de Fyrretyve
blev nylig greben i et Suk:
hun lod sin Sjæl tilbage flyve
til Fordumstid, da hun var smuk.
Hun sagde: «Ak, jeg sidder ei
med Lyst i dette nye Mylder!
Hvor finder jeg de smaa Idyller,
der vinked paa min Ungdoms Vei?»

Det vil ikke undgaa læseren av disse «billeder» at Welhavens skildring av de selskabelige forhold ligner den unge frues baade i aand og i de enkelte uttryk:

Man ved ei ret, hvor man er kommet
til en saa høist forfinet Sans,
der ytres stundom, skjønt forblommet,
en Angst for denne ferske Glands.

Damerne slipper forholdsvis let:

Her taber Kvinden Yndets Duft
og disse fine Hjerteblade,
der alt i Spiren tager Skade
ved vor forcerte Drivhus-Luft.

Men *Herrerne* faar høre det:

Og Herrerne, — hvad vil man vente
paa deres Vei, der falder trang?
Hvorfra skal de Dressuren hente
i deres norske Skolegang?
De tænke vist: Det kommer nok!
Og halvt brutale, halvt generte,
halvt raa endnu, og halvt blaserte,
de danner her en selsom Flok.

«Halvblaserte, halvklodsede», «Vort Norge er raat og armt», det var jo fru Colletts uttryk, og andre overensstemmelser vil man kunne finde om man læser hele hendes «Strikketøisbetragtninger».

En ganske naturlig tankeassociation binder dette soiréebillede sammen med det næste:

Der kom en Stands i Soiréen,
da *Præstens Datter* traadte ind,
og Sladren, der gik om til Theen,
blev stum ved hendes lette Trin.
Den fine Alf paa sexten Aar
var fostret i de grønne Dale,
og i vor vinterlige Dvale
vi studsede ved hendes Vaar.

Denne skildring av «den unge Piges Vaar» gir ifølge traditionen et tro billede av Camilla Wergeland. Sikkert er det i hvert tilfælde at fru Collett selv altid gik ut fra at dette portræt av «prestens datter» var hendes, og hun er vel den som bedst — eller ialfald næst bedst — kunde avgjøre *den* ting.

Og billedet stemmer godt med det som hun gir av sig selv (september 1869, VI, 58): «Man havde allerede trykket Usedvanlighedens tvilsomme Merke paa min Pande, inden jeg endnu, en stakkels ung Pige fremmed iblandt dem, turde vise den rigtig, inden man kjendte mig, inden jeg tænkte at nogen lagde Merke til min ubetydelige Tilværelse. Har jeg under min første Optræden paa Scenen (jeg mener de korte og sjeldne Besøg i den store By, som jeg kunde afnøde Forholdene) udmerket mig ved noget, var det ved en høi Grad af landlig Frygtsomhed».

Eiendommelig og fængslende har hun været i Welhavens og hans venners øine under sine første voksne besøk i hovedstaden (se VII 94 og 96). Det var i begyndelsen av 1831 — hun var bare 18 aar gammel — at hun i kjøbmand Herres hus første gang traf Welhaven i den kreds av ungdom som hun snart skulde komme til at tilhøre med liv og sjæl:

Hvor hun tog Plads, hun kaldte frem,
som til sin Vagt, en Dameklynge;
man maatte tro, hun kunde slynge
et magisk Baand om alle dem.

Den Welhaven som disse damer lærte at kjende, var ikke den elegiske drømmer. Det var den harniskklædte ridder som lekte med lanser. Og dog var der en av damerne — den yngste i laget — som snart ante hvilket ømt hjerte der slog under de skinnende plader, hans altfor sensible natur. Og for hende og hendes nærmeste veninder blev han en St. Sebastian, som kjæmpet for kunstens hellige sak og blev gjennemboret av utallige pile. Længe, længe efter har den samme dame — nu enke og berømt — mindedes de glade ungdomsdage i en sonet hun sendte Welhaven 12te november 1868 (VII, 165):

— — — Og hvad af Hylding dybest, renest, Kvinde
Dig bød helt fra din Banes Morgenskjær,
den stille-Sympathi, der ingensinde
har svigtet paa dens urofulde Stade:
I samlet Fylde bringer vi den her,
svøbt vemodsfuldt i Aarets sidste Blade.

De traf hinanden, naar frøken Wergeland var paa sine altfor sjeldne og altfor korte besøk i Kristiania, dels i private selskaper, dels i Lycé'ets hyggelige og i deres øine elegante lokaler paa Hotel du Nord.

Welhaven var en ridderlig, skjønt alt andet en udadlelig kavaller, fordi han — og hans venner — viste damerne av kredsen den dypeste og oprigtigste agtelse, en langt mere virkningsfuld kompliment end de bedst turnerede franske.

Og hvis ikke frøken Wergeland selv var tilstede, saa hadde hun en trofast korrespondent, den stille, fine, men skarpt opfattende og diskrete Emilie Diriks, som i smaa og store, altid længselsfuldt ventede epistler, holdt sin veninde underrettet om hele «kredsens» gjøren og laden, især da om *ham*. Disse venindens breve og de optegnelser hvori hun i sin ensomme grublen betrodde papiret sit hjertes dyre hemmeligheter og sine første oprørske tanker, dem gjemte hun trolig i sit røde saffianskrin baade som Camilla Wergeland og som fru Collett, som den bekjendte forfatterinde og den omstridte forkjæmperinde for kvindelig selvrespekt, — — indtil papirerne gulnet og hun selv visnet. Dette røde saffianskrins minder kredset hun om hele sit liv med en for hende eien-

dommelig vedholdenhed; de gav hende stof til romaner og fortællinger, de satte fart i hendes idéer; i dem ligger hele hendes digtende og tænkende virksomhet *in nuce*. En granskning for hvilken pieteten spiller en større rolle end nysgjerrighet, vil forhaabentlig engang ved deres hjælp finde en sammenhæng i hendes digtning og tænkning som nu ikke er klar for os.

Der ligger ikke mange aar imellem denne tid og «Strikketøisbetragtningerne» og «Soiréebillederne». Det er bare 5 aar. Men for begge forfatterne syntes Lycé'ets og Studenterforbundets dage at ligge saa langt, langt tilbake, hvad der hadde sin grund dels i personlige oplevelser av meget alvorlig art, dels i tidens raske utvikling siden julirevolutionen.

De to var ogsaa kommet langt bort fra hinanden, og kom paa den tid, da disse komplimenter utvekstedes, stadig længere bort fra hinanden. Føljetonen og digtet har baaret et bud mellem disse to skilte og dog i saa meget samstemte sjæle.

Ogsaa i *det* viser deres «Wahlverwantschaft» sig at de begge i sin bedste digtning dvæler i mindets vemodsfulde halvmørke. Welhavens digtning er en elegisk digtning om mindet, hvis sorg og hvis glæde løser sig op i vemod. Mindet var kjernen i fru Collets digtning ogsaa; men dets glæde og dets sorg føler hun og hendes læsere mere umiddelbart; det er ikke destilleret til en kvintessens av vemod, har ikke gjennemgaat en proces av refleksion som hos Welhaven. Hun naadde da heller aldrig det som han til en viss grad tilslut naadde — fred og harmoni.

SYNG, NORSKE FOLK!

Af sjømandsprest *A. Fasmer Dahl*, Antwerpen.

Under en af mine vandringer i dokkerne kom jeg en dag ombord i et svenskt dampskib. Det var i middagshvilen, og forud i ruffen sad folkene og holdt sangøvelse, til tonerne af en violin. Sangen kjendte jeg, det var en af disse vemodige svenske folkeviser, hvori natur og naiv folkefølelse smelter saa vidunderlig sammen. Jeg blader i sangbogen og finder en sangskat af det bedste, som lever i dette sangens folk. Der er høitidshymner, fosterlandssange, sange om hjem og hjembygd, natur- og stemningssange, folkeviser og skjæmteviser, marscher, «färdevisor» og soldatersange. Og saa nationalt! Gjennem hele samlingen en eneste mægtig tone, som kommer fra fosterlandet og bærer tid igjen, med den klingende og ildnende overskrift: *Sjung, svenska folk!* Samlingen er udgivet af «Samfundet för unison sång» i Stockholm. Denne udmerkede institution har her sørget for, at enhver for en pris af 40 øre kan faa det bedste, som hjemlandet har frembragt baade i digt og toner — for her er ikke bare lekse, men hver sang har sin melodi enstemmig udsat, og foran i bogen er en høit instruktiv musiklære for dem, som ikke kan synge eller spille efter noter.

Slig *synger fædrelandet sig ind* i det svenske folk, fosterlandet, med de «ärorike minnen», med de dystre skoges sus, med de bølgende enge og gyldne agere, med sagte bølgeskvulp mod stranden i den sommerlyse skjærgaard, med folket til hverdags og høitid, i alvor og gammen.

Her er et tegn — ved siden af de mange — paa det nationale og kulturelle gjennembrud, som de store begivenheder i 1905 har givet det nye Sverige. Og med ryggen til alle gamle politiske tvistigheder staar nu det norske og svenske folk med den nye velsignede opgave, i ædel kappestrid at til-

skynde hverandre til ethvert virkeligt fremskridt i aand og kultur. Jeg tager det her foreliggende tilfælde og siger: Lad den appel, som nu har lydt slig til det svenske folk, at det fra svenske hjerter og svenske tunger toner over land og lande, lad den lyde til os: «Syng norske folk»! Jeg mener: Lad os ogsaa her i Norge faa en *forening for unison sang*, og en *sangbog*, med det bedste af vor rige nationale sangskat i ord og toner spredt udover i vort folk, blandt vore landsmænd i det fjerne, vore brødre paa havet — overalt, hvor Norges flag vaier, og Norges navn nævnes. — Hvad har vi nu? Vi har vore konsertsale, hvorfra sangen tolkes, vi har vore talrige sangforeninger, hvor samsangen dyrkes. Men kunstsangen og den flerstemmige sang blir nu aldrig alles sag. Den kan kun nydes og ydes af de faa. Folkesangen er og blir altid den enkle unisone melodi, der kommer fra hjerte og gaar til hjerte, som mors nyn ved vuggen, som folkevisens vemodige omkvæd, eller salmetonen i Herrens hus.

Gjøres der intet hos os for at fremme den unisone folkesang? Jo, meget. Først og fremst maa vi nævne vore skoler, og det skal siges til deres ros, at de lærer norske børn at synge. Men skolen er nu engang slut, og dens indflydelse rækker desværre ofte ikke saalangt, som den skulde, hvad der er forholdenes, ikke skolens skyld. Og dog skulde sangens tone slynge sig som et baand gjennem hele livet, som drog mig tilbage til barndommens lykkelige dage, som bandt mig fastere og fastere til hjem og fædreland, hvorhen min vei gik i verden. Men her mangler meget Min egen erfaring siger mig det bedst. Jeg kan sidde paa læseværelset, blandt mine sjøfolk, og synge for dem den ene efter den anden af vore bedste sange, uden at merke mindste forstaaelse. Og grunden er sandelig ikke den, at der hos vore brave sjøfolk ikke skulde være sangbund for hjemlandets toner. Hos disse rørende hjertemennesker er der en dyb gjenklang af al hjertetale baade i ord og sang. Men naar hjemlandets sange blir gjemt og glemt, kan vi ikke undre os over, at sansen blir borte Det er ikke saa greit at færdes bestandig i det fremmede, allermest naar det gjælder ens aandelige udvikling. — Ja slig er det. Men lad os saa klemme i med en af de mange rædsomme engelsk-amerikanske aandelige yankee-doodle-sange, som

sjøfolkene overalt brødfødes med — ja da skulde du høre en anden klang, da synger de, som det var fædrelandssangen. Det er *vemodigt*, men *sandt*.

Saa kommer jeg til *sangsamlingerne*. Vi har nok af dem hos os. Enkelte er udmerkede, andre mer eller mindre gode, men alle har de den feil, at de er for ensidige, specielle, for lidet helt nationale, for lidet alment tilgjængelige og helt mangler tilføiede melodier.

Af religiøse sangsamlinger er der endnu flere. Jeg tror næsten hvermand mener sig at kunne præstere religiøs lyrik hos os. Og kan man ikke frembringe noget originalt, oversætter man, ligegyldigt hvor slet. Paa den vis faar vi en mængde af disse aandelige lyrikere. Hver by, hver bygd, hvert bedehus, ja hver lægprædikant har næsten sin. Jeg behøver ikke, i denne forbindelse, at tale noget om alle disse sangbogsfabrikater. Der lister sig selvfølgeligt enkelte gode ting ind. Men i sin helhed er disse samlinger saa blottede for virkelig hellig poesi, at jeg begriber ikke, at vore dannede kristne ikke for længe siden har krævet en reform her. Det er sandelig ikke bare kirkesalmebogen, som trænger at reformeres. Slig aandelig folkesang fordærver smagen, for ikke at tale om, at den bibringer vort folk en kristendom, som er helt igjennem unational. Det er beklageligt, da den aandelige sang kan være den største magt til at løfte sangen i et folk.

Hvad er det vi trænger? Et *norskt sangerforbund* for *unison* sang og en *folkesangbog* for *det hele folk*, med udvalg af det bedste, som Norge har frembragt og stadig paany frembringer, i ord og melodi, af aandelige folkesange, sange om natur og fædreland, historie og folkeliv.

Og jeg skulde tro, at vi norske ogsaa eier et væld at øse af — som maler for os vort kjære Norge, og synger det ind i vore hjerter, vort frie fagre fædreland. For denne folkesangskat maatte rumme det bedste paa alle sangens omraader af baade gammelt og nyt.

Og bogen burdes anlægges slig, at den, med visse mellemrum, kunde udkomme i nye udgaver, hvor det bedste af det nye som fremkommer, kunde føres ind. Jeg tror baade vore digtere og ikke mindst vore komponister vilde staa sig

paa, at meget af det, som nu blot kan nydes af skjønnere, paa denne maade blev *folkeeie,* og de vilde vel ogsaa gjerne yde sin medvirkning, og dersom det var nødvendigt, populariserе enkelte af sine frembringelser.

Dog penge maa der til. For sangbogen maa være saa billig, *at alle kan anskaffe sig den.* Men har vi et forbund, saa kan jo enhver blive medlem og yde sit bidrag hvert aar som i Sverige, og af enkelte kan man sikkert paaregne større tilskud, hvis tanken slaar an.

Kanske kunde man ogsaa gjøre sig et lidet haab om, at noget af det, som nu tilfalder vore sangerfester og sangerlegater kunde anvendes til dette folkegavnlige formaal.

For jeg slutter maa jeg nævne, hvad man gjør her i Antwerpen for at fortsætte skolens arbeide for sangen: man holder simpelthen *sangskoler* for voksne. Jeg mener ikke konservatorier for kunstsang, men sangundervisning til indøvelse af god unison sang. Der averteres hver uge rundt om i byen, at den og den aften er der sangaften for folket. En liste over de sange, som skal indøves, er ogsaa angivet paa bekjendtgjørelsen.

Byens første sangkræfter giver frivillig sin assistance, de foredrager først de sange, som skal læres, og operaens kapelmester indøver med orchester.

Enhver har fri adgang. Sangene er dels gamle klassiske folkesange, dels nye kompositioner, som stadig bringes frem, ja kommunen udsætter endog belønninger baade til digter og komponist for den bedste folkesang. Paa den maade modarbeider man de mange raa og simple viser, som klinger om alle hjørner. Det er en ypperlig idé. Kan hænde den ikke passer hos os, men lad os *ialfald gjøre et skridt paa veien!*

Jeg vender mig til alle, som har med vort folks aandelige opdragelse at gjøre: Grib tanken og lad den blive til virkelighed! *Et syngende folk er et følende folk.* Og lad den dag ikke blive fjern, da det klinger over land og lande, hvor nordmænd bor og færdes: *Syng, norske folk!*

DET RELIGIØSE MOMENT I AARETS LITTERATUR.

Naar nu al juleavertissementernes og anmelderropenes meget fett er blit borte med det gamle aar og de gamle aviser og vi saa sitter igjen med den nøkne virkelighet, litteraturen som den er, saa er det næsten uhyggelig at tænke tilbake paa den rus, hele selskapet har været med til. Der har jo været aviser som simpelthen ikke har hat en eneste kritisk anmeldelse, som har fundet store ord om hvilketsomhelst arbeide, ja de største ord. Slike som flyter op i den store anmelderkum hos forlagene og blir serveret publikum paa ny i de store avertissementer. Nogle bokstaver i en eller anden avis har kunnet rose saa sterkt som deres balance-løse hjemmelsmand har magtet det. Og dermed gaar 2det oplag av stabelen. Ansvarsløsheten er enorm i litteraturanmeldelser. Det maa snart bli til, at der bare skrives under fuldt navn. Men at skaffe skikkelige anmeldere til *alle* disse kvælende mange bøker er jo ikke gjørlig. Og at vælge og vrake uten at vite, hvad man sender ind i tausheten er heller ikke godt. Saa blir det da de smaa snakkepavers tid for jul. Smattende roser de kreti og pleti og blir saa optrykt i de store aviser til egen glæde og til sit blads reklame.

Vi har nogle faa anmeldere med vett. Men de maa jo bli overlæsset. Derfor kan man merke noget træneret over deres julepræstationer. Og saa maa det jo være svært indsnevrende for vor litterære horisont at rulles rundt i den store litteraturtønde herhjemme aar ut og aar ind. Hvor skal man faa værdimaalere fra, andet end fra det rent relative? Der blir jo desuten snart ikke nogen, som ikke staar i forhold til den ene eller den anden forfatter eller til det og det forlag. Og saa kjøres der rundt i ring, den ene hænger i halen paa den anden.

– I den lille sidefløi av bygningen, hvor disse linjer vil føre hen behøver man imidlertid ikke at forstyrres av al gatelarmen. Her skal ikke forsøkes nogen litterær bedømmelse, kun gjøres et litet tversnit gjennem den del av litteraturen, som behandler det religiøse i en eller anden form. Vi bortser da fra alt som mer eller mindre er opbyggelseslitteratur og holder os til den ledende skjønlitteratur.

Litteraturen skulde gaa foran. Den banet i sin tid veien til folkevrimlen, da naturalismen fik bryte ind. Den har populariseret mangt og meget. Nu skulde den gaa foran i nybruddet paa det religiøse omraade. Ti et saadant er igjære. Vi kan ikke peke paa noget bestemt vendepunkt, men sikkert er det allikevel, at den store verden har snudd i løpet av det siste tiaar. «Hver eneste en, som kjender noget til aandshistorien vil gi mig ret i, «at den almindelige og overfladiske materialisme ligger paa dødsleiet», siger Friedrich Naumann i sin nytaarsartikel i «Die Hilfe». Det er ikke kjendsgjerningerne og lidenskaperne man længere analyserer — disse to magter som saa ofte korresponderer. Men det er bent ut sagt religionens dybder og viljens staalkammer menneskeforskeren nu atter vender tilbake til. Merkelig nok: tidens son slegter ikke paa faderen, naturalisten og materialisten fra 70 –80-aarene, men paa bedstefaderen: romantikeren og aandsforskeren.

Men nutidens barnepiker, litteraterne, har de nogen forstaaelse av det nye barn? Yderst kummerlig. De driver paa med den gamle velling. Dog med undtagelser. Med undtagelser, som snart skal sætte sit præg paa det heles fysiognomi.

Situationen er den, at de fleste forstaar, at der er noget nyt i gjære. Men de føler ingen sjælelig hjemstavnsret i det nye og saa driver de paa med at holde det gamle paa tapetet ved at gjøre det pikant. Men nogle gjør tydelig reverents for opkomlingen. Og nogle faa er gaat ind i det allerhelligste og er blit født paany i sin forstaaelse av livet.

— Gjør vi springet fra disse almene betragtninger over til juleflommen 1909, da er det et ganske anseelig antal bøker,

hvor det religiøse spiller ind. Men der er store forskjeller i den maate, det behandles paa. Berendt Vedeler, J. F. Vinsnes og Peter Egge har ikke lagt en eneste draape personlig hjerteblod ind i sine religiøse momenter. Det religiøse er hos dem adoptivbarn, de er ikke blodsforbundet med dette barn, de er stedfar og stedmor. Alvilde Prydz og Grete Ellmar derimot har selv den religiøse forstaaelse. Men de har ikke magtet at bane nogen ny vei. Først Thomas Krag har virkelig gaat med hele sin personlighet ind i livsproblemet og hans tanker er alle dirrende av inderlighet. Mægtigere og mere klartseende er saa Jakob Knudsen. Denne danske forfatter er den eneste som helt har tak paa nybruddets etiske side. Og han danner derfor som en overbygning paa Thomas Krags grundvold av inderlighet. Aarets bøker skaper paa denne maate et værdifuldt vy over lagene og retningen i den store tidens strøm.

De to førere, Jakob Knudsen og Thomas Krag fortjener en nærmere analyse i en artikel for sig. De øvrige skal her omtales ganske kort.

Johan Fredrik Vinsnes skildrer i «Johannes og Helena» en romersk soldat fra det 3dje aarhundrede som blir kristen og saa forelsker sig i en ung adelig pike, som gjengjælder hans kjærlighet. Forfølgelsen skiller dem brat, Johannes gaar fri, Helena dræpes. Men hendes hovedskalle faar Johannes fat i ute paa stads-møddingen og med den drar han ut i ørkenen. Han kysser den, taler med den, lever for den. Det religiøse er — bevisst eller ubevisst — avløst av det sanselige. — Det patologiske spiller i denne skildring en saa stor rolle, at det er vanskelig overhodet at finde nogen alvorligere mening i det hele. Og dette er vel heller ikke forfatterens hensigt. Det religiøse anvendes da som et slags krydderi, en pikant ingrediens, men er som saadant en betydningsfuld del av den i høi grad ganepirrende ret, hr. Vinsnes i sit særdeles fiffige laboratorium har tilberedt for tidens noget avslappede smagsorganer.

Som kulturhistorisk belysning av kristendommens trængselstid er der ikke meget værd i Vinsnes's arbeide. Da var der en ganske anden sandhet og magt i den lille opera «Kynthia», som Centraltheatret opførte i høst, med tekst av

Wiers-Jensen og musik av kapelmester *Danning*. I første akt møtte vi her den krybbefødte, men inderlig brændende kristentro, dyster at skue, fanatisk sterk. Dens tilhængere i fiskerhytten blir midt i andagten forstyrret av den dansende, vilde høstgildeungdom, som for haans skyld forlægger sine orgier ind blandt den mørke tros tilhængere. Og fiskerens egen hustru, som til mandens sorg hænger ved de gamle guder, tiljubler dem av hele sit hjerte, — hun faar derved tirret sin troesbundne mand. Her er motsætningerne forstaat og det er tillike lagt i dagen, hvilke kræfter maatte seire i det lange løp.

Det er *ikke* det religiøse som er det centrale i «*Pastor Hals*» av *Peter Egge*. Hovedemnet er barn og forældre, dernæst kommer forholdet mellem ægtefolkene. Det religiøse er bare benyttet som stativ, hvorpaa det hele billede sættes. Det er et rent uvedkommende moment at disse mennesker er kristne. Der fortælles en del om tro og om Gud. Men dette er uten *indre* livsforbindelse med personernes fremstilling. Egge har slet ikke kunnet klarlægge sjælelivet i Pastor Hals. Slik som disse kristne mennesker skildres er det utenforstaaende *tænker* sig dem. De *er* ikke slik. En psykologisk maalestok som ikke er adækvat lægges av fremmed haand paa et sjæleliv, som er altfor særeget til at kunne bedømmes utenfra.

Den unge politijurist Vidar Hals, hvis *ydre* liv vi følger indtil det kjedsommelige, staar en dag pludselig frem for sin far og erklærer, at han vil utræ av tjenesten, for at begynde paa en social og religiøs oplysnings- og vækkelsesvirksomhet paa ostkanten. Et saa opsigtsvækkende skridt av en begavet ung mand kunde det vel være fristende for en digter at klargjøre. Men nei. Vi lades i fuldkommen uvidenhet om hans indre krisis — bortseet fra nogle faa selvfølgeligheter, som begrunder den sociale side ved saken. — Juristen erklærer, at han har faat sin bibel stadig mere kjær eftersom han kom til at staa mere frit overfor dens bokstaver. Hvorledes? Hvad finder manden i bibelen? Det er ikke nok med den blotte paastand — som om man stod overfor et avispublikum.

Grete Ellmar (Ungdom som vaagner) er aabenbart selv

gaat ut fra et kristelig hjem. Og det vil alle hendes jevnaldrende av prestebarn og av andre religiøse hjems barn aapent bekjende: her kjender vi os igjen. Slik bryter det. Og slik misforstaar man os. Skildringen er saa tilforladelig og saa egtefødt religiøs, at den maatte kunne aapne øinene paa adskillige.

Men boken skaper intet nyt liv. Det religiøse liv, som har domineret hele sindet under opveksten, det gaar i graven. Der forblir en grublingens taake over stedet, hvor det sank. Men det opstaar ikke gjenfødt i virkelig skikkelse. Der er øiensynlig intet at bygge av.

Dette er ogsaa saare karakteristisk: tiden sørger for, at alt det gamle i sine tidbundne former smuldrer mellem hænderne paa den kjæmpende unge slegt. Men hvem viser hen til den næring, som kan absorberes av dens nyfødte religiøse trang, hvem opdrager denne trang til fasthet og selvstændig liv? Ak, kummerlige kaar frister den religiøse bevissthet hos de tilbaketrukne kjæmpende. Den blir dvergvekst. Den skammer sig for livets spørgende hob. Den blir eremit. Den føler sig vaaben- og værgeløs, — men vet samtidig med sig selv, at den er livets eneste værdi! Den *kræves* av det urolige sind. Men den kvæles samtidig saasnart den vil sprænge den tause forsigtighets skal.

Se derfor hvorledes det religiøse gjennembrudd blir mer at ligne ved en resignation end ved en fuldbaaren fødsel av længe og regelmæssig næret nyt liv. Se det hos alle de tre forfattere, som iaar har denne tanke fremme i sin produktion.

Peter Egge forbigaar rigtignok som regel den religiøse krisis i stilhet, vi faar bare vite — til stor overraskelse — at den *er* passeret, men ett sted antyder han dog en av bipersonernes religiøse nybrudd. Fru Malde saa sykdommen stjæle manden væk fra hende. Da trængtes der en Gud som kunde erstatte den lykke, som blev dem begge røvet. Enten den sorte fortvilelse — eller ogsaa gudstro. De magtet ikke fortvilelsen — altsaa tok da Gud. — — «Den samme Gud var det, som den vakre frue holdt sig til, ogsaa efterat hun var blit enke». Jeg vet ikke om Peter Egge hermed vil antyde, at gudsbilledet ikke var blit selvstændig og organisk levende, men bare overførtes som anden last. Det vilde i

saa fald stemme godt med, at denne Gud, som kom, da lykken gik, han maa atter forsvinde, da lykken kommer tilbake paa sin gamle plads. Man har jo for sagt, at Gud av videnskapsmændene henvises til den fredløse tilværelse at bo i videnskapens huller, nu synes det mig, at man om den her refererede — og vistnok ikke usedvanlige — gudstro kan sige, at den henvises til at bo i lykkens ledigblevne gemakker, i glædetidens huller. Den er ikke organisk levende, den er blandet sammen som andet gods med denne verdens forestillinger. Den er et retræt punkt for bevisstheten. Og retræten blir *resignation.*

Som hos Egge er dette tilfældet ganske paa samme maate hos *Grete Ellmar* og *Alvilde Prydz.* Anne Marie, den unge pike i Ungdom som vaagner, mister sin elskede yngre bror. Hun grep om sig i taaken efter stottepunkter, i alt grubleriet — men det blev tomhet paa tomhet. Hun forstaar godt lovene for den nye gudstros fødsel i hende: «Du kan ikke hjælpe mig», siger hun. Ingen kan hjælpe mig. Finder jeg den ikke slik, at det *inderste* i mig blir overtydet om, at det er fra Gud — fra Gud til *mig* - - og ingen anden — saa mister jeg den bare igjen».

Her er forstaaelsen ganske klar. Slik som saa løsningen gis glipper imidlertid det nævnte krav ganske. Hun vil utvilsomt miste den tro hun nu vinder, idet hun lytter til sin ven, medicinerens veiledning: «Men kanske *naar du ikke længer kan kjæmpe — naar den store træthet kommer* — kanske da — —»

Dette sker: i fysisk utmattelse fødes Gud.

«Hun stod ved graven Anne Marie.

Da kom Gud til hende».

Denne samme ængstelige resignation, som skaper en sky, «privat» gudstro findes hos Alvilde Prydz i disse ord fra den syke fru Mechlen:

«Nu er jeg kommet til at tro paa Gud igjen — og paa det evige liv! Det maa nok være til alligevel, fordi — hun saa sig ængstelig om, om der var nogen anden end Tone — saa tilføied hun hviskende: «for her er jo saa skrækkelig her paa jorden, der maa jo være noget mere!»»

Det er et ikke uvigtig bidrag til det religiøse tidsbilledes konturer som ydes av disse bøker. Men her er ikke vist nogensomhelst vei til Gud uten denne: «naar vi intet mere magter». Troen er kun til for de *brutte* mennesker, de brutte tanker. — Utsprunget av mere positive kræfter finder vi gudstrangen hos de to forfattere, som fremfor nogen har leveret aarets interessanteste bøker: Thomas Krag og Jakob Knudsen. Paa en merkelig maate danner de en sammenhængende linje: den ene med den inderlige mystik, «viljeløs vimrende, vet ej, hvor hen», den anden med den voldsomt sterke ryg og den alt trodsende frimodighet og aapenhet i troen. De skal behandles for sig.

Eivind Berggrav-Jensen.

LITERATUR.

Biskop Bangs erindringer. Gyldendals forlag.

Denne bok har hat en underlig skjæbne. Straks den kom ut, blev den hilst med begeistring. De literære anmeldere hævet den til skyerne, G. J. anbefalte menigheten den, og Jonas Dahl gjorde vers til dens ære. Men saa fik pipen en anden lyd. Den ene harmfulde protest kom efter den anden fra paarørende som fandt kjære avdøde ilde behandlet i boken, der blev endog truet med saksanlæg, og forf. maatte berigtige sine ord. Tilsisst har Landsbladet's redaktør git boken en alvorlig overhøvling.

Saken er den: en bok som denne skulde ikke se dagens lys før en menneskealder efter forf.s død. Da først vil man rolig og objektivt kunne bedømme, hvilken ret og uret forf. har hat i sine dømme baade over sig selv og andre. Samtiden har baade forf. selv og de personligheter han omtaler altfor nær ind paa livet av sig, til at kunne øve den upartiske kritik som man uvilkaarlig kræver ret og adgang til likeoverfor et literært produkt. For forf.s egen skyld likesaavelsom for den kirkes skyld inden hvilken han indtar en høi stilling, hadde det været særdeles at ønske, at boken forelobig var blit liggende i forf.s skuffe.

Red.

Anmeldt av *Thv. Klaveness*

Jacob B. Bull: **Jutulskaret.** Gyldendal.

Høiere har Bull aldrig naadd med sin kunst end i denne bok. Saavidt jeg forstaar, har han her erobret sig plass i første række i vor literatur.

Det er et vanskelig og vovelig emne han har git sig i lag med: fantelivet, særlig den virkning det øver, naar det faar tænde hos en fastboende, vække vildmanden i ham og rive ham med sig ut i skogen, hvor dyret og kulturmennesket

kjæmper en fortvilet kamp i ham indtil han gaar til grunde. Denne skogens morke, tunge tragedie er her skildret med mesterhaand.

Boken er blit kaldt raa. Antageligvis er det de sexuelle skildringer som har vakt anstot. Naar jeg undtar det sterkt sexuelle billede i indledningskapitlet som saa inderlig godt kunde været borte, forstaar jeg imidlertid ikke hvorledes sexuelle skildringer skal kunne undgaaes, hvis fantelivet overhodet skulde skildres som det er. Dertil spiller kjonslivet en altfor stor rolle her, hvor mennesket lever dyrets liv.

En bok er heller ikke domt med det, at man kan peke paa sexuelle skildringer i den. Det kommer an paa hvordan disse skildringer er, og det viser sig i den virkning de over paa læseren. Sammenligner vi i saa maate Jutulskaret med f. eks. Hamsuns Benoni, tror jeg nok den vil hævde sig som en trods alt sedelig bok. I Benoni er der ikke en eneste person som fanger læserens sympati, ikke en enste tanke som fængsler hans interesse. Folgen er, at naar man har læst boken, har man intet andet tilbake end de skidne billeder den har oprullet for en: de to lægdslemmers napetitlighet, sagforerens impotens, fremfor alt Macks raffinerede lidderlighet. Med fantasien fyldt av slikt lægger man boken fra sig.[1])

Bulls bok øver en helt anden virkning. Naar man har læst den, er det ikke de sexuelle skildringer som sitter igjen. Dertil er man altfor sterkt grepet av medfolelse med det ulykkelige menneske man har set gaa til grunde, og som man vet er repræsentant for tusender som er gaat og gaar den samme vei. Det er denne medfolelse som blir tilbake som resultat. Uten spor av tendens er boken allikevel et virkningsfuldt indlæg i fantesaken.

Sproget er sterkt osterdalsk. Undertiden vel sterkt for almindelig forstaaelse. Og saa har vi her som ellers nogen Bull'ske særegenheter. Saaledes har han nu forelsket sig i uttrykket «at svartne paa» en, «Det svartned paa to, som

[1]) Jeg ser, at Caspari i sidste hefte av For Kirke og Kultur anbefaler Hamsun til almindelig læsning. Jeg skulde være meget taknemmelig, om han vilde si mig, hvad utbytte et menneske kan ha av at læse en bok som Benoni.

kom engene sydover» begynder et kapitel. Bruker nogen det uttryk?

Det siges, at Bull med denne bok tar farvel med Osterdalen. Det bør han betænke sig paa. I hans forfatterskap er det Østerdalsproduktionen sammen med Hans Nilsen Hauge som vil bære hans navn frem gjennem tiden. Det kommer an paa, om han efter denne dag magter at skape noget som er jevnbyrdig dermed.

N. F. S. Grundtvig. Et bidrag til skildring av dansk aandsliv i det 19de aarhundrede af *F. Rønning.* Andet bind. Anden del. Schønberg. København.

Denne del fortæller Grundtvigs liv fra 1811 til 1821 — stormfulde aar med kamp til alle sider. Han flyr herunder bort fra samtidens aandløse rationalisme, pantheistiske spekulation og belletristiske overfladiskhet og søker hen i historiens gravhvelving, hvor han fordyper sig i Nordens gamle minder. Derfra gir han sit folk Saxo og Snorre at læse i en oversættelse som skulde lægge Nordens old nær ind til dets forstaaelse, for om mulig at vække det av dvale. — Fortællingen skrider raskt frem og er meget interessant; men vi staar uavladelig spørgende foran den skikkelse den tegner for os. Denne skikkelse er ofte saa forunderlig kantet og steil og buldrende, og det geniale glimter ofte saa sparsomt frem, at vi godt kan forstaa den forbitrede motstand han møtte, mens vi derimot ikke har let for at forstaa, at han er en av Danmarks største aander som i høiere grad end kanske nogen anden har sat sit præg paa dets aandsliv. Noteres bør, hvad forf. sier om Grundtvig som skald: «Op af den brogede masse af indtryk som læsningen af Grundtvigs digte efterlader, hæver der sig ét som det grundvæsentlige, og det er følelsen af en *strømmende vælde*, som intet sidestykke har i dansk digtning. Wergeland og Bjørnson kan her minde om Grundtvig.» Jeg noterer dette, fordi det er saa sjelden fra dansk hold at høre Wergeland nævnt, end si nævnt med forstaaelse.

Den danske menigheds **Salmesang** *i reformationstiden.* Dens ord og toner. En historisk skildring af *H. Nutzhorn.* 1 hæfte. København. Schønberg.

Verket vil utgjøre 4 hefter paa 9 ark à kr. 1,80. Første hefte behandler Claus Mortensens Messebog af 1528 og hans salmebok av samme aar. De indeholdt begge næsten bare oversættelser av tyske salmer, især av Luther. Det værdifuldeste forf. gir er utvilsomt de oprindelige melodier til salmerne. Den danske menighets salmesang i reformationstiden er selvfølgelig ogsaa den norske menighets. Det tar ogsaa forf i nogen grad hensyn til. Men merkelig nok er det kun ved en del salmer han bemerker at de findes i Landstads salmebok, medens han altid fortæller i hvormange danske salmebøker de findes. Hadde han ved hver salme nøiagtig noteret om den fandtes i Landstad, vilde det kommet klart frem, hvor langt mere av reformationstidens salmesang den norske kirke for tiden bruker end den danske. Alle Claus Mortensens salmer har vi i vor salmebok paa et par undtagelser nær, medens den danske har et mindretal. Selv salmer som Kom Helligaand med skabermagt, Saalangt som himlens hvælving naar, Gud faders son enbaarne, Gladelig vil vi halleluja kvæde mangler der. At vi har en slik rigdom av herlige reformationssalmer kan vi takke Landstad for. Men hans ypperlige behandling av de gamle salmer skjønner danskerne sig litet paa, likesaalitt som de skjønner sig paa hans herlige originale salmer. — Jeg anbefaler Nutzhorns værk paa det bedste til alle som elsker salmehistorie, og vil lære de gamle melodier at kjende.

Illustreret missionshistorie. **Evangeliets Seiersgang** ud over jorden. En historisk oversigt over den evangeliske missions udvikling af **Henry Ussing**, sogneprest. Lic. theol. Anden udgave. Gad. København. 17 hefter à 40 øre.

Dette ypperlige arbeide vil jeg paa det varmeste anbefale alle missionsinteresserede, særlig alle som holder missionsmøter eller leder kvindeforeninger. Det gir en utsigt over hedningemissionen i nutiden, som stiller det klart frem hvilken betydningsfuld faktor i kirkens og nutidens hele aandelige udvikling vi her staar likeoverfor, samtidig med at der er en fylde av opbyggelige enkeltheter. Midt i alt dette sure og kjedsomuelige gammelmandsvæsen vi ser om os og føler i os, er det velgjørende her at se, at kristendommen dog er evig ung.

John William Nylander: **Skonnerten Lizzie Gray** og andre sjøfortællinger. Oversat av Ester Heber Nylander. Kr.a Aschehoug.

Jeg omtalte for to aar siden en samling sjøfortællinger av samme forf. og overs. Det jeg sa om den, gjælder ogsaa nærværende samling: «vi faar sjømanden som han er, men særlig det varme og ædle han ofte gjemmer bak sjøtrøien.» Det er noget dæmpet, stilfærdig i forf.s maate at fortælle paa. Det gjør, at en finder sig saa vel ved at høre paa ham. Man føler sig i godt selskap. Oversættelsen er udmerket.

Anmeldt av *Th. Caspari.*

Bernt Lie: »**Helle.**« Aschehoug & co. 1909.

Varmhjertede venner av ungdommen har i aarenes løp utgit baade den ene og den anden brochure til hjælp og veiledning for barna i den vanskelige pubertetsalder. Opgaven er yderst kinkig; der trænges megen pædagogisk takt og visdom, forat det ikke skal bli med den gode hensigt, og de velmente forsøk har ikke altid været kronet med held.

Paa skjønliteraturens omraade har, det jeg vet, temaet ikke for alvor været optat til drøftelse før iaar, da Bernt Lie i sin «Helle» har vovet et forsøk. Som man paa forhaand maatte vente, er dette forsøk ikke løpet videre heldig av.

Den sammenkobling av uensartede elementer, rent pædagogiske og skjønliterære, Bernt Lie har foretat, har skadet hans bok som skjønliterær helhet uten at virke i tilsigtet pædagogisk retning.

Det første spørsmaal, som melder sig ved et arbeide av den art, er dette: hvilken adresse har forfatteren tænkt at gi sin bok?

Er det i forældrenes, *udelukkende i forældrenes* haand han har villet lægge den?

Men da maatte han jo paa forhaand si sig selv, at forsøket var resikabelt, ja mere end resikabelt. Et skjønliterært arbeide av hjemmenes forfatter Bernt Lie, spredt ut over landet i 3—4000 eksemplarer maa nødvendigvis ogsaa falde i hænderne paa en mængde barn.

Saa er der et andet spørsmaal, som likesaa uvilkaarlig paatrænger sig: «*Behøver* forældrene i *vore dage* noget særlig fingerpek i dette stykke? —

For en menneskealder siden, ja, da trængte de det nok saare vel, merkelig rolige og ubekymrede, like til ligegyldighet, som de var for sine barn i overgangsalderen. Men i vore dage? «Hjemmenes vels» dage, hvor det seksuelle kapitel er drøftet saa grundig og alsidig, at selv den yngste ungpike, end sige hendes fru mor, kan det paa sine fingre.

Men saa kunde det jo hænde at Bernt Lies adresse var *barna selv*. At han, jeg har ondt for at tro det, ogsaa har *villet* lægge boken i ungdommens hænder.

Ja, da blir virkningen bare endda mere problematisk. Thi det er jo dog ikke ved almindelige abstrakte diskussioner inden et lærerkollegiums midte, slig som temaet er behandlet i «Helle», at man kommer barn i overgangstiden ind paa livet.

Nei, skal man utrette noget, da faar man nok tale ut, aapent og likefrem, slik som vel forældrene kan tale inden hjemmets lukkede døre, men ikke Bernt Lie i en skjønliterær bok.

Og dog. Der er jo virkelig en scene, hvor Bernt Lie taler ut, han ogsaa. Scenen mellem den 12—13-aarige Helle og hendes jevnaldrende ven Kristian Meldahl. Men hvorledes Bernt Lie har kunnet la denne scene glide sig ut av pennen, forstaar ikke jeg. Psykologisk urimelig, — det er jo ikke seksaaringer, som prater sammen, men halvvoksne barn, — og dertil ubegripelig smagløs som den er.

* * *

Bortset fra den pædagogiske indledning, som altsaa ikke staar i nogen *nødvendig* sammenhæng med boken selv, er Bernt Lies «Helle» et dygtigt arbeide, kanske en av hans bedste bøker. Sproget er usedvanlig mandig og greit. Den gamle organist og musiklærer Bratsberg er smukt og sympatisk karakteriseret og advokat Meldahls ulykkelige egteskap med den forvænte grossererdatter baade psykologisk rigtig set og skildret med fart og energi. Med stor dygtighet er ogsaa Helle, den gode, varmhjertede, selvhjulpne moderne kvinde tegnet.

Men et litet psykologisk «brud paa linjen» er der dog. At en ung pike, *utenfor egteskapet*, kan gi sig hen til en mand, *hun elsker*, «falde» som det hed i gamle dage, det forstaar jeg. At hun kan *gifte sig* med en mand uten at elske ham forstaar jeg ogsaa. Men at hun, som Helle, kan gi sig hen til en mand uten at elske ham, uten at ville gifte sig med ham, av pur *godhet og medlidenhet*, det kan aldrig bli andet end usams.

Vel er godhet og næstekjærlighet herlige egenskaper, men slik er dog ikke ikke næstekjærlighetens krav at forstaa, at en ung pike skal ofre det dyreste, hun eier: sin ære av *medlidenhet* med et forelsket mandfolk.

Det er godfjottethet, ikke godhet. Men unegtelig er der en viss overensstemmelse mellem den 12-aarige Helles tale og den voksne Helles handling. Godheten synes i begge tilfælde at savne det nødvendige intellektuelle korrektiv.

Ivar Sæter: «**Livets sange**», Cappelens forlag 1909.

I digtet «hver sin vei» erklærer Ivar Sæter at han med fornøielse lar hele sognet kjøre den brede almandsvei. Om sig selv siger han:

«Jeg vælger ødemarkens sti,
og jeg vil være fuglefri
for sværmen, hvor den bølger.»

»Men siger ogsaa stien stop
og om hver retning tier,
saa derfor intet hjertesting.
Jeg slentrer likeglad omkring
og lader blot som ingenting
og synger, mens jeg bier.»

Mellem dette digterens likefremme selvportræt og det billede, man faar av ham i denne digtsamling er der en overraskende ulikhet.

Til den lystige farende svend med hatten paa snei, der syngende og likeglad vandrer gjennem ødemarken, ser man lidet eller intet.

Digteren Ivar Sæter er hverken lystig eller likeglad, jevn og sindig, kanske lidt tung paa foten, baade den virkelige og versefoten, vandrer han avsted, ikke gjennem øde-

marken, men gjennem livets nøkterne realiteter. Reflektionen er et grunddrag i hans forfatterpersonlighet, livets store almindelige grundværdier gjenstanden for hans betragtninger, og hans længsel delt mellem det sollyse Rom og fædrebygden Tolgens dunkle skogtrakter.

En stilfærdig interesseret fotvandrer gjennem dette merkelig indfiltrede liv. Ingen større fantasibegavelse, men til gjengjæld en elskværdig personlighet med det vakre livsprogram:

«Tag fat med aand og haand i dal og li,
og aldrig sigter nogen mand for høit,
Tag fat og byg og læg din sjæl deri,
tag fat og bryt dig selv din vei, din sti.
Tag fat og styr din skute skjær forbi
i stormēn og de vilde bølgers sprøit.»

Thomas Krag: «**Mester Magius**». Gyldendal 1909.

Thomas Krags sidste bok er fra enkelte hold hævet til skyerne som noget av det allerbetydeligste ikke alene i hans hele produktion, men ogsaa i hele den nyere norske literatur.

Jeg kan aldeles ikke gaa med paa denne superlative ros Thomas Krag har efter min mening skrevet langt bedre bøker end «Mester Magius». I det hele og store tat indfrir boken ikke de løfter, som den mystisk dybsindige «Faust»-titel synes at gi. Det karakterbillede av den milde, humane læge Magius, forfatteren leverer i indledningskapitlerne, er fint og sympatisk. Og ogsaa ellers er der nok av fine og sære stemninger og billeder og scener, fantastisk gripende, som slutningsscenen i i hele boken. Men noget dypere tankeindhold eier den ikke.

Og ikke heller er den mystiske stemning, som aander ut av den, levende og sterk nok til at holde læseren skadesløs for den løse, rent utvortes karakteristik av personerne. Der er noget skyggeagtig utflytende, løst og vilkaarligt ved de fleste av dem, hovedpersonen ikke undtagen.

Det blir da sluttelig forfatterens varme medfølelse med menneskene, særlig de ensomme og ulykkelige, som saavidt holder læserens interesse oppe.

Olaf Bull: **Digte.** Gyldendal 1909.

Omsider glimt av egte guld ovenpaa de senere aars løse, billige jargon-glitter.

Ikke som om guldforekomsterne i Olaf Bulls digte danner dype metalførende gange netop. Det var da heller ikke at vente hos en ung debuterende forfatter, hvis syn paa livet og livserfaring selvfølgelig ikke er eller kan være dypere, end at elskoven er det store altopslugende kapitel. Men guld er der baade her og der, egte uforfalsket guld.

Et hoveddrag ved Olaf Bulls forfatterpersonlighet, slik som den avspeiler sig i disse digte, er hans næsten paniske skræk for at gi fra sig ufølte eller mindre dypt følte stemninger. I digtet: «Et overstreket digt» har han git et overmaade vel pointeret uttryk for denne frygt:

«Bak et gitter av streker
stirrer et daarligt digt.
Et ærligt skind igrunden,
men ikke yppig runden
av sang og stemning og slikt.

Født av en mager moder,
av hjernens skrumpne skjød,
næret av tankefoder,
som hjernecellernes boder
i fattige timer bød.

Forstandens hodepine
dirrer i digtets krop -
avmægtig i sin feber
det ramser med tørrre læber
sin grimme vise op.

Det rusker i sine streker
vil løs av det grumme bur, –
det er min farligste fange
trods mange velskapte sange,
som strømmer i min natur.»

Og denne digterens frygt for den farligste fange: det tomme banale versemageri, er ingen aandfuld frase bare. Fra digt til digt føler man, hvor ivrig han er paa vagt likeoverfor sig selv, hvor energisk, like til anstrengthed, han boier umna for alt hvad der ligner optraakket landevei.

Takket være denne selvkritik er der da heller ikke mange digte i samlingen, hvor man ikke finder guldkorn. Og i en række digte er det ædle metal utformet til fine smykker.

Der er stemninger dirrende inderlige som «Foraar» og «Paa kirkegaarden», fornoielig friske som «Ungdom» og «Digter», fine og skjære som «Tjernet» og «Psyke», som jeg hitsætter:

«Saa ser jeg dig altsaa atter
mit lille basin!
men nu er der frosne matter
paa blomsternes eng. —

Og skavler av gyldne blade
er rimet fast,
der svalerne brukte at bade
i straalende hast.

Men trods at den skumrende haves
knokkeltrær
bander ved stormen og maanen,
at nat er nær, —

saa sitter i dammen bak sivet
foruten vern
fortryllet, forglemt av livet
en psyke av jern.

En psyke, som nøgen og liten
blæser sit straa
uten at tænke paa tiden,
som mørk staar paa. — —

Dens krop med de fine arme
er sommerbar;
paa ryggen er vinger varme,
som sol der var.

Den blæser sin fløite, skaaren
i flammende aar,
det evige krav paa vaaren,
den evige vaar.

Forfatterens aarvaakne selvkritik har imidlertid stundom fort ham for vidt. Lad saa være, at det banale kanske er «hans farligste fiende», hans næstfarligste er *frygten* for at være banal. Denne frygt driver ham nemlig alt i et til en forceret jagt efter originalitet, en søken efter billeder, som sluttelig netop hitfører det resultat, han for enhver pris vil undgaa.

Stemningen blir borte, fordi den sluttelig blir født og næret av «Hjernens skrumpne skjød» allikevel, optrevlet i «hjernecellernes boder».

Der dirrer i adskillige av disse digte en «forstandens hodepine», som sluttelig ogsaa skaffer den læser, som ærlig stræver med at forstaa dem, hodepine.

Men allikevel — trods alt — er Olaf Bull ubetinget den mest lovende av alle de yngste lyrikere. Den rikeste, fremfor alt gemytsrikeste, av dem alle.

Anmeldt av *Eivind Berggrav-Jensen.*

D. F. Knudsen: **J. S. Welhaven. Utvalg av norsk litteratur for gymnasiet III.** J. W. Cappelens forlag. 141 sider.

Sine skolebøker skal man ikke sælge, allermindst de norske læsebøker. Dem slaar man ofte efter i, naar et digt eller en fortælling trænger sig ind paa en og vil fornyes i erindringen. Først længe efter skoletiden forstaar man, hvor forbausende vidt et overblik skolen gir over litteraturen. De forfattere som i skoletiden repræsenterer navne, de blir jo siden personlige aandsmagter, som livet regner med, og da lærer man at skatte det grundlag, skolen gav for tilegnelsen av dem.

Der vil imidlertid — som enhver forstaar —, bli noget langt mere tilfredsstillende ved at ha de betydeligste forfattere i et litet bind for sig, og ikke sammenvævet med alle andre. Det er dette rektor Knudsen har villet hjælpe skolen til med disse ypperlige utvalg av den norske litteratur. Hans gedigne erfaring og fine opfatning har ledet valget, og der er føiet til en række fyldige oplysninger, som ogsaa andre end elever vil være i høi grad taknemlige for. I det hele: dette utvalg maa flere end skolegjængerne kunne ha glæde og utbytte av. Utstyret er stilfuldt og tiltalende som alt hvad der kommer hos Cappelen.

Alvilde Prydz: **I Ulvedalen.** Gyldendals forlag.

Alvilde Prydz skildrer et egteskap, hvor to varmhjertede, men steile mennesker gaar hver for sig og længtes mot hinanden uten at kunne bryte gjennem skillemuren. Naar et sind saaledes skal kredse evindelig om den samme tanke, da

blir bevisstheten jo ofte sykelig nervøs, øiet ser spøkelser, tanken tomler med mareridt, som i klare dage aldrig vilde kommet op. Denne kredsen om ‚det samme punkt — uten videre frisk blodtilførsel i form av ny handling — har Alvilde Prydz villet gjengi. Det er denne sjælemaleriets egenart, som har kunnet fremkalde den anklage mot boken, at den er kjedelig. Og det bør jo uttrykkelig pointeres, at spændende er den ikke. For de fleste vil den være umulig, virke opstyltet og ensformig. Men set paa bakgrund av en erfaring, hvori kanske livets egne «ensformige» prøvelser indgaar, vil «I Ulvedalen» med det dystre præg kunne faa de værdifuldeste strenge til at tone.

Anmeldt av *Karen Grude Koht.*

Hjalmar Christensen: **Et liv.** (Aschehoug).

Mens jeg læste denne bok hadde jeg en intens følelse av at jeg sat likeoverfor et levende menneske. Ikke en forfatter som skriver en bok som han skal ha ut til jul som saa mange andre forfattere. Men en mand, «som ser sit liv blusse forbi i hastige øieblikke. Det tvang sig ind paa ham. Det slog ham med sin mening og sin meningsløshet, det tirret ham til at gjøre op sit regnskap, det viste ham sin ublu deficit».

Og som en *mand* gjør Hans Heigaard op sit liv. Han smykker intet ut, han nytter intet moment til at vække sensation — ærlig og alvorlig lar han billederne fra barndommen, ungdommen og manddommen gli sig forbi. Slik var hans liv, slik hadde det gaat for sig. Det er som om jeg ganske ulovlig er kommet ind i en mands inderste helligdom, der hvor han er ganske alene, «hvor tankerne anklager og forsvarer hinanden». Publikum er ikke til for denne mand. Derav kommer denne ubeskrivelige intime aapenhed og usminkede ærlighet, og netop fordi en har en saa sterk følelse av at denne bok er skrevet ut av livet, tar den en med slik en magt. Man glemmer at tænke paa at den kunstneriske komposition ikke er fuldkommen, at de senere dele ikke staar paa høide med de to pragtfulde indledningskapitler — slikt ser man bakefter — man bare lytter, lytter til denne mands

rolige skriftemaal. For naar en først er begyndt at lytte, saa kan en ikke holde op, før en har hørt avslutningen paa dette menneskeliv. Dypt ned fører han os; det er flekket og tilsølet dette liv, men hvad der fortælles fra disse sider av livet kommer nøgternt og rolig — uten at emnet utnyttes til slibrige skildringer. Der er over det hele — over ungdommens begeistring, manddommens kampe og færd — «den graa klarhet som er sterkere end alle sterke belysninger».

Jeg maa ofte steile overfor Hans Heigaards moralske værdimaalere, og jeg er dypt uenig i den livsanskuelse han hylder, men det hindrer ikke at jeg ved dette skriftemaal gripes av en smertefuld medfølelse med en mand, som sitter saa tomhændet, saa ribbet tilbake.

«Det var ro i hans sjæl. Der var ensomhetens ro. Der var den ro, som er fattigdom . . . Han husket en mand, der følte fremtiden som en ubrukt rikdom . . . Der var gjort en del, som han ikke ønsket ugjort. Der var hændt meget mere, som han ikke likte at mindes, og dog —!

Endnu engang klang Alexandra Barnekows dype alt gjennem Hans Heigaard: Ich grolle nicht —!

Det var dog summen av hans liv.

Men nu hadde han heller ikke mere at kræve.

Der var ingen morgensol mere.

. . . Man kan se en gammel kone trække avsted med en gammel hund.

Kanske er den hund det sidste, der binder hende til jorden.

Ikke engang *saa* meget hadde han».

Man kan si til Hans Heigaard — hvad han heller ikke vil motsi —: «Du odsled selv med livets gaver; du har selv lagt dit liv øde» — vort sind vil allikevel fyldes med den store dype medynk, vi kjender næsten trang til at hulke over denne klare, kjølige bok, hvor vi bag den nøgterne form ser ned i livets blodige smerte og nød. Og vi lukker boken med en sterk følelse av at det menneske som her har gjort regnskap for «et liv» er ærlig og modig og sandhetskjærlig som faa.

Der er en kjærlighet til jorden, en intim fin naturfølelse som gjør dele av boken til poesi. Mens livet i byen, baade

skoledagene i vestlandsbyen og studietiden i Kristiania skildres klart og greit, saa er det *digteren* som faar ordet straks vi er paa hjemmets grund. Man skal lete længe før man finder make til de to indledningskapitler, fortællingen om stamfaren oppe paa sin heiegaard, «kongen i fjeldet», og skildringen fra bygden hvortil sønnen drages. Det er som vi i disse to — den sterke uavhængige kjæmpe paa heien, og sønnen hvis sind drages mod en anden kultur, en verden hvor der er bøker og hvor frk. v. Zandt lever — det er som vi i disse to finder grunddraget til to sider ved Hans Heigaard, hans fribyttertrang og hans æstetiske interesser.

Et finere billede fra en guts barneverden end lille Hans Heigaard og bedstefaren kan vanskelig tænkes, og barnesorgen ved bedstefarens død skildres dypt og sandt uten spor av sentimentalitet. Dette ord kan i det hele tat ikke nævnes i forbindelse med boken. Al den dype hjemfølelse, den evige higen mot den gamle gaard og hjembygden har fundet de sterkeste, intimeste uttryk uten at der er spor av følerí. Selv et saa vemodig kapitel som «Det døde hjem» er git os stille og rolig, men med en dirrende smerte bak. Han kommer, Hans Heigaard, med sin tyskfødte hustru til hjembygden. Han kan ikke engang fortælle hende, at det er *hans* bygd. Han gaar alene bort og ser sit gamle hjem. «Den unge fremmede kvinde han førte med sig, hvad havde hun i de store tomme stuer at gjøre? Kjendte *hun* hans syriner? Han reiste sig og gik hen til asketræet. Han tog fast om den store kolde stamme og trykkede sin kind mod den tykke fløielsbløde mos der klædte den».

Det er den samme kjærlighet til naturen, den samme hjemve, den samme saare længsel mot «fædrenes jord» som Garborg har git saa sterkt uttryk for i «Knudaheibrev». Og det er til hjembygden, til heien som han lærte at elske i de glade sorgløse guttedage, at Hans Heigaard drager, da han synes livet og dets spil er forbi.

Det er sørgelig at en saa værdifuld bok skal skjæmmes av et enkelt kapitel. For det er utenfor al sammenlighets grænser at trække kjendte mænd frem paa den maate som forf. har gjort i «Mennesker og meninger». Skildringerne fra Hans Heigaards eget liv tjener til at belyse manden, gir

os forstaaelse av hvordan et liv kan bli saa haabløst tomt tilslut. Men det ondskabsfulde utfald mot let kjendelige personer, tjener til ingen ting. Uten til at vække forargelse. Og det synes mig ubegripelig at en mand som har git os en bok som «Et liv», har villet nedlade sig til noget saa simpelt. Det passer ikke ind i det billede vi uvilkaarlig danner os av manden, som den modige fribytter der gir hug og faar hug i dagens kamp, men ikke angriper sine motstandere paa stifindervis.

Boken hører ikke ind under juleliteratur, saa det har intet at si om anmeldelsen kommer efter jul. Den vil til alle tider ha sit store værd, ikke alene for det enkelte menneskeliv den saa gripende ruller op. Men ogsaa fordi vi gjennem denne ene mand faar et indblik i en hel generations tanker og liv.

Olav Duun: **Paa tvert.** (Norlis forlag).

Det er nogen rare mænd Olav Duun viser os i sine bøker, baade den ifjor og den iaar: de tør ikke fri! De kan være saa rent glad i en jente, men fri — nei, det kan de ikke faa sig til. Og saa blir det naturligvis tragedie.

I «Marjane» kunde en da tilnød forstaa det, men i denne nye bok forekommer det mig aldeles psychologisk urimelig. Det er forfatteren selv som gjør det saa «paa tvert» for han Danel, og derfor hænger ikke Danelskikkelsen rigtig ihop heller. Han er rigtig morsom og godt tegnet, den første Danel vi træffer paa: gjætergutten, søn av Daaret sætertaus, med den ene foten «paa tvert». Der er fart i den gutten. En djerv trods, en ukuelig gaaen-paa, en vilje som bryter sig fram. Intet egger og piner ham som medlidenhet, og er der en som «stakkar» ham for foten og hjemløsheten saa er det for ham som ild i krudt. Det driver ham frem — sterk og trodsig krabber han sig opover. Der staar som et friskt veir om ham, og forfatteren har med sit djerve sterke maal gjort gutten og hans kamp levende.

Men hele boken er altfor bred og langtrukken. Der er formange ensartede situationer som ikke gir os nye bidrag til Danel. Ogsaa andel del, kjærlighedshistorien, er for udtværet. Der er gode momenter, og i skildringen av den sjælesyke mand minder Duun litt om Løland, men eier ikke denne sjæleanalytikers fine rene sonde.

Forfatteren er trønder, og hans maal har en frisk lokalfarve. Han leter ikke i ordbøker efter ord og vendinger. De kommer av sig selv, sterke, malende, oprindelige. Al samtale føres paa dialekt (det samme er tilfælde i mange landmaalsbøker nu), saa den frygt riksmaalsfolket har for at landsmaalet skal ødelægge dialekterne viser sig mere og mere ugrundet.

Anmeldt av *Mimmi Swensen.*

Johan Sigmundstad: «**Guds Finger?**» Forteljing. Norli.

Baade titlen og ellers alt hvad der nævnes om Gud — i salmevers og ord — maa vel være nævnt som spot? Det blir ialfald læserens indtryk. En stakkars godfjottet gut blir vettskræmt av ubarmhjertige søsken. De indbilder ham, at han er besat av djævlen — at han skal hænges — at han er sindssyk og endnu meget mere. Ogsaa da han kommer til dem i Amerika, piner de «Tussjak» paa alle vis. Endog arbeide negter de ham, for at han ikke skal faa tro paa sig selv.

Hans svoger er prest og heter «Raastokk». Det sier meget. (Hvorvidt der findes slike prester er et andet spørsmaal). Endelig faar Tussjak bli med hjem til Norge. Da glimter lidt lys i hans stakkars hjerne:

Hjem til mor. Moren staar ogsaa paa bryggen da skibet lægger til. Men hun gaar undav ham — blir med paa at haane ham! En eneste er barmhjertig — en gammel farbror som spikrer billeder av «Jesu liv» og en amerika-damper op paa væggen hos ham.

Hos disse ubarmhjertige, av hans nærmeste er det salmerne synges. Hvorfor kunde ikke forfatteren heller bruke sin knappe realistiske fortællemaate til at tegne mensker og forholde for os, som ikke skaffer læseren indvortes frost?

John William Nylander: **Skonnerten Lizzie Gray** — og andre sjøfortællinger. Oversat av Esther Heber Nylander.

Det er jevne hverdagslige sjøfortællinger — lunt fortalte, som i hyggelig passiar en mørkningsstund.

Motiverne er enkle, men der er strøet omkring i fortællingerne en række gode spændings-træk. Gamle «kaptein Aik», en pramkar som «lever av» døde sporvognshester i

Boston, er trofast og god. Den bedste er fortællingen av samme navn som boken. Den er gripende i sin enkelhet. — Kanske vil Nylander bli sat mest pris paa av folk som har været eller er tilsjøs.

Emma Rolfsen: «**I Kalifens nærhed**». Aschehougs forlag. 171 sider.

Her føres vi ved en let fortalt, interessant og underholdende bok ind i de sidste begivenheter i Tyrkiet. Det har sikkert ikke været forfatterindens mening at levere noget historisk verk eller politisk indlæg — det er det heller ikke — men hun har fulgt begivenheterne paa ganske nært hold, og fortæller fængslende om livet ved Sultanens hof — om de mægtige ministre og sekretærer — deres intriger og planer til folkets undertrykkelse — i eget magtbegjær.

Livet i Izzet's harem — Izzet er Sultanens privat sekretær og farlige leder — og forholdet mellem hans hustruer er fint og sjælfuldt beskrevet. Det kunde været en bok for sig selv.

Anmeldt av *Fredr. Paasche.*

Jens Raabe: **Napoleon**. Alb. Cammermeyers forlag.

Jens Raabe har skrevet en række bøker, som behandler revolutionens og revolutionskrigenes historie. I sit sidste arbeide har han tat Napoleonstiden for sig, ja boken bærer kort og godt den fordringsfulde titel «Napoleon», og forfatteren har fremfor alt villet gi et billede av den store keisers egen personlighet.

Jens Raabe har i en aarrække studeret Napoleons historie, slik som man *kan* studere den her hjemme: ved hjælp av memoirer og breve og franske historikeres arbeider. Dette er ting, som gjennemgaaende er litet kjendt av det norske litteraturlæsende publikum. Det er derfor intet at si paa, at Raabe i stor utstrækning har citeret sine kilder, tildels gjennem lange uttog.

Naturligvis faar hans arbeide et tydelig andenhaands præg paa den maate. Men Raabe gjør heller ikke fordring paa at ansees som videnskapsmand i sin bok om Napoleon. Han har villet gi os, eller gjengi for os, hvad han under sin læsning har støtt paa av godt og interessant. Og man faar

si, han har været heldig i sit valg. Man læser hans bok med glæde. — Naturligvis har der været vanskeligheter nok for forfatteren. En av de største ligger vel i den uhyre stofmængde. Skjønt Raabe med priselig forsigtighet har undgaat at fortælle Napoleons krigshistorie, har det allikevel faldt vanskelig at faa bugt med det svære stof. Man merker det paa en viss uorden i boken. De sammenfattende oversigter brister stadig, og detaljerne vælter ut i broget mængde. Den omstændighet, at «Napoleons sjæl er en evig gaade» har naturligvis ikke gjort det lettere at bringe arbeidet ind under en bestemt synsvinkel. — Paa stilens renhet har forfatteren oftest, men slet ikke altid, lagt den vegt, som er ønskelig ved et populært historisk verk. Men hvordan skal en skolemand med sterkt optat tid faa anledning til at gi sit arbeide den avpudsning, han nok kunde ønske at gi det?

Og ingen indvending faar skygge for det gode og fortjenstfulde ved Raabes bok: Den har meget nyt og interessant at fortælle os, og den fortæller paa en grei og meget underholdende maate. Den bør bli læst av mange.

Kr. Nyrop: **Tannhäuser.** Fortids Sagn og Sange. Gyldendalske boghandel. Nordisk forlag.

Samlingen av «Fortids Sagn og Sange» har gaat gjennem flere aar. Den behandler en række av middelalderens eiendommeligste sagn og legender, fortæller om deres indhold og deres utbredelse, deres oprindelse og deres vandringer — altsammen i populær form. For en tid siden forelaa en interessant skildring av den sagnkreds, som har dannet sig omkring «Den evige Jøde». Om et par aar kan vi vente en samling av «Legender om Guds moder».

Altid vil den aapne sig paany — middelalderens rike verden. Altid vil tonerne fra dens «store kirker og sale» ha evne til at gripe menneskene og til at forynge digtningen. Hver gang en kultur blir gammel, hver gang verden blir træt, og de unge begynder at længte efter natur og oprindelighet og fantasi og sterke følelser, kommer middelalderen menneskene nærmere. I dens unge sjæleliv, i dens trygge tro, i dens trang til at gripe det vidunderlige vil senere tiders tænkning og digtning atter og atter fordype sig, og altid med utbytte.

Naar *vor* nationalromantiske digtning vandt saa litet ut av den middelalderlige litteratur, hadde det mange grunde. En av dem var, at vore digtere (Ibsen f. eks.) mere la vegt paa at gripe folkevisens og folkesagnets *tone* end denne digtnings *aand* og *indhold*. Versemaalet var dem mindst likesaa væsentlig som tankegangen.

Og saa hadde de ikke kjendskap nok til vor gamle nationale digtnings liv, visste ikke stort om dens sammenhæng med samtidig europæisk digtning, visste ikke, at de var inde i en trang bugt av et stort hav.

Og dette forhold gjorde deres synskreds snevrere. En digtning som *nu* søker ind til middelalderens liv, vil ha meget lettere for at forstaa dette liv saa grundig som videnskapen har banet vei for den.

De videnskapsmænd, som sysler med disse ting, maa ha noget av digterens sans, om de skal være heldige. De maa ha evnen til «Nachempfindung».

Den evne har Nyrop. Overalt merker man hans kjærlighet til stoffet, hans forstaaelse av sagnets skjønhet og digteriske kraft. Hans «Tannhäuser» kaster lys langt ind over middelalderens sjæleliv. Vi faar et dypt indtryk av hvor vældig i sin kraft middelalderens skapende og omformende fantasi maa ha været. Den stiller hændelser fra idag side om side med urgamle motiver, saa let og sikkert, at bare forskerens øie kan se, hvad der er rundet av mytens skjulte kilde og av historiens friske opkomme.

«Tannhäuser» er en bok for alle, som har fortidens sagn og sange kjær. Den har skilt ut og samlet, og fortæller i store, klare træk.

—

Anmeldt af *Peter Marstrander*.

Ralph Connor: **Brødrene,** oversat ved Anna Lassen og med forord af Gustav Jensen. Kria. 1909.

Det korte forord med Gustav Jensens navn under virker næsten som en autorisationserklæring. Man studser, — over et overrumplingsforsøg, og ruster sig uvilkaarlig med kanske lidt overdreven skepsis. — Til en begyndelse synes man ogsaa at skulle faa brug for rustningen. Der er i de første kapit-

ler et stænk af forloren romantik, der udfordrer den sunde, nøgterne sans til angreb og vækker tillive ubehagelige reminiscenser fra affekterte solstraalefortællinger. En sværmerisk begeistring for de optrædende helter og heltinder, en ødslen paa dem med de prægtigste adjektiver, ledsaget af banale naturskildringers kling — klang — accompagnement, — en præsentation af bogens personer, der minder altfor meget om impressarioens reklame. Begyndelseskapitlernes sødladne ungdomsidyl maa dog ikke afskrække læseren fra at fortsætte det indledede bekjendtskab. Forf. ryster snart sentimentaliteten af sig, og der blir en friskhed og djervhed i behandlingen, en fart og spænding i begivenhederne, der svarer til de amerikanske forhold, hvori bogen fører os ind. Med kraftige penselstrøg maler han personerne lyslevende frem for os. De skarpe modsætninger føres tæt op til hinanden; der spares ikke paa lys og skygge: — og vi faar et billede, saa skarpt tegnet, saa klart og tydelig i linjeføringen, at det er, som vi hadde de mennesker levende i blandt os og kjendte dem ud og ind. – Og det er mennesker, vi sætter pris paa at være sammen med. Ikke kjedelige, tørre principmennesker eller vamle, ligeglade følerifolk; heller ikke overmoralske helgener med religiositetens glorie om sig — fjern fra al menneskelig kamp og lidelse. Nei, det er virkelige, levende mennesker af kjød og blod, — mennesker, der lever med i det moderne liv i intens aktivitet, — kamp med sig selv og andre, - i seier og nederlag, — mennesker med sterke lidenskaber, der sommetider helt kan ta magten fra dem, – men og med sterke viljer, der vil *tvinge* sit liv fremover mod maalet, — mennesker som vi kjender dem igjen i de bedste blandt os. — Det er et stykke virkelighedsliv, forf. fører frem for os, — med dets fylde af godt og ondt. Og forf. skyr ikke de grelle farver; — der er sommesteder en drastisk realisme, der fjerner bogen temmelig langt bort fra al pyntelig søndagsskolelekture.

— Men gjennem det hele gaar der en urokkelig optimisme, en sikker tro paa det godes seier - trods alle nederlag. En sund og sterk bog, fordi den har slig usvigelig tro til alle mennesker.

Den er idealistisk — trods al sin realisme. Og just paa

grund af denne sin realistiske idealisme virker dens tanker saa dybt merkelig. — Dens idealer har en smittende kraft, som man vanskelig kan unddrage sig; thi de sind og skjæbner, som den fører frem for os, rører ved de dybeste og fineste strenge i vor sjæl; — og før vi ved ord af det, har vi bøiet os for den idealitetens og aktivitetens magt, som bogen forkynder, — bøiet os ned og tat op de livsværdier, vi selv trængte. — Det er en af de bøger, de fleste af os har en svaghed for, — hvad enten vi vil indrømme det eller ikke. — Og denne vor svaghed er det, som er bogens væsentligste styrke.

Hans Seland: **Bureising.** Kri.a 1909.

En stilfærdig og troværdig norsk nybyggerhistorie, — uden alle literære kunster. En historie om Asbjørn og Sigvor, der vil reise sig sit eget hus og hjem, skabe det selv helt fra grunden af, deroppe paa Øygarden. — «Det gjeng som du driv det til, kar!» — det er bogens sidste ord, og det er igrunden den livsvisdom, den gjør sig til talsmand for. Og Asbjørn driver det. Med slid og taalmod, der ikke bøier sig for vanskeligheder, stræver han frem mod det maal, han har sat sig, — med seig udholdenhed, parret med en sterk tro paa, at det lager sig nok tilslut, — baaret oppe af kjærlighed til hjemmet og en absolut selvstændighedstrang. — Det er disse, de mest tiltalende og sterkt fremtrædende træk ved den norske folkekarakter, forf. analyserer og anskueliggjør i sin lille fortælling.

Det ydre apparat er yderst ordinært og forslidt. Den rute, forf. følger, er altfor hyppig trafikeret til at kunne vække nogen ny interesse. Det nytter ikke, at forf. underveis gir tilbedste et lidet 1905-nummer. *Det* ænme er foreløbig saa opslidt, at det trænger en længere rekreation i stille tilbagetrukkenhed, før det atter kan gjøre fyldest for sig i literaturen.

Det er alene den psykologiske analyse, som holder interessen fangen. Thi her bringer forf. adskilligt af virkelig værdi. Og bogen bør kanske helst betragtes som en underholdende liden studie i norsk folkepsykologi.

Anmeldt av *Olav Sinding.*

Docent dr. W. Rothes: **Die Madonna.** Pris smukt indb. M. 8,00. J. P. Bachem, Køln. Netop utkommet i 2det oplag med 8 førsterangs farvetryk og 163 gode tekstbilder.

Rothes har forlængst vundet et anseet navn som kunsthistorisk forfatter. Hans «Fra Angelico», hans «Blütezeit der sienesischen Malerei», hans «Anfänge der alt umbrischen Malerschulen» er utmerkede bøker der har erobret adskillig nyt land for kunstforskningen. De har ogsaa betydelig religionshistorisk værd. Rothes «Madonna» er en mer populær-videnskapelig bok end de 3 førstnævnte. Den er meget letlæst og overordentlig billig i forhold til det pragtfulde utstyr. Mange tror jeg, vil med stor fordel kunne bruke den som en særdeles hensigtsmæssig kristelig kunsthistorie. Ti skjønt her et specielt emne behandles, er dette dog saa centralt valgt, at man lærer særdeles meget av maler- og billedhuggerkunstens historie under kristendommens styre ved at læse Rothes' fine og pietetsfulde bok. Forf. er liberal katolik med aapent øie for en ædel kunsts betydning for et godt og lyst kirkeliv. Særdeles vellykket er hans livfulde beskrivelser av kunstretninger og de enkelte kunstverker. Gjennem utvalget av billedillustrationer har det lykkedes ham at naa sit maal: at faa samlet alle kirketiders bedste madonnabilleder til et sammenhængende hele, hvor de enkelte bestanddele paa forskjellig vis bidrager til at belyse madonnabilledets bærende religiøse tanke: Den hellige jomfrus og Gudsbarnets enestaaende kjærlighetsforhold til hinanden). Det er dette forhold, der efter ældgammel katolsk opfatning gjør Maria til himmeldronning og «barmhjertighetens mor» for alle troende.

Men er Maria den hellige, rene jomfru er hun ogsaa efter en likesaa gammel kristelig opfatning av den høieste sjælelige og legemlige skjønhet. Ti den klassisk græske opfatning av at det høieste menneskeideal er skjønhet og godhet i uopløselig forening har til alle tider efter Rothes præget det egte madonnabillede mer eller mindre. Rothes madonna er en meget stemningsfuld julebok ikke mindst for dannet ungdom. Mange av billederne er virkelig meget opbyggelige.

Boken falder i to dele: Det egentlige Mariabillede d. v. s. Maria med Kristusbarnet paa skjødet eller paa armene. Der-

næst kommer saa en kortere del med kunstfremstillinger av Marias liv. I begge dele føres vi av den dygtige og paalidelige forsker forbi de forskjellige skolers ypperste frembringelser og faar knappe og greie oversigter over de forskjellige tiders og retningers kunstneriske idealer. Ikke mindst interessant er det at følge forf.s fremstilling av det nittende aarhundredes romantiske skolers, især «Nazarenernes og Beuronerskolens frembringelser. «Nazarenerne sværmet for den tyske middelalders forsvundne herlighet, særlig dens fromme mystik; deres madonnabilder er præget av den germanske folkeæts milde følsomhet saaledes som den navnlig ytrer sig hos den ædleste type av unge piker med deres sarte og blyge væsen og deres store og milde øine. Forf. paaviser, hvor uretfærdig det er at overse disse frembringelser som sentimentale efterligninger av Raffaels madonnaer. Det eftervises dog, at saadanne beskyldninger med rette kan reises mot utenlandske efterligninger av denne madonnatype; disse er ofte præget av unaturlig effektjageri. Ogsaa om Beuronerskolens høitidelige, i evighetens fred nedsænkede himmeldronning har forf. meget smukt at berette. Skolens valgsprog er: Alt til Guds ære! Ogsaa kunsten skal her tjene høie religiøse tanker. Tildels har denne retning følt sig draget til det italienske «trecentos» idealer, hvor den byzantinske halvt stigende halvt nedladende himmelherskerinde med Gudsbarnet ofte paa en forunderlig vis blev forenet med det ubevidste og naivt barnlige ikke alene hos kristusbarnet og de tjenende engle, men ogsaa tildels hos Maria.

Tilslut vil jeg si: Den der vil ha en levende følelse av den katolske kirkes kjærlighet til Maria, den der formaar at gjøre denne høikirkelige institution saa folkelig like til denne dag, — han studere Rothes bok!

ENGLANDS KYRKA OCH SOCIALISMEN[1])

Den sociala väckelsen i England kom med Chartismen och Thomas Carlyle. Bland dem, som djupast kände tidens nöd som sin egen, voro två präster inom engelska kyrkan: Frederick Denison Maurice och Charles Kingsley, båda kraftigt påverkade av Carlyles mäktiga profet-ande. Själva blevo de den kristliga socialismens stora kyrkofäder. Maurice var företrädesvis tänkaren och systematikern, Kingsley hade gåvan att med sitt ädla författarskap popularisera ideérna. Begynnelsen av deres verk kan sättas till den stormdigra våren 1848. («A working parson,» «Politics for the people»). År 1850 kommer namnet med Maurices' «Tracts on Christian Socialism» och veckotidningen «The Christian Socialist» med den dubbla fronten mot «osociala kristne och okristna socialister.» Man kan gärna medgiva, att den storindustriella utvecklingen icke har givet historiens sanktion åt deras ekonomiske teorier och ko-operative företag. Deras verkliga och förblivande betydelse ligger på helt annat håll, nämligen i deras predikan om rättfärdighet och broderskap, i den sociala idealism och den «muskulösa kristendom,» som genom dem förkunnades för hela den engelska nationen. Än i dag framstår Maurice för de socialt värksamma prästerna som den erkände auktoriteten, ur hvars tankedigra skrifter de förse sig med argumenter som ur en vapenbod, och tusenden även i det nuvarande släktledet kunna härleda sitt sociala intresse och sin första gripenhet från läsningen av Kingsleys romaner.

---

[1]) Av svenske prester reiser der hvert aar 8 à 10 til utlandet med stipendium for at se sig om og lære noget. Forfatteren av denne artikel har saaledes i et aar studeret kirkeforhold i Tyskland, England og Skotland. Særlig blev hans vaakne øie for sociale spørsmaal længe holdt fast ved de engelske forhold, han her skriver om. *Red.*

Inflytandet från den kristna socialismen i förra århundradets midt förgrenar sig i två kanaler. Först ha vi en grupp av män, som stodo Maurice nära, vilka sökte på olika vägar och med olika framgång i det kristna broderskapets anda ordna de industriella förhållandena på gemenskapens och icke på konkurrensens grundval. De kastade sig med iver in i kooperativa företag, upplysningsverksamhet och fackföreningsrörelse, och förde med sig in i den praktiska arbetarrörelse något av kristendomens surdeg. Att den engelska arbetarrörelsen så förmånligt skiljer sig från den kontinentala genom sin religionsvänlighet, eller åtminstone genom frånvaron av religionsfientlighet, torde til någon del ha sin förklaringsgrund i det duktiga och sunda arbete, som i antydd riktning utfördes av denna krets av Maurices lärjungar. För det andra ha vi en grupp av präster, vilka mottagit djupa intryck av Maurices teologi på samma gång som av hans socialism, och vilkas mål det blev att öppna kyrkans portar för arbetarna och få dem att känna sig meddelaktiga i «the Kingdom of Christ.» Det stora namnet bland dem, som förmedlat detta inflytande till vår egen tid, är Brooke Foss Westcott, den store Cambridge teologen. I väsentligen två organisationer har denna kyrkliga strävan förkroppsligat sig. Äldst är «the Guild of St. Matthew,» grundat 1877 av den bekante Rev. Stewart D. Headlam, då «curate» vid St. Matthew's Church i Eastend. Det var första gången den nu så vanliga kombinationen av ytterlig högkyrklighet och utpräglad socialism kom till synes. Gillets ändamål var att göra slut på fördomarna mot kyrkan, att främja bruket av nattvarden och iakttagandet av kyrkans undervisning enligt Book of Common Prayer samt at befordra studium av sociala och politiska frågor «i inkarnationens ljus». Headlam hade, fastän han proklamerade sig som entusiastisk lärjunge till Maurice, i sin teologiska grundåskadning mycket litet gemensamt med den store broadchurch-mannen. En vidsträckt fördragsamhet och ett starkt betonande av kyrkosamfundet hava de båda, men kyrkan betyder för Headlam någonting helt annat än för Maurice. I detta sammanhang må det göra tilfyllest att beskriva honom som långt gående high-church med sakramentalt-katolsk religionsuppfattning.

Den politiska radikalism, som han patryckte sit gille, har försnävat synpunkterna och hämmat samfundets inflytande. Dock torde The Guild of St. Matthew, trots ringa medlemsantal och vissa missgrepp i ledningen, hava utfört ett betydelsefullt värv. Dess kamp på 1880-talet mot «secularismens» banérförare Mr. Bradlaugh och Mrs. Besant har säkerligen i sitt första skede gjort atskilligt för att bryta fördomarna mot kyrkan. I förbindelse med Fabianismen och Henry-Georgismen har sällskapet vidare utfört ett betydelsefullt agitations- och upplysningsarbete. Slutligen bör det icke förglömmas, att själva tillvaron av ett kyrkligt sällskap med här antydt program är en faktor i ett folks kyrkliga och sociala utveckling, som icke undgår att utöva sitt inflytande. Det betyder dock något, att några hängivna kyrkans söner sluta sig tillsammans och säga till landet: «Eftersom alla människor äro Guds söner, maste vi kräva lika tillfällen (equal opportunities) för alla», och: «det är hvarje präst plikt att väcka upp «ett gudomligt missnöje i folkets hjärtan.»

Den andra och nu vida mer betydande organisationen, som varit en bärare av den kristna socialismens idéer inom Englands kyrka i senaste tid, är The Christian Social Union (C. S. U.) Denne stiftades sommaren 1889 av Canon Scott-Holland, den berömde predikanten vid St. Pauls-katedralen och den snillrike utgivaren av The Commonwealth. C. S. U. preciserar sina uppgifter på följande sätt:

1. att hävda den kristna lagens krav pa att vara den yttersta auktoriteten för social praxis.

2. att gemensamt studera tillämpningen av kristendomens moraliska sanningar och principer pa den närvarande tidens sociala och ekonomiska svårigheter.

3. att framställa Kristus i det praktiska livet såsom den levande mästaren och konungen, ondskans och självviskhetens fiende, rätfärdighetens och kärlekens makt.

Medlemmarne måste tillhöra The Church of England. Föreningen ser naturligtvis gärna, att liknande samfund bildas inom frikyrkorna, men har ansett det praktiskt att da den icke framställer några exclusiva anspråk att ensam representera de anförda grundsatserna — begränsa sig till den anglikanska kyrkans folk. Man har därvid framhållit,

att de kyrklige utgöra överallt ett alldeles tillräckligt stort antal för att kunna bilda en livskraftig föreningsavdelning; att man velat undvika att teologiska skiljaktigheter skulle få tilfälle att på ett otillbörligt sätt göra sig gällande vid de enskilda överläggningarna; samt att ännu mer avgörande varit «känslan av lojalitet och tillförsikt till kyrkans gudomliga idé.» Men annars äro portarna öppnade på vid gavel. «Vi fråga icke efter vilka politiska eller ekonomiska åsikter finnas hos våra medlemmar eller hos dem, som önska vinna inträde, om de äro konservativa eller liberala, socialister eller motstandare till socialismen.» Huvudsaken er ett allsidigt studium av de sociala spörsmålen i kristendomens ljus samt i vissa fall ett gemensamt uppträdande, som dock icke lägger band på någons politiska frihet: «Vi äro förvissade, att vårt tillvägagångssätt att helt enkelt föra samman kyrkomedlemmar av olika politiska åsikter till studium av sociala frågor i ljuset av Kristi förkunnelse om Gud och människan, i en praktisk anda och i praktisk syftning, i själva verket framkallar pålitliga resultat och har åstadkommit en djupgående förändring i de kyrkliges uppfattning av sådana frågor och fortfarande gör så på ett sätt, som skulle vara fullkomligt omöjligt, om föreningen skulle identifiera sig själv med något bestämt politiskt parti.»

Det är således uppenbart, att C. S. U. icke vill vara en utpräglat socialistisk förening i vanlig mening, utan snarare en förening för socialt studium och arbete. Överhuvud finnes icke något detaljerat program fastslaget, som ger uttryck åt en enhetlig åskådning hos dem, som äro anslutna til C. S. U. Föreningen har också många gånger framhävt, att tiden dertill icke är inne. Emellertid har Styrelsen «på alla branchernas vägnar» givit ett officiellt erkännande åt sex skrifter såsom utgörande en tillförlitlig framställning av de allmänna grundsatser, varpå föreningen bygger. Den intresserade torde ur dessa mer eller mindre kanoniska böcker erhålla en någorlunda fyllig bild av hvad som, midt under alle divergenser, skall vara den kristlige socialism, som C. S. U. hävdar. Här må det vara nog med en allmän erinran om, att när man talar om socialism i England, har man att göra med någonting mycket mera komplicerat och organiskt levande än

kontinentens teoretiskt utbildade och programmatiskt tillspetsade socialdemokrati. Överhuvud synes det här för korthetens skull vara försiktigast att nöja sig med generalsekreterarens Mr. Carters negativa beskrivning: «åtminstone negationen av den helt och hållet individualistiska teorin om kommunens och statens funktioner», såvida man icke föredrager biskop Westcotts mere positiva, men likaledes tämligen allmänt avfattade omskrivning: «målet för mänsklig strävan är allas gemensamma välfärd, hvilken skall sökas i levnadsvillkor, som möjliggöra den rikaste utbildning av hvarje människa i motsats till en speciell utveckling av en ras eller en klass.»

Därmed låta vi definitionerna fara. C. S. U. har inlagt större förtjänster om de sociale problemens praktiska omvårdnad än om den teoretiska klarheten. Först og främst socialt upplysnings- och väckelsearbete genom anordnande av lånbibliotek, föredrag och diskussioner, skiftspridning, sociala predikoserier, settlementsrörelse (Maurice Hostel). I synnerhet har Oxford University Branch, som anses något konservativ och akademisk («the Dilettante Branch»), gjort mycket för denna sida av verksamheten, särskilt genom sina broskyrer og sin värdefulla kvartalstidsskrift Economic Review. Vidare har man gripit sig an med praktiska undersökningar av en del sociala förhållanden. London-branchen har t. ex. undersökt en hel del industriella företag, som sakna tillräcklig kontroll från det allmännas sida, och skaffat till stånd ett material, som anses skola bli av stor betydelse för en framtida lagstiftning. Birmingham-branchen har studerat bostadsfrågan, likaså London-branchens settlement, Maurice Hostel. Mr. Carter har genom utsända frågeformulär skaffat intressanta upplysningar och uttalanden från affärsmännen själva i fråga om «Commercial Morality». Ett märkligt företag är upprättandet av «*fair lists*» Man gjorde ibland förvånande upptäckter om utsvettningssystemet innom vissa industrier. Så t. ex. fann man i Oxford, att tryckningen av församlingsblad och bindningen av biblar och prayer-books skedde för exceptionellt låga arbetslöner. C. S. U. drog då försorg om att en förteckning å sådana arbetsgivare, som förklarat sig villiga att underkasta sig vissa bestämmelser till skydd mot

nedpressning av arbetarnes löner, trycktes och spriddes, hvarigenom de firmor, som använde hederliga affärsmetoder, särskilt rekommenderades åt allmänheten. Detta tillvägagångssät har visat sig synnerligen verksamt. När en sådan «fair-list» omtryckes efter ett år, har alltid den nya upplagen åtskilliga nya namn att anbefalla! Metoden, som ju icke är utan sina vådor, hvilar på den sunda grunduppfattningen, att den konsumerande allmänheten i yttersta hand är ansvarig för de villkor, under hvilka den producerade varan tillkommit.

* * *

Efter att nu hava lämnat några antydningar om den kristna socialismens historiska upprinnelse inom Englands kyrka och de förnämsta vägar den banat sig, göra vi klokt i att stanna inför några representativa uttalanden och kyrkliga aktstycken i tidens mest omdebatterade och oroande fråga. Jag hoppas, att några citat härvidlag bättre än långa beskrivningar skola giva en föreställning om den anda, i vilken The Church of England möter dessa problem. Det är både upplyftande och lärorikt att se det sansade omdöme och franka mod, som ledande män inom denna utomordentliga kyrka ådagalägga inför den vidtgripande omhvälvning, som storindustrien och arbetarrörelsen medföra.

Vid Lambeth-konferensen 1888 hade de församlade biskoparna av den anglikanska kyrkokretsen bl. a. att överlägga om «den kristna kyrkans ställning till nutidens sociala problem.» I det förberedande komittébetänkande, som överlämnades av dåvarande biskopen av Manchester Dr. Moorhouse, heter det bl. a. att kyrkan bör fordra någon kunskap i nationalekonomi av sina prästkandidater, och det anbefalles åt prästerskapet att «knyta vänskapliga förbindelser med socialister, besöka deras möten, när de kunna, samt försöka att förstå deras syften och metoder» — — — — «Uppgiften att hjälpa de svage genom hvad som i allmänhet kallas barmhärtighetsverk, har i alla tider troget inskärpts av Kristi kyrka och har fått ett ädelt gensvar, som har utgjort välgörenhetsverkens förnämsta styrka i det moderna samhället. Men saken er icke endast ett barmhärtighetsverk, utan en social och kristen plikt. Det är i denna belysning

som kyrkan i dessa kritiska tider har att framställa ämnet med särskild djärvhet och allvar.» I själva konferensens uttalande framhålles med bjudande klarhet vikten av att sysselsätta sig med dessa frågor: «Inga mera betydande frågor kunna taga prästernas och lekmännens uppmärksomhet i anspråk än sådanna, som äro förbundna med hvad som gemenligen kallas socialism.» Att studera dessa problem och vara verksam för deras lösning är, heter det, «ett av de ädlaste värv, som kunna sysselsätta tankarne på dem, som sträva efter att följa Kristi fotspår.»

Samme syn på saken möter oss i en officiell rundskrivelse 1889, från den storsinte och ädle ärkebiskop Benson av Canterbury till sitt stifts präster: «Utan bekantskap med problemen runt omkring sig kan jag inte se hur en präst skall kunna tjäna Kristus. Och eftersom frågorna växa ut och bli mer invecklade och sträcka sig utanför hans personliga erfarenhet, så måste han läsa och studera dem. Ingen ung man kan anses fullt beredd att bli prästvigd, så länge han saknar kännedom om dessa ting.»

Detta var för tjugu år sedan. Icke mindre frimodigt är greppet på frågan nu. Vid den stora Lambeth-konferensen förra året, då 242 biskopar av den anglikanska kyrkan voro samlade från alla världsdelar, uttalade de i sin rundskrivelse («Encyclical Letter») följande: «Genom makten av den sanning, kyrkan bär fram och förkunnar, tjänar hon ständigt det sanna framåtskridandets sak. Men hon har en ytterligare förpliktelse att omsorgsfullt mottaga de tillfällen at tjäna, som de borgerliga samhällsrörelserna skänka. Vårt århundrades demokratiska rörelse erbjuder ett sadant tilfälle. Til grund för denna ligga broderskapets, frihetens den ömsesidiga rättvisans och hjälpsamhetens ideal. I dessa ideal igjenkänna vi en verkan av vår Herres förkunnelse om hvarje mänsklig varelses oändlige värde inför Gud och hans särskilda omtanke för den svage och den förtryckte. Detta är praktiska sanningar, som förkunnats av de gamla profeterna och inskärpts av vår Herre med hela hans fullkomliga lära och liv. Vi uppfordra kyrkan att besinna, huruvida och hvarutinnan hon har avlägsnat sig från dessa sanningar. Så till vida som den demokratiska och sociala rörelsen är besjälad av

dem och strävar at skaffa åt alla och särskilt åt den svagare en rättvis behandling och ett verkligt tilfälle att leva ett sant mänskligt liv, vädja vi till alla kristna att aktivt samverka med densamma. Endast så kunna de hoppas att åt rörelsen anbefalla vår Herre Jesu Kristi Ande, som på samma gång är dess rätta drivkraft och dess sanna korrektiv. Endast så kunna de vinna för honom den underdånige lydnad, som är den varaktiga och förblivande säkerheten för det mänskliga samfundets förhoppningar och framåtskridande.»

Av de resolutioner, som avfattades av biskopskonferensen i anslutning till rundbrevets allmänna uttalanden, behandla sju (n:ris 44—50) de sociala frågorna. Två må här anföras såsom exempel:

No. 45: «Kristendomens sociala uppgift och sociala principer böra få en mer framstående plats i studierna och i den kyrkliga förkunnelsen både hos präster och lekmän.»

No. 50. «Konferensen anser, att det är kyrkans skyldighet att framhålla för regeringarna det orätta uti att för inkomsternas skull godkänna sådan handel, som medför en förnedring eller hindrar den moraliska och fysiska utvecklingen av de folkslag och nationer, som stå under deras styrelse och inflytande.»

Det är att märka att dessa uttalanden icke äro några sammanravsade folkmötesresolutioner, avsedda at göra effekt i tidningsspalterna, utan de omsorgsfullt förberedda och moget övervägda uttrycken för det anglikanska episkopatets samlade mening. Man lyssne bara till den imposanta inledningen till rundskrivelsen: «Till de trogne i Kristus Jesus, hälsning! — Vi ärkebiskopar, metropolitanbiskopar och andra biskopar av den heliga allmänneliga kyrkan i full gemenskap med Englands kyrka, tvåhundra och fyrtiotvå till antal, alla med överinseende över dioceser eller med lagligt uppdrag att utöva biskopliga förrättningar därinom, samlade från skilda delar av jorden i Lambeth Palace, i vår Herres år 1908, under ordförandeskap av the Most Reverend Randall Thomas, genom Guds försyn ärkebiskop av Canterbury, hela Englands primas och metropolit, sedan vi framburit böner och lov i Canterbury katedralkyrka och mottagit vår Herres lekamens och blods välsignade sakrament och anropat den Helige Ande om

hjälp och ledning, hava tagit i övervägande olika frågor, som röra Guds folks välfärd och Kristi kyrkas verksamhet i skilda delar av världen.» Det är icke svårt att övertyga sig om, att den ålderdomligt brokiga skruden uppbäres av allvarlige och ansvarsfyllda män. Såsom ett fritt vittnesbörd från en utomordentlig samling av ledande män inom världens på många sätt mest storslagna kyrka hava Lambeth-konferensens uttalanden en räckvidd och tyngd, som icke kan förbises. De giva stöd och stadga åt kyrkans hela sociala gärning både genom det direkta budskap, de bringa till medlemmarna av den anglikanska kyrkokretsen med ens, och genom det äggande och tryggande inflytande de utöva på prästerskapets sociala nit.

Men hågen att komma till rätta med den sociala frågan är inom Englands kyrka sådan, att även kyrkans officiella institutioner — Lambeth-konferensen är icke en sådan — hava börjat taga befattning därmed. Den södra kyrkoprovinsens representation — Convocation of Canterbury — utsåg för några år sedan en komité, som skulle avgiva ett betänkande angående «kyrkans moraliska vittnesbörd i ekonomiska frågor.» Komittén, hvars ledande man var den socialistiskt sinnade och ytterligt högkyrklige biskop Gore av Birmingham, avlämnade en intressant rapport den 16de april 1907. Betänkandet är lärorikt i åtskilliga avseenden, bland annat som ett godt exempel på ett — med fel och förtjänster — äkta engelskt behandlingssät av sådana ärenden. Det förtjänar att i sin helhet begrundas av litet hvar, men i synnerhet av den individualistiska oredans fatalistiska trosbekännare likasom av den kyrkliga räddhågans och försiktighetens välmenta, men farliga profeter. Här må endast några satser till prov anföras:

«Kyrkan skall förklara, att det är en kristens första plikt, i hvilka levnadsvillkor han än befinnar sig, att arbeta — — Lättja, vare sig hos en rik eller en fattig människa, är ett brott mot Gud och människor.»

«Kyrkan skall lära, att den kristne, som besittar ägodelar, måste besinna, att, vare sig han ärvt eller förvärvt dem, han innehar dem såsom et heligt lån. — — — Och särskilt måste den, som har ägodelar, i sin egenskap av arbetsgivare komma ihåg, att han är ansvarig för de villkor, under hvilka hans affär bedrives.»

«Den kristne måste såsom medborgare stödja den lag, som är, i de begränsningar den lägger på de metoder, som faktiskt användas vid producerandet av rikedom.»

«Det är på tiden, mena vi, att den kristna kyrkan skall göra sig reda för innebörden av den fordran på en rekonstruktion av samhället, som för närvarande ställes på oss.»

«Slutligen känna vi att de nuvarande metoder, genom hvilka kyrkan understödjer de fattige — d. v. s. handhavandet av «välgörenheten» av kyrkan liksom av kristna samfund överhuvud — hava visat sig särdeles oförmögna att åstadkomma ett varaktigt godt.»

Det är ju ingenting alldeles nytt eller särskilt överraskande eller oroande som utsäges här. Det, som är värt uppmärksamhet i denna sak, är egentligen att sådant nu fastslås och betonas av en officiell kyrklig kommitté. Vi kunna glädja oss därat som ett tidens tecken, även om vi inte falla i beundran.

Naturligtvis säga enskilde kyrkomän — även i ledande ställning — på eget ansvar långt mera utmanande saker. Biskop Gore t. ex. yttrade i en mäktig predikan om «Kyrkan och de fattige» vid kyrkokongressen i Barrow-in-Furness 1906: «Den fråga, som bör innehava en företrädesplats i kyrkofolkets intresse är, huru vi skola återvända till en sådan sakernas ställning, som mera närmar sig Kristi mening — om möjligt utan våld eller revolution, hvarom icke så i hvarje fall huru vi skola återvända.» Man förstår, att i en kyrka, där sådant säges av biskopar, det inte kan vara frågan om att uppdraga några snäva gränser för prästernas socialistiska nitälskan.

Det vore säkerligen inte den minsta vinsten, vi i de nordiska kyrkorna skulle skörda av en ökad bekantskap med anglikanerna, om vi lärde oss tänka litet högre om kyrkans värdighet och självständighet i de sociala brytningstider, som förestå. Vi ha säkert — åtminstone i Sverige; förhållandena i Norge och Danmark känner jag ej till — börjat lära oss ett och annat både av den teoretiska grundligheten och de praktiska anordningarna hos de duktiga tyskarne, men det kunde också vara nyttigt att lära litet av den friare och starkare engelska kyrkoanden. Hos oss bör icke få inrota sig den villoläran, att någon är en sämre medlem av kyrkan därför att han är socialist. Sådana föreställningar må anses anständiga och till och med fromma i enskilda kretsar, där man är missledd av klasshat eller oreda i tankarna, men av kyrkans präster och myndigheter böra de icke omhuldas. Hos dem bör folket i lugna och stormiga dagar finna ett sinne, som blickat både vidare omkring sig i världen och djupare in i religionens väsen.

Samuel Gabrielsson.

OPLYSNINGER TIL HENRIK IBSENS BIOGRAFI[1].

Av
skolebestyrer *Fr. Ording.*

I.

Kilderne til vor kundskap om Henrik Ibsens barndom og første ungdom er ikke mange. Heller ikke flyter de rikelig. Det er ikke med Ibsen som med Bjørnson, Wergeland og Welhaven. Disse digtere kan vi følge næsten skridt for skridt gjennem deres utvikling. Allerede det at de er embedsmænds sønner, prestesønner, og tidlig blev bestemt for de akademiske studier, lægger likesom deres liv noget længer fremme i dagen. Anderledes med Ibsen. Rigtignok er han bygut; men omslaget i forældrenes økonomiske stilling medførte at han kom til at leve de vigtigste av sine barndomsaar utenfor Skien. Og fødebyens latinskole kom ikke ham til gode. Han maatte nøie sig med en ringere skoledannelse end den hans evner skulde gjort ham selvskreven til. Men mere end noget ydre forhold er hans eget væsens eiendommelighet aarsaken til vort forholdsvis ringe kjendskap til ham i hans første periode. Vi vet han kunde være munter i kameratenes kreds; men hans indadvendthet og hang til grublerier gjorde sig ogsaa tidlig gjældende. Allerede som barn læste han med megen iver i det nye testamente (hans eksemplar skal jo endnu forefindes i familien?), likesom han ogsaa var sterkt optat av «nogen forfærdelig store bøker i brunt skindbind», ganske visst vore gamle kongesagaer. Herom fik dog ingen sikker besked. Hans søsken fik ikke adgang til hans rum, og som en stor ordensmand visste han at ta vare paa sine saker. Ogsaa paa andre maater søkte

[1]) Efter trykte og utrykte kilder.

han bort fra virkelighetens verden for at finde næring for sin livlige aand. Han var saaledes ikke ganske som andre gutter, og det er da ikke at undres over at hans barndom er omgit av en viss hemmelighetsfuldhet, og at den likesom søker at unddra sig den paatrængende iagttagers øie.

Det første officielle vidnesbyrd av nogen interesse har vi fra hans konfirmation, som fandt sted i Gjerpen kirke 1ste oktober 1843. Hans kristendomskundskap betegnes som «meget god», og bedre skudsmaal erholdt ingen av hans kuld, om end ellers ogsaa betegnelserne «særdeles godt» og «udmerket godt» kunde komme til anvendelse[1]). Han blev konfirmert av prost *Fr. Rode*, den senere stiftsprost i Kristiania, med hvem Ibsen i 1858 møttes i fælles virksomhet for Carl Johansforbundet, da der av P. A. Munch og andre var slaat til lyd for det her planlagte arbeide

Da Ibsen som 16 aars gut kom til Grimstad for her at gjøre tjeneste som «apotekersvend», var han utvilsomt i besiddelse av en for sin alder usedvanlig modenhet. Og de lange aar i den lille ravnekrok har paa sin vis bidrat til at utvikle den vordende digter. Utilfredsheten med den ydre stilling og følelsen av virkelig overlegenhet har forenet sig til yderligere at hvæsse det satiriske drag i hans karakter, og han sparte ikke engang sine nærmeste omgivelser, som naar han lignet sin principal med en potet i gule erter. Under sit ophold i Grimstad skal Ibsen ha faat bekjendte ogsaa paa den nærliggende Homedal prestegaard, hvor dengang presten *Claus Martini* hadde sit hjem. Hans datter, frøken Cathrine Martini, senere fru Grefseng, skal — efter en tradition — sammen med en veninde ha paatat sig at indvie den unge digter i Terpsichores kunst, og digtet «Maaneskinsvandring efter et bal»[2]) skal være skrevet til frøken Martini, med hvem Ibsen nylig hadde været sammen til dans[3]).

Ibsen brukte sine Grimstad-aar vel. Han forberedte sig til artium, drev friere læsning og vandt tillike tid for sin digtning. Han færdedes ogsaa ute i naturen, ikke bare for i

[1]) Meddelt av sogneprest H. N. Hauge, Skien.
[2]) Samlede verker X, 529.
[3]) Meddelt av fru Knudssøn, f. Grefseng.

stillings medfør at indsamle de nødvendige planter, og han fik herunder kjendskap og kjærlighet til folket og dets liv paa sjø og paa land. En sjelden gang mottok han et flygtig besøk av en kjending fra Skien, der drev som handelsreisende langs kysten, og han spurte da nyt fra fødebyen. Han selv gjestet denne for sidste gang i 1850, efter hvad han meddeler i brevet til sin søster, fru *Stousland*, av 13de mars 1891 [1]). Siden gjensaa han ikke Skien. Men minderne fra fødebyen har han vaaket over med trofasthet, og med interesse har han fulgt dens skjæbne ned gjennem tiderne. Under sit første ophold i Kristiania og under opholdet i Bergen vedlikeholdt han jevnlig forbindelse med sin familie i Skien, især med sin søster, og da hun var medlem av Lammers' menighet, kom brevene meget til at dreie sig om den store religiøse bevægelse. «I dette stormveir var jeg med, skjønt fraværende, og derom bærer en del av min digtning vidnesbyrd», heter det i nævnte brev [2]). Om end mangt og meget peker i anden retning, er der dog ting som tyder paa at Ibsen ogsaa paa sine gamle dage hang ved barndomshjemmet og fødebyen. Fra sin søster i Skien kunde han saaledes motta honningkake, engang ogsaa vindruer, modnede paa Gjemsø kloster, og disse ting «ruget han over» med en sand barnlig iver, og tillot ikke nogen at røre dem; slik skattet han disse bud fra den fjerne barndoms hjemlige verden.

Vaaren 1850 bryter Ibsen op fra Grimstad for at slaa sig ned i den norske hovedstad. Og det er vistnok nu han for sidste gang er indom fødebyen. Han synes at ha forlatt Grimstad ved midten av april maaned. Et par uker senere, 28de april, noget senere end almindelig angit (J. B. Halvorsen og Henrik Jæger nævner mars maaned), ankommer han til Kristiania, i følge med en barndoms ven fra fødebyen [3]). Det

---

[1]) «Fremskridt» 1891, nr. 69.

[2]) Mange aar senere traf Ibsen i utlandet, i Dresden og Kjøbenhavn, sammen med Lammers og frue, og der opstod venskapsforhold mellem familierne. (Meddelt av fru Stousland).

[3]) I «Morgenbladet» 1850, nr. 120, findes blandt reisende, ankommet med dampskibet «Prins Carl», ogsaa H. Ibsen. «Christianiaposten» og «Norske Intelligentssedler» opfører rigtignok jfr. Ibsen, men vistnok feilagtig.

er ikke meget hverken av litterært ry eller av timelig gods Ibsen ved denne tid har at falde tilbake paa; men ved opbruddet fra Grimstad har hans principal været hjælpsom, og i Kristiania finder han god støtte hos sin ven *Schulerud*. Denne logerer hos «mor *Sæther*», og her kommer da ogsaa Ibsen til at bo i den første tid. I den gamle gaard, paa hjørnet av Vinkelgaten og Filosofgangen, har der vanket kjendte mænd baade før og siden. *Henrik Wergeland* hadde av og til stukket indom, naar hans nationale smak gjorde ham lysten paa mor Sæthers fete melk (mor Sæther blev, i parentes sagt, tilkaldt til Wergeland under dennes sygdom), og en av førerne for «thraniterne», stud. iuris *Abildgaard*, hadde, samtidig med Ibsen, logi hos Sæthers, til stor beroligelse for husets øvrige beboere, som i denne omstændighet mente at ha en garanti mot at bli utsat for ubehageligheter fra thraniternes side[1]). I det nærmeste nabolag bodde *And. H. Isachsen*, saa Ibsen ikke manglet omgang. Og paa «fabriken» gjorde han snart bekjendtskaper som skulde faa en varigere betydning for ham ut gjennem livet.

Da Ibsen slog sig ned i Kristiania, var hans navn ikke ukjendt inden akademiske kredser. Allerede i april maaned hadde hans «Catilina» været gjenstand for en forholdsvis utførlig omtale i studentersamfundets haandskrevne blad, av hvis redaktion *P. Botten-Hansen* dengang var medlem. Anmelderen er velvillig, men tør dog ikke love forfatteren nogen større anerkjendelse, da emnet ikke var nationalt og tidssvarende. Ibsen laaner imidlertid villig øre til «dagskritikernes feltrop», og finder snart frem til nationale emner; allerede paa forsommeren er han beskjæftiget med «Kjæmpehøien», som i paafølgende september kommer til opførelse paa Kristiania teater. Arbeidet paa og til «fabriken» har saaledes ikke paa langt nær optat al hans tid og kraft; han staar neppe synderlig tilbake for *Vinje*, som ogsaa er meget virksom med sin pen i de sidste maaneder før artium; men han

[1]) Der blev av Sæthers utvist megen velvilje mot de unge logerende, og det var en ganske net sum de ved boets opgjør hadde til gode for utleie av værelser. — En del værelser var i nogen tid leiet av Bastian Paulsen, og i disse hadde thraniterne oftere møter. (Meddelt av fru bergmester Paasche, født Sæther).

hadde jo ogsaa været oppe aaret forut, dengang rigtignok uten at faa fuldført sin eksamen.

Det maa under disse omstændigheter ha været med beskedne aspirationer at Ibsen 5te august paabegyndte sin første og eneste akademiske prøve Resultatet har han da ogsaa tat med ro, idet den gamle tanke at studere til medicinsk embedseksamen ved denne tid er sluppet. Han er aldrig blit immatrikulert som student ved universitetet, men kaldes i almindelighet student Ibsen, tar del i det akademiske liv i det paafølgende aar og følger tillike en del forelæsninger ved universitetet. Da *Welhaven* i høstsemestret 1850 hadde avsluttet sit filosofiske kursus for russen fra 1849, læste han i vaarsemestret over «Holberg og hans samtid», og paa disse sterkt besøkte forelæsninger var ogsaa Ibsen. Og det tør vel være at han har nyttet leiligheten til at faa et indtryk ogsaa av *P. A. Munch*, som — efter et aars ophold i utlandet — høsten 1850 begyndte en række forelæsninger over kilderne til de nordiske folkeslags historie. I studenterverdenen var Ibsen et flittig medlem av den inden samfundet i oktober 1849, paa *H. Schulzes* initiativ stiftede litterære forening, hvis opgave det skulde være at motarbeide den om sig gripende politiske interesse, og han stod i de tre første kvartaler av 1851, just i det samme tidsrum i hvilket han i forening med Botten-Hansen og Vinje utgav «Andhrimner», som redaktør av studentersamfundets haandskrevne blad. Ibsen var valgt ogsaa for aarets fjerde kvartal (sammen med *C. P. Riis*), men maatte frasige sig valget av hensyn til sin ansættelse ved Bergens teater. Man feiler neppe ved at anta at det er Botten-Hansen som har faat Ibsen ind i denne virksomhet; denne hadde selv været samfundets redaktør i 1850, og pligtet formentlig ved aarets utgang at finde en successor Sommeren 1851 tiltrækker Ibsen sig yderligere opmerksomhet inden akademiske kredser ved at levere festsanger til det nordiske studentermøte, ved siden av *Welhaven*, *A. Munch* og *Jørg. Moe*, «vore poeter *cx professo*», som Vinje kalder dem.

De litterære interesser faar tidlig overtaket hos Ibsen, og hans sans for nationale emner vokser gjennem samværet med Botten-Hansen og Vinje. For vinteren 1850—51 erholdt «Catilina»s og «Kjæmpehøien»s forfatter av Kristiania teaters

direktion fri adgang til dettes forestillinger, en anerkjendelse og behagelighet som Brynjolf Bjarme var alene om at nyde[1]). I denne imøtekommenhet mot Ibsen har vi forøvrig at se ogsaa et utslag av den vaaknende interesse for teatrets fornorskning og fremveksten av en national dramatisk litteratur. And. H. Isachsen utfoldet her prisværdige bestræbelser; han, og flere med ham, gjorde med styrke gjældende at originale arbeider burde komme til opførelse, selv om de var mindre gode; publikum skulde faa adgang til at dømme; de skulde ikke sans façon remitteres. Av interesse for begyndende dramatiske forfattere fremsatte *Rolf Olsen* paa teatrets generalforsamling sommeren 1851 forslag om at hver dramatisk forfatter som hadde levert to stykker der var opført paa teatret, skulde ha fri adgang til teatrets forestillinger for et tidsrum av tre aar; men forslaget forkastedes, ogsaa efter at være fremsat i en noget modificert form.

II.

Høsten 1851 tar Ibsen til Bergen. «Stud. H. Ibsen fra Christiania» er opført blandt ankomne reisende i tiden 4de—26de oktober[2]), og tør vi gaa ut fra at han har overværet studentersamfundets aftenunderholdning til indtægt for Ole Bulls norske scene 15de oktober (til denne skrev Ibsen en prolog), maa han være kommet til Bergen noget efter midten av maaneden. Ibsen maatte ha levebrød, og det var omtrent umulig at leve av sin pen i Kristiania i de dage. «Andhrimner» blev da heller ikke nogen lønsom forretning. Det var i «vaar poetiske daudtid» at Ibsen var kommet til Kristiania. Der er nok av vidnesbyrd herom. I en litteraturanmeldelse fra nogen aar senere siger Botten-Hansen (og hans ord kan godt gives anvendelse paa denne vor tid) at et poetisk produkt er en raritet. «Man har paa lange tider ikke seet vers paa prent undtagen over afdøde og et digt om og mod natteløberiet . . . . Dagbladene er desuden af erfaring blevet saa kloge, at de ikke bebyrder sine abonnenter med vers. Thi for hvert digt, de giver, gaar utvilsomt en abonnent sin vei,

[1]) «Drammens Blad» 1851, 88—89 (av And. H. Isachsen).
[2]) Bergenske Blade 1851, 26de oktbr.

og er digtet erotisk, gaar vel endog to». Ved universitetet florerte det juridiske studium, og dette, saavelsom de øvrige studier, blev drevet temmelig haandverksmæssig, idet maalet som regel ikke gik høiere end til at være en laudabel kandidat ved eksamensbordet.

> Hans tro er vrang,
> og tænk, han har ei laud engang —

siger prosten om Brand. Ibsen lider ikke mindst under denne aandelige tranghet, og den gjør ham for længe bitter og streng mot denne «tidens usle lære, at idealet er det sekundære». Det er ikke særlig aandens idræt som ved denne tid fremkalder jubel og fest.

Under sit første ophold i den norske hovedstad rak dog Ibsen frem til at vinde et navn i vor litteratur. Vinje nævner ham rigtignok ikke blandt vore dramatiske digtere i en litterær betragtning fra det følgende aar; men det har litet at sige, al den stund det tar tid før Vinje vil tilkjende Ibsen digterrang over Rolf Olsen[1]). Ibsen tænkte i begyndelsen av 50-aarene paa at utgi en hel samling digte; men han vraket ved gjennemsynet saa mange at tanken blev opgit. Men hans produktion har ikke været saa ganske ringe.

120 spd. — det er «student Ibsen»s gage for det første vinterhalvaar i Bergen. Men han opnaar snart en større paaskjønnelse for sit arbeide. Da vaaren kom, satte han kursen mot syd. 15de april stevnet han ut fra Bergens red. Og med hvilken befriende følelse har han ikke nu vendt blikket mot den større verden, han som alt tidlig hadde fulgt samtidens store begivenheter, levet med i frihetsbevægelserne

[1]) I et brev av 8de september 1859 skriver Bjørnson til Vinje bl. a.: «Hvis du sætter mig i klasse med Rolf Olsen, som du nylig satte Ibsen —». Vinje var, som bekjendt, længe unaadig mot begge vore store digtere. I et brev fra Edinburg av 11te juni 1863 til Botten-Hansen bruker Vinje om Bjørnson uttrykket «Den uvitande stakkaren». Da Bjørnson opnaadde digtergage, mener Vinje at «Ibsen no kan vera sikker paa ein større pension». Vaaren 1866 ønsket han dem begge til Danmark. Dog er han noget mere venligsindet mot Ibsen nogen maaneder senere: «Eg held av Ibsen. Han er i mangt ein god poet og ein godlidande mann, som eg skulde ynskja snart kom heimatter . .» («Dølen» 1866, 49).

rundt om i landene, og betraadt digterbanen under direkte indflydelse av Europas forhold (et træk han har fælles med Wergeland)?

Om varigheten av denne Ibsens første stipendiereise har der været git forskjellige oplysninger. Beretningen om teatrets virksomhet gir saadan besked[1]): «Student Ibsen har med et stipendium af 200 spd. foretaget en 3 à 4 maaneders reise til Kjøbenhavn og Dresden for at gjøre sig bekjendt med de derværende teatres indretning m. v. og derved søge at tilegne sig den fornødne indsigt og erfaring for at kunne yde teatret tjeneste som sceneinstruktør». I de første dage av august er han atter i Bergen[2]), hvor han nu i nøiagtig fem aar blev knyttet til den derværende scene. Hans virksomhet indbringer ham ofte lovord, likesom den unge sceneinstruktør og forfatter ogsaa ved sine personlige egenskaper og sit eiendommelige ydre tiltrækker sig opmerksomhet. Det er berettet at da han vaaren 1854 besøkte Trondhjem[3]), blev han set paa med stor interesse, ikke mindst av byens unge damer, naar han i de lyse vaar- og sommeraftener spaserte om i gaterne i sin rødforede ponko. Ibsen hadde tidlig tanke for sit ydre. Da i Grimstad engang fru Nielsen, apotekerens mor, kom ind til ham, bemerket hun øverst paa hans pande en sterk rød farve. Det viste sig at Ibsen hadde barbert væk en del haar, da han ikke var tilfreds med sin pandes naturlige høide.

18de juli 1857 forlater Ibsen Bergen, og slaar sig nu for anden gang ned i den norske hovedstad[4]). Han ankommer denne gang noget mere standsmæssig (tar ind i Hotel du Nord) end da han første gang kom til Kristiania og delte logi med Schulerud hos Sæthers[5]). Den endelige ordning med hans stilling ved det norske teater er neppe truffet ved dette tidspunkt. Først 21de august har «Morgenbladet» meddelelse om at Ibsen definitivt er antat som sceneinstruktør og artistisk

[1]) Bergenske Blade 1852, 12te septbr.
[2]) Berg. Bl. 1852, 8de august.
[3]) Ibsen gjestet Trondhjem fra slutningen av mars til begyndelsen av juni 1854, og gav her forestillinger med skuespillere fra Bergen.
[4]) «Bergensposten» 1857, nr. 354.
[5]) «Mrgbl.» 1857, nr. 204 og 206 (Ibsen ankom 21de juli).

direktør. Hans løn skulde bestaa av 7½ pct. av teatrets bruttoindtægter, dog saaledes at han skulde være tilsikret mindst 600 spd. aarlig. Ibsen reiser tilbake til Bergen for at arrangere sin endelige flytning, og 1ste septbr. er han atter i Kristiania, hvor hans virksomhet ved teatret om ikke længe betegnes som meget lovende.

Ibsen gaar imidlertid med andre tanker i denne tid. Under 13de november indsender han ansøkning om den nyopprettede stipendiatpost i nordisk litteratur, en begivenhet i Ibsens liv som længe har været glemt. Men ukjendt for samtiden kan den ikke ha været. «Morgenbladet» omtaler den, og nævner — i en notis som forøvrig ikke er ganske tydelig og heller ikke ganske korrekt[1]) — blandt de oprindelige ansøkere til posten ogsaa Bjørnsterne Bjørnsen (!) og A. Munch. Imidlertid kaldte Ibsen under 13de januar sin ansøkning tilbake[2]); rimeligvis var han blit bekjendt med at han ikke vilde komme paa fakultetets indstillingsliste, om end den væsentligste aarsak maa antages at ha været den at han tydeligere var blit sig bevisst sit kald som skapende digter.

Det av Botten-Hansen redigerte «Illustreret Nyhedsblad» blir hoveddepotet for Ibsens poesier under hans andet, syvaarige ophold i Kristiania. Hver aargang indeholder bidrag fra hans pen. Mange av disse digte har været litet kjendt, ialfald i sin oprindelige skikkelse; ved omarbeidelsen er særnorske eiendommeligheter oftere gaat tapt. Han træder for disse aar ind i vore leilighetsdigteres faste række, og leverer vers til idrætsstevner, 17de mai-fester, akademiske festligheter m. m. m.[3]). Men i det hele er hans produktionstrang i tiden omkring 1860 ikke stor. Han dyrker nu igjen sin yndlingssyssel, malerkunsten, og tar timer hos *Magnus Bagge*, hvem han ogsaa har sat et minde i sine verker; efter hvad Ibsen selv har meddelt til forfatteren av denne artikel, har Bagge været hans model for Hjalmar Ekdal i «Vildanden».

Det er bekjendt at Ibsen i 1859 var med at stifte «Det

[1]) 1858, nr. 22.

[2]) Se «Aftenposten» 1908, 1ste oktbr.

[3]) Det vakre, lille digt «Skolehuset» skrev han til indvielsen av skolebygningen paa Lillehammer, formentlig efter tilskyndelse av sin ven Jakob Løkke, dengang adjunkt deroppe (1859).

norske selskab», likesaa at han her, av let forstaaelige grunde, ikke kom til at spille nogensomhelst rolle. Derimot gjorde han sig mer gjældende i den engere kreds der samledes om og hos Botten-Hansen, og som er kjendt under navnet «Det lærde Holland» eller «Westphalerne». Det er i professor Ludvig Daaes latinske lykønskning til Botten-Hansen ved dennes overtagelse av stillingen som universitets-bibliotekar at «Holland» første gang nævnes paa prent. Siden har det været omtalt av historikeren O. A. Øverland[1]), og derefter utførligere af prof. Daae i dennes fortrinlige skildring av Botten-Hansen (Vidar, 1888). Senere behandlinger av dette punkt i Ibsens liv har vistnok for en stor del bygget paa oplysninger i denne skildring av prof. Daae; men de videregaaende slutninger som av og til har været trukket kan neppe betegnes som ganske holdbare. Nogen mere tilfældig anbragte optegnelser av et av kredsens mest fremtrædende medlemmer, riksarkivar M. Birkeland, som ved denne tid hørte til Ibsens nærmeste venner, turde derfor ha sin interesse. «Jeg henfører til denne kreds (foruten Botten-Hansen) kun Ibsen, Løkke og mig, hvortil snart kom den noget yngre Daae; men jeg erkjender, at der ofte hos Hansen var andre, som ogsaa kunde regnes med, saasom Huitfeldt, Sars, Asbjørnsen, Søegaard (som var en gammel ven av Hansen) og O. A. Bachke. Vinje kunde vistnok oftere være med; men vi forholdt os mest antipatisk til ham. Thoresen og Lie stod fjernere efter min erindring, ialfald den første»[2]). C. Friele kunde tages med . . . ; «men der opstod ved «Morgenbladet»s holdning i den Nicolai Knudtzon'ske sag (vistnok skrivfeil for den Nicolai Jensen'ske sag), som (maaske ikke med ret) fandt vor sterke misbilligelse, et brud, som neppe fuldstændig heledes i Botten-Hansens tid».

Vi staar ikke her overfor nogen organisert sammenslutning; det hele var en personlig venneforbindelse, som imidlertid fik litterær betydning, forsaavidt som den støttet «Nyheds-

[1]) Professor dr. Ludvig Daae. En biografisk skisse, Kristiania 1884 (trykt som manuskript).

[2]) I brev til prof. Daae av 4de februar 1873 siger Ibsen selv «Løkke, Birkeland, Bachke, Rygh og andre gode hollændere». (Koht og Elias, Breve I, pag. 269. Se forøvrig Breve II, pag. 178).

bladet»s redaktion og bidrog til at opretholde Ibsen (en ikke saa liten betydning endda!) I denne kreds var ikke Ibsen taus eller passiv. Han indfandt sig gjerne først om eftermiddagen, og var meget snaksom. «Vi kaldte ham Geert (underforstaat Westphaler); han havde mange eiendommelige indfald og førte megen underlig tale, som vi sammenstillede med den holbergske Geerts snak om de syv Churfyrster, men aldrig tog for fuldt alvor. Han kunde f. eks. tale om en fisk, som havde vandskræk, om hvorledes det vilde gaa en mand, som firedes ned gjennem et hul i jorden, naar han kom til jordens centrum, om hvorvidt den sætning at to og to er fire, ogsaa havde gyldighed paa Sirius» o. s. v.[1]).

Navnet «hollænder» har sin oprindelse derfra at Daae engang i begeistring for Botten-Hansens boksamlergeni utbrød i det holbergske citat: «Pokker tage Hollænderen! Han har sine Spioner ude allevegne!» Botten-Hansens stilling i kredsen betegnedes derved at han, efter et indfald av Birkeland, kaldtes for «stamhollænderen». En enkelt gang kunde «stamhollænderen» ogsaa vise sin fysiske overlegenhet ved f. eks. at lægge Vinje i gulvet i et ryggetak.

Bjørnson sa engang om hollænderne at de hadde sammensvoret sig om ikke at beundre ham. Dobbelt fornøielig lyder derfor Steensgaards ord til Fjeldbo: «Du har aldrig anerkjendt mig. Det er overhovedet det usle ved dig, at du aldrig kan anerkjende nogen»[2]).

---

[1]) Sml. Brand i Efterladte skrifter II, pag. 64:

To Ting har ofte faldt mig ind
og voldte Lattervrid i Maven,
— — — — —
Den første var en mørkræd Ugle,
en Fisk med Vandskræk Nummer to.

Cfr. brev til G. Brandes (av 17de februar 1871, Koht og Elias I, 224), hvor det heter: «Hvem borger mig for, at ikke to og to er fem oppe paa Jupiter?»

[2]) Der har av og til været anstillet underholdende betragtninger over det vekslende personlige forhold mellem Ibsen og Bjørnson. At Ibsen tidlig har set Bjørnsons storhet, derom kan der ikke godt tviles; men paa samme tid har nok Bjørnson ved sin mangfoldige aktivitet tidt og ofte utæsket hans kritik og satire. Ibsen lignet ham engang med smeden i Tyrol, som hentes ved alle mulige leiligheter og endog møter frem med sine tænger naar kvinderne ligger i barselseng.

Da Ibsen i 1891 tok fast bopæl i Kristiania, kunde han selvfølgelig, av mange grunde, ikke komme i det gamle forhold til gjenlevende hollændere; dog møttes han gjerne med dem, og kunde mindes sine hollænder-dage med et: «Herregud, det var dengang da ogsaa Ludvig Ludvigsen Daae kunde tale med mig!» Daae hadde tydelig markert sin avstandtagen. Efter Ibsens sigende var dette begrundet deri at Daae mente sig at være modellen fra rektor Kroll i «Rosmersholm». «Men dette er jo ganske feilagtig, ser De. Den der tjente som model for rektor Kroll var rektor i en av vore mindre byer» [1]).

III.

31te mars 1864 slaar en befrielsens time for Ibsen; han skal tiltræde en stipendiereise til utlandet. I sin tale ved festen i Kjøbenhavn 1ste april 1898 siger Ibsen at han paa den dag kom til Kjøbenhavn i 1864. Karl Larsen hævder i sin utgave av den episke Brand at Ibsen her har tat feil [2]). Ibsens ord stemmer heller ikke med J. B. Halvorsens og Henrik Jægers oplysninger, efter hvilke Ibsen skulde været tilstede i gilde i hollænderkredsen 2den april. Imidlertid har vistnok Ibsen, ialfald tilnærmelsesvis, ret. Karl Larsen har sin oplysning fra J. B. Halvorsen; men denne har her gjort sig skyldig i en (meget undskyldelig) feil. Det nævnte gilde var paa en gang et avskedsgilde for Ibsen og en lykønskningsfest for Botten-Hansen, der netop var utnævnt til universitetsbibliotekar. Professor Daaes for anledningen skrevne latinske lykønskning til Botten-Hansen er datert «Christianiae a. d. III Apr. MDCCCLXIV», hvilket er gjort til 2den april. Nu er imidlertid i denne datumbetegnelse et «Kal.» (Kalendas) bortfaldt foran «Apr.» [3]), og dagen blir paa den maate 30te mars. Og Ibsen kan da ha sine ord fra 1898 i god behold. Efter pressenotiser [4]) ser det forøvrig ut som Ibsens avreise fra

[1]) Ibsens ord til forfatteren av nærværende artikel.

[2]) Den episke Brand pag. 15, 196, 236.

[3]) Meddelt av hr. O. A. Øverland, som igjen har oplysningen fra (riksarkivar) Huitfeldt.

[4]) «Aftenbladet» 1864, nr. 75. «Fædrelandet» (dansk) 1864, nr. 80 (i korrespondance fra Kristiania).

Kristiania har fundet sted 1ste april, og i saa fald blir hans nævnte ord sandhet med nogen modifikation [1]).

Da Ibsen i 1857 slog sig ned i Kristiania, fik han straks et indtryk av «de lokale forhold», hvilket uttryk gjentagende vender tilbake under jurysakens behandling i odelstinget; det blir av Motzfeldt o. a. anvendt som argument mot juryen, men sterkt bekjæmpet av Johan Sverdrup. Idet Ibsen nu syv aar senere forlater vor by og vort land, har han ørene fulde av stortingets timelange debatter om krigsmagtens anvendelse til hjælp for vor «bror i nød» [2]), og efter voteringens utfald blev det ikke netop med behagelige mindelser han tok avsted. Og hvilke indtryk og oplevelser ligger ikke mellem hans ankomst og hans bortreise? Hans ydre liv har været en kamp for at slippe at «dø digterdøden», hans indre liv et stykke sjælelig lidelse, som har merket ham for livet, men rigtignok ogsaa betinget det fineste av den betagende menneskeskildringens kunst han har skjænket os. Ti aar skal forløpe før han igjen sætter foten paa norsk grund.

Sommeren 1874 finder vi ham atter i Norge. Han færdes blandt gamle venner og mottar studentenes hyldest, men ønsker i det hele at «unddrage sig alt, hvad der kan se ud som offentlige tilstelninger» (utrykt brev). Det politiske livs bølger gaar nu høit, og sætter alt dypere skille mellem gamle venner og bekjendte. Naar det gjælder Ibsen, har til forskjellige tider begge partier villet regne ham som sin. Da «De unges forbund» forelaa, var de konservative noget snare til at ta ham til indtægt for sig; men man feiler ved at tro at forfatteren her har villet bekjende kulør som partimand. Flere ting tyder dog paa at Ibsen ved disse tider ikke har sverget til venstres fane (han gik saaledes sterkt i rette med en statsraad, fordi han ved en embedsbesættelse ikke hadde tilgodeset de konservative interesser), og mænd av den gamle leir er rede til at hylde ham. Det var en i politisk henseende temmelig ensfarvet kreds som 20de mars 1875 møttes

[1]) Det kan merkes at M. Birkeland i sit eksemplar av Kongsemnerne har notert «Foræring fra Forfatteren ved Afreisen 31te Marts 1864», en uttryksmaate som Birkeland med sin nøiagtighet neppe vilde ha brukt hvis den ikke var rigtig.

[2]) Den seks timer lange debat fandt sted 29de mars.

til festmiddag i Victoria hotel i anledning av hans 25-aars digterjubilæum. Deltagerne var her: Evald Rygh, Thv. Christensen, M. Birkeland, H. Thoresen, Wilh. Boeck, L. Daae, Carl Gulbranson, O. Rygh, Chr. Friele, Thv. Boeck, O. A. Bachke, H. J. Huitfeldt, Fr. Gjertsen, Cl. Petersen, Chr. Boeck, Jacob Løkke, (sorenskriver) Platou, P. Gulbranson, (overlæge) Danielsen og Joh. D. Behrens[1]). Under besøket i Norge i 1885 synes han at høre hjemme i den anden leir og paa dens yderste fløi, og dog var hans forbitrelse dengang sterk mot de av venstres koryfæer som svigtet i Kiellandsaken[2]).

Ibsen har været en mand med sterke stemninger; derimot har han ikke set sin opgave i at være talsmand for en bestemt, en fast livsbetragtning. Vi tør kanske lægge nogen mening i disse ord han engang uttalte i det danske studentersamfund: «Jeg vil være en rus alle mine dage. Den dag jeg ikke er det mere, vil jeg ikke agte mig værdig til at leve»[3]). Det har da heller ikke kunnet være ham om at gjøre at gi sine verker en harmonisk avslutning; det vilde været uforenelig med grundtanken som bærer dem alle. Det sidste vers er forskrevet, pleiet Botten-Hansen at sige. Der har i hans grundvæsen været en abstrakt radikalisme; men en saadan nødvendiggjør ikke partitagen i aktuelle politiske spørsmaal. Med sin radikalisme har han villet revolutionere individerne og lægge «torpedo under arken»; men at la sig indregistrere i et partis rækker, den tanke har været ham fremmed. Og den største bør faa lov til at være saa stor at han forblir utenfor og over døgnets ofte smaalige strid og spørsmaal.

[1]) Meddelt av toldinspektør Thv. Christensen.

[2]) Ibsen overværet debatten fra statsraadslogen, formiddag og eftermiddag 10de juni. Han bearbeidet høires fører, Emil Stang, til at stemme for Kielland.

[3]) 3die oktober 1885. H. Trier. Pædag. Tids- og Stridsspørgsmaal, IV, pag. 490—92.

OLE BULL

5te februar 1810—5te februar 1910.

«Der er ei savn, der er ei nag,
som ei hans streng kan lindre,
han vækker med sit trylleslag
en vaardag i dit indre»
J. S. Welhaven

I vort nybyggersamfund kunde Henrik Wergeland sørge over at hans ord «neppe naadde længer end hans læbes aande». Den vældige personlighet som begyndte sit virke samtidig, Ole Bull, kunde ikke klage paa den vis, ti dette genis tungemaal var det eneste internationale, tonernes Alikevel maa vi si at forholdene var enda langt ugunstigere for en stor musiker end for en stor digter dengang. Naar vi læser om andre virtuosers og komponisters systematiske oplæring fra vidunderbarntiden av og tænker paa hvilken betydning omgivelsernes musikalske forhold, den musikalske, kunstneriske «luft» har, maa vi si betingelserne var tilsynelatende slettest mulig for en, der som Ole Bull først i 20-aars alderen fik reise fra de primitive hjemlige forhold ut i verden. Samtidig vil man med Bulls biograf, Jonas Lie, trygt kunne paastaa, at naar han trods alt trængte igjennem til at bli den verdensberømthet han inden kort tid var, saa skyldes det hans genis oprindelighet og vældige urkraft. Og uvant som vi var til at lægges merke til dengang, kan det ikke forbause, at Ole Bull blev den første nationalheros i vor nyere tid, en mand, til hvis skikkelse sagnene naturlig klæbet sig; at han blev den nordmand, som «enhver bonde i Norge talte om».

Men at han tillike blev den mest elskede, kom av at han altid, som Bjørnson sier, yndet at være «Ole Olsen fiol, norsk nordmand fra Norge».

Som kunstner fandt han sig selv først efterat han — søkende ikke til violinmestre, men til italienernes sang — hadde lært at synge sit norske indre, sit hjemlands melodier

og dermed Norge selv ut av violinen. Han som færdedes i de høieste kredser og fartet fra hof til hof, den mest utprægede europæer av alle norske dengang, en fuldendt verdensmand i al sin optræden — aldrig var han gladere end i spidsen for 17de maitogene i sin hjemby Bergen, — og til sin sidste stund maatte han fra sin utlændighet hjem til Norge en gang aarlig, indtil den sidste tur, han gjorde dødssyk og fuld av hjemlængsel i 1880.

Og han som spillet sine tilhørere sammen i en eneste stemning, hans egen i øieblikket, og som alle endrægtig var stolte av, naar meldingerne om hans triumftog kom hjemover, — var ikke ræd for at vække splid og egge dengang han skapte den første nationale scene. Og netop denne partitagen for et norsk anliggende, i kamp mot «det internationale» hos os, bidrog eftersom tiden gik og ro kom over gemytterne, til at lægge forhøiet glans over hans nationale skikkelse som Bjørnson sier det i sin vidunderlige tale ved hans grav: «Ole Bull blev det første og største festøieblik i dette folks liv», og denne vor «fineste» mand «vilde gaa arm i arm med vore tarvelige norsk-norske begyndelser, der var endnu mindre fine den gang end nu».

Saa da han den 23de august 1880 — under rent kongelige æresbevisninger blev begravet i Bergen, stod ogsaa et helt folk i sorg. Den mest berømte, mest typisk norske, mest elskede var gaat bort! Man hadde en følelse av at et vældig livseventyr var avsluttet, et aandens vikingetog forbi.

Nu skulde ingen mer se ham stige frem i konsertsalen, han om hvem der er sagt at han vistnok var sin samtids «smukkest voksede mand», kunstneren med det kongelige væsen og det eiendommelige geniblink i de barnslige øine, ikke skulde han mer svinge «tryllekvisten» og mane alle ind i sin drømmeverden.

Og vi som ikke har hørt denne troldfele, ikke har møtt denne lysende personlighet, er igrunden nu fortiden omtrent avskaaret fra at komme under dypere indflydelse av hans aand. Geniet som utøvende kunstner har den vemodige lod: almægtig i det beaandede øieblik, avmægtig utover dette. Og vistnok var Ole Bull komponist ogsaa, han komponerte og omarrangerte snart sagt til hveranden konsert. Men naar undtas et par udødelige melodier, spilles han ikke mer. Som tonedigter var han nemlig næsten helt improvisator, og kunde i øieblikket med en komposition faa en næsten dæmonisk magt

over sit publikum[1]), men denne gave syntes skjænket paa bekostning av evnen til bakefter koldt kritisk at sigte og utvikle den skjønne inspiration. Allikevel hadde vi vel beholdt flere levedygtige verker, om ikke denne side av hans begavelse var hemmet dels av hans stadig urolige virtuosliv, dels fra begyndelsen av merket av de smaa forhold, som gjorde ham til autodidakt.

Men ogsaa om Ole Bull som virtuos foreligger der forskjellige uttalelser. Indimellem en syndflod av begeistrede lovtaler paa vers og prosa og alle tungemaal træffer vi paa enkelte helt fordømmende kritikker fra musikerhold. Et dypere studium av Ole Bull gjør det dog let at forklare dette fænomen: tonedigter, folketaler paa violinen mer end virtuos, var han overordentlig avhængig av stemningen. Og den der ikke hørte ham i hans benaadede øieblik, hadde i grunden ikke anelse om hvad geniet Ole Bull var. Dertil maa vi erindre at en svingning i den musikalske smak indtraadte noget efter Ole Bulls første triumfer. Violinen alene skulde ikke længer faa lov at dominere, den skulde tjene det hele som underordnet led. «Virtuostiden» var forbi. Sikkert er det at som Ole Bull kunde «synge» en melodi, er den aldrig blit spillet, og at yderst faa kan sies at ha eiet en saadan evne til at beherske en tilhørerskare. Hans storhet har ligget, ikke i kompositionerne, ikke i spillets troldskap eller tonens «immaterielle» frihet, — men i ham selv, hans digtende, henrivende personlighet.

Men om Ole Bulls kunstneriske frembringelser altsaa efterhaanden vil miste sin betydning for os, har vi i hans samling efterlatte merkelige breve heldigvis manden lyslevende endnu. Her faar vi det «menneskelige dokument», medaljens revers, det intime sjæleliv bak alle triumferne. Han vil, med alle sine feil og let paaviselige feilgrep, bli dobbelt kjær for os. En saa retlinjet, sandhetskjærlig, samtidig modig kamplysten og varmhjertet, offervillig personlighet vil man ikke ofte træffe paa. Man vil gripes av dyp vemod ved at se dette kjærlighetstørstende menneske netop ved sin store kunst bli fjernet fra dem han holdt av, ulykkelig ofte i sine triumfer, hjemløs som kun geniet er forbandet til at være det, betalende med sit hjerteblod den «lykke» han stadig gjorde — «inkommensurabel med denne praktiske verden» — i sit liv smakende sandheten av sit valgsprog: *«bellum vita, vita bellum!»*

O. M. Sandvik.

[1]) Se breve s. 209 og forøvrig mangfoldige steder i den udmerkede biografi, hvormed Jonas Lie indleder disse.

LANDEVEISBREVE

fra min ven presten.

2. brev.

Du spør om jeg tør nære berettiget haap om at den moderne kristendomsopfatning har fremtiden for sig. Ja jeg tør. For jeg mener den eier det i sig som driver frem og betinger vekst, tro. Og det er vel her skillet staar mellem de to opfatninger. Den ortodokse har alt paa det rene; derfor er den som altid det bestaaende og avklarede og visse er — den er ængstelig for indgrep og betragter andres ideer som fiendtlige. Den moderne søker nye veier, den venter at finde noe bedre end det vi har, den er fyldt av tillid, av glad forventning. Aanden i de to retninger kan vel derfor karakteriseres saan: den ortodokse kristendomsopfatning er mørksynt, den moderne er lyssynt.

Den første er sikker paa at den indfatning som de gamle la om perlerne er den eneste som kan bevare dem. Den sisste kaster ikke diademet væk, men den vil gi perlerne en indfatning som harmonerer med vor tid.

For selv vor kirkeavdeling, som jo dog engang i vaarens dage fik navnet protestantisk, heiser fremdeles den gamle fane: ecclesia salvificans, kirken paatar sig at gjøre salig. Rigtig nok sier vi det ikke rent ut som den gamle katolske: extra ecclesiam nulla salus (utenfor kirken er der ikke frelse). Men endda saa sent som iaar (09) skriver en luthersk prest: «paa denne maate (nemlig «for at fastslaa den sande bibelske lære overfor det angripende hæresi») er under Guds aands veiledning det nicænske og det athanasianske symbol fremkommet som uttryk for kirkens paa Guds ord grundede *lære* om treenigheten og om Kristi person og som en kraftig protest mot enhver fornegtelse av disse for et menneskes evige frelse saa avgjørende *sandheter*». Og nylig blev det hævdet av en

anden prest, at bekjendelsesskrifterne *er sandhet til salighet*, og de skarpeste konsekvenser derav draes: at gaa utenom noe i bekjendelsesskrifterne er at forvanske sandheten til salighet. Kirken eier altsaa de saliggjørende sandheter i sin lære, ikke bare som en kraftig, pekende haand, ikke som levende fotefjed hvis lyd drar søkende eller slumrende sjele efter sig — nei den har krystalliseret sandheten i fuldt avklarede og i alle dele utformede begreper. Netop fordi kirken stoler saa — kan jeg si blindt? — paa linjen den selv engang har lagt, er dens opmerksomhet rettet mot fremmede med *frygt*. Med den selvfølgelige forutsætning: det er en fiende. Det som ikke er dens eget er «fremmed»; det fremmede er en fiende.

Defensiven er vel altid — ialfald i længden — en pessimistisk holdning.

Dogmehistorien underskriver disse ord, synes jeg. Oldtiden lægger linjen, stykke for stykke: er der noe at rette paa bestaar det ikke i at korrigere sporet, men at længe paa det i samme retning. Da det sisste stykke i al stilhet var lagt i en velrennomeret bygmesters navn (Athanasius) ca. 500 aar efter Kristus — siden den tid er linjen klar til trafik *helt frem*. Hvad middeltiden bekymrer sig om, det er heller ikke at korrigere, men at stive op denne ene rette tro. Ved aandsmægtig bevis og politi færdig til at kværke alle med andre tanker. En nerveslitende defensiv. Og som middeltiden saa ogsaa i det store og hele den saakaldte nyere tid; karakteren er den samme.

Der hviler et tragisk skjær over al denne vældige kraftutfoldelse. Tragisk, for stadig sker der jo trods de mest minutiøse foranstaltninger *gjennembrudd*, smaa og større. Det er som om gjennembruddene ikke *kan* holdes tilbake. Der lægges sidelinjer. Og enkelte av disse blir senere hovedlinjer; det synes jo endda mer tragisk.

Men alt har jo sine grunde; grunden her synes mig at være en dobbelt. Først og vigtigst: *aandelig hovmot*. Naar jeg ser paa kirken som et samfund, da maa jeg tænke paa *Otars* replik: store konge, *kjæmp med dig selv!* Knus dit grænseløse hovmot og bed om naade! Kirken ber jo aldrig om naade, hverken i sin katolske, sin reformerte eller sin

lutherske skikkelse (litaniet har jo en anden mening). Kirken har intet at angre. Da er den altsaa ufeilbar. Hvad den end har kunnet finde paa at gjøre, den har *trodd* rigtig. Har intet at «bekjende» om feil, ikke engang om feiltagelser — intet at be om naade for. Men det er hovmot. Og hovmotets løn er selvfortærelse.

Det bærer galt ivei naar den benaadede betragter sig som *privilegeret*. Privilegium er en farlig bør, det avler gjerrighet. Men aandelig gjerrighet — det gjør hjertet snevert; og et snevert hjerte ser mørkt. Her staar vi ved den anden grund til kirkens tragik: *mørksynet paa menneskenaturen*. En sangers utrop i den gamle pakts tid (ps. 51, 7) om sin egen totale syndighet gjøres til dogme og uttales ved hvert menskebarns indvielse til livet. Et utrop, det være sig noksaa sterkt, er berettiget. Det er det umiddelbare uttryk for vedkommendes sjeleliv. Det er *levende*. Det har kunstverkets egenskap: det gir utløsning baade hos kunstner og hos tilhører. Men gjøres det til en *almentgjældende* regel, da blir det uretfærdig og knugende. I det hele hevner det sig at forrykke noe levende fra sin jordbund. Denne forrykkelse har da ogsaa straffet kirken. Vesterlandene med sin realistiske, konsekvenskjære tænkning tar utsagn, frembragt i østerlandenes poetiske billedsprog, drar dem ut av sin sammenhæng og gjør dem til *normer* for *sig!* Selverkjendelsens levende utrop er da ogsaa blit rigtig et lik i lasten for kirken, som har tvunget den til livsfjerne konstruksjoner. Tænk paa ordo salutis. Aandelige konstruksjoner vil med tiden bli slag i luften; men slag i luften har ikke den raad til som maa kjæmpe for sin tilværelse. Det er kraftspild. Men det er ogsaa værre: det bryter aandens grænser ned. Man tænke bare paa rabies theologica — *det* er blit betegnelse for *kirkens* kampmaate. Det straffer sig at handle mot naturen.

Disse to store synder har, mener jeg, git kirken dens pessimistiske holdning.

Den kristendomsopfatning som nu kjæmper sig frem, den er derimot optimistisk. Og denne optimisme tror jeg skriver sig fra dens *utgangspunkt*, eller om du vil: dens teologiske centrum. Den gamle dogmatik pleiet man at kalde theocen-

trisk, det vil si den *begyndte* med *guds*begrepet. Men derved maatte frelsen i Kristus føies ind paa en noe kunstig maate. Derfor svinget den over til at bli *Christo*centrisk, utgangspunktet blev frelsen i Kristus. Nu er den imidlertid paa vei til at bli *patro*centrisk: med det absolute *faderforhold* som utgangspunkt. «Jeg tror paa Gud fader» som den *første* (og ikke blot 1.) artikel og med lignelsen om den bortdragne og hjemvendende søn som gudsforholdets nøkkel.

Nu har jo selvfølgelig ogsaa den gamle teologi betonet faderforholdet — den 1. artikel — sterkt. Men dog slik at denne artikel gjores avhængig av de to andre: den hvilte paa den 2. og kunde først tilegnes av den som trodde den 3. Dette har selvsagt sat den 1. artikels sandhetsindhold i skyggen; ikke som mindre betydelig, men som et *resultat av andre faktorer*. Og disse har det da været mest om at gjøre at tilegne sig. Har man aarsaken kommer virkningen av sig selv. Er man ved den Helligaands arbeide kommet til at tro paa Jesus Kristus som vor forsoner med Gud, da faar man eo ipso Gud til far. Slutningen er i sig selv logisk nok — det er *utgangspunktet* som maa være feilagtig. Slutningen er ikke bygget paa *Jesus Kristus selv* og *hans syn*, men paa en menneskelig *vurdering* av hans gjerning eller like ut: av hans død. Og denne vurdering blir selvsagt mørkfarvet som hele grundsynet paa menneskene er mørkt og fremmed for Jesus. Tankeføringen er saaledes fremgaat av et mørksyn paa menneskelivet — av et andet syn end det Jesus hadde; det vil si som Gud har. Saa *har* Gud elsket verden at —. Man ser ikke mørkt paa den man elsker. Og dette bibelord er da ogsaa en sammenfatning av det indtryk man maatte faa av Jesus naar man betragtet ham slik som han optraadte: han elsket menneskene og saa *lyst* og haapefuldt paa dem. Kun fordommen og det selvgode saa han mørkt paa — som man ser med trist blik paa en lukket dør man gjerne vilde ind av.

Her viser den moderne kristendomsopfatning frem til det rette evangeliske utgangspunkt for al betragtning av Gud og menneskene: saa har Gud elsket verden, Guds kjærlighet. For naar vi skal finde utgangspunktet (som er bestemmende for det hele) for vor teologiske tænkning om Guds verdenshusholdning, kan vi ikke begynde med *midlet*, Jesus Kristus,

heller ikke med *vor tilstand* før og under processen, men med *motivet*. Skal jeg tankemæssig redegjøre for mig tilblivelsen av et knivskaft, maa jeg begynde med begyndelsen: vedkommendes *forestilling* om og *lyst til at ha* et knivskaft.

Begynder man her faar man det indblik det kommer an paa baade av den villende og av hans objekt: Gud og menneskene. Begge dele uttrykker nu den 1. artikel til fuldkommenhet: *jeg* tror paa Gud *fader*. Dermed har man ikke bare bestemt *hans* væsen, men ogsaa vort, gjenstanden for Guds kjærlighet. Vi er hans barn. Dogmatiken er ikke en filosofi som skal finde rede paa det som ligger over det fysiske, men en *deskriptiv* videnskap — som altsaa skal *beskrive det givne*. Objekterne er git i menneskenes historie og indenfor den — enestaaende i den evangeliske. Vi maa her lægge merke til at «far — barn» er en nærmere bestemmelse av begrepet kjærlighet, en fremstilling, illustrasjon av den. Bestaar Guds kjærlighet i det at han betragter sig som en far for os og vi hans barn, da maa dette far- og barneforhold eksistere i og med kjærligheten. Det at Gud er en far for os, det er ikke noe som «kommer senere til», formidlet ved den eller den handling. De er et og det samme. Jesus *aabenbarte* noget som allerede eksisterte i sin ide: Gud har kjærlighet til menneskene, en fars kjærlighet til sine barn. Og han begyndte at *realisere* den da han tok en tjeners skikkelse paa sig.

Men er dette kvintessensen av den evangeliske aapenbaring, maa det ikke gjøres til et stemningsindhold som skal sætte kolorit paa dogmernes konstruksjoner, men til selve utgangspunktet for den kristelige tænkning.

Vi maa da se menneskelivets gudsforhold under synsvinkelen: *Faderens økonomi, husorden*. Hvor herlig, alt forandrende denne sandhet er vil man se — bare ved at betragte hvilketsomhelst forhold her paa jorden med dette blik. Der gaar et par unge gutter paa gaten — med skammelig snak. Om de hadde tænkt paa at de var *Guds* barn! Om den visshet var git dem fra barneaarene, like saa sikker som at de var sin fattige fars fillete barn. Nu er det hele glidd dem av syn og sind — hvorfor? *Kanske* fordi en dogmatisk konstruksjon var kommet imellem, som aldrig hadde faat tak

paa dem. Men den «enkle» sandhet, mon den vilde ha været værre at forstaa end at de var sin jordiske fars barn. Og si til dem: men kjære, dere glemmer jo at dere er Guds barn — de vilde kanske «blaase» i det yttre, men *inde* i dem vilde der foregaa noe, hjemfølelsen. Det er de primitive følelser som er de sterkeste Hvis denne hjemfølelse kom ind i barna like tidlig som nu hele *forklaringssystemet*, det vilde bli noe andet at være religionslærer. Kanske vi her staar overfor noe ikke helt nyt — men stort.

Denne sandhet at menneskelivet er en *tilværelse i det store faderhus*, forstaat ret frem, jeg gjentar det, den er omskapende, gjenfødende. Den som blir grepet av den vil si ut av hele sit hjerte: og livet paany sig fødte!

Er det da underlig at det netop er *denne ide* Jesus sætter alt ind paa. Vi kan visst med rette kalde den Jesu indsats i menneskelivet. Maatte han ikke ogsaa eie den *høieste forstaaelse* av Gud og av menneskene for at leve livet som han gjorde det. Den maatte være overmenneskelig saasandt som hans liv var over det menneskelige. Men i denne ide løste alle knuter sig for ham; ja det var vel fordi han eiet denne al livets hemmelighet helt i sin sjel at han skulde kaldes Guds søn.

Og som dette var nøklen til forstaaelse av livet hos Jesus maa det være det hos en Jesu discipel og dermed ogsaa i den kristelige teologi. Baade for dogmatiken (troslæren) og etiken (sædelæren) maa faderforholdet være basis. Hvad der kommer *utenfor* faderforholdets ide er fremmed i nytestamentlig tænkning. Og hvilke stene i kirkens dogmebygning er det som har svækket bygningen? Mon ikke netop alle de tanker som er gaat utenfor denne grundide — fra apologeternes dage og helt til vor egen kirkefader. «Faderen i sit hus» er for den kristelige dogmatik det billede i det smaa, den maa ha til model. Og for etiken gjælder det tilsvarende: «barnene i sin fars hus». Hvad er da en *fars* gjerning? At *opdrage*. En Guds gjerning som tok sin begyndelse ved den førstefødtes fødsel og skal fortsættes til han er «blit alt i alle». For dette maa dogmatiken bøie sig. Gud betragter os som sine barn han *vil* og mener at *kunne opdrage*. For naar Jesus er bedrøvet fordi vi er syke, som faar uten hyrde,

en Herrens høst uten høstfolk, ikke vil la os samle under hans vinger — da er jo grundbetragtningen av os den samme som i lignelsen: vi er gaat ut (gaar i slegtens historie stadig ut) fra faderhuset. Men han vil føre os tilbake. Det er hans missjon fra faderen. Tror han at kunne det? Han gir ikke sit liv for en sak han ikke tror paa. Jesu tjenergang maler ikke bare hans kjærlighet, men ogsaa den moralske kjærlighets forutsætning, troen. Troen paa ham han arbeider for; troen paa dem han tjener; troen paa at hans sak skal lykkes. Derfor i dødens stund: det er fuldbragt.

Dette er blit glemt altfor meget. Jesus ser ikke «dogmatisk» paa menneskene; da vilde han vel enten ha opgit dem eller tat bodsprædikantens kappe. Han ser praktisk paa dem — med den moralske kjærlighets øine; derfor gik han *frelser*veien. Og det er jo netop hans disciples forret at kunne trække denne konsekvense: og dette Jesu syn og denne hans vei — det er *Guds* syn paa os, det er *Guds* vei med os.

Av dette følger saa *vor* vurdering av os selv, av menneskene. Dette at Gud betragter os som barn han vil og kan føre tilbake til vor rette tilværelse, opdrage hos sig — det maa grundlægge vort syn paa vore muligheter. Men av muligheterne følger «væsenet». Saa er da Guds *betragtning* av menneskene, hans *vilje* med dem, hans *maal* for dem — *normen for det kristelige syn paa menneskene*. Teologiens vurdering av os maa være Guds.

Alene i troskap mot denne ide, mener jeg, kan teologien holde sig paa den rette linje og undgaa de to avveie: et *goldt, livs-fiendsk* mørksyn til den ene side og til den anden et *uetisk* lyssyn, en virkelighetsfjern idealisme. Men er det for denne ide den moderne kristendomsopfatning kjæmper, da gaar den den virkelighetstro, dyptetiske idealismes ærinde — og er fremtiden værdig.

DEN KIRKEPOLITISKE STILLING I DANMARK

ved menighetsraadslovens forkastelse.

Redaktionen har bedt mig skrive en kort redegjørelse om den kirkepolitiske situation i Danmark som nævnt i overskriften, og jeg efterkommer med glæde denne anmodning, skjønt det synes mig, at der for tiden ikke er meget at si derom.

Ved kirkelovene av 15de mai 1903, gjennemførte ved I. C. Christensen, fik vi indført menighetsraad i alle kirkesogne, hvor man brød sig om at ha saadanne. Saavidt vites var der et eller to sogne, som ikke benyttet sig av denne ret, men ellers valgtes disse raad over hele linjen. Valgret og valgbarhet hadde alle uberygtede mænd og kvinder indenfor sognet, som begjærte valgret og underskrev en med begjæringen følgende erklæring om *tilslutning til folkekirken*. Menighetsraadenes opgave var væsentlig at sørge for kirkens utadvendte opgaver, hvilke ikke var av gjennemgripende betydning, desuten at forvalte de penge, som indkom i fattigbøsserne, og *navnlig* hadde de ret til at begjære sig tilsendt ved embedsledighet i prestekaldet en fortegnelse over de kvalificerte ansøkere, blandt hvilke de indstillet tre til ministeriet. Denne ret hvilte paa det lille ord «kan»: «Ministeriet *kan* spørge menighetsraadene.» Dertil er kommen for et aarstid siden et kultusministerielt cirkulære, som overlater bestyrelsen av de selveiende kirker til menighetsraadene, og alle kirker i Danmark blir jo, eftersom tienden blir avløst, selveiende og administreres ved hjælp av den sum av tiendeavløsningen, som blir henlagt til dem.

Faktisk har nu menighetsraadene spillet en avgjørende rolle med hensyn til embedsbesættelser i de forløpne aar, og skjønt meningerne om dem har været delte, tror jeg dog at kunne si, at misfornøielsen med dem blandt presterne har været i avtagende.

Forut for menighetsraadslovene var der imidlertid gaat en kirkepolitisk drøftelse, hvor det fra mange sider blev gjort gjældende, at man ikke kunde lage menighetsraad, som var en del av en kirkeforfatning uten at faa det hele med. Denne opfattelse hadde flertal i landstinget, og der blev derfor sluttet et kompromis, som begrænset menighetsraadslovens varighet til 6 aar og knyttet denne lov sammen med loven om det kirkelige utvalg, som skulde gjøre forslag om en ordning av kirkens saker. Dette utvalg har da ogsaa gjennem adskillige sessioner utarbeidet forslag, som blev indlevert til ministeriet. Utvalget bestod av 37 medlemmer: 18 valgte av menighetsraadene, 8 valgte av presterne, 4 biskopper, 1 teologisk og 1 juridisk professor, 4 valgte av ministeriet og 1 medlem fra Færøerne. Men utvalgets arbeider er aldrig komne længere end til ministeriet; grunden hertil kan vel være av forskjellig art, men vor indviklede politiske situation sammen med de rystelser, vi politisk har gjennemlevet de sidste aar, bærer vel en hovedpart av skylden.

Nu nærmede sig imidlertid det øieblik, da menighetsraadsloven løp ut, og kultusminister Enevold Sørensen forela da i foraaret 1907 en lov om forlængelse av disses funktionstid paa 3 aar uten nyvalg. Dette forslag blev imidlertid ændret i folketinget ved I. C. Christensens initiativ navnlig paa 3 punkter: Forlængelsen skulde være paa 6 aar og med nyvalg, menighetsraadene skulde selv vælge deres formand (tidligere var presten selvskreven formand), og menighetsraadene *skulde* høres ved embedsbesættelse. Dette forslag kom saaledes op i landstinget, som imidlertid intet gjorde ved det i foraaret. Det blev da fremsat paany i landstinget i efteraaret i folketingets av ministeren tiltraadte skikkelse. Derefter fik vi ministerkrise; den nye ministers forhandlinger med landstingsutvalget førte ikke til noget, og landstinget førte forslaget tilbake til dets oprindelige skikkelse og knyttede det sammen med en fornyelse av loven om det kirkelige utvalg. Saken endte saa i fællesutvalg, som blev enig om en indstilling, der beholdt folketingets form, men knyttet dertil en bestemmelse om et kirkeligt utvalg, som kunde sammenkaldes efter ministerens og riksdagens vilje,

men ikke paa eget initiativ. I landstinget blev dette forslag vedtat med en ringe majoritet, men det faldt i folketinget, hvor socialdemokrater, radikale og det yderste høire stemte det ned. Menighetsraadene faldt da bort den 31te december 1909.

Men hvad skulde man gjøre? Menighetsraadene som hvilte paa en midlertidig lov, gjældende paa 6 aar, var anførte som permanente institutioner i forskjellige ordninger. Der maatte da hurtig træffes bestemmelser, og der utkom med kort mellemrum 3 ministerielle cirkulærer, der bestemte 1, at fattigbøsserne foreløbig skulde bestyres av sognepresterne, 2, at *sogne*raadene skulde utnævne to mænd, som skulde bestyre de selveiende kirker og 3, gav anvisning paa, hvorledes sognemenigheterne kunde fremføre deres ønsker ved prestevalg.

Disse cirkulærer gav saa anledning til en forespørsel i folketinget til kultusministeren fra I. C. Christensen og Berntsen den 18de januar, gaaende ut paa, hvorledes han kunde forlike disse cirkulærer med grundlovens § 75 (at folkekirkens forfatning ordnes ved lov). Der kom imidlertid ikke noget ut av denne forespørsel, da konseilspræsident Zahle ved begyndelsen av møtet tok ordet og erklærte, at disse cirkulærer var rent midlertidige foranstaltninger, som der senere skulde lovgives om, og at lovforslag var under utarbeidelse.

Stillingen er da for øieblikket den, at vi lever paa midlertidige ministerielle cirkulærer i forhold, som dog har nogen betydning for kirken og vi kan vel foreløbig ikke vente at faa nogen kirkelig lovgivning, da regjeringen er for svak til at gjennemføre noget, som ikke alle er helt enige om.

Hvorledes opfattes nu denne stilling? Meget forskjellig. Der har lydt en del røster, som glædede sig over, at nu var vi «paa bar bund» — men motiverne til denne glæde har været næsten stik motsatte. Hos kirkeligt centrum og vel ogsaa hos indre mission er glæden diktert ved forventningen om, at nu vil der være større mulighet for at gjennemføre en kirkeforfatning; man ræsonnerer vel oftest saaledes: naar lovforslag om prestevalg fremlægges, vil man fra konservativ side forlange som pris for medvirken dertil, at der indføres et

kirkeraad. Hos grundtvigianerne har glæden helt andre grunde, idet man var bange for det stykke folkekirkelig forfatning, som menighetsraadene jo rummede i sig, og navnlig bange for, at det skulde utvikle sig til noget mere. Her glæder man sig i forventningen om en meget frisindet prestevalglov. Det maa dog vist siges, at stemningen for menighetsraad ikke med det samme er slaat til jorden, selvom motstanderne i deres seiersfanfarer kan være tilbøielige til at mene, at nu er denne form for kirkelig lovgivning slaat til jorden, for ikke at reise sig mere. Man maa sige, at de fleste menighetsraadmedlemmer har omfattet deres stilling dog med nogen interesse, undertiden ogsaa med varm interesse. Der var i de senere aar adskillige steder begyndt provste-menighetsraadsmøter, hvor alle menighetsraadsmedlemmer i provstiet (undertiden ca. 200) samledes til drøftelse av kirkelige spørsmaal. Alt imens man saaledes tænker forskjelligt om den kirkepolitiske situation kan det ikke negtes, at *tankerne om frikirken vokser* deres vekst. Flere og flere tar til orde herfor, naturligvis med meget forskjellig styrke: svakest kommer det frem, naar det pointeres fra sider, hvor man ikke særlig vilde vente det fremdrat, at det bærer henimot frikirken, sterkere lyder det, naar det aapent uttales som et ønske, som vi maa arbeide paa at virkeliggjøre, at kirken blir stillet frit. Det er jo ogsaa ret naturligt, at saadanne tanker faar styrke, naar man ser, hvor underordnet en rolle de kirkelige anliggender spiller i den politiske verden, som dog i statskirken vil ha det avgjørende ord at si.

Men som sagt *vi lever for tiden alle* i Danmark *kirkepolitisk set i forventningens tid* — og farven av ens forventning er for en stor del bestemt av den forventendes temperament, om det er av en lysere eller mørkere tone.

Mig personlig forekommer det, at skal vi paany ind i en frugtbar kirkepolitisk lovgivningsperiode, maa vi begynde med at faa utredet nogle av de indfiltrede traade i forholdet mellem stat og kirke, faa ordnet egteskapsstiftelsen borgerlig og faa indført civilregistre for fødsel og navn og død. Ti naar de kirkelige forhold blir av *mere ren religiøs natur* uten islæt av, hvad der har borgerlig betydning, har man lov til at haabe, at de ordnes hovedsagelig efter kirkelige hensyn, og ikke efter folkelige eller politiske.

$^2/_2$ 10. *H. Ostenfeld.*

«SLUSK».

II.

Jeg har skrevet om det arbeide, der optar 10 av døgnets timer for slusken, uke efter uke hele livet igjennem, om slitet, som gjør lemmerne stive, om ensformigheten, som gjør hjernen sløv. Jeg maa ofte tænke paa den gitarspiller, der hjalp rygsmerterne med at holde mig vaaken en søndagsnat. Jeg husker ikke nu, hvad tid paa kvelden han begyndte; men da jeg sovnet kl. 4, holdt han paa, og da jeg vaagnet igjen kl. 6, holdt han ogsaa paa. Om han i mellemtiden hadde hat en liten pause, vet jeg ikke. Men i alle disse timer spilte han én melodi og sang én sang op igjen og op igjen. Ordene kunde jeg ikke høre; men takten kunde godt passe til hammerslagene. Jeg skal vædde paa, at sangeren var en mineborer, hvis arbeide hadde virket slik paa hjernen, at den ikke kunde forandre den kommando, den gav fingre og tunge og stemmebaand og alt andet av hans legeme, som skulde assistere i koncerten, da han om kvelden satte sig ned for at forlyste sig selv og sine søvnige naboer.

Det var ikke morsomt i begyndelsen at høre paa; men tilslut blev der en hel livshistorie at lytte sig til fra klimpringen paa gitaren. Ingen kunde bedre illustrere mineborerens liv . . . Jeg beklager, at jeg ikke saa ham, som han sat der i den stille nat. Jeg tænker, at øinene ogsaa kunde ha fortalt noget, om hvad det vil si at være mineborer.

Dette var nu hans maate at fordrive tiden paa. Men ikke alt, som slusken fylder de andre av døgnets timer med, er like uskyldig. De tre vigtigste adspredelser er *kortspil*, *sprit og erotik*. Der er naturligvis mange hæderlige undtagelser. Der, hvor jeg holdt tilhuse, var der ikke sprit og erotik, og kun en stille whist engang imellem — og det ikke

om penger. Men om man skal nævne de særlige sluskefornøielser, blir det disse tre.

Kortspillet er for mange den rene ruin. En aften, jeg stod ved luken og ventet paa mat, hørte jeg nogen fortælle om dagens tap. En hadde tapt 13 kr., en anden 35 kr., og en var blit kr. 202,50 fattigere. De hadde saavidt tid til at sluke maten, før de atter begyndte at beile til lykkens gudinde.

En dag gik to svenske unggutter rundt i brakkerne og tigget reisepenger, da de ikke kunde opdrive arbeide. Jeg blev ganske harm, da jeg en uke efter saa de samme fyrer sitte ute og spille kort. Om det var de sammentiggede penger, der skulde forøkes eller tapes, kan jeg ikke si. Men det var ialfald saa koldt, at jeg ikke hadde villet sitte under aapen himmel og spille blot til lyst. Jeg maatte hat adskillig av spillefeber i kroppen for at holde det ut.

I en brakke saa jeg, hvorledes kortspillet begyndte hver aften med det samme de hadde spist, naar de ikke var paa natarbeide. Om søndagene var de omtrent ikke ute av døren. «Sveissen» og «knakken» holdt dem fangen. Og jeg hørte berette om et kortlag, som i den lyse, varme sommertid satte sig ute paa marken fredag aften og holdt det gaaende til mandag morgen. I den tid sov de ikke, og maten fik de baaret ut til sig. Dette er muligens en overdrivelse, men følgende skal være sandt: En mand hadde vundet nær 1 000 kr. paa en aften og gik hen og kjøpte sig en hest. Det var en klog mand, som forstod at omgaaes den uretfærdige mammon. Men hvem vet, om ikke en anden mands kone og barn maatte undgjælde med en sultekur, mens han gik og smattet paa sin hest, der hjalp ham at formere sit gods.

Spilledjævelen er ingen god djævel, hvad enten den færdes i Monte Carlos saloner og besætter elegante levemænd og deres damer, samfundets utskud paa toppen, eller den lister sig ind i en av dem, som har faat den lod i livet at grave mammons raastof frem av jordens dyp. Spilledjævelen er i alle tilfælde en ond djævel, der har mange ødelagte menneskeliv paa samvittigheten. Saadant smaatteri som klasseforskjel tar den ikke hensyn til. Den kjender ikke persons anseelse. Der, hvor den finder rum, gaar den ind. Der, hvor den ser

et menneske, hvis aand ikke er fyldt av høiere interesser, holder den indtog og tar det menneske i sin vold. Og snyltedyrene paa toppen av træet begaar selvmord, naar djævelen har faret ilde med dem, og arbeidsdyrene ved roten av træet maa som vederlag for glæden sulte og slite, hvis ikke djævelen tilfældigvis er tilvens med dem og spiller dem en hest ihænde, som de kan smatte paa med veltilfredse selveiersmat, mens næstens hustru og barn faar øve sig som sultekunstnere.

Sprit og brændevin saa jeg litet til paa det sted jeg var. Og jeg vil ikke undlate at nævne den, som har æren av det: Det er *organisationen: arbeiderforeningen.* Den holder kustus paa sine folk ogsaa i dette stykke og det skal den ha tak for.

Det hændte nok, at jeg saa nogen sjanglet, og jeg traf paa en eller anden, der sov rusen ut paa et gulv eller ute i skogen. I regelen var det en kristianiagut. Kapteinen, der hadde med sig ombord en 20—30 stykker av disse, gjorde meget klogt i at telegrafere til de byer, som skulde passeres, at samlagene maatte stænges, naar skibet laa ved kaien.

I det hele maa jeg si, at det var over al forventning. Endog under en streik var det sjelden at se en fuld mand.

Men saa kunde mine arbeidskammerater berette om saa meget mere fra andre anlæg. Jeg fik høre øienvidners fortælling om helvedet i Rombaksbotten i sin tid, og om gauker, der tok 30 kroner for spritflasken. De fortalte om arbeidere, der i lang tid hadde tjent 15 kroner dagen, men maatte tigge reisepenger, fordi hele fortjenesten var drukket op. De fleste holder sig dog skikkelige paa arbeidspladsen. Der sliter de og sparer de til de har nogen hundrede kroner i lommen. Saa reiser de i flok og følge til nærmeste by med samlag og lægger sig fore der, til al sluskens mynt har vandret over samlagets disk, og meget brændevin og sprit og andre rivende saker er gaat gjennem sluskens krop, med slagsmaal under rusen og tømmermænd efter rusen og al den elendighet, som rusen har i sit følge.

Det er en fyld, som er ganske utrolig og aldeles vetløs. Den ser ialfald vetløs ut for den, som ikke har faat øinene oplatt for rusens herlighet. Desværre husker jeg ikke de begeistrede ord, hvormed en forherliget den storartede rus,

han hadde hat paa dampskibet. Selve rusen er maalet. Det at komme fra sans og samling og glemme alt livets slit.

Saa er det *erotiken*. Noget romantisk i sluskeerotiken har jeg ikke kunnet opdage. Paa forhaand hadde jeg set altfor meget til dens frugter paa den tid, da al romantik er forbi. —

I de første uker saa jeg ikke noget til den eller hørte noget om den. Den trives jo bedst i det skjulte og viser sig ikke for folket. Jeg var med paa en landtur med herrer og damer — nærmere betegnet slusk og kokkepiker — og alt gik saa sømmelig for sig, som det skulde været en missionsforening, der var paa lysttur. Man drak kold kaffe og tynd chokolade, og frøs og kjedet sig og var meget anstændig. Jeg begyndte næsten at tro, at det var løgn alt, jeg paa forhaand hadde hørt om sluskelivet. Men det er nok ikke saa vel. En dag kom der ganske umotivert en saa brutalt lidderlig ytring, at jeg blev ganske forfærdet. At det ikke var uvant kost, forkyndte latteren. I virkeligheten er den vel ikke bedre den pikante vittighet og slibrige frivolitet, som trives godt i saakaldt «finere» selskap. Det skurrer ikke saa i ørene, men aanden er den samme. Det er det med slusken, at han kalder tingen med dens rette navn. Og saa blir vitserne av samme art som de viser, Wergeland nævner. «Vi gjør viserne vore selv», var en gammel stenbryters svar paa Wergelands bebreidelser. Den slutning, W. drager, at lidderlighet skulde være det eneste, der sysselsatte deres tanker, som kunde falde dem ind, og som kunde være morsomt nok til idelig at la sig gjenta, er dog meget overdreven. Men lidderlighet er der nok av. Og ikke blot i ord. Handlingerne svarer dertil. Men hvad kan man vente, naar man lukker en kvinde inde med 10 mandfolk, hvis sedelighetsbegreper er langt under nulpunktet. Selv om hun sover i et værelse for sig, saa blir dog omgangen let altfor intim. «Det er vist ikke særlig gunstig for kyskheten at være kokke,» ytret jeg en dag til formanden i laget. Han indrømmet, at det var et raat liv, slusken førte. I tidens løp hørte jeg meget derom. Han fortalte fra andre baneanlæg, at brakkerne hadde bare ett rum, hvor kokken maatte sove sammen med de andre. Nogen dydig jomfru indlater sig ikke

paa slikt. Og man forbauses ikke, naar man hører, at hun om natten kunde gaa fra mand til mand omgangen rundt.

Hvordan i alverden kan slikt tillates? Hvorfor kan man ikke ha mandlige kokker her like godt som paa hoteller? De tjener optil 50 kr. maaneden og har alt frit disse kokker. Arbeidet er tungt nok for en mand. Vandledning findes i regelen ikke. Denne natlige fællesbruk finder ikke sted bare der, hvor det kun er ett rum. Hvad nytter en væg, naar der er dør paa væggen, og de som bor paa hver sin side av væggen helst, vil være sammen? De kommer nok sammen trods væggen. Og de kan bli alene efter tur to og to paa grund av væggen. Og saa er det kanske værre med væg end uten væg.

Hvad dette har at si for samfundet kan kirkebøkerne i landet fortælle noget om. Paa de steder, hvor der har været anlæg, vil man se, at antallet av uegte barn stiger og mange av de ugifte mødre har titelen kokkepike. Og fattigstyrerne fører en fortvilet jagt efter barnefædre. Istedetfor det ædle forslag om uegte barns arveret, som jeg av hjertet hylder, men som jeg maa le av, naar jeg tænker paa, hvad jeg har set i mange kirkebøker, skulde hr. Castberg søkt fremmet nogen praktiske love paa dette gebet og blandt andet en, der forbyder kvindelige kokker ved anlæg.

Nogen vil kanske komme med en indvending om mandens kvindekjærhet og om den forædlende indflydelse hun utøver paa manden. Og der er noget i det under visse omstændigheter.

Det var ikke bare gulvet og kopper og kar, som blev renere, da lille Helene kom i vor brakke. Men det blev hyggeligere ogsaa, og tonen blev renere. For lille Helene var en prægtig pike, bare 19 somre gammel, og ingen var saa simpel, at han vilde si noget, hun ikke burde høre. Men om jeg hadde været lille Helene, hadde jeg ikke begivet mig paa den galei. Hun kunde like godt være kommet i en brakke, hvor de netop vilde lægge an paa uskyldigheten.

Lille Helene var ikke den eneste dydige. Jeg saa en, som gik næsten en kilometer efter vand, endda der var vandledning like i nærheten. Men der holdt et arbeidslag paa, og deres tiltale og tilnærmelser vilde hun undgaa. Og der

var paa spisesalen en kvinde med et noli me tangere væsen, saa ingen faldt paa at røre hende eller spøke uanstændig.

Men «verden er stor og forfærdelig, og pikerne er ikke som de burde være», som min pessimistiske ven løitnanten siger. Der var paa samme sted en, som jeg hadde god tro om; men inden aaret var omme, kom hun og meldte sit barn til daab. Og nu sitter hun hjemme hos forældrene, og de 50 kr. maaneden blir dyrekjøpte.

Det er i det hele faa av dem, som undgaar at det gaar galt paa en eller anden vis. Deres eget liv blir ødelagt og barnet maa som oftest paa fattigkassen. Ti en trækfugl er vanskelig at fange. —

Der er en forening i landet, der arbeider mot «den hvite slavehandel». Dens arbeide er vist meget paakrævet. Men der er hundreder av unge kvinder, som blir ødelagt ved denne kokkepikeinstitution. Erhvervsmæssig utugt er forbudt ved lov. Men en indretning, der næsten uten undtagelse fører utugt med sig, kunde ogsaa forbydes ved lov.

Det vilde være en bedring, om man ikke tok andre end arbeidernes hustruer til kokker. Der er som regel megen respekt for eiendomsretten av kvinder. Det kunde man godt merke, naar kvinder gik forbi forskjellige arbeidslag. — De, som ingen eiermand hadde, gik aldrig fri for tiltale. I regelen var den spøkefuld og anstændig, men ofte ogsaa simpel. De forlovede slap lettere forbi, og de gifte gik aldeles fri for tiltale. Efter alt, hvad jeg hørte, blir denne eiendomsret respektert ogsaa i praksis, saa her kunde være en utvei. Men bedst er det at ta skridtet fuldt ut, og bruke unge mænd til kokketjeneste. I fiskevær maa fiskerne greie sig uten kvindehjælp. De fleste har «kok-glunta» med. 14—15 aars gutter, der er hjemme og steller rorboden og laver mat til fiskerne kommer fra sjøen. De er naturligvis ikke mestere i matlavning, men det er heller ikke alle kokkepiker. Og ved et litet kursus og ved øvelse lærer man nok kunsten.

En ting lærte jeg: at vi ikke har nogen ret til at dømme disse kvinder, der saaledes kastes i armene paa sin onde skjæbne. Og arbeiderne selv — hvem vil dømme dem? Sæt, at der kommer en bra unggut ind i en brakke, hvor den natlige omgangstrafik foregaar, og hvor tonen om dagen svarer

dertil. Selv om han av naturen var noget av en Josef, saa har han da syn og sanser. I længden virker dette mere end Potifars hustru. Han vænner sig til at se og høre, blir blind og døv for det stygge og urene, og der foregaar en omdannelsesproces inde i ham.

Overfor denne sluskerotik maa der gjøres noget ekstra ad lovgivningens vei, foruten det jeg vil forebringe for min ven ingeniøren og andre, som har med arbeiderne at gjøre. Det er umulig at faa dem bort fra kortspil og alkohol og «erotik» uten at gi dem noget bedre i stedet. Ti menneskene maa ha adspredelser og nydelser. Og slusken like meget som andre. Deres tilværelse er sandelig ikke munter til hverdags.

Hvad skal man da gjøre? Det høres vel underlig, naar jeg siger: *Gi dem først og fremst 8 timers arbeidsdag.* Men det er dog med det, man maa begynde. Nogen vil indvende, at der paa den maate blir to timer mere til kortspil og drik og erotik. Det blir det, ja, hvis I lot det være med det. I maa nok gjøre mere. Men alt, hvad I gjør, vil være unyttig, hvis ikke arbeidstiden blir forkortet.

Jeg maa komme med nogen personlige erfaringer om virkningen av de 10 timers arbeidsdag:

Jeg begyndte med at læse: «Kritik der reinen Vernunft», og jeg kunde gjøre det med utbytte de første uker, selv om arbeidet da tok mest paa. Men efter tre ukers tid kunde jeg ikke følge med længer. Jeg maatte gaa over til lettere stof. Tilslut ophørte al læsning.

Jeg begyndte at gjøre optegnelser over indtryk og oplevelser. Men det var ikke lang tid, jeg kunde holde interessen oppe til det.

Før jeg sluttet, fik jeg endog en bedrøvet klage fra min forlovede. Brevene blev saa tørre og kjedelige. De mindet nok mere end endog kjærestebreve har lov til om opkokt mat fra forrige uke. Paa den lange avstand kunde hun ikke sætte sig ind i, hvad der var foregaat i min hjerne.

Naar 10 timers arbeide virker saaledes paa en, som omtrent hele livet kun har syslet med aandelig arbeide, maa man ikke forbauses over, at der blir brakmark i hjerner, der kun har hat 12 ukers undervisning om aaret i 7 aar og der-

med basta. — Man har ikke engang ret til at kræve nogen interesse. Det blir ikke andet end særdeles let kost, de kan fordøie Min forgjænger paa kvisten hadde glemt igjen sit bibliotek. Jeg maa citere bøkernes titel. De er til at faa forstand av. Skjønlitteraturen var repræsentert av «Den skjulte skat paa Djævleøen», «Kristiania Elskovspiker», «Jack the ripper», «Flugten fra Akershus» og «Taterskibets hemmelighet». Videnskapen hadde sin repræsentant i en bok, hvorom jeg paa forhaand hadde hørt en læge uttale, at den var et eksempel paa, hvordan man ikke maatte skrive om det emne. Den var nemlig gemen.

Engang forsøkte jeg med høitlæsning i brakken. Jeg hadde ikke andet at ty til end Gösta Berling. Auditoriet blev tyndere og tyndere. Den næstsidste, der hadde været i Amerika, spurte, da han forsvandt, om jeg ikke hadde nogen detektivroman. Da vi kun var to tilbake, blev vi enige om at slutte. Men denne sidste er et vidne om den læsetrang, som findes hos mange. Han hadde om nætterne læst saa meget, at han holdt paa at ødelægge øinene, og lægen forbød ham al læsning. Han hadde ogsaa tænkt meget og var en prægtig, kjæk kar. Men bitter var han blit. Man følte det bedst, naar han med skjærende haan citerte: «Arbeidsmand og arbeidskvinde, hvilket fagert hædersnavn!» Er det underlig, om man blir bitter, naar man har kundskapshungeren og vet, at man maa hungre alle sine dage? Da har de det bedre de, som sover den dype likegyldighets søvn.

Men samfundet staar sig ikke paa denne søvn. De maa vækkes.

Og de, som hungrer, de maa mættes. Hittil har I overlatt det til andre baade at vække og at mætte. Og derfor staar vi, som vi nu staar. Der er en gapende kløft mellem eder og arbeiderne. I aner ikke, hvor de mistænker og mistror eder. I gir ikke en ordre, fatter ikke en bestemmelse, som ikke blir lugtet paa. Han mente det bokstavelig en arbeider, som engang ytret: «Naar arbeidsgiverne lyver 10 gange, maa vel en arbeider ha lov til at lyve 1 gang.» De tror virkelig, at deres hovedformaal er at pine arbeidskraften ut av arbeiderne for den billigste pris. Det de hører mest om, og det de læser mest om er om kapitalens og arbeidsgivernes

synder. Og kløften blir stadig bredere og dypere. Der er stadig krig, i det skjulte eller i det aabenbare, mellem eder, som netop maa arbeide sammen. — Og samarbeide mellem krigførende magter blir ikke godt, kan ikke bli det.

Jeg vil ikke indlate mig paa det dypeste sociale spørsmaal — det socialistiske statsideal. Skal den komme, saa kommer den vel i tidens fylde, trods al motstand. Og skal den ikke komme, saa kommer den ikke trods alle dens tilbedere. Men hvad enten den kommer eller den ikke kommer, saa maa du og dine kolleger vite, at arbeiderne ikke blot blev skapte til at faa sin arbeidskraft ombyttet med klingende mynt og papirsedler. — Du husker nok, at du i en samtale talte om en ny socialisme, hvis hovedopgave det var at skape nye, pligtopfyldende, paalidelige mennesker. Og der er vi ved det avgjørende punkt. La det ikke bli med tanken! Gjør noget, for at saa kan ske!

Jeg har pekt paa en ting: 8 timers arbeidsdag. Jeg er ganske enig i, hvad jeg nylig læste i en avis om grunden til, at arbeiderne gik saa litet paa arbeiderakademiets forelæsninger. Med rette blev det sagt, at grunden ikke var foredragenes art og det, at de gik i antisocialistisk retning; men derimot arbeidernes manglende forstaaelse av kundskapers værdi og især *deres lange arbeidstid og haarde arbeidsvilkaar forøvrig.*

Jeg skal nævne noget mere, som maa gjøres samtidig. Naar man kommer til et større anlæg, ser man de mange arbeiderboliger, bygget efter princípet: praktisk og billig og især billig. Og der er boliger for funktionærerne, bygget væsentlig efter samme princip, omend hensynet til det praktiske har været sterkest. Men litt utenfor denne graa ensformighet ligger et hus, hvor arkitekten aabenbart har faat en anden instruks: «Se ikke saa meget paa, hvad det koster, men gjør det vakkert og hyggelig.» Og arkitekten handler gjerne efter det, for arkitekter liker ikke sparesystemet. Og bygmesterne gjør sit bedste, og snekkere og malere ligervis, utvendig og indvendig. Endog paa kjøkkenet ser det slik ut, at en arbeider ytrer: «Hadde jeg et slikt kjøkken, skulde jeg nøie mig med et maal mindre om dagen.»

Arkitekten har al ære av sit verk. Han kan være sikker

paa, at de, som kommer til stedet, hvis de ikke vet det, spør: «Hvem bor i huset oppe paa bakken?» Og ciceronen svarer: «Der bor direktøren.» Og den reisende glæder sig over det vakre hus. Han glæder sig kanhænde ogsaa paa hans vegne, som faar bo der. Men han behøver ikke være særdeles socialistisk, om den tanke gaar gjennem hans hjerne: «Arkitekten burde ha bygget et hus til efter samme princip, anderledes indrettet, men like vakkert og hyggelig. Et folkets hus for de mange, som med sine hænders gjerning laver renter av millionerne.»

Det er naturlig, at han fremdeles spør ciceronen: «Hvor stor gage har direktøren?» Og han tænker videre: «Saa mange penger burde selskapet ogsaa anvende paa sine arbeideres aandelige utvikling.»

Det vilde ikke være bortkastede penger, om man gjorde noget saadant. Ti kun paa denne vis kan man faa gjort mineborerne til mennesker.

Og arbeiderne kan gjøre krav paa det. De er noksaa nødvendige og noksaa nyttige.

I et svensk socialt tidsskrift saa jeg et underlig regnestykke av en overingeniør fra Svedala. Han regner saaledes: En bedrift kaster av sig 50 000 netto. Efter 5 % svarer det til 1 million kroner. En arbeider faar i løn 1 500 kr. aaret. Efter samme rentefot svarer det til 30 000 kroner. Der er 200 saadanne arbeidere. Tilsammen har de altsaa lagt 6 millioner i bedriften. Det var kanhænde andre tal han brukte. Men det blir det samme. Regnestykket ser utrolig ut. Men saa meget kan man ialfald se, at arbeiderne har megen ret i sin tro, at det nok igrunden er dem, som faar maskineriet til at gaa. Og da var det ikke for meget, om man anvendte paa dem like meget, som direktøren faar i gage.

I har glemt at bygge et «Folkets hus» som det sømmer sig. I stedet derfor findes ved alle anlæg en ladebygning med store vinduer, som arbeiderne selv har bygget, og hvor de faar sin aandelige føde. Om den føde kan i det mindste siges, at den er noget ensidig. Og I har ingen ret til at beklage eder derover. Selv gjorde I ikke eders pligt mot arbeiderne. I har gjort dem ret og skjel efter gjæl-

dende lov naturligvis. Men I har tænkt for litet paa, at de er mennesker. Og derfor har de ikke andre adspredelser end kortspil og drik og erotik. Og deres liv forøvrig er som en ensformig klimpren paa gitaren. —

Vis, at I har hjertelag for dem! La dem føle, at I staar sammen som brødre! Gjør eders pligt mot dem til det ytterste! Gi deres liv litt indhold! Hjælp dem til at bli mennesker og se, om I da ikke kan stole paa dem og undgaa streiker og den evige krig i det skjulte! —

Og naar I har gjort alt det, som I er skyldige at gjøre, og det endda ikke nytter, da faar I reise til Danmark og hente Jakob Knudsen og pisken. Men jeg tror ikke, det skal være nødvendig, *for der er meget prægtig menneskestof i slusken.*

ARBEIDERNE ER FAA.

Prædiken paa søndag sexagesima.

Matth. 9, 36—10, 7.

Av res. kap. *Kristen Skjeseth,* Narvik.

De fleste av eder har læst eller hørt om prestenøden i Nordland og Finmarken. Tromsø biskop, kirkestatsraaden, en nordlandsdigter, en varmhjertet skiløper og mange prester har skrevet om det i en avis. I andre aviser er der ogsaa skrevet meget derom. Der er nævnt mange grunde, og den ene grund har slaat den anden ihjel. Tilslut er det kommet frem, at det er ikke bare i Finmarken, der er prestemangel. Men syd paa landet er det likesaa. Det har vist sig, at der er for faa teologiske kandidater. Med andre ord: *der er for faa arbeidere.*

Jeg kom til at tænke paa dette, da jeg skulde forberede mig til min prædiken idag. Der staar jo i teksten: «Høsten er stor, men arbeiderne er faa.» Jeg tror, det kan ha sin betydning, at vi taler om aarsaken til denne prestenød i en prædiken. Spørsmaalet er av den største vigtighet for kirken og kristendommen i vort land. Ikke fordi det er saadan ulægelig skade, at en menighet er uten prest nogen maaneders tid. Men det som gjør, at saa *faa* vil og kan bli prester, det samme gjør, at saa *mange* ikke vil eller kan bli kristne.

Det første, som maa nævnes, er dette: *kirken har ikke agtet paa tidens tegn. Den har skapt en gapende kløft mellem videnskap og tro.*

Der kommer en skare unge hver høst til Kristiania fra alle kanter av landet. De har tat studentereksamen ved forskjellige skoler og skal nu ved universitetet vælge sit studium og dermed, hvad de skal bli i livet. Mange vet det

paa forhaand. De føler et kald i sig, som de maa følge. De fleste har overveiet det sammen med forældre eller kamerater eller alene.

For enkelte er denne overveielse alvorligere end for andre — bør ialfald være det. Det er de, som føler en dragelse mot teologien og prestegjerningen. De bør betænke sig vel baade en og to ganger, og de gjør det ogsaa.

Fulde av forventning samles disse unge i universitetet. Det er et ord, som lyser dem imøte og bringer deres hjerter til at banke. Det er ordet frihet. De sidste skoleaar sat kameraterne ofte paa sine hybler og tænkte paa og talte om det vidunderlige, som de tror ligger gjemt i dette ord, der har saadan lokkende klang for unge hjerter.

Paa skolen var der baand og tvang og lekser og faste timer og pensa, ofte i fag, som mange slet ikke kunde fatte kjærlighet til. Nu kommer de til frihetens forjættede land. De kan selv vælge, hvem og hvad de vil høre, hvad de vil mene og tænke. De gripes av den frie tankes ret.

Men snart møter de et andet ord, som litt efter litt faar endnu mere magt over deres sind. Det er ordet *sandhet*. Det er noget de søker, alle disse mænd, under hvis katedre de sitter. De søker eller skulde søke efter sandhet.

Det varer ikke længe, før de merker, at der er megen uoverensstemmelse mellem videnskapen og den tro, som de i barndommen og paa skolen fik indpodet og indpugget. De har følt noget av det allerede de sidste aar i gymnasiet. Allerede da kom mange tanker og spørsmaal og krævet svar.

Men nu kommer det saa meget sterkere. Videnskapen siger ét, troen noget andet. Hvad er da sandhet? Mange tor sine hænder med engang og siger farvel til troen, om ikke for stedse, saa ialfald for hele ungdomstiden. Men i mange hjerter blir spørsmaalet liggende og arbeider dag og nat.

Jeg maa anføre noget fra en ung students dagbok: «Det lykkeligste menneske i verden maa være en teolog, som tror. Det ulykkeligste menneske i verden er en teolog, som ikke tror. Hver side i den hellige skrift stirrer uforskammet paa ham og dømmer ham. Men hvor i alverden skal jeg ta troen fra . . . . . O, Darwin og alle I andre! Om I dog aldrig

hadde levet. Dog, I gjorde vist eders pligt, da I trods fordømmelser og forkjætrelser forsket efter sandheten og hadde mod nok til at forkynde, hvad I fandt. Maatte jeg like saa meget komme til at gjøre min pligt og bli sand mot min overbevisning! Men I piner mig og plager mig. Hvad er al ufred paa jorden mot den usynlige strid mellem tro og vantro, som utkjæmpes i enkelte menneskehjerter i ensomme timer? Hvorfor er sandheten tvehodet? Og hvorfor ser begge dens ansigter like ærlige ut? Videnskapen fremlægger klare beviser. Min samvittighet tvinger mig til at anerkjende den i det meste. Det vilde være synd, om jeg negtet. Men jeg vet ogsaa, at han var ærlig, som mit hjerte er bundet til med sterke baand. Han tvinger mig med sit ord: «Hver den som er av sandheten hører min røst.» Sandhet, sandhet! Hvor er du at finde? Jeg maa finde dig. Jeg kan ikke slutte mig til andet end det, som jeg vet er sandt.»

Ind i saadanne kampe kommer de fleste unge teologer. Og de vet paa forhaand, at det maa gaa saa. Er det da underlig, om de opgir teologien? De kan ikke bli prester, om de ikke kan bli det med hjertets frie, glade valg. Det vilde bli evige samvittighetskvaler. Men de kan heller ikke la være at tænke frit. De kan ikke bøie sig for noget, som strider mot deres fornuft. De skal jo netop arbeide med sin forstand. Hver dag kræver intenst arbeide med forstanden. Og saa kan de ikke efter behag eller paa kommando tro noget, som forstanden siger nei til.

De *kan* det ikke. Og la os bli klar over det. De *skal* det heller ikke. Det er kun i tider, hvor det religiøse er kjørt ind paa feil spor, at der kræves tro mot forstanden paa denne maate.

Det er ikke saa i evangelierne. Ogsaa der er der strid mellem tro og vantro. Men den strid ligger mere i viljen. Det var ikke saa paa Luthers tid. Han selv kjæmpet vel en frygtelig kamp mellem tro og vantro. Men det var den troende mands kamp for at vinde sjælefred.

Men naar kristendommen for en stor del er tro paa dogmer, da forskanser man sig med tale om troens strid med fornuften, naar videnskapen rører ved det gamle og tilvante.

Og man gjør det svært for mange, hvis indre sønderslites i striden mellem tro og vantro.

Jeg talte nylig om dette. «Uten at I blir som børn, kan I ikke komme ind i Guds rike.» Jeg talte ogsaa da noget om tro og tvil. Det hadde muligens været min pligt mot enkelte at si, som sandt er, at kirken har megen skyld i den tvil, som findes. Men jeg tænkte da paa den overmodige tvil, som ikke vil tro, som finder det barnagtig. Og der har tvileren selv den største skyld, om ikke al skyld. Men i den tvil, som volder smerte, har kirken megen skyld, fordi den har skapt denne gapende kløft mellem videnskap og tro. Fordi den ikke har villet anerkjende den ærlige, pligtopfyldende sandhetssøken. Den mand, som først fandt, at jorden gik rundt solen og ikke omvendt, blev tvunget til at tilbakekalde. Og saadan har det altid gaat med hver ny sandhet, som videnskapen har famlet sig frem til. Da jeg begyndte paa skolen, stod der paa første side i min bibelhistorie: Verdens skapelse: aar 4 000 f. Kr. Det er nu kommet væk. Men fremdeles er kirken altfor sendrægtig med at anerkjende de sandheter, som videnskapen fremlægger klare beviser for. Jeg taler ikke om dens døgnfluehypoteser, som man naturligvis bør se paa med forsigtighet; men om de sikre kjendsgjerninger.

Heri maa der bli en forandring, hvis ikke tiden og kulturen skal komme til at gaa helt bort fra kirke og kristendom. Hvis kirken vil ha noget at si i tiden, da maa dens arbeidere kjende tidens tanker, og anerkjende helt og fuldt det av tidens tanker, som har sandhetens ret til at anerkjendes. Og den maa ogsaa vise forstaaelse overfor forskningens famlende forsøk paa at trænge dypere og dypere ind mot det punkt, hvor forstand og tro møtes. Ti tilsidst maa de møtes — i ham, som gav menneskene forstanden, og som gav dem troens evne. At videnskapen er saa antireligiøs, som den ofte er, det har kirken sin store skyld i —

La de unge, som kommer til universitetet, faa føle, at de kan gi forstanden, hvad forstandens er, og allikevel faa lov til at tro paa Gud og med hele sit hjerte hengi sig til Jesus Kristus. —

Som det nu er, kræver kirken noget andet av sine prester

end Jesus krævet av sine apostle. Dette, som er kommet saa tydelig frem i de sidste aars kirkestrid, er den anden grund, som skræmmer unge folk bort fra teologien og prestegjerningen.

Kirken kræver *rettroenhet*. Jesus vil ha *efterfølgere*. Tænk bare paa disse 12. som han sendte ut. Hvad vidste de om alle de ting, som efter deres tid er kommet ind i kirkelæren? Ingenting. De hadde møtt en mand, som bad dem følge sig. Bodsprædikanten ved Jordan hadde pekt paa ham, som den de nu skulde høre. Der var noget i mandens væsen og blikkets renhet, som tvang dem til at forlate alle ting for at leve sammen med ham. Som tiden gaar, faar han større og større magt over dem. Og da han engang spurte dem, svarer en, hvad de alle tænkte: Du er Messias, den som Israel venter paa. —

Paa den tro og bekjendelse valgte han dem til apostle og sendte dem ut til høstarbeidet for at forkynde Gudsrikets komme.

Med tiden lærte de mere. Deres hjerte blev gjennembævet av sorgen en langfredagsnat, da deres herre blev hængt paa korset. De trodde, at alt var forbi. De sank sammen i fortvilelse. Men paaskemorgen og dagene derefter møtte de sin opstandne herre. Og paa pinsedagen utgjød den himmelfarne sin aand over dem. Fra da av fik deres prædiken et andet indhold og større kraft. De talte om den korsfæstede og opstandne.

Men det var ikke først da, at han ansaa dem værdige til at forkynde Gudsrikets evangelium. Det var, mens de endnu gik i første klasse. Men han vidste, at det var lærvillige elever. En av dem blev en skuffelse. Men de elleve var trofaste. De blev hans efterfølgere alle dage, selv om en av dem kunde fornegte ham i fortvilelsens nat, selv om en av dem skulde tvile længe og kræve øinenes sanktion paa sin tro. —

Han vidste, at deres hjerter hørte ham til, og derfor kunde han bruke dem. Og rettroenhet spurte han ikke efter.

Høsten er stor, arbeiderne er faa. Hvis kirken vil ha arbeidere, som kan faa magt over de store skarer, som forlater kirken, fordi den glemte den sociale opgave, da maa den

slutte at kræve rettroenhet og i stedet spørre efter Jesu efterfølgere.

Jeg vet vel, at det er *vanskeligere* at være en Jesu efterfølger end at forkynde den rette tro. Og dette er den tredje grund til prestenøden. Ti selv om kirken ikke har krævet dette av sine prester, saa kræver de unge det av sig selv, eller de vet, at Jesus kræver det av dem. De vet, at kristendommen ikke er lære men liv. Og da er det ikke underlig, at mange kvier sig — mange av dem, som vilde bli de bedste, fordi de har følt kravet sterkest. De vet, at de har ingen ret til at være prester, om de ikke vil være hans efterfølgere, som beder om arbeidere — ikke i kirken, men i Guds rike.

I maa ikke tro, at det er en let gang, disse trappetrin op paa prækestolen. Selv om en har faat forlikt videnskap og tro, selv om en vet, at Jesus ikke kræver rettroenhet, saa staar det sværeste tilbake: at bli en Kristi efterfølger.

Her maa menigheten vise taalmodighet med sine arbeidere. Han, som opdrog og hjalp sine apostle — ikke blot til en sterkere og dypere tro, men ogsaa til større troskap i efterfølgelsen, han vil vel endnu hjælpe dem, som med ærlig vilje gaar ind i Gudsrikets høstarbeide.

Jeg har talt om prestenøden og grundene til den, saadan som jeg kjender den. Tilslut et ord om de andre, som kommer til universitetet og som derfra skal spredes rundt i landet som embedsmænd. Aa, hvor kirken har syndet mot disse og dermed skadet sig selv! De, som begynder med teologien, de kommer under Jesu indflydelse og kommer ved hans hjælp gjennem tvilens brændinger ind i troens havn. Men de fleste andre kommer ikke i berøring med ham — mange, fordi de ikke vil, men ogsaa mange, fordi kirken har handlet som den har gjort mot den ærlige sandhetssøken. Og naar de saa kommer rundt i landet og kunde gjøre et stort arbeide i Guds rike — saa staar de fremmede for alt, som har med kirken og kristendommen at gjøre og blir kanske dens fiender. —

Høsten er stor, arbeiderne er faa. Bed derfor høstens herre, at han sender arbeidere ut til sin høst. Bed kirkens herre, at kirken ikke ved sin synd mot sandheten gjør dem, som burde bli dens bedste arbeidere, til sine motstandere.

LITERATUR.

Svensk religiøs literatur.

Mens forbindelsen mellem os og den kristelige verden i Europa i de senere aar er blit kjendelig sterkere, har det aandelige samkvem med vore nærmeste naboer ikke tat til. Navnlig med Sverige har det været forsømt. Og dog har svenskerne adskillig godt at byde paa.

Der findes f. eks. den eiendommelige sammenstøpning av klassisk hellenisme og kristendom, som har sin mest fremtrædende repræsentant i *Victor Rydberg*. Og av yngre er der Nathanel Beskow, som har meget av det samme ved sig — dog saaledes at det *kristelige* forholdsvis er sterkere hos ham. Av Beskow foreligger nu en liten billig bok: «Vid mästarens fötter», hvor man let kan stifte bekjendtskap med ham. Det er et utdrag av en større bok, en slags husandagtsbok «För det dagliga livet», som fortjente at brukes ogsaa her hos os. Men den er noksaa stor — første del koster kr. 3,50, anden del kr. 5,50 —, mens ovennævnte utdrag er beregnet paa stor utbredelse og kun koster 1 krone (Wahlstrøm & Widstrand, Stockholm). Det er en række betragtninger over ord av Jesus og begivenheter i hans liv og fremstiller kristendommen for os paa en meget tiltalende maate og i klassisk enkelhet og klarhet. Jeg tænker mig, boken kan være brukbar som husandagtsbok, maaske ogsaa ved skoleandagter som hjælpemiddel for andagtens leder.

Nærmere ved den kirkelige kristendom staar en samling foredrag og livsskildringer av *Bengt Aurelius:* «Tankar och Bilder i religiösa Ämnen» — Bonnier, Stockholm — kr. 3,00.

Livs- og karakterbillederne omhandler tildels ting som vi kjender paa anden maate som «Paul Gerhardt», «Grundtvig og grundtvigianismen» eller «Reformationsminnen». Men ogsaa i det kjendte faar vi en del nyt med, dels av historisk art,

dels i en bedømmelse av historien, som viser den fra en ny side. Tildels er det ogsaa noget eiendommelig svensk som «Om Swedenborgs religiøsa askådning». Likesom disse karakterbilleder er ogsaa de religiøse tanker om «upståndelse» og «sedlighet» friskt og anskueligt fremstillede, det er folkelige foredrag med opbyggelig karakter.

J. Gleditsch.

Fra de norske kirker i Amerika.

Georg Sverdrups samlede skrifter, bd. 1.

O. Paulsons erindringer. (Free church book concern).

Det er ikke altid let at forstaa de forutsætninger ut fra hvilke kristelige partier og kirker dannes av vore landsmænd i de forenede stater. Men de to ovennævnte bøker angir selv at skrive sig fra «the free church book concern» og saaledes at repræsentere den frikirke blandt frikirkerne som efter mange viderværdigheter skilte sig ut fra «den forenede» kirke i de forenede stater.

Det er paa forhaand sandsynligt at *Georg Sverdrup* maa være den forfatter som tydeligst fremstiller de anskuelser og tendenser som gir sig uttryk i denne kirke. Og der vil nu efterhaanden bli tilgjængelig for os et utvalg av han skrifter, prospektus lover 5 à 6 bind paa 400 sider. Jeg kan ikke skjule at dette synes mig rigelig nok, i det skrifterne væsentlig har interesse derved at de fremstiller anskuelser og meninger, hvis relative ret vi kan faa indblik i. Allerede det første bind som indeholder bibelske og kirkehistoriske skrifter viser tydelig forfatterens kirkelige tendens. Den er omskreven med begrepet: den *levende menighet,* hvor vegten i like grad ligger paa begge ord. Den levende menighet søker han i bibelen, den levende menighet i kirkehistorien, den levende menighet i nutiden. Frikirken vil i særegen grad bygge paa og repræsentere den *levende o: den troende og virkende menighet.*

Tænker man saa videre denne præcist omskrevne størrelse i forhold til synodens ortodoksi, til de haugeskes eiendommelige kristendomsart og til den forenede kirkes demokratiske bredde, saa faar man formodentlig «frikirkens» særstilling frem. Der-

som man videre tænker sig motsætningerne skjærpede saaledes som de let blir, hvor de lever like ind paa hinanden i et litet samfund, vil denne frikirke faa præg av nutidskristendom av praktisk art. Men hele vegten ligger paa det *praktiske*, der er saaledes liten eller ingen teoretiske berøringspunkter med naturvidenskap, historie eller filosofi at finde.

Allikevel findes der en ikke ringe teologisk dygtighed og f. eks. den fremstilling av norsk kirkeliv som han har git under navn av «Minder fra Norge» frembyder meget av interesse.

Av en helt anden art — rent populær er pastor *O. Paulsons* erindringer. Mens sproget hos Georg Sverdrup er norsk — d. v. s. norsk som det saa ut for 20—30 aar siden, saa er Paulssons sprog amerikanernorsk, med fuldt av amerikanismer i sætningsbygningen, ja endog rent engelske *ord* som steer, brick, basement og mange flere findes i teksten. Netop derfor gir boken et eiendommeligt kulturbillede fra de norske kredse som reiser derhen med vor folkeskoles sproglige kulturforutsætninger og saa utvikler sig videre over paa den anden side. Vi har ofte smilet ved deres amerikanismer men vi gjør rettere i at indrømme at det ikke godt *kan* gaa anderledes.

O. Paulson har været prest i forskjellige menigheter derover og fortæller friskt og fordringsløst om sin religiøse utvikling og sine oplevelser. Det interessanteste er kanske hans oplevelser i krigsaarene 62—64, navnlig hans skildring av en blodig indianeropstand som fandt sted midt under krigen og det felttog mot indianerne som han selv som officer deltok i.

Jens Gleditsch.

Jens Gleditsch: **Jesus og dogmet.** Nogle ord om forholdet mellem den historiske og religiøse betragtning av Kristi person. Johs. Bjørnstad, Kr.ania 1909. 56 s.

En nøkkel til forstaaelsen av disse 3 foredrag, holdt ved et dansk prestekursus iaar (09), gir forf. fint i følgende forord: Dogmet kan let fortolkes ind i *utilgjængelighet* eller ogsaa omsættes til *inderlighet*. Mot begge disse sider vender nærværende betragtning sig, idet den imellem dem indskyter begrepet *historie*. Men derved løftes historien ut av den positivisme, hvorav den nu som oftest beherskes.

Det er forstaaelsen av Jesu Kristi person det gjælder.

det kristelige dogme *instar omnium:* Jesu Kristi guddom, som kristendommen som samfundsdannende og omskapende magt staar og falder med. Den kan utelukkende eller ensidig «gjøres til dogme» — som forf. uttrykker det i forordet: fortolkes ind i utilgjængelighet, eller senere i kap. III: opfattes i rent filosofisk transcendens. Kirken kan opfatte de dogmatiske formuleringer som helt dækkende uttryk for det sandhetsindhold de angir, uten at ta hensyn til begrepernes skiften. Det er den i sig selv avsluttede dogmatisme, som forf. til den ene side vender sig mot.

Saa kan dogmet opfattes rent symbolsk, de dogmatiske formuleringer skal ikke uttrykke noget *virkelig* om det oververdslige, men bare betegne troens intensitet, eller det kan helt ophæves i en udogmatisk kristendom, det vil si, «man lar staa i mystisk ubestemthet sin og kirkens avhængighet av Jesu person» — den rene inderlighetsreligion. Det er den subjektivisme, som forf. til den anden side vender sig mot

Midt imellem disse vildene veie gaar den gyldne — den historiske. Og idet forf. «imellem dem indskyter begrepet historie» formaar han efter nærv. anmelders opfatning at samle det karakteristiske i kristendommen, at hævde det uforgjængelige indhold i dens foranderlige form (kap. III). Men at se historisk paa kristendommen, er ikke det at føre den smykket op paa skafottet? — den «historiske» betragtning gir jo ikke plass for nogen *særstilling* indenfor livets aarsakssammenhæng —. Denne ensidig *kausale* betragtningsmaate utfylder nu forf. ved at føie ind, logisk og grundig, den teleologiske. Det rette syn paa tingene fordrer, at vi ikke blir staaende ved at finde ut den blotte sammenhæng mellem fænomenerne. Men at forstaaelsen og tilgodegjørelsen meget mer kræver at vi ser tildragelsernes fremadstilende betydning — finder betydningen av dem i deres forhold til et givet maal («teleologisk»). Denne betragtningsmaate anvender vi overfor de begivenheter som staar os personlig nær, den maa ogsaa anvendes paa historien, for at den kan komme til sin ret for følende, kjæmpende mennesker.

Bokens 1ste kapitel er her av stor interesse, idet det indgaaende markerer det kristelige syn paa disse grundprinciper for livsbetragtningen. I sin religionshistoriske betragt-

ning av kristendommen (kap. II) fremlægger forf. et skarpt tegnet bilde av kristendommen — saan som den skyter frem av historiens dyp, betinget av visse forhold og selv betingende historiens videre løp, idet den opfylder sin bestemmelse i folkenes liv. Og det saaledes at den faar sin *fulde* forklaring, ikke ut fra de forangaaende aarsaker, men ikraft av sin mission som aapenbaringsreligion. Bemerkelsesværdig nuomstunder, da den erkjendelsesteoretiske analyse kjører med faretruende stramme tøiler, er den avgjorte maate hvorpaa forf. hævder en *religiøs* bedømmelse av det religiøse forhold.

I det hele er denne lille bok (den er desværre sammentrængt paa 56 sider) av pastor Gleditsch et værdifuldt dokument for moderne teologer. Den trækker op grundlinjerne og formaar ved sin grundighet at sætte mere avledede og utglidende synsmaater — kfr. unge prester — paa sin rette teologiske plass. Og til den anden side: naar man vil gi sig av med at bedømme den moderne teologi og kristendomsopfatning (hvilket jo for tiden enhver philosophus udi egen indbildning anser sig kompetent og kaldet til), da bør man lægge det baand paa sig at man først studerer disse 3 foredrag. Det er ingen letvindt sak — Gleditsch fører endda en tung pen i bestræpelsen for at gi sine tanker det konsisest mulige uttryk —, man maa selv arbeide med paa veilegemet; men gjør man det vil belønningen være at man ogsaa i den *moderne* teologi finder en fast vei, stivet op med den klare tankes murverk, en brukbar vei gjennem spørsmaalenes kuperte terræng. Det er det med Gleditsch, han fletter ikke besnærende net av avledede uttryksmaater, avbilder ikke i olje eller akvarel — han drar op de store bestemmende grundlinjer, tegner i sort og hvitt. Vi som blev ansporet til at se tilbunds i tingene under pastor Gleditschs kateter har ventet paa at han skulde træ frem i bokform, og nu naar han har glædet os med denne publikation haaper vi at dette maa være begyndelsen til et forfatterskap, beregnet paa et større publikum, som vilde virke klarnende og utdypende paa unge sind og avgi fundament for en saklig bedømmelse av den moderne kristensdomsopfatning.

Olaf Strømme.

O. Chr. Dahl: **Haandbog ved undervisningen i bibelhistorien.** Kristiania 1909. Alb. Cammermeyers forlag. 152 s.

Jeg anbefaler denne bok til alle religionslærere Den indeholder i grei form mange nyttige historiske, geografiske, arkæologiske og eksegetiske oplysninger til det bibelhistoriske stof. Det er ofte man i øieblikket trænger til saadant (man glemmer jo ogsaa tit det man har kunnet), men saa synes man kanske det er besværlig at søke det op, eller mangler vel endog kommentarer og lignende hjælpemidler av større omfang. Da er en bok som denne god at ta til.

Med hensyn til den gammeltestamentlige eksegese har jeg den indvending at gjøre, at forf. næsten udelukkende holder sig til opfatninger som nu temmelig almindelig ansees som forældede. Dette hindrer selvfølgelig ikke at man — naanseet teologisk standpunkt — kan dra like god nytte av de mange realoplysninger som findes ogsaa i denne del.

C. A. Drougge.

«Slusk»-litteratur. *Johan Falkberget:* **Urtidsnat.** Kristiania. J. Aass' forlag. 1909. 160 s.

Hvad der nu staar tilbake for dem som har læst artiklerne om «Slusk» er at stifte bekjendtskap med Johan Falkberget. Han er en ung forfatter, litet kjendt utenfor en vis kreds. Han skiller sig fra vore andre unge forfattere deri, at han ikke skriver for digteriets skyld, men fordi han har en virkelighet, som han maa skrive om. Han har selv været bergarbeider og har *deres* liv i sit eget. En *saadan* «virkelighetsdigtning» indgyder en dyp respekt. Dertil er det saa fængslende nyt, saa fuldt av livsundere i en for os ny sfære, at man har noget langt mere end underholdning i at læse en av hans bøker.

Hvad der kan indvendes mot den foreliggende bok er de spredte billeder. Jeg indrømmer at for ens blik samler det sig tilslut alt i et konkret indtryk av berglivets mylder. Men det er angripende at skifte personer for hvertandet kapitel selv om de nye bekjendtskaper fængsler os med ny magt.

At Falkberget er socialist skal vel neppe skræmme andre end de, som er uten synsevne for nye opgaver. Saadanne socialister som han er det vel netop vi har vore læremestre

i, naar katetersocialismen frastøter os. Han er desuten ikke politiker Falkberget. Han docerer ikke teorier men frie livsbilleder uten underlagt skema.

At det er blod av sluskens blod i liv og tale er en betingelse for at vi selv kan opleve egtheten. Her er ingen paasmurt fantasiraahet. Forf. vil ikke skildre, hvor brutale disse mennesker er, han benytter dem ikke som tema for et hauklandsk mareridt. Det er menneskene vi ser ind til. I deres hjerteliv som i deres sværgende mundsveir. Hvad der tilslut blir igjen er ikke lamslaat forfærdelse, men en av disse smaa egte følelser, hvortil der hos somme naturer svarer en liten vaat flek i øiet.

Det er saadanne følelser, som siden vækker en vilje. I dette tilfælde den sociale vilje. *E. B.-J.*

Severin Liblein: **Kismet** — roman fra Marokko. (G. B. N. F.) Pris 3,80.

Forfatteren er kjendt fra sine reisebreve og skildringer fra Marokko, det gamle maurerland som i vore dage er et tvistens æple mellem nogen av Europas stormagter. Det forundrer mig, at Liblein, som øiensynlig sitter inde med et første haands kjendskap til land og folk, og som med livlig fantasi finder uttryk for den naturlige glød der besjæler de trodsige stammer som nødig gir slip paa sit halvvilde liv paa ørkenens rand, ikke har kunnet finde en værdigere ramme for sine ofte vellykkede skildringer end den noksaa banale fortælling om den franske baron som søker efter og gjenfinder sin tapte søn i «den sorte scheik». — Indenfor denne ramme tegner han dog med megen humoristisk evne billeder av moderne turistliv og de ganske virkningsfulde optrin som fra tid til anden foregaar i dette halvvilde lands «fondaker» og karavanseraier, likesom han med troskap gjengir de indfødtes tankegang og gamle sagn. *Jens Raabe.*

Anmeldt av *Karen Grude Koht:*

Der er noget underlig blekt, vekt, dæmpet over *Alf Harbitz's* «**Novelletter**» (Aschehoug), noget blodløst, hensygnende. For alt det vigende, svindende, doende har han vare og fine farver: dage som dør, liv som svinder, stemninger

som visner. Bedst virker «Svalerne». Vi ser ham, den unge dødsdømte mand i hans vekslende stemninger. Og scenerne mellem ham og hans mor er gripende i al sin vemodige skjønhet.

«Duel» har et friskere, mere livsmodig præg og virker rent oplivende mellem de andre novelletter.

En dame ved navn *Aasta Smith Rieber* tror sig at være forfatterinde. I ethvert fald gir hun ut bøker. Det skulde hun helst ikke indlate sig paa. Ti naar man vedkjender sig et produkt, som «**Under de lave bjelker**» har man med det samme git sig selv attest for at mangle alle de egenskaper som kræves av en forfatter.

Der optrær i boken 5 personer — en gammel bedstefar, en syk mor, et husinventar av en tjenestepike og tvillingparret Jan og Borghild, 15—16 aar gamle. Men alle disse mennesker uttaler sine uforgripelige meninger i det samme sødladne, sentimentale sprog, som forf. ynder. Der er ikke tegn til individualisering. Der siges at Jan er en «vildstyring» og at Borghild er «knakende kjæk» og «sprudlende vittig», men det er bare slike utenpaahængte skilter som ikke har noget med personerne at gjøre. De er alle bare marionetdukker som kommer frem, naar forf. har bruk for dem i den spæde handling.

Og stilen og sproget er slik at det er en lidelse at komme gjennem den tynde bok, banal og flat og pjattet som den er. Borghild sitter f. eks. en kveld ved vinduet og ser ut. «Skjær og øer gled sammen med havets dype, dystre blaa. Uklare og ustø linjer saaes langs land, og ut av dunkelheten steg der noget uhyggelig frem. Hvad var det dog for noget tungt og mørkt som syntes at snike sig hen imot hende. Der la sig en blytung uhygge over hende. Øiet lukker sig, og dysset av triste tanker gjentes hun varsomt i aftendæmringens milde favn.» Lignende tirader findes overalt i boken. Og hvormange gange «holmerne de graa» og «bølgerne smaa» og Ryfylkes «fjeldrække brysk og bred» maa holde for er uraad at tælle. «Fagert» og «skjønt» hører ogsaa til forf. yndlingsuttryk.

Den religiøse fernis boken har og Lutherstiftelsens navn

kan kanske forlede nogen til at kjøpe den. Man kan trygt la være: Boken har hverken nogen etisk eller æstetisk værdi.

H. Smith: **«Gaar ut i al verden».**

Jeg vilde gjerne si noget, som kunde anbefale denne bok til de mange, som er glad i missionen og kanske til nogen som gjerne vil vite litt om den — uten at være glad i den.

Alle I, som er ledere av kvindeforeninger eller er med i dem — husk paa denne bok, naar I vil ha en oplysning eller vil gi en oversigt eller besvare et spørsmaal.

Det rike og morsomme ved denne bok er, synes jeg, at den slik tar den katolske kirke med.

Med stor og noget uvant tolerance sidestiller den de katolske og protestantiske missioner, og vi lærer og forundrer os over alle de veie og de midler Gud bruker til at faa fremgang for evangeliet.

Tænk om de første kristne hadde set det som Guds vilje at de bare skulde sørge for sin egen menighets fattige og forkomne!

Tænk om de tyske og engelske munke i middelalderens begyndelse hadde syntes, de hadde nok med sit eget lands barbari og hedendom!

Eller om den engelske skomaker Carey i bokstavelig forstand var blit ved sin læst!

Eller Gossner, at det var nok at præke for og virke i sin store menighet i Berlin!

Gud bevare os for trangsynthet. Gud give os vide hjerter og et klart blik.

Dagny Johnsen.

Breve og manuskripter til redaktionen adresseres til cand. theol. *Eivind Berggrav-Jensen,* Folkehøiskolen, Eidsvold. Hvis manuskripter, der ikke blir benyttet, ønskes tilbake, maa returporto vedlægges.

HVAD ER DER IGJEN AV MESSINA-INDTRYKKENE?

Av *V. H. Günther*,
prest ved den tysk-evangeliske kirke i Kristiania.

Store verdensbegivenheter, som ryster samtiden, skulde ikke faa lov at gli bort fra bevidstheten for de var helt og fuldt gjennemtænkt og gjennemarbeidet.

De skulde ikke gaa i glemmeboken, før de med intenst alvor var blit veiet og utnyttet for den altid bevægelige livsanskuelse. Derfor er det vel en pligt ialfald for den tænkende del av folket, at man nu et aar efter spør sig selv, om man ogsaa virkelig uten forbehold har gjennemarbeidet den vældige begivenhet for sin verdensanskuelse — eller om den nu som noget ufordøiet fremmedartet holder paa at glide ut av ens hukommelse — —?

Dette sidste synes faktisk at være tilfældet — ialfald tør jeg si dette om vort tyske folk, de norske forhold tør jeg ikke bedømme. Saavidt jeg kan se, har i grunden intet av alt det som er skrevet om «Messina» været tilfredsstillende, end sige tændende. Jeg har knapt truffet nogen, som ved diskussionen virkelig har faat løst de fremkastede spørsmaal og tvil eller har naadd et nyt og fast synspunkt overfor disse gaader. Og jeg maa ogsaa fra mit kristelig-protestantiske standpunkt si, at alt hvad der har været skrevet — om hvorledes vor tro paa en kjærlighetens Gud kan forlikes med slike grusomme hændelser — mer og mer har forbauset og skuffet mig.

Alt hvad der har været skrevet om det lar sig let skille ad i to grupper: i forsøkene paa at retfærdiggjøre Gud, og i avvisningen av enhver mulighet for at forstaa slikt som dette. De ofte ret underlige forsøk paa at utgrunde og forsvare Gud — like fra en overfladisk liberalismes høitstemte fraser

om den storartede anledning til at vise barmhjertighet og verdensbroderskap, som Gud her har villet gi os, og til den straffedom som den katholske religionslærer her lot Gud holde over den i Messina netop forsamlede fritænkerkongres — vil jeg ikke engang gaa ind paa. Men kan der da utover disse forsøk paa at forklare slet ikke bydes noget andet end det resignerte, ofte saa trætte: «ignoramus, ignorabimus» (vi vet det ikke og faar aldrig vite det), eller troens «allikevel», naar den gir op al forstaaelse og al forklaring? Skal man virkelig la de mange kristne i vore dage, som føler en ubetvingelig trang til enhet og sluttethet i deres livsanskuelser, til indre harmoni i deres troesrefleksioner, maatte ta tiltakke med en splid mellem tro og virkelighet? Maa ikke troen stræbe hen imot ogsaa for *tanken* at arbeide sammen alt hvad den oplever og ser ske omkring sig til et hele uten splid? Er det ikke et jeg hadde nær sagt selvfølgelig krav, som den ubetingede sandfærdighet og den oprigtige ærlighet stiller, at vor tros tanker skal stemme overens med den virkelighet, som omgir os? Kan vi her, overfor en aabenbart saa eklatant motsætning mellem vor tro paa en kjærlig Gud og de faktiske forhold, slaa os til taals med den formel, at Gud overhodet ikke lar sig erkjende og paavise i den sansbare virkelighet eller i naturbegivenheterne? Hører denne formel virkelig troen til — eller maa vi her ta vor tilflugt til den bare fordi vor tro staar hjælpelos overfor virkeligheten? Jeg synes: enten lykkes det os med troens tanke at omfatte og beherske den hele virkelighet, eller ogsaa er vor tro hjælpeløst hjemfalden til mistanken om fromt selvbedrag, fordi den jo staar i strid med virkeligheten slik som denne nu engang er.

Jeg mener nu at en sterk tro maa og kan finde Gud ikke bare i virkeligheten selv, men ogsaa i en saa grusom virkelighet som jordskjælvet i Messina. Vi maa og kan ut fra vor tro ogsaa *tankemæssig* helt mestre en slik begivenhet. Vi maa og kan finde plads for en slik oplevelse ogsaa i den sluttede kreds som heter vore troes*tanker* om Gud og om verden.

Ad den vei som det imidlertid gjennemgaaende er forsøkt opnaar man det aldrig eller ialfald bare i skinnet. Overfor

slike hændelser gjør man stadig en ren læreguttfeil, idet man tar fat fra en gal spørgestilling. Men naar spørsmaalet stilles forkjert, hvad under da at forsøkene paa at svare stadig fører til intet. Vi tror vi maa skaffe *Gud* rettfærdiggjørelse, mens vi heller skulde undersøke *vor bedømmelse* av saken, om *den* er berettiget. Det *er* slet ikke saa, at der findes nogen splid mellem vor tro og den virkelighet, vi staar i. Spliden vi merker findes derimot mellem vor tro og den gjængse *opfatning* og *bedømmelse* av den virkelighet, som vi uten at tænke os om har gjort til vor som noget selvfølgelig. Vi sætter saa at si Gud paa anklagebænken saa snart hans handlemaate ikke lar sig forene med *vor* maate at føle paa. Ingen kommer paa den tanke, at det dog ligger betydelig nærmere at sætte vor følelse paa anklagedes plads og forandre og omdanne *den* efter Guds gjerninger.

En guddomshandling maa jo, saasandt vi da skal tro paa Guds almagt, enhver begivenhet, ogsaa en naturkatastrofe være. Det kan vi alle være enige om. Av det uimotsigelige faktum at nu dette eller hint, som ikke passer med vore følelser og meninger, ganske liketil *sker*, altsaa blir gjort av Gud, skulde vi kristne ikke dra nogen anden slutning end simpelthen denne: vore meninger og følelser faar *lære om igjen*, eller ialfald revideres ordentlig. Det vilde være egte fromhet og redelig virkelighetssans paa en gang.

For vort specielle tilfælde vil dette si:

Egentlig ræsonnerer vi saa: Av Gud sættes alt i verk som sker (ti Gud er den kraft som virker i alle); men nu er der skedd noget ganske forskrækkelig: *Hvorledes kan en kjærlig Gud gjøre noget saa grusomt!* Slik retter vi vort spørsmaal og denne spørgeplatform lar os fare vild mellem uløselige motsætninger. Naturligvis! For den er jo rent forkjert.

Vi kristne skulde gripe saken an fra den helt motsatte side. Vi skulde ræsonnere slik: Alt som sker kommer fra Gud. Men Gud er en kjærlig Gud (som saadan har han aabenbaret sig for vore hjerter): *altsaa kan intet som han gjør være grusomt*, heller ikke jordskjælvet i Messina.

En sterk tro skulde møte *alt* som sker med den sats: hvad Gud gjør er vel gjort. Og den skulde ogsaa her uten

frygt dristig dra den slutning herav: Altsaa er heller ikke denne begivenhet skrækkelig. Med ferm følgerigtighet maatte vor tro da stille overfor Messina-jordskjælvet den sats: *Det er ikke grusomt det som skedde.* Vi føler det bare — og med urette! — som grusomt.

Men er ikke dette brutal, følelsesløs, likefrem umulig tale? Skyver jeg ikke her al dyp medfølelse med de ulykkelige «koldt og hjerteløst» tilside, det bedste kanske som denne uhørte ulykke har bragt os?

Dette er ganske vist ikke min mening. Det er glædelig at man saa ofte og saa energisk har pekt paa denne almene pligt. Men allikevel: det aller sørgeligste ved denne haarde begivenhet er, synes jeg, at vor tids følelse og medfølelse er blit saa *blotagtig*, at vi ikke finder nogen virkelig utvei av den tvilsspørsmaalenes labyrint, som katastrofen har ført os ind i. Vi har i vor tid, ialfald vi som er protestanter, det uhyre fortrin for tidligere tider, at vi ikke behøver at slaa om os med en forklaring av slike hændelser som straffedomme. Og dog blir ogsaa nu igjen folk, likesom dengang ved Lissabonkatastrofen, plaget med de mest forskjellige slags forsøk paa forklaring, som ikke kan tilfredsstille en eneste av os. Til en klar, liketil og storlinjet løsning merker man litet. Der er bare faa som faar nogen rede i tingene, medens den store mængde simpelthen skyver det Gud ved denne leilighet vilde sagt os til side, uten at begripe det, — og grunden er atter den: tiden er altfor blotagtig. I dette maa vi lære om igjen.

Dette synes mig ikke noget uhørt forlangende. Ti naar vi ser nærmere paa denne først saa uhørte tale: det er ikke grusomt», da er den jo kristelig selvfølgelig, og vi tar den ofte i munden, bare at vi aldrig gjør rigtig alvor av den og ialfald glemmer at tænke paa den overfor denne katastrofe. Det hele er ikke andet end tanken om vor jordiske tilværelses værdiløshet paa den ene side og tanken om vor sjæls uendelige værd paa den anden side. Bare ett spørsmaal, det siger vor kristne tro, har nogen interesse for mennesket: Gud og sjælen. Fra barnsben av lærer vi utenat en masse bibelsprog om vort legemlige livs ringhet: hvorledes vi ikke skal frygte dem som slaar legemet ihjel men ikke kan gjøre sjælen noget; hvorledes denne verdens gjenvordigheter for intet

er at regne mot den herlighet, som venter os; hvorledes Kristus er vort liv, og døden en vinding. Vi vet at kristendommen holder sit øie rettet mot en stor evighet, hvori denne korte pilgrimstid ganske forsvinder; vi vet at hensyn til legemet hos de første kristne og ellers hos alle sande troende var noget ganske og aldeles ukjendt, og det finder vi selvfølgelig. Og nu tar vi paa at jamre og vil klage paa Gud, fordi han har latt hundre tusen mennesker gaa til grunde paa en gang, og vi later som om vi ikke vidste nogen raad mot disse anklager som rettes mot Gud for grusomhet. Hvad jammer er der? Klynker vi fordi han har latt saa mange ende sit liv paa en gang, medens de ellers først vilde naadd til enden i løpet av nogle tiaar? eller fordi han har latt saa mange omkomme i store kvaler? Ja, tror vi da ogsaa, at Gud har tilføiet deres sjæl nogen skade, eller at disse sjæle nu finder veien stængt frem til Gud, fordi deres jordeliv som det synes endte saa uforberedt for tidlig? Eller sætter vi jordisk liv og velgaaen, legemlig smertefrihet allikevel saa høit, at hensynsløshet overfor disse ting holder paa at bringe forvirring i vor tro paa Guds verdensstyrelse?

Ja, her ligger, saavidt jeg kan se, den ofte ubevisste ærsak til at saa mange staar hjælpeløse overfor denne begivenhet: vi er blit for veke. Vi blir ikke var hvor fuldstændig vi er kommet væk fra de første kristnes heltemot overfor alle trængsler, alle pinsler og tilsidst overfor døden. For dem var den en livsmagt denne tanke, at intet har nogen værdi mot deres inderste liv, deres sjæl De hadde virkelig evig, guddommelig liv i sig, derfor vørte de ikke det jordiske. Vi er idag mere dennesidige, staar mere fast med føtterne paa jorden, meget med rette, men med urette naar det gjælder denne veke vurdering av vort legemlige ve og vel. Vi kristne maa jo her skamme os for den gamle hedning Horaz, som har produceret saa mange letfærdige vers, og dog kunde skrive de kraftige ord:

> Si fractus illabatur orbis:
> Impavidum ferient ruinae.

(Og om hele kloden gik i stykker, — den skal dog begrave en frygtløs mand).

Derfor synes jeg der i slike begivenheter som jordskjælvet i Messina ligger en indtrængende appel til vor tid: vi maa betænke vor tro paa dette verdensløps værdiløshet, gjøre alvor av den og lægge al svak følelsesstemning av Det er Gud selv som ryster i os og vil føre os væk fra denne forkjerte følelsesretning. Han viser os dennegang særs tydelig og iøinefaldende, at for ham, i hans verdensstyre spiller menneskenes *krops*-liv slet ingen rolle. Og dette har ialfald for mig ført noget usigelig frigjørende, løftende med sig, og har det endnu naar jeg tænker paa det. Det er som om slike vældige Guds-verk hæver os, allerede nu, høit op over denne jordtilværelse, som om der aapner sig en uhyre synsvidde for vort øie, like ind i evigheten, væk fra al tidbundethet, som om vi blev kvit os selv, vor indvævede egoisme og vor fintmerkende egenkjærlighet, som om vi lægger bak os alle bekymringer og vanskeligheter i vort legemlige liv, som vi ellers finder saa betydningsfulde og som derfor stænger for utsynet mot det evige og store *inde* i os, det som vil beholde sit uforgjængelige værd. Vi maatte takke vor fader i himlen for den kraft, som han vil la tilflyte os ved en slik begivenhet, istedetfor at jamre eller strække vaaben overfor paastanden om uforenligheten av slike begivenheter og en kjærlig Gud. Slike katastrofer er uforenlige blot med vor overvurdering av det forgjængelige i tilværelsen, de er et fingerpek, en ubønhørlig haard men gavnlig peken hen paa en av kristenhetens mest skjæbnesvangre forsømmelser: vi glemmer at grunde vor hele livsopfatning og livsførsel paa vor tro paa det ene fornødne, paa det ene værdifulde uforgjængelige i os

Nei, som kristne maa vi ikke stille spørsmaalet slik, at det ser ut som om der var noget at retfærdiggjøre i Guds handlinger, men vi maa helt beskedent spørge, hvad vi paa grund av denne begivenhet har at lære omigjen i vor verdensanskuelse og livsopfatning. Vi maa som kristne kunne løfte os til et frit standpunkt som dette: vi har ikke engang nogen ret til at kalde en slik hændelse grusom, ingen som helst ret. Ikke alene fordi vi tror at alt fra Gud er godt, men ogsaa fordi vi jo tror at det Gud ved den leilighet tok fra menneskene ikke var noget i sandhet værdifuldt.

Maatte vi ikke *av os selv* uten videre kræve, at vi tok

slikt paa os uten klage, uten at tvile paa Guds kjærlighet, netop fordi vi kjender til et andet liv, som ikke avhænger av, ja ikke engang er bundet til vor tilværelse her? Gud ske lov: vi er ikke saa veke overfor os *selv* som overfor *andres* ulykker. At en slik medlidenhet ikke i nogen mon kan hjælpe vor næste behøver vi ikke tale videre om. Hvad os selv angaar synes ett sikkert: hvis vi ikke endelig en gang lar os rykke kraftig ut av denne veke følelsessvakhet overfor alleslags ulykker rundt om os, saa varer det ikke længe før vi heller ikke av os selv tør forlange noget haardfort. Heroisme og den opofrelse som sætter livet ind faar da forsvinde av slegten.

Man vil nu kanske si mig, at jeg med disse overveielser kjører i ring, beskriver en cirkulus vitiosus og til syvende og sidst slet ikke løser det spørsmaal: *hvorfor* Gud lar slikt ske.

Men det er jo dette spørsmaal som efter min overbevisning i bund og grund er galt stillet. Ikke bare fordi intet menneske jo kan besvare et slikt spørsmaal om *mening* og *hensigt*, men fordi det er irreligiøst. I denne form spiller spørsmaalet heller ikke nogen rolle for min tro. Religiøst av betydning er bare det spørsmaal *om begivenheterne kan bringe mig i vildrede om Guds kjærlighet?* Og *det* avviser jeg ganske og aldeles. Men ikke fordi jeg nu kan forklare hvad for mening Gud vel *kunde* ha havt med at begaa slike grusomheter — det blev jo til sidst ikke andet end en *jesuitisk* retfærdiggjørelse av Gud efter det herlige princip: maalet helliger midlet —, men jeg drister mig til denne freidighet idet jeg avslører den forblindelse at overhodet noget grusomt kunde træffe menneskene fra Gud og altsaa *var* truffet disse mennesker. D. v. s. idet jeg ganske enkelt kræver en anden vurdering av virkeligheten. En konsekvent vurdering ut fra den kristne tro og den kristne livsanskuelse. Jeg *kræver* at vi som kristne skal møte alt som sker med den dom: hvad Gud gjør er velgjerning. Og jeg *paastaar* at dette i sig selv logiske postulat siden faar sin bekræftelse i vore levende, men kanske forglemte kristne tanker og forestillinger. Det vil altsaa i dette tilfælde si: Om jordskjælvet i Messina *slutter* jeg — saa at si logisk —, ut fra min tro paa en kjærlig Gud, som jeg har erfaret og som vir-

ker i alt: «det kan ikke være grusomt det Gud gjør» og saa finder jeg denne uhørte paastand *bekræftet* naar jeg tænker paa min kristne vurdering av legemlig liv og livs lidelse: Gud har ikke tat fra disse folk noget i sandhet værdifuldt, det er altsaa ikke noget virkelig grusomt Gud der har gjort, saa man skulde behøve at «retfærdiggjøre» ham.

For en slik vi kunde si troes-heroisk verdens- og livsanskuelse synes der altsaa slet *ikke at være nogen grund* til tvil og anklage overfor Guds kjærlighet. Derfor falder ogsaa alle de forsøk til jorden, som er gjort paa ved hjælp av denne ulykke at bevise at der ingen Gud er. De blir likesom alle anstrengelser for at forklare og forsvare Guds handlemaate fuldstændig overflødige.

Det bedste som er sagt om hele spørsmaalet synes mig derfor endnu at være en ytring av Goethe, som Bettina von Arnim refererer fra hans dom om en præken om jordskjælvet i Lissabon:

«Til syvende og sidst er vel kanske alt mere enfoldig end presten tror. Gud vet sikkert, at den udødelige sjæl ikke tar nogen skade av en haard ulykke.»

V. ULLMANN: HAANDBOK I VERDENSHISTORIEN.

Til bruk for seminarer og ungdomsskoler, samt til selvstudium. 4 dele i 3 bind. — I del: Historien indtil Kristus. II del: Historien fra apostelmenigheten til Martin Luther. III del: Historien fra Martin Luther til 1814. IV del: Fra den hellige alliance til 1870. Alb. Cammermeyers forlag, Kristiania.

Det var i 1897, at første bind kom. Det var den dygtige cand. mag. og folkehøiskolelærer, som vilde gi os verdenshistorien i kristelig og aandfuld belysning[1]). For verdenshistorien som skolefag hadde været frygtelig aandløs. Aarstal og navne, krige og fredslutninger; oversigtstabeller og hukommelsespugeri! Og dette var det fag, der skulde oprulle for os hele vor slegts utfoldelse til det store og spændende drama: verdenshistorien. Her hvor hele vor fortid laa. Ikke alene begivenheternes aarsakssammenhæng og lovmæssige, naturnødvendige vekst – positivismen, der tilslut forstivner det hele. Men aandens forstaaelse av de ledende idéer, av kræfternes samspil, av personligheternes indsats, av menneskekræfternes utfoldelse fra den raa erobringstrang og underlæggelseslyst til frihetens vaagnen, den ukuelige selvfølelse, retsbevisstthet og menneskeværd, nationalfølelse og solidaritet, de ideelle løftende aandsmagter i religion, filosofi, litteratur og kunst — hele den gjærende utvikling, ut fra hvilken mere og mere de ledende idéer hæver sig og viser os, hvad menneskeaanden vil og stræber efter. Da først gir historien os forstaaelse av, hvad der er gaat forut, og indblik i den avlagring, der i aarhundredernes løp har fundet sted, og som ligger som de hvilende fundamenter, der nu bærer og frembringer den arena, hvorpaa livet for nærværende fortsættes, og hvor opgaverne paakalder vore kræfter og vor indsats for at føre slegtens tog videre.

[1]) Bokens titel burde forsaavidt heller ha hett: *Utsigt* over verdenshistorien, end haandbok i verdenshistorien.

At skrive verdenshistorien med forstaaelse er en svær opgave, der altid paany vil anspore til forsøk paa at pudse slegtens speil klarere og fremstille dens billede mere forstaaelsesfuldt.

Her kommer saa meget an paa, med hvad øine der sees. Kjendsgjerningerne foreligger, men kun den som anvender den rette nøgle til forstaaelsen, vil kunne laase op for historiens storslagne utsigt og dype lærdomskilder.

V. Ullmann siger i indledningen til første bind: Historiens midtpunkt er Jesus Kristus». «Menneskeslegten opdrages til ham; han sætter for den de store formaal for menneske og samfundsliv, som det er menneskenes store opgave her paa jorden at komme nærmere. Alle disse formaal samler han i det ene: Vær fuldkommen, som eders far i himlen er fuldkommen!»

Da Ullmann satte sig denne lofterike opgave, vakte det stor forhaabning i manges sind. Nu efter 12 aars arbeide foreligger forsøket færdig.

Boken kan med rette kaldes et storverk i norsk litteratur. Det er et betydelig aandsarbeide, der her er nedlagt, — efter vore forhold og av en ikke-fagmand, overvældende stort. Sproget er likefrem og greit; fremstillingen rent ut sagt fængslende. Man faar et udmerket billede av historiens mangeslyngede traade, og gode, nyere kilder er overalt benyttet. Foruten krigs- og erobringshistorien, der desværre utgjør en stor del av, hvad der er skedd paa historiens skueplads, finder vi religionshistorien, litteraturhistorien, filosofien, kunsten omtalt i alle de verker, som har øvet nævneværdig indflydelse paa utviklingen. Vi finder naturvidenskapen og dens indsats, likesaavel som teologien og dens fornemste bannerførere. En særlig kjærlighet har hr. Ullmann lagt paa forfattere og digtere og deres verker. Det er i det hele en vidtskuende utsigt over konger, statsmænd, generaler, filosofer, videnskabsmænd, profeter og teologer — alle anførerne for slegtens store tog. Man stifter et virkelig bekjendtskap med disse slegtens stormænd, der har grundlagt «Vestens» verdensherredomme.

Men det, som særlig interesserer os, er hvorledes det har lykkedes forfatteren at gjennemføre sit grundsyn — paavisningen av kristendommens røde traad gjennem det hele.

Første bind begynder formelig med en bibelhistorisk oversigt, og i bindets midte finder vi en fremstilling av «tidens fylde», kristendommens indtræden og apostelmenighetens indsats, som er fortrinlig. Bindets slutning gir en skarpt pointeret oversigt over, hvorledes alle middelalderens kræfter ikke var istand til at skape det gjennembrudd, som skulde og maatte komme. «Brat og uanet brøt fornyelsen frem av Luthers klostercelle».

I begyndelsen av II bind (3dje del) siger forfatteren videre: «Paa det religiose omraade var stillingen i middelalderen den, at kristendommen hersket og tvang alle med magt under sig. I den nye tid gaar den langsomt, men sikkert tilbake til det oprindelige og i og for sig alene rigtige forhold at den kristne menighet blir et frit og frivillig utvalg av alle folk og sætter sig overfor menneskene den opgave at tjene dem, utvikle i verden Kristi tanker og fremme hans formaal til Guds ære og menneskenes tarv». «I den nye tid baner sig langsomt, men sikkert den opfatning vei, at alt det menneskelige er noget, som har værd i sig selv» — — — «og at det paa alle disse menneskelige omraader er den kristne menighets sak at virke rensende, befriende, regulerende, tjenende og hjælpende». Derfor har, siden den nye tid begyndte, frigjørelsen været det store feltrop paa alle livets omraader». Denne begyndelse sker ved reformationen. Luthers opspurt var forløsende for hele verdenshistoriens utvikling. Men ved bondeopstanden kom han ind i en reaktionær bakevje. «Eslet vil ha slag, og pøbelen vil regjeres med magt». Melanchton fandt endog livegenskapet for mildt for et saadant vildt, uopdragent folk som tyskerne» (III s. 35). «Reformatorerne, hvis hjerte blødte ved tanken om folkets religiøse umyndighet, anser alle verdslige lidelser og uretfærdigheter blot for en velfortjent guddommelig straf». «Tysklands første søn fik den sørgelige rolle at berede veien for hele den umenneskelige reaktion, som paafulgte». — I det 17de og 18de aarhundrede emanciperer videnskapen og litteraturen sig fra teologien, og denne blev i motsætning hertil reaktionær. Folkemasserne kommer tilslut i gjæring. Revolutionen begynder, og kirken mister mere og mere magten. Den formaar ikke engang at bræmse.

I slutningskapitlet til dette bind siger forfatteren: «Det kunde se ut, som om folkene var avkristnet. Under saadanne forhold vilde ethvert jordisk rike ha gaat tilgrunde; men Kristi rike blev staaende. De troende av alle bekjendelser stillet sig ryg mot ryg mot den fælles motstander, som én hellig almindelig kirke . . . .» «Det hadde bristet for teologien; nu var det den personlige kristendom, som aabenbaret sin magt. Dens mænd søkte at bote det skjæbnesvangre brudd mellem det kristelige og menneskelige. Det var ikke længer statskirkernes massekristne, men frivillige og derfor trofaste og modige stridsmænd, der traadte frem», f. eks. Wilberforce, romantikerne, Schleiermacher, Math. Claudius, Lavater, Oberlin, Steffens, Mynster, Hauge, Wallin, og ikke mindst Grundtvig. «Menneskeaanden var kommet dit, at den krævet at tro, tænke og handle under eget ansvar og i kraft av sin egen samvittighet». —

Dermed kommer vi til 4de bind, det 19de aarhundrede. Intet interesserer os mere, og intet er mere broget sammenslynget av strømninger og idéer. Her skal prøven staa, om forfatteren kan vise os den kristelige livsanskuelse som bakgrund og maalsættende tanke for utviklingen, tiltrods for, at begivenheternes egen gang paa saa mange maater synes at trænge den til side. Men her skuffes vi. Det er som om forfatteren i dette bind har glemt sin oprindelige opgave — paavisningen av kristendommens indflydelse paa utviklingens gang. Det er derimot folkesuverænitetens seirende gjennembrudd, der behersker bindet — gripende skildret!

Man haaber dog ihvertfald til slutning at faa et utsyn over denne utviklings forhold til kristendommen; men i dette bind mangler slutningskapitlet. Boken ender ved 1870—71. Der staar vistnok et punktum tilslut; men der kunde likesaa godt staat et semikolon; for der er stanset midt i utviklingens løp. I indholdsregistret staar rigtignok, at fremstillingen skal føres frem til 1890; men det er vel en av de trykfeil, boken flere steder lider under. Nogen slutning ved 1870 falder ikke naturlig. Man faar nærmest indtryk av, at forfatterens kraft er sluppet op. Særlig maa vi beklage, at vi ikke har faat slutningskapitlet, — aandsoversigten over det hele. Vi forfatteren har fortrinlige forutsætninger til at gi denne oversigt.

Han har syn for reaktionens indtræden i reformationstiden, kristendommens forstivning til teologi, teologiens forstivning til lære og lærestridigheter, mens kristendommens praktiske tanker og sociale syn blev grepet av utenfor kristendommen staaende mænd og sat ind i samfundene som den mægtige løftning til folkenes frigjørelse, brodersind og solidaritet efter Jesu store grundlov: Alt hvad I vil, menneskene skal gjøre mot eder, det gjør og I mot dem. Heri er det ogsaa fredstanken har sat sin rot. Det er i det hele taget kristendommens praktiske tanker, der latent ligger til grund for utviklingen, men kjendes ikke som saadanne for de skriftlærdes og farisæeres skyld. Forfatterens utvikling herav og syn paa dette, vilde ha været av stor værdi. Var det ikke endnu mulig at faa dette slutningskapitel fra forfatterens haand?

Hvis denne bok kunde bringes i hver lærers, særlig i hver folkeskolelærers haand, vilde den tilføre ham et væld av kundskaper og indsigt. Boken har evne til at løfte hele det aandelige nivaa. Men her er vanskeligheten: Den koster mellem 20 og 30 kroner. Hvorledes skal de fleste faa raad til at kjøpe den? Hvormange lærerbiblioteker har vi?

Det er prisværdig, at Alb. Cammermeyers forlag ikke har veget tilbake for de store omkostninger, det har været at forlægge dette verk. Forlaget fortjener vor tak.

Otto Jensen.

NOGLE BEMERKNINGER OM DEN KIRKELIGE NADVERLÆRES UTVIKLING.

(Ved dr. *Kristen Andersen*, Kristiaussand S.).

I min avhandling om nadveren [1]) har jeg fremstillet min opfatning av det til nadveren knyttede erkjendelsesindhold. Det har været mig om at gjøre paa den ene side at finde et uttryk for min personlige opfatning og paa den anden side at vise, at denne opfatning har dype rotter i kirkens gamle nadverlære seet i et aandeligt lys og utløst av bokstavens formvæsen. Jeg har derimot ikke i dette arbeide fundet et passende sted for en mere reflekterende og detaljert undersøkelse om nadverlærens utvikling. Da en saadan undersøkelse er nødvendig for begrundelsen av den av mig hævdede opfatning, har jeg ønsket at fremstille den her.

Den store renaissancefilosof Machiavelli har uttalt, at alle institutioner fra tid til anden maa gjenfødes ved at føres «tilbake til deres princip». Dette gjælder i en overmaade høi grad netop de religiøse fænomener. Naar de religiøse oplevelser, der er av umiddelbar og mystisk art skal omsættes i bevissthetsindhold — dogmatik — vil den fænomenerne iboende mystik med nødvendighet betinge, at uttrykket for bevissthetsindholdet blir uklart. Denne uklarhet forveksles nu ofte med det mystiske selv, hvormed den i virkeligheten intet andet har at gjøre end at den er betinget i en manglende mulighet for at finde et til det mystiske adækvat bevissthetsuttryk. Paa en saadan uklarhet bygges der saa videre med nye uklarheter, indtil man har faat et system, der paa grund av det feilagtige utgangspunkt i stedse høiere grad divergerer fra det oprindelige reale fænomen.

[1]) «For Kirke og Kultur» oktober 1909, side 453: «Nogle betragtninger over Jesu tanker ved nadveren».

Likeoverfor nadverlæren maa selvfølgelig de samme synspunkter anvendes. I fuld oprindelighet og uhildet av alle kirkelige meninger maa man fordype sig i de oprindelige nadverberetninger, dernæst forsøke at klargjøre sig den kirkelige læres utvikling og tilsidst sætte resultatet i forhold til sin egen umiddelbare nadveroplevelse.

De oprindelige nadverberetninger kan set i og for sig gi anledning til 3 forskjellige opfatninger.

1. Den ortodokse katolsk-lutherske.
2. Den symbolske reformerte.
3. Den av mig hævdede opfatning.

De to første skal jeg straks omtale noget nærmere, mens jeg senere kommer tilbake til min egen.

Naar jeg anvender betegnelsen *katolsk-luthersk* for den første opfatning, skal jeg straks gjøre opmerksom paa, at jeg her væsentlig holder mig til opfatningen av nadverelementernes art. Her fastholder nemlig begge kirkesamfund, at nadverens brød er Kristi legeme, nadverens vin hans blod. Den lille modifikation med in, sub, cum kan vi se bort fra, likeledes indtil videre fra de divergerende opfatninger av nadvernydelsens hensigt. Det er nu, for at si det med en gang, klart, at Herrens nadverord, utvungent fra *bokstavens* side kan forstaaes saaledes: Dette brød er mit legeme; denne vin er mit blod. Det forekommer mig ogsaa klart, at hvis denne forstaaelse er den eneste mulige, da maa den uten alle forbehold antages i troens virkelighetsbevissthet, paa Herrens autoritet. Da jeg for flere aar siden begyndte at tænke over disse ting, stod ogsaa den nødvendighet at maatte anta denne bokstavlige forstaaelse som en mulighet for mig.

Skal man imidlertid anta den, da er det selvfølgelig, at den maa gjennemføres i sin konsekvens. Kun paa den maate har den berettigelse. Det gjælder som en selvfølgelig regel for ethvert ræsonnement, at det paa ethvert punkt fra utgangspunkt til avslutningen maa bevæge sig paa et ensartet omraade.

Vi gaar altsaa ut fra, at Herren har sagt og ment om brødet: «Dette er mit legeme,» om vinen: «Dette er mit blod, som utgydes o. s. v.»

Det maa da for det første være selvfølgelig, at han ved

begrepet *mit legeme, mit blod*, ganske ukunstlet har ment, hvad disse ord normalt og begrepsmæssig maatte indeslutte for ham selv som den talende og for hans disciple som de hørende. Man kan dog ikke tænke sig, at Herren, naar han talte om sit legeme, mente et ubestemt noget av et ganske andet indhold end det disciplene som normale mennesker maatte lægge i dette ord. Han har altsaa ved «sit legeme» ment sit legeme og ved «sit blod» ment sit blod og intet andet.

Det gjælder da med en gang for at faa klarhet likefra utgangspunktet at finde et koncist svar paa følgende spørsmaal: Hvilket indhold lægger levende mennesker i uttrykket «mit legeme»? Jeg har for mig selv fundet følgende definition at være den klareste. Ved sit legeme forstaar et levende individ umiddelbart *totaliteten av det levende stof, der danner den materielle side av hans væsen*. Noget andet kan, saavidt jeg formaar at indse, ikke under nogen omstændighet lægges i dette ord. Noget andet har selvfølgelig ikke Herren heller lagt deri. Han vilde ellers ha lekt med ord paa en maate, som han visste med nødvendighet maatte føre til misforstaaelse.

Før jeg gaar videre maa jeg kortelig omtale teorien om det forklarede legeme. Det skulde være sit forklarede legeme, Herren gav disciplene. Denne teori synes mig i høi grad at smake av sofisme. For det første maa Herren enten ha foregrepet sin egen forklarelse eller ogsaa har den første nadver ikke været nogen nadver. For det andet er det tydelig, at han tænker paa det legeme og det blod, hvormed han staar midt iblandt dem. Han taler nemlig om det blod, som utgydes. Hvis man kan bruke er saa fortvilet uttryk som Herrens forklarede blod, da er det i ethvert fald klart, at om dette kan ikke siges, at det utgydes. Han har aabenbart tænkt paa det nærværende.

Vi har da set, at Herren har budt sine disciple at æde hans legeme og drikke hans blod. *Hvorledes* brodet kan være hans legeme og vinen hans blod er da det sakramentale under. Fast staar det for troens bevissthet efter denne opfatning, at det er det, og at den maate, hvorpaa det kan ske, ligger utenfor vor erkjendelse.

Hermed er nu for det første git, og dette maa uttrykkelig paapekes som en konsekvens, der uten sofistiske bakveier

ikke kan undgaaes, at Kristus har budt sine disciple at æde og drikke dele av sig selv. Ti netop dette ligger med nødvendighet i ordet legeme: Ordet er dannet ut fra en trang til at adskille en del av det hele menneskevæsen fra det hele menneskevæsen og kun paa denne maate og med dette indhold kan ordet naturlig anvendes. End yderligere tilspidses dette derved, at der er tale om nok en del av det hele, om blodet

Jeg maa saa skarpt pointere dette, fordi kirken *har* betraadt sofismens vei i denne henseende. Dette har fundet sit typiske uttryk i Thomas Aquinas hymne: Lauda Sion Salvatorem:

Caro cibus, sanguis potus
Manet tamen Christus totus
Sub utraque specie[1]).

Det er umiddelbart indlysende, at denne mening kun ved den rene vilkaarlighet er lagt ind i Herrens nadverord, hvad enten de nu ses med ortodokse øine eller ikke. Det samme gjælder det i vore kredse yndede uttryk: at man i nadveren «faar Kristus». Man faar efter den ortodokse opfatning Kristi legeme og blod, det utgydte blod, men man faar ikke Kristus.

Det næste spørsmaal blir da, *hvorfor* har Kristus budt os at æde sit legeme og drikke sit utgydte blod? Svaret herpaa er ikke git ut fra noget uttryk av Herren eller hans disciple. Det har derfor været overlatt til kirkens fri spekulation. Hvorledes denne spekulation har formet sig skal jeg senere nærmere omtale.

Den næste av de mulige opfatninger er den reformerte i sine forskjellige avskygninger. Den gaar som bekjendt ut paa, at Herren har tænkt brødet og vinen som et billede paa sit legeme og blod. Der kan selvfølgelig mot denne opfatning rettes de samme anker som mot den almenkirkelige, idet det netop er forestillingen om denne æden og drikken, der virker fremmed og ligger utenfor almindelig forestillingsliv. Hertil kommer, at billedet synes noget aandløst. Sammenligningen av Herrens hengivne legeme med et stykke brød og av hans blod med et bæger vin er meget litet slaaende.

Min egen opfatning har jeg utførlig gjort rede for i mit

[1]) Salmen: Zion pris din saliggjører (nr. 309 Landstad). Verset er ikke direkte oversat men indholdet er gjengivet v. 6 og 7 («Alle byder han sig hel»)

foregaaende arbeide. For mig er enhver nadver en gjentagelse av den første nadver og har det samme indhold som den hadde. Og dette indhold er, at Kristus selv vender sig til sine disciple i den selvhengivende kjærlighet, der præget ham i hans lidelse og død.

Efter denne oversigt over de ved de oprindelige beretninger givne forstaaelsesmuligheter skal jeg søke at paavise, hvorledes den kirkelige utvikling av nadverslæren i store træk har foregaat. Denne kirkelige utvikling regner jeg fra apostelen Paulus' uttalelser utenfor kardinalstedet.

Det første spørsmaal er da: Hvad har Paulus ment om nadverens indhold? Svaret herpaa findes — forsaavidt det overhodet kan findes — i hans 2 bemerkninger om nadveren i forbindelse med den uværdige nyden (1 K. 11,26 flgnd.) og avholdenhet fra deltagelse i hedensk kultus (1 Korr. 10,14 flgnd.).

Hvad jeg nu for det første maa pointere er, at Paulus ikke kjender nadveren som et maaltid, der har til hensigt at tilføre aandelig næring av nogensomhelst art. Tanken om nadveren som et *næringsmaaltid* er Paulus fuldstændig fremmed, tanken om Herrens legeme og blod som aandelig mad, som udødelighetens lægemiddel o. s. v. likesaa — Derimot, og det er meget væsentligt, har han i nadveren fundet momenter, der bevægede ham til at stille den i en vis analogi til de hedenske og gammeltestamentlige offermaaltider (1 Kor. 10,14). Hertil skal jeg straks komme tilbake.

Nadverens egentlige indhold har han nu for det første bestemt ved det umiddelbart til indstiftelsesordene knyttede utsagn: «Ti saa ofte som I æder dette brød og drikker denne kalk, forkynder I Herrens død indtil han kommer.» *Nadveren er en forkyndelse av Herrens selvhengivelse i døden.* Noget andet indhold kjender han ikke Herrens hengivelse i døden er den aandelige værdi, som nadveren forkynder, og de nadvernytende forkynder denne Herrens hengivelse for sig («mit legeme, det for Eder»). Fuldstændig samme tankegang præger nu stedet 1. Kor. 10,14 flgnd. forsaavidt nadveren angaar. Stedet er blit meget forskjellig oversat, sandsynligvis fordi de forskjellige oversættere gjerne deri vil finde sin nadvertanke uttrykt. — For først kort at resumere ind-

holdet er det følgende: Paulus advarer mot avgudsdyrkelse, og han gjør det paa følgende basis: Paa samme maate som alteret og den hedenske eller jødiske offerkultus forener de deltagende til et fællesskap, til en liturgisk enhet om alteret som midtpunkt, og tilsidst dypest set om de onde aander som midtpunkt, paa samme vis forener nadveren, velsignelsens bæger og det brudte brød, de kristne til et fællesskap om Kristi legeme og blod.

Denne klare sammenhæng kommer mindre tydelig frem, naar Κοινωνία oversættes med «samfund». Κοινωνία betyder fællesskap, deltagelse, delagtighet, i noget (K. ἡδονης τε Και λυπῆς). Istedetfor denne ganske enkle anvendelse av ordet, der gir en klar tanke, har man følgende oversættelser, som jeg sætter ved siden av hinanden:

Vulgata:	Vulgata (oversat):	Luthersk, norsk:
1. Kor. 10:	1. Kor. 10.	1. Kor. 10.
14. Propter quod charissimi mihi, fugite ab iodolorum cultura:	14. Derfor, mine elskede, flyr avgudsdyrkelsen.	14. Derfor, mine elskede, fly fra avgudsdyrkelsen!
15. Ut prudentibus loquor, vos ipsi judicate quod dico.	15. Jeg taler som til forstandige: bedømmer selv, hvad jeg siger.	15. Jeg taler til Eder som til forstandige; døm selv det jeg siger!
16. Calix benedictionis, cui benedicimus, nonne cummunicatio sanguinis Christi est? et panis, quem frangimus, nonne participatio corporis Domini est?	16. Velsignelsens kalk, som vi velsigne, er den ikke samfund med Kristi blod? og brødet, som vi bryte, er det ikke delagtiggjørelse i Herrens legeme?	16. Velsignelsens kalk, som vi velsigne, er den ikke samfund med Kristi blod? Brødet, som vi bryter, er det ikke samfund med Kristi legeme?
17. Quoniam ũus panis, unum corpus multi sumus, omnes qui de uno pane participamus.	17. Ti et brød, et legeme er vi mange, som alle faa del i det ene brød.	17. Fordi der er et brød, er vi et legeme, endog vi er mange, ti vi har alle del i det ene brød.

Vulgata:	Vulgata (oversat):	Luthersk, norsk:
18. Videte Israel secumdum carnem: nonne qui edunt hostias, participes sunt altaris?	18. Betragter Israel efter kjødet; har ikke de, som spiser offrene, del i alteret?	18. Se til Israel efter kjødet; har ikke de som æder offerne, samfund med alteret?
19 Quid ergo? dico quôd idolis immolatum sit aliquid? aut quod idolum, sit aliquid?	19. Hvad da? Siger jeg dermed, at det som ofres til guderne er noget? eller at en avgud er noget?	19. Hvad mener jeg altsaa? at der er noget avgudsoffer til? eller at der er nogen avgud til?
20. Sed quæ immolant gentes, demoniis immolant, et non Deo. Nolo autem vos socios fieri dæmoniorum: non potestis calicem Domini bibere, et calicem dæmoniorum.	20. Men hvad hedningerne ofre, det ofre de til djævlene og ikke til Gud. Men jeg vil ikke, at I skulle ha samfund med djævlene. I kunne ikke drikke Herrens kalk og djævlenes kalk;	20. Nei, men at hvad de ofrer, det ofrer de til onde aander og ikke til Gud; men jeg vil ikke, at I skal komme i samfund med de onde aander. I kan ikke drikke Herrens kalk og onde aanders kalk;
21. Non potestis mensæ Domini participes esse, et mensæ dæmoniorum.	21. I kunne ikke ha del i Herrens bord og djævlenes bord.	21. I kan ikke ha del i Herrens bord og i onde aanders bord.

Som det ses oversætter vulgata Κοινωνία dels med *communicatio*, dels med *participatio* saaledes, at den faar sin nadverdopfatning klarest mulig lagt Paulus i munden. — I vor oversættelse har man konsekvent brukt ordet «samfund» gjennem det hele. Det forekommer mig at være meget slet valgt for at faa den naturlige mening frem. Saavel «samfund med Kristi legeme og blod» som «samfund med alteret» er ikke heldige uttryk. Det kunde endog kanske falde en from lutheraner ind, at ordene om velsignelsens kalk og det brudte brød som samfund med Kristi legeme og blod henspillede paa *nadverelementernes væsen*, og den *sakramentale union* — in, sub, cum — og at Paulus til syvende og sidst var lutheraner i sin nadverlære.

Oversætter man derimot Κοινωνία med *delagtighet* blir meningen straks klar:

«Derfor mine elskede! fly fra avgudsoffer! Jeg taler til Eder som til forstandige! Dom selv det jeg siger! Velsignelsens kalk som vi velsigne er den ikke delagtighet i Kristi blod? Det brød som vi bryter, er det ikke delagtighet i Kristi legeme? Fordi der er et brød er vi et legeme endog vi er mange; thi vi har alle del i det ene brød. Se til Israel efter kjødet: Har ikke de som æder offerne delagtighet i alteret? Hvad mener jeg da? At o. s. v.» Med andre ord: paa samme maate som de offerkjødet spisende israeliter har delagtighet i alteret, der repræsenterer offeret som totalitet, har vi, idet vi nyter nadveren, delagtighet i Kristi legeme og blod, der repræsenterer vort offer i sin totalitet.

I denne Paulus' utvikling maa man nu merke sig 2 ting. For det første har han aabenbart fundet en viss analogi mellem det jødiske og hedenske offer og nadveren, en analogi der iøvrigt ikke er ført ut i detalj! Dette moment har, som det senere skal vises, hat en bestemmende indflydelse paa kirkens nadverlære.

For det andet skal man lægge merke til den fine nuancering, som ligger i sammenligningen. De israeliter, som æder offerkjødet, har fællesskap i *alteret*. Alteret repræsenterer den hele offerhandling, hvor offerets aandelige akt, dyrets avlivelse, utspilles ved presterne som mellemmænd. Offerværdien foreligger som en aandelig realitet, en hos Gud (guderne) utvirket omstemning. Ved en rituel akt, spisningen av det døde dyrs kjøt faar man tilslutning til offerhandlingen og dens effekt.

— — —

Til *alteret* svarer nu i sammenligningens andet led, nadveren: *Kristi legeme og blod*, det engang ved korsofringen hengivne. Til *ædningen* av offerkjødet svarer *nydelsen* av velsignelsens bæger og det brudte brød. Paulus' nadveropfatning træder her tydelig frem i samme skikkelse som i 1. Kor. 11,26 (forkynder Herrens død). Nydelsen av det eucharistiske bæger og brød formidler delagtighet i det reelle korsoffer paa samme maate som den rituelle spisen av offerkjødet formidler delagtighet i alterets offerhandling. Ved valget av billede har han uvilkaarlig kommet til at vise, hvorledes han har tænkt.

Sammenholder man nu hvad jeg ovenfor har utviklet med den Paulinske redaktion av indstiftelsesordene, faar man, forekommer det mig, fuld klarhet.

Brødet, som vi bryter, er Herrens legeme nb. *for Eder*. Velsignelsens kalk, som vi velsigner er den nye pagt i Herrens blod. Herved og alene herved kommer der mening i det lille ord «*for Eder*», som man hverken her eller hos Lukas har ofret den fornødne opmerksomhet. *Herrens legeme* er en materiel værdi: «*Herrens legeme for os*» er en aandelig værdi.

Avsnittet om den uværdige nydelse av nadveren 1. Korr. 11,26 leverer saa langt fra nogen støtte for tanken om den reale præsens, at den tvertimot taler derimot. Naar apostelen begrunder sin bemerkning om at «hver som æder dette brød og drikker Herrens kalk uværdig, blir skyldig i Herrens legeme og blod», sker det ved at paavise, *ikke* at dette brød og denne kalk *er* Herrens legeme og blod, hvorved jo skylden deri med engang er paavist, *men* ved at utvikle (v. 26), «at saa ofte vi æde dette brod og drikker denne kalk, forkynder vi Herrens død. *Derfor* er hver den «som æder og drikker uværdig, skyldig i Herrens legeme og blod.» — «Dersom han ikke gjor forskjel paa Herrens legeme,» kan selvfølgelig passe paa alle opfatninger. Deri ligger jo kun uttrykt, at man dog faar huske paa, at det her ikke er maten, brødet det dreier sig om, men om Herrens legeme. Om Paulus' opfatning av nadverelementernes væsen, beviser stedet intetsomhelst.

Det paafølgende vers 30: «Derfor er mange blandt Eder skrøpelige og mange sover hen,» kan ikke opfattes som en magisk forestilling om contrære naturvirkninger av nadvernytelsen. V. 31 viser nemlig, at Paulus tænker paa en domshandling fra Herrens side som betingende disse legemlige straffe i tilslutning til den uværdige nadvernytelse.

Jeg kan resumere det ovenstaaende deri, at Paulus omtale av nadveren viser, at han anser den som en rituel handling, der forkynder Herrens *død for os (for Eder)*, og formidler vor delagtighet i Herrens legeme og blod (som offerelement) betragtet. Jeg kan ikke forstaa andet, end at denne tanke fuldstændig dækker den av mig fremsatte opfatning, at

Herren i nadveren møter os i sin fulde selvhengivelse indtil døden.

Mener jeg saaledes, at Paulus' nadveropfatning er helt ut aandelig, saa vil dog den, der fordyper sig i beretningen om den første nadver paa den ene side og de Paulinske tanker om den paa den anden, føle en liten og dog mærkbar forskyvning. Denne enkle og umiddelbare handling i de kjærestes kreds, hvorfra Herrens hellige kjærlighet strømmer os imøte, den er forvandlet til en rituel akt, der har sin hensigt og sin modus og sin plads i et system. *Nadveren er blevet institution.* Og dette hænger dypest set, sammen dermed, at Herrens frelsende selvhengivelse, der har født nadveren, fra livets umiddelbarhet er blit et led i ordo salutis og har faat sin bestemte teori. Denne teori har sin forskjellige nuancering hos Paulus, Petrus og Hebræerbrevets forfatter, overalt er den dog præget av det jødiske aandsmilieu, hvor den er opstaat. Det karakteristiske er synet paa Herrens død som en offerhandling, hvori det blodige moment som følge herav blir av væsentlig art (uten blodsutgydelse sker ikke forladelse. Hebr. 9,22) og hvori Herrens legeme og blod substantielt — ialfald i den teoretiske fremstilling — faar selvstændig betydning som offerelementer (Hebr. 9 og 10). Her er ikke stedet til nærmere at gaa ind paa disse forhold og tankeforbindelser. De har aldrig faat noget uttryk av Herren selv. «Messias *maatte lide* alt dette og indgaa til sin herlighet,» det er resultat av hans samtale med Emmausdisciplene. Herren har visselig ikke tænkt sit liv og sin død i nogen forbindelse med «et slagteoffer til Gud», derfor har han visselig heller ikke tænkt sin nadver i forbindelse med saadant.

Den teoretiske forstaaelse av nadveren avhænger av den teoretiske forstaaelse av forsoningen. Likesaa forskjellig derfor som Herrens tanker om sin frelsende gjerning var fra Paulus' tanker om forsoningens modus, likesaa forskjellig vil Paulus' tydning av Herrens nadvertanke være fra denne tanke selv. *Aandelig* har Paulus ganske vist tydet denne tanke: men fordi han har tænkt forsoningen som et led i en teori, har han tænkt nadveren som en institution i et kultussamfund.

Inden jeg gaar videre, vil jeg nævne den av Paulus

oftere anvendte tankeform om menigheten som Kristi legeme, og de enkelte individer som lemmer paa dette Kristi legeme (Kol. 1,24; Kol. 3,15; Ef. 4,16; 5,23, 30; 1. Kor. 12,12 flgnd.; 1. Kor. 6,15).

Denne tanke om menigheten som Kristi legeme er selvfølgelig helt ut billedlig. For vor forstaaelse gjengives dette uttryk om legeme og lemmer bedre ved «organisme» og «organer». Det er delenes funktion ut fra og ind under et fælles ledende princip, Paulus herved fremhæver. Nadveren nævnes aldrig sammen med denne fremstilling undtagen i 1. Kor. 10,17, hvor der uttales, at fordi vi gjennem det ene brød alle har del i Kristi legeme, er vi et legeme. Men sideordnet hermed nævnes som momenter, der gjør os til et legeme, «at vi alle er døpt med én aand (1. Kor. 12,13) og «hvert baand, som han (Kristus) gir» (Ef. 4,16). Nadveren indtar ingen mystisk, specifik og halvt materialistisk plads i forestillingen om menigheten som Herrens legeme, og denne forestilling selv er likesaalitt fremgaat av nogen nadverdopfatning, som den har dannet nogen nadver (Axel Andersen).

Resumerer vi sluttelig Paulus' nadveropfatning ut fra hans nadverberetning og hans andre uttalelser, finder vi, at han opfatter den:

1. som et maaltid, der bestaar i at bryte og æde brødet og velsigne og drikke Herrens kalk,
2. som et erindringsmaaltid til Herrens ihukommelse,
3. som en kultusakt, hvormed Herrens død forkyndes,
4. som en kultusakt, der har analogi med offerelementernes spisning, idet vi gjennem nadverhandlingen paa mystisk vis delagtiggjøres i Herrens legeme og blod som offer betragtet.

Under sine forsøk paa at utdype og klargjøre nadverlæren, har nu kirken beklageligvis ikke fulgt den veiledning som ligger i Paulus' opfatning. Derfor er dens endelige resultater bleven væsensforskjellige fra de Paulinske tanker, der hverken kjender den katolske *transubstantiation*, den lutherske *unio sacramentalis* eller det Zwinglianske: *det betyder*.

Og grunden til denne — efter min forvisning — feilagtige utvikling av nadverlæren ligger deri, at kirken har

latt sig lede av den vildfarelse, som erfaringsmæssig ligger os alle nær, at tillægge det materielle en større realitet end det aandelige og det magiske en større værdi end det mystiske. Ut fra denne misforstaaelse er den (kirkelæren) drevet hen i et magisk-materialistisk utgangspunkt (konsekration - real præsens). Fra dette utgangspunkt har den ad logisk vei bygget videre, indtil konsekvensen blev en uhyrlighet. Ved en lykkelig inkonsekvens ophævedes saa uhyrligheten, rigtignok paa den logiske sammenhængs bekostning (Christus totus sub utraque). Men lykkelig var dog denne inkonsekvens, fordi den, som jeg har forsøkt at paavise i min forrige avhandling, rent instinktmæssig reddede nadverens realiteter fra erkjendelsesmæssig at forsvinde fra nadversindholdet.

Jeg henviser i denne forbindelse til, hvad jeg har sagt om det katolske sakramentale behov (Avh. pag. 468 flgnd.).

Skal vi nu i korte træk følge denne utvikling finder vi som nævnt utgangspunktet i den ved konsekrationen betingede reale præsens. At følge utviklingen hos de tidligste forfattere fra den søkende og forsigtige uklarhet til den sterkeste materialisme er ikke vanskelig.

Mens saaledes Didache knapt synes at kjende vort nadverdindhold om Jesu legeme og blod, finder vi hos Ignatius forsigtige uttalelser «om kalken» til forening med hans blod» og «at bryte brødet, hvilket er udødlighetens farmakon». Først 50 aar senere finder vi hos Justin den klare reale præsens i kraft av konsekrationen uttalt: «Den føde for hvilken der er bragt taksigelse ved en bøn, *der indeholder hans ord*, og av hvilken *i forandret tilstand vort kjøt og blod næres*, er hin kjøtblevne Jesu legeme og blod».

I al ønskelig klarhet og uten alle forbehold er her utgangspunktet git. «Saaledes som ordene lyder». Denne føde *er* Jesu legeme og blod i kraft av konsekrationen, og dette Jesu legeme og blod nærer *vort kjøt og blod*.

Saa gjaldt det da om at forklare, *hvorfor* man skulde nyde denne føde. Og svaret gik i 2 retninger av væsensforskjelligt indhold. Den ene av disse retninger er *offertanken*, den anden *maaltidstanken*.

Det laa nær, naar man saa Jesu død i Hebræerbrevets lys, at se Jesu legeme og blod i nadveren som den gjentagne

frembæren av det eneste Gud velbehagelige offer. Nadveren var Jesu stadig gjentagne men ublodige ofring av sit legeme og blod. — For nu at faa dette offer i forbindelse med sig selv foretok man følgende tankeoperation, som i og for sig har noget logisk over sig og som den dag idag lever i det avsnit av messeofferet, der betegnes som *offertoriet*. *Vi* ofrer brød og vin, *presten* forvandler dette til Kristi legeme og blod og gjør det dermed til et Gud velbehageligt offer. Hermed var *messeofferet* skapt og det var ikke vanskeligt at finde støtte for det dels gjennem en levitisk forstaaelse av Herrens nadverhandling og dels fra spaadommene i det gamle testamente (Mat. 1, 11, 14).

Enhver som vil kan i al onskelig tydelighet læse denne opfatning i den klementinske liturgi, i const. apostol. som i missale romanum den dag idag.

Denne opfatning var logisk klar; men den møtte en vanskelighet i den omstændighet, at de konsakrerende elementer skulde ædes og drikkes. Den naturlige løsning vilde være den, at æde og drikke i samme hensigt som ved offermaaltidet. Denne tanke har imidlertid aldrig faat liturgisk uttryk. Isteden derfor er der her indskutt en aldeles heterogen forestilling henhørende under det almindelige ernæringsmaaltids idekreds. Som *aandelig mad*, som *himmelbrød*, som *lægemiddel* o. s. v. nydes nadverelementerne.

Som det sees er der hermed kommen en dualisme ind i nadverlæren, en dualisme, der aldrig forsonet, staar som en inkonsekvens den dag idag. Men mens det ene led — offertanken — dog har en aandelig betydning og til nød kan føres tilbake til Paulus, omend i en anden form, er forestillingen om nadveren som et ernæringsmaaltid og Herrens legeme og blod som næring og farmakon ikke alene utenfor enhver berøring med selve nadverberetningens hele aand, men endog uten enhver støtte hos noget nytestamentlig vidne. Den findes første gang antydet hos Ignatius og uttalt og formet hos Justin.

Hvorledes den katolske kirke ved at gjøre den reale præsens permanent og ved at substituere legeme og blod med «Christus totus sub utraque» skabte en utvidelse av sakra-

mentets religiøse indhold har jeg paavist i min forrige avhandling.

I denne skikkelse forelaa nu den almene kirkelige nadverlære for reformationen. Mens den reformerte opfatning søker at løse vanskeligheterne ved at reducere handlingen til et blot og bart erindringsmaaltid, bevarte den lutherske tænkning et aapent syn for at nadveren hadde et reelt mystisk indhold. Under forsøket paa likeoverfor den reformerte opfatning at hævde dette indholds realitet og overfor den katolske tænkning at gi det en anden begrænsning, er den lutherske nadverlære fremgaat. Herav er den ogsaa præget. Med en overordentlig styrke og paagaaenhet hævder den Herrens legems og blods reale præsens. Selv nadverformaningen og meddelelsesformelen har faat stridens præg paa en saare litet tiltalende maate. — Spør man nu hvorfor denne reale præsens er saa overmaade værdifuld, faar man et meget fattigt svar. Den forkaster for det første offertanken og Herrens nærværelse som numen præsens som papistisk overtro og vranglære. Forestillingen om Herrens legeme og blod som famakon og psychofysisk agens fører et skjult liv i de private spekulationer, men faar ingen plads i liturgien. Tilbake blir kun en uklar tanke om at «Kristus skjænker os sit legeme og blod, hvormed han har gjort fyldest for alle vore synder, til stadfæstelse paa vore synders forladelse.» Jeg behøver neppe at gjøre opmerksom paa, at det ikke er med sit legeme og blod, at han har gjort fyldest for vore synder; men derved at han satte livet til for os. Hans selvhengivelse er den sonende værdi; at *hengive* sit legeme og *utøse* sit blod er et uttryk for denne selvhengivelse til det yderste. Men netop fordi det er saa, er den ting at han skjænker os sit legeme og blod» ingen stadfæstelse paa syndernes forladelse. Det vilde det kun være, hvis hans legeme og blod substantielt hadde sonende værdi. Men herom har Herren sagt: «Kjøtet gavner intet».

Under al denne læreutvikling er erindringsmomentet for begge kirkeavdelingers vedkommende blit meget avsvækket. Mens den katolske messe har en punktformig opramsen hvori den «erindrer ham» likefra hans logostilværelse hos fa-

deren til hans gjenkomst til dom, har den lutherske liturgi kun et kort ord om hans ihukommelse.

Den lutherske nadverlære er fattig. Og fattig er den plads, som nadveren indtar i den lutherske kristnes bevidsthet. I denne kirke, hvor der prækes indtil overmættelse, og hvor der dog aldrig prækes nok, staar alteret tomt eller halvtomt søndag efter søndag. Og paa de store festdager og ved de store festgudstjenester har man ikke nogen tid og plads for nadveren, som Herren selv har villet skulle bære hans ihukommelse.

Det forekommer mig at være utvilsomt, at saavel den reformerte som den lutherske kirke vilde beriges ved at vende tilbake til den Paulinske nadveropfatning. Den reformerte kirke vilde derved opnaa et mere utdypet mystisk moment i nadveren, og den lutherske vilde miste sit magiske moment, der ikke er nogen fordel. Begge vilde de derved være naadd et skridt videre henimot Herrens maal: *at alle skulle bli til ét.* For den katolske kirke stiller saken sig noget anderledes. Saalænge dens kirkebegrep endnu har gyldighet for dens medlemmer er enhver læreforandring en umulighet, idet den i virkeligheten indebærer kirkens oplosning. Denne kirkeavdeling har ved det ulyksalige dogme om primatets ufeilbarlighet i troes- og sædelæren, bragt sig selv i den fortvilede situation, at den ikke kan reformeres, kun gaa tilgrunde; og da dens kristelige betydning — trods mange skrøpeligheter — er meget stor, bør vi visselig ikke ønske dens undergang. Vi der anser os for viderekomne, bør tvertimot ogsaa overfor den føle aandens énhet i fredens baand, omend den ydre enhet her er uopnaaelig.

Kirkens maal er imidlertid et endnu større end at naa tilbake til Paulinske tanker. Den skal — veiledet av Herrens aand — naa tilbake til Herren selv Det maa derfor være den om at gjøre ogsaa paa dette punkt at utskille, hvad der er Paulus og hvad der er Kristi tanke ved nadveren.

Likeoverfor dette spørsmaal tar vi neppe feil, naar vi siger, at hvad der er sandt menneskeligt, umiddelbart og universelt gyldigt, det er Herrens. Hvad der er jødisk, middelbart og tidsbegrænset, det er Paulus. Med andre ord opfatningen av nadveren som en analogi til det jødiske offer-

maaltid og den dermed sammenhængende forestilling om forsoningen som Kristi legemes og blods ofring, som en akt i en guddommelig rettergang med menneskeslægten, denne forestilling er Paulinsk og tidsbegrænset.

Kristus er i menneskelig henseende det universelle som hans opgave er universel. Hans syn paa sin frelsergjerning har selvfølgelig hat et andet indhold end Paulus', der dog maatte være i nogen grad bundet av menneskelig religiøs middelbarhet. Nu er forestillingen om forsoningen som en offerhandling netop en saadan av religiøs middelbarhet præget tanke.

Som denne tankes opfyldelse, som billedets overførsel til virkeligheten, har Herren muligens set sin død (Luk 22,16). Men denne «fuldkommelse» sker ikke derved at der bringes Gud et offer av den eneste helliges legeme og blod istedetfor av dyrenes. Det sker derved at medens i billedet det uskyldige lam maatte la sit liv for at spare Israels førstefødte, saa har her det uskyldige menneske frivillig sat livet til for sine brødre. I kjærlighetens hengivelse av alt — indtil den forsmædelige død — ligger «forsonings»-værdien.

Den forestilling, at Jesus hin aften skulde hat til hensigt at ophæve paaskelammet og indsætte en ny institution, hvor man istedetfor at æde lammets legeme skulde æde hans som det reelle paaskelams, denne tanke forstaar jeg ikke, at man kan tillægge ham, saa meget mindre som der ingen grund er dertil. Jesus har intet saadant antydet. Man drak da heller ikke paaskelammets blod; en saadan tilføielse til ceremonien maatte jo forekomme jøderne med sine forestillinger om blodet forfærdelig.

Hvorledes har da Herrens tanker været efter evangeliernes beretninger. Først og fremst har de været præget av den lidelse, han gik imøte. Og ved at se paaskelammets legeme, det uskyldige for menneskene hengivne, fortoner hans egen lidelse sig som «legemet for Eder». Han tænker paa pakten som Gud sluttede med fædrene i paaskelammets blod, og hans døds velsignende, bevarende og frelsende evne for hans kjære, det blir den nye pakt i hans blod.

Avskedsfølelsen er over ham. Han skal bort, i en anden tilværelses form, hvor de ikke kan se ham. At de dog

maatte ihukomme ham, og at han maatte kunne møte dem paany som i denne stund!

Han tænker paa alle dem, som ved deres ord skulde tro, dem han ikke ser, men elsker i anelsens forutfølelse og i sin enestaaende solidaritet. At han maatte kunne naa alle dem ogsaa, naa dem, som han føler sig i denne stund med hengivelsens villighet og fylde, men uten dens lidelse!

Og han vælger maaltidet med dets umiddelbare, enkle samvær som sin ihukommelses- og nærværelsesform. Maaltidet med de mange, mange minder om fredligt, kjærligt samvær. Der vil han ogsaa i fremtiden møte dem. Brødet, som han har rakt dem der, vil han række dem fremdeles; det er ikke handlingens *form*, det kommer an paa, men dens *indhold*. Det at *han* rækker dem brødet, det er, at han gir sit legeme for dem; hele hans selvhengivelse ligger indesluttet i denne handling. Og bægeret vil han række dem til den nye pakt i hans blod.

Herrens avskedstanke til os er klar nok. Han vil ihukommes av os som den der har hengit alt for os like ind i den blodige død. Og han vil møte hver enkelt av os, som han møtte hine 12, altid hengivende sig paany med hele sit væsen. Møte os saa ofte vi vil indtil den dag kommer, da vi har faat den samme tilværelses form som han, og han i fuld umiddelbarhet kan drikke den nye kalk med os i sin Fars rike.

Maatte kirken i aand og sandhet snart komme til at forstaa, at den i nadveren har *Christus totus sub utraque!* Maatte den lutherske kirke i særdeleshet snart forstaa det og i god forstand igjen bli en *sakramentets kirke!* Da var meget vundet.

FABRIKER MED EGNE HJEM PAA LANDET.

Nordlandspresten leverer i «Slusk» II en rentabilitetsberegning for et større fabrikanlæg, for at vise hvor stor kapital arbeiderne i grunden har sat ind i affæren blot gjennem sin arbeidskraft. Han mener, det var ikke for meget om fabrikherrerne lot arbeiderne faa godt av overskudsfortjenesten — f. eks. blot derigjennem at de fik et ordentlig forsamlingshus, hvor der blev sørget for skikkelig, kanske endog udviklende underholdning for dem.

Disse reflektioner lægger det nær at stifte bekjendtskap med, hvad filantropisk vaakne arbeidsherrer har gjort i denne henseende utenlands. (Det hjemlige arbeide i denne retning er vel heller ikke helt at foragte. Samtidig med at nordlandspresten ber om 50 000 kroner til arbeidernes aandelige utvikling bygger saaledes kammerherre *Haakon Mathiesen* paa Eidsvolds Verk netop et forsamlingshus til sine arbeidere for denne sum).

— — Der var en fabrikherre i Birmingham som het George *Cadbury*. Han fabrikerte chokolade, og forretningen gik godt. Cadbury var meget religiøst interesseret, en ivrig kvæker. Flere kvelder i uken gik han i arbeiderkvartererne for at holde opbyggelige taler. Om søndagene holdt han søndagsskole. Paa denne maate fik han en direkte personlig interesse ogsaa for sine egne arbeideres ve og vel; deres livshistorie, deres livsvilkaar kom til at gripe ham sterkt, og Mr. Cadbury kom nu ikke utenom det personlige dilemma som hadde dannet sig inde i ham: enten fik han slutte at præke et godt liv for disse sjæle, som sat i en skrustikke av aandelig og legemlig nedværdigelse, eller ogsaa fik han gjøre noget mer end at præke for dem.

Han vovet sin formue; for han hadde hjerte; hans vilje fik sin brodd i en personlig krise, han læste Ruskin og han flyttet hele chokoladefabriken ut paa landet, like ved sit eget herresæde.

Virkeliggjørelsen av hans vilje blev omhyggelig ledet. Hvad var det han vilde faa rettet paa?

Det vigtigste var trods alt ikke noget aandelig. Det var det rent *sanitære*: arbeiderne kvæles ved slet luft, slet rengjøring, slette livsforhold og ved de elendige strøk de færdes i. Principerne ved Cadburys nybygning var da først og rettet mot større sundhet — dermed lægges grundvolden for alt andet. Fabrikernes lokaler blev gjort store, lyse og høie. For hver arbeiders plads blev der sørget for ordentlig luftfornyelse og støvsugning.

Men saa boligerne. 525 acres land (delvis park) blev utlagt til «tomter», 1/10 derav skulde være parker og aapne pladser (foruten husenes haver og gaterne, rettere landeveiene). Bebyggelsen skulde begrænses sterkt: til hvert hus (for høist to à tre familier) en ordentlig have. Saa pas godt er disse haver blit drevet av arbeiderne, at deres gjennemsnitlige utbytte i 1907 var 2 sh. pr. uke.

Imidlertid vilde det ikke være nok at gjøre arbeidslokaler og boliger og omgivelser sanitære. Der blev anlagt alle slags sportsarrangements, storslagne lekepladser, palatslignende badehuse med store svømmebasiner (det første aar lærte 200 begyndere at svømme) samt sat igang haandarbeidskurser, snekkerskoler o. s. v. Eftersom dette var kommet istand grep arbeidernes egen interesse snart det videre initiativ. Nu holder de sammen baade gartnere og andre lærere. De har bygget sig ét litet og ét stort forsamlingslokale og de har dannet sanitetskorps[1]) og musikkorps og alle mulige andre korps. Ikke at forglemme er der hvert aar for gutterne en «Boys Camp» — paa et billede fra vestkysten tæller vi 13 telter foruten stabs-teltet. Der deltar da i hver Camp ca. 100 gutter. I Bournvilles skoler er der ca. 600 barn.

Det var i 1895 at Cadbury satte planerne i verk. Der blev bygget ca. 200 huser, som arbeiderne enten leiet eller bygslet for 99 aar. Alt er utført efter de vakreste og mest tilpassede arkitektoniske principer. Billederne viser os en

[1]) I Herefordshires fjelde er der et mægtig rekonvalescenthjem for arbeiderne.

mønsterby som fra idealernes verden — men uten mønsteridealets uvirkelighetsglans. Nu er der i byen, *Bournville*, 686 huser og ca 5000 indbyggere. Av disse er ikke mere end halvparten Cadburys arbeidere. Det er nemlig ikke meningen at dette foretagende skal være eksklusivt til fordel for firmaets folk. 51 pct. av indbyggerne arbeider i fabriker i omegnen og i Birmingham, hvis ytterste grænser er ca. 20 min. fra Bournville. Saa cykler eller spaserer man gjerne optil ½ mil morgen og kveld for at ha sit hjem i denne arbeidets og livstrivselens egen egn.

I 1900 skjænket Cadbury Bournville til den engelske stat paa betingelse av, at hans egne principer i al fremtid blev befulgt. Foretagendet ledes nu av en komité. Overskud av indtægter skal tilfalde et fond til dannelse av andre Bournvilles omkring i England. Bournville selv skal ikke vokse sig stort større end den er nu.

Endnu blot et par træk fra byens liv. Hvert aar holder arbeiderne en utstilling av havesaker (ogsaa fra «skolehaverne»), av alt haandgjort fra aftenskolerne: haandarbeide, træarbeider og maskinmodeller. Dette sidste er et omraade som har arbeidernes særlige lyst. Fabriken utsætter nemlig store præmier for forbedringer av dens maskiner og andre apparater. «Idéfondet» mottar aarlig ca. 6000(!) forslag og utbetaler tusener av kroner i belønning. Alt dette og meget andet kommenteres livlig i borgernes blad «Bournville Works Magazin».

Om firmaets principer bør det noteres at det har oprettet selvpensionering for sine arbeidere. Disse tilskyter fra 2½ til 4 pct. av deres løn og firmaet lægger saa til det samme beløp. Hvis en arbeider forlater fabriken kan han trække sit indskud ut med renter, mens fabrikens tilsvarende beløp blir staaende. Meget eiendommelig er «gamlebyen» Quadrangelen, hvor der om en aapen, hyggelig plads er samlet 38 smaa koselige hus for de gamle arbeidere.

Det religiøse liv er selvfølgelig kvækersk ordnet. Politisk og religiøs sekterisme i propagandaform er banlyst fra den fredede plet.

En norsk dame, frk. Lilla Jacobsen, som i dette hefte fortæller om en anden kvækerinstitution, (ogsaa Cadburys),

skriver til os om denne side av saken: Om morgenen, naar arbeiderne gaar til fabriken gjennem parkanlægget, stiller de først til andagten. Det er et opløftende syn at overvære en av mr. Cadburys morgenandagter for de par tusen av kvindelige arbeider-ladys, som alle er klædt i vakkert hvitt og ser saa sunde og tilfredse ut i de vakre omgivelser.

Byen har intet øl- eller vinutsalg. Heller ikke er der nogen kirke, kun kvækernes forsamlingshus med de fire nøkne eketræs vægge og med disse ord over indgangen: «Gud er en aand og de ham tilbede bør det at tilbede i aand og sandhet». Der er heller ingen prest, idet kvækerne jo holder paa, at de alle i sin almindelighet, men ingen i særdeleshet skal virke som prester».

* * *

Bournville er ikke den eneste by i sit slags. Fabriker omgit av egne hjem og i landlig sunde strøk findes nu i flere lande. Ideen til disse byanlæg opstod — ifølge en fransk kilde — først i Frankrig, omhyggelig detaljert av nationaløkonomen Pecqueur allerede 1840. Men det blev engelskmændene som satte det hele i verk. Foruten Bournville findes i England *Port Sunlight* (solskinshavnen), likesom Cadburys ogsaa den grundet ved en privatmands initiativ. Kort utenfor London trives frodig en lignende by av fabriker, hjem og haver, «Garden City» med 30 000 indbyggere. Den er istandbragt av et interessentselskap

I det hele viser der sig i England en tendens til at lave slike «haveforstæder» for arbeiderne. De slutter sig snart som en ring om de store byer. Eiendommelig nok — de blir som et geologisk lag, der viser tidens retning.

I Tyskland har jeg set tilløp til det samme utenfor Worms (men der var ikke paa langt nær den frodighet og fribaarenhet over det som i England, det hele indtryk var mere smaaskaarent), ved Dresden og ved Nürnberg. Der findes ogsaa parkbyer i Frankrige (ved Dourges, oprettet av grubeselskapet der), i Italien, i Polen og i Amerika.

— — Som slutning et litet træk fra Bournville, som symboliserer det hele saa godt. Ved barneskolen ligger et klokketaarn. Det varsler timer og tider. Men foruten urverkets fire klokker er der et koral-kor paa 22 av de fineste malmrøster deroppe, som aften, morgen og middag toner en salmemelodi ut over by og land — —.

E. B.-J.

ET SOCIALT-RELIGIØST KVÆKERINSTITUT.

Bournville[1]) er nu et søkt sted av alle reisende med sociale interesser. Der er utsendinger for at studere anlægget like fra Japan og Australien. Da de tyske borgermestre ifjor besøgte England var det dem paalagt av keiser Wilhelm at besøke Bournville.

Saa har der naturlig samlet sig forskjellige filantropiske kvækerinstitutioner omkring Bournville. Der er en missionsskole paa «Kingsmead», en skole for utdannelse av søndagsskolelærerinder paa Westhill og en skole efter Grundtvigs mønster for unge mænd av arbeiderklassen paa «Firecroft». Dette er Englands første folkehøiskole.

Alle disse institutioner er utstyrt med en sjelden hygge og smag. Der er kun nogle faa minuters vei mellem hver av dem, og de arbeider sammen, saaledes at enkelte av forelæsningerne er fælles for dem alle.

Det sted som imidlertid har vakt størst almen interesse og en enestaaende entusiasme blandt alle, som har hat den lykke at være der, er Woodbrooke, som ligger midt i denne klynge av undervisningsanstalter. Det heder i skoleplanen, at institutionens formaal er, at unge mennesker, der har trang til at gjøre noget for Kristi rikes utbredelse i verden, her skal gives anledning til at tilbringe en stille tid i omgang med mennesker, der har samme maal, samt faa anledning til at sætte sig nærmere ind i baade de vanskeligheter maalet stiller, og gives vink i anledning læsning og virkemaate — i det hele til at kvalificere sig til at møte livets kampe.

Stedet er i det ydre saa skjønt at det er vanskelig at beskrive. Hovedbygningen er en mægtig hvit herregaardsbygning med græske søiler midt i en park av hundredaarige

[1]) Se foranstaaende artikel.

trær. 5 andre bygninger, indeholdende forelæsningssale, rekreationshal og soveværelser, utgjør resten av institutionens bebyggelse. Nederst i haven, saaledes at man har utsigt dertil fra hovedbygningens vinduer, ligger et vand med baat og badehus og en skogbevokset ø i midten. 4 gartnere har arbeide med at holde park og have istand. Paa Woodbrooke er nu plads for ca. 50 studerende — damer og herrer. De fleste av disse kommer for kun ett semester ad gangen, mens nogen, nemlig de som gjennemgaar den saakaldte «social course» blir i 4 à 5 semestre. Ca. halvparten av eleverne er engelske, resten er utlændinger, væsentlig amerikanere, hollændere og norske. Fagene ved Woodbrooke, der varierer hvert semester, er væsentlig teologiske emner samt socialøkonomi, politisk historie, antropologi, evolutionsteorien, filosofi og logik. De store ikke-kristne religioner som Budhismen og Islam gjennemgaaes. Der gives ogsaa en del sprogundervisning, f. eks. i engelsk, fransk, tysk, hollandsk samt græsk og hebraisk.

Woodbrookes's hovedbygning var indtil for ca. 7 aar siden Mr. George Cadbury's hjem og blev, da han med sin familie flyttet til «The Manor House» tæt ved, indrettet i den stand som det nu er.

Ett av de punkter, som i planen for Woodbrooke tillægges mest betydning, er det, at der her bringes sammen forskjellige nationaliteter av forskjellige trosbekjendelser, idet man indser hvor dette bidrager til at øke de unges tolerance for anderledes troende og gi forstaaelse for fremmede landes tænkesæt i det hele tat.

Livet paa Woodbrooke er som i en stor familie. Vegten er ogsaa lagt like saa meget paa den daglige omgang, samarbeide og personlig indflydelse som paa selve studierne, skjønt der fordres energisk arbeide og deltagen i forelæsninger.

Det er imidlertid umulig at overkomme paa langt nær alle de fag som der forelæses i; man maa gjøre sit utvalg og være glad, dersom man kan faa med en tredjepart av dem. Der avlægges ingen eksamener.

Woodbrooke er et sted hvor interessen for tidens religiøse emner er saa vaaken som vel noget sted. Og her

diskuteres! Man vil se de smaa kosmopolitiske grupper i havens ganger i dybsindig religiøs diskussion. I hallen sidder kanske to, tre sammen over Kant's filosofi og fra «Common Room» høres høirøstet tale om «The Budget», «The Poor Law» og det kommende valg.

Maaltiderne indtages i en stor sal der tidligere har været drivhus. Mellem kl. 2 og 4 spilles tennis eller drives anden sport.

Forat eleverne skal faa anledning til at delta ogsaa i praktisk socialt arbeide er der en saakaldt «Guild of Help», en forening med det maal for øie at avhjælpe nøden i de fattigste familier i den nærliggende fabrikby Selly Oak. Hver av eleverne faar sin specielle familie at besøke og avlægger rapport en gang om uken til foreningens sekretær om dens befindende.

Man blir paa Woodbrooke bibragt en sand rædsel for alt der smaker av sentimentalitet. Alt stræber mot den praktiske gjøren av tingene, ikke drømmen om dem. Det har altid slaat mig, at Woodbrooke saa at si utelukker *kunst* av sit liv, noget som er forstaaelig, ledet som stedet er av de alvorlige, enkle, nøgterne kvækere, for hvem «verdens forfængelighet» har været en avsky gjennem generationer til en saadan grad, at det muligens har gjort dem en smule ensidige med hensyn til kunst og lignende. Enkelte vil muligens savne dette hos dem. Paa den anden side er deres karakter saadan, at man ikke kan undgaa at faa den dypeste beundring for dem. Den store centrale virkelighet i kvækernes religion og gudsdyrkelse er det indre lys — the inner vision — Gud i menneskets sjæl talende direkte til ham, altsom sjælen oplater sig for ham. Dette er en saadan virkelighet for dem, at det gjennemstraaler hele deres væsen. Deres ansigter er blit en type — noget alvorlig, sterkt retlinjet, praktisk, og paa samme tid med en viss skinnende hellig atmosfære rundt sig. Man føler det som er der ved dem noget saa helt igjennem ærlig og sandt i væsen og ord, at man maa skamme sig over sin egen mangel paa grundighet og sand oprigtighet. Man synes man maatte trænge at tie stille i aarevis før man kunde haabe at naa et standpunkt, hvor ens handlinger og ord var saa fri for forstillelse og falskhet.

Det tør vist med tryghet siges om kvækersamfundet i sin helhet, at det er sjelden strengt i sit retskaffenhetskrav, likesom der vel neppe er tvil om, at det er det mest dogmefri.

Det meste av utgifterne ved den kostbare drift av Woodbrooke bestrides av Mr. Cadbury og andre kvækere. De £ 16, som hver av de betalende elever betaler pr. semester, dækker nemlig paa langt nær de løpende utgifter.

Der utdeles ogsaa en del stipendier paa £ 15 til ubemidlede elever.

Tre saadanne stipendier vil hvert semester indtil videre utdeles til norske, fortrinsvis teologer, prester og lærere.

Woodbrooke har i løpet av de sidste 2 aar været besøkt av ialt 30 norske damer og herrer, hvorav de fleste har hat stipendium. Nu er der under dannelse en forening blandt disse, Norsk Woodbrooke Ring., nærmest med det maal for øie, at man ikke skal glide helt ut av berøring med Woodbrooke, efterat man er kommet hjem.

Der er ogsaa en plan oppe om at en saakaldt «Woodbrooke Reunion», et møte for gamle Woodbrokere fra alle lande, skal avholdes et sted i Norge (paa vestlandet) til sommeren.

Lilla Jacobsen.

DEN ARMENISKE NATION OG DENS KIRKE[1]).

Av *Galust Iskenderian.*

Den armenisk-apostolisk-ortodokse kirke er historisk saa fast sammenvokset med den armeniske nation, at det i en artikel som denne ikke gaar an at trække noget skille mellem dem. Kirken kaldes med rette «national-demokratisk», har med sine høiere og lavere embedsmænd utviklet sig paa en ganske eiendommelig vis, og har ingen likhet med nogen av de andre kirker, naar undtages nogen uvæsentlige troessætninger og ceremonier, som den i tidens løp har optat i sig. Armenierne pleier at si: «Vi har bevart vor kjære kirke like til denne dag, bevart den fra raa muhammedanisme, og den har beskyttet os gjennem tusender av forfølgelser og mangfoldige blodbad.» Saa nøie er Østens martyrkirke og martyrfolk sammenknyttet.

Ifølge legenden er apostlene Thaddæus og Bartholomæus grundlæggerne av den armeniske kirke, derfor kaldes den armenisk-apostolisk. Den dag idag har to betydelige klostre navn efter de to apostle. De er bygget paa de steder, hvor de to hellige skal ha lidt martyrdøden under kongerne Ananä og Sanatruck. Ett er ialfald visst, nemlig at Armenien alt i det 2det aarhundrede var kjendt som et kristent land, og mange græske kristne drog i den tid til Armenien for at kunne

[1]) For en som paa forhaand intet mere indgaaende vet om Armeniens kirke og folk lyder den første beretning derfra som et fængslende eventyr fra virkelighetens egen verden. Da jeg i Marburg, hvor der stadig er nogen studerende armeniere, hørte en «archimandrit» og en tysk pastor *Stier* fortælle i en studenterkreds om Armenien, erklærte en armenisk student Iskenderian sig villig til at fortælle norske læsere om sit folks nationale og kirkelige historie og nuværende stilling. Sikker paa at fremstillingen i sin helhet vil interessere enhver som har national og kirkelig sans har redaktionen ikke latt artikelen undergaa nogen beskjæring. *E. B.-J.*

beholde sin tro. Det var f. eks. tilfældet med de to kristne grupper: kryserne og sukidserne. De holdt sig skjult i bjergegnene i Armenien, drog omkring og præket i al hemmelighet, indtil de omsider allesammen blev henrettet. Til og med fra Rom kom der flygtninger til Armenien. Historieskriveren Agathangelos beretter i sin historie: Kristendommens indførelse i Armenien, at paa de diokletianske kristenforfølgelsers tid (280 e. Chr.) flygtet 9 ædle kristne jomfruer fra keiserens hof og av keiserens slegt til Armenien. Blandt dem var den vakre Rapsime, som keiseren hadde utset sig til sin gemalinde. Han vendte sig derfor til kong Tiridates i Armenien med bøn om, at han maatte anstille efterforskninger efter flygtningerne og utlevere dem til Rom, hvis de blev fundet. Kongen fandt dem og forelsket sig ved første øiekast saaledes i den vakre Rapsime, at han straks besluttet at egte hende. Den kristne pike satte sig mot at gifte sig med ham, og kongen lot hende og hendes kamerater henrette. Dog blev den forelskede fyrste paa grund av denne gjerning tankefuld og melankolsk. Da drømte efter sagnet hans søster, at en kristen ved navn Gregor, som var holdt fangen i en gravhvælving i 15 aar, var den eneste, som kunde helbrede den syke. Saa blev Gregor sat i frihet, og med sin præken lykkedes det ham at omvende kongen til kristendommen. Denne paabød da, at kristendommen skulde ophøies til statsreligion i Armenien. Først 20 aar senere fulgte Konstantin den store i Byzanz hans eksempel. Saaledes er Armenien det første land i verden, hvor kristendommen blev statsreligion (301 e. Chr.).

Gregor, som paa grund av sine fortjenester av at ha utbredt kristendommen, blev kaldt Illuminator (oplyseren) reiste til Cæsarea i Kapadocien for der av metropoliten Leonteos at bli viet til patriark av Armenien. Og da der i Armenien endnu ikke var nogen kristne geistlige, bragte han mange græske og syriske prester med sig. Ved hjælp av kongen og denne geistlighet blev hele landet kristnet. Indbyggerne i residensstaden Wagarschabat blev inden to dage døpt i floden Araxes. Og fyrsterne fulgte kongens eksempel: Alle de hedenske templer blev, tildels med vold, forvandlet til kirker. Gregor grundet en kirke og et kloster i Etschmiadzin

paa Ararat, som endnu den dag idag er hjertet i det armeniske kirkeliv og residens for patriarken Katholicos. I 1901 feiret de sit 1600 aarige jubilæum under stor begeistring fra folkets side

Gregor indsatte sin søn Aristakes til biskop og lot ham reise for at delta i koncilet i Nicæa (325). Han bragte den «nicænske apostoliske troesbekjendelse» med til Armenien, og den blev troesgrundvolden for den armeniske kirke.

Sin forfatning fik kirken gjennem Gregors efterfølger Nerses. Han har indført liturgien, han skaffet kirken meget gods, han indførte munkevæsenet i Armenien og grundet mange fattig- og sykehuse. Kirken blev snart saa rik, at kong Pap fandt det gunstig at se sit snit til at berøve kirken dens formue og overdra den til staten. Munkevæsenet tok saadan overhaand, at kongen fastsatte en grænse. Hvad som gik ut over den blev inddradd til militærtjeneste. Dette er et bevis for, at kristendommen i løpet av 60 aar hadde gjort store fremskridt i Armenien. Nerses' efterfølger var Sahak den store, som var utdannet i Byzanz. Sahak og hans medhjælper, prædikanten Mesrop, ansaa det som ufordelagtig, at kristendommen blev præket paa fremmede sprog (græsk eller syrisk); det vanskeliggjorde dens gjennemsyring av folket, mente de.

Før landet blev kristnet hadde det officielle sprog været det persiske, mens folket talte armenisk Men der fandtes endnu ingen armeniske skriftegn. Efterat landet blev kristnet, var græsk og assyrisk kirkesproget; og det forstod folket ingenting av. Patriarken Sahak og prædikanten Mesrop kom derfor paa den tanke at skape et armenisk skriftsprog. I den hensigt reiste Mesrop til de lærde i Assyrien og Lilleasien, indtil han efter mange anstrengelser naadde saa langt, at han kunde skjænke folket deres eget skriftsprog (403 e. Chr.). Den daværende konge Wramschabub hjalp Sahak og Mesrop med at grunde skoler og paabod, at det armeniske sprog skulde indføres i stat og kirke. For at erstatte de græske og syriske geistlige med armeniske hadde Nerses sendt unge mænd til Byzanz, Athen og Antiokien, forat de kunde faa teologisk utdannelse. Paa denne tid kom disse unge lærde

tilbake[1]). Efterat en armenisk liturgi var skapt, begyndte man i aaret 406 paa at oversætte den hellige skrift, paa samme tid baade fra græsk og syrisk. Dette arbeide blev færdig i løpet av 5 aar. Det var patriark-katholicos Sahak, prædikanten Mesrop og de hjemvendte unge lærde, som var med paa det. I 410 var man færdig med det kjæmpemæssige verk. Og oversættelsen var saa udmerket, at den av europæiske orientalister er blit kaldt oversættelsernes dronning. Efter bibeloversættelsen tok man fat paa at oversætte kirkefædrenes religiøse skrifter og prækener. Tertullian, begge Cyriller, Athanasius og Augustin var allerede dengang vel kjendt i Armenien. Meyers konversationsleksikon skriver herom: «En betragtelig del av de oldkirkelige forfattere er kun naadd frem til os gjennem det armeniske sprog.»

I aaret 432 mistet armenierne sin politiske selvstændighet. Byzantinerne og perserne delte riket mellem sig. Kongen i Persien, Yezdigerd 2, satte sig som opgave at utrydde kristendommen av Armenien og at føre folket tilbake til den persiske religion. Han indbød Katholicos og de mest ansete biskoper og fyrster til Persien, og tok dem saa tilfange her. Han forbød kristne religionsutøvelser og det armeniske sprog i stat og skole. For at gjennemføre disse forholdsregler sendte han tropper ind i det ulykkelige land. De fangne fyrster avsverget med munden sin kristentro og blev saa sluppet hjem. Ved sin tilbakekomst fandt de alle kirker forvandlet til hedenske templer, og folket sukket under det fremmede herredømme og den forhadte religion. De dannet da et hemmelig forbund, og paa en bestemt dag overrumplet de de fiendtlige tropper og jaget de hedenske prester tilbake til Persien. Saa erklærte perserne krig. Armenierne valgte en av sine fyrster, Wardan Mamikoniar, til anfører; han hadde før særlig udmerket sig i opstanden mot perserne. Paasken 457 drog armenierne til den persiske grænse for at forsvare sin religion og sin frihet. Krigens utfald var ubestemt; men perserne lot

[1]) Blandt disse maa særlig merkes: Moses fra Korea, Elisse, Lazar fra Barpi, Pausdos fra Byzanz. De var alle historieskrivere, og deres skrifter er oversat til fransk av Dulauvier og Delagarde, til tysk av Petermann og Hübschmann og til italiensk av armeniske munke i Venedig.

armenierne dra hjem i fred, da de hadde krig at føre andetsteds. I 30 aar vedblev de at være perserne skatskyldig; men de fik beholde sin religion i fred. I 481 forsøkte perserne endnu en gang at undertvinge armenierne og at utrydde kristendommen. Saa kom det igjen til krig, som endte med, at armenierne beholdt sin religionsfrihet.

Under den netop omtalte religionskrig blev det bekjendte fjerde økonomiske koncil holdt i Chalcedon. Armenierne kunde ikke ta del i det paa grund av krigen. Likesaalitt kunde de senere anerkjende de beslutninger om Jesu to naturer, som blev fattet der. Beslutningerne fra de tre foregaaende konciler (i Nicæa 325, Konstantinopel 381 og Efesus 431) hadde de antat. Fra det fjerde koncil av skriver sig armeniernes avvigelse fra de øvrige kristne kirker. De anerkjender hos Kristus bare een natur; derfor kaldes den ogsaa den monofysitiske kirke. De teologiske stridigheter i de græske og armeniske kirker varte til aaret 536, da armenierne paa en synode i Divin helt forkastet det chalcedonske koncil og samlet sig om den saakaldte monofysitiske troesbekjendelse.

Nu begyndte byzantinerne at forfølge den armeniske kirke. De lukket kirker og skoler i græsk Armenien. De sendte den ansete geistlighet til Konstantinopel og tvang dem med trusler om livsvarig fængsel til at anta den chalcedonske lære og til at utbrede den i Armenien. Men alle disse forholdsregler blev dog, naar alt kom til alt, resultatløse. Ikke mindre led den armeniske kirke under billedstridigheterne. Vel gik de med seier ut av striden; men allikevel sneg dog billeddyrkelsen sig litt efter litt ind.

Alle disse forfølgelser blev for intet at regne, da muhammedanismen satte sin fot ind i verden. Under dennes jernhaand led og lider den armeniske kirke og det ulykkelige folk like til den dag idag.

Først (608—750) kom araberne til Armenien, plyndret og røvet, brændte og myrdet og undertvang armenierne. Efter dem fulgte i det næste aarhundrede tyrkerne. I det 11te aarhundrede kom efter hinanden turkmenerne, seldschukerne og endelig de grusomme tartarer under anførsel av Tamerlan og Dschingiskhan. De daværende armeniske historieskrivere

beretter med taarer om de grusomheter, som armenierne maatte taale. I Wan f. eks., en by ved Wansøen, lot Tamerlan saa mange kristne styrte ned fra en vældig klippe, at de sidste slap fra det med livet, fordi likene hadde hobet sig saa høit op.

4000 unge mænd blev ved Sebastia gravet ned i jorden til halsen, og saa manøvrerte man paa dem med hester, indtil de allesammen var døde. Hundrede tusinder blev slæpt som slaver til Tartaristan. En fangen og senere løslatt munk skildrer ved siden av grusomheterne indgaaende sederne ved Tamerlans hof, tartarernes skikkelser, dragter og familieliv. Man finder endnu vidnesbyrd om barbartidens grufuldhet i de kolossale ruiner av de ødelagte slotte og klostere.

I det 16de aarhundrede blev Armenien delt mellem osmaner og persere. I 200 aar var det et tvistens eple mellem disse mægtige riker, lagt øde og utsuget avvekslende av begge. I 1820 optraadte ogsaa russerne paa kampplads en. Siden 1828 har det ulykkelige land været delt mellem tyrker, russere og persere. Men lidelsens bæger er endnu ikke tømt for dette ulykkens folk. Mens russerne med stor strenghet vil faa russisk kultur overført paa befolkningen, lar da de ukultiverte persere den i det mindste i fred; tyrkerne derimot er slemme herrer. De chikanerer sine undergivne paa alle maater, hvad armenierne stadig paany gir aarsak til ved sin haardnakkede fastholden ved kristendommen. Hænder det sjeldne træf, at en gaar over til islam, kan renegaten straks glæde sig over den kjærligste behandling. Han faar en indbringende stilling, han faar penger og andre gaver og — to vakre koner. De forfærdelige slagterier fra 1895 og 1896, da 200 000 uskyldige mænd blev dræpt og hundrede tusender kvinder og børn blev gjort til enker og faderløse, er vel i friskt minde hos alle. Og ikke nok med det har den tyrkiske sultan Abdul Hamid endnu engang bevist sin grusomhet ved de sidste blodbad i Adona og Mersina, hvor 21 000 armeniere led døden (1909)[1]).

[1]) Rygterne om, at armenierne ved egen skyld skulde ha foraarsaket de frygtelige myrderier er blit fuldstændig tilintetgjort ved offentliggjørelsen fra den nye tyrkiske regjering i august 1909. Her blev armeniernes fuldstændige uskyldighet anerkjendt i klare ord.

Saaledes lyder i korte træk det armeniske folks og dets kirkes historie. Men billedet blir først fuldstændig, naar man har berettet noget om armeniernes utvandringer.

* * *

Alt paa den arabiske regjerings tid var mange armenier utvandret mot nord. Der hadde fyrst Aschot fra Bagradunian grundet et kongerike (i slutten av det 9de aarhundrede). Dette blev ødelagt av seldschukerne (i det 12te aarhundrede). Ruinerne av hovedstaden Ani med dens 101 kirker vækker endnu de reisendes beundring. Mange utvandret til Vestarmenien, hvor i det 12te aarhundrede fyrst Ruben grundet et rike. Det er det nuværende Lillearmenien. Hans efterfølgere erobret litt efter litt hele Cilicien. Fyrst Leon II fik kongekrone av keiser Rudolf I av Habsburg og av paven. Disse hadde nemlig til hensigt at benytte kongeriket som boldverk og station for korsfarerne. Og i stor utstrækning fik de proviant og militær understøttelse av armenierne mot muhammedanerne og erobret med deres hjælp Jerusalem og det hellige land.

I det 13de aarhundrede kommer et nyt folk fra Ægypten, mamelukkerne, som under sin anfører, Saladin, blev de endelige herrer over det hellige land og 3 gange foretok rovertog til Armenien. Under det tredie av disse tog blev Leon IV, konge av Armenien, Saladins fange og blev ført til Ægypten sammen med sin gemalinde og datter. Ved pavens mellemkomst blev han løslatt. Han drog da til Spanien og senere til Frankrike, hvor han døde i Paris og blev begravet i den kongelige gravhvælving i Nôtre-dame.

Et andet tog av flygtninge, undertrykket av tartariske horder, vandret langs det sorte hav og indtil Krim over til Rusland. I det 15de aarhundrede drog hovedstaden Anis indbyggere, 100 000 i tallet, til Polen, Galizien, Ungarn og Walakiet. I tidens løp anvendte den katolske kirke alle midler for at faa omvendt disse armenier. Men da de haardnakket holdt fast ved sin tro, blev de belagt med interdikt. I 15 aar varte denne tilstand, indtil det beklagelsesværdige folk gav efter. I aaret 1603, efter den turko-persiske krig, sendte shah Abbas 50000 armeniere til Persien, og av dem drog 20000 til Indien.

Efter slagterierne i 1895 og 1896 flygtet 100 000 armeniere til Rusland og 20 000 til Amerika og Ægypten. Efter vedtagelsen av den nye forfatning i Tyrkiet, juli 1908, vendte de fleste av disse flygtninge tilbake.

Man mener, at under arschagunidernes herredømme (150 f. Chr. til 432 e. Chr.) beløp Armeniens befolkning sig til 15 000 000 [1]).

I løpet av 1500 aar er dette tal smeltet sammen til tre og en halv million, nemlig 2 000 000 i tyrkisk Armenien og Tyrkiet, 1 200 000 i russisk Armenien og Rusland, 80 000 i persisk Armenien, Persien og Indien, 25 000 i Ungarn, (16 000) Galizien og det øvrige Europa, 20 000 i Amerika og 6 000 i Ægypten

Armenierne har under al denne adspredelse ikke mistet sit sprog og forbindelsen med den armeniske kirke, som altid saa at si har bredt sine vinger over sine troende. Den blev ved at sende visitatorer fra Etschmiadzin, Armeniens aandelige hovedstad, til alle sine menigheter, forat baandet mellem moderkirken og alle dens adspredte sønner og døtre ikke skulde løsne. Disse utsendinger var ikke bare geistlige visitatorer; men som apostlene i den ældste menighet tok de sig ogsaa av utflyttermenigheternes verdslige anliggender, idet de talte stridende tilrette, grundet skoler og kirker, inspicerte fattigvæsenet o. s. v.

* * *

Det armeniske sprog er en speciel gren av den indogermanske sproggruppe. Hübschmann betegner det som et selvstændig lem paa det indogermanske sproglegeme; men i sit ordforraad er det paavirket baade av det græske, persiske og syriske sprog. Indtil det 4de aarh., paa Arschagonidernes tid, var det officielle sprog og kirkesproget persisk. Da

[1]) Denne periode er glanspunktet i Armeniens historie. Kong Artaches 1 med tilnavnet erobreren (70 f. Chr.) underla sig hele Lilleasien, Syrien, Assyrien og en del av Persien. Hans mer betydelige søn Tigran den store førte forskjellige glimrende krige med romerne paa triumviratets tid. Tiridates (280—330 e. Chr.) indførte kristendommen i Armenien.

kristendommen blev indført, stillet det sig som geistlighetens opgave at holde folket adskilt fra de hedenske persere, idet de indførte det armeniske sprog i stat og kirke og skapte en kristelig-armenisk nationallitteratur. Som før nævnt fik patriark-katholikos Sahak og prædikanten Mesrop utført dette. Den nye litteratur beriket den unge kristne stat med den armeniske bibel og mange andre kristelige skrifter. Talrige unge armeniere opholdt sig aarevis i Grækenland og bragte Vestens lærdomme med hjem. Enkelte av disse opnaadde stor berømmelse i Grækenland og Byzanz, som f. eks. filosofen David, magister Gregor og Troeresios (den uovervindelige). Denne tid kaldes den armeniske litteraturs guldalder. Den mest berømte forfatter i det 12te aarh. er katholikos Nerses Schnorbalie (den begavede), som udmerket sig baade som teolog og digter. Hans tid blir betegnet som sølvalderen. Denne blomstringstid er det slut paa med tartarernes overfald. Men om der end blev en stans i den poetiske og filosofiske litteratur, fortsatte dog historieskrivningen uten avbrytelse. Betydelige forfattere er: Matthæus fra Urha, Thomas fra Medzop, Azogik o a. Disse skrev ikke bare Armeniens historie i middelalderen, men ogsaa tartarernes, mongolernes, seldschukernes, persernes og tyrkernes. I det 17de aarh. forfattet den berømte historieskriver Arakel fra Tauris baade en almindelig verdslig historie og en historie om Armeniens mange martyrer, som fra tid til anden har beseglet sin tro med sit liv.

Mens nu alt forfatterskap visnet hen under de ugunstige forhold i moderlandet, blomstret det op i utflytterbefolkningen. Amsterdam er den første by med et armenisk trykkeri. I aaret 1615 besørget her en diakon og en kjøbmand Davids salmer trykt, og snart fulgte trykning av hele bibelen. Munken Mehitar fra Sebastien grundet i aaret 1703 en menighet paa øen St. Lazaro i Venedig, som satte sig som opgave at utbrede europæisk videnskap og dannelse i moderlandet. For uforstyrret at kunne forfølge dette maal, antok denne forsamling nogen læresætninger, som laa den romerske kirke særlig paa hjertet. To armeniske millionærer fra Indien, Murad og Raphael, testamenterte dem en million rupier til grundlæggelse av en høiskole for studerende armeniere, en

skole, som endnu er i gang i Venedig. Ogsaa her blev et armenisk trykkeri oprettet. Denne forsamling, som efter sin grundlægger blev kaldt Mehitarister, overførte paa et tidsrum av 150 aar Vestens kultur til sit hjemland; specielt skedde dette ved oversættelse av europæisk litteratur. De samlet og trykte armeniske krøniker og andre haandskrifter til det 2det aarh. I 1770 grundet patriark-katholikos Simeon i Etschmiadzin først et boktrykkeri og saa en papirfabrik. Altsaa er det armenierne, som har indført boktrykkerkunsten i Asien. I 1794 utkom i Indien den første armeniske avis. I forrige aarhundrede var Paris, Venedig, Wien, Petersburg, Konstantinopel, Tiflis og Etschmiadzin armeniernes kultursæter. Hele kulturarbeidet foregik under kirkens beskyttelse. Geistligheten var det, som satte det hele i verk.

Indtil 1860 var gammelarmenisk skriftsproget. Fra da av begyndte det levende folkesprog, det nyarmeniske, langsomt at trænge gjennem. Nu for tiden benyttes endnu gammelarmenisk i kirkerne. I løpet av de sidste 60 aar har geistligheten trukket sig mer tilbake og har git plads for lægfolk.

Den nye armeniske litteratur har utfoldet sig rikt. Det unge sprog har to mundarter: det vestarmeniske med centrer i Konstantinopel, Venedig og Smyrna, og det østarmeniske med centrer i Tiflis, Etschmiadzin og Moskva. I disse byer utgir armeniske trykkerier en mængde aviser. De vigtigste europæiske forfattere oversættes til armenisk. Av de skandinaviske forfattere er Ibsen og Bjørnson vel kjendt blandt armenierne. Av Ibsen opføres mest «Et dukkehjem», «Samfundets Støtter» og «Brand». Det er forbløffende, i hvilken grad den armeniske litteratur har utviklet sig i de sidste aartiere. Armenien kan fremvise ganske betydelige dramatikere, hvis stykker rigtignok bare opføres i hjemlandet. Lyrikerne: Gamar-Kalibax, Beschihtaschlian og Isahakian og romanskriverne Raffi, Lerenz, Schirwansade og Abaronian er delvis oversat til russisk.

For at gjøre den litterære oversigt fuldstændig maa ogsaa nævnes, at saavel katolske som evangeliske missionærer har bidradd til at berike litteraturen ved oversættelse

av mange opbyggelsesskrifter og ved at oversætte bibelen fra gammel- til ny-armenisk.

* * *

Efter de chalcedonensiske forfølgelser og forfølgelserne paa grund av billeddyrkelsen optraadte den katolske kirke med sine unionsbestræbelser, hvad korstogene gav anledning til Som paaskud for sin indtrængen benyttet de armeniernes bon om europæisk hjælp mot muhammedanerne. I det 17de aarh. drog i samme hensigt mange katolske missionærer til Armenien. Siden det 17de aarh. er der i Rom en propagandaskole, som utdanner armeniere til katolske prester. Det var dog bare et litet antal, som underkastet sig pavens herredømme. Antallet av katolske armeniere beløper sig bare til 100 000. De har den armenisk-katolske patriark i Konstantinopel til sin overordnede. Merkelig nok har den katolske kirke i Armenien vist sig at være meget fordringsløs. De armenisk-katolske prester kan gifte sig, liturgi og messe er armenisk baade i form og indhold. Det er nok at anerkjende Kristi to naturer og pavens overherredømme for at bli optat i den enesaliggjørende kirkes skjød.

Den amerikanske var den første evangeliske mission, som kom til landet (1820). Saa fulgte den engelske og endelig nu i den nyeste tid den tyske, svenske og schweiziske. Antallet av dem, som er gaat over til den evangeliske kirke beløper sig nu til 50 000 Disse armeniske protestanter er underordnet en øverste (Asgahed) i Konstantinopel. Desværre staar alle disse parter fiendtlig overfor hverandre og ogsaa overfor dem, som har holdt fast paa det gamle.

Skjønt armenierne ugjerne ser disse missioner, har de dog været til stor nytte og velsignelse for landet ved sine skoler, og efter slagterierne i de sidste aartiere ved oprettelsen av vaisenhuser.

* * *

Den armeniske kirkes lære adskiller sig fra den græske hovedsagelig ved, at den bare anerkjender een natur hos Kristus. Den har 7 sakramenter, men tar konfirmationen i

nær sammenhæng med daaben, byr ved nadverden om usyret brød, dyppet i uopblandet vin, og overlater den sidste olje alene til presterne, som først faar den efter døden. Billeddyrkelsen spiller ikke saa stor rolle som i den græske kirke, Mariadyrkelsen har sneket sig ind fra den romerske kirke, dog blir Guds moder ikke tilbedt av kvinder. Faste og skrifte er paabudt, dog ikke med saadan strenghet som i den katolske kirke. Dogmet om skjærsilden eksisterer ikke; men der læses allikevel messer, og der bedes for den avdøde sjæl. En del relikvietilbedelse forekommer. Alle martyrer baade i aften- og morgenlandet tilbedes som helgener. Ved de daglige morgen- og aftengudstjenester blir de helgener opnævnt, som falder paa kalenderdagen, og der bedes for dem. Lørdag og søndag holdes der messe.

Av det klostervæsen, som utbredte sig temmelig sterkt i kristendommens første tid, er der nu litet tilbake. Presterne er gifte; dog har de ikke lov til at gifte sig igjen, om deres kone dør. Den lavere geistlighets utdannelse er daarlig. For at avhjælpe dette misforhold, erklærte den nylig avdøde patriark-katholikos seminarutdannelse for obligatorisk. En høiere klasse av geistligheten er de i celibat levende archimandrider, som har god teologisk utdannelse. Av dem blir biskopperne valgt. Den armeniske kirkes overhoved er den i Etschmiadzin bosatte patriark-katholikos. Alle kirkens embedsmænd vælges av folket, da kirken fra første begyndelse har været demokratisk.

Kirkens forvaltning er saaledes indrettet: De av folk og geistlighet valgte verdslige og geistlige delegerte samler sig i Etschmiadzin og vælger en av biskopperne til katholikos. Da Etschmiadzin ligger i Rusland, vælges to kandidater, av hvem zaren utnævner den ene. En katholikos har følgende rettigheter og pligter: Han maa indvie den hellige olje til bruk ved konfirmationen, daaben, sidste olje, indvielse av geistlige o. s. v. (Den høitidelige indvielse finder sted med pomp og pragt een gang hvert syvende aar i Etschmiadzin). Han skal indvie de av folket valgte biskopper, sammenkalde almindelige kirkemøter og avgjøre trosstridigheter. Desuten har han med egteskapsskilsmisserne at gjøre.

Han forvalter kirke- og skolevæsenet i russisk Armenien, Persien og Amerika ved hjælp av en synode.

Tyrkisk-armenierne har en patriark i Konstantinopel, som forvalter kirker og skoler i Tyrkiet, men i trosspørsmaal staar under katholikos i Etschmiadzin. Dette patriarkat blev oprettet i aaret 1453 av sultan Muhamed II (Konstantinopels erobrer). Patriarken spiller ogsaa en diplomatisk rolle som folkets ansvarlige repræsentant hos den tyrkiske regjering.

Før i tiden var kirken folkets beskytter og repræsentant. Den inderlige forening, som derved opstod mellem folk og kirke, har holdt sig like til vor tid. Geistligheten har aldrig utgjort nogen herskesyk kaste. Skolerne er underordnet dem, men kirken er ogsaa interesseret i skolens vel. Ved siden av hver kirke staar der en skolebygning. De to er rent uadskillelige og kan begge glæde sig ved folkets kjærlighet. Da den russiske regjering i aaret 1900 lukket skolerne og inddrog skolens eiendomme, optraadte geistligheten som skolens repræsentant og tilbakeviste denne fremgangsmaate som antastelse av kirkens rettigheter. To aar efter fulgte konfiskeringen av kirkegodset; da protesterte igjen det samlede armeniske folk, ikke bare i Rusland, men ogsaa i Tyrkiet, Persien, Amerika, Indien etc.

Den armeniske kirke er ikke stivnet slik som de andre gamle kristne kirker i Orienten, den nestorianske, den jakobitiske, den koptiske og den ætiopiske. Den er levende og skikket for reformer. En reformbevægelse har man ogsaa set tegn til. Efter 1880 har katholikos Georg og Magar sendt flere geistlige til russiske og tyske universiteter for at gjøre teologiske studier. Det geistlige akademi i Etschmiadzin vælger hvert aar ut fra de forskjellige provinser 250 unge mennesker, forat de uten selv at bekoste noget kan utdanne sig til lærere eller geistlige. Ved akademiets grundlæggelse (1874) er Etschmiadzin blit arnestedet for reformbevægelsen[1]).

[1]) I Etschmiadzin er der et musæum for kirkelige oldsaker, som er meget berømt, likesaa et bibliotek med 1 000, tildels kunstnerisk utførte haandskrifter, som endnu ikke alle er utforsket. Det berømteste av dem er elfenbenbibelen, som i det 9de aarh. blev skrevet paa pergament og som har et kostbart bind av utskaaret elfenben. Ikke mindre værdifuld er den rikholdige kileskriftsamling.

Blandt den dannede geistlighet har der utviklet sig et parti, som i det kirkelige blad «Ararat» slaar til lyd for en kirkereformation. Foruten de geistlige er der ca. 1 500 unge armeniere, som studerer ved europæiske universiteter. De bringer sine landsmænd den moderne aandskultur, hvilket igjen har tilfølge, at de dannede har trukket sig noget tilbake fra kirken. Dette stadig økende misforhold har aapnet øinene paa geistligheten, saa de skjønner, at en kirkereform er nødvendig. Hovedpunkterne i den tilstræbte fornyelse er: avskaffelse av det gammelarmeniske sprog, den kjedelige liturgi, billed- og helgendyrkelsen, faste, cølibat o. a. Med andre ord: man ønsker en reformation efter evangelisk mønster Det er at haabe, at disse ønsker om en kirkens fornyelse maa naa sin opfyldelse i nærmeste fremtid.

Den nylig avdøde katholikos hadde allerede indført nogen reformer, nemlig kvindestemmeret og en lettere indgaaelse av egteskap mellem beslegtede. Han hadde sendt en rundskrivelse til geistligheten angaaende cølibatet for det høiere presteskap og to ganges giftermaal for prester. Men før han fik fuldført sine planer døde han. Den nyvalgte katholikos Matthæus Ismirlian i Etschmiadzin og patriarken i Konstantinopel, Egische Durian, har nu av sine vælgere faat i opdrag at reformere kirken

Den armeniske kirke i Tyrkiet har en særlig opgave at fylde. Efter den nye forfatning kan den frit faa utfolde sig. Det ungtyrkiske parti kalder armenierne sine lærere i den politiske fornyelse. Begravelsespladsene til de til forskjellige tider faldne armeniske ofre blir besøkt og æret av ungtyrkerne. Dette bringer haab om, at der nu endelig skal være slut paa forfølgelse og lidelse for armenierne. Ungtyrkernes brodersind for armenierne beviser ikke bare armeniernes uskyldighet, men ogsaa deres kulturelle modenhet, som der allerede for 30 aar siden blev levert bevis for ved deres utilfredshet med den gamle regjering. Og armenierne har ogsaa virkelig været Tyrkiets surdeig. Den samme rolle vil forhaabentlig ogsaa kirken spille overfor muhammedanismen, en opgave, som den *gamle* kirke dog ikke er voksen. Det er en tysk bok om missionen i Orienten, som har fortjenesten av at ha gjort opmerksom paa det forhold. Den tyske prest Stier, som har

reist meget i Armenien og personlig har lært at kjende den armeniske kirke, er av den bestemte opfatning, at tiden er inde for en reform av den armeniske kirke slik, at den vilde kunne bli en værdifuld forbundsfælle for den evangeliske mission blandt muhammedanerne.

Kunde der ved disse træk være bidradd noget til at interessere de dannede kredse i Norge for det armeniske folk og dets kirke, vilde det være forfatteren meget kjært. I Tyskland har der i mange aar eksistert en forening, som har sat sig som opgave at hjælpe frem en kirkereformation i Armenien. Skulde der blandt læserne av dette findes nogen, som vilde ta del i dette arbeide, kan de henvende sig under følgende adresser: Professor Dr. Rade, Marburg a. L., og Pastor Stier, Alten bei Dessau.

Blandt den dannede geistlighet har der utviklet sig et parti, som i det kirkelige blad «Ararat» slaar til lyd for en kirkereformation. Foruten de geistlige er der ca. 1 500 unge armeniere, som studerer ved europæiske universiteter. De bringer sine landsmænd den moderne aandskultur, hvilket igjen har tilfølge, at de dannede har trukket sig noget tilbake fra kirken. Dette stadig økende misforhold har aapnet øinene paa geistligheten, saa de skjønner, at en kirkereform er nødvendig. Hovedpunkterne i den tilstræbte fornyelse er: avskaffelse av det gammelarmeniske sprog, den kjedelige liturgi, billed- og helgendyrkelsen, faste, cølibat o. a. Med andre ord: man ønsker en reformation efter evangelisk mønster Det er at haabe, at disse ønsker om en kirkens fornyelse maa naa sin opfyldelse i nærmeste fremtid.

Den nylig avdøde katholikos hadde allerede indført nogen reformer, nemlig kvindestemmeret og en lettere indgaaelse av egteskap mellem beslegtede. Han hadde sendt en rundskrivelse til geistligheten angaaende cølibatet for det høiere presteskap og to gauges giftermaal for prester. Men før han fik fuldført sine planer døde han. Den nyvalgte katholikos Matthæus Ismirlian i Etschmiadzin og patriarken i Konstantinopel, Egische Durian, har nu av sine vælgere faat i opdrag at reformere kirken

Den armeniske kirke i Tyrkiet har en særlig opgave at fylde. Efter den nye forfatning kan den frit faa utfolde sig. Det ungtyrkiske parti kalder armenierne sine lærere i den politiske fornyelse. Begravelsespladsene til de til forskjellige tider faldne armeniske ofre blir besøkt og æret av ungtyrkerne. Dette bringer haab om, at der nu endelig skal være slut paa forfølgelse og lidelse for armenierne. Ungtyrkernes brodersind for armenierne beviser ikke bare armeniernes uskyldighet, men ogsaa deres kulturelle modenhet, som der allerede for 30 aar siden blev levert bevis for ved deres utilfredshet med den gamle regjering. Og armenierne har ogsaa virkelig været Tyrkiets surdeig. Den samme rolle vil forhaabentlig ogsaa kirken spille overfor muhammedanismen, en opgave, som den *gamle* kirke dog ikke er voksen. Det er en tysk bok om missionen i Orienten, som har fortjenesten av at ha gjort opmerksom paa det forhold. Den tyske prest Stier, som har

reist meget i Armenien og personlig har lært at kjende den armeniske kirke, er av den bestemte opfatning, at tiden er inde for en reform av den armeniske kirke slik, at den vilde kunne bli en værdifuld forbundsfælle for den evangeliske mission blandt muhammedanerne.

Kunde der ved disse træk være bidradd noget til at interessere de dannede kredse i Norge for det armeniske folk og dets kirke, vilde det være forfatteren meget kjært. I Tyskland har der i mange aar eksistert en forening, som har sat sig som opgave at hjælpe frem en kirkereformation i Armenien. Skulde der blandt læserne av dette findes nogen, som vilde ta del i dette arbeide, kan de henvende sig under følgende adresser: Professor Dr. Rade, Marburg a. L., og Pastor Stier, Alten bei Dessau.

TAKNEMLIGHET

Eidsvoldsmonumentets idé.

Det har forbløffet mange, at der virkelig for alvor kunde bli fremsat forslag om et Eidvoldsmonument i form av et tysk Bismarck-taarn eller en «Ruhmeshalle». Det er ikke for at si noget vondt om tyske mindesmerker, men en faar da kunne si, at for en nordmand er hele dette væsen saa *personlig* usmakelig, saa klumpet og saa klingklangtomt, at det vilde brænde en i sjælen om Norge ikke skulde kunne samle sit sind i noget mere aandsbaaret end i disse murstens- eller graastenskolosser. Og behøver jeg si, at det ikke bare vilde bli nordmænd som blev flate ved slike tegn paa national forpuppethet? Tænk Dem en tysker med et litt videre syn faa øie paa det, end sige andre nationers reisende!

Skal vi saa ikke heller faa en mængde «grupper» med forklarende visitkort paa? Kanske med en symbolik, som ogsaa kunde trænge visitkort? Og skal vi saa faa en kupon paa anerkjendt dannelse for dem, som «synes det er storartet?» Og skal vi *i vore hjerter* den dag alle føle en dyp skuffelse naar dækket falder? [1])

[1]) For den som ikke gjennem en lang forelskelse i et symbol har faat sig til at finde dette klart og forstaaelig (for alle!) er det umulig at gripe den alvorlige mening i et forslag som det nys fremkomne: at reise som Eidsvoldsmonument midtpartiet av Vigelands fontæne, de 6 kraftmandfolk som paa sin nakke løfter det digre vandfat. For den som er totalt symbolblændet blir dette til det kunstneriske uttryk for det som skedde i 1814: «Enig og tro til Dovre falder». — — «Vi løfter i flok». (Denne forklarende devise maatte anbringes i muskulaturen). Og friheten (repræsenteret av vandfatet) er et velsignelsens kildevæld for folket. — Der truer selv fra de ledendes hold en ren sværmeriskhet i symbolisme, saa litt rationalisme synes at være paakrævet. For sig selv faar man vælge hvad symbolik man vil; naar man vælger paa folkets vegne kræves der forstaaelighet for fler end de faa.

Tænk om vi kunde faat noget, som bar os litt op fra kivet og smaaligheten. Noget som sa os at vi kives ikke for kivets skyld, at over alle personer og konstellationer av mænd og partier staar dog een stor følelse, den vi ellers let glemmer, følelsen av et livsberettiget folk, som gjør sin gjerning for at hævde sin hjertesak: Norges frihet og vekst. Noget som satte hele denne kamp ind i den fælles grundfølelse, som vi alle bærer inderst inde i vort nationalsind, tanken som saa skjælvende ligger under 1814 og 1905: Kjærligheten som blir brændende av tak naar vi ser os om og tænker paa det som skedde med os.

Dette er fortidens betydning for dagen. La gaa at der i 1905 (eller kanske mest *efterpaa*) var megen opblaast følelse. Det gaar allikevel ikke an at hefte sig for meget ved den, naar man skal gripe det væsentlige ved de maaneders minde i os. Det brautende *maa* træ frem i slike stunder, da er netop dets time, og basunerne *høres* jo bedre end hjertets slag Læg imidlertid øret til folkehjertet (i forbindelse med 1905 er det ord ikke tomt-sentimentalt) saa skal enhver maatte erkjende, at i grunden var her mere egthet end der roptes op om. Og dette er ikke tapt, fordi om der siden er løpet mere smaa-trætte ind i politiken end vi synes der var før. Man kunde snarere spaadd at slik maatte det efter menneskelig vis gaa. Det er derfor en stor feiltagelse naar ironikerne tror de kan spotte hele 1905 ved at peke paa den efterfølgende smaalighet. Der er ved det aar trods alt skapt et grundfond av ægthet i vor nationalfølelse, — selv om dette grundfond ikke kommer til syne under den daglige børstrafik. Saa sandt som en fælles oplevelse altid virker konstituerende for menneskers forhold til hinanden, saa er ogsaa historien et sterkere baand mellem et folks mange led end vi til daglig behøver at merke.

Derfor skulde et historisk mindesmerke være et uttryk for dette fællesskap, bære vores alles erkjendelse av det fælles vi er gaat ut ifra.

Men hvordan i al verden finde noget som kan uttrykke et folks følelse overfor fædrelandets historie?

Der er reist mange mindesmerker for historiske epoker. I regelen er det jo konger til hest. En stor søile med ka-

noner omkring kan ogsaa gjøre det. Enkelte vilde hovdinger har istedet avhuggede hoder hængende rundt omkring sig. Det hele kan ogsaa gjøres uten symbolik: ved søiler som faar et navn (og inskriptioner) som minder os om det avsnit i historien, som skulde markeres.

Ingen av disse utveie kan imidlertid løse opgaven: at bringe et plastisk uttryk for *vor* nationalfølelse overfor historien. Det vil si for den nærmeste historie. Der blir selvfølgelig forskjel paa hvilken historisk epoke vi skal mindes. Vikingetogene driver ikke egentlig nogen takkens bølge op i os.

Som tyskerne til minde om sin ening har reist Niederwalddenkmal, Germania i rustning med sverdet og kronen, saa kunde der nok være dem som vilde finde det karakteristiske for 1814 uttrykt i et symbol paa vor krigerære. Men selv for en ydre maalestok vilde dette ikke strække til. Det vilde ikke være *hele* 1814, ikke slik som det var og ikke slik som vi føler det naar vi tænker paa det. Der var jo en tapperhet ikke alene i vaabenbruk, men ogsaa paa felter, hvor det moralske mot sættes paa prøve: der laa dristighet i *hele situationen*. Vi faar det rette billede paa dette høie spil naar vi ser for os en David overfor en Goliath. Vi stod Norge overfor Europa.

Hvad er det for en følelse et tilbakesyn da vækker? Naar situationen var større end vi kunde magte den med nogenslags beregning? Lokker mindet da til at slaa stolt og haardt paa vor klinge? Eller lar det os — i fuld bevidsthet om alt vi selv kjæmpet — med aapen pande sende en bølge av *taknemlighet* op fra vort sinds inderste gjemmer? Ingen som *levet* 1905 med vil være i tvil om svaret.

Men *taknemlighet* kan vel hverken siges at være et nationalt tegn eller et tegn paa styrke? Det er snarere vekt og mat?

For det første er det ikke unationalt. Hvad er det som — særlig hos de mindre, frihetskjæmpende folk — mere ombølger helteførernes og kamptidernes minde end taknemlighet? *Taknemlighet er nationalbegeistringens forædlingsprodukt naar den gaar gjennem et tænkende sind.*

Og for det andet er taknemlighet ikke noget blødagtig. Læs en krigshistorie som paa en gang er en *menneske*historie, læs Fänrik Ståls Sägnar, mer gjennemgløtet av fædrelandsk krigerstyrke end alle kanonmindesmerker tilsammen, læs der f. eks. det gripende parti «Døbeln vid Juutas», hvor den store hærfører efter slaget staar langt borte fra seiersjubelen i leiren, med sin stridshest bundet ved siden, alene i natten:

«Den bleke mannen såg med lugn mot höjden,
och från hans läppar ljödo dessa ord:

«En plikt är fylld, de segrat mina leder:
ett värf är öfrigt, äfven det är mitt.
Fritänkare jag nämns, det är min heder;
friboren är jag, och jag tänker fritt.
Dock vet jag, att hvar helst min tanke hunnit,
har ytterst dig den sökt och dig blott funnit,
du, i hvars vilja lifvets banor gå.
Det är till dig, jag blickar mot det höga.
Här, där blott döden ser med slocknadt öga,
kan utan vittnen jag dig tacka få.

Du skänkt mig åter fosterland och vänner
den stund, vårt hopp var djupt i mörker sänkt;
du skådar allt, rannsaka hvad jag känner,
och se, om jag vet skatta, hvad du skänkt!
Må slafven för sin Gud i stoftet ligga;
jag kan ej krypa, har ej lärt att tigga,
jag söker gunst ej och begär ej lön.
Jag vill blott glad inför ditt anlet stanna
med eldadt hjärta och med upprätt panna,
det är min manliga, min fria bön.

Du gaf mig kraft att stridens massor hvälfva
i omotståndlig fart från trakt till trakt,
min kropp är bräckt och mina lemmar skälfva,
hvad hade jag förmått av egen makt?
Ja, jag har segret. Kringhvärfd, innesluten,
ser Finlands här en väg till räddning bruten,
en ban till bragder öppnad genom mig;
dock är det du, blott du, som frälst oss alla,
min Gud, min broder, hur jag dig må kalla,
du segergifvare, jag tackar dig!»

Dette er som et interiør i et *menneskeliv* under de store krigerbedrifters ydre forløp. Det er *indsiden av historien.* Det viser os at det som lever, inderst er av samme natur, om end de ydre omstændigheter kan veksle fra kuglernes hvinen til noternes fredeligere forsendelee. Saa længe man savnet syn for denne dypere indside maatte det bli kanoner og sverd som præget mindesmerket. Men nu naar det sjælelige er gaat klart frem som det selvstændige hjerteslag i tingen, hvorfor skal vi da ligge igjen i det gamle sprog, hvorfor skal vi ikke nu la mindet faa præg av det aandsbaarne?

Det forekommer mig at *Gustav Lærum* har grepet grunddraget i vore 1814-følelser (slik som vi har dem gjenspeilet og fæstnet ogsaa i 1905), naar han har gjort *taknemligheten* til det ene sterke drag i Eidsvoldsmonumentet.

Men nu møter der en ny vanskelighet. Ynglingen, som (uten sentimentalitet) bøier det ene knæ og reiser sit hode opad — er det ikke noget specielt kirkelig? Blir det ikke bare geistligheten og kirkefolket, som deri faar et sandt uttryk for sit sinds tanker overfor frigjørelsesverket?

Først en liten anmerkning til dette ord «bare». Selv om der nu efterhaanden har dannet sig en liten legaliseret fritænkergruppe under de sidste aars krystallisationsproces, saa har dog denne utskilning ogsaa havt tilfølge, at saare mange som før stod med i den brændende opposition nu litt efter litt drages over og begynder at hævde *aandsværdierne* i disses egenart, — selv om der nok er mere individualisme med i spillet i vore dage, end tilfældet har været i nogen tidligere historiens epoke. Derfor, stort set, spør det norske folk, — og da kanske særlig med nationalfølelsen og det dypgaaende i denne til bakgrund, spør om det ikke i bund og grund *føler religiøst*, om det ikke — om det først gjaldt — mand av gaarde bekjendte at *tro* er sindets sandeste tale? I grunden blir det ikke mange, som da forurettes om nationalmindet faar et religiøst anstrøk.

Men nu er det ogsaa det med taknemlighetsfølelsen, at den slet ikke behøver at være begrænset blot til det bevisst religiøse sindelag. Der kan vælde op i mennesket en stor tak, stigende av sig selv, banende sig vei uten at spørge om

ræsonnement, og den har intet sted at vende sig hen, men søker mot det uendelige, fordi først der er rum nok for den. Mindes jeg ikke feil er det Strindberg, som et steds har sagt: Jeg var saa grænseløst lykkelig, at min eneste ulykke var, at jeg ingen hadde at takke for al denne lykke. — Den samme tanke ogsaa i Valdemar Vedel «Nicodemus' skriftemaal»: «Og dyp taknemlighet — som jeg blot ikke visste hvor jeg skulde adressere hen — blir levende i mig: for blodet, der ruller gjennem aarene, for safterne der siver gjennem legemet, for hele livets fylde og rigdom i mig og om mig».

Eksemplerne er ikke enestaaende, de er tvert imot karakteristiske. Den dypeste omtanke og omsigt føder taknemlighetsfølelse. At denne for en kristen faar en retning, er intet støtende for de utenforstaaende, naar disse selv føler takken i sig. Naar det gjælder en figur som Lærums maatte desuten symbol-forstaaelsens mestre være de sidste til at staa fast med en forklaring som passer netop ogsaa for dem.

Det er ikke bare paa asfalten at forstaaelsen av et nationalmindes karakter gror. Derfor maa ogsaa andre hensyn end de rendyrket kunstneriske dennegang veie særlig. Hvorfor skal ikke de umælende faa ha en mening om det merke de helst ser reist som uttryk for deres fædrelands minde om den historie vi er vokset frem av?

La Lærums knælende yngling bli tat litt oftere ind i aviserne, saa folk faar rigtig fæstnet den i sit sind. Saa kan de mot den bakgrund bedømme alle de kunstprodukter som dukker frem hver anden søndag.

Der er selvfølgelig mange andre symboler man kunde ønske med. Av dem alle var knapt noget mere berettiget end enighetens. Men selv dette — som i mindetokroningens kjæde av haandslag har faat sit uovertræffelige uttryk — er jo et bimotiv, som fuldstændig gaar op i den alt favnende taknemlighet.

Ser vi fremover mot den historie, vi selv skal være med at skape, da sker det til tonerne av «Jeg vil verge mit land» — i visse stunder med den stille alvorstanke «ogsaa vi naar det blir krævet» —, men ser vi tilbake, da forenes haabet og viljen for vor fremtid i den bølgende malmsterke

tak for de tider, da livskaarene vore blev slik som de er, da er det vi synger – og hvem synger ikke det vers med?

«Norske mand i hus og hytte
tak din store Gud,
landet vilde han beskytte,
skjønt det mørkt saa ud.
Alt hvad fædrene har kjæmpet
mødrene har grædt,
har den Herre stille lempet,
saa vi vandt vor ret».

Taknemlighet maa være Eidsvoldsmonumentets idé. Enkelt og sterkt maa den bæres frem. Finder man den ikke tilfredsstillende formet i Lærums utkast, saa faar der forsøkes en anden inkarnation. Men vi maatte bli enige om at mer løftende, mer samlende og mer sandt end som *taknemlighet* kan mindet om vor uavhængighetskamp ikke bæres frem.

Eivind Berggrav-Jensen.

RÆVESAKSEN.

Gamle Feiring paa Rygg og agronomen hans stod og saa nedover turnipsakeren, hvor det var faret stygt frem.

Nei, dette gaar ikke, sa Feiring. De ser jo selv at de ikke tror noget paa opslagene Deres. Nu faar det bli alvor av. Det skal ikke bli bare med knips i lommen nu længer. Ikveld sætter De rævesaksen dernede.

Han pekte ned mot en bred oprotet rand.

Ja, som De vil, svarte agronomen. Men jeg synes det er farlig. Der kunde hænde en ulykke. Ialfald maa vi først sætte op endda en plakat paa stationen, og det en som ingen kan komme forbi uten at se den.

Det kan De godt. Men dette uvæsenet maa det nu bli ende paa. Naar jeg har varskud, saa faar roverne selv ta følgerne.

Han sa det haardt og knep læberne fast sammen, saa de blev til bare en smal stripe der under ornenæsen.

Saa gik gamlingen ind gjennem haven, og agronomen til sit arbeide længer nede paa eiendommen.

De møttes ikke mer før efter kveldstid.

Er det gjort? spurgte Feiring.

Ja, svarte agronomen. De var ikke av mange ord nogen av dem.

Men oppe paa Bergspladsen brændte det lys længe den kvelden. Som et blankt øie skinte det ut gjennem det orvesle vinduet. Og folk som saa det sa:

Det er nok kleint med hu Mari nu, eftersom de ikke slukker.

Og det var kleint.

Vesleper kjendte at hun var saa kold paa hænderne. Han strøk dem og gned dem og la sit varme kind ned paa dem. Men ingenting hjalp. Saa vilde han prøve at lægge i ovnen, om det kanske kunde hjælpe.

Men hele tiden hikstet og graat han. For han tænkte bare paa dette, at nu gik vel mor ogsaa fra ham, akkurat som far gjorde ifjor.

Og saa vilde han bli ganske alene — —.

Per, Vesleper, kom hit, sa Mari hæst og kortpustet.

Her er jeg mor, hikstet han.

Tror du at du kunde faa tak i presten for mig — og saa be ham ta med sig sakerne til nadverden?

Per svarte ikke, for han var ræd, nu det var saa mørkt. Og det forstod moren.

Du skal ikke være ræd Vesleper. «Den Gud vil bevare, han er uten fare,» bare husk paa det du, saa gjør du nok dette ogsaa for mor.

Hun drog ham ind til sig og kysset ham, fulgte ham saa med øinene, mens han vasket sig og tok paa sig trøien, og saa langt, langt efter ham da han forsvandt gjennem døren — ut til mørket og nattekulden.

«Den Gud vil bevare, han er uten fare,» gjentok hun ganske sagte og foldet de magre fingrene.

Først blev Per staaende litt utenfor døren. Aa, saa ræd han var. Mest for at gaa forbi kirkegaarden.

Nei, det vaager jeg ikke, tænkte han. Satte saa kursen bent paa prestegaarden, over jorder og aker, saa fort som de smaa benene kunde bære ham.

Men hjemme laa Mari og ventet. Blev trættere og trættere. Kom han da aldrig igjen Vesleper. Og presten med sakramentet — —.

Hun lukket øinene. Aa saa træt.

Det grydde av dag, lampen var tom. Men hun kunde ikke løfte haanden og slukke den.

Da den første solstraale naadde ind gjennem ruten aapnet hun øinene og smilte mot den — den kom som svar paa alt det hun hadde ligget og bedt Gud om at sørge for Vesleper, syntes hun.

Og med det smilet sovnet hun bort fra al sin sorg og nød her paa jorden.

Netop ved den tid kom agronomen paa Rygg gaaende ned paa turnipsakeren for at se til rævesaksen. Paa lang avstand saa han der sat noget i den.

Men aa! Da han kom nærmere, fik han se at det var en blek liten gut — Vesleper efter Per Bergspladsen.

Hvordan er du kommet hit da stakkars liten? spurte han ræd.

Men Vesleper kunde ikke svare. Og ikke graat han heller. Ikke det engang hadde han magt til mer.

Agronomen løste gutten og bar ham op paa sit kammer. Det ene læggebenet var brukket. Da Per kom rigtig til at sanse sig igjen, fortalte han om sit ærend og om sin rædsel før kirkegaarden. Og saa bad han om at faa komme hjem til mor. Men først maatte doktoren stelle med benet hans, og det tok tid.

Gamle Feiring kom bort til gutten, der han laa paa agronomens seng.

Mor din er vandret Vesleper — — Men nu skal du være *min* søn.

Han sa det saa vekt og bløtt — med tykt, graatkvalt mæle. Og læberne hans var ikke tynde og sammenknepne. Det skalv om dem.

Saa gik han fort ut.

Men Vesleper forstod intet av det hele. Bare tænkte paa mor som laa alene derhjemme i den kolde stuen.

Men i Feirings store soverum blev der gjort «storrent», og en liten pen seng blev hentet fra byen og sat derind.

Den var til Vesleper.

Og den gamle ungkaren, Paul Theodor Feiring blev saa blank i sine staalgraa øine, naar han saa paa gutten. Og det sterke, kvasse maalet hans blev vekt og mykt.

Men naar Vesleper strakte sine smaa arme mot ham og drog ham ned til sig, da gjemte han sit ansigt i guttens lyse lokker.

For han kjendte en underlig skjælving ved mundvikene, og den maatte Per ikke faa se.

Der kom sol og varme ind i de store kolde stuerne paa Rygg.

Og rævesaksen blev sat bort blandt andet gammelt skrap.

Regine Brun Arctander.

LITERATUR.

Anmeldt av *Olav Sinding:*

Andrea del Sarto von professor *Knapp.* M. 4,00.

Giorgione und Palma Vecchio von *Max von Boehn.* M. 4,00. Velhagen et Clasings forlag, Leipzig.

Disse to nylig utkomne rikt illustrerte kunstbøker gir os et ret levende bilde av tiden fra ca. 1500 til ca. 1530 i Italien. Helgnerne, Trecentos og Quatrocentos, «kjære Guds hellige», er nu omkring 1500 paa god vei til at detroniseres. Et 100 aar tidligere tronet de endnu som ideale, høit ærede forbedere over by og bygd, over alle stænder, alle lang, rike og fattige, mænd og kvinder. Hyppig besøkte de sine venner paa jorden for at lytte til deres hjertesuk, lindre deres smerter og bære deres bønner frem for Kristi trone deroventil og ved sin midlervirksomhet formilde hans retfærdige harme. Men hos de italienske kunstnere ved ca. 1500 er de — og det i særlig grad hos *Andrea del Sarto* og *Palma Vecchio* - blit let idealiserte ateliermodeller. Hvor langt borte er vi ikke alt kommet fra en Fra Anglicos rene, høie guddomsherlighet beskuende helgenskikkelser eller fra en Botticellis anelsesfulde, sjælfulde madonnaansigter! Andrea del Sartos «hellige» har endog som oftest et noksaa sanselig drag, der gjenspeiler kunstnerens egen av ulykkelig lidenskap plagede indre. Det geniale ved ham er hans vidunderlige farvesans: Hans farver smelter i hinanden paa fuldkommen vis, hans lys er klart og hans skygger gjennemsigtige, og gyldne lys og dunkle skygger kaster et eget straalende skjær over hans talrige, men kun en sjelden gang inderlige og varme kirkebilder og husandagtsbilder.

Giorgione er selvfolgelig ogsaa barn av sin tid og er derfor realist. Men som den store kunstner og den dype religiøse tænker, han er, forstaar han dog at gi sine, desværre saa faatallige, helgenbilder og Kristusbilder baade dybde og vælde. Hans madonna i Castelfranco, hans de tre mager grundende over Kristi fødsels hemmelighet (nu i Wien) og hans korsbærende Kristus (nu i Boston) er ægte og dype religiøse sjælemalerier.

I *Palma Vecchio* møter vi et rent motstykke av Giorgione. Han laa mer for det utvortes og skildrer i sine bilder, hvorav de fleste er bestemt til at pryde Venedigs kirker og kapeller, igrunden kun venetianernes brede makelige velvære, deres pragt og deres glans. Likesom Andrea del Sarto, saa har Palma Vecchio sin styrke i sine bilders prægtige farvevirkninger. Max von Boehn har paa yderst fortjenstfuld vis skildret de to saa forskjellige kunstnere og navnlig gjort klart, at det er umulig at forstaa Titian uten at kjende til hans nære sammenhæng med Giorgione og Palma Vecchio.

KUNSTEN SOM LIVSVÆRDI.

Et Foredrag af Prof. *L. Dietrichson.*

Indledning.

Spørgsmaalet om, hvori Kunstens Værdi for Livet bestaar, om dens Omfang, Indhold og Begrænsning hører til Æsthetikens og Ethikens allervanskeligste, og Vanskeligheden er af meget kompliceret Natur. Naar De, mine Damer og Herrer, nu har ønsket en Udredning av Spørgsmaalet fra min Haand, maa jeg allerførst bede Dem erindre, at De ikke har vendt Dem til den rette Mand. For det første er jeg en *gammel* Mand, der kanske har tabt mere af Følingen med den nye Tid end jeg selv ved. Dernæst er jeg ikke Kunstfilosof og end mindre Ethiker eller Religionsfilosof, men ganske simpelt Historiker — Kunsthistoriker. De vil saaledes ikke af mig forlange, at jeg skal sige Dem noget Nyt. Jeg er henvist til helt beskedent at referere de vigtigste af de allerede existerende Bidrag til Spørgsmaalets Løsning, til at veje dem mod hinanden og til deraf at drage et Resultat ved Hjælp af de Midler, et langt Livs uafbrudte Syslen med Kunstens Historie har givet mig ihænde. Men jeg fremhæver udtrykkelig, at De vil kunne finde Kjernen af hvad jeg kan sige Dem ved at studere de to Hovedbetragtninger, som jeg stadig kommer til at berore i min Fremstilling: Schillers Breve «Ueber die ästhetische Erziehung des Menschen» med hans øvrige dertil knyttede Afhandlinger[1]) samt Marten-

[1]) Schiller, Ueber die ästhetische Erziehung des Menschen (Cottaudgaven 1867 p. 1358 ff.). Ueber Anmuth und Würde (ib. p. 1306 ff.). Ueber das Pathetische (ib. 1328 ff.). Ueber den Grund des Vergnügens an tragischen Gegenständen (ib. p. 1338 ff.). Ueber die tragische Kunst (ib. p. 1343 ff.). Ueber die nothwendigen Grenzen beim Gebrauch schöner Formen (ib. p. 1397 ff.). Ueber naive und sentimentalische Dichtung (ib. 1406 ff.). Ueber den moralischen Nutzen ästhetischer

sens udtømmende Behandling af Spørsmaalet i hans «Christelige Ethik»[1]), til hvis Resultater jeg i Hovedsagen tror at turde slutte mig. Jeg kunde forsaavidt gjerne blot have henvist Dem til Studiet av disse to Forfattere; men da maaske ikke Alle har Forudsætningerne for at kunne følge deres Fremstilling og denne ialfald, for at komme i Kontakt med vor Tids Kunstopfatning, fordrer adskillige Tillæg, har jeg troet mig forpligtet til at imødekomme Deres Ønske om, at jeg skulde give Dem en Orientering ud fra mit eget, vistnok overfor den moderne Æsthetik meget kjætterske Standpunkt. Thi hele den første Trediedel af vort Foredrag: «Omfanget af Kunstens Livsværdi» staar helt for min egen Regning og støtter sig udelukkende paa, hvad jeg vil kalde min Erfaring. Jeg frygter for, at man om disse mine ulærde Betragtninger vil sige: at de er en Røst ikke saa fjern som «fra den syvende Himmel» men tværtimod at de er en Røst fra neden, «de Profundis». Men det faar ikke hjelpe. Tiden faar vise, om det er Fortidens eller Fremtidens Æsthetik jeg hævder. *Dagens* er det ialfald ikke. Jeg er mig meget vel bevidst, at det i de moderne Æsthetikeres Øjne maa synes at være «gammeldagse» og «overvundne» *Stand*punkter jeg hævder; men mit *Syns*punkt er ialfald nyt. «Og er der Nogen, som ikke forstaar, hvad her skal tales om, saa tales der ikke til ham.»[2])

Sitten (ib. p. 1440 ff.). Ueber das Erhabene (ib. p. 1443 ff.). Gedanken über den Gebrauch des Gemeinen und Niedrigen in der Kunst (ib. p. 1449 ff.).

[1]) H. Martensen, Den christelige Ethik. Den specielle Del, Første Afdeling: Den individuelle Ethik, 2det Oplag, Kjøbenhavn 1878 (p. 54 ff.) og samme Verks: Anden Afdeling: Den sociale Ethik, 2det Oplag, Kjøbenhavn 1878 (p. 297 ff.).

[2]) Da det i en mig nylig tilsendt Artikel i et udenlandsk Tidsskrift netop i Anledning af et Angreb, jeg udenfor Norge engang har ført mod en ny, men falsk Theori siges, at man her kan se, at det *Nye* ikke altid kan have Fordring paa *som saadant* at være det *Sande*, og alligevel eller netop derfor behøver han (jeg) aldeles ikke at staa fremmed overfor det Gode, som er nyt eller det Nye, som er godt» — har jeg faaet Opmuntring og Mod til at fremlægge mit Forsvar for en Anskuelse, som jeg tror til alle Tider og under alle Forhold vil have en vis Gyldighed.

I.

Omfanget af Kunstens Livsværdi.

Om Indholdsværdiernes Betydning i Kunsten.

Kunstværdier og Livsværdier — Reflekteret og naiv Kunstnydelse — L'art pour l'art, l'art pour la vie.

Eier Kunsten overhovedtaget nogen Værdi for Livet, for alle Mennesker, som berøres av den? Eller er den en esoterisk Verden, kun tilgjængelig for faa udvalgte Aander og saaledes uden andet Værd end «Skrinet med det Rare i» for alle os Andre, som blot udenfra kan se ind i dens lukkede Have, men ikke er blevne delagtige i dens Udøvelse? Naar undtages den raaeste, helt uimodtagelige Hob, for hvem «Hekuba Intet er», og de snævreste Pietister, for hvem Kunsten kun er fordærvelig «Øjenslyst», har alle Tider og alle Retninger været enige om at besvare Spørgsmaalet, om Kunsten har et Værd for Livet, bekræftende[1]).

Men alligevel faar vi netop i vore Dage, ikke fra Pietisterne, men fra et ganske andet, jeg havde nær sagt modsat Hold, fra hvilket vi mindst skulde vente det, nemlig fra den moderne Kunsts og Æsthetiks egen Leir høre Kunstens Livsværdi vel ikke helt benægtet, men dog i høi Grad indskrænket, idet en æsthetisk Retning, som jeg vilde kalde den *puristiske,* søger at hævde en Skilsmisse mellem Kunstværkets «rene Form» og dets «Indhold», idet dette sidste ikke skal have Noget med Kunsten at gjøre, hvorved *Omfanget* af Kunstens Livsværdi indsnævres i den Grad, at det, hvis den havde Ret, neppe var Umagen værd at tale om Kunsten som *Livs*værdi for os almindelige Dødelige. Jeg skylder at tilføie, at det hovedsagelig kun er i Billedkunsten denne Anskuelse gjør sig gjældende, hvad der allerede i og for sig er

[1]) Naturligvis følger deraf, at *slet* Kunst, navnlig slet Skjønliteratur og usædelige Billeder øver en tilsvarende skadelig Indflydelse paa Livet, og at daarlig eller *misforstaaet Anvendelse* af *god* Kunst — t. Ex. de bekjendte Følger af Schillers Røvere og Goethes Werther — ligeledes frembringer daarlige Resultater for Livet. Men her tales selvfølgelig om virkelig Kunst og virkelig Kunsttilegnelse.

betænkeligt for Theorien, mens Architekturen, Musiken og Digtekunsten kun lidet berøres af den[1]).

Den nævnte Retning udgaar fra de to i og for sig ganske rigtige Sætninger: «Kunsten er ren Form» og «Kunsten er til for sin egen Skyld». Ganske vist er Kunsten «ren Form», men dermed er ikke alt sagt, som maa siges om Kunstens Forhold til Formen, og ganske vist er Kunsten ligesom Videnskaben og alle andre ideale Magter til «for sin egen Skyld»; men den er samtidig ikke *blot* til for sin egen Skyld. Det Enkelte er overalt til baade for sin egen og for det Heles Skyld, for at fremme sin egen og dermed Menneskehedens store Udvikling, og Kunsten danner naturligvis ingen Undtagelse herfra. «L'art pour l'art» har sin Rigtighed, men «l'art pour la vie» har ogsaa sin Rigtighed. «L'art pour l'art» har sin Ret for Kunstneren, men «l'art pour la vie» har sin Ret for den, som skal hente Glæde af hans Verk. Det gjælder at bringe de to Theorier i Harmoni med hinanden. Skal vi vove et Forsøg herpaa?

Goethe udtaler etsteds nogle fortræffelige Ord om Kunsten som Livsværdi. Han udgaar fra Schlegels bekjendte Ytring om Bygningskunsten som «eine gefrorene Musik» og skildrer os en harmonisk bygget Stad som et «forstenet Toneverk»: «Tonerne» — siger han — «dør hen, men Harmonien lever. En saadan Stads Borgere vandrer og færdes mellem evige Melodier, Aanden kan ikke synke, Virksomheden ikke sovne ind, Øiet overtager Ørets Funktioner og Pligter, og midt i Hverdagslivet føler Borgerne sig i en ideal Tilstand. Uden Reflexion, uden at spørge om Aarsagen dertil, bliver de delagtige i den høieste sædelige og religiøse Nydelse. Man vænne sig til at gaa op og ned i Peterskirken, og man skal føle noget analogt med det, vi har vovet at udtale. I en

[1]) I Architekturen har vi i det 19de Aarh. seet den puristiske Retning gjøre sig gjældende i Praxis, nemlig i disse Restaurationer af gamle Bygninger, der uden Sans for det historiske Liv og den historiske Udvikling, der forlenede disse Bygninger et historisk, poetisk og malerisk Værd ved Siden av det architektoniske, blot søgte at føre dem tilbage til deres oprindelige «Stilrenhed» og derved berøvede dem deres højeste Værd, deres «Livsværdi».

slet bygget Stad derimod, hvor Tilfældigheden har sopet Husene sammen med en Feiekost, lever Borgerne ubevidst i en dump Ørkentilværelse; men den Fremmede, som træder ind, bliver tilmode, som om han hørte Piber, Bjælder og Trommer og skulde berede sig til at se paa Bjørnedans og Abekomedie.»

Det er, som man ser, en mægtig Livsværdi, Digteren her tillægger Kunsten.

Historien viser os Exempler paa, hvorledes Kunstindtryk snart af rent kunstnerisk, snart af blandet kunstnerisk og real Art kan frembringe Virkninger, der kan blive bestemmende for et helt Folks Existence og Skjæbne. Da Tilhørerne ved Opførelsen af «Den Stumme fra Portici» hin Sommeraften i Brüssel 1830, grebne af Masaniellos Frihedssang, styrtede ud af Theatret og under Indtrykket af Sangen kastede sig lige ind i Kampen for Frihed og Fædreland, da viste Kunsten til Evidens, at den har en Livsværdi! Det er sandt: en Tale af Camille Desmoulins kunde maaske udvirket det samme, men dennegang var det nu faktisk en Kunstnydelse, der gjorde det. Og vil man sige, det var ikke Kunsten, det var *blot* Stykkets revolutionære Indhold, der hidsede den med Elektricitet ladte Mængde, saa vil jeg spørge tilbage, om Nogen tror, at Sangen vilde øvet den samme ildnende Virkning, hvis Masaniellos Fremstiller hin Aften havde været en slet Sanger, der havde sunget falsk eller været hæs? Neppelig. Da vilde rimeligvis den rent kunstneriske Følelse af mishandlede Skjønhedsværdier hos disse samme Mennesker accumuleret sig til en kunstnerisk Reaction, og Resultatet vilde blevet en Theaterfiasko med tilhørende Pibning, men ingen folkebefriende Revolution. Kunstens Betydning og Værd for Livet skulde saaledes synes at strække sig over store Gebeter af den Enkeltes, som af Folkenes Existence. Men her gjør nu Purismen sin farlige Indvending.

I de to Exempler paa Kunstens Livsværdi, jeg netop har anført, vil man bemærke en Forskjel. I det fra Architekturen hentede Exempel var det de rene *Former,* der ejede Livsværdien, i det fra «Den Stumme» hentede Exempel spillede derimod ogsaa Operaens revolutionære *Indhold* ind med for at frembringe den for Livet bestemmende Virkning. Nu

hævder en Retning i den moderne Æsthetik som sagt, at da Kunsten er ren Form, *kun* de rene *Form*værdier, men ikke de saakaldte *Indholds*værdier, er af kunstnerisk Art og har med Kunsten at gjøre, og følgelig tør Indholdsværdierne ikke regnes med, naar der tales om *Kunsten* som Livsværdi. Heri er en Blanding af Sandt og Falskt, der i høi Grad vilde indskrænke Kunstens Betydning for Livet, hvis den *hele* Sandhed var indeholdt i denne Betragtning. Vi maa derfor i al Korthed kaste et Blik paa Spørgsmaalet om, i hvilket Forhold Form og Indhold i Kunsten staar til hinanden.

Ja «Indhold og Form i Kunsten»!

«Ihr naht euch wieder, schwankende Gestalten,
Die früh sich einst dem trüben Blick gezeigt!»

Vi som var unge i 1850aarene, husker nok den store Kamp, og vi som i Sextierne med Begejstring drog over fra den Hegel-Vischerske «Indholdsæsthetik», under hvis Stjerne vi var fødte, til den Herbart-Zimmermannske «Formæsthetik», fordi Paavisningen af at Kunsten var ren Form syntes os uigjendrivelig, vi ventede neppe, at Billedkunsten saa hurtig — endog før vi havde slaaet vore sidste Tvivl til Jorden, skulde undergaa den samme Forvandling som vi selv netop havde undergaaet, men ogsaa derved aabenbare et Hul i Systemet. Men saa skeede det. Vistnok ved gjensidig Paavirkning mellem Praxis og Theori antog Europas Kunst fra 70-aarene en væsentlig ny Karakter. Dens første og største Maal er ikke længer som tidligere at forherlige Tidens Guder og Ideer eller at give Klarhed og Liv til Folkets uklare poetiske og religiøse Drømme, med ét Ord at tilføre Tiden nye *Livsværdier* (l'art pour la vie). Men den har istedet stillet sig den store Opgave, at vinde nyt Land for selve de *kunstneriske Formværdier*, at tilfredsstille Kunstens eget Krav til sig selv, Kravet til sikrere Tegning, til rigere Formharmoni og højere Lyskraft (l'art pour l'art). I og for sig betegner denne alvorlige Stræben et stort og glædeligt kunstnerisk Fremskridt, og intet seende Øje kan ønske dette Fremskridt bort. Vi tror paa det evige Foraar i Livet, og læser man Fritz Thaulows efterladte Bog «I Kamp og Fest», faar man et klart Indtryk af det Befriende i denne Farveglæde, og den stormende Jubel over den rene Form river os uvil-

kaarlig med. Men intet Fremskridt sker i ret Linie, det har sine Bølgetoppe og sine Bølgedale. I disse Dale føres vi ned ved Publikums træge Fastholden ved Kunstens Indholdsværdier — ikke uden en vis Skyld ogsaa fra Kunstens Side. Sagen er, at den nye Bevægelse fortoner sig ganske anderledes fra Publikums Standpunkt, end fra Kunstnerens. Publikum, hvem det er ligegyldigt hvorledes Kagerne bages, naar de bare smager godt, synes at savne sine kjære gamle, malede Anekdoter og Fortællinger, og forgjæves søger det at orientere sig i de nye Formværdier.

Men er det virkelig «Indholdet» som saadant man leder efter? Er det ikke meget mere en forsømt Formværdi, hvorigjennem Indholdet finder Vej til Øiet, man savner? Herover skulde den æsthetiske Kunstkritik skabe Klarhed, men gjør det — saavidt jeg forstaar — ikke altid, ialfald ikke i tilstrækkelig Grad. Mens Kunsten selv nu som før fremstiller et Indhold i sine Billeder, kun ikke mere for Indholdets Skyld, men for Formens, og saaledes erkjender Indholdet som en Sekundærværdi, skiller den moderne Æsthetik med skarp Sonde mellem et Kunstværks Indhold og dets Form — i selve Kunstnydelsen.

Hvad er «Form» og hvad er «Indhold»? Er de adskilte, ja endog modsatte Begreber eller er de kun forskjellige Sider af samme Sag? Forholder det sig virkelig saaledes, som det har været sagt, at «den som *nyder* et Kunstverks Indhold ikke nyder *Kunst,* hvad han saa forresten nyder»?

Kan man overfor den konkrete Kunst*nydelse* virkelig sige: «*Enten* nyder jeg *Formen,* og det er *Kunst*nydelse, *eller* jeg nyder *Indholdet,* og det er *ikke* Kunstnydelse?» Overser man ikke her en væsentlig Omstændighed, en Hovedsag? Efter min Mening glemmer man den ældste af alle Sandheder, at *al Form kun er til som Form for et Indhold* og at med Indholdet saaledes ogsaa Formen forsvinder. Naturen har indrettet det saa, at man ikke *kan* nyde et Kunstverks Form uden at berøres af dets Indhold — til Nydelsens Forøgelse eller Forstyrrelse. Man kan ikke nyde Fløde uden at nyde Melk, ikke Essensen uden at nyde Stoffet, ikke Blomsterduften uden Blomsteratomerne, ikke Formen uden Indholdet. Formen er det Ydre, er Huden, Indholdet

er det Indre, er Musklerne, hvis Form, hvis Liv og Spil betinger det ydres Form: dets *Farve,* dets *Linier,* dets *Runding,* dets *Sammensætning.* I Kunstverket svarer hertil: Kolorit, Tegning, Modellering og Komposition. Indholdet er selv en indre, altbetingende Formværdi, som ikke kan skilles fra den ydre saalidt som Huden kan skilles fra Musklerne uden at medføre hele Organismens Død. Men da denne Formværdi kun viser sig gjennem den ydre Form, kan man gjerne kalde den en *secundær* Formværdi, men i ethvert Fald en *Form*værdi. Den theoretiske Kunst*betragtning* derimod kan skille Form fra Indhold, analysere, anatomere og obducere Kunstverket, men Kunst*nydelsen* umulig; det jeg *nyder* maa være det *levende* Kunstverk. Jeg vil altsaa forme den ovenfor nævnte Sætning helt om og sige: «den som *nyder* Formen i et Kunstverk uden deri ogsaa at nyde Indholdet, han *nyder* ikke Kunst, hvad han saa forresten nyder, men han reflekterer over Kunst.» Den rene Form, som vi nyder i et Kunstverk maa altsaa være den rene *Form som forklaret Indhold,* eller hvad der dog — som vi senere skal se — ikke er ganske det Samme: det til ren Form forklarede Indhold. Er det hermed i sin Almindelighed rent theoretisk paavist, at det vi kalder Indholdet (Motivet) i et Kunstverk absolut maa medregnes som et Led i Kunstens Livsværdi, tør det alligevel være ønskeligt at se denne Theori rent praktisk-empirisk belyst og prøvet.

Det maa da fremfor Alt erindres, at Enhver, der nyder et Kunstverk, kun *ser* Form og kun ser *den* Form, Kunstneren har iklædt Indholdet. Ligesaavist som Alt, hvad jeg ser i et Spejl er Spejling, ligesaavist er Alt, hvad jeg *ser* i et Billede ren, indholdsmættet *Form.* Hvad jeg som Resultat af det Seete føler eller tænker, de Ideassociationer, det Seete vækker, t. Ex. den *Andagt* jeg føler ved Synet af et religiøst Billede, den *Viden* jeg høster af et historisk Maleri, den *Glæde,* jeg kan føle ved at betragte Indholdet i et Billede efterat jeg har afløst det fra Formen eller ved at betragte Formen i et Billede efter at have afløst den fra Indholdet, — fremkommer Altsammen ved en Reflexbevægelse bort fra Billedets samlede Indtryk, som betinger den umiddelbare Kunstnydelse. Og neppe nok i den *abstrakte,* reflekterende Kunst-

betragtning, kan vi skjelne skarpt mellem saakaldte Formværdier og Indholdsværdier. Selv de finest reflekterende Kunstkritikere, som tror sig at tale om den fra alle Indholdsværdier adskilte Form, er ofte nok udsatte for at maatte tage sin Tilflugt til Billedets historiske eller poetiske Indhold for at kunne bedømme dets Form retfærdigt.

Vi staar t. Ex. foran et Billede, der forestiller et Skelet som fælder et Træ, mens en Hest med et unaturlig stort Hoved farer forbi i Baggrunden, og et unaturligt, grelt Lys bryder frem under Skymasserne nede i Horisonten. Den naive Beskuer, som kanske Intet forstaar af det Hele, hverken Indhold eller Form, *ser* og faar — hvis Billedet er godt malet — det tilsigtede gribende umiddelbare Indtryk af Uhygge ved Skelettet, den unaturlige Hest og det grelle Lys. Indholdets Stemning forplanter sig til ham gjennem Formen. Den dannede Mand, som kjender sine Klassikere, siger ved sig selv: «Døden som Tømmerhugger. Det er Menneskelivets Træ han fælder! Og det er Helhesten, som farer forbi!» Og idet denne Billedets poetiske Ide gaar op for ham, faar ogsaa det unaturlige grelle Lys og Hestens uformelige Hoved, som ikke passer for nogen naturlig Hest, men virker godt sammen med den uhyggelige Situation, sin Forklaring. Hvorledes skal jeg kunne blive retfærdig mod dette Billedes *Form,* dets rent kunstneriske Egenskaber, dets Farve og Tegning, dets Modellering og Komposition, naar jeg ikke forstaar eller tager Hensyn til Billedets poetiske eller historiske Indhold og dettes Forhold til Formen? Tusinde lignende Exempler kunde anføres.

At den naturefterlignende Billedkunst henter sit Værd for Livet af samvirkende saakaldte Form- og Indholdsværdier, derom vidner ogsaa Europas mest kunstelskende og kunstforstaaende Folk, det franske, som har viet den saakaldte Indholdskunst et af sine vældigste Museer i fuld Bevidsthed baade om Indholdsværdiernes Andel i Kunstnydelsen og om Kunstens Værdi for Livet.

Versailles Slot er forvandlet til et stort Billedgalleri «pour les gloires de la France», forat Franskmanden gjennem Billeder her skal lære at elske sin Historie og dermed sit Fædreland. Men her — vil man sige — er det dog vel

Indholdet og ikke Formen, Historien, men ikke Kunsten Franskmanden nyder. Upaatvivlelig synes det saa, men lad os se lidt nærmere paa Sagen. Hver Søndag gaar Pariseren ud til Versailles og glæder sig ved Frankriges Gloire. Med Stolthed peger han paa en Soldat i Slaget ved Austerlitz og siger: «han var min Oldefar,» mens en Anden ligesaa stolt peger paa Æreslegionens Kors, som funkler paa en Menigs Bryst og siger: «det fik min Grandonkel ved Stormen paa Constantine.» Lutter Indholdsværdier! Men samtidig begejstres han ligesaa meget over, hvor herligt det Kors straaler mod den blaa Uniform, over, hvor prægtigt Kanonilden lyner ud af Krudtrøgen - og over Farten i de raske Heste! Og næste Søndag gaar han kanske — naar han har seet sig mæt paa Bedrifterne derude — i Længsel efter at se mere istedetfor til Versailles op i Louvre og glæder sig kanske først over General Prims Hest, men efterhaanden ogsaa over Delacroixs «Dantes Barke» og over Ingres Tagbilleder. Alt mere stiger Formværdien frem af Indholdsværdien, og næste Søndag tar han Kone og Børn med derop og viser dem, hvor glimrende Delacroix's Farver og hvor fint tegnet Ingres Linier er. Saaledes opdrages det franske Folk samtidig til Fædrelandskjærlighed og til Kunstsans. Efterhaanden bliver Pariseren kanske kjed af Versailles, men aldrig af Louvre — sine første og kanske sine varmeste Kunstindtryk har han dog modtaget i Versailles, og ingen kan sige, i hvilket Øjeblik det, man kalder Indholdsværdien hos Beskueren gik over til det, man kalder Formværdien, thi det *kan* ikke siges af den Grund, at de fra først af er tilstede som en Enhed hos den naive Beskuer og først efterhaanden skilles ved den differentierende Reflexion. Livsværdien fremgaar altsaa tydelig af den samlede Virkning af Form og Indhold.

Det forholder sig derfor heller ikke saaledes som Puristerne mener, at et Billede, som fortæller en Historie eller udtaler en poetisk Tanke eller beretter en Anekdote, *derfor* er et slettere Billede end det, som blot fremstiller en rent malerisk Værdi, hvis Historien, Tanken eller Anekdoten ellers egner sig for malerisk Behandling. Da vilde hele det historiske Maleri lige fra Michelangelos Skabelseshistorie til

Marstrands Barselstuen være under Anathema. Men den fortalte Historie gjør rigtignok paa den anden Side heller ikke et Billede bedre. Det er *kunstnerisk seet* aldeles indifferent, om et Billede fortæller Noget eller ei. Men det fortællende Billede har alligevel en Side som man bør agte paa, idet den fortalte Historie lokker den naive Beskuer hen til Kunsten, som han endnu *ikke* forstaar, gjennem det i Kunstverket, som han forstaar, drager ham hen til en Nydelse, under hvilken Øjet efterhaanden forfines til at forstaa de primære Formværdier. Fortællingen i det anekdotiske eller historiske Billede spiller i den Henseende ganske den samme Rolle, som Musik, Sang, Lyspragt, Røgelse og Billeder spiller i den katholske Kirke, idet de drager de Umyndige, der trænger Sanseindtryk, ind under Religionens Paavirkning og saaledes bliver religiøse Værdier for Katholiken. — Det fortællende Billede er Kunstens *biblia pauperum*, som drager de kunstnerisk umyndige ind under Kunstens Paavirkning. En saadan biblia pauperum for den æsthetiske Opdragelse er Billederne i Versailles.

Münchenernes «Gedankenmalerei» og Düsseldorfernes Anekdotmaleri var ikke forkasteligt, *fordi* der fandtes Tanke og Poesi i dem, men fordi de saa ofte forsømte de maleriske Værdier over de poetiske og endnu oftere malte Tanker og Historier, som ikke lod sig male, som ikke var egnede til malerisk Behandling.

«Men» — siger Puristen — «om De saa regner op al Verdens Versailler, Düsseldorfere og Münchenere, saa er det jo dog den ukunstneriske Fortælling, det De selv kaldte det Indifferente, den naive Beskuer nyder — og det kan da ikke kaldes *Kunst*nydelse! Skal da Kunsten av Hensyn til det udannede Publikums Fordring om Indholdsværdier imødekomme et saa rent ukunstnerisk Forlangende?» Nei, selvfølgelig ikke. «Eller kanske søge et Kompromis?» Selvfølgelig heller ikke. Kunsten behøver blot at være tro mod sin egen Opgave, for dermed at tilfredsstille alle berettigede Indholdsværdier. Lad os se endnu lidt nærmere paa Sagen.

Det er ganske sandt, at der i denne naive Nydelse findes mange Elementer, som ikke i og for sig er af kunstnerisk

Art, og dog er den fra første Stund en Kunstydelse. Rigtigst turde det kanske være at sige, at ikke blot Versailles, Düsseldorferne og Müncherne, men *ethvert* Billede *altid* fortæller Noget. Et Billede, der forestiller en vissen henslængt Buket eller et Kjødstykke i en Slagterbutik eller en Aftenstemning ved Søen fortæller sin Historie, ligesaavel som et Billede af Slaget ved Waterlo eller af «Frieriet paa Helgoland». Og denne uskrevne Fortælling, der er det «*Motiv*», det Stykke Natur, det Indhold, Kunstneren selv har lagt til Grund for og indført i sin Fremstilling, spiller til at begynde med ganske den samme Rolle for Beskueren, som det har spillet for Kunstneren selv i Frembringelsens Øjeblik. Idet Kunstneren har forvandlet dette Indhold til Form ved at male det, udgjør det en Del af Billedets *Form*værdi (Kunstværdi). Ganske som Kunstneren forholder ogsaa den naive Beskuer sig til Stoffet, Motivet, Indholdet.

Den naive Nydelse, der til at begynde med *synes* at sluge Stoffet raat, bestaar nemlig ikke i, at den Nydende for sit Behov ser bort fra Formen for alene at udskille og nyde Indholdet saameget bedre, men deri at han lader sig ganske uden Forbehold paavirke af det foreliggende Kunstverk. Han lader sig angribe fra begge Sider paa engang, baade fra Formens og Indholdets i samlet Virkning. Hans Nydelse bestaar i, at han i denne Paavirknings dobbelte Omfavnelse nyder hvad Kunstneren forklarer ham med dobbelt *Hengivelse* og umiddelbar *Henrykkelse* og derfor gribes med dobbelt Inderlighed. I dens *dybe Inderlighed* ligger derfor den naive Kunstnydelses høje Værd baade for Kunsten og for Livet. Den er saa inderlig, netop fordi den naive Beskuer ikke spørger efter *hvad* det er han nyder, men blot føler *at* han nyder — ubekymret om hvad det er — og *glæder* sig derved. Man ahner ikke, hvilke hellige Skatte det er, som opbevares i dette simple og foragtede Kar, som man overlegent kalder «Publikumsopfatning» — *ret at mærke* saalænge denne Nydelse virkelig *er* naiv. Begynder *den* at reflektere og kritisere, er den ikke mere til; da indtræder det, vi med Rette *fordømmer* som «Publikumsopfatning» og som vi tilraaber: «Ne sutor ultra crepidam!»

Hvorledes forholder nemlig den naive Nydelse sig overfor

Kunstverket? Hvorledes kan den kaldes *Kunst*nydelse? Svaret lyder i Korthed: Den naive Kunstnydelse forholder sig overfor t. Ex. et Landskabsbillede eller et Genrebillede ganske som overfor selve den Natur eller den Situation, Billedet fremstiller. Men den Nydende er *tvungen* til at se denne Natur, denne Situation *gjennem Kunstnerens opladte Øje* Dette Øje *tvinger* ham fra første Stund til at tegne de store Linier efter med *sit* Øje for at forstaa Indholdet af hvad han ser, lærer ham at se Enheden i Landskabets karakteristiske Farvetoner for at nyde dets Indhold, og saaledes stiger ud af det til Form forklarede Indhold Landskabets eller Situationens *Stemning* frem for hans *Fantasi* som *Et med Kunstværkets*, og saaledes bliver den Stemning, som bragte *Kunstneren* til at forelske sig i dette Stykke Natur, dette Indhold, *hans* Ejendom. Han bliver, mens han ser paa Indholdet, med Nødvendighed meddelagtig i Kunstnerens Glæde og i hans Kjærlighed til denne Natur. Han føler, at han vokser, at hans Hjerte svulmer og udvides ved hvad hans Øje ser, at en ny, højere Verden gaar op for ham — og da er Kunstnydelsen født. Enhver Fødsel er et Mysterium. Hvad skal man kalde dette? Man kalde det hvad man vil; jeg vil kalde det virkende, skabende Moment i denne den naive Kunstnydelses Undfangelse det *Personlige*, det hvorigjennem Kunstnerpersonligheden kalder paa *vor* Personlighed og befrugter den med sit højere Syn, jeg vil kalde det *Sangbunden*, som faar Hjertets af Kunstneren anslaaede Strenge til at klinge fuldere, den *Livspoesi*, der maa gjennemstrømme al sand Kunst for at den skal tænde. Jeg vil kalde det det *Centrale*, det rent *Menneskelige*, det som maa virke paa *Alle* i Kunstnydelsen.

Paa begge Sider om dette Centrum ligger saa det udviklede Øjes Formnydelse paa den ene, det uudviklede Øjes Indholdsnydelse paa den anden Side som de to Poler mod hvilke den nyskabte Kunstnydelse drages. Men medens de søger hen mod hver sin Pol, Artisten mod sin og den Menige mod sin, *nyder de Begge Kunst*, skjøndt hver paa sin Maade. Det naive Øjes-Kunstnydelse er visselig ikke den højeste, *den* aabner sig først for det fine Øje, som *med bevaret Naivetet* kan fastholde hele Henrykkelsen over de rent kunstneriske Værdier, medens han reflekterer over det Seete, altsaa først

og fremst for Kunstnerojne, men den naive Kunstnydelse kan meget vel være den varmeste, den Livet inderligst befrugtende af de to. Men Æsthetikerens reflekterende Kunstnydelse nyder egentlig sin egen Reflexion, men ikke Kunst fra det Øjeblik han mister sin naive Kunstglæde. For min egen Del har jeg ofte en beklemmende Følelse af, at jeg aldrig har nydt Kunsten saa fuldt og rigt, som da jeg var Barn, og uden at vide Forskjel paa Godt og Ondt, paa Form og Indhold stod dybt greben af forundret Glæde foran Dahls «Tessingdalen» og Gudes «Solvirkning». Jeg har kanske følt finere overfor Kunst siden i Livet, men aldrig rigere og varmere, fordi jeg har mistet altfor meget af min kunstneriske Naivetet. Naar skal jeg finde min Barndoms tabte Paradis igjen? Hvem vover at sige, at hin Barnets Glæde ikke er *Kunst*nydelse? Uden at vi bliver som Børn, kan vi ikke indgaa i Kunstens Himmerige.

Denne naive Kunstnydelse er nemlig af saa høj Betydning, fordi den er i Slægt med selve *Kunstnerens* Naivetet, med den Naturfriskhed, Kunstneren aldrig taber. Derfor er den *den eneste Vej, der fører frem til sand Kunstforstaaelse og sand Kunstkjærlighed.* De har gaaet den Vej Allesammen lige fra Leonardo og Rembrandt til Du og jeg — *der findes ingen anden.* Vi bliver ikke netop Alle Kjendere, endmindre Kunstnere ad denne Linie, men vi lærer dog tilsidst ligesom de at forstaa og at elske Kunsten for dens egen Skyld. Det er ikke blot Haandens Evne, der skiller Kunstneren fra Kunstkjenderen — det er tillige dette, at Kunstneren ved stadig at dukke ned i den fulde Hengivelses Bad har bevaret sin kunstneriske Naivetet, medens Kunstkjenderen altfor ofte mister den under sin kritiske Reflexion og staar der ribbet for al Poesi med en fattig Theori til Erstatning! — Nej, maa jeg da bede om Barnets naive Kunstnydelse — denne, som man siger, ikke er nogen Kunstnydelse!

Du, som siger i din Troskyldighed: «Jeg forstaar mig ikke paa Kunst, men dette synes jeg er vakkert» og siger det i fuld Glæde over, hvad du ser — træd trøstig ind i Templet, stakkars Tolder! Du er maaske nærmere Helligdommen end mangen «Kjender», som har «glemt sin første Kjærlighed». *Glædes* Du i din inderste Sjæl ved *hvad du ser,* saa behøver Du ikke at sporge om det nu virkelig er Kunst

eller blot Indhold du nyder. Hvis du føler den guddommelige Glæde, saa trøst dig med, at *det var for Dig* og ikke blot, ja ikke engang nærmest for sine Kunstbrødre alle Tiders store Mestere malte og meislede. De store Tider, Grækeroldet, det 13de Aarhundredes Gothik, Renaissancens Italienere og de store Hollændere kjendte ingen l'art pour l'art»-Theori; men de malte de store Livsværdier for den store Menighed af glade og fromme Skuelystne og opdrog derved en *kunst*glad Tidsalder, medens vore l'art pour l'art Kunstnere kun opdrager spinkle Kunstkritikere. Det var «l'art pour la vie!» Det var først den Dag, da man opfandt Museerne og navlig de store Udstillinger, da man ubarmhjertigt rev Kunstverkerne ud af deres naturlige Forbindelse med Livet, ud af deres Omgivelser i Kirker og Paladser og magasinerede dem i disse Kaserner, hvor hvert Kunstverk kun repræsenterer et Nummer i Katalogen, men ingen Livsværdi, hvor Masserne afskrækker os, og hvor man kun kan veje dem mod *hverandre,* men ikke mod *Livets* store Baggrund — det var *den* Dag Theorien om «l'art pour l'art» fødtes, kanske til Held for Kunsten, men vistnok, saalænge den naive Kunstbeskuer skræmmes af dens Exklusivitet til Skade for Livet og dermed kanske tilsidst ogsaa for Kunsten. Du, som har vandret dig træt, men ogsaa stærk og glad for at opsøge et enkelt Kunstverk i de smaa italienske Bjergbyer, og nydt deres Billeder i Samklang med den Natur, der har frembragt dem, — du som har vandret dig slov og elendig i de endeløse Museer og Udstillingssale, du forstaar, hvad jeg mener. Jeg har en stille, kjættersk Mistanke om, at hin Theori hviler paa en næsten umærkelig Forvexling af «Kunstglæde» med «Kunstnerglæde». Indholdsværdierne tjener Kunstneren blot som materielt Underlag for den Stemning han vil skildre i sit Billede, men for Beskueren, der ikke som Kunstneren har faaet de rene Formværdier som Vuggegave, tjener Indholdsværdierne som Ledemotiver, der efterhaanden fører ham ind i de rene Formers Rige.

Jeg mener altsaa at der findes berettigede Indholdsværdier i Billedkunsten; men de maa søges *indenfor* Formen og ikke udenfor den. Motivet selv er aldeles ligegyldigt i sig selv, men dets Livsværdi for Beskueren kommer til hans Bevidsthed idet den bygger sig selv op af Harmonien mellem Billedets

Formværdier, sikker Tegning, Lys og Klarhed i Farven, kraftig Modellering, klar Komposition og karakterisk Opfatning af Motivet, hvilket end dette er — samlet giver disse Egenskaber som Indholdsværdiernes Bærere os Interesse samtidig for Billedet og for den fremstillede Gjenstand og forvandler Indholdsværdien til en virkelig Formværdi. Jeg har aldrig hørt Nogen klage over manglende Indholdsværdi i Rembrandts eller Frans Hals' Billeder; men naar enkelte af vore unge Kolorister har en saadan Foragt for Kunstens Indholdsværdier, at det er dem ligegyldigt, enten det, de fremstiller skal forestille en Sky, en Væsel eller en Kamel — for at tale med Hamlet — blot det «staar godt i Farven», og naar et Billede, der for Øjet fortoner sig som en Bundt brogede Strudsfjær, ved Hjelp af Katalogen viser sig at skulle forestille «Syrener» eller — hvorfor ikke — «en Skov i Aftenbelysning», da er Naturen for saadanne Farvekunstnere nærmest bleven et omdrejende Kaleidoskop af usædvanlig Finhed, men inderlig aandsforladt og derfor uden synderlig anden Interesse end den, at bringe det store Publikum til at steile og Ildtilbederne til at tale i Vildelse af Henrykkelse — med et stygt Ord: Reklamens Interesse.

Naar den naive Beskuer efter ærlig at have søgt Nydelse i saadanne Billeder, begynder at sørge over, at han «ikke længer forstaar vor Kunst» og længes tilbage til «gamle Dage», da han «kunde glæde sig ved at se Kunst», da virker hans naive Klage for Enhver, der giver Agt paa Tidens Tegn istedetfor overmodigt at foragte dem, som en følsom Seismograf, der angiver de sig nærmende nye Bevægelser i Kunstens Indre. Og de er neppe langt borte.

De *berettigede* Indholdsværdier viser sig altsaa i Virkeligheden ikke at være Andet end *Resultatet af Harmonien mellem alle et Billedes Formværdier*. Rigtigere end at kalde dem «Kunsten uvedkommende» bør man betragte dem som *secundære,* i Formen indesluttede Værdier — Formværdier bliver de iallefald, da de jo rummes i Billedet, som er ren Form. Men man kan gjerne kalde dem «Indholdsværdier», naar man blot erindrer, at ogsaa de tilhører Formværdiernes Række.

Kunsten som ren Form vil ikke paa nogen Maade krænkes ved, at Harmonien mellem alle Formværdier gjenoprettes til Fordel baade for dem, vi pleier kalde de kunstneriske og dem vi kalder de secundære Formværdier. Derved er baade Kunstens og Livets berettigede Interesser tilgodeseete.

Vort Resultat er altsaa, at Kunsten er ren Form, men i denne Form ser vi som i et Spejl Livets Indhold og ikke blot Kunsten selv. Dette Indhold maa — selv om det er ligesaa ligegyldigt for Kunsten som Livet er for det Glas, som afspejler det — med Nødvendighed i Billedkunsten ligesaavel som i alle andre Kunstarter være af Værdi for Livet, fordi det jo er Livet selv som udgjør dette Indhold. Det er Gjenspejlingen af Livets højeste Glæder og dybeste Sorger, af dets Lidenskaber og dets Skjønhed Mennesket søger i Kunsten — og kun det i Billedet spejlede levende Liv, ikke de blotte Form- og Farveværker i og for sig, kan tilfredsstille de Levende, som søger Livet ikke bagved, og ikke omkring, men *i* Kunsten, i den Livsglæde, men ikke i den æsthetiske Reflexion, den frembringer.

Kunsten er saaledes vistnok til for sin egen Skyld, men den har alligevel sit højeste Maal i den Glæde og den Løftning den skjænker Menneskelivet baade ved selve sin Form og ved det Indhold som denne Form afspejler. Og Omfanget af Kunstens Livsværdi strækker sig saaledes over hele dens Formomraade med Indbegreb af de i Formen afspejlede Indholdsværdier. (Forts.)

TROEN OG JESUS.

Joh. ev. 4, 46—53.

Paulus siger etsteds om sig selv og sine kristne brødre: Vi vandrer *i tro, ikke i beskuelse.* Og i den ovenfor nævnte evangeliske fortælling har vi et eksempel paa denne vandring i tro uten syn. I tro eller tillid til Jesus gik denne kongelige mand, denne dybt grebne fader fra Jesus uten at se noget tegn.

Er det os fremmed at vandre saaledes i tro uten at se? Jeg mener nei. I dybeste forstand hører det med til vort menneskevæsen. Tænk over, hvor stor del av vort liv der ligger i det usynlige. Tænk over, hvor fattige vi alle vilde være, dersom alt det som ligger i fremtiden var borte, dersom alt det som er ovenover synskredsen ikke var med. Forresten strækker det sig ogsaa dybere ned i det skaptes verden end til mennesket. Hvem lærte duen som slippes et par hundrede mil borte fra sit hjem, at søke sit dueslag, som den ikke kan se? Hvem lærte trækfuglen at søke det solrike syd, naar den korte sommer svinder i norden? Flyver ikke disse skabninger sin bane i tro uten at se, likesom mennesket vandrer paa jorden i tro uten beskuelse?

Vi merker, at vi er nær selve livsmysteriet, det hemmelighetsfulde som omgir kimen og bevisstheten. Derfor kommer det klarest tilsyne i den mest levende skabning Gud har skapt, i mennesket, og navnlig i alt det vi kalder stort i menneskeverdenen. Var der ikke i tro, Columbus fandt den nye verden, den som han ikke søkte og aldrig hadde seet, den som han dog søkte, fordi han saa den i aanden. Noget vidste han før han drog avsted; gammel visdom om jordens skikkelse var kommet ham for øre; vore fædres fortællinger om det fagre land bak taaken i vest havde han vel hørt paa Island. Men det var tro og ikke syn som ledet de 3 smaa

baater, som det brede uendelige hav gyngede paa sit bryst. Det var tro som holdt ut til den nye strand dukkede op i horisonten.

Lad os ikke med den taabelige verden foragte troen. Hvad stort menneskene gjorde, det gjorde de i tro. Og tænk paa, hvordan dit eget lille liv vilde være ribbet om du tok troen bort.

Men i evangeliet træder Kristus ind i troen, derfor vender vi os til den kristelige tro og søker at forstaa litt av den. Ti denne fader, evangeliet beretter om satte sin lid til Jesus. Med tro kom han til ham, men med en anden og bedre tro gik han fra ham. Jesus og troen hører sammen; troen drager til Jesus og bygger paa ham, Jesus renser troen og gir den ny kraft, nyt vingefang. Der er dem som frygter for at troen ikke skal finde vei til Jesus i fremtiden. Men spørg dem som har trodd paa ham i de henfarne dage, hvem der lærte dem det. De vil alle svare: Gud lærte os det. Jesus taler selv om faderens dragelse til sønnen, og vi har sandet at der var en saadan dragelse i vore sjæle. Eller vi har kjendt Guds aands vidnesbyrd i os, hvorved Gud lærte os troen. Men han lærer os paa mange vis; undertiden er loven tugtemester til Kristus, men her ser vi for os en mand som livstrangen, *livsinstinktet* driver til Jesus. Hans livstrang er saaret paa det allerømmeste punkt. Tag fra en mand hans far, og han vil synes væggen er tat bort av huset, der er blit ødt i verden og tungt at leve. Men er han selv far, saa vender han sindet til sine barn og lever videre. Tag fra en mand hans hustru, og hans gemyt forbløder sig maaske derved, men blodet kan stilles. Men ta barnet, da rører du ved selve livet, da kjender faren selve livsmysteriets dypeste smerte som den evige fader kjendte det, da han gav sin søn.

Og derfor søker denne far Jesus. Vidunderlige troens vei! Hvem lærte dig det, menneskesjæl, at bringe dine dypeste saar til denne læge? Slegt efter slegt har vi gaat slig til ham i én tillid som ikke har seet men dog trodd. Vil det nogensinde ophøre? Vil duen ophøre med at søke dette dueslag? Vil ikke sjælen altid vedbli at si med Heinrich Müller: Jo bitrere verden, des sødere Jesus.

Der er ingen fare for at troen skal miste veien til Jesus. Tvertom: Jesus har sagt sandt: der skal bli en hjord og en hyrde. Der er vistnok endnu mange troens vildskud i verden. Som ranker hænger over mur og stamme i frugtbar have, saa skyter troens vildskud ut over alt det synlige. Men efterhvert beskjæres rankerne og alt, hvad der er av tro samler sig om denne ene, troens begynder og fuldender, Jesus. Ogsaa i vor beretning blir faderens tro renset av ham, ti han kom vel, han som de andre, for at se tegn og undergjerninger. Men Jesus renser troen og bringer den til sig selv, denne kongens mand gaar hjem igjen uten at se, bare i tillid til Jesu ord. Vildskuddene er skaaret bort med den himmelske visdoms gartnerkniv og troen alene er tilbake. Det dunkle livsinstinkt, livshaabet han ikke kunde miste drev ham til Jesus, men hos ham lukkes der op for dets dypeste hemmelighetsfulde kilde og mennesket, det troende menneske blir født.

Ikke for det — han faar se tegn alligevel. Han faar bud fra den verden som *maa* være der, at den *er* der. Tjeneren kommer med melding om liv, det dødssyke barn lever. Saa sker det ogsaa med os. Vel maa vi lære at vandre i tro, ikke i beskuelse. Vel maa vi tro paa den *usynlige* Kristus, skjønt han er hos os i sit ord, i evangeliefortællingen om Jesus; han er os nær i vor mund og vort hjerte i troens ord. Nærmest er han maaske os syndere i ordet om synderens forladelse. Men saa sker det at duen som har fløiet uten at se, tilslut ser sit hjem og med sammenfoldede vinger kaster sig ind i sit dueslag, saa sker det at trækfuglen, som længe har kløvet skodden med sit bryst, ser den lette og kjender det solfyldte syden. Saa møter der Columbus træ og fugl fra det nye verden og en morgenstund efter en gjennemvaaket nat ser han lysene paa Guanahani. Saaledes møter der os naar vi vandrer med den usynlige Kristus i troen allehaande tegn, allehaande opmuntringer. De møter os tiere og sikrere eftersom troen blir renset og mest naar vi staar tungt i striden for at naa frem.

Og tilsidst naar alle de synlige ting forsvinder, ja naar vor egen lille bevisthetsgnist er ved at slukne, da pleier han komme os ganske nær. I den stund, der litet er igjen, uten livsinstinktet som værger sig mot dødens strupegreb, da pleier livsens herre, som vi kalder ham, aabenbare sig for os. Just da naar vi kjender dødens kuldegysning gaa gjennem os, rinder den nye verdens morgen.

Thi engang jeg ser ham, naar lyset nedbrænder,
Da rækker jeg mod ham de segnende hænder;
Naar hjertet staar stille, og øiet vil briste,
Da hilser jeg ham med et smil, med det sidste.

GEORG BRANDES OG VI.

Det er aldrig morsomt at se folk kaste sig paa maven og ydmygt orme sig i støvet. De, som ligger paa mave, maa vel like stillingen, men for os som staar paa vore ben, tar den sig litt ekkel ut; og en massenedkastelse fremkalder ved en naturlig reaktion visse fornemmelser av opkastelse i os andre.

Nu, der er ganske hyppig adgang til at faa disse sjøsykeanfald i vort ikke særlig vel kulturballastede samfund. Vi har et ganske stort antal kvinder og mænd, hvem det er en særlig trang at kaste sig næsegrus, naar de dertil kan finde en anledning. Gjenstanden maa helst være fremmed; men ellers synes det temmelig likegyldig om det er en diplomat, en fyrstelig person, en kunstner av den ene eller anden art, en opdagelsesreisende eller en forfatter. Ja, den næsegruse stilling er ikke alene populær, men brave folk synes at opfatte den som et symbol paa det de kalder «vor nyvundne selvstændighet». – Ellers kunde jo den antagelse ligge nær, at lægger godtfolk sig paa mave, saa kan de staaende vanskelig undgaa at se ned paa de flate rygge — meget vanskelig.

Dette taapelige parvenu-snobberi har til daglig ikke meget stor betydning. Men naar dyrkelsens gjenstand er — eller har været — noget av en aandens stridsmand, og naar de sig ydmygt næsegrus kastende regner sig — og gjerne regnes — for at høre, ikke bare til de jevnt og tarvelig aandelig dannede, men til de udmerket intelligente, da faar ceremonien en noget større betydning, og har krav paa en ganske liten smule opmerksomhet.

At *Georg Brandes,* den celebre internationale reisende i literatur, med visse mellemrum avgræsser vor hovedstad, er vi jo vant til. Og vi finder det naturlig at de literære subagenter og de som av en eller anden personlig grund er nødt

dertil, og de som altid gjerne er med og bespiser og bedrikker hvadsomhelst og hvemsomhelst — at de samler sig til en fest for en mand som i forskjellige retninger er deres mester. Det er smukt at folk bespiser hverandre og holder taler til hverandre. Det virker opløftende og stimulerende paa dem selv, det gir dem en øieblikkelig søt fornemmelse av egen betydning — og skader i almindelighet ikke andre end dem selv.

Men denne gang var det likesom det hele blev pustet op til større dimensioner end ellers, og den følelse av ekkelhet, som grep tilskuerne blev derfor ogsaa sterkere end vanlig. Kanske det er, fordi Brandes med aarene er blit mere naragtig, kanske det er fordi han dennegang mer klynkende forfængelig end nogensinde før fremviste sin sørgelige smaalighet i en taknemlig forsluken presse. Kanske det ogsaa er, fordi den røkelse som blev ofret ham, dennegang var sjelden ildelugtende — at med andre ord de festlige taler var mer end almindelig tarvelige i sin flate smagløshet.

Det være nu som det vil. — Brandes er blit gammel, og han har faat en kongelig dansk titel; han er næsten ærværdig, og han er bror av en minister og har krav paa officiel anerkjendelse og «Aftenposten»s redaktionelle protektion. — Det er nu ogsaa et ganske eiendommelig og appetitvækkende fænomen at et stort og i visse henseender mægtig blad, som regner sig for at være et bolværk om det bestaaende og et vern mot samfundsopløsende elementer, et blad som til enhver tid efter ringe evne har bekjæmpet alle de synsmaater Georg Brandes har repræsenteret og har forfulgt alle disse synsmaaters talsmænd, at det nu pludselig i fet ydmyghet vælter sin tunge masse om i støvet og hylder den nu officielt anerkjendte, ja, at det til og med ender sin ganske velskrevne eulogi med de ord: «selv om der fremdeles er delte meninger om hans livsopfatning!» (Tænk det Hedda!) Det var en smuk og værdig indledning av besøket her.

Men det var jo egentlig festen i Studentersamfundet som var det centrale, og som paa sæt og vis skulde være en tam ungdommens hyldest til den aldrende augur. Der blev ved festen bl. a. serveret tre taler. En av student *Paasche*, en av stipendiat *Schencke* og en av professor *Brandes*. Som det

var at vente, var Paasches den uskyldigste og temmelig harmløs. Ja, harmløse var i grunden ogsaa de andre. Schenkes haleviftende smiger var saa grovt farvelagt, saa litet raffineret, saa ganske almindelig jevnt aandsforlatt at den mer ondskapsfuldt end noget angrep karakteriserte den mand, som lot sig den byde og med tak lot den glide ned. Og Brandes' tale endelig, den var jo slemt desillusionerende for de unge som gjerne vilde beundret ham om der var blit levnet dem nogen mulighet for det. Deres lugtesans blev for sterkt angrepet. Selvros stinker siger et gammelt ord; og professorens yndlingsparfume staar ikke godt i næsen paa os andre.

Der var kun en enkelt sætning i dr. Schenckes tale som var skikket til at fremkalde nogen misforstaaelse. «*Danmark — det er, ret forstaaet, Georg Brandes,*» sa dr. Schencke; saa stod det i referaterne; og det kunde jo tænkes at der var troskyldige folk som kunde komme til at anta, at dr. Schencke mente dette, eller at han gav uttryk for en mere utbredt geografisk opfatning av Danmark. Saa ilde er det neppe, og vore naboer paa den anden side Kattegat kan ta det rolig.

Vi vet ogsaa vi heroppe, at hverken i sin begavelses særpræg eller i sine feil er Georg Brandes nogen typisk danske. Og ikke det alene. Vi vet hvor litet han i grunden har med Danmark at gjøre. Hans navn gir ingen stolt gjenklang i de danske hjerter. Det virker ikke som en viften med Danmarks flag. Det er ikke noget symbol paa det sindig arbeidende, sommerlyst drømmende, trofaste, strævsomme danske folk. Ja, naar der i Danmark endnu blir gjort arbeide som gjør os stolte over at vi er i slegt med mændene dernede, — da har Brandes ingen del deri, og naar der skrives ting, som kommer fra hjertet og gaar til hjertet, da er det ikke paa grund av, men til trods for Georg Brandes og hans magt i landet.

«De blev vor lærer, Georg Brandes, en elsket lærer . . . *De blev en lærer til livsskjønhet.*»

Saa faldt ordene fra student Paasches læber. Nu, der er tilgivelse for meget en usikker mand kan komme i skade for at sige i en tale. Men den sidste sætning burde Paasche ikke latt slippe utenfor sine tænders gjærde. For er der

noget Georg Brandes *ikke* har været, saa er det en opdrager til livsskjønhet. Og hvad der end kan siges at præge den del av det kjøbenhavnske samfund og av den danske digtning som har en del av sin oprindelse i ham — skjønhet i nogen form er det i hvert fald ikke.

For alle dem som, uenige med Brandes i det allermeste, dog med ærbødighet har set op til hans vældige arbeidsevne, hans aands merkelige kraft og rike begavelse, er det en sorg at se ham som han er idag, er der noget nedværdigende i at se hans store aand trælle for hans lille sjæl og ikke mere ha sin frihet. Men det kan allikevel ikke hindre, at man, om nødvendig, vil ha uttalt sin dom om denne mand og prøve at vurdere ham for hvad han er værd.

Student Paasche vil ganske vist indvende at han ikke har talt om den Brandes, som de sidste akademiske generationer har lært at kjende gjennem det meget «Levned» og de tykke tillægsbind til samlede verker. Han har talt om den unge Brandes. Men for det første kan man ikke holde tale *til* en mand og sige: Jeg mener ikke dig, men den du var for tyve aar siden. For det andet kan man ikke trække noget skille mellem den Brandes som har været, og den Brandes som er. Man kan ikke kløve den store produktion i to dele, anerkjende den ene del og fordømme den anden. Det er alt den samme aands verk. De nye verker falder i traad med de gamle; de markerer en ubrutt livsutvikling, kun træder de perspektiviske grundlinier skarpere og mere nøkent frem, og de rike schatteringer er borte. Og forsvindingspunktet for disse grundlinjer, det punkt, hvor de langt ute løper sammen — det har intet med livsskjønhet at gjøre.

La os et øieblik se litt paa hvorledes Brandes har opdraget sig selv til «livsskjønhet». Vi behøver ikke engang at gaa til de sidste bind «verker» eller «levnet». Vi har fra hans ophold her adskillig at dømme efter: et interview i «Morgenbladet», hans egen tale trykt i «Verdens Gang» og den bedrøvelige polemik i samme blad mellem ham og *Nils Kjær*. En liten avisfeide om Georg Brandes som privatøkonom heroppe kan vi helt se bort fra. Hvad der ligger til grund for sladderen har ingen interesse, og det er at beklage at den er kommet frem; den ufinhet kunde vor presse ha sparet

os. Naar vi skal søke at bedømme den store kritiker, da er det ikke efter sladderhistorier, men ut fra hans egen produktion og hans egne taler. Hans private liv er endnu ikke gaat over til historien.

Polemikken mellem Nils Kjær og professor Brandes var ikke opløftende at følge, og den gav intet vidnesbyrd om noget fond av livsskjønhet paa nogen av siderne. Brandes fortalte at Nils Kjær hadde været beruset paa Brandesfesten, og Kjær svarte med et litet spirituelt angrep paa Brandes fordi han var jøde av æt og ikke kristen. Begge ytringer var fremkaldt av en meningsforskjel om visse punkter i Henrik Ibsens verker!

Den hele sak var ubetydelig og bedrøvelig, men den hadde dog nogen interesse i forbindelse med de taler som var holdt; fordi en opdrager til livsskjønhet neppe vilde ha brukt netop den skrivemaate Brandes her gjorde.

Nu — det er jo temmelig overflødig at polemisere mot en taleform, som ingen uten de der staar ungdommen og særlig den akademiske ungdom meget fjernt, vil ta helt i alvor eller opfatte som noget veloverveiet uttryk for en almindelig stemning. For er der nogen mand som ikke vil ha let for at rive tænkende ungdom med sig, da er det Georg Brandes.

Den mand som træder frem og siger: »Jeg har ikke store fortrin at rose mig av, men dog maaske det, at jeg har sagt igaar, hvad verden vil sige imorgen, det vil si jeg har for 40 aar siden sagt hvad hundre tusen vil sige om 40 aar,» — han maa, naar han betragter sig selv og sit eget virke, ha tapt al evne til kritisk vurderen og dermed ogsaa paa dette punkt ha tat skade paa sin intelligens. Av ungdommen, særlig den akademiske ungdom, hvis evne til overbærenhet og til pietetsfølelse ikke er særlig vel utviklet, vil en saadan mand bli møtt med et smil, eller med en forargelse, som i sig rummer baade en smule ringeagt og en liten tanke av væmmelse.

Dertil er Georg Brandes naadd. Han er blit gammel uten at lægge ungdommens grimacer av. Han har glemt at han selv nu repræsenterer alt det han i sin ungdom og manddom blæste til kamp mot: Fordommene, de gamles forstokket-

het, autoriteten, kravet paa ærbødighet og underkastelse, fordømmelsen av alt det som ikke er ens eget. Derfor er han en tragisk skikkelse. Dobbelt tragisk fordi han savner tragediens værdighet.

Naturligvis er han endnu en virtuos som taler og skribent; naturligvis er han endnu fængslende at høre, naturligvis er det lærerikt at læse ham. Men det er tillike avskrækkende. Som den imponerende aandens arbeider han har været, vilde han ha krav paa al mulig hensynsfuldhet og skaansomhet, om han ikke stillet sig op paa torvene og ropte sin svakhet ut for al verden. Og selv da kunde en saadan mand ha krav paa hensynsfuldhet. For det lands skyld hvor han dog har spillet en saa stor rolle, burde man nænsomt trække sløret for hans skrøpelighet, trække paa skuldrene ad de smaa ting og tie om den mand, som nu er Georg Brandes.

Men naar man laver fest for denne mand og hylder ham, og naar hans hidsige selvforgudelse blusser op til smaa publike festbaal, da blir man allikevel nødt til en svag indsigelse mot at denne mand skulde være en opdrager til livsskjønhet

Der er saa overmaade meget smukt som kan siges om Georg Brandes og den frigjørende (og oploesende) indflydelse han kan ha hat paa dem som var unge for tredive aar siden. Nu er han først og fremst et navn, og hans direkte betydning for den yngre slegts mænd er overmaade ringe. De vil naturlig si omtrent som saa:

Han er blit forfulgt, ganske vist. Han har lidt, han er blit miskjendt. Men har lidelsen lutret ham? Har forfølgelsen lært ham skaansomhet mot andre? Har miskjendelsen lært ham at være forsigtig i sin dom? — Saare langt derifra. Han er kun blit saa opfyldt av sin egen storhet, at der for os andre intet er at tilføie.

Det er det, som gjør det vanskelig at læse de senere bind av hans samlede verker for os som for hans literære fortid har bevaret den agtelse han selv synes at mangle. Han kan ikke længer skrive om andet end sig selv, og maalestokken for hans vurdering av personer og forhold finder man i uttalelser om ham, i smiger for ham, eller artikler mot ham. Ja, dette synes at være den eneste maalestok han kjender, for godt og ondt. Og netop ungdommen vil ha vanskeligst for at anerkjende en saadan maalestok, blandt andet, fordi den ikke deri finder nogen opdragelse til livsskjønhet.

C. J. Hambro.

VORE BARN OG BIBELEN.

Bibelbog for skole og hjem. Uddrag av bibelen i ny oversættelse ved *Johannes Pedersen* og dr. *Edvard Lehmann*. Kjøbenhavn. Pio's forlag. 536 sider.

Saavidt jeg vet er det første gang at en bok som denne er utkommet paa de nordiske sprog. Ellers har den mange forgjængere, ialfald i Tyskland, i de saakaldte «skolebibler» eller «bibelske læsebøker», navnet alt efter de mere eller mindre begrænsede uttog av selve bibelen (Vollbibel»). Spørsmaalet om bibelen i barnets haand er heller intet nyt, tvertimot. Det gaar tilbake til vor kirkes barndom. Kanske en smule orientering i dens historie kunde bidra til, at den i overskriften nævnte bok, som redaktionen har ønsket jeg skulde omtale, fik en øket interesse.

I de lutherske lande har der i lange tider været klaget over at selv avgjorte kristne mere og mere lægger av at læse sin bibel. Denne har maattet vike pladsen for alleslags opbyggelsesbøker, mange av høist tvilsomt værd. Mere end én har pekt paa den rike velsignelse for ældre slegters kristenliv som før i tiden fløt av flittig bibelstudium blandt menigmand i vor lutherske kirke. De ser derfor med uro og bekymring paa denne avtagende bruk av bibelen til opbyggelse. Hvorledes det nu end forholder sig hermed, saa er det vistnok en kjendsgjerning, at det engelske og amerikanske kirkefolk staar langt foran os som trofaste bibellæsere. Men negtes kan det ikke, at i den senere tid synes det at bli anderledes. En træffer nu tit og jevnt i vor hovedstads parker, i sporvogner og jernbanekupéer *unge kvinder og mænd*, som læser i sin bibel midt under hverdagens travle jag, mellem støiende og pratende medreisende. Vi møter i dette den sidste utløper av den kristelige ungdomsbevægelse, som i forskjellige former har naadd hit fra England og Amerika. Det er visselig den vi har at takke for dette omslag. Men *barn*

og bibel? De allerfleste av disse unge, som i «bibeltimer», under samlet ledelse eller hver for sig, øser av den hellige bok, har visselig ikke hat den synderlig kjær fra barndommen av. Deres kjærlighet til bøkernes bok har vel oftest spiret og skutt vekst paa en anden grund end den som blev lagt i hjem og skole. Vi staar her ved det, som jeg et øieblik vil dvæle ved, naar jeg skal forsøke at gi bakgrund for denne bibelbok, som just vil være en gave til *hjem og skole*.

Mon ikke den tanke har trængt sig ind paa flere end én av os, som særlig er sat til at sysle med barns religiøse opdragelse og undervisning: Det er igrunden underlig, at vor barneskole som smykker sig med *evangelicts* navn, har git *selve bibelen* en saa ringe plads, ja i lange tidsrum har stængt den helt ute. Skulde nogen skole være *bibelsk* i sin barnelærdom, saa maatte det vel være vor lutherske. En selvsagt ting at den ledet de smaa like hen til den uendelig klare og dype kilde for al levende kundskap om tro og liv i Gud. Først og fremst til evangelierne som maler Frelserens skikkelse slik, som ingen menneskelig lærekunst formaar det. Naar vi undtar den av Francke skapte barne- og ungdomsskole har det været smaat bevendt med troskapen mot vor kirkes store hovedprincip i opdragelse og undervisning. Saa ligger det ialfald nær at tænke. Den som har litt kjendskap til den lutherske barneskoles historie vil dog vite, at det skyldes baade almene og kirkehistoriske forhold, at den valgte andre kilder for sin kristendomskundskap end først og fremst bibelen selv. Dette gjør det forstaaelig at Luthers katekismus og de læreboker som bygget paa den i saa lange tider beholdt herredømmet, og likesaa, at det dogmatiske, lærebegrepet, blev det alt overveiende uttryk for kristendommens indhold. Da saa langt om længe døren blev aapnet for den historiske side av aabenbaringen tok skolen et nyt avledet læremiddel i sin tjeneste, «bibelhistorien» som lærebok.

Naar den lutherske kirkes kristendomslærere saaledes i aarhundreder har gaat utenom bibelen, har de ogsaa været ledet av særlige *didaktiske* grunde. Allerede *Luther* selv, som vel mere end nogen anden skulde ha talt bibelens sak ogsaa i barneundervisningen, var klar over, at den, set i sin helhet, ikke var nogen barnebok; og dog skjænket han den

til sit folk i en for sin tid uforlignelig enfoldig og hjemlig form. Men hans ord kan ikke mistydes, naar han i sin undervisning for visitatorer sier: «Es ist nicht fruchtbar die Jugend mit schweren und hochen Büchern zu beladen, desgleichen Jesaiam, Paulinum zu den Röhmern, Sanct Johannis Evangelium und andere dergleichen um ihres Ruhms willen lesen.» En undtagelse gjør han med de tre første evangelier og brevene til Thimotheus og første Johannes' brev, men: «Sonst sollen die Schulmeister keine Bücher fürnehmen zu lesen.»

Men allerede hos *Comenius* møter vi kravet paa, at bibelen skal faa plads i skolen, i utdrag, saa nær som mulig lagt op til dens egen aand og form i ordvalg og fremstilling, men samtidig ogsaa til barnenes genuine opfatning og sprog. Likesaa kræver de gamle skoleanordninger fra det 16de og 17de aarh. bibellæsning i de lærde skoler efter et sterk begrænset utvalg. Da det i Tyskland ved *Canstein*'s bekjendte arbeide blev mulig at skaffe bibler til rimelig pris, krævet man, at ogsaa almueskolen skulde drive saadan læsning. Og virkelig holdt da bibelen, det vil si det nye testamente med Davids salmer, sit indtog i de lutherske barneskoler, ogsaa her i Norden. Men bibellæsningen tapte dog meget snart sin karakter av at være et led i religionsundervisningen. Det nye testamente blev nedværdiget til at tjene som almindelig læsebok, efterat man var færdig med abc'en. Hos os erindrer vist mange ældre denne læsebok fra sin egen skoletid. I det 18de aarh. begyndte i Tyskland flere skolemænd at utgi «skolebibler» for at motarbeide dette misbruk. I oplysningstiden blomstret en formelig skolebibelfabrikation, som vistnok var en avspeiling av den stilling tidens mænd i kirke og skole indtok til den hellige skrift som aabenbaringsdokument. Ialfald undgik man med stor flid at bruke bibelens uttrykksmaate.

Fra nu av har man i Tysklands pædagogiske kredse en strid om skolebibelen gaaende, stundom ret brændende. Paa konferencer og store lærermøter, i fagpressen og ellers brytes meningerne, alt efter de skiftende strømninger. I theologiske og kirkelige kredse derimot var man mere tilbakeholdne. I det hele maa det sies, at den store flerhet, baade i og uten-

for skolen, stod kjølige likeoverfor de bibelske uttog, som tid efter anden utkom, hvor enig man ellers var om, at barneskolen trængte en høvelig bibelbok efter dens vilkaar.

I den senere tid blir de sterke røster for et sligt læremiddel uttryk for den reformbevægelse paa religionsundervisningens omraade, som ut fra forskjellige synspunkter samler sig i kravet om en konkret, historisk utformning av kristendommens indhold, istedetfor den ældre, abstrakt-dogmatiske. Herunder kommer da som et væsentlig moment, *at barnene* ikke alene skal føres ind i bibelens aand, *men ogsaa bli fortrolige med at bruke den slik, at de som myndige kristne formaar ved dens hjælp selvstændig at vokse i sandheten, i tro og helliggjørelse.* Ved en viss alder, de fleste mener fra 4de skoleaar av, maa de ha naadd saa vidt i læsefærdighet, at de direkte av bibelen maa kunne læse sig til bibelhistorisk kundskap. Denne bibellæsning bør omfatte først og fremst evangelierne, siden kan de gaa til de lettere avsnit av de profetiske og epistoliske skrifter. Men skal de kunne det maa bibelen bli *et virkelig brukbart læremiddel* for nutidens barneundervisning, baade med hensyn til det stof den bringer og den sproglige dragt den iklæder sig. Ogsaa «skolebibelen» maa svare til de krav som det sidste halve aarhundredes didaktiske methodiske utvikling har bundfældt som uavviselige. Denne opgave mener reformvennerne er ingenlunde hittil løst. Hvad enten bibeluttogene kalder sig skolebibel eller bibelsk læsebok slæper de stadig paa de gamle mangler. Først og fremst den at de tar med saa uendelig meget mere end det er rimelig og mulig at overkomme med barn i skolen, ting som ligger langt over disses fatteevne og modenhet, og dernæst ting som ingen direkte betydning har for den religiøse opdragelse, set fra skolens standpunkt. Den samme traditionelle seighet viser sig ogsaa deri, at alle bibeluttog fremdeles har beholdt de ældre bibeloversættelsers ubehjælpelige sprog og fremstilling; de har ikke magtet at gjengi den hellige aabenbaring i en dragt, som nutidens barn kan kjendes ved. At gi en bibelbok for barneskolen som i begge henseender, baade reelt og formelt, ligger i et ganske andet plan end det traditionelle, er altsaa efter reformvennernes mening endnu et uløst fremtidsprogram.

Det er dog ikke bare fra kristendomslærernes kreds at et sterkt ønske om en barnebibel er opstaat. Forældre og barnevenner mener, at det ut fra et alment etisk synspunkt er aldeles uforsvarlig at gi barnene den hele bibel ihænde. Det gamle testamente uttaler sig jo om naturlige, specielt kjønslige forhold og synder med en naiv og massiv aapenhet, som er i høieste grad farlig for barn, ikke mindst i overgangsalderen. Mange mener at ha en tilstrækkelig og sørgelig erfaring om, at barn, av begge kjøn, hurtig finder frem til slike problematiske skriftstykker, læser dem i smug, gjerne dvæler ved dem og tar skade paa sin sjæl. Alle maa indrømme at en række skildringer første Mosebok og andre bøker gir av utugtssynder, tredje Mosebok med sine love og bud om renhet og urenhet i kjønslige forhold, Høisangens symbolik osv., skal være en lukket verden for de smaa. Anderledes vistnok med det nye testamente. Her omhandles paa nogle faa steder seksuelle ting (særlig Rom. 1 og 1 Kor. 5). Men disse streifes kun, beskrives ikke anskuelig, saa de vækker urene tanker og lyster. Man har derfor intet imot at barnene faar hele det nye testamente i sin haand, hvis det forøvrig findes tjenlig. Men skal de nærmere lære at kjende det gamle testamente av selvsyn, da maa alle «anstøtelige» avsnit ut.

Men «skolebibelen» har dog fremdeles mange motstandere ogsaa i vore dage. Fra et almindelig kristeligt synspunkt, hensynet til menigheten, reiser der sig en sterk indvending, som kan betragtes som fælles løsen for denne motstand. Bibelen, sies der, er jo den *kristne menighets* hellige bok. Under Herrens aands ledelse er den samlet og har faat sit endelige, for alle tider avsluttede indhold. Ingen pædagogisk og etisk «bessermacher» har myndighet til at forholde menigheten dens høie og hellige ret til det hele, uavkortede Guds ord, la bevæggrundene være saa agtværdige de være vil. Bibeluttogene gjør sig skyldige i intet mindre end helligran og forgriper sig paa Herrens eiendom. Dertil kommer, at den enkelte utgivers rent vilkaarlige, subjektive skjøn, som vraker og vælger, den ene dette, den anden hint, staar i den allersterkeste motstrid mot vor kirkes høie idealer, aand og frihet. De unge skal ikke gjøres umyndige; ingen har ret

til at foreskrive dem hvad og hvormeget de skal agte og ære som Guds hellige aabenbaring. Naar de træder ind i den bevisste og myndige menighets liv og skal ta sin del av dens gjerning, skal de ogsaa ha aapen adgang til «*alt* Guds raad til frelse». Dette formynderskap blir i vore dage saa meget farligere, naar en ser, hvorledes den moderne bibelkritiske forskning med djerv haand lægger sin tommestok paa de hellige skrifter. Denne forskning vil selvsagt ha et ord med i laget, naar skolebibelen skal utformes, og bestemme hvormeget og hvorlitet skal bli igjen som sandhet til salighet.

Jeg har her saa kort som mulig forsøkt at peke paa det væsentligste av den meningsbrytning som fra tid til anden har reist sig om emnet: barnet og bibelen. Jeg har forholdt mig helt refererende, føler heller intet kald til at avsi nogen dom. Sandt at si staar jeg meget tvilende med hensyn til hovedsakens enten — eller. Jeg kan jo tænke mig et baade — og, som kanske kunde løse vanskeligheterne: først en avkortet bibel for den egentlige barne- og skolealder, og saa den hele bibel i de unges haand, fra den tid de skal forberedes til konfirmation. I nutiden blir det de praktiske reale hensyn som gjør utslaget. Hvis det med sandhet kan sies at bibelen er og blir en lukket bok for vore barn og vor ungdom, fordi den har indre og ydre egenskaper som holder dem paa avstand, og hvis en høvelig barnebibel skulde gjøre dem glade i Guds ord og derved til flittige bibellæsere, da faar vi kaste alle teoretiske tvil overbord, selv om de skulde være sterkt funderet. Ialfald er det værd at grundig overveie, om man ikke burde *prøve* i skole og hjem de hjælpemidler som byr sig frem, saasandt vi paa forhaand tør tro at de i det væsentlige vil kunne løse sin opgave.

* * *

Det bibelske læseverk som har git anledning til ovenstaaende utredning, vil være et saadant hjælpemiddel. «Det er utsprunget av ønsket om, at bibelen maa agtes og elskes stedse høiere og — som det første vilkaar for dette — at den maa bli *læst*.» Det viser sig ved nærmere bekjendtskap at være fremgaat av nøiagtige og omhyggelige overveielser,

som søker at imøtekomme de ovenfor nævnte pædagogisk-didaktiske og etiske krav. Det er selvfølgelig umulig at gi en i det enkelte fuldt begrundet dom, uten et mere indgaaende praktisk kjendskap til boken, ved at bruke den til opbyggelse i hjemmet og paa skolens forskjellige trin.

Rimeligvis vil det fra skolehold bli reist indsigelse mot bokens omfang. Det maa da erindres, at den ogsaa vil være en hjemmets bok, i særdeleshet for de unge som fra skolen er blit vant med at øse kristelig kundskap av den. Netop under hensyn hertil tør det være et spørsmaal om den ikke burde ha tat endnu mere med, det vil si *det nye testamente helt og ubeskaaret*. Dettes enkelte skrifter utgjør dog, i en ganske anden grad end det gamle testamentes, grundvolden for et kristenmenneskes tro og liv i Gud. Det evangeliske stof er vistnok paa en maate git i sin helhet, idet Markusevangeliet uavkortet fremstiller Jesu liv, suppleret av Matheus' og Lukas' tilføielser. Det forekommer mig at være en ikke uvæsentlig ting, at bibelen fremstiller Frelserens liv i fire selvstændige beretninger, hvorav dog de tre i hovedsaken er like. Det vil være i høi grad styrkende ogsaa for barnets rigtige opfatning av Jesu person og gjerning, at det kan faa hans billede prentet dypt og klart i sin sjæl ved at søke til de forskjellige kilder. Det er en sak for sig at undervisningen i skolen særlig holder sig til den kortere, men samtidig konkrete fremstilling hos Markus. I brevene findes selvsagt mange vanskelige ting, som det vilde være uviselig at ta frem til nærmere behandling for barn. Det er derfor forstaaelig at utgiverne her har beskaaret sterkt, ja tildels har strøket enkelte breve helt, saaledes Kolosserbrevet, Judas' brev, 2det og 3dje Johannesbrev. Men, som allerede nævnt, kan det paa den anden side hævdes, at formaalet med at føre barnene direkte til bibelens egne ord ogsaa bør være dette, at de ved dens hjælp og under dens ledelse skal vokse i erkjendelsen, selv om de ikke med én gang magter at trænge ind i dens vanskeligere partier. Et er dog visst, at de unge mennesker, som vil bruke denne bok, baade til kundskap og for sin opbyggelse, i den vil

finde alt det centrale og alt det væsentlige i den apostoliske forkyndelse.

Det *gamle testamente* frembyr naturligvis i langt høiere grad end det nye mange og store vanskeligheter med hensyn til utvalg. I bibelboken er alle «farlige avsnit» fjernet; den er kemisk ren for slike ting. Likeledes er det ydre periferiske apparat skaaret bort, som ikke har direkte betydning for den hellige histories indre økonomi, saaledes Krønikebøkerne m. v., alle slegtstavler o. lign. En forstandig læser vil ikke savne dette stof. Det vil derimot være meningsforskjel om hvad er væsentlig og hvad er mindre væsentlig, naar det gjælder andre enkeltheter av mere direkte religiøst eller etisk indhold. Saavidt jeg kan dømme, har utgiverne ogsaa her trukket de rigtige grænser. Det har lykkes dem «at sammenstille det letteste og mest karakteristiske». En bibelbok maa meddele den hellige historie saaledes, at «de historiske begivenheters forløp kan følges og de ledende skikkelser og de bærende tanker træder tydelig frem». Men da blir det meget vanskelig at gi denne histories perspektiviske linjer i nogen større forkortning. Jeg tror de fleste vil være enig om, at uttoget maa være av det omfang som i foreliggende bok for at dette hovedhensyn skal ske fyldest.

Det er jo en kjendsgjerning, at kristne mennesker, som staar hinanden inderlig nær i religiøst livssyn og almindelig kristelig opfatning, allikevel læser sin bibel ut fra temmelig vidt forskjellige forutsætninger og standpunkter, selv om man intet hensyn tar til den sterkt opblussende strid i vore dage om det gamle testamente. I lys av denne skiftende mangfoldighet av meninger og synsmaater vil visselig enhver uhildet læser føle sig i høi grad tiltalt av den objektivitet, den retskaffenhet og dype ærbødighet for den hellige aabenbaring, hvormed utgiverne har gaat tilverks. Det er tydelig, at de har været sig vel bevisst det vældige ansvar den tar paa sig, som vil sigte Guds ord til menneskenes børn. Ansvaret blir ikke mindre, fordi om sigtningen og beskjæringen sker paa pædagogisk grundlag, og ikke paa historisk-kritisk. I den skikkelse det gamle testamente her foreligger vil det

visselig gjøre Herrens egen gjerning, være en «barneleder til Kristus».

En meget fortjenstfuld side ved arbeidet er de korte, koncise *overskrifter,* som indleder de enkelte bibelavsnit og angir deres indhold. Ikke mindst i de profetiske skrifter vil man med tak ta imot den retledning som disse skjænker. Særlig vil jeg faa peke paa den fortrinlige veiledning til forstaaelsen av tankegangen i Romerbrevet som findes i overskrifterne og i det hele i planen for utvalget i dette hovedskrift.

Men hvor mange rosværdige egenskaper et bibelsk læseverk end maatte eie, og hvor stor betydning disse har for den praktiske bruk, saa beror dets værd dog tilsidst paa, om det kan føre Guds tale til de smaa og umyndige efter Jesu egen store regel i Matth. 11, 25. Dermed staar eller falder det. En utgiver av en bibelbok maa først og fremst eie den *barnlige fremstillings* særegne charisma. For barnet smelter indhold og form uløselig sammen. Der findes ingen fordringsfuldere, ingen mere kræsne læsere. Uten barnhjertighet lukker de øret for den som ikke magter at finde frem til deres eiendommelige maalfore. Og Guds ords forkyndere, hvilken form og maate de end vælger, gjør herfra ingen undtagelse.

Alle er vi vel paa det rene med, at det ikke først og fremst er bibelens størrelse som har skræmt barn og ungdom. De kan sluke endog større bøker i mange bind. Det er dens tunge, for dem ofte helt uforstaaelige sprog, dens underlige ord, uttrykssæt og sætningsbygning som har sat den sterkeste bom. Den dag i dag raader de ældre bibeloversættelser, baade det britiske og det norske bibelselskaps, grunden hos os. Saa har det ogsaa været i Danmark. I rigtig forstaaelse herav har dr. Lehmann og hans medarbeider ikke kunnet nøie sig med at ændre den gamle form hist og her. De har maattet gaa til det store og betydelige arbeide at levere en helt ny oversættelse til *nutidsdansk.* Saa kjært det end skulde været at dvæle noget længere ved denne side av deres verk — navnlig for det *gamle* testamentes vedkommende, hvor de, saavidt jeg kan se, har brutt nyt land — faar jeg dog av flere

grunde indskrænke mig til at si: ta og læs! og du vil ikke angre det. De har her i sit morsmaal skjænket den unge slegt indenfor Danmarks folkekirke en stor og skjøn gave. En gave som den professor *Seippel*'s oversættelse til nynorsk lover at bli for os. Jeg tror jeg tør vove det ord, at hvor en end blader i Lehmann's bibelbok, møtes en av stor kunst, tat i den høiestes tjeneste. Denne forutsætter en forening av aandsegenskaper, som rækker utenfor et almindelig literært mesterskaps enemerker. Men den høieste ros blir dog tilsidst stilens enkelhet og enfoldighet.

Om dette verk vil gjøre epoke i hjemlandets kristelige barneskole og kirke, tør jeg intet si. Jeg har kun gjennem denne anmeldelse villet henlede det kristelige hjems og skoles opmerksomhet paa et *betydelig* verk.

Mars 1910.

H. Raabe.

PRESTERNE OG AANDSKULTUREN.

(Av sogneprest *Marcus Gjessing*).

Vore presters anseelse staar ikke i synderlig høi kurs — hverken deres almindelige sociale anseelse eller deres kirkelige autoritet. Grundene hertil er mange. Jeg vil kun fæste mig ved en enkelt side av saken. Og jeg vil ha forutskikket den — i sig selv overflødige — bemerkning, at naar jeg taler om presterne og menigheterne, saa vet jeg vel, at der er undtagelser.

Vore prester ligger efter i kulturel henseende. De staar ikke i kontakt med tidens store kulturliv, og de har ikke hat tilstrækkelig forstaaelse av, at den fremskredne kultur stiller særegne krav til deres forkyndelse. Presterne har selv en meget stor del av skylden for, at forholdene ute i menigheterne er slik, at man knapt taaler at høre et frimodig sandhetsord, som staar i strid med hundredaarig vanetænkning og vanetro. Det er for en stor del presternes egen skyld, at samfundets høiere kulturlag har fjernet sig fra kirken. De har sagtens ogsaa fjernet sig fra kristendommen. Men i endnu større utstrækning fra kirken. Det er ogsaa for en stor del presternes skyld, at arbeidsklasserne er seget bort.

Tiden stiller altid stigende krav til tanken. Presten skal i sin forkyndelse ikke bare søke ind til sine tilhøreres hjerter. Han maa ogsaa søke ind i deres tankeliv. Ti en tankeløs tro er intet. Troen kræver viljens fulde tilslutning. Men viljen springer av tanken. Og tidens mennesker tænker tidens tanker. Til en viss grad gjælder det alle samfundslag, at den enkeltes tankeveier er præget av tidstankerne eller av tidens tænkemaate, med ett ord — *av tidsaanden*. Men jo høiere man kommer op i kulturlagene, desto mere utpræget er tanken og aandslivet i det hele.

Jeg vet ingen gjerning, der i den grad som prestegjerningen stiller aandskulturens krav til sin mand. Dypt set end ikke kunsten.

Og det skal ikke ha lov til i prestens egne øine at stemme kravet ned, at han virker i en menighet, som maaske staar tidens kulturliv fjernt. Presten skal være rustet overfor alle eventualiteter. Og jeg tror — det har i ikke ringe grad bidradd til at svække hans indflydelse, at han ikke har evnet at følge tiden i dens vældige tankebrytninger, slik den har bruset ind over baade aandskulturens og kropsarbeidets samfundslag.

Presten skal vække. — Hvor vaaken tiden end er i social og kulturel henseende — religiøst set, sover den. Det er ikke nok, at der indenfor nogen kredser lever en vis kristelig møteinteresse — en tør, søtladen følelseskristendom eller en dod bekjendelsestro («kirketro»). Saalænge det religiøse ikke er blit en livsinteresse for tiden — saalænge sover den. Og tar vi det i det smaa — mand og mand imellem — saa skal det indrømmes, at det er ingen livsinteresse for vor tid. Det viser det saare indsnævrede kjærlighetsliv, som har meget langt igjen, før det har naadd endog at ta viljeretning henimot Jesu maal for det: *du skal elske din næste som dig selv*. — Og ser vi stort paa det, ut over folkenes — nationernes — liv, saa blir det endnu mere klart, at det religiøse ikke er blit nationale eller mellemfolkelige livsinteresser. Religiøst set sover tiden. Den kristelige forkyndelse — med presterne i spidsen — skal vække. Men da maa de vite at gjøre sig hørt og forstaat. De maa tale tidens sprog.

Man kan si, at man vækker bedst just ved at tale paa en maate, som er tiden og tidsaanden fremmed. Der er noget sandt i det. Det forbløffende virker gjerne vækkende. Men det er ikke forbløffende, naar man i vor tid taler ut fra en længst svunden tids tankegang og idéverden. Netop paa det religiose omraade er vi endnu altfor vel vant til det — skjønt det er blit bedre. I almindelighet bør vel ogsaa en prædikant være varsom med at ville vække ved det forbløffende.

Naar jeg taler om, at presten skal vække, saa mener jeg heller ikke, at han skal være, hvad man i dagligtale kalder en vækkelsesprædikant — ikke at han just skal vække ved

en enkelt præken. Jeg mener, at hans forkyndelse som helhet betragtet skal virke vækkende — paa tankelivet først. For gjennem tanken (eftertanken) gaar veien til hjertelivet. Der er mere varig værdi i en vækkelse av tanken end i en vækkelse væsentlig blot av følelser — ialfald i vor tid, som er en tanketid i langt mere utpræget grad end den er en stemnings- og følelsestid. Prestens forkyndelse maa derfor være helt gjennemtænkt og tankefyldt. Den behøver ikke derved at bevæge sig gjennem tanketunge utredninger[1]). Den maa fremtræ i en form, som er helt og nøiagtig avstemt efter menighetens kulturelle grundtone — om jeg saa maa si. Det kan kun den prest gjøre, som har et følsomt kulturelt øre, og som helt ut har tilegnet sig tidstanken og tidens tænkemaate — behersker den overlegent. Han maa likesom leve i den, hvis hans forkyndelse tillike skal bli umiddelbar og oprindelig — selvoplevet, ikke kunstlet og opkonstruert (skrivebordsprækener).

Presten skal bygge troen høiere op, der han finder den paa tidstankens grund. Han behøver ikke — og bør ikke — først rive ned for saa derefter at søke at bygge op en ny tro. For troen paa Kristus som frelser er i og for sig like god — like frelsende — om den staar paa svundne eller paa nye tankers grund — bare det er en sand Kristustro.

Og han skal møte vantroen paa dens egen grund. Det er ikke kristentroen og Kristus værdig at si til vantroen: «jeg skal nok ta kampen op, hvis jeg selv faar vælge slagpladsen.» — Man faar være saa gjennemildnet av glad begeistring for sin sak, at man selv søker vantroen, hvor den er, og tar kampen op der.

* * *

Alt dette fører derhen, at presten maa staa i den inderligste rapport med tidens store kulturliv — høit og lavt.

Det kan en prest meget vanskelig i vort land. Avstængt lever de fleste Og selv om man lever og virker i en av vore

[1]) La nu ikke nogen indvende, at forkyndelsen først av alt maa være *gjennemlevet — gjennemfølt — gjennemglødet av tro og kjærlighet*. Det er selvsagt. Jeg skriver her kun om den rent kulturelle side ved forkyndelsen.

noget større byer, saa kommer han kun i de færreste tilfælder det egentlige tidskulturliv nær uten paa andenhaand. Vi ligger i saa maate efter hos os. Jeg sier ikke, at der er nogen skade i det — i sin almindelighet. Men der er skade i det for presten, som skal ha en føling av, hvor det vil bære hen.

At vi «ligger efter» viser sig paa saa mange maater. Se paa moterne. Det er én side av kulturlivet, svakt avspeilet i det materielle. De fødes — maaske i Paris det ene aar — kommer til vore største byer aaret efter — til de mindre endnu et par aar senere — og ut over landet først, naar man i Paris har glemt hele saken. Det er paa samme maate med aandskulturen. Vi ligger tilbake — like fra moterne til den høit utviklede kulturtænkning, som vi her i landet i almindelighet ikke kjender noget til, og hvis indholds vidfang vi ikke aner.

Det er karakteristisk nok, at vi her i landet farer saa ilde med vore teologiske professorer, som skal være saa ubegripelig moderne i deres tænkning. Jeg er bange for, at man (f. eks. i Tyskland eller i de aandelige kulturkredser i Amerika) vil anse flere av dem for temmelig bedrøvelig gammeldagse. Jeg har hermed ikke sagt, at vore professorer ikke selv har føling med tidens kulturhøide. For det at ha føling med den er ikke det samme som at dele dens meninger. Derfor kan ogsaa den, hvis tro hos ham personlig er utformet i de mest gammelmodige tankeformer, meget vel sitte inde med alle kulturelle forutsætninger for at kunne være en vor tids forkynder. Jeg vet vel, at jeg her vil møte megen motsigelse; men det fører for langt bort, at gaa nærmere ind paa det.

I almindelighet ser vi vel paa tidens store kulturliv som baaret av ubehjælpelig vantro — noget henimot det rene hedenskap (man tænke f. eks. paa socialismen — paa nydarwinismen — paa den moderne nybuddhistiske aandskultur) — eller som almenreligiøst overspændt fantasteri (man tænke f. eks. paa den moderne religionspsykologi, slik den lever i England og Amerika). Og dog turde det hænde, at man just i vantroen kunde finde det, som viste, at netop kristendommen til enhver tid — dypt set — er det mest «moderne» av alt, naar den bare blev befriet fra alle ældre tiders mere eller

mindre uegte tilsætninger — at det just er kristendommens grundidé, som ubevisst gjennemaander endog tidens kulturhedenskap med sandhetstrang og fredslængsel.

* * *

Skal vore prester faa de fornødne kulturelle forutsætninger for at kunne være i god forstand prester for vor tid, saa maa de ha anledning til at gjøre personlig bekjendtskap med tidens kulturcentrer. De maa reise — de maa utenlands.

Ikke for at studere teologi, endelig. Men for at studere praktisk og god kristelig forkyndelse av kulturbaarne prædikanter — av dem, der staar i virkelig og personlig kontakt med tidens levende kulturliv — og for at studere livet selv — menneskene — kulturmennesket.

Det maa de hjælpes til. Jeg vet ikke om der er noget legat, som kan brukes til dette praktisk-kirkelige formaal. Men paa en eller anden maate maa der skaffes dem stipendier hertil. De maa ikke danne nogen særklasse her i landet, som det ikke er saa farlig med, enten de er paa høiden eller ikke. Kulturen bestaar ikke bare i videnskap og pædagogik — i kunst og i handel — i haandverk og i militarisme. Livet ikke heller. Ogsaa presterne repræsenterer en side av kulturen og livet, som trænger til at løftes og berikes og dygtiggjøres til at holde skridt med tidens hurtige løp.

Derfor maa der gives prester i praktisk virke adgang til praktiske (ikke videnskabelige) reisestipendier.

Den sak maa tages op til alvorlig overveielse.

Det hjælper ikke — jeg vet, at de økonomiske krav stiger paa alle kanter. De stiger ogsaa for presterne i vort land.

Men de kulturelle krav stiger med.

Stord prestegaard den 22de febr. 1910.

KRISTENDOMMEN OG LIVET.

Av *Carl Konow.*

Foredrag holdt i de teologiske studenters forening.

Kristendommen og livet. Efter min opfatning har vi dermed nævnt selve hovedopgaven baade for kirken og for den kristelige tænkning. Selvfølgelig næst efter at bevare troen selv. Uten det vilde jo kirken ingen opgave ha. Teologien har i vore dage paa mange punkter maattet underkaste den gamle kirkelære et radikalt gjennemsyn. Efter min opfatning er en ny sammenarbeidelse av kristendommen og livet den store hovedopgave, i hvis tjeneste det alt staar.

Rigtignok er det saa, at mens man ellers overalt fremhæver kultur, kunst, kundskap, saa fremhæves i skriften, ialfald i det nye testamente, kun to ting: troen og det etiske. Det etiske er ved siden av troen det eneste, disse skrifter interesserer sig for. Derfor fremhæves ogsaa i dem troen og det etiske med en styrke som ingensteds ellers. Vi føler alle det værd, som ligger heri. Her er selve grundakkorden i livet anslaat kraftig og rent. Men vi forstaar ogsaa, hvilken ødelæggende feil vi vilde begaa, om vi, fordi denne grundakkord i det nye testamente er den eneste, som blir anslaat, vilde stille det kristne sind og livet i sin mangfoldighet op som motsætninger. Det er den feil, som mere eller mindre blir gjort, ialfald i vore dage, av al pietisme. Da blir jo ikke troen og det etiske grundakkorden i livet selv. Livet i sin mangfoldighet og det sind, som skulde gjennemtrænge det, skilles at.

Det første, vi læser om i kristendommens historie, er da ogsaa, at evangeliet gjennem Paulus blev plantet midt ind i kulturen. Paulus selv interesserte sig ikke særlig, synes det, for kulturen. Han foragtet den vel nærmest. Og dog var det han og hans livsgjerning, som blev midlet til at knytte

kristendommen og kulturen sammen. Hans gjerning stod under en høiere magts ledelse end hans egen tanke. Derav hadde ogsaa Paulus et umiddelbart indtryk. Vi husker, hvad der fortælles i apostlernes gjerninger om aanden, som ikke tillot ham at reise, hvor han hadde tænkt, og heller ikke at bli, hvor han var, og at det tilsidst var et drømmesyn, som drog ham over til Europa. Senere i oldtiden var det kirkens teologer, som bestemte utviklingens gang. Netop, idet de med bevissthed søkte tilslutning til det almenmenneskelige.

I hvilken grad kristendommen og livet i dets fylde hører sammen, ser vi ogsaa derav, at det igrunden altid først er, naar vi forstaar bibelens ord ut fra vort individuelle liv, at der for os falder virkelig lys over dem. Den almene sandhet, ordene gir uttryk for, individualiserer sig nemlig i hver enkelts liv. Kun paa vor individuelle maate kan vi gripe det almene. Den trange port f. eks. blir for os alle i livet, ialfald i sin utvortes skikkelse, noget forskjellig. Likesaa blir det rene sind, som kræves av os, i livet selv et krav om rent sind paa et netop for os vanskelig punkt. Selv i bibelens egne ord kommer vi altsaa først virkelig ind gjennem livet i dets mangfoldighet.

I vore dage er derimot kristendommen og livet paa mange punkter kommet rent paa avstand fra hinanden. Jeg tror, der paa mange hold er megen længsel efter Gud hos vore dages mennesker, ialfald efter at trænge ind til livets mening. Men ofte søker den religiøse trang i vore dage sin tilfredsstillelse utenfor kirken. Jeg tænker paa alle de teosofiske kredse, som nu danner sig. De vidner klart om en forhaandenværende religiøs trang, men ogsaa om, at kirken og vor nuværende kirkelige kristendom langtfra formaar at imøtekomme denne trang i dens helhet.

En ting tror jeg i vore dage trænges i høi grad. Det er en verdensforklaring, en livsforklaring. Det skulde ikke mindst være en verdensforklaring, en livsforklaring, kirken og kristendommen var kaldet til at gi menneskene. Men det kan den ikke overfor menneskene i deres helhet, uten at den livsforklaring, den gir, virkelig staar i samklang med alt, hvad vor tids mennesker vet om verden. Kun en saadan vilde vor tids mennesker virkelig kunne tilegne sig. En

saadan verdensforklaring, livsforklaring vil selvfølgelig aldrig kunne naaes av os ufuldkomne mennesker, hvor hver ny slegt altid maa arbeide sig videre frem, uten i ufuldkommen skikkelse. Men hvad vi trænger, er dog en livsforklaring, i hvilken sandhetssøkende mennesker ikke kan andet end føle, at hvor ufuldkommen den end paa mange punkter tor være, saa er det dog dypest inde sandheten selv, som møter dem i den. En saadan verdensforklaring eiet de gamle og det i en næsten haandgripelig form. Naar de gamle saa op mot himmelen, mente de, de der synlig saa det sted, bak hvilket de evige boliger laa. En saadan livsforklaring mangler vor tids mennesker. For et par aartier tilbake stod evolutionstanken for en stor del av menneskene som en helt fyldestgjørende livsforklaring. Av den hentet de freidighet og kraft. Nu er troen paa evolutionen som en livsforklaring, hvori alle uten videre kunde ha nok, blegnet for mange. Hvor er nemlig maalet? Det vidste man ikke. Ikke engang, om der er noget maal Men en evolution uten et virkelig maal kan vanskelig andet end tilsidst føles som tomhet. Selv om man, hvad vist mange endnu gjør, ser maalet i et helt velvære for alle her i verden, var saa det tilsidst noget virkelig maal, hvor meget vi end i kjærlighetens navn alle maa kjæmpe for det? Sjælen gjemmer da hos os alle uendelige og uendelig høie længsler.

Der er mange i vore dage, som istedenfor at søke livsforklaringen i en evolution synes at finde den bare i livets egen utfoldelse. De ser paa alle de forskjellige ytringer av livet som livsformer, som hver for sig danner noget avsluttet, harmonisk. Saaledes Emerson, Chamberlain. Det er den poetiske livsopfatning. Den rummer, som vi alle vel uendelig mange gange har følt, utvilsomt ogsaa en dyp sandhet i sig. Uten det vilde jo enhver glæde i øieblikket svinde. Livet er ikke bare en uendelig opstigen mot et fjernt maal, forsaavidt altid noget i sig selv ufuldkomment, som alene faar sin forklaring fra det maal, alt maatte ha. Saa vidunderlig og rigt er livet, at det, overalt igrunden, samtidig er baade ufuldkommenhet og harmoni.

Hvor megen sandhet der imidlertid end er i den livsbetragtning, som ser paa livet som noget rigt, vekslende, hvor hver form har sin betydning i sig selv, saa synes det mig dog

selvindlysende, at en evolutionistisk verdensbetragtning, i en eller anden form, er den eneste, som stemmer med, hvad videnskapen klart har vist os om livets fremadskridende utvikling paa jorden. Hvor megen ufuldkommenhet, hvor forfærdelig meget ondt verden endnu har at kjæmpe med og det ofte, synes det, endog i former, som fortiden ikke kjendte, utviklingen, evolutionen, kommer man dog ikke forbi. Saa pas forgjængelig og ufuldkommen er dog ogsaa alt liv, vi kjender, at uten en utvikling, som gaar videre, og som alt tjener, vilde livets øieblikkelige rigdom bli av tvilsomt værd. Det er til at være tjenere, for det større, det kommende, vi alle er kaldet, som vor herre og mester ogsaa kom for at være en tjener paa jorden. Bare tilfredshet vilde dog være det laveste av alt. Det vilde være en fornegtelse av alt høiere. Har ikke alt et maal, blir alt tilsidst tomt. Men hvor er maalet? Det vet man ikke. Derfor ender ogsaa saa meget av vor tids livsbetragtning i et stille resigneret ord: tilsidst er kanske alt intet, en livsopfatning, som støter alt, synes det mig, hvad der er av mandig og av kraft i os. Den livsbetragtning, at tilsidst er alt tomt, kan vi dog aldrig føle som virkelig sand. Dertil strider den for meget med selve livsfølelsen, med selve livets kraft i os. Livsfølelsen, livets kraft, er i sig selv i pakt med tro, haap, tryghet.

Uten i tanke paa et maal kan heller ingen virkelig helt fatte, at Gud kan være kjærlighet. Umulig bare ut fra livet, som det er. Men anderledes, hvis der er et maal. Er der et maal, da kan alt tungt anskues som offer. Over alt, som kan anskues som offer, falder der lys fra det maal, det hjælper at bringe nær. Og tilmed om maalet egentlig er et indvortes, hvad under, om veien er en, som koster lærdom, og som lutrer gjennem møie og kamp?

Livslovene, de virkelige livslove, dem gjælder det for ethvert menneske at finde. Hos Jesus ser vi de dypeste av dem alle: selvløshet, godhet, opofrelse, troskap til døden. Idet Jesus fører os til Gud, gjør han os umiddelbar sikker paa, at livet har et maal. Al tro paa Gud gjør tryg paa et maal. Fordi religionens samfund med Gud er et personlig, gjemmer den i sig ogsaa en tryghet av helt personlig art. Gud er ikke dødes Gud, men levendes. Religionen, kristendommen

eier, hvad menneskene trænger. Men skal vi virkelig kunne formidle for menneskene de umistelige rigdomme, religionen gjemmer i sig, da gjælder det, at den livsforklaring, kirken søker at gi, ikke staar i strid med, men gaar ut fra, hvad menneskene ellers i vore dage vet. Det skulde dog være selvsagt. Det er religiøst fotfæste i den nye verdensopfatning, vore dages mennesker med nødvendighetens egen jernhaand er blit ført ind i, som trænges.

Vi kan føle tryk, ængstelse, naar gamle religiøse forestillinger maa avløses av nye. Den egentlig uhyggelige følelse kommer dog, naar du synes, hele grundvolden under livet selv vakler, naar alt synes at true med at bli uten hensigt, helt gudforladt. Lidt av det kan en undertiden føle kanske alt, naar mange paapeker skyggesiderne ved hele vor civilisation. Da reiser spørsmaalet sig: er der virkelig en utvikling? Har menneskenes kampe og uhyre lidelser intet virkelig maal hat? Endnu dypere kan en føle det samme ut fra paavisningen av hele den tilsyneladende livløse, mekaniske sammenhæng i det hele univers. Ikke at tale om meget forfærdelig tungt, den enkelte kan ha at gjennemgaa. Hvordan er livet? Hvor her trænges baade den umiddelbare tryghet, religionen gir, og et lys over det virkelige liv, over hvad verden virkelig gjemmer i sig.

*

I bestemt motsætning til den aandsverden, vor tids mennesker ikke kan andet end leve i, holder kirken paa sine dogmer. De fleste dannede og tænkende mennesker i vor tid, det gjælder ialfald i vore større byer, tror imidlertid ikke længer paa dogmerne. Den gamle dogme- og konfessionskristendom er i vore dage dømt av livet selv. Hvad menneskene trænger, religiøst set, er noget langt dypere, noget langt mere personlig end alle dogmer. Hvad de trænger for med overbevisning at kunne bli i kristendommen eller for igjen at kunne vindes for den, er at opleve lidt av den uendelige hjælp til religion, til tro og til det gode, som er i Jesus og evangeliet. Fra kristelig side foragtes imidlertid ofte almindelige mennesker rent frygtelig. Men det er med urette. Ogsaa her kan det let gaa efter Jesu ord: hvo sig

selv ophøier, skal fornedres. For min del tror jeg, der ofte er mere virkelig, sand religiøsitet hos rent almindelige mennesker end hos mange, som anser sig selv for særlig kristelige.

Lad mig i denne forbindelse nævne den salmebok, vi har. Efter mit skjøn er den forfærdelig mager. Hvor lite der findes i salmeboken av det virkelige liv! Det meste er indsnevret til de følelser, som har faat sin styrke av forsoningslæren. Det er kun ganske enkelte salmer, som er sunget ut av livet selv, av det store, for alle mennesker fælles almindelige liv. Og dog er det jo ut fra livet, de samler sig, alle de, som om søndagen kommer i kirken. De kommer alle fra sine hjem, fra bekymringer, fra kamp for at være taalmodig, for at være god, fra sorg og glæde, fra alt, som livet er fuldt av. Men hvor i salmeboken klinger alt dette igjen? Nogen spredte salmer hist og her, hvor vakre end flere av dem er. Ellers er det, som hele dette virkelige liv var trykket tilside med vilje. Hvor falsk saadant er. Ikke mindst den religiøsitet, som ytrer sig i det rent almindelige liv, har dog sandhetens stempel paa sig. Netop den viser sig ikke i ord, men i kraft. Hvor ofte finder man ikke hos rent almindelige mennesker, naar livets alvor kommer, en dyp og selvsagt tillid til Gud, som gjør mange, som i særlig grad skulde være kristne, tilskamme. Men denne de rent almindelige menneskers religion har ofte været ringeagtet. Som al sandhet. Men naar de kristne ringeagter det almindelige liv, hvad under, om menneskene ofte blir desorienteret og tror, at det er kristendommen, som har lite med det virkelige liv og den virkelige sandhet at gjøre. Vil vi virkelig tjene Gud og religionen, maa vi lægge den indgrodde kristelige selvgodhet bort. Er Gud virkelig himmelens og jordens skaper, er det jo selvfølgelig for livet, verden, menneskene i sin helhet, religionen, troen, kristendommen er bestemt.

La mig i denne sammenhæng ogsaa nævne den opfatning av sakramenterne, vor kirke endnu gjennemgaaende søker at hævde. Hvad er i vore dage sakramenterne som sakramenter andet end noget, kirken fornøier sig selv med? En anden sak er sakramenterne som symboler. Men hvor mange almindelige dannede og tænkende mennesker tror f. eks. i vore dage paa daabens sakramentale betydning? Men alt saadant

for menneskene i deres store almindelighet uforstaaelig, som kirken holder fast ved, forvirrer og gjør, at vore dages mennesker i stor utstrækning ikke helt kan forstaa og føle sig hjemme i kirken. Det er ikke troen paa det oversanselige, som maa bort. Religionen er i sig selv indre samfund med det oversanselige. Men vel de naive uttryk for denne tro, som alene stemte med fortidens opfatning, men ikke længer er forstaaelige ut fra vor tid.

Gud og livet hører sammen. Derfor svarer det, synes det mig, til den fremmedhet overfor det virkelige liv, vor tids kristendom lider under, at kirken slet ikke altid fører menneskene frem til Gud selv. Den ældre betragtning har i stor utstrækning lagt vegten paa begivenheter, som er skeet, for at hvile i dem. Det virkelig religiose er dog ved siden av at aapne sig f. eks. for alle de Jesu ord, som vil trænge ind paa vort indre for at ændre det, at hvile i Gud selv. Den ældre betragtning vilde mest bare hvile; men selve den hvile, den søkte at hjælpe til, var ikke den dypeste, hos Gud selv.

Ogsaa Jesu virkelige skikkelse er, som vel alle har seet, blit meget fordunklet gjennem den ældre tids dogmekristendom. Man taler jo meget om Jesus. Men den Jesus, man mener, er ofte slet ikke den virkelige Jesus. Hvad man mener, er oftest bare forsoningslæren, den lære, som ofte benyttes til at frita menneskene for at ha noget med den virkelige Jesus at gjøre. Den virkelige Jesus gjør forholdet til Gud til alvor for os. At han er Guds egen aabenbarer, føler vi umiddelbart. Men netop han er ofte kommet meget bort. Men ogsaa den virkelige Jesus med alle de ord, han har talt for at vække hungeren og tørsten efter retfærdighet tillive hos os, staar det virkelige liv langt nærmere end den ældre tids dogmer gjør.

Skal kirken kunne gi menneskene en livsforklaring, som kan stemme med vor tid, forekommer det mig, at der er ett punkt, som hidtil, saa vidt jeg vet, kun lite er berørt i den teologiske diskussion, som trænger en helt ny fremstilling, det er læren om synden.

Syndefaldsfortællingen er for os ikke længere historie, men en mythe. Men med hvilken ret holder man da fremdeles fast paa den gamle lære om arvesynden? Den gamle

lære er ikke likegyldig. Med den følger ikke bare den gamle tanke, at døden i sig selv er en straf, men ogsaa et bestemt syn paa hele det naturlige liv. Denne gamle lære binder likesom hele livet fast under syndens herredømme. Derved virker den livshemmende. En forkyndelse, som binder mennesket fast under det onde, og det gjør dog den gamle lære om arvesynden trods alt fra evangeliet, hvormed man søker at mildne den, er intet evangelium. En mand som Paulus vilde aldrig følt evangeliet som frelse, hadde det ikke git ham magt til at overvinde det onde. I en verdensanskuelse, som har nogetsomhelst med utviklingslæren at gjøre, hører arvesyndslæren i sin gamle skikkelse aabenbart ikke hjemme. Det gjør den da heller ikke hos Jesus selv. Den gamle lære om arvesynden er dog helt uforenelig med alle hans absolut ideelle krav. Ske din vilje som i himmelen saa og paa jorden, hvor slaar ikke den bøn hele den gamle lære om arvesynden som en uoverstigelig hindring for det helt gode her paa jorden like i ansigtet. Men det er i en bøn som den, den virkelige kristendom lever, langt mere end i dogmatiken. Alle Jesu bud er ideelle. Der er intet av dem, som tar hensyn til nogen arvesynd, som skulde stænge det for os at kunne følge dem. Tvertom har han sagt: ikke den, som siger til mig herre, herre, skal indgaa i himmeriges rige, men den, som gjør min faders vilje, som er i himmelen, et ord, som allerede her i verden beviser sin sandhet: virkelig at gjøre Guds vilje fører altid ind i Guds rige. Hvor Guds vilje virkelig blir gjort, lukker Guds rige altid noget av sin glæde og rigdom op for os. Og dog hadde Jesus fuldt øie for menneskenes selvsagte ufuldkommenhet. Hans krav paa sjælens renhet er et absolut: salige de rene av hjertet; de skal se Gud. Hans krav paa lydighet mot sandheten er et helt og skarpt: den, som finder sit liv, nemlig ved at bøie av, skal miste det; den, som mister sit liv for min skyld, skal finde det. Og dog begynder bjergprædikenen med de ord: salige de fattige i aanden; himmeriges rige er deres. Her er ingen dogmatik. Hans ord strider tilsyneladende mot hverandre. Men hvor svarer de ikke netop saaledes til vort virkelige indre. Systemet hører det avsluttede til. Men hvad Jesus har for øie, er livet, som strækker sig efter lyset. At vi finder svakheten og fattig-

dommen i vort indre, derom behøver vi ikke at spilde mange ord. Men paa den anden side, hvem har ikke ogsaa ofte, f. eks. naar Guds ord eller Guds godhet i livet grep ham, med glæde følt veien ind til sandhet og renhet virkelig aapne sig for ham Idetmindste enkelte straaler av sandheten og renheten har dog skinnet i sin klarhet ogsaa for os. Altid med en indbydelse til at følge dem.

Dermed er ikke al arvesynd negtet. Hvor meget godt kan ikke et menneske skylde sin far og mor. Men menneskene kan ogsaa gjøre luften om dem ond, saa det, som spirer op i den, kanske ogsaa blir ondt og giftig som luften om dem. Der er dem, som forarges over alt, som heter arvesynd, og kalder alt slikt uretfærdighet. At ogsaa det onde paa mange vis kan gaa i arv, er dog kun vrangsiden av den lov, som sætter slegterne istand til at leve til det gode for hverandre. Men som en magt, som avskjærer al mulighet for helt at naa hvad der virkelig er godt, selv om det kun er stykkevis, og det er netop som saadan, den ældre dogmatik alene kjender arvesynden, stemmer den ikke med Jesu ord. Og som en lære, som i virkeligheten dømmer al naturlig utvikling for umulig, er den selv dømt av den utvikling, vi faktisk ser i verden, ogsaa i moralsk henseende. Derfor bemøier da heller ikke menneskene sig i vore dage længere med den. Her trænges en nydannelse, som virkelig gaar ut fra, hvorledes verden i vore dage har vist sig for os. En virkelighetstro opfatning av, hvad synden og det onde egentlig er, hører nemlig ogsaa til det, menneskene vanskelig uten skade for sit liv kan leve foruten. Byr kirken dem paa dette punkt en øiensynlig urigtig fremstilling, kunde let mange derved ledes til bare at slaa synden og dens alvor hen i veiret. Alene ut fra tilsyneladende fromme ræsonnementer, uten hensyn f. eks. til alt, hvad videnskapen tvinger ind paa os, bygger man ingen sandfærdig opfatning. At ville bygge bare paa ræsonnementer med bortseen f. eks. fra det lys, videnskapen kaster over livet, er i sig selv en usandfærdig fremgangsmaate. Ved siden av, at alt saadant kun er dilettantisme. Av den har der været meget paa kristelig omraade. Den forer ofte det store ord, men er næsten altid lite værd.

For mig personlig ligger det nærmest at forklare mig

synden, dels som levninger fra menneskets tidligere utviklingstrin, dels og egentlig som uvillighet til at følge det høiere, som vil føre os videre frem. Da falder der for mig paa den ene side et naturlig lys over synden. Paa den anden side blir den staaende for mig i sit absolute alvor som det, der vilde ødelægge hele mit liv, om det fik magten over mig. Guds tilgivelse gjør jo synden for enhver, som vil vende sig bort fra den, til noget relativt. Men for den, som ikke vil vende sig fra det onde, heter det, at syndens sold er døden. Der er mange i vore dage, som ikke vil kjendes ved opfatningen av synden som noget absolut. Tout comprendre, c'est tout pardonner. Og det er sandt som en advarsel mot egenretfærdig at dømme andre. Om intet menneske har vi lov til at tro, at der ikke skulde bo noget, ja meget godt i dem. Fordøm ikke, at I ikke skal fordømmes, sa Jesus. Og dog er vel hele det levendes verden fuldt av det, som gaar tilgrunde. Alt gaar tilgrunde, som ikke er istand til at følge livets voksende krav. Overfør dette til aandens verden, saa har du den absolute bedømmelse av synden. Opfatningen av synden som noget absolut staar i nær sammenhæng med al virkelig kamp for et maal. Opfatningen av synden som noget absolut er derfor i virkeligheten heller ikke fremmed for hele den del av vor tid, som for alvor vil fremgang. Tænk paa mange socialisters bedømmelse f. eks. av dem, som bruker sin rigdom til at holde andre nede. Der er noget forfærdelig vekt ved den opfatning, for hvilken alt, godt og ondt, tilsidst gaar i ett. Den bedømmelse træffer vi ikke der, hvor mennesker virkelig kjæmper. Det absolute ved synden er, at hvor den virkelig faar magten, utelukker den fra maalet. Da kommer ogsaa det øiensynlige til sin ret, at slaphet kan være en av de værste former av den. Og vor egen samvittighet, hvor den virkelig faar komme til orde, anerkjender retfærdigheten i, at syndens straf er, at den stænger maalet for os. Døm aldrig andre, men hold saken klar for dig selv. Synden er egentlig at lukke sig for det gode, for kravet til sjælens sandhet og renhet. Det krav er et absolut. Den, som lukker sig for det, lukker sig for Gud. Hvad Gud engang kan ville gjøre i sin barmhjertighet, er en sak for sig, som vi ikke har klart indblik i, men skjul ikke sandheten for dig selv.

Vil du forstaa kravet i dets virkelige dybde, saa husk Jesu bedømmelse av synden. Til en kvinde, som var grepen i ægteskapsbrud, skal han ha sagt: heller ikke jeg fordømmer dig; gaa bort, synd ikke mere. Men endog sine nærmeste disciple advarte han mot en ting som menneskefrygt med de forfærdelig skarpe ord: den, som fornegter mig for menneskene, vil ogsaa jeg fornegte for min fader i himmelen. Med langt større skarphet end meget av den utvortes synd, som menneskene ofte dømmer, som var den den eneste, bedømte han f. eks. al given efter for menneskefrygt som frafald fra Gud. Hvor megen slik given efter for menneskefrygt findes der vist ikke ofte ogsaa blandt mange, som taler meget om de særlig kristne og regner sig selv til dem. Hvor Jesu ord skulde fylde alle med gudsfrygt og samtidig ta grunden bort under al selvophøielse over andre.

I alt absolut støter vi paa gjenskinnet av det evige. Ogsaa av den grund er det av den største vegt, at vor lære om et punkt som synden ikke er aabenbar urigtig. Kun ved at være helt aapen for det virkelig faktiske i verden kan vi hjælpe menneskene til at se, at føle ogsaa alt det i tilværelsen, som gaar ut over, hvad forstanden fatter, alt det, som vidner om Gud og et indre, evig maal.

*

Hvad vi trænger, er en livsforklaring, som kan hjælpe os til tro paa livet, til tryghet og mot under livets kamp. Hvad skulde mere være religionens herlige opgave end at styrke tilliden under livets kamp? Straks kirken vilde anerkjende utviklingens faktum til denne dag, hvor vilde den kunne andet end med troens egen kraft se frem mot et maal for al menneskenes kamp ogsaa her paa jorden? Saa stor er motstanden, saa sent gaar det med fremskridtet, at ogsaa den tro vilde være en tro med haab mot haab, altsaa ogsaa i saa maate efter Paulus's ord bære den rette tros kjendemerke. Hvilken uvurderlig tjeneste vilde ikke kirken yde menneskene, om den gik ind blandt dem i deres kamp og styrket deres tillid med religionens kraft. Først naar kirken med al sin

kraft vilde støtte livets kamp for at trænge videre frem, vilde den virkelig helt gaa ind i det og tjene det. Først da vilde ogsaa kirken helt bli en ideel magt i verden. Først da vilde den helt kjæmpe for retfærdighetens og kjærlighetens seier i verden, hvad den nu kun gjør i meget ufuldkommen grad, idet den indskrænker sin interesse for dem til privatlivet. Hvor er vi ikke omgit paa alle kanter av trang og nød og onde kaar. Hvor kan en kirke, som vil være Jesu kirke, slaa sig tilro med sligt. Hvad trænger vi mere, end at kirken skal komme med i den ideelle livsbevægelse i verden? Se paa socialistførerne. Hvad vi end mener om socialismen selv, hvor jeg synes, de er at misunde, de, som har faat til sin opgave at kjæmpe for alle de mange paa skyggesiden, i kjælderne, i de usle kaar. Tænk om kirken ikke vilde føle sig solidarisk længer først og fremst med *beati possidentes*, med de besiddende. Derved vilde den, som det gaar i al kamp, faa mange imot sig, vække uvilje paa mange hold. Men netop da tror jeg, den vilde gjenvinde, hvad den nu i stor utstrækning har tapt, menneskenes virkelige agtelse. Som det nu er, mindes man, synes det mig, ofte ikke lite om, hvad der staar om saltet, naar det mister sin kraft.

Men hvad skal vi si til menneskene om, hvorfor Gud tillater, at utviklingen, fremskridtet, koster saa mange offere, gaar ofte saa forfærdelig sent? Rationalismen spilte fallit, fordi den ingen virkelig forklaring hadde av nøden i verden. Ikke fordi den ikke var rettroende nok, men fordi dens almindelige livsopfatning var en overfladisk. Ortodoxien hadde en forklaring: arvesynden. Synden forklarer jo selvfølgelig ogsaa meget. Hvor uendelig mange ødelægger ikke livet for sig selv! Vor tid har lært at se ogsaa noget andet. Ved al selvsyke f. eks., som anskuer handel og bedrift først og fremst som personlige berigelseskilder, gjøres ogsaa livet gjennem synd ondt for uendelig mange. Ikke bare den enkelte kan ødelægge livet for sig selv. Spørsmaalet har ogsaa en samfundsside. Hvor skarpt man imidlertid end vil holde paa, at simpelthen synd er aarsak til meget ondt i verden, saa vilde jo dog aabenbart den forklaring, som vilde hidlede alt ondt i verden bare fra synd og ondskap, være en frygtelig over-

ET BREV OM KIRKEN OG ARBEIDERNE.[1])

Herr redaktør!

Tak for spørsmaalet! Spørsmaalet er tjenlig til brandstiftelse. En del ildmørje er der ogsaa i min sjæl og tilslut staar vel det hele i lys lue. Jeg *vil* skrive, men jeg *kan* ikke. Fagartikler er ikke min sak Skulde jeg skrive, blev det vel ikke hverken kirke eller kultur — slet ikke kultur i det[2]).

Hvad *kirken* skal gjøre? Kirken, repræsentert av Norges nuværende prester! Gud bevare min arme sjæl! Kirken hverken *vil* eller *vet*. Den lever i sit høire-venstremilieu med endel bekjendelsessymtoner og kvindeforeningsinteresser og den kristelige hygge, som stuevarmen og kaffeduften sætter sit koselige præg paa — og dette er nok. De har «rigtig no'n velsigna møter!»

Hvad en aandsforlatt kirke, med aandsforlatte prester skal gjøre? Selvfølgelig ingenting.

Jeg læser aldrig meget. *Dagens* arbeidspres tar min tid; men litt, forstaar sig, ser jeg jo paa. Men altid læser jeg indlæggene i denne sak med følelsen av, at det er rørt pent ved en stor sak, men at det uutsigelige mangler. Det er det uutsigelige, jeg leter efter, og før det kommer, blir der intet. *Naar* det kommer, maa det vel nærmest komme som en hagelskur av profetiske skjældsord over presterne og alle dem, som *nyder* religionskaffeduften og bedehusluften sammen med

[1]) Svar paa en anmodning om at skrive en artikel: Hvad kan kirken i vor tid *gjøre* for arbeiderne?

[2]) Paa forespørsel om at faa trykke dette brev svarte sogneprest Amlund ($^{24}/_{3}$): «Tryk bare væk. Hvad jeg i farten skrev og hvorledes det blev med kommaer etc., det erindrer jeg ikke saa nøie; men det vet jeg, at det var hjertelig ment, og jeg har sluttet med at skrive privat, hvad jeg ikke offentlig kan staa ved». Red.

dem. Et er vel sikkert nok: Arbeiderne, avklædte alle religionsøvelser, al tempeldyrkelse, alt skin, staar vist nærmere Guds rike end nogen anden stand i landet. De har ikke en flig at dække sig med, og de vet, at de ikke har det. De kan, naar tidens fylde kommer, begynde forfra *uten hindringer*. De vil komme med *Kristus*, saa hans friske, hete hjerteblod vil svide i synet paa stiftsmøtefolk, gammelteologer og nyteologer, — som et Herrens veir eller uveir vil de komme, som et fandens veir for mange, men for de oprigtige et grusomt lutringsveir — Herrens dag den store. Mit feige prestekjød siger: «Herre lad mig dø først!»

Fortiden gaar der en offentlig skriftveksel mellem redaktør Vraa og mig, som rører ved disse ting. Fra min side er hensigten den, at faa med ind i det sociale arbeide Jesu religiøse liv og hans evighetshaab; jeg vil gjerne gjøre mit til, at den sociale nydannelse maa faa syn for det evige hos Jesus, hans vidunderlige kjærlighetsliv, hans tro, hans haab, hans personlige frihet fra materialismens klør — nei seige rottrevler — at kristendom er ikke de 6 skapelsesdage, ikke Jonas i hvalfiskens buk, ikke Judith og Holofernus, ikke Barrat og skuespillerinden hans, ikke solen og maanen i Ajalons dal, ikke tegn, undere og dogmatisk blod, men Jesu personlige straalende liv, som det ryker offer av.

Nei trøste bedre mig, hefte Dem og mig selv! nu kommer her straks en mand, som skal ha skrevet en vekselobligation paa legatpenge — «stor kr. 4 000.00 og i kveld er det vist kvindeforeningsmøte, eftersom konen min siger.

Heggen 9—3—10.

Deres meget ærbødige

Amlund.

WERGELANDIANA.

Nogle erindringer av *D. Thrap.*

I.

Fra «Hasselnødder» kjender man historien om hvorledes Wergeland 1ste mai 1841 sat utenfor Grotten legende med en tam ræv, da *«en av hans oprigtigste fættere»* bragte ham budskabet om, at han var negtet optagelse i Athenæet. Om den virkelige grund til denne beslutning, der for *vor* tid tar sig underlig ut, skal vi kun bemerke, at der nu er adgang til at efterspore den. Et brev, Wergeland kort før hadde sendt Adolf Stabel, har hvilet i «Morgenbladet»s arkiv, men tilhører nu Universitets-bibliotheket, og kommer vel i sin tid frem. Inden det ikke indviede publikum har der dog ogsaa været andre tanker oppe. Den løn, han siden 1839 oppebar av Karl Johan personlig, bidrog fremdeles til at gjøre ham upopulær, og et vidnesbyrd herom er hvad professor C. Bang, der blev student 1841, fortalte juledag 1889, at «Troppisternes» argument ved hin forhandling vel ikke likefrem blev uttalt, men var, at Athenæet ikke blot var et læseselskab, men ogsaa et samtaleselskab, og at det var betænkeligt at have Wergeland med, da han ved denne tid antoges at være Karl Johans spion. Der var paa posthuset seet breve til statsminister Due med Wergelands utenpaaskrift, og disse gav anledning til denne omtale.

Efter Wergelands fortælling siger fætteren tilsidst: «Ja lieber Vetter, selbst dein Schw—» hvorpaa Wergeland avbrøt ham med raabet: «Schweige».

Det er maaske disse tyske ord, der bragte doktor H. A. Thaulow til den slutning, at det maatte være ham eller en av hans brødre, der sigtedes til. Han vidste imidlertid med bestemthed, at ingen av brødrene, apoteker Thaulow, professor Thaulow og toldkasserer Thaulow saa lidt som han selv var overbringer av budskapet. Han ansaa den hele fortælling for

en opdigtelse, hvori han vilde gi sin ærgrelse luft og sin svoger, professor P. J. Collett en snert.

II.

For mer end 30 aar siden fortalte skoleinspektør Ole Irgens i Bergen en historie om Wergeland, der vakte megen latter og maaske hos flere med mig — tvil. Irgens havde som stortingsmand 1869 oftere været gjæst i Hurdalen, hvor han havde slegtninger, og her havde man vel nok av historier fra Eidsvold i Wergelands tid. Historien var da denne. Den dag konfirmanderne skulde tegnes, kom en stakkels pike høist ulykkelig grædende ind paa prestegaarden og mødte Henrik, der naturligvis stanset hende og spurte, hvad hun græt for. Jo hun var tilbakevist ifjor og var saa bange for at provsten ikke vilde ta hende med iaar heller, da hun var saa klein til at læse. Wergeland fattede en rask beslutning, tok den grætende pike ved haanden og førte hende hen i gaasehuset, lot piken ta en av dets beboere under armen og sa, at hun skulde gaa med den op til provsten, saa blev hun nok tegnet Hun gjorde saa, og det gik som man ventede. Provsten gjorde kort proces med hendes indtegning og sa, at hun skulde gaa ned til budeien med gaasen og hilse far og si saa mange tak.

At der kunde være diktet historier om Wergeland likesom i sin tid om Bellmann o. fl., var ikke noget underligt, og det faldt mig ikke ind at tænke mig andet end en saadan digtning ved denne leilighet. Jeg fik imidlertid andet at vite her. Engang i 1890 aarene var jeg paa et av de ukentlige besøk i et Gamlehjem i min menighet. Der var kommet et nyt medlem, der var livlig at tale med og gjerne vilde ind paa fortiden og dens begivenheter. Hun var fra Eidsvold og konfirmert av provst Wergeland. Der var flere i den stue, hvor den gamle kvinde laa, og det faldt mig naturligvis ikke ind at søke bekræftelse paa historier, jeg kunde ha hørt om Henrik Wergelands mangehaande ungdommeligheter i sin hjembygd, men konen bevarte hans minde med den største pietet og priste hans godhet i høie toner. Dette gjentok sig flere gange, men en dag maatte hun rigtig fortælle mig, hvor godt et hjerte han hadde og hvor inderlig snild han kunde være.

Og saa fortalte hun om den lille pike fra en utbygd i prestegjeldet, som slet ikke kunde lære at læse og derfor 2 gange var negtet antagelse blandt konfirmanderne. Saa kom hun det tredje aaret, grætende, og han Henrik, som mødte hende, tok en gaas ut av flokken og sa, at hun skulde gaa ind til provsten med den, saa blev hun nok tegnet, og hun blev det. Historien er da altsaa rigtig nok. Konen hadde aabenbart opfattet det, som om Henrik var fuldt berettiget til at disponere over prestegaardens fjærkræ, og at han av dette havde git piken en present, som hun da kunde benytte paa sin vis. Hun har visselig handlet i fuld naivitet, og min fortællerske har — som vel andre av hendes stand deroppe — intet andet kunnet se i denne strek end et utslag av Henriks gode hjerte. Heri hadde hun jo ret, men — der maatte en mand som Henrik Wergeland med hans hensynsløshet til at finde paa en saadan galskab.

III.

I «Grotten» flyttede Wergeland ind 17de mai 1841. Der var ikke meget at se i Kristiania paa den tid, og Grotten blev en av mærkværdigheterne. Man lagde sine spadserture derom og betragtede gjenstandene derinde. Jeg var der i sommerferien 1841 i følge med mine voksne brødre og andre. Stenbordet og den utstoppede figur forestillende en «astronom»[1]) mindes jeg meget godt. Han sat med øinene stivt fæstede paa globusen og maalte paa den med en passer. Jeg var endnu ikke 9 aar gammel og fordybede mig i skikkelsen som et andet eventyr, men jeg lagde merke til min ældste brors ord: «jeg maa si han har truffet granskeren godt.» Det var jo under disse Wergelands første maaneder i Grotten han levede i den voldsomste kamp med L. K. Daa. Wergeland havde skrevet farcen «Engelsk salt», hvori Daa spiller hovedrollen, og denne hadde i den blodigste anmeldelse i «Granskeren», 3dje mars 1841, vendt brodden mot ham selv. Daa var paa den tid Norges populæreste mand og som polemiker var han Wergeland meget overlegen. Hos denne var hevngjerrighet

[1]) Saaledes Henrik Wergelands enke: H. Lassens «Henrik Wergeland og hans samtid», s. 190.

en ulykkelig fædrenearv, og figuren i Grotten har visselig været mer end en spøk. Da jeg senere fik se L. K. Daa, maatte jeg erindre figuren i Grotten og min brors ytring og — finde ligheten meget slaaende. Han har aabenbart villet stille sin motstander i et slags gabestok Om dikterens hustru har kjendt til dette, har hun vel glemt det efter saa mange aars forløp og kun husket, at der var en figur i Grotten.

IV.

Om sin reise til Bergen har Wergeland skrevet adskilligt i «Hasselnødder», «Spaniolen» og flere dikte. Han maatte efter den tids leilighet ta nattelosji i prestegaardene, og idetmindste i en av dem havde han en universitetskammerat Fredrik Geelmuyden, resid. kapellan til Leikanger. Før han naadde denne maa han ha været nøtt til at overnatte i en røkstue og faat et sterkt indtryk av saadanne boligers usselhet. Han talte for fuldt alvor med Geelmuyden om at foranstalte en subskription for at skaffe penge til bedre boliger for strandsidderne. De gamle røkstuer vilde han uten videre brænde op. Han har vel sagtens været i flere prestegaarde, men kun én av dem — Evindvik — omtaler han:

> Brød af Sten og Aand af Striler
> Dahl i Evindviken slog.

Den bergenske natur og vel ogsaa de bergenske bønder, han stødte paa har interessert ham mere end Bergens by og dens befolkning. De mange læsere av hans deilige dikt «Hardanger» kjender maaske ikke til, at han aldrig har set Hardanger. Det er billederne fra Fortundalen og Lyster, der mødte ham ved den bratte nedstigning fra Sognefjeldet, der har staat for ham, da han nedskrev de deilige vers.

I Bergen hørte jeg om 3 besøk han hadde gjort der under sit korte ophold i sommeren 1832. Han hadde hilset paa biskop Neumann og blev buden i et selskap ved en ordination eller anden anledning. Biskopen pleiede ved maaltidets begyndelse at by gjesterne en dram eller — som han kaldte det — «en dramunge». – Paa henvendelsen til Wergeland: «Unge Wergeland maa jeg by dem en dramunge?» svarede han: «Tak deres høiærværdighet! helst en voksen papa!»

Han maatte op at hilse paa Sagen, hvem han ellers hadde handlet ilde med i sit dikt «Den bergenske Festrimer» Han mindede den Gamle om sin ungdommelighet ved den anledning og spurte, om han hadde tænkt ilde om ham for denne strek: «Nei» sa Sagen, «eg tænkte: stakkar, han har nu ikje bedre vet!»

Det 3dje besøk var en av hans spektakler. Han hadde hørt om en av byens prester, at han var saa sterkt interessert i handel og pengesaker. Han boede i et fremspringende hjørnehus, og man kom fra gaten like ind i hans stue. Wergeland kom stormende derind, traf presten i god ro paa sin sofa og sa: «Jeg skulde ha et par uldstrømper!» Yderst forbauset svarede husets herre: «Her er ingen butik, jeg er presten ––». — «Nu, ja saa,» sa Wergeland, «jeg trodde at her var en handelsmand!» [1])

V.

Om Wergelands sygdom fortæller professor Schübeler 9de august 1888, at han fik lungebetændelse tidlig paa aaret 1844. Schübeler, der stod høit i hans venskap, blev tilkaldt som læge. Sygdommen gik sin gang, men Wergeland var en overmaade vanskelig patient, og det viste sig ofte umuligt at faa ham til at gjøre hvad der blev foreskrevet. En dag fandt Schübeler ham meget ussel og spurgte, om han hadde nydt forbudne saker. Ja — han hadde faat saadan lyst til en spekesild og et glas øl! En anden gang var han likesaa ussel. Det befandtes da, at han hadde tat den franske revolutionshistorie og læst om Robespierres utgang. Da Schübeler forlot byen, foreslog han flere av byens læger, men Wergeland valgte John Lie, der ogsaa var hans ven, skjønt 9 aar ældre. Vi, som har kjendt gamle John Lie, ved god besked om, at en gemytligere kammerat i et godt lag kunde man ikke finde, men — vi kjender ham end bedre som den, der med største kraft og ihærdighet vidste at sætte sin vilje igjennem. Under hans behandling blev Wergeland saavidt frisk, at kan kunde kjøre i sin karjol op til Riksarkivet paa Akershus slot. Her var det han ikke vilde ha i ovnen i

[1]) Disse Bergens-historier har jeg hørt av provst Jacob Hveding († 1895) der saavidt jeg mindes, var biskopens gjest ved det omtalte selskap.

mai. Det skulde være sommer efter almanakken, men blev det ikke, og han maatte hjem og lægge sig med en sterk forkjølelse. Han maatte saa endelig ut at se paa fanetoget — det første i sit slags — 17de mai 1844 fra overlærer Møllers vindu paa hjørnet av Kirkegaden og Toldbodgaden. Saa blev han atter daarlig. Jeg mindes godt dagen Den var klar, men det blæste sterkt, saa fanerne gjorde en del spektakel. Blæsten har vel været farlig, og her var vel desværre allerede mere end en simpel forkjølelse. Saa hændte en dag den ulykke, at han kom kjørende fra Arkivet, saa knækkede karjolarmen i Kirkegaden utenfor depotet. Han faldt saa uheldig som muligt og fik et stød for brystet, der vilde ha været farligt selv om dette hadde været i fuld orden. Han kom nu ikke mere op.

Jeg var doktor Lies gjest 12te juli 1845, en mørk regnfuld aften. Jeg kom ofte i huset og aldrig uden at spørre, hvordan det var med Henrik Wergeland. Denne aften kom doktoren alvorsfuld ind til bordet, vendte sig til mig og sa: «Nu er Henrik Wergeland død.» Det blev en av mit livs tunge sørgedage. 13 aar gammel hadde jeg naturligvis ingen forstand paa Wergelands diktning, om jeg end allerede som barn med interesse hadde læst «Kongen kommer» — maaske likesaa meget for kongens som for digterens skyld. I skolen var vor norsklærer hans ven, men aabenbart en av de venner, som han brugte i sin tjeneste[1]). Jeg erindrer ikke, at han eller nogen av de andre lærere nævnte Wergelands navn for os, men desto mer kunde vi nævne det mellem os selv. Jeg var visseligen ikke alene om at beundre denne merkelige skikkelse — uten ret at vite hvorfor. Her maa dog bemerkes, at vi i den alder satte vor høieste ære i at være ægte nordmænd, og det var tone mellem gutterne ved enhver anledning at tale foragtende om «de blaute danske». Det var vistnok nærmest ad *denne* vei vi kom til vor beundring av den store dikter, som vi aldrig kunde møte paa gaten, uten at vi stansede op for at se paa ham, og naar vi fik anledning til at klappe «Bella» var det en lykke, der en gang faldt i min lod.

[1]) Flere breve til ham, adjunkt G. H. Magnus, findes i H. Lassens samling.

Hr. redaktør!

Hermed en «sluske» vise-melodi nedtegnet under et ophold i Nordland. Den kan muligt interessere Dem i sammenhæng med den gripende skildring «Slusk» i Deres tidsskrift; melodien har jo noget av den samme stemning; av det ensformige og takstfaste slit.

Teksten til melodien skal være uten større interesse.

Forbindtligst

Ågot Rœder.

«Sluske»-melodi (fra Nordland).

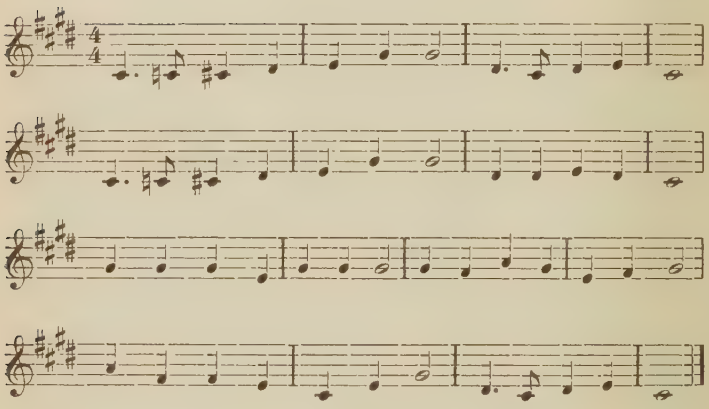

Breve og manuskripter til redaktionen adresseres til cand. theol. *Eivind Berggrav-Jensen*, Folkehøiskolen, Eidsvold. Hvis manuskripter, der ikke blir benyttet, ønskes tilbake, maa returporto vedlægges.

†

BJØRNSTJERNE BJØRNSON.

Med dyp vemod vil alle kristne i Norden ha mottat budskapet om Bjørnstjerne Bjørnsons død.

Der var en tid, da Bjørnson sang:

> Til kamp da, o venner, for kristendomslivet
> I os og i vore og videre frem!
>
> Kampen for Kristus i aand og i form
> Blusser kun større i vantroens storm.

Der kom den tid, da Bjørnson forlot de kristnes fylking og gik over til deres motstandere. Mange ventet paa og bad Gud om at han skulde komme tilbake igjen, men han kom ikke. Det gjør budskapet om hans død smertelig.

Smerten bør føles desto større, som vi bør tilstaa: vi kristne er ikke uten skyld her. Den norske kirke allermindst.

Bjørnsons ungdom og første manddom faldt i vækkelsestiden i femti- og sekstiaarene. Det var vækkelsen som da førte det store ord i vor kirke. Den var ogsaa utvilsomt den sterkeste aandsmagt i datidens norske menighet. Wexels var gammel; det som foruten ham fandtes av grundtvigianisme her i landet, var spædt. Og ellers bare aandsfattig middelmaadighet.

Men vækkelsen var pietisme, og det saa trangsynt og snæverhjertet og prosaisk som pietisme kan være — for en natur som Bjørson aldeles umulig at komme til rette med.

Derfor søkte han ogsaa med sin religiøse trang og tørst til grundtvigianismen. Hvad grunden end kan ha været til at denne ikke formaadde at tilfredsstille ham, saa har den norske kirke ialfald ingen ret til at anklage nogen anden end

sig selv. Den mistænkeliggjorde og forkjættret den kristendomsform Bjørnson hadde sluttet sig til, uten at ha noget bedre at by ham. Saa kunde den i grunden ikke vente andet, end at det maatte gaa som det gik. Det er svært at tænke paa nu.

Vi vil dog ikke bli staaende ved disse bitre minder. Vi har andre og lysere ting at stille frem ved Bjørnsons baare: aandelige skatte han har efterlatt sit folk, som ogsaa Herrens menighet nyder godt av; ialfald ligger de der for at utnyttes og brukes.

Som den første vil jeg nævne: *mere mot til mandig aapenhet.* Der har været altfor megen feighet mellem norske i almindelighet og norske kristne i særdeleshet. Hensyn til de forskjellige dels læge, dels lærde autoriteter som har hersket paa aandslivets felter, har altfor ofte lukket munden paa dem som kunde og burde snakke fra. Fortielse av egen overbevisning og dermed følgende aandelig forkuelse og usandhet og mistillid har vi hat meget av. I dette stykke er det blit bedre. Den personlige overbevisning gjør sig mere gjældende, og den frigjørende virkning derav merkes paa det hele liv. Selvfølgelig har mange omstændigheter her virket sammen. Men Bjørnstjerne Bjørnson har været en foregangsmand fremfor nogen anden. Hans mund og hans pen løp ofte uvorrent, saa en maatte ønske han hadde raadført sig mere baade med forstand og samvittighet før han talte eller skrev. Men det skal sies til hans ære, at hvor han fandt at retfærdighet og sandhet krævet det, der snakket han frygtløst fra, selv om han visste at det vilde røve ham gunst han satte pris paa, og bringe ham uvilje og forfølgelse. Denne hans ranke mandighet har virket paa os allesammen. Den har gjort os en del rankere i ryggen.

Den anden skat jeg vil nævne som frugt av Bjørnstjerne Bjørnsons liv er *en dypere og varmere fædrelandskjærlighet.* Det var ikke megen gehalt i vor fædrelandskjærlighet for en halvhundrede aar siden. Den bestod som vore gamle fædrelandssange ikke av stort andet end hastemte fraser til høitidsbruk. Daarligst stod det til mellem de kristne. For femtiaarenes pietisme var fædrelandskjærlighet ikke langt fra at være en synd. Ogsaa i dette stykke er det blit bedre. Der

foles, ogsaa blandt de kristne, ganske anderledes dypt og varmt for det land Gud har git os, og det folk vi er lemmer av. Mange omstændigheter har her virket til; men ingen skyldes det mere end Bjørnstjerne Bjørnson. Hans fædrelandssange har sunget fædrelandskjærligheten ind i os. Navnlig fordi de er saa fri for chauvinisme, saa enkle og egte. Det er Norges natur, Norges historie, det norske folks kaar og lynne og fremtidshaab som besynges, slik som vi alle ser og føler det, uten opstyltede fraser og overdrivelser. Disse sange vil derfor aldrig dø. Saalænge det norske folk lever, vil «Ja, vi elsker», «Jeg vil værge mit land», «Norge, Norge leve paa dets læber.

Men det er ikke bare ved sine fædrelandssange Bjørnson har lært os at elske vort land. Hele hans digtning og hele hans virke har lært os det samme. Hvor meget der kan ha været der som skurret, saa var der altid en tone som klang sterk og ren gjennem det altsammen; det var tonen til den tekst «Ja, vi elsker dette landet». I alt hvad han talte og skrev og virket, var Bjørnson nordmand, og hvad det vil si at føle sig som nordmand, har han vist os som ingen anden.

Men det største Bjørnsons digtning og livsgjerning inde holder, er dog den rike skat av *tro og kjærlighet* som der findes.

Man overraskes kanske ved disse ord, særlig ved ordet «tro»; men jeg bruker det med overlægg. Man maa vel si, at Bjørnson hadde tapt troen paa Kristus. Kanske ogsaa at han hadde tapt troen paa Gud. Dog skal man være litt varsom her. Hvilken tro Bjørnson bar paa hjertebunden, hadde han vist vanskelig for at si selv. Han var ikke reflektionens og den klare tankes mand. Han var en øieblikkets mand, som kunde rives med av øieblikkets indskydelser til baade at tale og skrive det han kanske i næste øieblik motsa. Der kan ha ligget mere tro paa hjertebunden der end nogen ante og han selv skjønte.[1]) Vist er det, at under alle omskiftelser var der en tro, som gjennemstrømmet hele hans digtning og hele hans liv med en uavbrutt strøm av lys og varme; det var troen paa det gode som den seirende magt i til-

[1]) Efterat dette er skrevet, er rigtigheten av det blit bekræftet ved det som fortælles fra Bjørnsons dødsleie.

værelsen. Denne tro lot ham se livet lyst og skjønt, og gav ham en uslukkelig glæde og lyst til at kjæmpe og virke. I pakt med denne tro stod en inderlig kjærlighet til alt som levet og aandet, særlig til det som kjæmpet for livet, alt undertrykt som stred for sin ret, alt lidende som ropte om hjælp. Hvor han saa og hørte noget slikt verden over, der brændte hans hjerte, og ut fra det brændende hjerte strømmet glødende ord i tale og skrift Om det saa var Galiziens ruthener eller Ungarns slavoner, var de ikke for fjerne og fremmede til at sætte hans hjerte i brand.

Denne lyse freidige tro paa livet og denne varme kjærlighet til alt levende er det skjønneste ved Bjørnson, det som trods alt vandt hjerterne for ham og gjorde ham til Norges mest elskede mand. Ti det var han. Det følte hele det norske folk dengang budskapet om hans død gik over landet.

Har Bjørnson faat — som han vist vilde — git sit folk sin lyse tro og sin varme kjærlighet? Det kan være grund for hele vort folk til ved Bjørnsons grav at spørre sig selv om det. Men ingen har den grund til det som vi kristne. Hvem skulde været mere forstaaelsesfulde og mottagelige her end de kristne? Troen paa det gode som den seirende magt i livet og kjærligheten til alt som lever og kjæmper for livet, hører jo med til det inderste av vor kristendom, saasandt kristendom er tro paa ham som ofret sig i døden og seiret over den for at alle skulde leve.

Allikevel er jeg rædd vi ikke har meget derav. Der ligger et skylag over vor kristendom som gjør livet graat, ofte ogsaa hjertet koldt. La os da stanse op foran vor bortvandrede digters lyse, ranke skikkelse. Slaggeret og smudset som ogsaa kom med i hans digtning og færd, lar vi falde til side. Men hans tro og hans kjærlighed, hans uforlignelige livsens sundhet, den strømme ind over os og ind i os!

Thv. Klaveness.

KUNSTEN SOM LIVSVÆRDI.

Et Foredrag af Prof. *L. Dietrichson.*

II.

Indholdet af Kunstens Livsværdi.

Introduktion: Indholdsværdierne som Bro mellem Kunsten og Livet.

Naar jeg har opholdt mig saalænge ved «*Livet* som Værdi i Kunsten», at De maaske begynder at tro, at jeg rent har glemt, at det tværtimod var om «*Kunsten* som Værdi for Livet» jeg skulde tale, saa vil De nok forstaa, at det er skeet af en Grund, der — ialfald for mig — var tvingende. Og denne Grund var, at jeg først og fremst maatte vise Dem, at Indholdet, hvor lidet det end kan have at betyde for den moderne Kunstner, der alene arbejder ud fra kunstneriske Forutsætninger, og for den moderne Æsthetiker, der endog vilde berøve det *al* Betydning for Kunsten, dog ved at træde ind i Kunstverket virkelig er blevet en — om end sekundær — Formværdi, som der altsaa maa regnes med ogsaa i kunstnerisk Henseende, og som netop har den største Betydning for Kunstens *Indflydelse paa Livet.*

Thi det er disse Indholdsværdier, disse sekundære Formværdier, disse propædeutiske Ledemotiver, men ikke de rendyrkede Farvebaciller, som bygger Broen ikke blot mellem Kunstneren og hans Publikum, men ogsaa mellem Kunsten og Livet. Sit yderste Maal, sit Værd for hele Menneskelivet vinder dog Kunsten først, naar Kunstbetragtningen, efter at have nydt alle primære Formværdier, paany optager ogsaa disse sekundære Værdier i sig og med Fastholden ogsaa af disse giver os Blik paa Form og Indhold *som en samlet Enhed.* Hvad vi fra først af nød naivt, rent «menneskeligt» uden at forstaa, at det var en Formnydelse, det vender nu efter at have gjennemgaaet Formens

Lutringsproces tilbage som bevidst Formglæde over disse samme Indholdsværdier seet i Kunstens Lys. Kunstverket faar atter ikke blot kunstnerisk, men en samlet kunstnerisk-menneskelig Betydning for os, dennegang med fuld Bevidsthed om, at det er Formen vi nyder i Indholdet og Indholdet vi nyder som Form. Vi nyder nu hverken Indholdsværdien eller Formværdien, vi nyder det Højeste, Kunsten kan give os — dens *Livsværdi*.

Enhver kjender et Stereoskopbillede. Ser jeg med ét Øje ind i dets ene Glas, ser jeg Objectivfotografiet som et almindeligt Fotografi; ser jeg med det andet Øje ind i det andet Glas, ser jeg først det samme Billede ogsaa i dette Glas, — men naar begge Øjne har accommoderet sig efter de i Billedet fremtrædende Former, springer pludselig begge Billeder sammen til ét, og jeg ser det flade Fotografis Figurer træde bag hverandre i illusorisk Perspektiv, i Naturens egen uendelige Dybde. Omtrent saaledes springer Livsværdien frem af Indholds- og Formværdien.

Et Par Exempler vil bedst belyse Forholdet. Vi vælger et fra Digtningens, et fra Malerkunstens Verden.

At en Kone skriver en falsk Vexel for at skaffe sin Mand en Udenlandsrejse, at det i den Anledning kommer til et Opgjør mellem Mand og Kone, som ender med, at hun «løber fra ham» — det er det fra et eller flere Virkelighedsindtryk hentede Indhold i «Et Dukkehjem», det Indhold, hvorved Tusinder efter først at være greben af den Uhyggefølelse, det Hele efterlader, kanske bliver staaende. Naar nu disse naive Beskuere fra sit Standpunkt vil *bedømme Stykket* og ender med at forkaste det, fordi en Kone *skal* ikke skrive falsk og ikke løbe bort fra sin Mand, saa er det en «Publikumsopfatning» af allersletteste Sort.

Den hele vidunderlige Bygning af Stykket, hvor den ene Scene udvikler sig med logisk Nødvendighed af den anden, hvor hver Person taler og handler nøiagtig ud af sin egen Karakter og sit eget Temperament, hvor hver Kontrast er paa det strengeste motiveret, hvor Stigningen og Spændingen er rigtig fordelt og ender i en Effekt, som er saa diskret og dog saa virkningsfuld, at kanske intet andet Drama ejer Magen dertil, — alt dette skjænker os den rene Kunst-

nydelse, men det er ikke Alt. Stykket over først sin hele Virkning paa os, naar den gribende Handling i den glimrende kunstneriske Dragt i sin samlede Enhed med dobbelt Styrke taler til de tusinde Samvittigheder, til de tusinde Helmer'e og Nora'er, som vi gaar imellem, og først og sidst til os selv og til hele Samfundet om et Saar, som maa læges, om en Samfundsbyld, som maa skjæres Hul paa. — først som Kunstens store Bidrag til Løsningen af Kvindespørgsmaalet har Dukkehjemmet udfoldet hele sit Væsens Dybde, først der øjner vi dets *Livsværdi* som Slutresultatet af hele dette kunstneriske Mesterskab. Men dette Resultat, hvori Mesterens Kunst bunder, viser jo langt ud over baade de rene Indholdsspørgsmaal og de rent kunstneriske Spørgsmaal, og er bygget paa dets Indholds Sambaand med dets Form. I denne Værdi spiller Stykkets *til ren Form forvandlede Indhold* den første Rolle, *den rent kunstneriske til Indhold forklarede Form* den anden, og det blotte *Virkelighedsindhold* — saa godt som ingen Rolle.

Et andet Exempel: Træder jeg ind i Capella Sistina, er det første Indtryk af Michelangelos Storverk en dyb, alvorlig Stemning, som breder sig ud fra Billedcyklen. Saa udfolder dens Indhold sig efterhaanden for os. Verdens Tilblivelsesproces, Menneskets endelige Optræden paa Jorden og det Brud i den guddommelige Skabnings Harmoni, det indfører med Syndefaldet, Gudsfolkets Historie, Menneskehedens evige Længsel efter Forsoning, dennes profetiske Forkyndelse for Jøder og Hedninger og den endelige Udskillen af det Onde for at gjenoprette den evige Harmoni er det altomfattende Indhold af det Sixtinske Kapels Tagbilleder, dets Hjørnebilleder, dets Lunetter, dets Pendentiver (Profeter og Sibyller) og dets Alterbillede (Dommedag). Netop Fraværelsen af selve Frelsesmomentet taler med høj Røst ved sin Taushed. Det meste af selve Farvesymfoniens gribende Virkning gaar naturligvis Tusinder forbi, som blot ser de sekundære Formværdier og læser sin «Bibelhistorie» ud af disse Billeder — men de, som her paa den anden Side *blot ser* Farvesymfonien og ikke i og med dens vidunderlige kunstneriske Harmonier *hører* dens Indhold, «Texten» i Kunstnerens mægtige Oratorium, hans «dies iræ, dies illa», den, som ikke hører denne vældige

Menneskesjæls dybe Lidenskab og Lidelse klinge gjennem Farverne, og opløse sig i den herlige Farve- og Formsejer, som her samtidig jubler os imøde, han har ligesaalidt som hine «naive Rejsende» nydt og forstaaet Mesterens Kunst i dens hele Omfang. Man maa fra hver Skikkelse i denne Cyklus og hver Tone i denne Symfoni, fra den sørgende Jeremiah som fra den lynstraale-aabenbarede Kristus i Dommedag, fra de gribende Længselssuk i de paa Forløsning ventende Menneskeslægter høre Mesterens egen Lidelse ved selv at tilhøre denne sjunkne Slægt. Det var denne samme Lidelse, han engang i en af sine Sonetter gav Udtryk i Ordene:

«Non vi si pensa, quanto sangue costa!»

(«Man ahner ej, hvor meget Blod det koster»),

hvor han halvt ubevidst samler baade det paa Korset udgydte Blod og sit eget i hans Kunst udgydte Hjerteblod til et eneste stort Smertesoffer. Den, som ikke under Capella Sistinas Tag har skjælvet med ham i dette hans Gethsemane, og tillige jublet med ham i hans Indres Kunstnerglæde ved at faa udløse al denne Smerte i Farver og Former, han har aldrig seet og aldrig nydt Verdens mægtigste Kunstverk, om han saa har skrevet tykke Bøger om dets «rene Formværdier». Lad dem saa komme foran disse Billeder og tale om «l'art pour l'art», og den gamle Titan vil laane Zeus' Lynstraale, og han vil med den brænde hele deres Papirtheori til flyvende Askefiller!

Nej, vil man nyde Capella Sistina med fuld Forstaaelse af dets *Kunst*, maa det ske gjennem dets *Livsværdier!* Form og Indhold maa blive en Enhed. Først naar man stirrer ind i Kunstens Stereoskop med *begge* Øjne springer Livsperspektivet frem! Og dette Perspektiv er dog vel den højeste Kunstværdi og den højeste Kunstnydelse!

Ligesaavist som Indhold og Form saaledes, efter hvad vi har seet, er uadskillelige Bestanddele i Nydelsen, og i den højeste Kunstnydelse atter samler sig til Et — som den havde været Et i den første naive Kunstglædes Undfangelsesøjeblik, ligesaavist er Indholdsværdierne i højst ulige Grad *tilstede* i de forskjellige Kunst*arter* alt efter den større eller mindre Rolle, Naturefterligningen spiller i disse.

Stærkest medvirker derfor *Indholdet* i den episke Digtning (Romanen) og i Dramaet, samt den med Dramaet sammenhængende Scenekunst. I nogen Grad er Indholdsværdierne medvirkende i Billedkunsten. Kun i de Kunstarter, som ikke hviler direkte paa Naturefterligning, men nærmest har at forklare for Øjet eller Øret de i Naturen skjulte Harmoni*lore*, altsaa i Architekturen med den dertil knyttede dekorative Kunst og i Musiken, forsvinder Indholdsværdierne helt eller næsten helt i Nydelsen af de ublandede *Form*værdier. Deraf fremgaar det med Nødvendighed, at vi i det Følgende mere og mere maa vende os bort fra de mindre indholdsfyldte Kunstarter, for nærmest at tage Sigte paa *Digtekunsten*, som foruden at være den Kunstart, i hvilken Indholdsværdierne spiller den største Rolle, tillige er den, som gjennem Skjønliteratur og Theater griber baade dybest ind og videst ud i Menneskelivet. Saa vil vi da over den Bro, der er bygget af de sekundære Formværdier, som man kalder Indholdsværdierne, og samtidig gjennem de primære Formværdiers Verden begive os over paa *Livsværdiernes* eget Gebet.

2. Kunstens Livsværdi som Formidler mellem Aandsliv og Sanseliv.

For [1]) at kunne vinde det rette Overblik over *Indholdet* af Kunstens Livsværdi, over hvori den bestaar og hvorhen den sigter, maa vi først stille Kunsten ind paa dens Plads mellem de to store Livsmagter: *Sanselivet* og *Aandslivet* og bestemme dens Stilling til disse.

Den Vanskelighed af kompliceret Natur, der som jeg i Begyndelsen af mit Foredrag nævnte møder os ved Besvarelsen af vort Spørgsmaal, lader sig udtale i en eneste Sætning: den beror paa, at Kunstens Værdi for Livet i sig rummer en af de skarpeste Motsætninger, Livet ejer, Modsætningen mellem Sanselivet, de laveste, dyriske Drifters Organ, og Aandslivet, der er de højeste ethiske Værdiers Bærer. Kunsten berører samtidig Livets æsthetiske og ethiske Poler. Den har

[1]) Jeg vil endnu engang bemærke, at det følgende er bygget over de af Martensen i hans Ethik trukne Grundlinier. Enhver Fremstilling af dette Emne vil forøvrig naturligt følge disse samme Linier.

Plads for Skildringen af den groveste Sanselighed og for de høieste religiøse Stemninger[1]). Seet i Historiens Lys, kan Tanken ogsaa udtrykkes saaledes: Kunsten rummer i sig Modsætningen mellem hedensk og kristelig Livsanskuelse, Kontrasten mellem Religionens rent usanselige, aandelige Gudsbegreb med den absolute ethiske Fordring paa den ene Side og Livets naturnødvendige Sammenhæng med Sanseverdenen og de ethiske Konflikter denne Verden rummer paa den anden Side — selv en Konflikt af stærkt akut Natur.

Og Vanskeligheden øges yderligere derved, at Kunstens Forhold til Sanselivet er af *dobbelt* Art, idet Sanseverdenen baade er Kunstens hovedsagelige *Gjenstand* og tillige dens væsentlige *Meddelelsesmiddel* (Musiken virker gjennem Øret, Billedkunsten gjennem Øjet), og Kunsten er saaledes fra alle Sider uopløselig knyttet til Sanselivet.

Forunderlig nok (eller naturlig nok, naar man erindrer, at den kristne Verden ikke er Hedenskabets Modsætning, men den høieste Udvikling af de Evighedsspirer, som allerede Hedenskabet bærer i sig) viser alligevel Historien, at baade Græker og Kristne i høieste Grad har lagt Beslag paa dette Sansernes og Fantasiens Barn *netop i Religionens Tjeneste*. Hos Grækerne, der skabte sine Guder i Menneskets Billede, var det sanselige Element i Kunsten af ligefrem religiøs Betydning. Apollons skjønne Skikkelse var et ligefremt Udtryk for hans Aandsskjønhed og strenge Renhed. For de første Kristne derimod havde deres Frelsers ydre Skikkelse aldeles ingen Betydning, og om en kunstnerisk Fremstilling af den evige Fader kunde der jo ikke være Tale.

Og dog ved vi, at dette Forhold hurtig forandredes. Oldkirken fik sin Musik, sin Digtning og sine Billeder — en hel

[1]: Ved «Drifter» og «Sanselighedsskildringer» forstaaes her selvfølgelig Alt, hvad der berører «vort endelige og indskrænkede Væsens egen Natur, der stræber til Udfoldelse» (Martensen), ikke blot «de syv Dødssynder» og nogle til, men Alt, hvad der heder Drift, Higen, Lidenskab, saalænge denne har et egoistisk Formaal. Denne Bemærkning er ikke overflødig i en Tid, hvor Skjønliteraturen saa ensidig sysselsætter sig med de sexuelle Drifter og den sexuelle Sanselighedsskildring, at man næsten har glemt, at der findes andre Drifter og andre Gjenstande for Sanselighedsskildringen: ligefra en Macbeths Ærgjærrighed til en Erasmus Montanus Lærdomshovmod.

Olymp, ikke af Guder og Heroer, men af Martyrer og Helgener med Kristus og Madonna i Spidsen, og den ældste kristne Tragedie med Kristus som Helten tilskrives jo endog en af Kirkefædrene (Gregor af Nazianz). Kunsten maa altsaa allerede for dem og deres Tid havt en Værdi for Livet, siden de, der udelukkende havde Livets Udfoldelse i religiøs Retning til Øjemærke, alligevel ikke kunde undvære den, og det endskjønt de var sig vel bevidst, at der klæbede Rester af det græske Hedenskab ved den. Og fra deres Tid af har Erkjendelsen af dens Livsværdi gjennem Aarhundrederne tiltaget i Styrke med Kulturens Udvikling og fremtræder fra Renaissancen af som en i det store taget uimodsagt og uimodsigelig Kjendsgjerning.

Hvorledes lader dette sig forklare? Er Sanselivet som vi sagde — de laveste dyriske Drifters Organ, men Aandslivet vor ethiske Bevidstheds Bærer, maa det da ikke deraf følge, at Kunsten, der, som vi saa, fra alle Sider er bunden til Sanselivet, maa staa i et Modsætningsforhold til vor hele ethiske Bevidsthed og Stræben? Visselig ikke; thi man maa erindre, at Sanselivet ogsaa har en anden Side: det er ikke *blot* de dyriske Drifters Organ, — det er navnlig ogsaa det Organ, *hvorigjennem vi træder i Berøring med* alle Livets aandelige Værdier. Derfor er det *netop* Kunstens nære Forhold til Sanselivet, der til alle Tider har gjort den til en saa fortræffelig Midler mellem Aandsliv og Sanseliv, at den er bleven uundværlig for hele den menneskelige Udvikling.

Hvert enkelt Menneskeliv ruller sig nemlig ud som en stadig Konflikt mellem de sanselige Drifter og den ethiske Forpligtelse. De sanselige Drifter i Mennesket bryder sig Vej gjennem Sanserne. Den ethiske Lov, Samvittigheden, støttet af Fornuften, træder til og fordrer, at vi skal sætte Skranker for Sanseligheden, forat den ikke skal hæmme Livets sunde Vækst. Her er det nu, Kunstens første og dybeste Livsværdi viser sig.

Kunsten, som fremstiller Sanselivet, Lidenskabernes Kamp, for os i Billeder, baade positiv-ophøjede og negativ-dæmoniske, er selv hverken af sanselig eller af ethisk Natur, den er i sig selv hverken sensualistisk eller idealistisk, hverken moralise-

rende eller demoraliserende, den vil hverken præke eller forføre. Den gjør sig selv — fordi den ligesom staar udenfor Partierne — til Sanselivets Herre, idet den *bruger* Sanseverdenen netop i dens dobbelte Egenskab af Organ baade for vor Berørelse med Drifter og med Aandsværdier for i sine Billeder at afsløre og aabenbare begges Natur, «nævne dem ved Navn» og saaledes — ligesom Sagnets Kirkebygger og Troldet — afkræfte de lavere Drifters Magt og gjøre dem ikke blot uskadelig, men ligefrem til Aandslivets Tjenere. Den lærer os at forstaa vore Drifters Funktion og deres Begrænsning, Nødvendigheden af deres Underordning under Aandens Herredømme.

Kunsten formaar at gjøre Sanselivet til Aandslivets Tjener derved, at den stiller sig ligeoverfor og udenfor begge disse Verdener i sit eget, digtede Milieu, skaber sig sin egen, fra den virkelige Verden adskilte Skueplads. Paa denne Skueplads kan vi, som i Livet stadig er tvungne til at staa *on garde* for ikke at komme i en farlig Berøring med Drifterne, nu i Kunsten *betragte* disse Magters Kamp uden selv at maatte deltage i den, idet Digtningen opløser de farlige Magter i sin Billedverdens fiktive Existencer. Kunsten betager Sanserusen, som er Gjenstand for vor Betragtning, dens farlige Smitteevne, idet vi ser den ligesom gjennem en Glasrude. Den lidenskabsfrie Betragtning af Lidenskabernes Rasen, til hvilken vi i Kunstnydelsen farefrit kan hengive os uden at inddrages i den, virker saaledes som et Slags sjælelig *Vaccine*, idet det farlige Sygdomsstof indpodes i os i en Form, hvori Sygdomsstoffets Gift vel er tilstede, men i saa minimal Grad, at vor Organisme kan optage den ikke blot uden Fare for vor aandelige Sundhed, men endog som et Slags Antitoxin.

Men det siger sig selv, at ogsaa Vaccinen som Alt i Verden kan misbruges, og da bliver den naturligvis farlig. Digteren (Kunstneren) kan anvende for stærke Giftdoser, eller Læseren (Beskueren) ikke taale selv den ringe Portion, der er nødvendig (f. Ex. de nøgne Statuer); men det vedkommer ikke Kunsten; det vedkommer vor egen Natur.

3. Kunstens Livsværdi som aandelig Hvile.

Den Tryghed, hvormed vi kan hengive os til Kunstnydelsen, fordi den lærer os at forstaa Lidenskabernes Natur uden at vi selv berøres af dem, gjør Kunsten til temporært Lægemiddel for det i Livskampen trættede og opslidte Sind, et Lægemiddel, der vel ikke skaffer Helbredelse fra de Saar, vi har modtaget i Kampen, og saaledes ikke maa vurderes for høit, men som alligevel er værdifuldt nok allerede ved den ydre *Hvile* og den dermed følgende indre *Ro*, det skaffer det trætte, saarede eller sørgende Sind. Midlet er altsaa af temporært beroligende Natur. Derfor spiller i den moderne psychiatriske Behandling f. Ex. Musiken en ikke ringe Rolle. Jeg tror, at det er en stor Misforstaaelse, naar man sørger over en kjær, nylig Bortgangen, at lukke Pianoet af s. k. Sømmelighetshensyn, saafremt det sørgende Sind er tilgjængeligt for Tonernes beroligende Virkning.

Livet er — sagde vi — en stadig Brydekamp mellem vore høiere og lavere Instinkter, en Kamp for at erhverve os et stadig urokkeligere Livssamfund med de Magter, vi anser for Livets højeste og bedste og afkaste de lavere Drifters Aag. Denne Kamp fordrer et vedholdende Arbejde paa os selv, der foregaar midt under Dagens opslidende Gjerning. Men enhver Kamp, ethvert Arbejde kræver Øjeblikke af Hvile; en Bue kan ikke altid holdes spændt uden at blive slap, det udtalte allerede Sokrates til sit Forsvar, da han blev grebet i at lege med Gutterne paa Athens Gader. Hviletider er nødvendige; men det gjælder at udfylde dem med Sysselsættelser, som virker i samme Retning og ialfald ikke modvirker vor Hovedstræben ved yderligere at slappe os, men lader os gaa ud af Legen med fornyet Kraft til at optage Livskampen. Her staar nu Kunstnydelsen vistnok som den højeste, Aanden befrugtende Hvile, som kan bydes os, medens Ædefester og Drikkelag væsentlig kun virker slappende. Selskabsspil, Lege, Dans og anden «Tidsfordriv» kan vel for et Øjeblik forfriske Sindet, men vil oftest have en Eftersmag af Tomhed. Derimod staar jo Sporten — naar den ikke overdrives — og fremfor Alt Livet i Naturen paa et høit Stade blandt disse Hviletidens Sysselsættelser ved sin styrkende og

befriende Indflydelse paa Legeme og Sjæl; men den tilsvarende styrkende, forfriskende og tillige udviklende Hvile for *Aanden* byder Kunstnydelsen os. Afvekslende med Nydelsen af den frie Naturs Glæde tør den derfor paa Rejser som i vort stille Kammer, i Koncertsalen som i Theatret og Billegalleriet, naar det rette Maadehold iagttages, stilles højest blandt Livets Kvietiver, idet den fylder os med Skjønhedsindtryk, der glæder og opliver os og gjør vore Hviletimer til en Fest, viet Livets bedste og mest forædlende Magter. «Kunsten er Livets Vin, men ikke dets Mad», siger Carlyle træffende. Den maa altsaa — ligesom Vinen — nydes med Maadehold for at være styrkende. Fri Natur og fri Kunst — det er Livets to store styrkende Skjønheds- og Glædeskilder.

Imidlertid maa det erindres, at denne Kunstens kvietive Side er af underordnet Betydning, idet det ikke kan undgaaes, at Digtningen og det ikke blot som «Tendentsliteratur» og «Problemliteratur», men at al Digtning af dybere Natur sætter vort Sind og endog vore Lidenskaber i en vis Bevægelse, der hindrer os fra at finde den *fulde Hvile* i Kunstens Favn. Til Gjengjæld giver den os *da* højere Værdier, som vi senere vil gjenfinde, hvor der bliver Tale om Kunstens æsthetiske og ethiske Livsværdi.

4. Kunstens æsthetiske Livsværdi.

Vi tilkjendte Kunsten den højeste Rang blandt Livets Kvietiver, fordi den paa samme Tid, som den skjænker Sindet en vel fornøden Hvile, samtidig fylder det med *Skjønheds*indtryk. Idet disse virker videre udover selve Kunstnydelsens Øjeblik, viser de sig snart som virkelige Livsværdier ved sin *aandsudviklende* Magt. Vi kan tydelig iagttage en Vexelvirkning mellem Aandsdannelse og Kunstnydelse, naar vi lægger Mærke til, at Kunsttilegnelsen paa den ene Side *fordrer* som sin Forudsætning et vist Fond af moden Dannelse, men paa den anden Side ogsaa selv *bidrager til at udvikle* denne Dannelse videre, ved at forsyne os med en Række rene Formværdier, der skjærper vor Modtagelighed ikke blot for de Former, vi møder i Kunsten, men ogsaa for dem, vi møder i *Livet* og *Naturen*. Den Udvikling som Kunsten

skjænker vor *Skjønhetsfølelse* er ikke af intellektuel Art, den udvider ikke vor Viden, men den er af *æsthetisk* Art, den gjør vort Øje mere seende, vort Øre følsommere og finere, vor Sans mere opladt. Enhver æsthetisk Lov udgaar fra og korresponderer med en tilsvarende Livslov, saa at de indre Love, som gjælder i Kunstverket, ogsaa vil vise sig at gjælde for det Liv, Kunstverket afspejler. Vor Sans for *Farve-* og *Linieharmoni*, for musikalsk Samklang, for Billedets og Digtets mangfoldig nuancerede *Eurhytmi* og *Rhytmik* skjærpes og forædles, og fra Kunstnydelsen følger denne forædlede Skjønhedssans os ud i Livet, hvor vi møder tilsvarende Værdier. Goethe siger etsteds i sin Italiänische Reise», at han efterhaanden uvilkaarlig saa den italienske Natur med de Kunstneres Øjne, som han havde seet skildre den. At det er sandt ved jeg og Mange med mig af egen Erfaring baade fra Italien og herhjemmefra. Vi faar Sans for *Kontrasternes* Betydning i Digtet som i Billedet og Toneverket, og Livets Modsætninger derude i Verden træder os, naar vi har lært dem at kjende i Digtningen, mere forstaaelig og derfor mere forsonet imode, idet vi i Digtet ogsaa har faaet Øje for den Lov, som *motiverer* dem. (Tout comprendre c'est tout pardonner»). Vi faar Øje for den Betydning det har, at det Over- og Underordnede i et Kunstverk faar en til deres Indholdsværdi svarende Vægt og Plads i Kompositionen, for *Symmetri* i Ordets græske Betydning, og denne Erkjendelse bidrager i høj Grad til at lære os at stille enhver Sag paa sin rette Plads og i sit rette Forhold til andre efter deres Betydning, naar vi skal veje *Livets* forskjellige Forhold mod hinanden. Den, som forstaar at bruge, hvad han erfarer i Kunsten, lærer æsthetisk-praktisk Livsvisdom gjennem Kunstnydelsen. Øjet søger *Enhed* og *Helhed* i Kunstverket, og derved lærer dette Øjes Besidder ogsaa at faa Sans for Enhed og Helhed ogsaa i Dagliglivets ofte saa uharmoniske Milieu.

Men fremfor Alt har Kunstnydelsen den store, men ogsaa farlige Evne at *befrugte selve vor Fantasi*. Nydelsen af et Kunstverk vækker tillive beslægtede Forestillinger, som breder sig videre og fylder os med nye Billeder og Forestillinger, der vel udgaar fra, men ikke ligger i Kunstverket selv. De

breder sig ud fra dette som Ringene paa Vandfladen, efterat en Sten er kastet i Vandet. Og fra disse Fantasibevægelser og de nye Syner, de skaber, befrugtes atter selve vort Liv. Derfor er Valget af *god Læsning* af en saa uhyre Vigtighed for Livet baade æsthetisk og ethisk. Jeg undres paa, om ikke slet Literatur og slet Kunst, naar man gaar tilbunds i Sagen, gjør flere Forbrydere end Sult og Nød — og vi ahner altsaa her, at den æsthetiske Nydelse viser ud over sig selv, over i det ethiske.

Fra vor Person befrugter Kunstens Skjønhedsværdier ogsaa vore Omgivelser, først og fremst vore Hjem, og lærer os at forme dette Hjem, der har saa uendelig stor Indflydelse paa os, til et skjønt Kunstverk, at gjøre det til en ædel Indfatning om de ædle Stene, vi gjemmer derinde. Vi føler, at Hjemmet ikke blot skal opfylde Nyttens og Hensigtsmæssighedens snævreste Fordringer, men hæve sig til at rumme et Overskud af højere Værdier. Derved bliver Hjemmet et Altar, paa hvilket der bringes Offere til alle Livets bedste Aander, til Familiekjærlighedens og Samlivets Penater, gjennem dets Udstyr, dets Læsning, dets Musik o. s. v. «Kunsten i Hjemmet» faar sin berettigede høje Plads. Og ogsaa her findes en betydningsfuld Vexelvirkning. Idet Skjønhedssansen i Hjemmet skaber et individuelt Udtryk for Beboernes Personlighed og paatrykker Livet i et saadant Hjem et frit Stempel og løfter det højt over Modens og Trivialitetens Regeltvang, vil man ogsaa omvendt, naar man træder ind i et saadant tiltalende Hjem, faa denne uudsigelig velgjørende Følelse af, at det er dets Beboeres indbyrdes Kjærlighed, der har smykket Hjemmet og selv er dets bedste Smykke. Man føler, at Livets gode Magter raader i et saadant Hjems Harmoni.

Vil man se en svunden Tids Livssyn for Kunstens Betydning i Hjemmet endnu præge Livets Rester med sin højeste Glans og Skjønhed, saa skal man aflægge et Besøg i Venedigs gamle «Terra ferma», Republikens Fastlandsbesiddelser i Friaul, (Treviso, Castelfranco, Udine) eller langs Gardasøens maleriske Bredder (San Vigilio, Sermione, Isola di Garda), hvor de rige Patricierfamilier havde sine Villaer, og hvor Bygmestere som Sammichele og Palladio, Malere som Paolo

Veronese, Billedhuggere som Sansovino smykkede disse Villaer; hvor Naturen og Kunsten kappedes om at fremtrylle Armidahaver, og man vil endnu i de bevarede, ofte sørgelig mishandlede Rester i Villa Mazér, Tiene og Villa Brenzoni høre et døende Hjertes sidste Slag, og faa en Forestilling om det Liv og den Adel, om den Farvepragt og den Formglæde, som maa have utfoldet sig i disse Sale, hvor Guder og Nymfer, Helte og Heroiner ser ned paa os fra alle Vægge og Lofter, mens Naturen smiler ind til os gjennem de aabne Buevinduer i al Sydens glødende Herlighed. Her lærer man at forstaa, at det er Venedig og dets »Terra ferma», men ikke Paris, som er Renaissancens virkelige Arvtagerinde, at det var i Paolinernes og Tiepolos friske Farvesans, men ikke i Versailles' forfinede Snirkelkunst, ikke i Watteaus udklædte Hyrdinder og Bouchers Porcellainsamoriner, den Rococoens virkelige Charme ligger, som fyldte et helt Aarhundrede med Efterglansen af Renaissancens henblegnede Storhed. Og ned imod vor Tid kan Villa Carlotta ved Comosøen og de Borromeiske Øer i Lago Maggiore vise os Udløberne af denne Skjønhedssaus.

Men hvad vi her ser i Stort, kan et enkelt og tarveligt Borgerhjem meget vel vise os — kanske endnu klarere og skjønnere med smaa Midler — i det Lille, hvis en fin, kvindelig Haand og en mandigt ledende Aand har forenet sig om at gjøre sin lille Rede til et levende Udtryk for sin indbyrdes Kjærlighed. Amore é bellezza!

Og fra Individerne og Hjemmene vil denne gode fine Aand efterhaanden brede sig til det hele Samfund, saalangt dens Magt rækker, og kaste sit forædlende Lys over hele Samfundslivet. Men hvilket uhyre Ansvar hviler ikke derfor paa enhver Digter og Kunstner og kunstforstandig Mand. Og hvor langt har vi ikke igjen til den Stund, da Kunsten har aabnet dette Skjønhedens Rige for os! Men naar det er skeet, ja da gjør den os til Borgere i en Verden, som ligger et højt Trin hævet over Hverdagslivets Niveau, og i de Øjeblikke, da Kunsten løfter os ind i sin Billedverden, enten det er en Mørkningstime med Musik i Hjemmet eller det er i den festlige Theatersalon, føler vi os rigere og friere end i Dagliglivets Taageluft. Kunsten spreder Døgnets Taager og

skjænker os et klarere og mere ophøjet Syn paa det Liv, den *fremstiller*, og paa det Liv, som *omgiver os*. Saaledes faar da Kunsten og specielt Digtekunsten en saa mægtig Livsværdi ogsaa for det hele Samfunds, for *Folkets* Udvikling, fordi den gjennem Billeder, — om ikke altid hentede netop ud af Folkets eget Liv, saa dog fostret af og fremført i dets eget Sprog og ud fra dets egne Forudsætninger, vækker Forestillingen om *det Ophøjedes Ret i Livet*, afpasset efter Folkets eget Syn og Opfatning. Ogsaa her spiller Indholdsværdien i Formen en stor Rolle; thi det kan ikke nægtes, at Billederne griber dybere ind i den brede Folkebevidsthed, naar de er hentede ud af Folkets eget Liv, som vi kjender og elsker. Man erindre blot den Betydning Asbjørnsens Huldreeventyr og Tidemands Folkelivsbilleder og senere endnu i langt højere Grad *Bjørnsons* Bondefortællinger og national-historiske Skuespil og endelig *Ibsens* Samfundsdramaer har havt for vort Folks Udvikling baade ved at skabe os en national Digtning, Billedkunst og Skuespilkunst og ved at «lære Folket at tænke stort». Atter staar vi paa Tærskelen til det ethiske.

Derfor har da ogsaa alle civiliserede Stater følt Forpligtelsen til at tage Kunsten under sin Beskyttelse og lette dens Kaar i Bevidstheden om, at ethvert saadant Offer betaler sig derved, at Kunsten, saaledes støttet kan blive en af de stærkeste Grundpiller for et rent og sundt Folkeliv. Derfor tager jeg ikke Munden for fuld, naar jeg siger, at det er en national Skam, at Ibsens og Bjørnsons Fædreland endnu ikke har faaet Forstaaelsen af sin Pligt til at afbetale noget af den Gjæld, hvori det staar til sine store Digtere, ved at støtte den norske Scenekunst — en Skam ikke blot overfor Digterne, men navnlig overfor vor egen nationale Æresfølelse. Derimod har vi da endelig lært at forstaa Nødvendigheden af at oprette Kunstmuseer, at smykke offentlige Bygninger og Pladser, at støtte Kunstskoler, Kunsthaandverksskoler, Kunstindustrimuseer, Folkemuseer til Opbevarelse af Folkets Fortidskunst o. s. v. Der kunde være meget at sige om Kunstens *folkeopdragende Magt;* men det vilde føre os ud paa Vidder, som det her maa være nok at have pegt paa. Vi har iallefald ved hvad vi har paavist, faaet en tydelig Forestilling om, at der i denne Kunstens æsthetiske Livsværdi skjuler

sig en endnu dybere, en ligefrem *ethisk*, som altsaa nu bliver at undersøge.

5. Kunstens ethiske Livsværdi.

I min Barndom stod der over Prosceniet i Bergens gamle Theater: «Ridentur et corriguntur mores» d. e. frit oversat: Her ler man over de forvendte Sæder og — forbedrer dem». Kunsten moraliserer ikke, men den har alligevel ved selve sit Væsen en stærk Indflydelse paa det sædelige Liv.

Vi har allerede pegt paa den enorme Magt, god eller slet Skjønliteratur kan udøve paa et Folk, navnlig paa dets Ungdom i de Aar, da Sindet er mest modtageligt for Indtryk, der senere giver det dets Stempel for Livet. Allerede dette er nok til at vise os, at Kunsten har en overordentlig stor Betydning for det ethiske Liv.

Hvis dens Værd for Livet indskrænkede sig til at skjænke Menneskene en sund Hvile fra deres Arbejde og en om aldrig saa fin æstethisk Udvikling, vilde vi dog neppe alene derfor tilkjende Kunsten en saa høj Rang blandt de ideale Livsmagter, som man sædvanlig indrømmer den.

Navnlig vilde det — som Martensen fremhæver — fra et ethisk Synspunkt været Spørgsmaal, om dens rent kvietive og æsthetiske Værd vilde være stort nok til at berettige en Mængde og det *netop af de rigest udrustede Naturer* til at unddrage sig alt andet fysisk eller intellektuelt Arbejde for helt at ofre sig til Frembringelser af saa rent uvirkelig Natur kun for at fremstille et om end noksaa ædelt og ophøjet Legetøj for sine Medmenneskers Hviletider og for Livets rent æsthetiske Forfinelse. Kunde det tilfredsstille dybere Naturer? Man vil sige, at de tvinges af sit indre, kunstneriske Kald. Ganske vist. Men mon ikke enhver virkelig *stor* Skuespiller og enhver virkelig *stor* Digter ofrer sig saa helt for sit Kald, fordi han mere og mindre bevidst føler, at Kunsten er i Slægt ikke blot med Skjønheden, men med alle Livets højeste Magter? Netop den altovervindende Styrke, hvormed Geniet ligefrem tvinges til denne og udelukkende til denne Maade at bringe sit indre Liv til Gyldighed overfor Verden, ligesom ogsaa den sugende Hunger, hvormed snart sagt hele Verden drages hen til Nydelsen af

Geniernes Verker, peger med Nødvendighed hen paa, at Kunsten har en Opgave, der viser ud over dens rent æsthetiske Bestemmelse. Er det ikke noget mere end blotte Skjønhedsindtryk, vi modtager i Brand og Faust, i Odysseen og Macbeth?[1])

Hvori bestaar nu og hvorledes forklarer vi os Overgangen til dette nye ethiske Rige i Kunstens Verden, der peger ud over det rent Æsthetiske?

Vi saa, at der i den rent æsthetiske Kunstglæde laa et Moment af aandelig Udvikling — ikke intellektuelt, men æsthetisk — en Udvikling, der supplerede vor Aandsdannelse og gav den en ny Verden at bevæge sig i. Vi opdagede nye Aandsværdier; Formrenhed og Harmoni fremtraadte som æsthetiske Naturlove, der, idet de traadte i Forbindelse med den Enkeltes som med Folkenes Liv, viste sig som mere end blotte æsthetiske Værdier. Vi øjnede fra dette Stade Kunstens Magt til at paavirke dybere Evner i Menneskets Væsen, dens Magt til at «lære Folket at tænke stort», og den Enkelte at se og forstaa Livet selv. I dette æsthetiske Syn er en *ethisk* Værdi af allerhøjeste Betydning indesluttet.

Kunsten kan begejstre os for de store Ideer, ja kan i Øjeblikke ligefrem opflamme os til heroiske Handlinger. Vi saa et Exempel herpaa fra Brüssel i 1830 Aars Revolution; men der kan visselig fremhentes mange lignende fra Verdenshistorien — ligefra Tyrtaios, der ved sine Sange opflammede Spartanernes Mod i Kampen mod Messenierne, til Guttorm Sindre, der i motsat Retning sang Fred mellem Harald Haar-

[1]) Paa dette Punkt viser det sig, hvorfor det var saa vigtigt for os at inddrage de s.k. Indholdsværdier i Kunstens Formverden og paavise deres berettigede Del i Kunstverkets Udformning; thi naar vi taler om Kunstens ethiske Livsværdi, falder der Lys over Indholdets Betydning i Kunsten, fordi det er i «det til ren Form forklarede *Indhold* mere end i «den rene *Form* som forklaret Indhold» de ethiske Værdier fremtræder. Paa dette Punkt vil altsaa de rene Purister absolut skille Følge med os, og her er det springende Punkt: skal og kan vi stanse ved de hidtil paapegte, af den s.k. «rene Form» fremgaaede Resultater som *Kunstens* Livsværdier? Eller skal vi gaa videre over paa Indholdsværdiernes Grund, hvor de allerede i selve Kunstverket hvilende ethiske Værdier viser os hen? Har jeg Ret i, hvad jeg ovenfor har søgt at vise, at Indholdet i et Kunstverk selv er blevet Form, saa er Spørgsmaalet løst, og vi tør gaa videre.

fager og hans fiendtlig sindede Søn — fra Marseillaisens ildnende Toner, der har drevet saamangen varm Franskmand i Døden for Fædrelandet, til de Billeder af Roms Historie, hvormed Cola di Rienzi vakte Middelalderens Romere til at efterfølge Fædrenes antike Dyder.

Schiller vil uomtvistelig til alle Tider beholde Ret, naar han siger, at Skjønhedssans og Pligt *kan* støtte hinanden, at den, som har en virkelig æsthetisk Dannelse, med denne har modtaget en ny Instans til sit Forsvar i Kampen mod de lavere Drifter, mod det Slette og Usande i sin egen Natur. Mens Andre, der staar udenfor den Sjælens Finfølelse, som «den æsthetiske Opdragelse» skjænker os, *kun* har sin Pligtfølelse til Værn mod de lave Instinkter, har den, der har modtaget en æsthetisk Aandsdannelse *to* Værn. Ved Siden af, at hans Pligtfølelse forbyder ham at give efter for de slette Instinkter, forbyder nu ogsaa hans Skjønhedssans ham at besudle og tilsmudse sig ved Berørelse med det *Urene*, fordi det byder ham imod som *uskjønt*. Han ikke blot misbilliger det Slette som slet, — han væmmes tillige ved det som hæsligt, en Følelse, der unægtelig har sit ethiske Værd. Den Bemærkning, som Martensen gjør ved Schillers Paavisning heraf, nemlig at den æsthetiske Dannelse ogsaa kan modvirke Pligtfølelsen ved yderligere at vanskeliggjøre Opfyldelsen af saadanne Pligtarbejder, der bringer os i Berørelse med æsthetisk modbydelige Gjenstande, som ikke generer den af æsthetisk Finfølelse Uberørte i samme Grad, synes mig ikke at ramme, fordi saadanne Virksomheder som t. Ex. Sygepleierskens og Filantropens, der stadig maa færdes mellem ædrende Bylder og væmmelig Smuds, netop i sit dybeste Væsen er beslægtede med de højeste af alle Skjønhedsværdier: Humaniteten og Menneskekjærligheden, overfor hvilke hin Forskjel, der fremkaldes af den æsthetiske Dannelse igjen modvirkes og ganske forsvinder. Men hvorledes, vil man spørge, kan man kalde «Humanitet og Menneskekjærlighed» «Skjønhedsværdier»? og hvorledes kan de befordres af Kunsten? Med andre Ord: Hvorledes gaar det til, at vor Skjønhedssans ved at berøres af det Ophøjede i det Liv, Digteren skildrer, derigjennem samtidig selv berører noget ethisk Menneskeligt i os, der vækker vor Medfølelse med

andre Mennesker, vækker tillive det vi kalder vor Humanitet og vor Menneskekjærlighed og derved drager disse ind i Skjønhedsværdiernes Kreds?

I ethvert Menneske findes der et Gran, om end nok saa lidet — af det samme poetiske Element, som bor i sin Fylde hos Kunstneren. Dette er jo Betingelsen for, at vi skal kunne paavirkes af hans Verk. Vor Glæde over hans Verk er altsaa i Slægt med den skabende Kunstners egen Glæde, som vi gjennem hans Verk faar Del i. Ved Nydelsen af Kunstverket faar vi saaledes for første Gang Øje paa dette kunstnerisk-digteriske Element i vort eget Indre, og lærer at bringe dette ædle, men for os selv hidtil skjulte Liv til Bevidsthed. Det er styrkende og opmuntrende for vort Væsen at vide sig i Slægt med og leve i Samliv med de mest ophøjede Tanker, Livet ejer og Digteren skildrer. Vi faar her Øje paa Noget i vort eget Væsen, som supplerer vort ethiske Liv og griber forædlende ind i selve dette. Vi føler os som meddelagtige og saaledes ogsaa medansvarlige i de store, menneskelige Skjæbner, som Digteren skildrer os, — *hvor* vi møder dem, i Livet som i Digtet.

Men idet Kunsten skildrer os ikke blot det Skjønne og Ophøjede i disse Menneskjæbner, men fremfor Alt deres Kamp for at naa frem til sit ophøjede Maal (t. Ex. i Tragedien) og saaledes viser os ogsaa det Smertefuldeste, Livet ejer, og kaster Lys ud over Sjælelivets mørkeste Afgrunde, fremkalder den gjennem sine Billeder i vort Indre en *Medfølelse*, en *Medliden* med al Livets Kamp og Smerte, ja med alt Menneskeligt ogsaa *udenfor* vor egen lille Kreds. Vi tager gjennem Digtningen Del i Lidelser, der *ikke er vore egne*, vi faar vort Øje og vort Hjerte opladt ogsaa for de Skjæbner, der *ikke rammer os selv*. Vi føler med Lidelser og Skjæbner, der kan være skilt fra os ved Aartusinder og derfor vilde være blevne staaende udenfor vor Bevidsthed, om ikke Kunsten havde aabnet vort Øie og Hjerte for dem. Hvad er os Hekuba?» og dog bliver hendes Jammer gjennem Kunsten en Del av vor egen. Denne Medfølelses Tilbagevirken paa vor ethiske Bevidsthed og vort ethiske Liv er selvindlysende.

Men hvorfor maa netop *Kunsten* til for at aabne Sluserne

for denne Medfølelse og vort Øje for disse Lidelser, der er os fjerne og fremmede i Tid og Rum? Hvorfor kan ikke Livets Erfaringer fra de Lidelser, vi daglig i Tusindvis ser omkring os + Læsning af Historiens talrige Vidnesbyrd om lignende Skjæbner i Fortiden virke denne samme udviklede Medliden i samme Grad? — Denne særegne Evne faar den kunstneriske Billedverden fremfor de Billeder som møder os i Livet og i Verdenshistorien derved, at mens vi i Liv og Historie ser dem i sløvende Mangfoldighed, hvor de dukker op bagved og under og mellem tusinde andre Fænomener, der spreder vort Blik og vor Interesse, koncentrerer Kunsten hele sin Fremstilling og hele vor Opmærksomhed paa den centrale Gjenstand, ved inden sit Billedes Ramme *kun* at optage hvad der bidrager til skarpt at belyse Kunstværkets Grundidé med Udeladelse af alt det Irrelevante, som i Livet og Historien tilslører og fordunkler vort Syn for det Væsentlige i det som foregaar. Digteren og Kunstneren leder saaledes vort Øje til at se med hans klare Blik derved, at han borttager Alt, hvad der vilde hindre og fremhæver Alt, hvad der kan befordre Klarlægningen af den inderste Grundtanke, Livets inderste Mening med det Fremstillede. Paa denne Maade lærer Kunsten os altsaa at se paa Livet med et nyt Blik, paa en ny koncentreret og for vort ethiske Liv frugtbar Maade, den aabner «et nyt Organ» i os. Den forsyner os med «en sjette Sans», der viser os saa meget, som vi før ikke saa eller forstod, og derfor ikke kunde føle for og føle med. Det giver — som al Medliden — ofte dyb Smerte; men *Smerten forædler* — rent ethisk.

Der er en Side af denne forædlende Smerte i Kunsttilegnelsen, som vi tilsidst maa dvæle lidt nærmere ved, da den baner os Vej henimod den høieste af Kunstens Livsværdier. Det er den *Ensomhed*, der netop hos de dybeste Naturer let bliver en uundgaaelig Følge af den «sjette Sans», som Kunstnydelsen har aabnet i vort Indre. Den sjette Sans er en farlig Gave. Den, der har faaet denne Huldresalve strøget over sit Øje, hvorved han har lært at se, hvad andre ikke kan se, vil — ligesom Kassandra — have vanskelig ved at

blive troet og forstaaet af de Mange, der ikke har faaet Del i denne Clairvoyance. Og Ensomheden vil blive større, jo lavere det almindelige Kulturniveau er. Tænk paa en saadan ensom Mand som Welhaven midt i Trediveaarenes Milieu eller Camilla Collett i Fyrtiaarene eller Henrik Ibsen i Femtierne herhjemme Hvor ensom maa de ikke have følt sig?

Og hvor Naturen ikke er saa fremragende som hos de nys nævnte Personligheder med deres rige Fond af Digterbegavelse, ved hvilken de kunde udløse sin Ensomhed i Digt, hvor ingen «Gott gab mir zu sagen was ich leide» (Goethes Tasso), hvor «der Mensch in seiner Qual verstummt» — der vil saadanne alvorlige Naturer ofte nok af de overfladiske Døgnfluer ansees som bornerede Tværdrivere, men af de solide Spidsborgere som løse, æsthetiske Naturer uden ethisk Alvor — og isoleres fra alle Sider. Og her lurer den store Fare, den Fælde, i hvilken Kunstnere og æsthetisk højt udviklede Mennesker ofte falder, Faren for *æsthetisk Farisæisme*. Saadanne Mennesker, der føler sig uforstaaede og ensomme, vil, hvis de ikke har Personlighedens Ballast, ofte komme til, for ikke at bukke under i Kampen mod Majoriteten, at anse sig selv for et Slags Undtagelsesmennesker, Overmennesker, der føler sig miskjendte og reagerer — ved selv at miskjende Livet. Jeg ved intet sørgeligere end disse impotente, hysteriske Æsthetikere, som uden Syn for alle Livets andre Værdier gaar omkring med himlende Øjne og klager over at de er uforstaaede og miskjendte og over «Publikums manglende Kunstsans» — ret som om Menneskene ikke havde Andet at gjøre i Livet end at nyde Kunst og forstaa sig paa Kunst! Nej, Ensomhedsfølelsen skal, naar den uundgaaelig melder sig, dæmpes ned og besejres ved at vi freidig og med Glæde indordner os i Rækken af Livets arbejdende Skolebørn — thi Andet er dog selv de Største iblandt os ikke; da gjør Ensomhedsfølelsen sin *rette* Virkning, idet den gjør os ydmyge ved Tanken paa, hvor ringe den Plads er, vort lille Hjul optager i det store Verdensmaskineri, men tillige stærke, friske og glade ved den ikke mindre berettigede Følelse af, at ogsaa vi paa vor Plads er nyttige Medarbeidere i Livets store Verksted.

Da vil den nedslaaende Følelse af det dybe Misforhold

mellem vor Opfatning og den omkring os herskende Tone, vor Følelse af, hvor fattig Verden er paa virkelige Glæder, istedetfor at udarte til usund, surnende Sentimentalitet, sejrrigt opløse sig i det *humoristiske Livssyns* glade Smil, der ogsaa har Plads for et forsonet Blik paa det uendelig Lille, der beskjæftiger baade os selv og Andre, det Humor, som er en af de Former, hvori den frie Glæde ved Kunsten har lettest og naturligst ved at omsætte sig. Og da forstaar man dobbelt klart og deler dobbelt gjerne sine Medmenneskers smaa og store Sorger og Glæder og synger med Faust hos de dansende Borgerfolk: «Hier bin ich Mensch, hier darf ich's sein!»

Denne rige Skat af Samliv og Samfølelse, Samglæde og Medliden med den hele Menneskehed er det, vi med ét Ord kalder Kunstens *humaniserende* Livsværdi. Og den er af rent ethisk Natur og fører os gjennem den lyse *Kjærlighed*, der skinner frem bag dens alvorlige Træk, umiddelbart over til Kunstens højeste Livsværdi, den religiøse[1]).

[1]) Man havde kanske ventet, at jeg under Behandlingen af Kunstens ethiske Livsværdi skulde optaget Spørgsmaalet om Kunstens Forhold til Sædeligheden ogsaa fra en anden Side: den Fare, slet og usædelig Kunst medfører — den første for at forraae Skjønhedssansen, den anden for at fordærve Sæderne. Men jeg har fra først af fremhævet, at disse negative Sider ikke berører Kunstens *Værd* for Livet, saalidt som dens Væsen. Vi medtager her ikke Noget som ikke virkelig *er* Kunst, selv om det forsøger at smykke sig med dens Navn, og sand Kunst vil aldrig hverken forraae Skjønhedssansen eller fordærve Sæderne, selv om den ofte (som t. Ex. nøgne Fremstillinger paa offentlige Pladse) kan være udsat for at støde en konventionel Følelse, der kan være agtværdig nok, men som vil vige for en renere og sundere Opfatning, eftersom Publikum lærer at *se* og *forstaa* Kunst; Spørgsmaalet maa imidlertid behandles med stor Varsomhed baade fra Kunstens og fra Publikums Side, saa vil nok den Tid komme, da ogsaa *vort* Publikum lærer, at der intet Skjønnere findes end det Legeme, som Naturen har frembragt som Udtryk for Guds Væsens Billede — og som Kunsten søger at gjenfremstille i hele dets Herlighed. For det vidtgribende Spørgsmaal om Kunsten i dens Forhold til *Usædeligheden* kan jeg henvise til Chr. Collins Bog om «Kunst og Moral», der behandler dette Spørgsmaal paa en ret udtømmende Maade. Her skal kun peges paa, at der mod Publikums og saakaldte Kunstneres sløvede Sans i denne Retning kun findes et eneste radikalt Botemiddel — som hverken er Politi eller Censur, men alene er at finde i det antiseptiske Middel, som heder: et høit udviklet sædeligt Standpunkt i Folket selv.

6. Kunstens religiøse Livsværdi.

Vi nævnte ovenfor, at den æsthetiske Udvikling lærer os under Kunstnydelsen at føle os «meddelagtige» i de store Menneskeskjæbner, som møder os i Digtningens Verden, og vi tilføjede, hvad der vel kan have forbauset En og Anden «med*ansvarlige*», — selvfølgelig ikke direkte eller i Realiteten; men Graden af den Medfølelse, vi kan bringe disse digtede Skjæbner imøde, afgiver en Maalestok for vort eget Indres Forhold til og Modtagelighed for ophøjede Indtryk, og falder saaledes tilbage paa os som et Slags Ansvar, som en Selvanklage: Hvorledes vilde *du* have stillet dig og bestaaet i en saadan Kamp?» Idet den Ensomme som vi skildrede, med forsonet Blik fortsætter sin Vandring i Kunstens Verden, vil han - hvis han har den dertil nødvendige Sindsretning, *(men ellers ikke)* omsider i de digtede Skikkelser paa denne Maade stilles overfor Gudsbilledet i sit eget Indre. Den religiøst anlagte Natur vil her modtage den højeste Livsværdi, Kunsten gjemmer, og føle Noget af hvad de Gamle mente med sit «Res severa verum gaudium» (Den sande Glæde er en alvorlig Sag). Gudsbilledet i vort eget Indre — det viser Samvittigheden os. Kunstnydelsen i sin højeste og reneste Form stiller os sidst og yderst foran denne vor indre Dommer. Kunsten holder et Spejl foran os, og drager Sløret bort, hvormed vi saa gjerne for os selv vil dække over vort inderste Væsens Brøst. For den, der *vil* modtage den, har Kunsten henlagt den høieste Gave, den kan bringe os, og faar en ligefrem *religiøs Livsværdi*. Den dybe Glæde ved at have opdaget Fienden i vort eget Indre, saa vi ved, hvad vi har at kjæmpe imod, det er Kunstens *alvorligste* Glæde, fordi det er dens *sande* Glæde, Glæden ved at staa overfor *Sandheden* i vort Væsen. Her lærer Kunsten os ikke blot at se og forstaa Livet *omkring* os, men ogsaa Livet *i* os. Denne dybeste Glæde ved Kunsten kan vi ikke dele med Andre, den tilhører kun os selv. Den Ensomme, der har optaget Kunstens ethiske Livsværdi i sig med dens Smerte og dens Forsoning i det humane, hele Menneskeheden omfattende Livssyn, og med dens Skjær af mildt, lyst, kjærligt Humor som Grundstemning, han staar derved «paa Tærskelen til en højere Livsvisdom», der

kan befrugte hans Liv og modne det for Modtagelsen af de evige Livsværdier. Den smertelige Følelse af alle de saa kaldte «Glæders» Mangel paa sandt Værd viser os, at Kunsten i Modsætning til andre Glæder ialfald ejer Evnen til at forbinde det Endelige i vort Væsen med det Uendelige, med det, som skjuler sig bagved og højt ophøjet over de digtede Billeder, — med det, hvori disse Billeders evige Realitet hviler, med selve *Sandheden* i vort Indre, en Følelse, der er af religiøs Natur nær beslægtet med selve Religionen.

Ligesom Filosofien, navnlig Platos - og lad mig faa Lov at tilføje: Pontus Wikners — kan bringe vor Tænkning nær hen til Religionen gjennem *Begrebs*udvikling, kan Kunsten virke noget kanske endnu større gjennem sin, *Fantasien* og *Følelsen* befrugtende levende *Billedverden*. De højeste Kunstverker: Michelangelos Sixtinske Kapel, Shakespeares Digtning, Händels og Beethovens Musik uddanner ikke blot vor plastiske, poetiske og musikalske Formsans, øver ikke blot en ethisk-humaniserende Virkning paa os, men de aabner ved sin dybe Harmoni vort indre Blik for Harmonien i den guddommelige Verdensorden, dens Sønderbryden i de menneskelige Lidenskabers Disharmonier og disses Opløsning i et Hav af Farver, Poesi og Toner, der indeholder den højeste Forsoning, Menneskelivet gjennem Kunsten kan skjænke os. Men som Kunstens ethiske Livsværdi i sin Rigdom indebærer en *æsthetisk* Smerte, saaledes gjemmer dens religiøse Værdi en endnu større *ethisk* Smerte, der øger dens Værd. Thi idet vort inderste Væsen fremstiller sig for os i Kunstens Spejl, maa netop dets *Usandhed* slaa os med mangedobbelt Forfærdelse, fordi det vi kalder Gudsbilledets rene Spejl i vort Indre viser sig tilsmudset af os selv. Hos Mange er dette Spejl endog blevet saa urent, at de Intet mere kan se i dets Flade.

Og ogsaa paa dette Punkt kan Kunsten virke ud over store Samfundsgebeter, hvor et Folks religiøse Sans er vaagen. Hvilken Betydning har det ikke for vort Folk, at Ibsens sjælerystende Dramaer med sit lynstraalehvasse Syn og sin Tordenanklage mod «Akkordens Aand» og «Livsløgnen» har tonet for os som en Dommedagsbasun i Verker som «Brand», «Per Gynt» og «Gengangere»! Vort Folk skal ialfald ikke kunne undskylde sig med, at det aldrig har havt Anledning til at faa sit Øje op-

ladt![1]) For min ringe Del har jeg sjelden eller aldrig havt en større æsthetisk Nydelse end ved Læsningen af Faust, Per Gynt og Macbeth; men jeg har ogsaa sjelden følt en dybere Sjælesmerte end naar disse Skikkelser drog Sløret bort fra Billedet af Sanseslaven, Løgneren, og Morderen i mit eget Indre, en Smerte, der først finder Hvile i den religiøse Bevidsthed om den evige Kjærligheds uudtømmelige Væld. Her har Kunsten tømt sit rigeste Overflødighedshorn i vort Skjød, her bruser himmelske Orgeltoner os imøde fra Kunstens Verden som fra en Kirke og disse Toners Betydning for det religiøse Følelsesliv har til alle Tider været erkjendt. Kunsten viser sig her i sin højeste Form at eje en religiøst opdragende Magt, en vidunderlig Evne til at stemme de dybeste Toner i vort Indre til Samklang med det Evige og driver os ligesom henimod Alkjærlighedens Favn.

Her staar vi ved Grænsen til Religionen, men vistnok ogsaa ved Grænsen for Kunstens Livsværdi; men vi tør ikke glemme, at det, hidtil ialfald, kun er det religiøse *Følelses-* og *Fantasiliv*, men ikke det virkelige religiøse *Viljeliv*. Kunsten har formaaet at vække, om den end paa enkelte Punkter, i enkelte Øjeblikke har kunnet paavirke vor Vilje. Men kanske kan den ogsaa naa at fornye selve Viljelivet?

[1]) Siden dette Foredrag blev nedskrevet, har Pastor Herman Lunde i «Verdens Gang» no. 104 udviklet netop denne Tanke nærmere i en fortræffelig Fremstilling. Merk specielt hans Ord om «Syndserkjendelsens *Specialisering*». Rem acu tetigisti! Med Hensyn paa det saa ofte dadlede «Negative» i Ibsens Digtning vil jeg faa Lov at erindre om et i min Barndom hyppig forekommende Silhouettebillede af to Sørgepile over Napoleons Grav, hvor Træernes Konturer dannede *Kejserens* Billede i den hvide Luftbaggrund. Jeg gad vide, om ikke de samlede negative Skikkelser i Ibsens Digte ligefra Brand og Hjalmar Ekdal til Per Gynt og Hertug Skule ogsaa danner en Kontur og om ikke det skulde være *Galilæerens*? Mon ikke denne «Negation» kun er den nødvendige Følge af, at Digteren nu engang var — Digter og ikke Reformator.

(Sluttes).

HVAD JEG HAR LÆRT AV HERMANN KUTTER[1]).

Jeg vil begynde med at rose mig selv. Naar man har fyldt sit 65de, har man lov til at gaa litt i barndommen.

Jeg vil rose mig av, at jeg fremdeles kan forstaa nye standpunkter, og tilegne mig nye tanker. Det har været mit livs og min prestegjernings store lykke, at Gud for 30 aar siden rev mig ut av ufeilbarheten, og ikke siden har lat mig sige tilbake i den igjen. Jeg sier til alle unge prester: vogt eder for ufeilbarheten. Hold sindet aapent til alle sider. Bli aldrig færdige. Bli aldrig gamle.

Specielt vil jeg rose mig av, at jeg lært av Hermann Kutter. Av ham er det nemlig ikke saa let at lære. For han er svær at forstaa. Jeg synes ikke anmelderne har vist megen forstaaelse Selv oversætteren har neppe forstaat ham fuldt. Han sier i en anmerkning side 69: «Det maa være forf.s mening hermed at skildre de betragtninger, der raader inden den store mængde, som rent udvortes hænger ved kirken og ser paa den som autoritet. Det passer selvfølgelig ikke paa de kredse, hvor der netop arbeides paa liv . Ganske rigtig, bare det motsatte, pleiet en av mine lærere at si. Det er netop «de kredse hvor der arbeides paa liv»: teologerne — de moderne og de ortodokse — pietisterne, sekterne, det er netop dem Kutter vil ramme med hele sin flammende indignation[2]).

Det som gjør det vanskelig at lære av Kutter, er den omstændighet, at han sætter alt paa spidsen. Og hans spids er skarp som en syl. Den kan formes saa: vor tids social-

[1]) *Retfærdighed* (Römerbrevet kap. I – VIII). Et gammelt ord til nutidens kristenhed av *Hermann Kutter*, prest i Neumünster, Zürich. Autor. oversættelse for Norge og Danmark ved *Eugène Hansen*. Kristiania, Steen'ske boktrykkeri og forlag.

[2]) Et sidestykke har han hos os i Amlund. Se hans brev i forrige hefte.

demokrati svarer til det nye Testamentes kristendom; vor tids kirke [1]) svarer til det nye Testamentes farisæiske jødedom.

Man behøver ikke at være gammel prest og høiremand for her at utbryte: dette er en haard tale; hvem kan høre den?

Hvordan kommer han til en saa haarreisende paastand?

Ikke ved kritisk at reducere Bibelen [2]). Han har ikke større respekt for den moderne teologi end for den gamle. I ethvert fald er troen paa den levende Gud, aabenbaret i Jesus Kristus «den korsfæstede og gjenopstandne», ogsaa for Kutter kristendommens umistelige kjerne.

Men benævnelsen «den levende Gud» faar hos ham en saa energisk betoning, at vi likesom med et eneste ryk rives ut av hele den tilvante teologiske og kirkelige tankegang.

Den levende Gud er den Gud som handler. Ikke den Gud man læser om og lærer formler om som man holder for sande, og foretar andagtsøvelser for som man tror er ham behagelige. *Levende* er kun den Gud som handler. Skuepladsen for hans handlinger er menneskelivet, nutidens likesaavel som fortidens. Og formaalet for hans handlinger er at skape *retfærdighet* paa jorden.

Det sier sig selv, at denne Gud dyrkes ikke ved formler, ikke ved ceremonier, ikke ved stemninger og rørelser; men ene og alene derved, at man tror paa ham slik som han

[1]) Med «kirken» mener Kutter ikke bare de store landskirker, men ogsaa sektsamfundene — hele den organiserte kristendom og dens repræsentanter.

[2]) «Stryk kjendsgjerningerne i det gamle og nye Testam. ut av fortidens annaler, og alt hvad I saa faar tilovers, forvandler sig til en øde masse, en meningsløs brutalitet, til hvis retfærdiggjørelse end ikke straalerne fra den græske kultur strækker til. Vi begriper ikke den enkle storhet hos en Abraham, — derfor har den kritik der maaler alt med smaalighetens maalestok, forlængst gjort det av med ham — og dog faar vi endnu vor næring av den umaadelige oplevelse hans historie fortæller os om. Som græsset for slaattekarlens ljaa synker verdenshistoriens skikkelser sammen for efterhaanden at blegne — mænd som Abraham, Moses, Elias, Jesaja, Jeremja staar der som støbt i jern, urokkelig varende utover al historie, som sandhetens merkestene for senere tider midt inde mellem løgnens vekslende skikkelser — — — Hvad har alle «udødelige» bøker at si os uten Bibelen, bøkernes bok!» (side 186 ff.).

handler, og tillidsfuldt slutter sig til ham for at være med ham og skape retfærdighet paa jorden, forvisset om at synd og død *maa* fly, retfærdighet og liv *maa* seire, for Gud vil det.

Men her har kirken sin dødssynd. I stedet for i tro at slutte sig til den levende Gud som handler og handle med ham, har den av hans handlen laget sig satser og formler som den forlanger alle skal tro paa, og skikke og ceremonier som den forlanger alle skal delta i, og stemninger og rørelser som den forlanger alle skal føle. Evangeliet om den Gud som ved levende handlen skaper retfærdighet paa jorden, har den forvandlet til en lov som foreskriver formler, ceremonier og rørelser, som alle under salighets forlis skal underkaste sig. Istedetfor den levende Gud har vi faat en død avgud. Istedetfor den glade tillidsfulde tilsluttning til Gud for i hans følge at skape retfærdighet paa jorden, har vi faat død underkastelse under formler og ceremonier, en endeløs kiv og strid om disse formler og ceremonier, en uavladelig dømmen og fordømmen for disse formlers og ceremoniers skyld, en broderkrig som slukker de ædle følelser istedetfor at øke dem, en gudsfrygt som ikke vokser naturlig frem av det levende menneskehjerte, men drives kunstig frem ved aandelig press, uten indre sandhet og uten magt til at omskape hjerte og liv, som er og blir ofret Mammon. Istedetfor retfærdighet derfor en alt overskyllende uretfærdighet.

Dog — om den levende Gud gjælder det: Vei har han alle steder, Paa virke ingen trang. Som han paa Kristi tid forkastet farisæerne med deres selvtilfredse gudsfrygt og utvalgte sig de ugudelige: toldere og syndere og hedninger, saa forkaster han i vor tid kirken med dens selvtilfredse gudsfrygt og utvælger sig de ugudelige socialdemokrater til at fuldbringe sit verk. Det gjentar sig det gamle «Gud retfærdiggjør den ugudelige» (Rom. 4, 4).

Det vil si: Da kirken har forvandlet den levende Gud til en død avgud, kan han ikke bruke den til at skape retfærdighet paa jorden. Saa bruker han kirkens diametrale motsætning: socialdemokraterne. Han bruker dem, skjønt de ikke kjender ham og ikke tror paa ham — noget som kirken forresten har den største skyld for. Han kan allikevel bruke

dem, ti skjønt de ikke kjender ham og tror paa ham personlig, har de mere tro end kirken har. Medens kirken kun tror paa de døde formler og ceremonier, tror socialdemokraterne paa *retfærdigheten*, har en urokkelig begeistret tro paa at retfærdigheten tilsisst kan og skal seire over uretfærdigheten i verden, saa at den nød og jammer som nu herjer menneskelivet, skal utryddes, og den hele slægt, istedetfor at hate og skade og undertrykke hverandre, skal elske hverandre og leve sammen som brødre.

Dette skulde kirken ha trodd, for det er ikke andet end hvad det Kristi evangelium forkynder som den dog eier. Men istedetfor at tro det og i tro arbeide for dets virkeliggjørelse, har den git sig over likeoverfor uretfærdigheten og elendigheten, og forkyndt at denne ikke lar sig overvinde, ti efter Guds dunkle raadslutninger er uretfærdighet og elendighet uundgaaelig her i verden, noget man smukt skal finde sig i.

Likeoverfor denne kirkens usle løgn, som i virkeligheten bunder deri at den er faldt fra den levende Gud og tjener Mammon likesaa fuldt som verden, likeoverfor den staar socialdemokraterne der med sin begeistrede tro paa retfærdigheten. Denne tro vedkjender Gud sig ved at bruke den til at fuldbyrde det som i vor tid er hans gjerning paa jorden.

Dette faar være nok hvad Hermann Kutters standpunkt angaar. Egentlig var det ikke det jeg vilde skrive om. Jeg vilde peke paa det jeg har lært av ham. Men det falder ikke rigtig sammen med hans standpunkt. Dette indeholder ganske vist adskillig nyt og originalt, og adskillig av dette nye og orginiale kan jeg sympatisere med. At kirken har dømt sig selv til avmagt ved at forvandle den levende Guds levende handlen til et system av former og formler som man kræver underkastelse under, at socialdemokratiets begeistring stikker stærkt av mot overklassens blasserthet og kirkens motløshet, at dets retfærdighetsideal har stærke berøringspunkter med det bibelske — alt dette forekommer mig uimotsigelig. Men samtidig maa jeg erkjende, at der til begge sider er altfor megen overdrivelse i Kutters skildring. Saa i bund og grund fordærvet er kirken ikke, og saa ideelt er socialdemokratiet ikke, som han mener. Der er en overdrivelse her som vistnok skader ikke saa litet, ti den bringer

utvilsomt adskillige til at steile som ellers vilde fulgt forfatteren.

Det jeg har lært av Kutter er ikke saameget tanker han direkte utvikler, som tanker han indirekte har vakt til live hos mig. Først og sidst denne tanke, som jeg endnu helst fremstiller i spørgeform: er ikke socialdemokratiets krav et krav paa *retfærdighet?*

Med socialdemokratiets krav mener jeg da selvfølgelig ikke hvadsomhelst en socialdemokratisk fagforening kan finde paa at kræve. Heller ikke de enkelte punkter i det almindelige socialdemokratiske program. Jeg tænker paa det som staar bak programmet og dets enkelte poster som drivende bevæggrund. Jeg tænker paa det som gjennem den hele bevægelse søker at kjæmpe sig frem til virkelighet — *arbeidernes* krav altsaa. Kan ikke de krav samles i det ene ord: *retfærdighet?*

Saa er utvilsomt arbeidernes egen mening. De mener, at det de kjæmper for er intet andet og intet mindre end *retfærdighet.*

Jeg har engang — jeg erindrer ikke længer hvor — læst følgende ord som en socialdemokrat tilroper bourgeoisiet: gi os vor *ret*, og behold eders suppekjøkkener for eder selv!

Det er klarligvis ogsaa Kutters mening. Og det er det som er blit sittende igjen i mig efter læsningen av hans bok. I sig selv er tanken ikke ny, men jeg maa tilstaa at Kutters bok først har vakt mig til forstaaelse av dens umaadelige omfang og svære vegt.

Hvis arbeidernes krav i hovedsaken ikke er andet end *retfærdighet*, da er den stilling kirken hittil har indtat til arbeiderbevægelsen uforsvarlig. Vi har da allesammen — moderne og ortodokse, prester og pietister, statskirkelige og dissentere — forsyndet os. Som da ogsaa Kutter gir os rikelig at høre og forstaa. Og det er paa høi tid at vi forstaar det.

Det er jo dog en av kirkens fornemste opgaver i verden at hævde ret og retfærdighet, ikke ved love og politimagt, men ved uforfærdet at avlægge vidnesbyrd om hvad ret og retfærdighet byder, og anbefale det til hvert eneste menneskes samvittighet, han være høi eller lav, rik eller fattig, uten at bry sig om menneskers ros eller daddel, gunst eller hat.

Kirken skal være folkenes altid vaakne samvittighet, som ikke tillater hverken folkene i sin helhet eller nogen enkelt samfundsklasse at sovne ind i nogen uretfærdighet. Den skal altid vække samvittigheterne og kalde til bod og bedring, ved uforfærdet at vidne mot al synd og uretfærdighet som gaar i svang, og kalde til alt det som erkjendes at være Guds retfærdige vilje.

Saaledes skildrer Israels profeter Messias's regimente, som Jesus har villet virkeliggjøre paa jorden.

Saaledes har ogsaa kirken forstaat sin opgave likeoverfor slaveriet i oldtiden og likeoverfor de smaa og værgeløse i middelalderen. Den har derved ydet den kjæmpende og lidende menneskeslægt umaadelige tjenester[1]).

Det er derfor ikke spørsmaal om andet, end at kirken i vor tid har gjort sig skyldig i en frygtelig forsømmelse, saafremt det med rette kan sies at arbeidernes krav i hovedsaken er *retfærdighet.* Ti at kirken ikke har git arbeidernes krav sit vidnesbyrd, derom kan der jo ikke disputeres.

Det er isaafald ogsaa forfærdelig forklarlig, at arbeiderne i store skarer har vendt kirken ryggen, ja vendt sig fiendtlig mot den. La os kun sætte os ind i situationen: arbeiderne er sig bevisst, at det de kræver ikke er andet end retfærdighet. De vet ogsaa godt, at det er kirkens hellige pligt at gi retfærdigheten vidnesbyrd. Naar de saa ikke hører noget saadant vidnesbyrd fra kirkens mund, men snarere det motsatte, hvem kan da undre sig over, at de vender sig bort fra kirken med hat og foragt. De kan jo dog ikke forstaa dette anderledes, end at kirken i feighet svigter sit kald, fordi den er vundet av kapitalen og — tjener Mammon.

Det er ogsaa Kutters dom, og er arbeidernes krav virkelig retfærdighet, da er denne dom ikke let at komme bort fra. Men er arbeidernes krav virkelig retfærdighet?

Her staar vi foran en mistænkelig virkelighet: dette spørsmaal har kirken til dato aldrig tat op. Naturligvis kan der nævnes baade den ene og den anden, som har behandlet dette spørsmaal fra kristelig synspunkt. Men i det

[1]) Se derom Linderbergs meget oplysende skrift: «Kristendommen og den sociale utvikling» I og II.

hele og store har baade den teologiske etik og den kirkelige forkyndelse og den mundtlige saavelsom skriftlige diskussion i kristelige kredse enten gaat spørsmaalet forbi eller ogsaa avfærdiget det i forstaaelsesløs overfladiskhet.

En alvorlig og indgaaende analyse og vurdering av arbeidernes krav bedømt fra evangelisk standpunkt er noget vi endnu har tilgode. I det hele og store maa det siges at kirken endnu ikke har begyndt derpaa. Den har ikke engang faat øie paa opgaven.

Det gaar ikke an her, som mange gjør, at standse op foran socialdemokratiets gudsfornegtende vantro og hat til kirken og dermed vende bevægelsen ryggen. Selv om socialdemokratiet dyrker og tilbeder Satan — er det krav det reiser i arbeidernes navn i dypeste grund *retfærdighet*, da gjør det Guds gjerning paa jorden og øver hans verk, ti retfærdigheten er altid Guds sak. Men Guds gjerning og verk skal kirken og alle kristne anerkjende. Hvad er ogsaa det for en kristendom, som mener sig fritat for at øve *retfærdighet*, fordi det er fritænkere og ateister som gjør krav paa den!

Det avgjørende spørsmaal er og blir dette: er arbeidernes krav virkelig *retfærdighet*?

Jeg kunde gjerne slutte her. Hermann Kutter har lært os meget, hvis han har faat os til at indse, at det første vi kristne har at gjøre hvad det sociale spørsmaal angaar, det er at klare for os selv, om og i hvilken utstrækning arbeidernes krav er *retfærdighet*. Før vi har vundet klarhet over det, er alt det vi gjør for arbeiderne spildt umake, som det ikke kommer nogetsomhelst ut av. Vor præken, vore forsøk paa at omvende arbeiderne, vort ræsonnement for dem om at det er Gud som fordeler sine gaver forskjellig og enhver skal være nøid med det han faar, vor henvisning til det evige liv som det der utjevner alle dette livs forskjelligheter, vor fattigpleie, vor godgjørenhet — det er spildt umake altsammen, saalænge vi ikke gjør op for os selv om arbeidernes krav er *retfærdighet* eller ikke, og handler derefter.

Hvis Hermann Kutter faar skrevet dette ind i de kristnes bevissthet, saa alle begynder at spørre og forske: er det arbeiderne kræver virkelig *retfærdighet*, da har han gjort en stor gjerning.

Vi vil nødig ind paa dette. Vi gaar som katten omkring den varme grøt uten at røre den, for vi er rædde for at brænde os. Vi har en følelse av, at er det arbeiderne i vor tid kræver simpel retfærdighet, da har vi kristne megen synd at sone, og det sker aldrig uten gjennem lidelser og svære tider; og da har vi meget forsømt at indhente, og det vil kræve store offere av os, og det er svært at skulle ofre. Derfor skyver vi helst det hele fra os og vil ikke tænke paa det.

Jeg sier igjen: kunde Kutter faa os til for alvor at tænke over spørsmaalet, da hadde han gjort en stor gjerning.

Som sagt, jeg kunde slutte her. Men jeg vil dog føie litt til.

Hvad er arbeidernes krav? Er det ikke en betrygget menneskeværdig tilværelse med del og lodd sammen med os andre i det almenmenneskelige kulturliv? Mange finder dette krav urimelig. Som om vi ikke allesammen kræver det samme, baade for os selv og for vore barn. Som om vi ikke alle finder det forfærdelig, om vi selv eller vore barn tvinges av den haarde nød til at nøie os med noget mindre. La os da ikke glemme, at der er en som har sagt: alt hvad I vil at menneskene skal gjøre mot eder, det skal ogsaa I gjøre mot dem.

Ja — men arbeiderne kan godt ha en betrygget menneskeværdig tilværelse med det og lodd i kulturlivet, sier man; de tjener godt nok til det; og saa nævner man hvormeget en arbeider i vor tid *kan* tjene Men netop dette «kan» er et forræderisk ord. Det peker gjerne paa hvad de utlærte fagarbeidere — aristokratiet blandt arbeiderne — kan tjene i gode rolige arbeidstider, og enkelte andre en sjelden gang naar de er rigtig heldige. Men bak dette «kan» gjemmer sig: 1) de arbeidsløse tider som fremkaldes ved arbeidsgivernes vilde spekulationer; disse tider, da tusinder selv av fagarbeidere sulter og lider; 2) det store gros av dagarbeidere som altid sliter med det groveste og tungeste kropsarbeide — et meget nyttig og nødvendig arbeide; — for deres usikre og magre fortjeneste kjøper man sig sandelig ikke hverken en betrygget menneskeværdig tilværelse eller del og lodd i kulturlivet, allermindst hvis man har en stor familie at for-

sørge; det blir da bare saavidt at berge livet. Jevnsides med dem staar en mængde kvinder, som arbeider paa kontorer, i butikker, syetablissementer osv. for en løn som gir valg mellem sult og vanære.

Ja — men der kan ikke betales mere, heter det; det er allikevel saavidt industrien lønner sig. Saavidt? Faktum er dog, at vor tid samler paa enkelte hænder rigdomme som ingen foregaaende tid har drømt om. Før i tiden var det noget overordentlig at bli millionær. Vor tid har drevet det til at skape milliardærer. Om slike ikke netop vokser op som paddehatte, saa ser vi dog overalt — ogsaa hos os — at der skapes rigdom, og det ofte forbausende hurtig.

Hvorved skapes disse rigdomme? Er det ikke ved industrien? Saa det ser ut til at den lønner sig.

Den skaper rigdom og den skaper fattigdom, til den ene side millioner som lever fra haand til mund, hvis ydre præges av slit og sult og hvis adspredelse ofte er last; til den anden side en flok utvalgte som nyder alle rikmandslivets prærogativer, like indtil det at kjæde sig livstræt midt i sine nydelser.

Et spørsmaal til overveielse: kan samfundsforholde som utvikler slike motsætninger, være retfærdige?

Gud utdeler sine gaver forskjellig, sier man.

Ja, ganske vist. Men er det saa vist, at det er *Gud* som her deler?

Kan Gud ville ha menneskeslægten kløvet i to ulike dele: et umaadelig flertal som aldrig er istand til at vinde sig en betrygget menneskeværdig tilværelse, og derfor demoraliseres, og et litet mindretal som svælger i nydelser, og derfor demoraliseres. Er ikke demoralisationen som næsten med naturnødvendighet florerer baade i hulerne og i salonerne, et vidnesbyrd om, at det ikke er Gud som skaper disse tilstande?

Hvem da? Selvfølgelig vi mennesker selv. Naturligvis skaper vi selv vore samfundstilstande. Materialet hvorav samfundet dannes, skaper Gud. Men det er overgit til vor raadighet at utnytte det materiale han gir os i hænde, for derav at danne samfund. Samfundet blir derfor slik som vi selv danner det, og det kan nok være en lang avstand mellem

det og Guds tanke og vilje. Staar vi derfor likeoverfor samfundstilstande som bærer uretfærdighetens præg og stempel paa sig, da skal vi ikke henføre dem til Gud, men vi skal søke aarsaken hos os selv. Vor egoisme har skapt dem.

Man vil mot denne betragtning fremholde alt det som i vor tid gjøres for at lindre nøden og løfte arbeiderstanden. Man vil peke paa al den godgjørenhet som utfoldes, og alle de storartede bestræbelser som gjøres, og alle de anstalter som bringes istand for de fattige, de syke, de faldne og forkomne, de gamle osv.

Dette trøster især kirken og de kristne sig ved. Den anklage samfundstilstandene retter mot dem, søker de at avvæbne med godgjørenhet og anstalter, som overklassen gir dem midler til. Godgjørenheten og anstalterne kan være bra nok. Utvilsomt gjør de adskillig godt, og kan ikke undværes. Men hvad frugt spores der av dem inden samfundet i det store og hele? Blir fattigdommen mindre? Avtar demoralisationen og lasten? Drukkenskapen er kanske avtat i den sidste menneskealder. Men er det skedd ved kirkens og overklassens bestræbelser for arbeiderne? Er det ikke snarere skedd ved en reaktion mot drikken som arbeiderne selv har reist?

Gi os vor ret, og behold eders suppekjøkkener for eder selv, er vistnok i stor utstrækning arbeidernes dom om kirkens og overklassens godgjørenhet. Den kan høres utaknemmelig og stygg. Man mener gjerne at den skriver sig fra socialdemokratiet, som har mot denne godgjørenhet, fordi det er rædd for at den skal gjøre arbeiderne saa fornøiet med sin stilling, at misfornøielsen ikke længer driver dem ind i socialdemokratiets rækker. Nei, saa dumme er socialdemokraterne ikke. De vet saa godt, at al kirkens og overklassens godgjørenhet forsvinder likesaa virkningsløst i proletariatets umaadelige dyp, som de læs fyld man styrter ut i fjorden. Det som vækker socialdemokraternes harme er slet ikke frygt for konkurrencen, men det er dette, at de i kirkens og overklassens godgjørenhet ser et ynkelig forsøk paa at avspise arbeidernes krav paa retfærdighet med det usle surrogat man kalder godgjørenhet. Og det kommer an paa, om de ikke har adskillig ret i det. Vi bør ialfald se nøie efter,

om ikke vor godgjørenhet naar det kommer til stykke er surrogat for den *retfærdighet* vi skylder arbeiderne, men ikke kan yde dem uten at maatte ofre en hel del av vor stillings prærogativer.

Skulde det være tilfælde, da har vi nok al grund til at ta til os det ord som engang blev sagt om farisæernes godgjørenhet: sandelig sier jeg eder: de har alt faat sin løn.

Heller end at henvise til kirkens og overklassens godgjørenhet og bestræbelser, kan man henvise til det som lovgivningen i de sidste aartier har gjort eller holder paa at gjøre for arbeiderne: almindelig stemmeret, en fremskreden folkeskole, et gjennemført fabriktilsyn, lovordnet beskyttelse for barn, kvinder og arbeidere i farlige bedrifter, ulykkesforsikring, invaliditets- og alderdomsforsikring osv. osv.

Hvor gjerne jeg skulde kunne si, at dette er kommet som frugt av kirkens krav paa retfærdighet. Men det kan umulig siges. Fra kirkelig og kristelig side er der gjort overordentlig litet for dette. Takke til, om der ikke er reist motstand. Arbeiderne takker hverken kirken eller overklassen for dette, men sig selv. Og mon ikke med fuld grund? Mon det var blit noget av det meste av dette, hvis ikke arbeidernes millioner var blit organiseret og hadde optraadt som en imponerende magt man maatte ta hensyn til?

Hvad tilstande vi vilde hat hvis dette ikke var skedd, det kan vi danne os en svak forestilling om, naar vi læser skildringer av forholdene i Englands store fabrikbyer før arbeidernes organisationer var kommet istand og hadde tvunget lovgivningen til at gripe ind.

Som med lovgivningen forholder det sig ogsaa med lønningen. Naar lønningerne nu gjennemgaaende er høiere, meget høiere, end for aar tilbake, saa er jo det langt fra at være frugt av noget krav paa retfærdighet fra kirkens side. Omstændigheterne har hjulpet til det, men fremfor alt arbeidernes sammenslutning. Hvor den mangler, ser vi at lønningerne fremdeles presses ned i det usle. Det er jo det saamange kvindelige arbeidere lider under. Og dog spiller lønningen, som vi alle forstaar, en hovedrolle, naar talen er om en betrygget menneskeværdig tilværelse med del og lodd i kulturlivet.

Min mening med alt dette er ikke at si, at nu bør vi kristne, specielt vi prester, i flok og følge slutte os til socialdemokratiet. Dertil indeholder dette partis program for mange poster som ialfald forekommer mig tvilsomme. Blandt dem selve det socialdemokratiske samfundsprincip. Jeg er slet ikke klar over at dette princips gjennemførelse er den nødvendige vei til retfærdighet. Jeg er ikke engang sikker paa om det overhovedet fører til retfærdighet.

Kun det har jeg her villet ta ordet for: vi maa ta det sociale spørsmaal op fra en anden kant end vi hittil har gjort. Vi maa begynde med at spørre: hvad kræver retfærdighet? Og vi maa uten at blunke hente svaret like ut — ikke av den kapitalistiske socialøkonomi — men av Jesu Kristi evangelium.

Thv. Klaveness.

NOGLE NIKODEMUSTANKER

og aapne spørsmaal — til en forstaaende teolog — om tro og synd og darwinisme.

Av *Viggo Ihm.*

Jeg er i vildrede med kristendommen. Engang har jeg «kastet den overbord» som det heter. Det vil si: den blev revet fra mig. Jeg stod igjen alene og maatte prøve at klare mig uten. Det kan gaa til en tid det ogsaa. Man kommer til at leve som blaaveisen om vaaren av det som er opsamlet før. — Det er kun i den aller første tid at man gripes av den grænseløse ulykkesfølelse, som prædikanter saa titt bemaler en gudforlatt med.

Men eftersom den oprykkede bevidsthetsplante blir færdig med at se sig om paa det nye sted og skal indrette sig for længere tid, savnes rotkanalerne. Og en vakker dag skyter der en liten «gro» ned i muldet, ned i det gamle muld, og der strømmer en ny saft gjennem alle porer: der blir en løftning opad og der blir en hjemmefølelse og en bevidsthet om ventende opgaver og om et faderøie ovenfor. Om en faderhaand som tar hele veksten i sin haand.

Jeg kan ikke skildre den livslykke som skyter op i et moderne paavirket sind, naar det — jeg vil ikke sige *finder* Gud, men hellere: *finder sig i kontakt med* Gud. Det er ingen brusende glæde. Ingen «færdig» bekjendelsesiver. Det er mere som en undfangelse av et evig værdifuldt liv inde i en, — man blir fængslet paa pletten, øinene ser stille op, ser langt, langt ind i det fjerne, fjerne for at faa en kontakt som svarer til den uendelige værdi som sindet med ett føler inde i sig. Den samme anelsesløse overraskelse og betagelse er der over dette øieblik som over den stund, da en paa livet skræmt bevissthet pludselig ser al livsfare over. — — Og dog . . . det er jo ikke et «øieblik». Det er gaat stille

for sig, længe. Og netop den «ængstelige» tid foran gjør den første *bevisste* stund saa overstrømmende rik derinde, gjør det første sikre Fadervor til en faderfavnens lukken omkring hele ens skjælvende barnekrop.

— — Hvorfor skal man kaste stænk paa denne tro? Kalde den «bare» gudstro, ikke «frelsende tro», ikke «kristentro»? Hvorfor skal der ses ned paa den som paa noget andenrangs? Hvorfor skal den skytes utenfor «menigheten»?

Alle disse spørsmaal dukker op, naar jeg tænker paa denne tro, som gjør livet til et liv mot livet istedetfor et liv mot døden. De færdige forstaar nok at svare paa dem. Men al den saarhet, som her ligger ophopet, mot den demonstrerende bekjendelsesiver, mot rundmavethetens knytnævepolitik i livets zarteste spørsmaal, — den bør vi her la ligge.

Der er andre spørsmaal, som er rikere paa indre frugt.

Det dreier sig om det vi kalder synd.

To ting bringer «syndsbevidstheten» i bakgrunden for et sind som det der er skildret ovenfor. Det er evolutionslæren, som lar det onde være ufuldkommenhet, uforskyldt arv som man trækker med. Og det er for det andet selve barneforholdets umiddelbarhet. «Den første tid derhjemme» holdes der jo ikke opgjør. Det er godheten og glæden som dominerer. Og desuten: det gudsforhold som er vundet paa denne maate, den voksnes gudsforhold, det hjemvendte, bevisst selvstændige sinds forhold til faderen, det har forlatt den gamle manér at «holde bok» med Gud. Der skrives intet op, som man gaar hen og faar opgjort for hver gang eller gjemmer og faar kvittert for i en stor angerstund. Det hele gaar mere sjælelig for sig. Gud sitter ikke i kontoret. Han er saa meget nærmere. Han er i sindet vort, hans øie er aapent mot vort øie, og regnskapsførselen er avløst av sindets fulde aapenhet mot faderen, det hele livs-aandedræt foregaar i ham.

Dette er den forlorne søns lignelse. Det er ikke bare den første dag, at den slaar til. Hvorfor skulde den ikke slaa til for hver dag hele livet ut, for alle dage?

Ja, *det er dette, jeg spør om.* — — —

For det stiller sig jo slik: ikke alle dage er hjem-

komstens! Det religiøse liv med faderen er et organisk liv det ogsaa. Det trænger næring — ikke blot søndagsstilhet og barneglæde. Det trænger næring for ikke at bli flatt. Og denne næring er ikke bare læsning og religiøst sindelag. Nei der trænges kilder saa dype at øse av, at ingen øiner bunden. Der trænges et aandedræt som skaper en trang like saa stor og dyp som gudstroens, fadersindets gave til os er rik og høi.

Det er somme gange den lænkede syndsbevissthet da rører paa sig. Men fangevogterne er rede, de vet at dette skyldes forklaringspugets dødkjøt, som ikke er ganske vokset bort endda, de vet at det vilde være et tap for sandhetens justits om denne fange slap løs. «Synd er der jo absolut ikke tale om! Det er bare saa indgrodd i os dette med «fordømt og fortapt», at vi ikke formaar at se nøkternt og naturlig paa den ufuldkommenhet som vi kjæmper med. Vi er paa nippen til at falde tilbake i det avredne hysteri, som jo kvæler al sund livsførsel og livsvekst!»

— Men det hjælper ikke. Der er liv bak lænkerne. Dette store fange-legeme, som lænkerne holder om, al arvesyndslæren, al middelalderligheten, al lysfjernheten, al mangelen paa at følge med, al motstanden mot den gryende sandhet blandt menneskene — det er bastet godt. Det sitter i jern som det selv har laget sig. Det er et foragtelig individ, interessant kun for historiens musæum, farlig i et levende sjælehjem . . . . . Der sker et under: en forstaaelse begynder at vise sig mellem et litet sjælelig fint punkt i den stivnende organisme som lænkeaaket skulde kue helt, mellem et litet liv derinde og saa vor egen sjæls vækter. Der er noget lænkerne ikke kan binde. Der er noget skrækken og foragten ikke har dræpt. Av det lænkebundne forløses et nyt liv, mens det store gamle legeme blir helt rolig og nu forlates. Det lille nye liv heter: *min* syndsbevidsthet. Min private. Den jeg dølger for principrytterne og for videnskapen. Kun ikke for sandheten. For ellers var den jo forgiftet. Den er min, idet jeg siger: ikke arvesynd, ikke «syndefaldshistorie», *ikke noget materielt,* ikke «objektivt», men «subjektivt». Eller kanske netop objektivt? For den angaar netop det eneste objektive: den angaar Gud.

Saadan tale fører mit umiddelbare jeg. Men dermed kommer jeg i en forfærdelig konflikt med min tanke. Og jeg slaar med mit umiddelbare jeg fuldstændig benene under min apologi. Det bærer ihop til en saa sterk konflikt for mig dette, at jeg frygter for fuld religiøs beleiringstilstand igjen: for her staar jeg jo ved en gren av selve det religiøse grundspørsmaal: raison contra umiddelbar d. v. s. *ikke «tilforladelig»* følelse. For selve religions-muligheten har jeg dette magtspørsmaal paa det rene, jeg har valgt det «utilforladelige», fordi det er mig moralsk det ene tilforladelige. Men nu staar jeg i en konflikt, hvor videnskapen ikke er til at omgaa. Der kan ikke uttales noget videnskabelig sikkert, hverken for eller mot selve den religiøse tro. Men det er utvilsomt at evolutionslæren har ret: vi er apekatternes børn, set i det lange løps genealogi. At saa mange prester — de fleste? — endnu vægrer sig for at tro dette, er mig intet motbevis. De kommer altid bakefter. Deres holdning gjør mig meget hellere bange: hvad er det de frygter??

Jeg er ikke videnskapsmand, men darwinismens utvikling er det jo nu ikke saa vanskelig at stifte et nogenlunde grundig bekjendtskap med.

Det er særlig de rent embryologiske beviser, som har gjort indtryk paa mig. Om man da ogsaa kan finde en apeform, som er «the missing link» er forholdsvis likegyldig. Der er heller ingen hjælp i at klynge sig til at der er saa store «sprang» i utviklingslinjen, at man til sine tider maa konstatere en skapers indskriden. Ti hvis man nu konstaterer en saadan principielt ny indsats ved mennesket som *aandsvæsen*, da blir netop den gapende kløft uoverstigelig mellem kjød og aand, da først blir uavhængigheten mellem aandsvæsenet og det dyrekjøt det maa trækkes med, fatal for troen. Ti det vil da allermindst være mulig at belaste det principielt egenartede aandsvæsen med det helt inkongruente kjøds forbrydelser! Hvis mennesket — som personlighet — skal være ett væsen, uadskillelig, — identisk som filosofien kalder det, det vil vel si: hvis det hele staar last og brast uten forskjel, da kan umulig aandsindsatsen hæves ut fra kjødet som om dette var et tilfældig organisk kar, et principielt fremmed kar, som aandsplanten stod i. Der maa, hvis identiteten skal

hævdes, ogsaa hævdes en livsmæssig vokster – under like kaar — for baade aand og «kjød». Aandens væsen er ubrødelig knyttet til dens tilværelse i kjød. Og kjødet er vel ikke «kjød» bare, men kjød som bytter liv med aanden?

Denne *organiske* kombination synes mig selvfølgelig. Og da blir det bare juks at ville sætte op et «sprang» i utviklingen, hvorved aanden er puttet ind som noget helt nyt.

Men det som er faren ved denne kombination er aandens materialisering. Aandens røtter blir i den nedenfor liggende jord. Den faar ingen røtter andetsteds, organisk ialfald, og dermed falder hele tanken om aand som noget oververdslig til jorden som en tom indbildning — lik de andre barnlige fantomer som vi har set forsvinde som luftspeilinger.

Her er vi vel ved knutepunktet for det vi kalder den darwinske materialisme og den selvstændige aandskraft.

Og her stiller der sig unegtelig en høist sandsynlig tankegang paa materialismens side. Ti hele personligheten maa jo siges at være noget som *er i vekst opover*. Vi er i færd med at gro os ut av kjødet. Hvert tåk vi da tar opover skulde altsaa være beundringsværdig, mens hvert «tilbakefald» blir i høi grad undskyldelig. Naar jeg er mig helt bevisst, at min *natur* er kjødelig, hvad grund har jeg da til at fortvile over dens normale ytringer? Er det ikke sykelig av mig at bære anger over noget som organisk berettiget *maatte* ske?

En anden side av evolutionslæren er den sociale: mennesket er hvad omgivelserne gjør det til. Hele den moderne retsbevidsthet staar i dette tegn. Hele den moderne humanitetsfølelse! Den som ogsaa i kirken har saa stor magt.

En forbryder dømmes efter sine forhold, en synd efter de undskyldende omstændigheter. Dette vil konsekvent føre til bløtagtighet, og vi er paa god vei allerede. Der foregaar en stadig nivellering. Aandens topper, de store, steile livsalenmaal, blir stadig kuttet av. Derfor er der ogsaa nu saa faa som blir undermaals!

Og maa vi ikke erkjende berettigelsen av dette? En synd i smudsets hjem er ikke som en synd i det moralsk rene hjem. — Det forekommer mig at synd da blir noget *relativt*. «Skyt ikke paa pianisten, han gjør det saa godt han kan.» Menneskelivets karaktergivning blir ikke absolut, den retter

sig for den enkelte efter hans specielle evner og anlæg og arbeidsomstændigheter. Paa denne maate blir feiltrinnenes avregning saa at si noget mellem os mennesker indbyrdes, vedkommende hver enkelts husregnskap, og ikke noget der har med Gud at gjøre.

Men da er det jo en feiltagelse at ta fat inde i sin sjæl med anger, naar en dumhet er begaat. Der kan ikke bli tale om «brøde» i dette ords alt-til-jorden-knugende fortvilelse. Hele livet maa kunne leves efter en lettere skole. Den syndsbevidsthet som savner al undskyldning, som kaster sig i støvet og ber om naade — den blir en komplet utopi.

Dette er ikke til at komme utenom. Det blir sterkere for mig hver dag.

Og samtidig lever jeg et dobbeltliv. Min indre bevissthet siger: selvfordømmelsen, som ingen grænser og formildende omstændigheter vil vite av, den er dit livs gartner, den er surstoffet som faar forbrændt elendigheten og som gir livsluft til de smaa spirer, som ber om liv. Og der siges inde i mig: det er slik for folkene ogsaa. Faar relativismen og humaniteten raade, saa nivelleres vi tilbake til elendigheten, da drives vi ut av aandsfremskridtets paradis. Livskræfterne roper paa gartner Men barken er ræd kniven. Saa faar vi se om det baader urtegaarden at alle trærne faar like ret til at staa.

Hvad siger en forstaaende teolog til dette? Hvorledes klares flokerne? — Vi moderne mennesker faar saa liten hjælp av teologien, fordi den er saa spekulativ. Nu staar vi allikevel fast for spekulation! Men skal den hjælpe maa den være enfoldig som barnetroen.

OM KRISTENDOMSUNDERVISNINGEN I SKOLEN.

Foredrag ved stiftsmøtet i Trondhjem april 1910.

Av skoleinspektør *Svensen*.

Naar landsutvalget har opstillet dette emne til behandling paa stiftsmøterne iaar, maa vel hensigten være at faa utredet spørsmaalet om religionsundervisningens stilling og vilkaar i vore skoler i almindelighet og ikke egentlig den pædagogisk-tekniske side av saken. At spørsmaalet er opstillet, har antagelig sin grund i at man mener denne undervisning for tiden er mindre tilfredsstillende, at den ikke svarer til sin hensigt, og at man vil søke efter midler og veier til at gjøre den mere frugtbringende. Det er et godt tegn at dette spørsmaal omfattes med særlig interesse. Det samme emne blev saaledes ogsaa behandlet paa det frivillige kirkemøte for frisindet kristendom i Kristiania ihøst og fik en bred plads i dette møtes forhandlinger.

Blandt lærerstanden er der i det sidste dannet to landsforeninger som begge har til formaal at arbeide for at fremme kristendomsundervisningen. «Norges kristelige lærerforening» har til maal at arbeide for fremme av personlig kristendom blandt sine medlemmer og dygtiggjøre dem som religionslærere. «Norges religionslærerforening» vil arbeide for at hævde kristendomsundervisningen i skolens fagkreds og for at vor tids pædagogiske fremskridt ogsaa maa komme dette fag tilgode. Begge foreninger virker ved siden av hinanden, og det er intet i veien for at være medlem av begge samtidig. Dannelsen av disse to foreninger, som visselig vil vinde stor tilslutning, viser at lærerstanden omfatter kristendomsundervisningen med interesse.

Det var engang at kristendomsundervisningen var det

alt beherskende fag, særlig i folkeskolen. Faget hadde et betydelig antal timer, og lærerne var først og fremst religionslærere Alle de andre fag hadde en underordnet plads. Saaledes er det ikke længer. Og det vil heller aldrig bli saa igjen i vor folkeskole. Vi faar se forholdene som de er, og ikke bare gaa og klage.

Det er kanske dem som finder at det i flere henseender staar mislig til med kristendomsundervisningen i vore skoler. Fra forskjellige hold og av forskjellige grunder har der hævet sig røster for at fjerne kristendomsundervisningen fra skolen. I *Frankrike* har de indført religionsløse skoler, fordi de mener at kristendomsundervisningen ikke hører hjemme i skolen. I vort naboland *Danmark* gaar der en sterk strømning i samme retning. Fra motsat hold hører man kristendomsundervisningen angripes fordi den ikke er kristelig nok. Jeg skulde tro at den overveiende mening hos os er at vi maa beholde kristendomsundervisningen i skolen. Jeg kan nok tænke mig at den retning som er kommet tilorde paa lægmandsmøtet i Kristiania, helst vil ha kristendommen ut av skolen. Den maatte vel da overtages av presten eller menighetsforstanderne som katekumenundervisning. Jeg tror vi skal være enige om at dette vil ha sine store vanskeligheter. Saalænge vi lever i en folkekirke, maa det visselig anses for det bedste at barnene faar sin kristendomsundervisning i den almindelige barneskole. Men det kan være nyttig at gjøre os klar over hvad vi kan kræve og vente av skolen.

For det første tror jeg det er rigtig at kirken gjør sig det klart at forholdet mellem den og skolen er et andet end tidligere. Skolen er blit selvstændig og staar ikke længer under, men ved siden av kirken. Presten maa derfor ogsaa paa religionsundervisningens omraade vænne sig til at se i lærerne ikke underordnede, men sidestillede medarbeidere, som paa dette omraade har overtat en opgave som kirken ikke alene kan overkomme. Det er gaat med barneundervisningen som med en hel del andre opgaver som tidligere stod direkte under kirken, fattigvæsenet, sykepleien osv., de er skilt ut og blit selvstændige organisationer. Og allikevel vil de vedbli at være kristne organisationer, saalænge kristendommens

aand er raadende i vort folk. De har ikke derved sprængt kirken eller unddrat sig dens indflydelse. Saaledes er det ogsaa gaat med skolen, skjønt den av nærliggende grunder har holdt sig længst som kirkens barn. Jeg vil i denne forsamling benytte anledningen til at mane til samarbeide fra begge sider. Presten bør følge skolens arbeide med interesse og forstaaelse, og de lærere som virkelig vil fylde sin stilling som religionslærere, maa søke næring for sit eget religiøse liv i menighetens forsamling og føle sig som levende lemmer av den menighet hvis barn de har faat til kristelig opdragelse. Hvor selvstændig skolen end blir, saa kan dens religionsundervisning aldrig bli saa selvstændig at den løsriver sig fra menighetens kristenliv.

At vi ikke ser de resultater av skolens arbeide som vi kunde ønske, det er vi alle enige i. Allikevel tror jeg vi skal være litt forsigtige med vore klager. Skolen staar jo ikke alene. Den er et led i de forhold som er bestemmende for barnenes religiøse opdragelse, og maa dele ansvar med de andre. I første række kommer her hjemmene. Hvis hjemmene er aldeles blottet for religiøs sans, vil ikke skolen kunne magte at utrette stort. Jeg vil næsten si at forholdet er værst hvor der hersker religiøs indifferentisme. I et likefrem daarlig hjem vil barnet iethvertfald sterkt føle motsætningene mellem det det lærer paa skolen og hvad det ser i hjemmet, og det kan efterhaanden tvinges til et valg mellem disse motsætninger. I ethvert fald maa hjemmene ta sin store del av ansvaret. Videre skal barnets religiøse opdragelse fortsættes under konfirmationsforberedelsen. Men jeg tænker prestene gjør de samme erfaringer, at deres arbeide støttes eller hemmes av hjemmets holdning. Allikevel vil ikke prestene opgi haabet om at deres arbeide bærer nogen frugt, selv om denne dagen efter konfirmationen ofte viser svake tegn. Og ingen vil avskaffe forkyndelsen i kirkerne, selv om den paaviselige frugt synes liten i forhold til al den sæd som saaes søndag efter søndag. Ogsaa arbeidet i skolen maa bedømmes under hensyntagen til de lover som gjælder for alt aandelig livs vekst.

Skoleloven har da ogsaa i forstaaelse herav bestemt skolens opgave paa dette omraade at være den «at medvirke

til barnenes kristelige opdragelse». Skolens stilling blir da nærmere bestemt den at støtte og utfylde hjemmets opdragergjerning og at danne mellemleddet mellem hjemmet og den kristelige opdragelse og paavirkning barnet senere skal faa i menighetens forsamling, dels under konfirmationsforberedelsen og dels ved kirkens forkyndelse.

I første række er det da skolens opgave at meddele de *religiøse kundskaper* som hjemmet ikke magter at meddele. Det religiøse liv forutsætter en sum av kundskap om de religiøse sandheter, og skolen er i første række *kundskapsmeddelende*. Er læreren selv en kristelig personlighet, for hvem hans arbeide er en livssak, er det ikke tvil om at kristendomsundervisningen i skolen vil bli frugtbringende for barnets liv. Jeg anser en virkelig dygtig religionslærer som den største velsignelse for vor skole og vort samfund i det hele. Hans livs gjerning har en større betydning end man ofte er sig bevisst. Men ogsaa en kundskapsmeddelelse som ikke er baaret av en saa utpræget kristelig personlighet, har sin betydning. Ogsaa den kan danne grundlaget for et kristelig liv, som kan faa impulser fra andre kanter.

Kristendomsundervisningens stof og omfang er bestemt i folkeskolelovens § 13 c: Som maal for undervisningen i kristendomskundskap fastsættes sikkert kjendskap til det væsentlige indhold av den bibelske historie, til de vigtigste begivenheter av kirkens historie samt til den kristelige barnelærdom efter den evangelisk-lutherske bekjendelse.»

Den bibelske historie danner grundlaget. Gjennem den træder Gud barnet imøte og handler med menneskene. Bibelhistorien er ikke en række fortællinger om historiske begivenheter med et visst moralsk indhold. Den er først og fremst gudsrikets historie. Den viser os hvorledes Gud fører sit folk henimot det store maal, Kristus. Han er midtpunktet, som det gamle testamente viser hen til og som det nye testamente aabenbarer i sin fylde. Særlig for de mindre barn har dog de enkelte fortællinger hver for sig sin største betydning. En skikkelse som *Josef* staar barnets forstaaelse nærmere end nogen person vi kjender. I det nye testamente er det Jesu liv, hans person og hans gjerning, som er det centrale. Han maa træde frem for barnet som den der gik

omkring og gjorde vel og helbredet alle, som talte som intet menneske før hadde talt om Gud og Guds rike, og som indbød alle til at komme til ham som er veien, sandheten og livet. Jo mere menneskelig Jesus saaledes træder frem for barnet, desto nærmere kommer det ham. Den dogmatiske undervisning er her ikke paa sin plads. Vi hører saa ofte det spørsmaal: hvorfor døde Jesus? Og svaret kommer saa liketil: for vor synd, eller: for at frelse os. Naar jeg hører et saadant svar i et barns mund, maa jeg altid tænke: dette er bare ord, som barnet umulig kan forbinde nogen mening med. Det svarer det fordi det har lært det.

Naar man taler om undervisningen i bibelhistorie, vil man altid møte spørsmaalene om forholdet til den *moderne bibelforskning*. Her nytter det ikke længer at kjæmpe mot kritikken og skyte sig ind under forskningens usikre resultater. Der er resultater som er saa sikre og som er gaat i den grad ind i den almindelige bevissthet, at vi maatte gjøre vold paa os selv om vi vilde negte dem. Der findes vel saaledes ikke længer noget tænkende menneske som vil hævde den gamle, bokstavelige opfatning av skabelsesberetningen. Jeg nævner dette bare som et eksempel. Langt tilbake i tiden hadde de poetiske ord i Josva bok om solen som stod stille i Gibeon, en sterk beviskraft imot det kopernikus'ske system, og Gud kunde ikke udsende sine engler til de fire verdenshjørner hvis jorden var rund. Jeg husker jeg endnu i min barndom hørte disse argumenter av en gammel mand. Nu smiler vi ad det. Det viser at vor opfatning litt efter litt omformes, at vi maa følge med i den almindelige utvikling, enten vi vil eller ikke. Det er naturlig at folk i almindeligheten er rædde for disse omforminger, og det er dumt at gjøre sig lystig over dette. Men vi taper altid paa at bli sittende fast i forældede opfatninger. Byr vi den mere fremskredne ungdom en kristendomsundervisning som ikke tar hensyn til den almenmenneskelige og videnskabelige tænkning, vil den være dømt. Men dette gjælder ogsaa i barneskolen. Vistnok kan barnet uten at reflektere ta imot meget. Men allerede i skolen møter det dog i andre fag opfatninger og kjendsgjerninger som kan volde det svære vanskeligheter. Hvis man f. eks. i religions-

timen vilde lære barnet at verden for 6000 aar siden er skapt i løpet av 6 dager, og det saa i naturhistorien faar høre tingen ganske anderledes, da vil dette let føre op i vanskeligheter som er for svære for et barn. Dette vil utnyttes av dem som vil selve kristendommen til livs. Det er jo høist overfladisk, men vi ser saa ofte i aviser og foredrag den slags godtkjøpsangrep paa kristendommen. Fordi skabelsesberetningen i 1ste mosebok ikke stemmer med nutidens videnskap, maa man forkaste selve kristendommen. Likesom kristendommen og denne gamle fremstillingsmaate hadde noget med hinanden at gjøre. Jeg tror vi skylder at ta hensyn til dette allerede i barneskolen.

Dette vil kanske medføre en noksaa stor omforming av meget. Vi har saaledes grodd os fast i den opfatning at kristendomsundervisningen maa begynde med begyndelsen og saa skride frem gjennem det gamle og det nye testamente. Rigtignok har vore pædagoger gjort brudd paa dette i sine undervisningsplaner. Men i det store og hele er vi endnu behersket av den opfatning at vi ialfald tilsidst maa avslutte vor kristendomsundervisning med en sammenhængende fremstilling, hvor der ikke er noget hul og hvor alle begivenheter har omtrent samme vegt og betydning. Jeg har mange ganger i kirken sittet og forundret mig over at dette bibelhistoriske stof har saa liten betydning for forkyndelsen. Jeg kan aldrig huske at jeg i en præken har hørt nogen anvendelse f. eks. av at Eva blev skapt av Adams ribben eller av at Gud skapte verden i 6 dager. Og dette er jo dog av de ting som det er meget magtpaaliggende at ha den rigtige mening om. Saken er vel den, at i forkyndelsen har man bruk for *det religiøse*, og saa tar man ut det som kan fremme det religiøse, enten man finder det i det gamle eller det nye testamente. Dette maa ogsaa være den ledende tanke i vor barneundervisning. Men da maa det bli det nye testamente, først og fremst evangelierne og apostlenes gjerninger, som maa faa den mest fremskutte plads i bibelhistorien. Dertil knytter sig naturlig kirkens historie som en fremstilling av kristendommens fremgang i verden. Ogsaa undervisningen i kirkehistorie maa være kristendomsundervisning med det religiøse som formaal.

Det gamle testamente har en dobbelt betydning: det gir os gudsrikets utviklingshistorie, og det viser os en række personligheter som lever sit liv i et nært forhold til Gud. Det sidste har ikke mindst betydning for barn. Men vi maa vænne os til at se det gamle testamentes personer som virkelige mennesker, ikke som overmenneskelige helter. De var svake mennesker med mange feil, i moral og erkjendelse. Vi lærer av dem at naar de var lydige mot Gud og gjorde hans vilje, da var Gud med dem og hjalp dem. Men naar de var ulydige, da gik det dem ilde. Paa synd følger straf. Det er det gamle testamentes ufravikelige lov. Og det er nyttig at lære den lov at kjende, for den gjælder endnu. Men naar de vendte om til Gud, forbarmet han sig over dem, men de maatte bære følgerne av sin synd. Den lov er ogsaa nyttig at lære. For den gjælder ogsaa endnu. Naar de spurte om Guds vilje, var de bundne av sin tids opfatning og tok ofte feil. Som naar f. eks. David ber om hevn over sine fiender. Han trodde det var Guds vilje. Først Jesus har vist os Guds fuldkomne vilje og fuldbyrdet den, da han paa korset bad for sine fiender. Først naar det gamle testamente saaledes fremstilles som det ufuldkomne standpunkt i moral og erkjendelse, forstaar vi fremskridtet, utviklingen til det nye testamente. Ogsaa deres opfatning av de første ting, skabelsen og den første tid, var tidsbunden. De hadde trang til at forklare alle ting, og saa digtet de fortællingen om verdens skabelse. For os har denne fortælling ingen anden betydning end den: Gud er alle tings ophav, og se, alt det han har gjort, er saare godt. Dette er fortællingens kjerne, det religiose i den. Jeg tror paa Gud Fader, himmelens og jordens almægtige skaber. Kort sagt, urhistorien maa meddeles som de gamles forsøk paa at forklare alle tings tilblivelse. Hvor meget der er digt og hvor meget historie, hvor digtet ophører og historien begynder, kan ikke jeg avgjøre. Det kommer det ogsaa mindre an paa. Der findes vel ingen lærer nu længer som fortæller Jobs historie som virkelig historie. Vi har her et storslaat digt. Men like stor kraft har det, likesaavel som Jesu egen fortælling om den mand som gik fra Jerusalem til Jericho og blev overfaldt av rovere, — en fortælling som formodentlig

altid har været opfattet som digtning — eller fortællingen om de to sønner og de 100 faar.

Hermed vil jeg dog ikke ha indført bibelkritik i barneundervisningen.

Hvis en lærer vilde gi sig til at docere bibelkritik eller angripe andre opfatninger, da vilde han misforstaa sin opgave og gjøre meget galt. Men hele hans undervisning skal være baaret av den hovedtanke at han skal meddele barnene de religiøse sandheter, og dette maa gjøres paa en saadan maate at barnet ikke føres op i unødige tankevanskeligheter. Det er skolens pligt at ruste barnet mest mulig mot det som senere møter det. Og ikke vil religionsundervisningen tape paa det. Tvertimot. Lærer vi at agte paa Guds førelse med de gamle folk med sin lave moral og sin ufuldkomne gudserkjendelse, saa vil vi bedre forstaa utviklingen henimot og fuldendelsen i Jesus Kristus. Dette stemmer da vel og saa fuldstændig med Jesu egen læremaate: I har hørt der er sagt til de gamle; men jeg siger eder.

Hovedbetydningen av det gamle testamente er at vise Guds rikes utvikling. Men som det er med al undervisning, saaledes ogsaa her. Paa det første trin er det enkelthetene som fængsler, de brede personskildringer. Først paa et mere fremskredent stadium kan vi mere faa frem den historiske utvikling. Denne maa være det endelige maal.

Det kan hænde hele vor almindelige fremstilling av bibelhistorien maa omformes adskillig for at faa frem dette. Det tror jeg ikke vi skal være rædde for.

Lægger vi vegten paa det religiøse, kan vi ikke negte at vi uvilkaarlig tillægger de forskjellige religiøse sandheter forskjellig værdi. Og heri har vi medhold i skriften selv. Naar saaledes Markus og Johannes ikke nævner Jesu fødsel, maa grunden være den, at de ikke tilla denne begivenhet i sig selv nogen selvstændig betydning. For Lucas har dette derimot stor interesse, kanske mere historisk end dogmatisk. Derimot tillægger alle Jesu død og opstandelse en avgjørende betydning. Men endnu mere maa begivenhetene i det gamle testamente ha forskjellig værd og betydning.

I den senere tid er kravet om en fyldigere bruk av bibelen i skolen blit sterkere og sterkere. Bibelen kan dog

ikke læres i sin sammenhæng, og da gjælder det netop at gjøre valg ut fra en religiøs vurdering av stoffet. Ogsaa av andre grunder er det vanskelig at bruke bibelen som skolebok. En masse av det historiske er i sine detaljer altfor fjernt og utilgjængelig, fremstillingen er ikke for barn, og den krasse behandling av naturalia stemmer ikke med vor opfatning av hvordan disse ting bør fremstilles. Derfor er den tanke oppe at faa en egen *skolebibel*. I Tyskland har de sin «Biblisches Lesebuch» og i Danmark har de nylig faat en «Bibelbog», som visselig er et utmerket arbeide. En saadan skolebibel eller barnebibel maa ikke være en tendens fremstilling, den maa gi den hele bibelske fremstilling i miniatur, og utvalget maa gjøres efter pædagogiske, ikke dogmatiske hensyn. Som det nu er, blir det jo i regelen at terpe bibelhistorien op og op igjen, til barnene blir kjed av den, og bibellæsningen blir ofte staaende i et løst forhold til den bibelhistoriske lærebok.

Paa det historiske grundlag bygger saa undervisningen i «den kristelige barnelærdom efter den evangelisk-lutherske bekjendelse». Som hjælpemidler ved denne undervisning har hittil været benyttet Luthers lille katekisme og en forklaring. Luthers lille katekisme er et pædagogisk mesterverk. Jeg vil bare peke paa en ting som forklaringene til budene, hvor det med den bekjendte indledning «Vi skal frygte og elske Gud» stadig fastslaaes at al moral maa hvile paa gudsfrygt og kjærlighet til Gud. Eller hvorledes Luther ved en ganske kort og stilfærdig forklaring til det 3dje bud sætter ind en helt ny og evangelisk opfatning av sabbatsbudet. Jeg skal ogsaa nævne en ting som indledningen til forklaringen av den 3dje artikel, hvor han likesaa enkelt forklarer os forholdet mellem Sønnens og Aandens gjerning. I budene har han med kraft hævdet ikke bare det negative, forbudet, men ogsaa det positive. Jeg vil særlig minde om forklaringene til det 5te, 7de og 8de bud. De faa ord «vi skal mene og tale vel om vor næste og ta alt i den bedste mening» rummer en hel præken, og engang lært vil de ha vanskelig for at slettes ut av mindet. Og det er netop den store fordel ved disse knappe saker, de kan læres og mindes. Paa andre punkter er dog Luthers forklaringer altfor belastet med enkelt-

heter for barn. Enten blir det rams eller det blir for svært. Særlig vil jeg nævne behandlingen av sakramentene. Jeg ber Dem læse stykkerne «for det tredje» og «for det fjerde» under daaben og de tilsvarende stykker under nadveren. Fremstillingen her er saa vrien at det skal adskillig arbeide til for at finde sætningens mening. Jeg mener det i barneskolen var nok med «indstiftelsesordene». Der er ogsaa reist den anke mot Luthers forklaringer, at de ikke slutter sig til teksten. Ret set er de heller ikke saa meget forklaringer som utfyldinger. Og naar disse utfyldinger staar der uten nogen overgang, kan de undertiden synes at ha litet med teksten at bestille. Men karakteristisk i saa maate er kanske forklaringen til det tredje bud, hvor ordet *hviledagen* ikke nævnes.

Endda større er vanskeligheten blit naar man foruten Luthers forklaring har faat den større «forklaring». Denne er gjerne gaat endda længer ut og er kommet med nye utfyldinger, som kan staa i et noksaa fjernt forhold baade til teksten og Luthers forklaring. Dette søkte sogneprest *Klarenæss* paa en mesterlig maate at raade bod paa ved at knytte sin «forklaring» umiddelbart til teksten og saa la Luthers forklaring komme tilslut som et resumé, — eller som et naturlig led ind i utviklingen. Dette har igjen bragt i forgrunden spørsmaalet om at sløife Luthers forklaringer helt og bare beholde katekismens tekster.

Forklaringsstriden er gammel. Den er endnu ikke løst. Hovedfeilen ved de gamle forklaringer var den, at de slet ikke passer for barn, men var skrevet ut fra den voksnes standpunkt og med tanken paa den voksne, den modne kristens behov. I ældre tider hadde man endnu ikke faat øiet op for barnets verden og man vilde tvinge barnet ind i den samme forestillingskreds som de voksne. I vor tid er det en pædagogisk grundregel at barneundervisningen skal være avpasset efter barnets standpunkt. For denne lot man ogsaa kristendomsundervisningen i barneskolen bøie sig. Dette er hvad jeg vil kalde det *formale princip*. Herunder kommer bl. a. spørsmaalet om lærebokens form. Der er reist indvendinger mot forklaringens spørgeform. Man mener det er naturligere at fremstille den kristelige lære i den vanlige

fremstillingform, den *tetiske*, ikke i spørsmaal og svar. Det er et rent pædagogisk spørsmaal.

Men undervisningen har ogsaa et *realprincip* som angaar spørsmaalet om dens indhold. Efter sit realprincip maa denne undervisning være en virkelig *kristendomsunderrisning*, med den kristelige tro og den kristelige lære som sit indhold.

Under forklaringsstriden var det spørsmaal meget fremme hvor kristendomsundervisningen skulde ta sit utgangspunkt. Pontoppidans forklaring husker vi gik ut fra Guds ord. Dermed skulde det fastslaas at barnelærdommen var Guds ord fremstillet i kortfattet form for barnet. Men princippet blev ikke gjennemført. Guds ord det var bibelen. Men tyngden i Pontoppidans forklaring var lagt paa den 2den part, som ikke handlet om et bibelord, men om den kristelige trosbekjendelse, som efter den tids opfatning slet ikke maatte sidestilles med det inspirerte bibelord. Under forklaringsstriden kom saa kravet op om at gjennemføre den tanke at knytte kristendomsundervisningen til *daaben*. Det var det døpte barn som skulde undervises, det var det andet led i Herrens daabsbefaling som skulde gjennemføres i barneundervisningen. Derfor bygger Klaveness og andre paa daaben. Men heller ikke dette princip er gjennemført. Efterhvert som fremstillingen skrider frem, losner den sig fra utgangspunktet.

Det naturligste turde kanske være at begynde med den 1ste artikel i tilknytning til hvad barnet har lært i bibelhistorie. Utgangspunktet blir da *Gud* og vort forhold til ham. Guds vilje har git sig uttryk i *de ti bud*. Gjennem disse lærer vi at kjende Guds krav til os i livets forskjellige forhold, vore pligter i de forskjellige stillinger vi kommer i i livet. Netop disse konkrete, opstykkede enkeltbud passer bedre end noget andet som grundlag for barneundervisning. Det er gjennem kjendskap til de enkelte ting barnet skal danne sig et helhetsbillede, her en helhetsopfatning av *Guds vilje*. Forsømmelse og overtrædelse av disse enkeltbud er det vi kalder *synd*, og synden melder sig i vor *samvittighet*.

Det andet hovedstykke er læren om *Jesus Kristus*, Guds søn, verdens frelser — den 2den artikel.

Det 3dje og sidste er læren om *kirken*, grundlagt ved den *Hellig-aand* — den 3dje artikel. I kirken er jeg optat ved *daaben*. Som Guds barn har jeg adgang til Gud gjennem *bønnen*. Jesus har selv lært os *fadervor*. Kirkens liv utfolder sig i *gudstjenesten*. Her træder menigheten i forhold til Gud gjennem *bekjendelsen*, *bøn* og *sang*, og Gud kommer til menigheten i *ordet* og *nadverden* — *naademidlerne*. Gjennem gudstjenesten vinder menigheten kraft til at gjøre Guds vilje og arbeide for hans rike i verden. Dette arbeide er vidt forgrenet. *Bekjendelsen* i alle livets forhold, arbeide for syke og forkomne, for Guds rikes utbredelse indad og utad – *indremissjon* og *hedningemissjon* osv. Det mere *humane* arbeide er omhandlet under første avdeling. Hvor meget der skal tages med, og hvordan det skal fremstilles, blir igjen et pædagogisk spørsmaal. Det reale og det formale princip gaar haand i haand. Hvor meget barnet skal lære utenad, blir ogsaa nærmest et pædagogisk spørsmaal. Jeg vil ikke gaa ind paa det her, men bare si at man ikke uten videre kan maale kristendomsundervisningen efter hvad barnet *kan*. Særlig vil en overgangstid som den vi nu lever i, medføre store vanskeligheter i dette stykke.

Hvad der altid maa kræves, er at undervisningen blir en virkelig *kristendoms*undervisning, som meddeler barnene *religiøse* værdier, ikke bare kundskap i historie og moral, og at denne kristendomsundervisning ogsaa er *barne*undervisning. Først derved kommer baade det reale og det formale princip til sin ret. Efter disse principper maa ogsaa lærebøkerne i kristendomskundskap være utarbeidet.

KJÆRLIGHETENS ØINE.

Der vil formodentlig bli delte meninger om Bojers nye bok, «Kjærlighetens øine» (G. B. N. F.). Der kan nemlig siges adskillig paa den, baade saglig og formelt. Men saa kan det ogsaa siges, at den skiller sig totalt ut fra den anden litteratur, vi har faat den sidste tid. Den er nemlig helt og holdent *ideelt* anlagt.

Indholdet er dette.

Den store væreier, som er en burlesk bromlebasse med et ydre som en kaktus og et hjerte som et barn, har en datter som er sol og rigdom for hele den lille fiskerkoloni. Hun faar snudd op og ned paa hele været, der blir lyse huser og lyse fjæs og lyst arbeidshumør. Og Ovidia er en stor skøier, en klok liten fugl, som er mere diplomat end faren aner. Men alt dreier sig om at skaffe glæde og gjøre godt.

Vi faar et høist billedrigt indblik i kolonien i første akt. Her har Bojer naadd saa langt i god folkekomedie, har git saa meget av det indre humor (ikke av teatereffekter), at man fristes til at gaa langt op for at finde en sammenligning. Man maa leve den akt, ikke bare læse den. Ved anden gangs læsning virket den endda fornøieligere end første gang. Naar den blir opført vil den være en erobring!

Ovidia hadde friere nok. Men hun sa nei. Skjønt morsomt fandt hun dette med al kuren, som kapteiner og løitnanter gjorde. Hun lærte at hun var vakker. — Saa brændte huset ned en morgen, mens hun sov endda, og hun blev reddet med totalt forbrændt ansigt. — Første gang hun kommer ut efter helbredelsen, faar to barn se hende, de sætter

i et skrik og springer. Saa hører hun nogen le og tror de ler av hende. Dermed begynder den avsindighetens rædsel, som tar hele hendes sjæl ind under braandsaarenes svie. «Der er flere saar svidd ind i sindet end i huden», siger hun engang. Hun blir *ond*. Hun vil *gjøre* ondt. De er saa onde menneskene! De ler av hende, de er tjuer og kjæltringer, de jages paa dør de trofaste tjenere. «Trøstekluterne» er blit hende motbydelige. Der begynder et ondt rædselsregimente paa stedet.

To kapteiner, som hadde været blandt Ovidias dypere beundrere, reiste et aar før ulykken som frivillige til den græske krig. Nu bringer stedets prest bud til Ovidia fra den ene av dem, Røed, som nok var fæstet godt i Ovidias sind. Han ligger nu for døden dernede, et sabelhug over ansigtet har ialfald gjort ham blind for livet.

Dette slaar ned i Ovidia: der var altsaa en eneste som aldrig skulde se hende anderledes end hun engang var!

Vi træffer siden kapteinerne ved et badested, Røed er kommet sig og ledes nu i sin blindhet av vennen. Deres omgangstone er egenartet kantet, de vilde av de fleste ansees for raa, men der er slik god bund i dem.

Møtet mellem Røed og Ovidia er vakkert. Han ser hende med «kjærlighetens øine». Men hun viger fra ham i rædsel for det øieblik, da han skal bli oplyst om sin feiltagelse. — Han reiser efter hende til været. Og nu faar de tro til hinandens indre, ser ogsaa livet indenfra, og solen kommer paa ny til at skinne over dem selv og over hele egnen.

Hvad der er skedd er en omsætning av ydre værdier til indre. Fra at betragte livet med de øine, som ethvert speil har like saa godt som et menneske, har de to lært at betragte livet indenfra, fordi det er der de egentlige værdier er at finde. En jaalete tid leter efter ansigtets skjønhet. Naar denne brænder bort, blir sjælen ond. For der var intet arbeide lagt paa forædling av et indre. Gjennem en halv-drømt virkelighet, hvori ansigtet igjen lyser skjønt, vindes veien ind til glæden, og først da er man færdig med ansigtet og har fundet kjærlighetens livssyn.

Dette er det titelen siger. Og alle enkeltheter i bokens milieu siger det — det høres bedst naar man efterpaa tænker over det.

Mot Bojer kan indvendes, at han ikke er saa *rik* i sin fantasi, at digtningens kjot helt dækker det tankens skelet, som Bojer paa forhaand har opbygget for handlingens liv. Man ser rutenettet, hvorover tegningen er gjort. Og dette virker undertiden desillusjonerende. Det var saa med Vort rige» og det er saa med «Kjærlighetens øine». Men dette er i og for sig en dristighet i stemnings-despotiets tid. En dristighet som selv er av ideel natur.

Der er forlængst kritisk anket over de forvandlinger, som Bojer uten psykologisk underbygning lar personerne undergaa. At heltinden pludselig blir et menneske fra at være en solstraale-engel, blot fordi hendes ansigt mister sin skjønhet. Og det maa man medgi: overgangene baade den ene og den anden vei virker *bratt*. Men saa faar man ogsaa kræve at kritikerne spør sig selv, om nu dette *skal være* et psykologisk drama? Om følelsesutmeislingen er ment at være hovedsaken? Hadde Haukland eller Hamsun levert dette arbeide, saa vilde det været forfeilet.

Men Bojer har hat en anden mening med sin bok. Det er forresten nok at si: han har hat en *mening*. Og hvem vil saa vove at bedomme arbeidet uten spor av hensyn til denne dypere linje, og bare pusle ved de psykologiske ujevnheter og med sproget (som forresten er norskt og friskt) eller med andre detaljer. Saavidt jeg ser er Bojer i sin foragt for penseldetaljerne netop noget av en impressionist slik som vi har denne retning i malerkunsten for tiden. Det er den *helhet*, som er villet, det kommer an paa. Alle hovedkonturer skal trækkes, saa skal man gaa nogen meter ifra, og billedets detaljer skal da male sig av sig selv, hvis anlægget derborte er rigtig. Impressionismen kom i malerkunsten ovenpaa det uendelig nuance-utførte maleri, hvor alt likesom var komplet. Den kom som sult efter mere frihet for de kvælende fuldstappede billeder. Og nu faar vi i litteraturen ovenpaa følelsesbeskrivelserne et idébaaret verk med impressionistiske

konturer. Digteren vil ikke la sin pen være følelsesskjælvenes seismograf. Han vil vise menneskene noget, som de *skal vise sig selv*. Vi maatte være nogen fortørkede gourmander, hvis vi ikke følte denne frihet og denne dristighet som en velgjørende, forjættende sundhet. Hvis vi ikke følte at denne digtning er der langt mere av livets mening i end der er i de overmættende, podagrafremskyndende hjerte- og nyregranskende retter som saa længe har været menuens attraktion. Nu kunde vi trænge en tilskyndelse til at granske os selv. I længden blir folk flaue av at grave i andre.

Eivind Berggrav-Jensen.

LITERATUR.

Anmeldt av *Thv. Klaveness.*

Den kristna tankens tolkning af Jesu person. En blick pa den kristologiska utvecklingen intill nutiden. Tre utvidgade föredrag af *Gustav Aulén.* Norblad. Uppsala.

Denne lille bok vil jeg anbefale alle som ønsker at se kort og klart fremstillet, hvordan den nyere teologi staar til det oldkirkelige dogme om Jesu person, og hvad den i det hele tat tænker om Jesus. Dette er her fremstillet kort og greit Naturligvis vil ikke de opbygges derav, for hvem det oldkirkelige dogme er blit saaledes ett med deres tro, at enhver anden maate at tænke denne sak paa er dem en forargelse. Men alle som har en følelse av, at de gamle formler her som overalt er skrøpelig menneskeverk, og at det derfor ikke er nogen helligbrøde at peke paa deres mangler og forsøke at trænge ind til en mere tilfredsstillende forstaaelse av Jesus, vil ha glæde av boken, som er skrevet ut av tro paa Jesus som sjælens frelser og den levende Guds søn.

Kirke-Leksikon for Norden. Udgivet af *J. Oskar Andersen*, docent i kirkehistorie. 53. hefte. Aarhus.

Hermed er dette fortjenstfulde arbeide som biskop Fr. Nielsen i sin tid begyndte, kommet til «Reformationen». Det anbefales som et utmerket hjælpemiddel til at skaffe kort og grei oplysning om alt mulig kirke og teologi vedkommende.

Bibelen med forklaringer. 4. del. De profetiske boger. 2den afdeling. Profeten Daniel. Udarbeidet af *P. Hognestad*, prest. Kristiania. Lutherstiftelsen.

Hermed er av Lutherstiftelsens bibelverk det gamle Testamente færdig. Det er ogsaa paa tide. Det er nu 26 aar siden første hefte utkom. Verket repræsenterer i sin helhet den gammeltestamentlige teologi som Hengstenberg i sin tid grundet og som Caspari forplantet til Norge. Den var for sin tid et betydelig fremskridt, ti den var den første

fuldt gjennemarbeidede historiske opfatning paa troende grund. Nu vil denne teologi vistnok kun tilfredsstille dem som søker at holde sig al kritik fra livet, fordi den gamle opfatning av bibelen er blit dem en troessak. De for hvem kritiken er en samvittighetssak, fordi den er ensbetydende med søken efter sandhet, vil den ikke tilfredsstille. Det vil nok ogsaa Lutherstiftelsens bibelverk faa erfare Ogsaa Hognestads «Daniel». Det skal dog anerkjendes at denne er holdt i en meget forsigtig tone, som stikker fordelagtig av mot den braskende selvsikkerhet som ofte gjør saakaldte bibel-apologetiske skrifter ulæselige. Hognestad avslutter sin fremstilling med følgende ord: «Vi tør fastholde, at Daniels Bog er hvad den giver sig ud for: et Verk af Daniel, ialfald for Synernes Vedkommende. Men det kan hænde at Bogen har gjennemgaaet saadanne Forandringer i Tidens Løb, at Formen har faaet senere Tiders Præg over sig». Det er ikke langt herfra til følgende, som kanske vilde faa noksaa stor tilslutning, ogsaa fra kritisk side: Bogen skriver sig fra Makabæertiden, men der findes gamle mundtlige, maaske ogsaa skriftlige overleveringer i den. — Forf. skriver ualmindelig kort og greit.

Breve og manuskripter til redaktionen adresseres til cand. theol. *Eivind Berggrav-Jensen,* Folkehøiskolen, Eidsvold. Hvis manuskripter, der ikke blir benyttet, ønskes tilbake, maa returporto vedlægges.

KUNST OG LIVSSYN.

Gustav Vigeland, Edvard Munch, Hans Kinck, det tør vel være de kunstnernavne, som nu hos os maa regnes for at staa i første række ifølge den kunstinteresserte og kunstkyndige almenhets mer og mer samstemmige kritik.

Vigeland med Abel-monumentet fuldbyrdet, med fontænen under arbeide og monumentale arbeider ogsaa ellers under opstilling;

Munch med æresplads i statens kunstmuseum og separatutstilling i dioramaet og utsigt vistnok til at seire i konkurransen om dekorationen av universitetets festsal;

og Kinck debuterende paa Nationalteatrets scene med sin bedste digtning «Agilulf den vise», —:

Konstellationen Vigeland, Munch og Kinck er aktuel; — saameget mer gir den anledning til en smule refleksjon.

Det tør da kanske vise sig, at konstellationen av disse navne og den plads de nu, samtidig, indtar, ikke er nogen tilfældighet, men at der er et indre slegtskap mellem disse fremragende repræsentanter for den norske kunst idag, og at der findes træk av samstemmighet i deres kunst.

Træk av saadan likhet mellem dem tør være først og fremst det fælles egte kunstnerpræg, hos alle tre det første vilkaar for den store kunst: den store følelse.

Vigelands broncer, er det ikke som han har skilt dem ut av selve metallets eget hete indre? — Munchs pragtfulde farvevirkninger, Kinck, som bræ-elven, stryk i stryk med kast og sprøit og skum, — hos alle tre: ild, temperament og vilje.

Men mellem disse kunstnere tør være fællesskap ogsaa av en anden art, fællesskap i syn paa livet.

Hos Vigeland har dette livssyn faat sit fyldigste og fuldstændigste uttryk og særlig i hans utkast til fontænen.

Bevidst eller ikke, — med hensigt eller ufrivillig, i dette

utkast har Vigeland git plastisk uttryk for en livsanskuelse.

Livet er det jo, som Vigeland har formet omkring fontænens trær; han lar det bryte frem av træets krone i smaa lubne barnsunger som knopper og som klaser, og lar dem siden folde sig ut i smaa piker og gutter som samler sig i uskyldig lek og kappestrid om trærnes stamme, hver art ifølge sin egen kjendte vis.

Saa skaper livet i dem overgangsalderens gjæring, som driver dem ut av træets ly og gir dem længsler mot det grænseløse, — indtil deres overdrevne livsforventning løser sig ut i kjærligheten, i mands og kvindes tyste, skjælvende tunge møte under træets krone.

Livet under trærne viser saa videre, hvordan mænd og kvinder løfter og bærer livets byrde, hver i sit yrke; slitne kjender de efterhaanden mer og mer arbeidets tryk, de strammer sener og muskler til det ytterste, mens de tar tunge tak og deres kræfter efterhaanden svigter; stadig mer slitte, utpinte slæper de paa alderens vegt, men klynger sig desuagtet krampagtig til livet, som mer og mer glider dem av hænderne; ti de har rædsel for det, som venter dem: alderdommen, slik som den former sig her under trærne, uten værdighet, uten resignation, — indtil døden, en grinende benrad, sitter seirende i træets krone.

Vigeland har formet Abel, geniet, som den sterke, lykkelige, der naar flugtens høide fra sit fæste paa de andres, de mindre sterke, mindre lykkelige kræfters ryg;

hans Camilla Collett er grepet like ut av dette saare minde, hun i sine arbeider har sat sig selv: gysende tilbake, vergende sig, paa flugt fra denne by, hvor «overalt, hvor man gaar, man støter paa et kors, der betegner hvor en glæde, en illusjon ligger begravet.»

Grundstemningen i Vigelands kunst tor være næsten overalt den samme: smerte ved livet, ved selve det at være til.

Se disse grupper av ham i kunstmuseet, hans «mand og kvinde», «nat», «mor og barn»; se Vigelands børn, som de klynger sig til sine sorgende forældre, tæt, inderlig, smittet av deres angst, uten at kunne fatte den; se den bittre, lidelsesfulde elskov hos hans mænd;

livet, slik som Vigeland i hovedsaken i sin kunst fremstiller det, er som en gjentagelse i det enkelte av dette store bronce-relief han kaldte «Helvede»: et vældig kaos av menneskelige væsener, mænd, kvinder, enkeltvis, i skarer eller klyngende sig sammen til hverandre i navnløs vaande; og øverst oppe: Satan, — ikke med de middelalderske attributer, — ikke horn eller hestefot, — heller ikke er han nogen falden mørkets engel, han minder snarere om typer av idag, ganske moderne: det fine hode, uttrykkets kjølige intelligens, det videnskabelige hode, kanske tænkerens, videnskapsmandens av vor egen tid? — som peker ut en ganske objektiv og sakesløs naturlov, og eksperimenterer kanske paa grundlag av den med dyr og mennesker —? Vor tids Napoleon som kalkylerer kanonføde —?

Hvad Gustav Vigeland er blit i plastisk kunst nærmer sig Edvard Munch i maleriet; grundstemningen er ogsaa her, hos ham, den samme under al den pragtfulde virtuositet i form og farve: samme grænseløse tungsind, samme fordypelse i det lidelsesfulde, men med endda et led i retningen, endda en utløper, en yderligere konsekvens: rædsel.

Hemmelighedsfuld rædsel kan Munchs arbeider bære i sig; ofte er den gjemt dypt inde i dem, men den kan ogsaa være nær ved utbrudd, i blik, i trækning, smil, — stundom ogsaa helt fremme som ansigt eller skikkelse, der dukker op paa lærredet uten nogen anden hensigt, synes det, end den at illustrere rædslen, som livet bærer i sit dyp.

Slegtskap tor der være mellem Vigeland og Munch i livssyn; dette slegtskap træder frem i deres syn paa kjærligheten; Vigeland tor være ogsaa her den rikeste og videste; hans kjærlighet har flere strenge; den som toner sterkest er kanske elskov, — men han har ogsaa med den største inderlighet gjengit følelsen mellem mor og barn, forældre og børn.

Munch tør i dette stykke være meget mere ensidig; hans kunst har indtil svakhet en tilbøielighet til at kredse om det erotiske, og hans syn paa dette tør være ensidig farvet av hans livsopfatning, og slaar ut i hans kunst i en mangfoldighet av pinefulde træk.

Sammenlignet med den syke melankoli hos Munch virker

Kinck til en begyndelse sund, robust; stoffet han griper kan virke som om han hugget det like ut av sammenhængen med naturen, saa friskt og nyskaaret og nybrutt; men efterhvert som han faar formet det mellem sine kunstnerhænder, faar det ofte mer og mer et eget præg som dukker op, kanske først i en stemning, kommer igjen ofte, stadig, æter om sig som en giftig syre, — og blir litt efter litt en tvangsforestilling, et mareridt, hvori hans mennesker kan sprælle som i et graat og grufuldt spind.

Hans drama «Agilulf den vise» er mere frit for denne ensidighet, og hører derfor til det frieste og skjønneste hans kunst har frembragt; det har en rigdom just av det som tør være det bedste i Kincks kunst: oprindeligheten; det har brus av lidenskap og unge sanser, — duft av skog og eim av dyr, — men i sin grund er ogsaa dette drama merket av dette samme livssyn som gjælder hos Vigeland og Munch, — ogsaa hos Kinck fornemmer en dette grundtræk av det lidelsesfulde, uforsonede, som synes essentielt hos dem med selve det begrep som heter liv.

Der tør være samfølelse mellem disse tre fremragende repræsentanter for den norske kunst idag, og der tør være fællesskap i livssyn

Men denne sammenhæng strækker sig kanhænde videre: der er kanske samfølelse og fællesskap ogsaa mellem disse kunstnere og publikum.

Da utkastet til Vigelands fontæne stod utstillet i Industrimuseet, hændte, som alle vil mindes, det uhørte i vore forhold, at 18 000 mennesker valfartet til denne utstilling av livet under trærne;

og under trykket av denne stemningsbølge bevilget kommunestyret den efter vore forhold meget store sum, som sikret kunstverket virkeliggjørelse i bronce paa byens første plads.

Momenter som sensationstørst og 1905-begeistring i betragtning, der blev allikevel igjen nok av oprigtig og naturlig grepethet til her hos os at betegne det uhørte og betydningsfulde.

Overensstemmelsen, som her gav sig tilkjende mellem kunstverket og publikum, den hadde sikkert ganske dype

kilder; den store kunstners følelse fandt hos sin samtids mennesker et tusindstemmig ekko.

Den slegt, som her saa grepet samlet sig om kunsten, den saa kanhænde i denne kunst — *sig selv*, sit eget indre liv i selve dets enkle nøkenhet, gjenspeilet i det liv, som formet sig der under fontænens trær.

Det livssyn, som bestemmer livet under disse trær, tør være det samme, som, ofte uklart kanske, men ogsaa ofte bevidst, kan ligge og gjære og gnage i mange, mange nutidsmenneskers indre: et livssyn, som har formet sig paa grundlag av moderne videnskap, slik som den nulevende generation har tilegnet sig den og ment at forstaa den, og har gjort den til sin under populære slagord som «kampen for tilværelsen», «den sterkeres ret»; — opfatningen av livet som underlagt en blind og likegyldig, ubarmhjertig, ubønhørlig naturlov, som sanktionerer egoismen og lægger den svake under den sterkes fot og gir den sterke retten til at træde ham ned.

Stemningen i Vigelands kunst, fontænen, hans «Helvede», Abel, alle disse yndige og hjertegripende grupper av ham i museet, alt det vi har, næsten, fra denne kunstners haand, det faar sin sammenhæng, forklaring, løsning som gjenspeil av legemlige og sjælelige kvaler, angsten, haabløsheten, fortvilelsen, som engang, før eller senere, kan komme til at yttre sig hos slegten ut fra det livssyn den bærer paa; ifølge hvilket hver enkelt bare lever dette ene liv en stakket stund imellem fødselen og døden, i uophørlig kamp for liv og brød, og verger sig efter evne mot styrkens overgrep, — indtil kræfterne er utbrugt, og sener og muskler og hjernens fibrer matter, slapper av og svigter, og det eneste som blir tilbake er vanmagten, hjælpeløsheten og den store rædsel: alderdommen.

Ti alderdommen har ut fra denne livsopfatning ikke længer det, som ellers gjør just dens forfald skjønt og hellig, at den har fuldbyrdet denne tilværelse som er, og at dens matte blik og kroppens forfald, det er kun puppesvøbet, som mer og mer brister, mens hver øket svakhet er skridtet nærmere mot grænsen for den store forvandling ut mot en ny og for os ukjendt form for liv.

Vigeland, men særlig kanske Munch, tor i sin kunst ha følt med disse lag i samtiden, som av et livssyn i likhet med det, som her er søkt antydet, prøver av dette ene korte liv at presse ut mest mulig av værdier, som kan døive, eller gi dagens liv mest mulig veksling og farve, eller ialfald hjælpe til en stakket stund at glemme.

Denne længsel, iveren efter øket liv i stunden, den tør det være som i litteraturen, i kunsten overhodet, ja ogsaa i livet om os, samler sig saa voldsomt krævende om kjærligheten, dyrker den, proklamerer dens absolute ret hinsides godt og ondt, prøver at forstørre den, øke dens muligheter, presse ut av den endnu en sidste draape koncentrert liv.

Oprindelig og av naturen et enkelt led i livets store hélhet, — men slik drevet utover sine normale grænser blir denne følelse – lik gaaseleveren, som Georg Brandes nylig nævnte — usund av overkultiveringen; den utfolder sundhetsfarlige egenskaper, — den væmmes tilslut ved sig selv, — faar trang til at vrænge sig til sin egen motsætning, — sykner kanske til had mellem mand og kvinde, — had kanske til selve livet, — grusomhet, — blodtørst, alles kamp mot alle, — Munchs «alfa og omega».

Kunsten er det, som idag illustrerer disse overgange, som kan skjule sig dypt i det menneskelige væsens dybder; Munchs kunst har illustrert dem;

men ikke nok med det, kunsten forutføler ogsaa det som er ivente; den fornemmer med sin fine sporsans ogsaa videre konsekvenser av de forutsætninger, som er idag.

Hvor troen paa det gode som princip forfalder, tar efterhaanden troen paa det onde dens tomme plads.

En slegt av mennesker, hvis tro kan tænkes at være troen paa en likegyldig, følesløs naturlov, i kraft av hvilken den sterke med naturens ret træder ned den svake, — slik slegt maa efterhaanden kunne sætte mange svake spirer, syke sind.

Munchs kunst har kaldt dem frem av skyggerne, hvor de tyr ind og gjemmer sig hos hinanden, lysskv, rædde; umenneskeligheten i det livssyn, som de slæper paa, gjør livet farlig om dem, saa de ser syner: naturen, i hvis vold de tror sig, er ond, for den er uten kjærlighet, barmhjer-

tighet; den former sig litt efter litt for dem kanske som til noget levende, uhyrlig, — onde aander, — dæmoner, — som plager hjælpeløse mennesker og ler av deres kval.

Munch har følt, saa synes det, de syke overgange i nutidsmenneskers indre; overtroen sætter sine spirer i hans kunst; den viser os tilbake til tider og til slegter som hørte i skogens sus klagende aanders støn, og trodde at fugleskrik var varsler, og befolket nattens lune fredelige mørke med hemmelighetsfulde farer.

Kunsten tør det være, som optar i sig og gjengir de følelser, som rører sig i slegten dypest inde under dagens travle liv; den er som professor Dietrichson nys nævnte i dette tidsskrift: lik seismografen, — vibrerer ved den svake dirring, som travelheten i og om os overhører, men som allikevel kan ha den allerstørste betydning og være indledningen til omveltninger, der kaster vore bygverk av idag omkuld som korthus.

Tør hænde kunsten, slik som den idag hos os faar utslag, hos Gustav Vigeland t. eks. eller hos Munch, er ytterlige utløpere av det livssyn, de gjengir; et livssyn, som sætter sine sidste konsekvenser i et mismot, — en haabløshet, som grænser til fortvilelse, og dermed peker henimot en vending i livssynet, en kommende reaktion, en lykkeligere, fuldkomnere forstaaelse av livet, — hvorav i tidens fylde vil staa frem en lykkeligere og mer harmonisk fremtidskunst.

Ägot Ræder.

MESSINA.

Med megen interesse har jeg læst pastor Günthers artikel i mars-heftet om «Messinaindtrykkene». Det er saa overordentlig rigtig, at det ikke gaar an, at slikt blir staaende med sin brodd i sindene, men at det gjælder om saa vidt mulig at arbeide sig frem til et holdbart standpunkt. Og der er nedlagt tanker av stor værdi i pastor Günthers opsæt. I den danske forfatter Jakob Knudsens sidste bok «Lærer Urup» er forøvrig fremsat betragtninger, der falder forbausende godt sammen med, hvad pastor Günther utvikler paa side 134.

Imidlertid tror jeg, det ikke gaar an at slaa fast, at der i dette syn paa tingene er git den endelige og uangripelige tankegang, som det maa ligge os paa sinde engang at naa til.

Og jeg vilde da gjerne ha lov at fremsætte, hvad der i mine øine reiser sig imot den opstillede betragtnings absolute gyldighet.

Naar man i den grad, som pastor G. gjør det i sin artikel, søker at nedsætte den rent legemlige pine og død til noget ganske litet eller slet ingenting, da paatrænger sig det spørsmaal: med hvilken ret tillægges der da Jesu Kristi pine og blodige død paa korset saa stor betydning, som vi pleier at gjøre det. Skal pastor Günthers syn anvendes ogsaa her, da synes det, som vi følgeret tvinges til at sige, at det egentlig var en ringe ting med hudfletningen og tornekroningen og svopeslagene som ogsaa med kvalerne paa korset. Og det gaar heller ikke an at lægge alt for stor vegt paa, at døden paa korset var en virkelig legemlig død.

Og skal dette siges, da følger igjen derav, at pastor G. med urette stempler vor tid som den, hvori en blødagtig og ved betragtning av legemlige lidelser har sneget sig ind. Ti for adskillige aarhundreder siden har man vel lagt endda langt sterkere vegt paa Jesu legemlige lidelse og død, end vi

er tilbøielig til nu. Man dvælte jo atter og atter ved synet av ham som smerternes og lidelsernes mand. Bestandig fremhævet man hans kors og gjorde netop dette, at han dér utgød sit blod og døde døden, til det egentlige centrale i kristendommen. Man vilde netop deri søke et maal for hans ubegripelige store kjærlighet til slegten, at han var rede til at ta sig alle disse lidelser paa og gaa igjennem døden. Og den trøst, man henviste mennesker til for deres egne lidelser og smerter, var den at betænke, hvor usigelig meget mere Jesus hadde lidt.

Men hertil maa jo saa endvidere føies den sterke fremhævelse i evangelierne av, hvor sterkt Jesus ængstedes for døden, hans sjæls bedrøvelse indtil døden, fordi han skulde den vei; ja, at han endog tre gange bad sin himmelske far om at la ham slippe for at tømme dette beske bæger, hvis det paa nogen maate var mulig at finde en anden vei.

Her er jo dog helt igjennem tale om saadanne legemlige lidelser og om den død, som kun kan gjøre legemet fortræd. Hans fiender hadde det jo slet ikke i deres magt at tilføie hans sjæl nogen skade. Og overfor døden hadde han jo som ingen anden den urokkelige tro, at den ikke kunde gjøre ham noget egentlig. Ti han tvilte intet øieblik om, at hans himmelske far hadde baade vilje og magt til at utfri ham av dødens vold. Paa korset befaler han sin aand i Faderens hænder, og han har selv forutsagt sine venner, at han skal bli opreist av graven efter tre dage.

Skal legemlige lidelser og død regnes for intet, da maa det da ganske særdeles gjælde her, hvor den, hvem det rammer, med fuld tryghet kan hvile i, at det er kun en overgang, og som desuten ved, hvor store ting der vil bli naadd derved.

Og der synes da, ut fra hint standpunkt, ikke at være andet for end at anklage ogsaa ham for blødagtighet og vekhet, naar han saadan gir efter for ængstelse og bedrøvelse, likesaavel som samme anklage maa ramme alle dem, der i tidernes løp har gjort saa meget væsen av disse hans lidelser og hans død.

Ja, det viser sig her som over alt, hvor vanskelig det er at naa frem til en tankegang saa klar og saa omfattende, at

den formaar at gjøre ret og skjel til alle sider. Men naar selv en Paulus maatte nøies med en stykkevis erkjendelse, kan vel heller ikke vi med føie gjøre krav paa mere — hvad der jo ikke hindrer, at vi dog bestandig stræber efter større helhet og enhet.

Men det er en meget vigtig ting, at vi erkjender sandsynligheten av, at vi i klargjørelsen av dette og hint spørsmaal kun er naadd frem fra én side. Og at vi, alt som spørsmaalet melder sig fra andre sider, maa finde os i, under besvarelsen der at komme mer eller mindre i strid med hint første.

Der er for mig ingen tvil om, at hvad pastor Günther har fremhævet, indeholder væsentlig og betydningsfuld sandhet, men jeg mener nu altsaa med ovenstaaende at ha paavist, at denne sandhet kun er relativ, idet der reiser sig andre spørsmaal, som kræver en anden besvarelse end den, der kan gives i medfør av livet.

* * *

Ingen har, mener jeg, kjendt saadan dødens hele bitterhet som Jesus Kristus. Og det netop av den grund, at ingen har elsket livet som han. Han turde jo kalde sig selv livet; han sa, at han var kommen for at gi verden liv, ja at ingen kunde leve uten ved ham.

Dette, at han kan gjøre sig selv til livskilde for hele verden, til livets brød for den hele menneskeslegt, at han er et med selve livet, gjør det jo til den store uudgrundelige gaade, at han overhodet kan dø. Men nu er han død, har altsaa kunnet dø.

Der ligger sikkert den allerstørste vegt paa, at han er død, at hans død var en virkelig død. Jeg antar det som en av grundene til, at det udtrykkelig lyder om ham i den kristne tro ved daaben: «død». Man kunde jo synes, det var overflødig at nævne det udtrykkelig, at la det opta plads i det saa korte ord, som «troens ord» er. Man har jo saa ofte opholdt sig over, at der i det ord fattedes saa meget andet, hans daab i Jordan, hans fristelse i ørkenen, kort et og andet av det mest avgjørende i hans jordeliv. Men dette fattes nu engang,

alt desangaaende er sammentrængt i det ene ord «pint». Og saa er der derimot git plads til «død, begraven», «nedfaren til dødsriket» noget, der som sagt kunde synes overflodig, da det dog vel maa være nødvendig følgende av korsfæstet». Ja, skulde ikke korset nødvendig bringe død? Jo, for ethvert menneske, som er døden hjemfalden. Men at det blir følgen for livets fyrste, et med livet selv, det er vel ikke uten videre nødvendig, men er netop i sig uforstaaelig. Derfor tænker jeg, det skal usvigelig siges ved daaben til alle kristne: den Herre, du nu skal tilhøre, er ham, som ikke blot blev korsfæstet, men hvem korset førte i død. Menigheten skal være værnet mot den vildfarelse, som doketerne faldt i, at Jesus Kristus ikke kunde dø, døpes derfor til tro paa ham som den, der er død og lagt i grav, at opstandelsen kan bli opstandelse fra den virkelige død og grav, ikke en skinseier, som det vilde være, hvis døden kun var tilsyneladende.

Men er altsaa Jesus Kristus død, virkelig død, da staar vi vist ved dette ikke blot overfor den uudgrundelige gaade. Men da staar vi ogsaa dér, hvor det maa kunne gaa op for os, hvorfor der er fortalt os saa meget om hans angst og vaande overfor døden.

Hvad kan vel grue for døden som livet? Og her er det livet selv, som skal ind i døden. Ikke livet, som det findes hos os, underlig blandet med død, i grunden fra begyndelsen av døende. Men livet i sin høieste fylde, i hele sin styrke, i sit lys og sin klarhet. Vi kan jo slet ikke maale det, hvad det vil si, at livet selv skal helt ind i døden, overgives til, forsvinde i dette bundløst mørke dyp. Men vi kan dog vist ane noget om, at værre kaar kan der ikke bydes livet, og derfor ane noget om, at for ingen er dødens bitterhet blit saa stor.

Ja, det forekommer mig, vi maa tænke os, at han, menneskenes søn, grundmennesket, av hvem den hele slegt skal ha sit nye evige liv, har maattet samle i sig alle levende og livet elskende menneskers gru for og smerte over døden. Derfor blir hans sjæl bedrøvet indtil døden, derfor falder hans dødsangsts sved som bloddraaper til jorden, derfor kjæmper han i bønnen med sin himmelske far, om det ikke skulde være mulig at finde en vei, der førte utenom døden.

Men er det saaledes, som jeg tror, i sin gode orden, at han gruer for og lider over smerterne paa hans legeme — smerter, der er i pakt med døden — og selve den legemlige død, skjønt hans sjæl ved alt dette ikke lider nogen skade; er der absolut intet i dette, som kan stemples som blødagtighet og vekhet, da tror jeg heller ikke, vi uten videre maa stemple det saa, naar vi mennesker gruer for vor egen død, eller naar vi lider ved og gruer for, om sygdom og anden lidelse hærjer vore kjære, eller døden river dem fra os.

Det er mig umulig at kalde det blødagtighet, naar jeg ser en Grundtvig vaande sig, som han gjorde det, da han mistede sin hustru Marie.

Og jeg tænker, det for nogle gaar an, uten blødagtighet, at utvide deres lidelse ved og gru for døden og alt, hvad der hører den til, til ogsaa at omfatte en ulykke som den ved Messina — hvor jeg forøvrig ikke tænker saa meget paa dem, der pludselig rives bort, som paa alle de mange, der faar efterretningen om, hvad tap de har maattet friste.

Men det skal være *livet,* der vaander sig!

Det er sikkert nok, at overmaade meget av den klage og jammer, som lyder ved slike leiligheter som jordskjælvet i Messina, er betydningsløs, ja daarlig at kalde, fordi det kun er en rent blødagtig, motstandsløs given sig over. Da blir man stikkende i det, forfærdet og lammet og føres saa til enten at tape troen paa en Gud eller til, som pastor Günther siger det, at sætte Gud paa anklagebænken og forsøke ved en taapelig og uholdbar procedure at redde ham som en kjærlig Gud trods de begangne grusomheter.

Men livet har ret til at lide ved og grue for døden. Jo stærkere livet er i et menneske, jo mere kjærlighet det derfor har til livet, desto større blir denne ret. Og det, at veien til livets frelse maatte gaa over Golgatha og gjennem død og grav, skal netop bestandig fortælle os om, hvor forfærdelig en magt døden er og derved avhjemle os denne vor ret.

Men nu blev denne vei seirens vei. Og kommer vi til at hvile i troen derpaa, da kan vi føres igjennem, opover og faa et høiere holdepunkt for vor kjærlighet til livet.

Den hele jord er et Messina, hvor jordskjælvet daglig foregaar og tar sine 100 000. Den er en uhyre dødens val-

plads, hvor slegten stadig segner for morderhaand. Dette syn er for livets elsker uutholdeligt, indtil han faar set korset paa Golgatha reise sig som et fyrtaarn midt i den frygtelige dødsbrænding. Vel ser han da ogsaa det ligge i mørke, ja et dødsmørke saa tæt, som naar solen mister sin glans. Og dette syn siger ham, hvor stor en ret han har til at hade døden og lide og grue for den, fordi han slet intet kan gjøre imot den. Men mørket varer ogsaa da kun et øieblik. I næste øieblik spiller paaskesolens straaler over korset og gjør det gyldent.

Og da klinger det ut derfra over alt det i døden synkende, enten det synker under mange sammenstyrtende huses forfærdende brak, eller det foregaar i det enkelte lille dødsværelse: «Far, i dine hænder befaler jeg min aand!» Og: «Det er fuldbragt!»

Og den, som hører dette og forstaar, hvad det betyr: her tapte døden, just idet den syntes at vinde, fanger derav den trøst, at døden ogsaa vil lide nederlag, idet den synes at seire over ham; og venter i bestandig rikere tilegnelse av denne trøst at naa til, om end med livets gys for at skulle igjennem dette mørke, dog at kunne vandre derind med haabets smil om munden.

V. Brücker,
valgmenighetsprest og høiskoleforstander.

KUNSTEN SOM LIVSVÆRDI.

Et Foredrag af Prof. *L. Dietrichson.*

III.

Den kunstneriske Livsværdis Begrænsning.

Den æsthetiske Nydelses Utilstrækkelighed som Erstatning for de ethiske Livsværdier.

Vi opkastede det Spørgsmaal, om Kunsten formaar at fornye vort Viljeliv. Thi at det menneskelige Viljeliv, saaledes som det leves i det «vanity fair», vi kalder Verden, i sin Almindelighed behøver ikke blot en fortsat Udvikling i Retning af Selvfornægtelse og Egoismens Overvindelse, men en virkelig radikal Fornyelse, anser vi som et Axiom, der bekræftes af alle Tiders og alle Individers personlige Erfaring, saaledes som hver Dag bringer os den, navnlig naar vi med Alvor betragter vort eget Indre. Naar nu Kunsten i sine høieste Former viser sig at kunne paavirke vor *Fantasi* og vor *Følelse* i den Grad, at vi endog maa tillægge den en virkelig religiøst opdragende Magt, idet den ligesom holder et Speil foran vor *Samvittighed* og berører denne samtidig med, at den har vist sig i enkelte Øjeblikke at kunne paavirke ogsaa vor *Vilje* og drive den over Handlingens Tærskel, — skulde det ligge nær at tænke sig, at Kunsten ogsaa maatte kunne bygge videre paa denne Magt, formaa ved sin forædlende Indflydelse paa Viljen at fornye denne, saa at vi paa Kunsten kunde rejse en gjennemført *æsthetisk Livsanskuelse*, som kunde danne Grundlaget for vore Handlinger, vort hele ethiske Viljeliv og deri have sin allerhøjeste Livsværdi. Har vi først i Kunsten fundet Livets *æsthetiske* Harmoni, og erindrer vi os, hvilke sædelige Værdier den indesluttede i sig, kunde det synes, som om vi i Kunsten maatte eje den Himmelstige, den *Skjønhedens Religion*, ad hvilken vi maatte kunne naa frem til den høieste Livsharmoni, til Harmonien mellem Følelse, Erkjendelse og Vilje

og saaledes, idet vi gjorde Pligten til Tilbøjelighed, forsone Striden mellem Fornuft og Sanselighed. Det maa ogsaa erkjendes, at ikke blot en Mængde uprøvede Naturer uden dybere ethisk Alvor, men endog enkelte af alle Tiders dybeste Tænkere og største Kunstnere er blevne staaende ved denne Overbevisning og med det inderligste sædelige Alvor har fordybet sig i Tanken om, at Kunsten maatte kunne faa Betydning som *absolut* Livsværdi, idet den kunde træde i Religionens Sted som Viljens Fornyer, som den Magt, der kunde «fremkalde den harmoniske Karakter» (Schiller), forvandle den egoistiske Vilje til altruistisk. Allerede i Grækeroldet kunde jo Platon tænke sig et æsthetisk Sædelighedsideal, en Enhed av det Gode og det Skjønne som Middel til at fjerne Striden mellem Fornuft og Sanselighed, og i nyere Tid har atter enkelte af dens største Aander nærmet sig hans Tanke — jeg skal blot erindre om Richard Wagner og Friedrich von Schiller.

Richard Wagner opstiller i sin — vistnok til Kong Ludvig II af Bayern rettede Afhandling: «Staat und Religion» (Gesammelte Schriften Bd. 8) Kunsten som Toppunktet av hele den menneskelige Stræben mod det Evige, overordnet over baade Stat og Religion. Idet han vender Schillers Ord om og istedetfor «Ernst ist das Leben, heiter ist die Kunst», siger: «Heiter ist das Leben, ernst ist die Kunst», begrunder han denne Kunstens Stilling som Livets høieste Alvor netop med, at dens dybe Selverkjendelse af sit eget Skinvæsen gjør den til det Eviges højeste Aabenbarelsesform, mens Religionen ikke er sig sit eget Skinvæsen («Wahn») bevidst og derfor ikke kan føre os saa nær op til Gudserkjendelsen som Kunsten.

I Ordet «Wahn» ligger hans store Trylleformel, idet han bruger det baade som det, den tyske Æsthetik ellers kalder «Schein» og tillige om det Gjenskin af det Guddommelige, hvorved Kunsten bliver Livets høieste Magt. Har jeg forstaaet hans ikke helt klare Udvikling rigtig, gaar den ud paa Følgende: Staten, siger han, er et Resultat af Menneskets egoistiske Trang til Sikkerhed for sig og sit, af dets egoistiske Ønske om med den mindst mulige Opofrelse af sit Eget at sikre sig den størst mulige Nydelse af de Goder, han har

tilbage efter at have ofret Staten, hvad den fordrer for at sikre ham disses Nydelse og gjøre ham Livet saa lyst («heiter») som mulig I Religionen ser han derimod et Udtryk for et højere Standpunkt, for det Skin (Wahn), der er et Gjenskin af Guds evige Aabenbarelse i Naturen som i Aandslivet. Denne «Wahn» fører Mennesket op over Livets egoistiske Stræben, forat leve for Evigheden, det vil ikke sige for i en ny Egoisme at naa en *evig* Nydelse som Betaling for Forsagelsen af det korte Jordlivs, men for i sit Liv at realisere det Evige ved det ophøjede Exempel, han gjennem sin Vandel giver sine Medmennesker (de Hellige, Helgenerne) Religionen har sit Udtryk i Dogmet, som er den eneste Form, i hvilken Mennesket kan opfatte det Evige i Religionen. Men medens det religiøse Menneske udvikler sig *uden Bevidsthed om*, at det han virkeliggjør i sit Liv kun er et Gjenskin (Wahn) af den guddommelige Aabenbaring og ikke denne selv, og medens Dogmetroen udarter til en tom Kamp mellem Læreformer, der til sit Fremme benytter alle denne Verdens slette Midler, baade Vold og List i Intoleran-cens Tjeneste, og saaledes ligefrem forraader Religionen, som den skulde tjene, er der en anden Magt, der virker til samme Maal som Religionen, men *med fuld Bevidsthed om*, at den kun er et Skin (Wahn), et Gjenskin af denne samme guddommelige Aabenbaring, og det er *Kunsten*. Den er derfor Religionens høieste Aabenbaringsform, den levende fremstillede Religion. Vel indrømmer han, at heller ikke Kunsten som «Wahn» er den fulde Gudsaabenbaring, men den fører os længer end nogen anden Magt og saa langt som Livet overhovedet kan føre os Sit svageste Punkt har den Wagnerske Theori tydeligvis i den Dobbelmening, der ligger i Ordet «Wahn».

Mindre radikal, men klarere og betydeligere er derimod *Friedrich von Schillers* Opfatning, der slutter sig til Platons Anskuelse og er en højere Udvikling av den Kantske Ethiks strenge Pligtbud, der synes at have været Schillers frodige Digternatur og milde Menneskelighed altfor rigorøst, og som han derfor søger at løfte op til et humanere og friere Stade ved sine Undersøgelser af Kunstens Væsen, mens hans græske Skjønhedsreligion tydeligst finder sit Udtryk i selve

hans Digtning (Die Künstler, die Götter Griechenlands o. s. v.) Benægter han end ikke som Wagner i Almindelighed, at der maa findes en højere Instans for Menneskets Gudsforhold end Kunsten, idet han indrømmer, at det Ethiske ikke kan frembringes af det Æsthetiske, — en Indrømmelse han aldrig kommer forbi, — saa mener han dog, at Vejen til Gudsforholdet snarere gaar gjennem Grækerne end gjennem Kristendommen. Han mener nemlig, at Viljen til det Gode (den harmoniske Karakter), om den ikke kan *frembringes* gjennem Kunsten, dog hvor den er tilstede i Spire, men uden at kunne komme til Gjennembrud, maa kunne *fremkaldes* gjennem den æsthetiske Nydelse i dens højeste Former. Han henviser til tre ophøjede æsthetiske Nydelser, der skal kunne gjøre Mennesket til et bekvemt Organ for det Ethiske ved at styrke Pligtfølelsen mod Fristelsen og bryde dennes Odd, saa at det bliver muligt at overvinde den selv for en svagere Vilje, og som Resultat af denne Kamp skabe *den harmoniske Karakter* gjennem at gjøre Pligt og Tilbøjelighed til Et. Disse tre æsthetiske Nydelser er da:

a) *Betragtningen af Naturen*, der vækker de store Tanker og Forsætter. Ikke blot Stjernehimlens uendelige, harmoniske Skjønhed eller Havets endeløse Flade, der vækker Længselen mod det Evige, virker saaledes, men selv Betragtningen af Naturens ødelæggende og forfærdende Magt viser os ikke blot vor Afmagt og Afhængighed, men ogsaa vor indre Frihed og Uafhængighed af de Ulykker, den nedkalder over os.

b) *Betragtningen af Historien*, der opfordrer os til i dens endeløse Vexlen og Omkastninger at søge og gribe det evig Bestaaende og derved at gjøre os uafhængige af det Ubestandige. Historiens ophøjede Karakterer er hans Halvguder og «die Weltgeschichte ist das Weltgericht».

c) *Betragtningen af Kunstens Verker* fuldender denne vor «æsthetiske Opdragelse», idet navnlig Digtningen og dennes sceniske Fremstilling lærer os at kjende og forstaa den Aandens Lov, som behersker Livet. Betragtningen af Kampen for Idealerne adlér os og hærder os mod Livets Prøvelser, hæver os til Selvbevidsthed, Frihed og Harmoni. Idet vi i Kunsten betragter den digtede Ulykke som virkelig, lærer vi at betragte den virkelige Ulykke som Digt, at se vor Lidelse

i Idealets Lys og derved at opløse den i en ophøiet Følelse af vor Aands Frihed og Overlegenhed over Ulykken. Navnlig i det Humanitetens Tempel, som heder Theatret og som samtidig samler Tusinder i de samme store Følelser, ser han — ligesom Wagner efter ham — Fremtidens Kirke, og i denne ophøjede Aand har de Begge frembragt sine store dramatiske og musikalske Verker.

Saa rigtig og saa ophøjet denne Lære end er saalænge det gjælder Kunstens Indflydelse paa den menneskelige *Følelse*, saa utilstrækkelig er den, hvor det gjælder Spørgsmaalet om, hvorvidt Kunsten kan omsætte Følelsen og de enkelte Viljesytringer i harmonisk Karakter, «fremkalde» denne Karakter, som et levende Udtryk for Menneskeviljens Konformitet med Gudsviljen. Digterens ædle Sjæl har her neppe seet dybt nok ned i al den moralske Elendighed, Forkommenhed og Anløbenhed, som i Livet omringer os paa alle Sider og som altid vil klæbe ved Livet. Alle disse ialfald for Menneskeøjne udslukte Gudsbilleder, lige fra den forstenede Egoisme i Millionærens Bryst, der gjemmer en Multiplikationstabel, hvor der skulde være et Hjerte, — til alle disse udtørrede Spidsborgersjæle, der træller for at tjene Penge for Pengenes egen Skyld, Fraadserens og Drankerens, Skjøgens og Skjørlevnerens sørgelige Tilværelse, alle disse Millioner af Lazzaronexistenser, som visselig alle inderst inde dypt sukker efter noget Andet og Bedre, — mon den æsthetiske Nydelse vilde formaa at rejse dem af deres Nød, om den saa viste dem alle Stjernehimles og Havfladers Skjønhed, alle historiske Heltes og Heltinders Storhed, alle Theatrets og Billedgalleriets Kunstskatte? Inderst hos dem alle bor dog *noget* Godt, blot vi søger at finde det, noget der ønsker at «fremkaldes» — men mon *Kunsten* kan fremkalde det? Mon ikke selve Viljelivet her trænger en radikal Fornyelse ud fra sit eget Væsens Dyb og ikke fra nogensomhelst æsthetisk Erkjendelse? Lad os gaa disse Tanker nærmere ind paa Livet og se hvad Kunsten *ikke* formaar, ligesom vi hidtil har seet, hvad den formaar.

Hvorfor formaar Kunsten, skjønt den kan støtte Pligtfølelsen og endog i enkelte Øjeblikke kan drive Viljen over Handlingens Tærskel, dog ikke at fornye den menneskelige Grundvilje og saaledes fremkalde Schillers «harmoniske Karakter» eller som Wagner mener blive Religionens højeste Aabenbarelsesform? Med andre Ord: hvorfor kan Kunsten ikke erstatte Religionen?

Naar jeg nu optager Schillers Grundanskuelse til nærmere Betragtning, og tror at maatte stille mig paa et andet Standpunkt end det, denne glimrende geniale Verdensaand indtog og nærmere at maatte slutte mig til den af en mindre rig, men ikke mindre samvittighedsfuld Forsker, af Martensen i hans Ethik hævdede Anskuelse, at Kunsten væsentlig kun har Betydning for vor Erkjendelse og Følelse, men kun udenfra berører vort Viljeliv, saa er det fordi det altid har forekommet mig, som om Schillers Opfatning ikke kommer ud over det 18de Aarhundrede, ud over «de skjønne Følelsers Tid», Lavaters, Matthissons, Bonstettens og Fredrike Bruns Tid, at der, skjønt han hæver sig højt over disse «skjønne Sjæle», dog endnu hænger Noget af deres Tid, af Trianons Puddersтøv og Göttinger Hainbunds Sentimentalitet ved den dristige unge Stormers Rousseauske Frihedsideer og Kantiske Alvorstanker, saaledes som de fremtræder i hans Æsthetik. — Det forekommer mig, med andre Ord, som om ogsaa Geniet dog var et Barn af sin Tid, og som om Tiden er skredet et Aarhundrede fremad siden den Dag, Schiller skrev sine «Briefe über die aesthetische Erziehung» og sit Digt: «die Künstler», saa at selv en mindre Aand i 1870-aarene kunde se videre og større end Geniet i 1790-aarene. Jeg vover derfor at gaa videre i den Yngres Spor.

Schiller afslutter sit herlige Digt «die Künstler» med det glimrende Billede af Kunsten som Farverne, der, frembragte gjennem Lysstraalernes Brydning, paany samlet giver os Sandhedens rene, farveløse Lys. Billedet er slaaende og sandt, men det er ikke fuldstændigt; med digterisk Frihed springer det over et Led i Processen, det nævner ikke det lysbrydende *Prisma*. Ligesom vi for at bryde Sandhedens rene Lys i Kunstens Farver behøver Sansernes *æsthetiske* Prisma, saaledes flyder heller ikke Farverne — som i Schillers Digt —

atter sammen i det rene Lys *af sig selv*, men maa føres tilbage gjennem det omvendte Prisma, gjennem Livslovens *ethiske* Prisma for atter at frembringe Sandhedens farveløse Lys.

Men under dette Prisma vil vi opdage mange Instanser, som hindrer os i at sætte Kunsten paa Religionens, den æsthetiske Nydelse paa det Ethiskes Plads.

Vi vil da se:

1. Nydelsens lave Trin som ethisk Værdi.

Fremfor Alt synes det mig, at *Nydelsen*, Livsnydelsen overhovedtaget, kun har en underordnet ethisk Værdi. Den *kan* naturligvis, ogsaa *den*, under visse Omstændigheder og til en vis Grad, befrugte og derved *befordre* den ethiske Udvikling; men det er dog *væsentlig* netop gjennem *det Modsatte af Nydelse*, gjennem *Forsagelse* til Fordel for højere Formaal, gjennem opofrende *Selvfornegtelse* til Fordel for Andre vor ethiske Fornyelse foregaar. Det maa saaledes allerede paa Forhaand forekomme os usandsynligt, at en sanselig *Nydelse*, selv den højeste, skulde være istand til at fornye vor Vilje i Retning af det, som *strider mod* al sanselig Nydelse, i Retning af Forsagelse og Selvopofrelse, og kunne «fremkalde den harmoniske Karakter», som netop hviler paa *disse* Egenskaber og *ikke* paa Nydelse, forvandle *det* til Nydelse, som netop er os det Modsatte af Nydelse. Kunsten kan tale til vor Samvittighed og fremkalde gode Forsætter; men det heder ikke for Intet i det gamle Ordsprog, at det netop er med disse «gode Forsætter» Vejen til den hedeste Zone er brolagt, og selv om en enkelt Kunstnydelse kan fremkalde en enkelt stor Handling, viser netop dennes isolerede Karakter, at der er et uhyre Spring mellem en enkelt, ja var det end «syv Gange syvti» enkelte Handlinger og den altruistiske Grundvilje, den harmoniske Karakter. Det heder ikke «per dulcia ad astra», men «per ardua ad astra», — det heder ikke: «Nydelsen adler», men «Arbeidet adler», — dog ikke fordi man kan gjøre ogsaa Arbejdet til en Nydelse, men fordi Arbefdet netop fremmer højere Formaal end den blotte Nydelse. *Der er et Trin i Himmelstigen, som mangler, et Trin, som ingen æsthetisk Nydelse kan bringe os over.*

2. Kunsten som Fantasinydelse dækker ikke Livet.

Men selv om vi vilde antage, at Viljen virkelig kunde hærdes gjennem Nydelse — hvad vi dog selvfølgelig slet ikke i sin Almindelighed indrømmer —, saa vilde dog netop *Kunst*nydelsen, skjønt i sig selv kanske den højeste sanselige Nydelse, være mindre skikket dertil end f. Ex. Sportslivet eller Glæden ved Naturen, fordi Kunstnydelsen er en *Fantasi*nydelse («Schein», «Wahn»), en Formnydelse, som kun existerer for Indbildningskraften, mens Livet, for hvilket den skulde opdrage os, er Virkelighed, haard, streng Virkelighed, der ikke sporger om Formen, men om Indholdet, mens Kunsten tvertimod *kun* sporger om Formen, hvori Livsindholdet fremtræder. Kunsten og Livet dækker ikke hinanden, idet Kunsten sporger: «Hvorledes?» Livet sporger: «Hvad?» Jo mere Kunsten — som vi saa det i *Maleriet* — forfines til ublandet Form, desto mere taber Livsværdierne sin Betydning, disse Værdier, som skulde bære de ethiske. Men overfor disse af det Ethiske uberørte, ublandede Formværdier bliver den store Mængde, hvem Kunsten efter Schillers og Wagners Theori skulde paavirke til at naa *Livets* højeste Maal, til en stor Del staaende mere og mere ubegribende.

Digtningens Forminteresse leder den med indre Nødvendighed til at dvæle inderligst ved Skildringen af Livets dybeste Modsætninger, at stige ned i Sjælelivets dunkleste Kroge for at bringe disses æsthetiske Værdier frem for Lyset. Men da den ethiske Værdi, ifølge Kunstens Væsen, i denne maa træde i Baggrunden for de æsthetiske Værdier, da Forminteressen just knytter sig til disse sidste, er det en Selvfølge, at Kunstens interessanteste Opgaver netop bliver at søge mellem de mest komplicerede Karakterer, de problematiske Naturer, der aabner os de dybeste Indblik i de sjælelige Afgrunde. Dette gjælder helt fra den græske Tragedie til Shakespeare, fra Goethe til Dostojewski, fra Ibsen til Zola. Kampen i en forbrydersk Sjæl maa æsthetisk interessere os uendelig meget mere end de trofaste Pligtmenneskers Række, «die zum kleinsten Gedicht keine Gelegenheit giebt». Den forbryderske Macbeth, den liderlige Don Juan er uendelig rigere kunstneriske Motiver end den brave Benjamin Franklin eller et

Pligtmenneske i højeste Stil som Livingstone. Kunsten sporger slet ikke efter sine Heltes Forhold til det ethiske Ideal, — Livets Sædelighedsideal sporger derimod *kun* om dette Forhold og om intet Andet. Forbryderen er for det en Forbryder, kanske meget undskyldelig, meget medlidenhedsvækkende, men dog en Forbryder, eller ialfald en abnorm Syg, hvor forførende skjøn han end er, og hvor mildt den moderne Ethik end vil bedømme ham. Begge Dele er ganske i sin Orden, men Skjønliteraturens Helte lader sig altsaa ikke bruge som Rettesnor for vort ethiske Liv. Den kritiske Refleksion, maa først paany ophæve den umiddelbare æsthetiske Nydelse ved dem og oversætte dem i Livets ethiske Prisma. Altsaa er Kunstnydelsen som saadan ubrugelig som Livets *ethiske Grundkorrektiv*.

Men vil man have fuld Klarhed over dette Punkt, bør man betragte Kunstens Fremstilling af *Kjærlighedsforholdet mellem Mand og Kvinde*, Digtningens store Centralmotiv. Kjønskjærlighedens physiopsychologiske Problem kan af Digteren kun helt løses ved at han ogsaa stiger ned i det Gebet, hvor Problemet først ret tilspidses, i det, Ethiken kalder de brødefulde Elskovsforholde. Interessen ved disse Motivers poetiske Rigdom overvejer for den æsthetiske Nydelse uendelig Sympathien for de brødefrie, ethisk udadlelige Kjærlighedsforhold, som en ældre Tid elskede at skildre («Hermann und Dorothea», Runebergs «Hanna», «Paul et Virginie» o. l.), men som det for vor Tids Digtere, der med skjærpet psychologisk Blik vil skildre Livets dybeste Konflikter, er næsten umulig at afvinde nogen inspirerende Interesse. Men man tør naturligvis ikke derfor sige, at Zolas «Nana» eller Dostojewskis «Raskolnikow» er mindre ægte Kunst end hine milde Digtninge, tvertimod. Det Menneskelige i «Nana» og «Raskolnikow» har fuldt Krav paa vor Sympathi. Men umærkelig gaar saa den berettigede Sympathi for det Menneskelige i brødetyngede Personligheder over paa selve Brøden og dens æsthetisk pikante *Former*. Man stiller dens lysende Skinverden i Modsætning til det ethiske, jævne, «uinteressante», t. Ex. i det trofaste, ægteskabelige Forhold, Pligtmenneskers opofrende Kjærlighed mellem Mand og Hustru, der fra et ethisk Synspunkt er ligesaa ophøjet, som det fra et æsthetisk Synspunkt

er let at give til Pris for Latteren. (Ofte nok er vel Digteren selv, der skulde være det Ophøjedes Talsmand, greben af Sympathi for det Slette, — men derom taler vi som i Begyndelsen af Foredraget nævnt her aldeles ikke). Men af det hele Forhold følger let, at det Lokkende og Glimrende, men falske Skin af frigjort Genialitet hos dem, der har afkastet alle ethiske Baand, bestikker os. I Tanken indrangerer vi os selv heller mellem de interessante, brødefulde «Genier end mellem de tørre og æsthetisk uinteressante «Spidsborgere». Og det saameget mere, som vi dermed ogsaa faar nyde godt af den bekjendte Dobbeltmoral, en løsere, friere Lov for de frigjorte Overmennesker, en anden, strengere Trællemoral for os underlegne Pligtmennesker. Overmennesker og Pligtmennesker! Men hvilke elendige Vanbier viser saa ikke disse geniale Overmennesker sig ofte at være, naar de stilles overfor Livets alvorlige Opgaver! Hvor store bliver ikke da Pligtmenneskene overfor disse Slaver under sine laveste Drifter, ubrugelige til al samfundsfremmende Livsgjerning. De for alle sunde Naturer modbydelige Tilstande, som Opløsningen af Familiebaandet, Samfundets sterkeste Grundpille, i den «frie Kjærlighed» — som ofte nok hverken ejer Frihed eller Kjærlighed — i vor Tid har medført, og deres vitterlige Forbindelse med Indflydelser fra netop den bedste Skjønliteratur, viser vel ikke *direkte* hen paa Kunstens Utilstrækkelighed som absolut Livsværdi, da den beror paa hvad vi ovenfor kaldte en «falsk Anvendelse af god Kunst»; men den peger dog i Retning af denne Utilstrækkelighed, idet den tyder paa, at Kunsten ialfald ikke byder os tilstrækkelige *Garantier* mod farlige og — som vi snart skal se — endog uundgaaelige Misbrug af den uhyre Magt, man tilkjender Kunstens Livsværdier.

3. Kunstens Synsvinkel er vilkaarlig.

Disse Misbrug indtræder dobbelt let, fordi selve den *Synsvinkel*, hvorunder Kunsten anskuer Livet *altid* til en vis Grad er og *maa* være misvisende. Kunstens magnetiske Pol falder ikke sammen med Livets geografiske.

Her er to væsentlige Aberrationer at agte paa. Jeg

tænker først paa den Fare for det ethiske Liv, som kan fremgaa af Digterens ubundne Frihed til at behandle Livet udelukkende ud fra Fantasiens Synsvinkel, paa Digtningens *Vilkaarlighed.*

Medens vi nemlig af den historiske Forfatters Fremstilling af et Faktum fordrer en saavidt mulig alsidig og upartisk Belysning af alle virkende Faktorer, for at være sikre paa et rigtigt Resultat, og medens vi af den filosofiske Forfatters Udredning af en Sandhed fordrer, at den saavidt muligt sees fra *alle* Sider, *skal* Digterens Synspunkt netop være *ensidigt,* fordi det skal tjene til at belyse Gjenstanden skarpt netop fra den Side, Digteren vil fremstille. Mens det af Historieskrivningen fordres, at den skildrede Begivenhed *skal* have fundet Sted, er det for den historiske Digtning nok, at den *kan* have fundet Sted. Men den af Digtningen ensidigt belyste Sandhed fordrer Digtningen *dog* anerkjendt som om den var alsidig belyst. Netop denne Digtningens Frihed gjør den umulig som Livets ethiske Rettesnor. Synsvinkelen er paa Forhaand given og alle andre Synsmaader har Digteren Frihed og Ret til at eliminere eller fremstille gjennem usympathiske Figurer, i hvis Mund han tør lægge Ord, som faar selve Sandheden til at klinge frastødende eller parodisk. Han har saaledes let ved at faa sit Regnestykke til at stemme, idet han tør fordele Lys og Skygge efter Forgodtbefindende mellem de Figurer, der er Bærere af de Ideer, som har hans Sympathi og dem, han vil bekjæmpe, og han vil paa denne Maade altid let kunne stemme os til Fordel for sin Grundbetragtning, selv om vor kjedsommelige ethiske Bevidsthed paa det tydeligste beviser os, at 2×2 er 4, mens Digteren faar til Facit at 2×2 er 5. Det er let at bevise, at Skjønheden har Ret overfor Sandheden, naar man har Lov til ensidig at se Livet ud fra Skjønhedens Synspunkt, men fremstiller Sandheden som en modbydelig Hex. Her ligger Digterens uhyre Ansvar. I store og storttænkende Digteres Haand, i de virkelige Geniers Hænder er Digtningen da et velsignelsesrigt Achillessværd, der baade saarer og læger, men mellem umyndige Poeters vaklende Fingre kan den blive en giftig Stilet, rettet mod Livets dyrebareste Værdier. Og her taler vi endda ikke om de forsumpede Forfattere,

der med fuld Bevidsthed forfusker Værdierne. Men ogsaa de største og ædleste Digternaturer kan her være udsat for Feilsyn og Feiltagelser, fremkaldte af Synsvinkelens Vilkaarlighed.

4. Kunstens Synsvinkel giver et ufuldstændigt Billede af Livet.

Men medens man mod de Misvisninger, der fremkaldes af Synsvinkelens Vilkaarlighed endnu med Rette kan hævde, at de ikke beror paa Kunstens eget Væsen, om de end let fremkaldes ved dens Misbrug og Misforstaaelser, — medens den gode Læser og den samvittighedsfulde d. v. s. virkelig geniale Digter kan holde sig fri for dem, er der en anden Misvisning, som aldeles ikke kan undgaaes, fordi den hænger sammen med selve Kunstens Væsen. Det er, hvad jeg vilde kalde det kunstneriske Billedes af Kunstens Synsvinkel fremkaldte *Ufuldstændighed*. Kunsten fremstiller nok sin Billedverden *klart*, ja med fuldere Tydelighed end den, hvormed selve Livet uden Kunstens Hjælp kan vise os den; men netop derved fortoner selve Livets Milieu sig i nogen Grad falsk. Kunstens Styrke er ogsaa dens Svaghed. Den større Tydelighed maa betales med en ringere Fuldstændighed, og denne *Ufuldstændighed* gjør Kunsten ubrugelig som Livsanskuelsens Udgangspunkt. Hvorfor? Vi har allerede seet, at Kunstverket naar sin store Virkning paa Livet derved, at det fremstiller Gjenstandene i fuld Belysning af Alt, hvad der kan bidrage til at klargjøre deres Væsen, men udelader alt det Irrelevante, der i Livet fordunkler Synet paa Fremstillingens Hovedsag. Digtningen fremstiller saa at sige et Uddrag af Livet *in usum artis*, men ikke Livet selv i hele dets Bredde. I Livet derimod er Intet irrelevant; *der* er *Alt* fra det Mindste til det Største medvirkende til enten at hemme eller befordre Idealets Udvikling i Personligheden. — Medens Trivialiteterne, de tilsyneladende Tilfældigheder, som optager saa stor en Del af vort Liv, ingen Betydning har *for Kunsten*, som derfor udelader dem af sin Fremstilling, har de den allerhøieste Betydning *for Livet*, den store, ethisk opdragende Indflydelse paa vor Karakter, idet

det Triviale opøver os i Taalmodighed under Ærgrelser, Fordragelighed og Kjærlighed i Omgangen med vore Medmennesker, — med ét Ord opøver os til at modarbeide vor Egoisme og rense vor Karakter. Forstaar vi ikke denne Ubetydelighedernes Betydning for vort Liv, vil de derimod kun bidrage til at forarge os og forhærde os i vor Egoisme. Netop her ligger Livets store Schibboleth. Men just denne lysfattige Side af Livet kan og vil Kunsten — og det fra dens Side med fuld Ret — *ikke* fremstille. *Livets store Kunst* er netop *i Modsætning til Digtets Kunst* — at forvandle dette hemmende Stof til Middel og Betingelse for Udviklingen af vor Altruisme. Netop fra denne Livets stille men uendelig svære Kamp maa *den harmoniske Karakter* fremgaa, som Schiller mente at kunne fremkalde ved æsthetiske Nydelser. Det tunge daglige Arbeide har saaledes *hos alle Mennesker* en *ethisk* adlende Værdi for Viljelivets Udvikling, der uden Sammenligning er større end Kunstens. Alene Livet selv, men ingen Kunst kan føre os igjennem denne Skole; derfor kalder vi den ogsaa «Livets Skole».

Kunsten kan saaledes trods al sin Skjønhed ikke være tilstrækkelig til at *erstatte* Virkelighedens ethiske Livsværdier hvor det gjælder at *fremkalde* den harmoniske Karakter.

5. Kunsten er exclusiv aristokratisk.

Men hertil kommer endnu Et.

Vi nævnte, at Livets ethiske Opdragelse vedkommer og maa paavirke *alle* Mennesker.

Men den æsthetiske Opdragelse *kan ikke naa alle Mennesker.*

Kunsten er nemlig af *aristokratisk* Natur og kan ifølge sit Væsen og de Forudsætninger, dens Nydelse kræver, kun paavirke et Faatal, og den vil specielt være lukket og utilgjængelig *netop* for *den* store Del af Menneskeheden, *som allermest behøvede dens Støtte.* Kunsten er hovedsagelig kun en Religion for de Intelligente, de Rige, de Lykkelige, de Friske, — men en Religion maa være tilgjængelig *for Alle*, ellers er den ingen Religion. Overfor dem, hvem Uvidenhed, Armod, Sygdom, Sorg, Alderdom, Svaghed udelukker fra at

kunne nyde Kunsten, staar denne «den æsthetiske Opdragelses» Religion uden alle Resourcer. Den har ingen Hjælp at række de Lidende, og dens vakre Theorier om, at Kunsten skal støtte Pligtfølelsen, at den skal gjøre Livet friere og gladere, disse Kunstnydelsens Egenskaber, der har saa stor Sandhed indenfor deres rette Virkefelt — maa, hvor den kaldes til at virke udenfor dette, klinge som Fraser, ja som Forhaanelser i de Fattiges og Ulykkeliges Øren. At henvise Armoden og Lidelsen, end sige da den syge Samvittighed til Kunstnydelsen som et Værn mod Livets Nød og de deraf følgende Fristelser, er at gjentage hin Fyrstindes Ord, der sagde: «Naar de Fattige ikke har Brød, kan de jo spise Kager». — Det er som at indbyde den Dødssyge til et rigt Middagsbord. Det kan maaske adsprede ham et Øjeblik, men ikke mere. Den Hjælp, Kunsten kan byde Armoden og Lidelsen er mindre end ingen — den er en Forhaanelse.

Denne Kunstens aristokratiske Natur er derhos specielt af *aandsaristokratisk* Art og bliver derved utilgjængelig for end Flere.

Det er umuligt for Kunsten, selv hvor alle de nysnævnte Betingelser er tilstede, at erstatte Virkelighedens dybeste Livsværdier, fordi selv den simpleste Kunstnydelse fordrer visse Egenskaber, som ikke er alle givne. Det er ikke sagt, at den særlige *Begavelse*, de Anlæg i æsthetisk Retning findes, som maa til for at kunne forvandle Kunstnydelsen til en virkelig Værdi for Livet. Musiken fordrer Gehør, Malerinydelsen Farvesans o. s. v. Og Begavelsen maa være tilstede i høj Grad for at føre os op til Kunstnydelsens Højder. Der er mangen musikalsk Aand, der ikke er moden til at nyde Beethovens 9de Symfoni, mangt kunstnerisk Øje, som ikke kan modtage det hele fulde Indtryk af en Whistlers fine Farvekunst. Den store, ja den største Del af Menneskeheden vil kun ufuldkomment kunne naa op til den højere Kunstnydelse for Kunstens egen Skyld og altsaa væsentlig være udelukket fra «den æsthetiske Opdragelses» Resultater. Skjønhedens Religion er det reneste Aandsaristokrati — dette Evangelium har ingen Plads for «de Fattige i Aanden». Og for den, der kommer og banker paa denne Kirkes Port for at finde «Lise for sin syge Sjæl», for den Samvittighedens

Nød, som Kunsten selv har været med til at vække, lyder intet Svar ud fra den tomme lukkede Kirke, kun den trøsteløse Gjenlyd af vor egen Banken fylder Natten omkring os.

6. Konsekvenserne af det absolute æsthetiske Livssyn.

Kunsten er aristokratisk; men Tiden er demokratisk. De der kræver et ubegrænset Hegemoni for Kunsten som den højeste af alle Livsværdier, lærer os alligevel midt i denne Tid, hvis demokratiske Karakters Ret de — som f. Ex. Wagner — paa alle andre Felter erkjender, at dette Aandsaristokrati netop er Vejen til den højeste Fuldkommenhed. Og de mest «frigjorte» Aanders Lære er den, at man netop skal dræbe den Sygdom, som heder Samvittighed og Skyldfølelse som fremmede Indpodninger i vort Væsens Frihed og danse videre som glade og skjønne Hedninger, som Renaissancemennesker, for hvem Skyld og Brøde kun er Myther, eller som Hellener, for hvem de slet ikke er til. Det er den højeste Aandsfrihed. Nok muligt, men — Feilen er blot, at vi er ikke Grækere, vi lever ikke i Renaissancen. Denne Lære har engang i Tidernes Morgen i hele sin forførende Skjønhed været praktiseret hos et naivt og barnligt, lyst og kunstnerisk Folk, for hvem Skjønheden virkelig *var* Religion; men den kunde ikke gjøre Grækerne til et «ethisk brugbart Folk» — og netop *derfor* gik de under, og Renaissancen maatte bevidne, at en Gjenfødelse af det græske *Livssyn* førte Humanisterne ned i Smudset, mens det netop var Renaissance*kunstens* høje ethiske Alvor, der skabte de store *Mesterværker*. Nei — den Lære er vejet af Historien og fundet for let. Skjønhedsreligionen vil aldrig mere kunne opstaa af sin Grav, Reflexionen har dræbt den. Vor Tids æsthetiske «Overmennesker», som i en glad hellenisk Sanserus kan drømme om at skabe en af alle ethiske Baand uhæmmet «fri» Skjønhedstilværelse, har aldrig i sine lune og komfortable Studerkammere kommet i Berørelse med Livets jernhaarde Virkelighed og dens Nød, der spotter alle deres finfine Theoremer. Deres overhedede Hjerner glemmer, at de ethiske Baand, de vil overskjære, netop er *Betingelsen for at de selv overhovedet kan existere*, fordi det

netop er det av disse samme ethiske Baand sammenholdte fornuftige Samfund, som holder de ødelæggende Magter borte fra dem og tolererer deres Klinte og lader den voxe sammen med Hveden, indtil Hostens Tid. Kunde det lykkes dem at faa se dette Samfund ombyttet med et ethisk ubundet Liv, hvad de kalder et Friheds- og Skjønhedsliv, vilde det øjeblikkelig vise sig, at de stod ikke ved det haabede skjønne Maal, men tvertimod lige ved sin Undergang. Thi de vilde øieblikkelig, naar Ethikens Barriere var fjernet, staa midt oppe i den vildeste Kamp mellem aandelig Epikuræisme og sybaritisk Hedonisme paa den ene Side og det uciviliserede kulturfiendtlige Barbaris Anarki paa den anden Side. Og hvem der vilde gaa tilgrunde i den Kamp er ikke tvilsomt. Den Hexesabath, som vilde opstaa, naar de moderne Titaner havde stormet Ethikens og Fornuftens Olymp, har Goethe mesterlig skildret i sin «Walpurgisnacht» og Shakespeare sammenfattet i de syv udødelige Ord: «fair is foul and foul, is fair». Det vilde være Egoismens «bellum omnium contra omnes» — Frihedens og Kulturens Undergang.

7. Kunstens Utilstrækkelighed overfor Livets dybeste Fordring.

Vi nævnte den menneskelige Egoismes «Alles Kamp imod Alle» som Resultat af den absolut æsthetiske Livsanskuelses Herredømme. Her staar vi ved den sidste og dybeste Aabenbarelse af det Begrænsede i Kunstens Livsværdi. Ethiken stanser ved Egoismen som Livets sidste Fiende. Selv om hele Hedonismens Overkultur og alle hine barbariske Magters Ukultur kunde beseires, og selv om da alle Betingelser for en fuldkommen Kunstnydelse for Alle: Intelligents, Talent, Rigdom, Sundhed og ydre Livslykke var tilstede, men under Egoismens Tegn, vilde Kunsten dog ikke kunne frembringe den indre, lykkelige *Fred*, som tilhører den harmoniske Karakter og som skulde være dens dybeste Kjendemerke, fordi den gamle Strid stedse vilde blusse op paany i Menneskets eget Indre. Thi selv om Kunstens Fantasiliv — som Schiller mente — kunde opløse alle Virkelighedens harmoniforstyrrende Modsætninger, endog Modsætningen mellem

Fornuft og Sanselighed, saa maa det erindres, at denne Modsætning ikke er Livets dybeste. Bag den reiser sig en endnu dybere, og fordrer at opløses i Harmoni. Under Livets Kamp mellem Fornuft og Sanselighed skjuler sig den Modsætning, hvori denne Kamp har sin Rod: Modsætningen mellem den guddommelige Fordring, det Altruistiske, og det Jordbundne, det Egoistiske i Menneskeviljen. Denne Menneskeviljens Modsætning mod Gudsviljen i os er det vi Alle føler, hvergang *Samvittigheden* taler i os. Kunsten kunde nok udenfra *berøre* vor Samvittighed; men *den kan ikke stille den til Ro*. Den altruistiske Vilje, der er konform med Gudsviljen, kan Kunsten ikke fremkalde i os, *fordi Kunsten selv er bunden til Sanseverdenen*. Netop denne Egenskab, som gjorde Kunsten til en saa fortræffelig, ja for Livet uundværlig Midler mellem Aandsliv og Sanseliv, gjør den med ubønhørlig logisk Konsekvense ubrugelig som Middel til at hæve os op *over* den Sanseverden, til hvilken den selv er bunden, op i det rene Aandslivs Atmosfære. Det er en Synd mod Kunstens Aand at fordre af den, hvad der helt strider mod dens Væsen.

Til Egoismens Overvindelse har Kunsten saavelsom Videnskaben intet Vaaben. Denne Disharmoniens dybeste Rod i vort eget Væsen kan den ikke exstirpere. — Er Kunstens Billedverden end aldrig saa *skjøn*, og er den Erkjendelse af Livets Væsen, den skaber, endog mere *levende* end den Erkjendelse, Begrebsudviklingen skjænker os af det Evige, saa er den dog kun en *Erkjendelse*. Men gjøre *den menneskelige Egenvilje* konform med Gudsviljen — det kan overhovedet ingen *Erkjendelse*, hverken ethisk eller æsthetisk. Ved Spørgsmaalet om hvorfra denne Viljelivets Fornyelse maa komme staar vi ved den lukkede Dør, foran hvilken Kunstens Himmelstige stanser.

Hvor ligger altsaa Grænsen for Kunstens Livsværdi? Det maa indrømmes, at om den *Erkjendelse*, den æsthetiske Opdragelse gjennem Kunsten skjænker os, end ikke er istand til at forvandle den menneskelige Egenvilje til Altruisme, Gudsvilje, saa er denne Erkjendelse dog en af *Grundbetingelserne*

for Viljens Forvandling. Ved Siden af den religiøse og den ethiske Erkjendelse er den æsthetiske i sin humaniserende Virkning en Livsværdi af den *allerhøjeste* Rang og Betydning, en af Menneskelivets højeste Velsignelser. Det enkelte Menneske *kan* undvære den og dog vandre Lysets Veje; men Menneskesamfundet kan umulig undvære et Samfundslag, der erkjender denne Kunstens Livsværdi, kan ikke undvære et — ogsaa æsthetisk — aandsdannet Samfundslag.

Kunstens Livsværdi og dennes Begrænsning ligger altsaa deri, at den som Carlyle siger er «Livets Vin, men ikke Livets Mad», den er, foruden at være vejledende og humaniserende, tillige begejstrende og stimulerende, men den er intet stoffornyende og livgivende Næringsmiddel. Kunstens Livsværdi, dens uhyre Velgjerning mod Livet er, *at den lærer os at se Livet og forstaa Livet; men den kan ikke lære os at leve Livet* i dette Ords højeste Mening.

Hvem skal da lære os at *leve* Livet?

Vi stanser foran den lukkede Dør. Denne Dør giver ikke efter for Trykket af nogen *Erkjendelse*, men kun for en levende, altbesejrende *Kraft* i Viljen, en ny Livskraft i Dybet af vort Væsen, der staar over al intellektuel eller æsthetisk Erkjendelse. Denne Kraft danner et ganske nyt Fundament baade for Livsbetragtningen og Livsførelsen — danner et Rige, hvor hverken jeg eller nogen anden Æsthetiker har Evne eller Ret til at være Veiviser. Ved Indgangen til dette Rige maa Beatrice indtage Virgils Plads som Fører; thi dette archimediske Punkt udenfor Jorden, fra hvilket man kan bevæge den, denne altbesejrende indre *Kraft*, men «intet Dogme, ingen Theori», er det, vi kalder *Tro*.

En av vore ædleste Digtere har udtalt det, jeg mener:

«Lyksalig den, hvem Tidens Nød har bragt
Den tryggе Glæde og den stille Dvælen
Ved Friheds *Kjerne*, der er dybt nedlagt
Som alle Savns Forligelse *i Sjælen*.
I Tidens Raab, der ryster Templets Hvælv
Og bringer Statens Skranker til at vige,
Han hører Varselsraabet: «Frels *dig selv!*
Vær from og fri i dine Tankers Rige!»
Thi intet Dogma, ingen Theori
Og ingen Helt og heller ingen Tænker
Skal sige mer til Slægten: «Du er fri —
Nu svandt det sidste Tryk af dine Lænker!»
Kun Sandheds*kraften* i en Samfundsaand
Blandt gudopfyldte, frie Individer
Kan løse Verden av de gamle Baand
Og lede Slægten frem mod lyse Tider».

(Welhaven).

ENHVER BLIR SALIG I SIN TRO.

Nutidstanker om missionsarbeidet.

Endnu er der mange som ikke vil indrømme satsens berettigelse, ikke fra nogen side set. Vi behøver ikke at tænke paa den katholske kirkes repræsentanter og tilhængere. Indenfor den evangelisk lutherske kirke gives der nok av dem der principielt kun holder paa én saliggjørende tro. Teoretisk maa derfor fra deres side tilbakevises enhver paastand som staar i strid dermed. Praktisk stiller dog flertallet blandt disse sig helt anderledes. Man kan kalde denne inkonsekvense naiv og støtende. Den virker dog velgjørende. Aller lykkeligst maa dog disse teoretikere føle sig selv, fordi de praktisk ikke holder paa at saa og saa mange tusen kinesere «gaar fortapt» hver dag. Den virkelig vederhæftige anskuelse om en eneste saliggjørende tro — helt gjennemført som religiøs livsanskuelse — maa volde den mest rædselsfulde pine som ethiske mennesker kan føle. Om nogen *virkelig* har den, er et spørsmaal der til syvende og sidst turde vise et negativt svar.

Teoretisk benegtes og bekjæmpes satsen «enhver blir salig i sin tro» væsentlig fra to hold, hinanden fjerne og dog i konklusioner meget ofte like. Det er fra de konservative, orthodokse teologers leir og fra de saakaldte «troende kristnes». Til dem regner jeg ogsaa det overveiende antal av den ungdom der danner de kristelige ungdomsforeninger av alle slags (K. f. u. m. og U. k. k. f., missionsforeningerne, det Kristelige studenterforbund med mange flere). Trods mængden av disse med deres ledere er vidt forskjellig fra de orthodokse og høikirkelige, er der mellem dem en stor og almindelig samstemmighet angaaende det historiske og kulturelle syn paa religionen, specielt paa den kristne. Som ung student erindrer jeg, hvor det virket baade støtende og nærmest dumt da en engelsk eller amerikansk utsending for den Kristelige studen-

termission i et glødende og forøvrig godt foredrag henvendte sig til vor medlidenhet paa denne basis: «Kan I rolig bli hjemme, hvor eders plads ikke vil staa tom, naar I vet at — (og saa det statistiske tal) — saa og saa mange indere og kinesere hver time gaar fortapt?» Og neppe tar jeg feil i den antagelse, at den mere eller mindre ureflekterte fortapelsestanke fremdeles gir et av de sterkeste og virkningsfuldeste motiver til den ellers meget prisværdige og skjønne missionsiver som særpræger vor tids «kristelige ungdom» baade blandt studerende og andre (jeg sir «kristelige ungdom», fordi der nemlig er saa mange flere av dem end de der omsluttes indenfor dette særnavns ramme). At den store mængde av folket forøvrig drives i missionsarbeidet av medlidenhet begrundet i fortapelsestanken, er noget enhver vet.

Resultatet for missionen har hittil været forbausende godt. I det hele og store tat. At vi maa komme bort fra dette og faa renere og sandere motiver, skulde imidlertid synes indlysende. Det burde melde sig som en av hovedopgaverne at virke i den retning for alle som gaar ut til det religiose arbeides gjøremaal med tidens kultursyn og med ansvarsbevidsthet mot den religionshistoriske sandhet. Neppe nogen gren av det religiose arbeide skulde synes at ha større tiltrækningskraft og byde skjønnere opgaver og virke mere ansporende end den vi med ét ord kalder missionen. Men motiver, basis og hensigt spiller her en saa stor rolle, og vil gjøre det endnu mere i fremtiden, at det vil hevne sig, om man for længe trodser den utvikling som saa mægtig har utvidet og klarnet den religiøse og kulturelle horisont. Som denne utviklings overskrift kan passende sættes «*enhver blir salig i sin tro*». Fra de ovennævnte to leire vil det i regelen dømmes som utslag av religiøs indifferentisme eller som likefrem vantro at hævde denne anskuelse. Det ene point «at frelse sjæle» eller at «omvende hedninger og jøder» synes for hine mennesker at utelukke enhver diskussion om missionens mange problemer forøvrig. Ti hovedvegten lægges ensidig paa dette at «frelse», at rive ut av mørke og vildfarelse, at redde fra fortapelse. Gjøres der indvendinger herimot, ja, da er man ikke missionsven, ikke «drevet av den rette aand» — man er selv «aandelig død», og ens bidrag og interesse for-

øvrig for missionen har kun *pekuniært* værd. Ti — hvortil prædike, lide forsagelser og nød som missionær, hvorfor yde penger, dersom det ikke er av iver og nidkjærhet for at frelse sjæle, gjøre de arme hedninger salig? Saadan tænkes og ræsonneres teoretisk. Saadanne argumenter fremføres i missionstaler, spækket med skildringer av de forskjellige hedningefolks elendige tilstand. Alt som følge av den religiøse habitus. Praktisk tar det sig betydelig anderledes ut. Heldigvis! Ti den kristne mission har trods al ensidighet og fanatisk kjæphestryтteri til denne dag været den mægtigste kulturelle og civiliserende faktor blandt nationerne. Det kan i denne forbindelse være tilstrækkelig at henvise til uttalelser fra *Darwin* — og *Sven Hedin*. Ogsaa *Craal* (Holger Rosenberg) bør tages med. Det forbausende er blot at resultaterne er slik som de er, trods al mission hittil væsentlig er motivert av salighetsteorien og fortapelsestanken. Intet viser klarere den kristne religions aandsmagt og frigjørelsesevne. Imidlertid staar den overveiende del av den dannede klasse i samfundet dels fjernt fra, dels likefrem i opposition til missionsarbeidet, maaske mest netop paa grund av, at man har en følelse av, at ens livsanskuelse og kulturbevidsthet er imot den som er ledende i missionskredser. Her bør da ske en kursændring. Fra begge sider. Særlig fra missionskredsenes.

Nutidens teologi har i overensstemmelse med hele tidens tænkning og dannelse mere og mere erkjendt religionens utviklingshistorie. Dermed har den ogsaa aapnet synet for rikdommen i religionens vidunderlige verden. Den ser i de forskjellige religioner avskygninger av den ene og samme aapenbaring av det guddommelige, det eviges gjenspeiling i det menneskelige. Som bekjendt er det speilets beskaffenhet som bestemmer billedets utseende. Utviklingslæren har paa den moderne teologi øvet sin store indflydelse. Til utviklingslærens fortjenester hører ikke mindst dens sterke fremhæven av lovmæssigheten i alt værende og vordende. Derfor ser dens tilhængere paa de forskjellige ikkekristne folkeslag med et andet syn end hine andre. Man anskuer dem ikke som individer som under høitryksarbeide maa reddes fra at gaa fortabt, men som folk der inden sin egen histories ramme er salig i sin tro, d. v. s. *alt efter den*

oprigtighet og hengivenhet hvormed de dyrker den. Men utviklingslæren hævder den sterkeres overlegenhet og levedygtighet over den svakere. Derfor har alt i tilværelsen sin tid. Vi ser med henblik ogsaa paa *religionens verden at for hvert folk kommer en tidens fylde.* Hvorledes og naar, derfor er det umulig at stille op en almengyldig norm. Man kan antyde det ved at si, at saalænge som et folk virkelig «tror», og derfor hengir sig med sin sjæls inderste til sin religion, saa længe det altsaa oploftes av den og er lykkelig ved den, saalænge er der fra én side set, d. v. s. fra den religiøse, ingen større fare paafærde. Ser man paa kristendommens indtræden i den gamle verden og dens utbredelse overhodet, da forstaar man, at utviklingen var moden for den. Det var tidens fylde baade for jødefolket og den græsk-romerske verden. Jødedommen begeistret ikke længere. Den var tor og uthulet. I end høiere grad var det samme tilfælde med den græske gudetro. Neppe noget historisk fak tum er blit saa misforstaat og misbrukt som «tidens fylde». Men dette med tidens fylde har sin lovmæssighet. Og den har været skammelig overset. Ikke mindst i den kristne missions arbeide i Indien og Kina. Der kommer nemlig et moment til: saa længe et folks religion formaar at frembringe og bære dets kultur og hævde den i verden som levedygtig, saa længe bør man være varsom med at være paatrængende i sin iver for at gjøre folk salig. Dette sidst anførte gjælder naturligvis mindre eftersom de respektive folks standpunkt er lavt. Og den beskyldning er falsk og derfor ikke rammende at kristendommen har ødelagt mange naturfolk. Ikke kristendommen. Hellerikke dens kultur, men vrængebilledet av den saakaldte kristne kultur — de raffinerte og «kultiverte» laster. At de virkelige hedningefolk føler sig ulykkelig, at deres religiøse tro og dyrkelse bringer dem liten salighet, turde være alment indrømmet. Derfor er missionen blandt dem neppe et uberettiget indgrep. Spørsmaalet er nemlig, hvorvidt de har egentlig berettigelse til at leve som hedninger. Det er nemlig den kristne religion og kulturmagt som alene gjør dem nyttig i verdensutviklingen — dem og deres land.

Helt anderledes naar vi vender os til de høit utviklede

— hinduerne og buddhisterne i deres forskjellige fremtoninger, og muhammedanerne. For blot at nævne disse. Hadde de av omvendelsesiver glødende missionærer før i tiden hat et dypere og sandere syn paa religionens historie og lovmæssigheten i «tidens fylde», da vilde ikke alene mange sørgelige feilgrep især i Kina været undgaat, men man vilde ha sparet missionen for meget av den haan og motstand som den fremdeles er gjenstand for. Er der nu for tiden mere og mere vaagnet bevissthet om dette blandt de nyere teologer og i store kredser av dannede mennesker for øvrig, saa bør disse paa sin side ogsaa være ærlig og tilstaa, at utviklingslærens livssyn saa langt fra motsir eller bekjæmper den kristne mission, at den tvert om paa det allersterkeste tilskynder til den. Jeg mener at først under evolutionens synspunkt vil der komme den rette skikkelse paa det vi benævner missionen. Ti anerkjendes kristendommen som den religion der staar høiest og er bærer av den høieste kultur og aandsfrihet, da ligger det i sakens natur, at hvor dens frø veires hen, der vil det som det mest levedygtige faa magten. Men ikke ved vold eller forhastet omvendelsesforsøk, end mindre ved at bryte ned hvad folkene endnu virkelig lever paa og er lykkelig ved.

Efter loven om tidens fylde bør der gaaes frem. I mange deler av Kina har man nu gode fingerpek. I Indien ogsaa. Maaske vil den muhammedanske religion ogsaa snart vise sig at være mere utbrukt end almindelig trodd. Derfor mener jeg «den dannede verden» bør vie missionen langt større og mere aktiv interesse end tilfældet er. Den skal ikke fra ensidig antipatisk synspunkt laste missionen. End mindre betjene sig av det letkjøpte argument om de mange penger som gaar til at omvende hedninger og joder. Der er dertil noget forfærdelig flatt i at se ellers normalt begavede mennesker diske op med utregning av prisen pr. døpt hedning. Men den dannede verden bør kritisere, kontrollere og korrigere. Netop fordi missionen faktisk spiller en saadan rolle i tiden. Der er saa megen overdrivelse i missionsarbeidet og propagandaen. Den er væsentlig begrundet i det syn jeg ovenfor har skildret. Derfor trænges at tidens kultur faar sin haand

med ogsaa i dette felt av den rike og vidunderlige religionens verden.

*

Ingen mission synes mig saa sterkt og tydelig at godtgjøre hvad jeg her har anført som jødemissionen. Nutidens jøder frembyr et likesaa sorgelig og trist syn som deres religion viser sig at være et livløst hylster. Samtidig er der neppe noget folk i hvem kristen tro, dannelse og kultur viser en saadan omskapende evne og magt. De er dertil om mulig verdens interessanteste folk, skjønt mindst i tal. Den hele verden maa regne med dem. De viser ogsaa klart at de ikke længer er salig i sin tro. Derfor lever de fortvarende i «tidens fylde». Den kristne verdens opgave overfor dem er ikke at utrydde dem. Det har den længe forsøkt. Forgjæves. Men at bringe dem ind under kristendommens frigjørelse og aandsmagt. Alt i alt maaske tidens største missionsopgave paa grund av den rolle jøderne i virkeligheten spiller.

Peder Christensen.

SLUSKENS DIGTER

Johan Falkberget. [1])

«Der er meget prægtig menneskestof i «slusken», og meget aand gaar tilgrunde i gruberne.

Hvis nogen er i tvil om det, skal han læse Johan Falkbergets bøker og saa før eller efter la sig fortælle den mands livshistorie. Da den kanske ikke er tilgjængelig for alle, vil jeg her meddele, hvad hans forlægger oplyser, og hvad enhver bør vite, som vil læse ham:

«Johan Falkberget er født 1879 i grubefjeldene ved Røros. 8 aar gammel kom han til grubernes haarde slit. Ofte maatte han ut klokken 3 om morgenen og arbeide med sten i alslags veir. Han har kun nytt den tarveligste folkeskoleundervisning som tænkes kan. Men hele tiden var han en ihærdig bokorm og viste tidlig anlæg for litterære sysler. Først da han var næsten 27 aar gammel, kom han for første gang fra grubernes haarde slit og blev redaktør av «Nybrott» i Aalesund. Og aaret efter til Kristiania . . .»

Naar man vet dette, aapner man hans første større fortælling: «Svarte Fjelde» (fra 1906) med en blanding av mistro og spænding: «Hvad kan saadan en grubeslusk byde?»

Med engang tryller han slik jonsokstemning ind i en, at man mot sedvane tilgir tankestrekernes overflod. Man trænger dem for at hvile ut mellem alle disse malende adjektiver. Man maa ha tid til at aapne øiet mot alle jonsoknattens farver i blom og løv og solbrand over vidden, og øret for alle jonsoknattens lyder, fuglekvidder, gjæterlur, kuraut og bjeldeklang. Og gir man sig tid til det, blir det jonsok omkring en, selv om man hører vinterstormen rase utenfor.

I saadan en nat døde Heggeligubben, slegtens ældste. Man deler unge Enas sorg over hans død, og er man ikke altfor sur i sind, tilgir man Ena, at han glemmer sin sorg over bedstefaren i Aases favn.

[1]) Av forf. til artiklerne «Slusk» I og II.

Det var ikke smukt gjort av Ena. Men det er hverken hans skyld eller Falkbergets skyld, at Jonsoknatten, «vaarens brudenat, ungdommens store nat», er den lumreste av alle nætter, farlig for ungt varmt blod omkring jonsokbaalene, dobbelt farlig kanhænde for den, hvis unge sind er tungt av sorg.

Naar man er kommet gjennem jonsoknatten er mennesket i èn fyldt av vemod over de store motsætninger død og elskov, hvis følgesvende sorg og fryd kan ha stevnemøte i et ungt hjerte en jonsoknat. Og kritikeren i en fælder trods enkelte indsigelser den dom: «Grubeslusken er digter.» Hans sanser er aapne for al mystiken i naturen; hans sind er følsomt for menneskenes fryd og smerte og saare længsler. Og sproget! Hvor har vi ikke grund til at skamme os vi, som skrev norske stiler og læste mange bøker i de aar han brugte feisel og minebor i gruberne! Enten skamme os eller ogsaa indrømme: Han har faat noget som kun blir faa git, men som mange skal ha glæde av, eftersom andre faar del i deres gave.

Man følger ham gjerne videre, og henimot slutten av boken finder man en side, som er hvit foroven og forneden; men midt paa siden staar noget, som ogsaa bør staa alene. Ti man har ikke godt av mere paa en side:

«En kvinde med store, aabne øine laa stiv og død paa veikanten. Et litet barn laa ved hendes side. Det sutret en stund. Men saa frøs den lille mund til, og de spinkle fingre med de lange negle stivnet.

Vinternatten var gnistrende kold.

Nordlyset flammet over fjeldene.»

Det var Tina, taterjenten, som Ena møtte oppe i Nordland hvis liv endte saa «Hun hvis sanser hadde drukket sig omtaaget i midnatssolens røde lys. Hun som kun kjendte en glæde — den ophøiede glæde, som undfanges og fødes i vanvittig kjærlighet og som kun kjendte ett had — hadet til mennesket.» Nu leter hun efter Ena for at vise ham hans barn.

Om der var noget i en, som vilde gjøre indvendinger i jonsoknatten, blir man taus her i vinternatten. Ti paa denne side er soning for mange synder baade av kvindens og av digterens. Den dom, man vilde fælde over Ena i jonsoknatten, da han glemte sin sorg hos Aase, og den dom man

vilde fælde over ham en nat i Nordland, da han gjemte Aase hos Tina, den opgir man. Ti livet selv og døden har imens holdt dom tilfulde.

Ena hører ogsaa dødens dom, der han staar ved liket. «I et øieblik leved han igjennem den del av sit liv, som var knyttet til hende. Han holdt dom over hvert ord, han hadde sagt til hende — hvert kys han hadde git hende. Og over hin elskovssvangre nat i fjeldet, De var dømte — og dog ikke!»

Den dom, man fældte over Falkberget, slaar man derimot fast: Han er digter. Paa de mellemliggende sider har han vist, at han fortjener den dom tilfulde.

Det er ikke mange strenge han spiller paa, som rimelig kan være, naar han kun har levet fire aar over jorden. Igrunden er det kun to ting, han skriver om. Det evindelige slit under jorden i de mørke grubegange og erotiken over jorden paa fjeldvidden. Men han skriver om begge ting slik, at vi ikke blir hængende i det utvortes. Vi føler først og fremst, hvordan slitet virker knugende og fortærende paa sindet, hvordan det dræper sjælens evner, og hvordan hatet undfanges og fødes ved overtræthet og sult og ved brutale opsynsmænds og overordnedes raa og hensynsløse fremfærd.

Og vi faar ogsaa se, hvad der findes av fin og sterk og trofast kjærlighet paa hjertebunden hos hans venner.

Jeg føler det som en pligt at dvæle noget mere ved det erotiske moment i Falkbergets bøker for at gjøre god igjen en uret, jeg uten at ville det har gjort i «Slusk» II.

Jeg skrev der, at jeg ikke hadde opdaget noget romantisk i sluskeerotiken. Det er sandt. Men grunden er ikke, at den er blottet for romantik, men at jeg ikke hadde forutsætning til at trænge ind i hjertets skjulte kamre. Hvad jeg skrev om det lidderlige er ogsaa sandt, og det bekræftes av Falkberget. Men da jeg skulde vise aarsaken til dette, har jeg ikke skrevet saadan, at læseren maatte faa den inderlige forstaaelsens sympati med dem ogsaa i deres erotiske utskeielser, saadan som de fortjener det. Det gjør derimot F. Ti han taler om ting, som han kjender tilbunds og om mennesker, som han elsker meget. Man griper sig ofte i den tanke: Hvor det at domme dog er litet klædelig for mennesker!

Med nogle faa ord kan han faa forvandlet vor avsky for et menneske til sympati, og vor dom gaar andetsteds hen til en rigtigere adresse. Der er en væmmelig scene i «Ved den evige Sne», skildret med brutal realisme. En jente, som i fyld forsøker at tvinge Jonse til at favne sig. «Et kadaver . . . en besudlet skjøgekrop var hun. *Et menneske . . . Dræbt av dyr.*» Med disse sidste ord fører F. vor tanke bort fra hende til dem, som gjorde hende slik.

I det følgende vil jeg nævne to egte sluskepar fra Falkbergets bøker. Forat man samtidig skal faa indtryk av hans utvikling i sprogbruken, vil jeg vise de to par saa meget som mulig ved hans egne ord.

I «Urtidsnat» stifter vi bekjendtskap med Nordens Slaasare og Alvildeline, jenten hans, der var rallar av byrd. En nat hadde han i slagsmaal ryddet brakken i Kirivariari, og han og Alvildeline, som gik med hans barn, maatte rømme. Vi møter dem paa norsk side, som de gjennem dyp, bløt sne kjæmper sig fremover mot Fjeldsjøgruben. Trætheten og sulten og barnet, som var halvgaat, tar al kraften fra hende. En rypeskytter kan fortælle dem, at de har to mil igjen, og at sneen blir dypere længere oppe. Nordens Slaasare lar sit raseri faa luft i frygtelige rallareeder, «der som piskesmeld haglet nedover ryggen hendes».

Men saa blev han god igjen. «Han begyndte at klappe hende over haaret med de grove næverne sine. Snella Alvildeline. Lilla vennen. Han skulde ta hende paa ryggen og bære hende. Hun var nu hans eneste og dyreste ven.

Graaten brøt enda striere paa i Alvildeline. Hun bøiet hodet ind mot det ene knæet hans og stridgraat saa den krumme ryg skjalv under sjalet. Det var som ømheten hans overvældet hende helt. Og han som var saa sterk og saa vild . . . Han var den ædleste mand i verden.»

Minsandten er der ikke romantik i dette! Maatte vi ikke i ærbødighet ta hatten av for dem, om vi gik forbi dem! Naar man har truffet dem her, blir man ikke glad i presten, der viet dem i bergstuen en søndagskveld, «viet dem paa syndens og letsindighetens brede landevei», som han sa. Man er ganske enig med Dala-Calle, den anden brudgom: «Ikke

skulde han staa brudgom mer, naar det skulde gaas frem paa sånt der sättet.»

Jeg kunde ha lyst til en liten visit til kolleger her: «Hvilken ret har vi til at holde straffepræken for saadanne stakkars brudepar, saalænge vi ikke har lagt to pinder i kors for at gjøre deres livskaar lysere og bedre, for at hæve dem saa høit, at man med billighet kan kræve aandens seier over kjødet? Prester vil ha meget godt av at læse Falkbergets bøker. Uten nogen præken faar man indprentet: «Heller ikke jeg fordømmer dig.» Ti man faar se indenfor skallet paa mennesker, som man ellers ikke forstaar, og som man derfor vil bedømme feil.

La os bare tænke paa det andet brudepar i bergstuen. Calle og Ellen Bergstujente, som vi først træffer i fortællingen: «Ved den evige sne». Elskovsforholdet blev indledet i en spritrus paa fjeldet en lørdagskveld. F. undlater ikke at fremstille det saa væmmelig som det er. Og dog saa medlidenheten vækkes med engang. Næste morgen stod Elen i bergstuen. «Hun plukket mose og lyng av stakken sin. Og hun hadde *taarer* i øinene.»

Stakkars Elen! Hun fik grund til at græde meget, selvom Calle var trofast: «Han var en renhårig gossa, som inte stak av for sit ansvar. Det anstod sig inte als en rallare at grusemeisere med nagot sånt der fanteri og bedrag.» Men tragisk er deres skjæbne i «Urtidsnat». Efter bryllupet flytter de ind i halvdelen av en stald, som var indredet for dem. Huset var ikke gjildt. Det var ikke lugtefrit heller. «Ongerne blev rød og rindende i øinene av hestelugten.»

Calle slet i gruben og Elen gik i stalden og stelte mat og onger. Men saa gik der skred i Julie Bjelkes ort Calle kom fra det med livet, men frygtelig lemlæstet. «Da Elen fik det at vite sank hun i knæ nede ved glaset. Stakkars liten Toralv, du og litt-søster din blir kanske papalaus no!»

Gutten lo mot hende med blanke øine.

«Mama mi . . . mama mi.»

Nu begynder tragedien. Calle kom tilbake fra bergstaden; men han kom sig ikke ret til rallarmagt att, syntes han.

«En stri tid hadde det været for Elen Bergstujente, mens han var borte. Det knep haardt med mange ting, og saa var

det mindste barnet deres blit kleint. Det visnet bort i kroppen, bare hodet voks og blev saa uhyggelig stort . . . . Hun blev aldrig lei av at gaa og bære den lille. Det var bare slik synd, at den fik saa stort et hode.»

Jeg mindes noget skrækkelig, som het: «Den røde latter» i «Verdens gang» for nogle aar tilbake. Saavidt jeg husker av Andrejew. Det er vel ikke ham F. regner sig mest i slegt med av russiske forfattere Men der er dog meget av den røde latters uhygge i følgende skildring. Samtidig er den et godt eksempel paa Falkbergets realistiske fortællerkunst, slik som den har utviklet sig til mandig kraft fra det kanske noget sentimentale og ikke helt uaffekterte i «Svarte Fjelde».

«I de mørke stormsusende nætter for han op av sengen, smøg frysende ind i klærne og bar ongen for hende. Han smaasprang med den saa engelskskindbuksen slang om læggene, og han sang ordløse sange til den trampende takten med larmende trætøfler. Barnehodet rullet liksom ind i sjælen haus. Lik en forbandelse . . . . . Disse store graa øine, den uldne nakke og den hudløse hake! og disse visne ben! Han for omkring med det i nattens tonge mulm som en misgjerning. Svimmelheten holdt paa at slaa ham i gulvet Og han sjanglet bort paa krakken ved ovnen, hvor han blev sittende og stirre ned for sig. Han stønnet under stor smerte . . Dette elendige livet var ikke til at holde ut Hvad! Krakken voks under ham. Han sprang op. Og det ringte i rustne staalbjelder langt helsiken i vold nede i jorden. En helvedagtig skrammel. Og saa tvert stilt. Sindssvagt stilt. Han blev koldsvet. Han styrtet barhodet paa døren.

Calles avsind blev stadig værre. Gjennem dørglotten kom en knoket haand, som vinket til ham med et blodrodt tørklæde. Og det var nogen som bøiet sig over ham og lo hukrende koldt. Han saa ingen, men stemmen kjendte han. Det var farmor, som hængte sig i en vidje inde i skogen en stormfuld høstnat. Og han begyndte at drive halvnaken omkring utfor væggene i de mørke nætter. Han vidste selv at han var gal.»

Dette er jo forfærdelig. Men det blir vel ikke bedre, naar mandens avsind og barnets idioti slaar sig sammen om at lave uhygge i en til menneskebolig indredet stald.

Nordens Slaasare og Calle var egte rallare, og deres erotik faar præg derav. Men vi møter ogsaa mennesker av finere slag i «Ved den evige Sne» og «Urtidsnat».

Hovedpersoner er Bjarta og Jonse, hvis kjærlighetslængsel er den røde traad i de to bøker. Jonse især blir levende for os og kjær. Falkberget har lagt hele sin sjæl og sandsynligvis ogsaa megen selvoplevelse ind i karakteristiken av grubeslusken, der gaar med den fortærende længsel efter at komme op av gruben.

Med fin psykologi er kjærligheten til Bjarta — sterk og stolt og trofast — fremstillet som den drivende kraft i ham, naar han haaber. Da læser han «*Vore Bergarter*» og glæder sig over livet. Men en anden, den uduelige og hovne kontormand Hagemann fik tak i hende. Og Jonse opgir «Vore Bergarter» og slaar sig istedet paa sprit og hater Hagemann og livet. Ti livet var intet værd uten Bjarta.

Bjarta, hvor kunde du gjøre ham den sorg! Du er dog fin og ren trods dit hete blod. Vi kan ikke bli vond paa dig heller, men kun paa Hagemann, som vi hater med Jonses hat. Selv om du sveg ham, for hvem du var sat til fald eller opreisning. Du fik ogsaa sone for din synd ved lange tiders længsel efter ham, som eiet dit hjerte. Vi horer dig tilslut rope hans navn. Aa, Jonse! Denne gang maa du ikke la hende rope forgjæves. Vi vet, hvor hun elsker dig. Og nu har hun lidt nok, likesom du selv. Vi ønsker eder tillykke!

Jeg haaber, at dette utdrag av Falkbergets bøker vil gi bedre forstaaelse av sluskeerotiken. Naar den fremstilles for os med hans kjendskap, gripes vi av medfølelse. Vi forstaar, at den kan ikke være anderledes end den er, før meget arbeide er gjort med dem og for dem.

Om selve grubelivet vil jeg ikke skrive meget Det gaar ikke an at lave plukfisk av det. Men læs hans bøker! — især «Ved den evige Sne» og «Urtidsnat»! Man vil ikke fortryde det.

Der blev polemik her i staden mellem den konsoliderte og socialistiske avis, da «Urtidsnat» kom ut. Den socialistiske skrev, at boken var et agitationsskrift. Den konsoliderte protesterte energisk. Boken maatte bedømmes litterært. Til Falkbergets ros maa vi gi den konsoliderte mest ret. Det er

en digter, som har skrevet ogsaa om dette og med like stor kunst som om deres kjærlighetsliv. Men det virker meget, meget mere end den kraftigste agitation fra demagoger. Fordi det er skrevet av en, som selv har følt trætheten og sulten, som har ført kamp med væggedyr i søvnløse nætter, som har kjendt den store rædsel ved grubeulykker, som har set kamerater bli slitt istykker av maskiner, og de efterlattes vanvittige sorg. Derfor blir den ogsaa egte den følelse, som griper en ved læsningen. Og forhaabentlig gaar det, som en har skrevet: Av denne følelse fødes den sociale vilje.

Engang følte jeg uvilje mot Falkberget. Det var da han i «Socialdemokraten» hadde skrevet: «En nat for Norge». Det begynder med et referat fra en anden avis: «Ballet paa slottet igaaraftes blev en smuk og stilfuld fest. Allerede før kl. 8 o. s. v. — Ballet avblæstes kl. 1.»

Saa staar der en enslig nattens stjerne og under den:

«Arbeidet ved Botnebalio graastensverk var inat meget anstrengende.

Allerede kl. 6 igaaraftes rykket Markus Nikodemus ut til stenknuseriet sammen med kameraterne sine . . . De blev mottat av slavehøvdingen Sintstad.

1 stenvogn lastet Markus Nikodemus sammen med grepa arbeidskar Peder Olsen. 1 lervogn lastet han sammen med staurtrøt mand Ole Pedersen» o. s. v., alt, som kan foregaa en nat ved Botnebolio graastensverk . . .

«Arbeidet avblæstes til en stunds hvil klokken 1.»

Først tænkte jeg, at her var en ond djævel faret i F. Men uviljen fortog sig litt efter litt. Og det gik saadan for sig. Jeg tænkte mig, at dette hadde staat f. eks. i «Morgenbladet» og at balgjesterne, nævnte og unævnte dagen efter ved morgenkaffen skulde nyde nattens begivenheter omigjen. Om de da i umiddelbar forbindelse med festreferatet hadde faat natrapport fra Botnebolio gruber, kunde det gi tanker til eftertanke. Der blev litet av dans paa bonede gulve, om ikke Markus Nikodemus og Peder Olsen og kamerater bøiet ryggen og lot svetten sile.

Da hadde jeg kun det at indvende, at det ikke naadde de rette læsere, men kun dem, hos hvem misfornøielsen og hatet vilde økes. Men det er vel tvilsomt, om «Morgen-

bladet» vilde gi plass for saadant. Og da faar de skrive, hvor de faar rum, og tale hvor de faar tilhørere de, som har faat den opgave at vække samfundets sociale samvittighet. Det er ikke alle, som vil lytte til saadanne solosangere, og de vil litet utrette saalænge de synger solo. For at bli hørt maa de akkompagneres av et tusindstemt kor, hvis sang ikke er smuk egentlig og en vellyd for øret, men nærmest en blanding av skrik og hæse brøl, de forurettedes og undertryktes symfonikoncert.

Endelig har de faat en solosanger, som mange vil lytte til med glæde, og hvis røst vil høres over hele landet. For over 50 aar siden var det én, som begyndte at synge om bonden, saa hele landet lyttet til de ukjendte toner med forundring. Nu er han død. Idag har alle flag i Norges land vaiet paa halv stang. Ti hele folket sørger over sangeren med det varme hjerte, over digteren, som *vilde* noget.

Men nu har én begyndt at synge om arbeiderne, ukjendte toner. Han fortjener, at vi lytter. Ti han er ogsaa én, som *vil* noget, og har et varmt hjerte. Det er sagt, at han er ungdommens digter. Ialfald gjør ungdommen bedre i at læse hans bøker end meget av det makverk, som skrives av saadanne, som vil være digtere, men ikke er det. Falkberget har faat digterevnen i vuggegave. Han har ikke mistet den i gruberne. Der har den faat en malmfuld klang.

Mange har talt hans sak hos dem, som har med stipendier at gjøre. Jeg tillater mig ogsaa at gjøre det. Han har kun to strenge at spille paa. Dem spiller han med virtuositet. Desuten skriver han saa vakkert, saa gripende vakkert ofte om mor. Lad ham faa komme ut og faa et par strenge til paa sit instrument — for hans skyld og for deres skyld, som han elsker og som han vil kjæmpe for. Saa vil han bringe meget prægtig menneskestof for dagens lys.

Jeg kan ikke la være at tænke, at der er en høiere mening i, at en mand blir puttet ned i gruberne med en saadan vuggegave. Først ser det meningsløst ut. Men til vuggegaven maatte han ha de mange aars erfaring om den haarde livskamp i gruberne for efterpaa at kunne skrive med den myndighet, som selvoplevelsen og kjærligheten og kaldet fra oven alene kan gi.

LEGENDE AV LONGFELLOW.

Oversat av *Sophie Bonnevie.*

Munken tyst i bønnen dvæler
og paa cellens stengulv knæler — —
med et brudt og bøiet hjerte
tolker han sin angers smerte,
ber at Gud vil naadig løse
selvets lænker og utøse
kjærligheten i hans aand,
bryte alle mørkets baand —
saa han sender bønnebud,
helt alene med sin Gud.

Middagstimen stunder til —
da med ett en lysning mild
ser han underbart fremvælde,
fylde helt den trange celle
med sin klarhet — for hans øie
staar han selv, den evighøie,
den velsignede Guds søn,
svøpt i lysets klædning skjøn.

Ei korsfæstet, pint og plaget,
ei av helvedangsten naget,
ei med blodbestænkte hænder
han sin mester ser og kjender,
men som Han i Judæ stæder
vandrer om og ømt helbreder
halt og døv og blind og lam
og borttager syndens skam.

Munkens blik ved synet hænger,
himmelsk fryd ham gjennemtrænger,

mens i ærefrygt han knæler
for den høie gjæst som dvæler
i hans celle arm og tom. — —
Aa hvad er jeg, at du kom,
aa hvad er jeg — saa han tænker —
at du slik en gunst mig skjænker,
hvad har fra din himmelpragt
til mit ringe bo dig bragt?

Men som jubleu høiest bruser
og hans hjerte søtt beruser,
velkjendt støi for øret klinger,
klosterklokken ringer, ringer,
mere lydt end nogensinde —
middagstimens stund er inde.
Det er just ved denne klokkes
sterke klang at folket flokkes
foran klosterportens buer.
Alle de som sulten truer,
halte, fattige og blinde
her i nøden hjælp kan finde,
klostret fylder alle spand,
den som deler ut er *han*.
Han hvem hellig fryd besjæler,
han som for sin mester knæler,
helt fortapt i salig skuen —
Mægtig stiger andagtsluen,
han sig ganske selv forglemmer,
indtil klokkens lyd ham skræmmer.
Angst og tvil ham gjennembæver,
ak, hvad er det Herren kræver —
skal han her i glansen dvæle
eller gaverne fordele
og den høie gjæst forsømme,
gaa fra helligdommens alter
til den usle flok i pjalter?
Hvordan vil saa Herren dømme,
vil saa synet fra ham svinde,
aldrig mere veien finde. — —

Tys — en stemme i hans indre
hvisker: «Lad dig ikke hindre
i at følge pligtens bud,
for det andet sørger Gud.»

Røsten til sig selv ham bringer,
op fra cellens gulv han springer,
retter end en gang sit øie
fuld av længsel mot den høie
himmelgjæst og kraften henter,
gaar saa ut til dem som venter.

Gjennem klosterporten stirrer
øine hvori angsten dirrer,
aasyn hvori savn sig maler
og om livets rædsel taler,
med et uttryk pint og jaget,
fostret under sjelenaget
hos de arme som maa høre
mangen lyd av lukte døre,
og av skridt som stolt og fri
haster deres nød forbi.
Ja, som tit med bleke læber
drikker den foragt som dræper!
Men idag, hvor tykkes dem
klostret lik et himmelhjem,
brødet, vinen som blir sendt
lik et hellig sakrament. —
Munkens bøn sig opad hæver,
og hans sjel i medynk bæver
over arme brødres smerte,
medens røsten i hans hjerte
hvisker: «Hvad du gjør for disse
mine-mindste smaa tilvisse
evig skal tilregnes dig,
som om det var gjort for mig.»

Gjort for mig! Han staar beskjæmmet.
Var hans herre, arm og fremmed,
i en tiggers usle klæde,
kommet til ham — var han rede?
Hadde han sig villet bøie,
se i Ham den guddomshøie?
Eller vilde han med spot
lyttet til hans bøn — og gaat?

Saa samvittigheten maner,
han sit hjertes svakhet aner,
fuld av uro — men nu maa
skyndsomt han til cellen gaa.
Hvad er *det* — hvor luften skinner!
Som et lyshav glansen rinder,
hyller klostrets mure ind
i et overjordisk skin.

Men paa cellens tærskel stanser
munken brat, han sine sanser
neppe tror — hans høie mester
end hans ringe bolig gjæster.
Underfuldt! Den lange hele
time vilde Herren dvæle,
siden han til klostrets port
fra Hans nærhet kaldtes bort.
Aa hvor Han er tro mot venner!
Munkens hjerte i ham brænder,
dypt han nu det ord forstaar,
som fra Herrens mund utgaar:
«Ven, om du var her forblevet
vilde du mig bort ha drevet.»

PRIKKEN, SOM MAA STAA!

Fru Elna Eckløf stod i barneværelsevinduet paa Lunnegaard og nikket til sin mand, som gik over gaardspladsen ned i stalden. Han vilde ride ut en tur.

Hun kunde ikke følge ham nu, som hun pleiet; for paa armen holdt hun en 6 ukers liten pike, som det var vanskelig at gaa fra.

Hun stod og tænkte paa, hvad de netop hadde snakket om, Arne og hun: enten Lillen skulde døpes eller ei. Arne vilde det helst for familiens skyld. Selv hadde han været tilstede ved en barnedaab bare en eneste gang — som fadder — og da hadde meget av det presten sa budt ham mægtig imot. Han hadde vært gla, det ikke var *hans* barn der blev læst slik over! Men nu — ja, det var ikke saa liketil at komme utenom som han hadde tænkt. Det var familien, vennerne, stilling, anseelse, opinion. Et udøpt barn! Nei, han tilstod ærlig, han hadde ikke mot paa det — -- men han vilde ikke ha den største stemmen; han overlot det til hende. Hun fik avgjøre det — — og saa, ja, saa hadde han svunget sig paa hælen, bedt hende tænke alvorlig over det — han trodde nok det var rettest for barnet ogsaa — og saa var han gaat.

Fru Elna smilte.

Det var første gang, hun hadde set Arne rømme. Blev da *alle* mennesker feige, naar det gjaldt at ta særstandpunkt i noe kirkelig? Spottere styrtet til alteret, naar de fandt den kvinde de elsket og vilde leve sammen med — en stund ialfald — fritænkere bar sine barn over daaben. Og naar de døde! Ja, da kom presten og salmerne og bibelen til dem paa gravbakken allesammen; der blev gjort liten forskjel paa en spotter og en profet.

I døden blir alle like, het det.

Fru Elna smilte igjen.

Var det bevis for *kristendommens* magt dette? Aanei.

Familie, venner, stilling, anseelse, hadde Arne sagt. Og han hadde nok truffet det. — Og nu skulde da Arne og hun knytte sig ind i denne feige kjeden og av frygt for menneskene bære Lillen til kirken — — nei – aanei, hun var for strid nu: de trodde jo paa Gud. Hovedsaken var klar. Og de 2, 3 punktene i ritualet, som Arne var saa forarget over, de kunde vel ikke være saa farlige, naar de fik staa uforandret i rækker av aar. Kanske Arne hadde hørt litt feil ogsaa.

Selv hadde hun ikke nogen idé om hele ritualet; i kirken hjemme døpte de altid barna, naar menigheten var gaat.

Hun tok Lillen varmt ind til sig: men det var da rigtig vakkert, at de smaa barna blev baaret ind i kirken og velsignet av Gud! Og det var jo en meget høitidelig maate at indvie deres navn paa.

Ved middagsbordet sa hun oprømt til sin mand:

«Du Arne, jeg glæder mig rigtig jeg!»

«Hva til da Elna?»

«Til daaben!» — Hun saa godt, han følte sig lettet.

Det blev bestemt, at tante Lise, ugift og 60 aar skulde bære Lillen. Men selv vilde hun følge hende til kirken og gi hende mat ute i sakristiet, saa hun var sikker paa, at hun vilde sove trygt under hele akten og ikke forstyrre hverken hendes eller menighetens andagt.

*

Saa leverte hun den sovende kniplingsbylten til tante Lise og satte sig selv ved siden av Arne nede i kirken.

Hun kvak, da de spilte daabssalmen og 4 alvorlige, sortklædte kvinder kom ind med 4 lange florbylter paa armen. I midten stod tante Lise med Lillen — kjendelig fra de andre bylter kun paa slegtskniplingerne. «Herregud,» — hun smilte til Arne med taarer i øinene. Men Arne merket det vist ikke; han saa saa høitidelig ut, som hun aldrig hadde set ham -- aaja, det var naturligvis det, at han var *far* — far til den lille kniplingsbylten deroppe! Hun fik slik lyst til at hviske ham i øret, ganske sagte og uskyldig: far! — Men nei; hun bet sig i læben; nu fik hun sandelig sætte sig til at høre efter, hvad det var for noe, han stod og læste op for

Lillen, provsten Holst, — det kunde godt være meget vakkert for alt, hvad hun visste.

Men saa fort som det gik da!

Hun strakte sig ivrig frem for at høre bedre. Arne gjorde en grimace. Han hadde sittet og glædet sig over, at Elna ikke hørte efter. Han følte sig litt brostholden der han sat; det vilde ærgre ham, hvis hun merket det. Han besluttet sig til at ta det hele jovialt og let.

Elna lyttet og lyttet — men nei. — Ivrig bøiet hun sig op mot Arne: Hvad er det, han siger?

«Jeg vet ikke jeg, du — men naar bare Lillen hører det saa; det er jo hende det gjælder.»

Elna smilte; krummet haanden om øret og bøidde sig langt frem: nu *vilde* hun høre.

Og hun hørte. Ganske tydelig hørte hun nu provsten si:

For at altsaa dette barn, som er undfanget i synd og født i misgjerning, maa se — —

Mere hørte hun ikke. Blodet bruste til hodet; hun reiste sig halvt . . . .

Men Arne hadde været forberedt paa dette. Han tok hende over haanden og hvisket: beherske dig Elna! Jeg sa dig jo, at det var en komedie . . .

Hun pustet dypt. Ja, hun fik jo sitte stille. Men det skulde bli sisste gang, de fik lov at si slikt over *hendes* barn.

Hun fik høre efter hele tiden nu; kanske der var endda mer.

— — Men hun kunde ikke bare høre. Hendes stemning løp altid tilbake til de ordene, som hun hadde følt det som blodskam at faa læst over sin kjærlighets dyreste eie — hun hørte dem om og om igjen, ... hun fulgte med i daabsakten en stund, men det brøt atter og atter op inde i hende, og hun syntes det var bare for Arnes skyld, at hun ikke gik op og tok sit barn, og midt for næsen paa provsten og menigheten bar det ut av kirken.

— — Det eneste hun fandt hvile i, var fadervor — —.

*

Da de kom hjem, sprang Elna like op paa barneværelset. Arne fulgte hende. Lillen laa vaaken paa sengen sin og saa

med store blaa øine. Hænderne grep og grep i luften; imellem gav hun et lite grynt.

Elna la sig paa knæ ved sengen og tok om hende med begge arme. Der var noe alvorlig, næsten høitidelig over hende.

«Lillen — nei, Luise Marie — herved tilbakekalder jeg det, provsten Holst sa om os, dine forældre, i kirken idag. Og jeg er din mor, har baade undfanget og født dig; saa jeg maa vel vite det bedre: du er undfanget i den høieste kjærlighet og født i den høieste smerte og lykke; det vet Gud — og daaben behøver ikke vaske rent hverken dit kjøt eller din samvittighet; det vet jeg, din mor.»

Hun tok barnet op og kysset det. Arne stod stille og saa paa. Aldrig hadde han set saa megen sjæl i en bevægelse; aldrig slik en følelse i et kys.

Elna rakte Lillen mot ham: «Kys hende du ogsaa Arne; vi eier hende jo sammen.»

— — — — —

«Du Arne jeg er saa glad, at hun sov, saa ikke engang lyden av de forfærdelige ordene har naadd hende.»

«Aanei, det ser ikke ut som hun har tat skade av dem! Det er næsten værre med dig da.»

Hun sa længe ikke noget.

«Vet du, hvad som forundrer mig, ja, er mig ubegripelig: at dette siges over hvert menneske i hver kirke, hver søndag i hele landet; at folk kan høre — — —»

«Nei, snille dig, det er jo det, de ikke kan! Du saa da selv, hvor du maatte stræve idag — og endda har du ikke hørt halvparten.»

«Nei, Gudskelov for det — men jeg mener det alvorlig Arne — folk maa da ialfald *vite*, at slikt siges?»

«Ja, én skulde tro det. Men du visste det f. eks. ikke!»

Hun blev litt rød.

«Nei, det var skam av mig. Men kirken og presten — én skulde jo ha litt garanti — de vet det da vel.»

«Kirken og presten de to er en institution i staten de Elna.»

«Ja, men derfor kan de vel tænke!»

«Ja, jeg tror nok de tænker ogsaa, du — jeg tror de tænker for meget og handler for litet.»

«Ja, det er vist rigtig det, Arne! — — — nu angrer jeg paa, at jeg allikevel ikke tog Lillen idag og bar hende ut av kirken.»

Arne lo. I et glimt saa han tante Lises tomme arme, provstens øine og Elna seierstolt med Lillen paa armen gjennem hele menigheten ut av kirken.

Han maatte fortælle, hvad han lo av, og hun lo med — og angret end mere, hun ikke hadde gjort det — skjønt hun var nok modigere nu hun stod her og snakket. —

«Ja, men næste gang Arne!»

«Næste gang døper vi simpelthen ikke barnet, hvis daabsritualet da ikke blir rettet inden den tid — jeg tror det er en heldigere maate at demonstrere paa.»

«Ja, du har ret. Det er meget heldigere. Saa er vi enige om det.

«Du!»

«Naa?»

«Det er det, jeg ikke kan faa ut av mit hode, at er det vor pligt at tænke, saa er det *presternes* først og fremst!»

«Ja — a— men presterne har avlagt ed de.»

«Til hvem?»

«Til staten.»

«Men *før* de avla ed da?

Og staten. Hva' vil det si?

Bestaar ikke den ogsaa av enkelte individer, som pligter baade at tænke og handle?»

«Jo, Elna min, men dette er dypsindige og indviklede saker. Jeg faar si, som en landslærer sa' til en gut, som spurte, hvad et punktum var for noe: du skal ikke spørre om saa høie og hellige ting, gutten min,» sa han — «det er en prik, det er en prik, la den bare staa!»

De lo begge. Han tok hende om livet og svinget hende rundt: «kanske det ikke var saa dumt, om vi gik ned og tok mot gjæsterne vore nu?»

* * *

Klokken var blit 12. Oppe paa værelset stod Arne bøiet over Lillens seng; Elna forstod der hun gik og ryddet, at nu tænkte ogsaa han paa det, som hun hadde tænkt paa i hele dag. Og hun gik hen til ham. Saa tok de Lillen sovende op av vuggen. Og der skalv en bøn igjennem dem begge, at de maatte faa være hendes rene forældre ogsaa for Guds aasyn — at Gud vilde velsigne uten at plette.

Og forældrenes gudsret vandt over kirkens tale.

* * *

Men prikken staar endda!

Grethe Elmar.

Religion og ritual om livstilblivelsen.

Jeg har faat lov av redaktionen til at si nogen ord om det spørsmaal, Grethe Elmar reiser. Og saa faar jeg prøve at gjøre det, skjønt jeg er bange for at den tørre mandlige betragtning vil ta sig daarlig ut efter en skildring saa fyldt av sitrende kvindelig følsomhet.

Først om forstaaelsen av ordene «undfanget i synd og født i misgjerning». Disse ord skriver sig som bekjendt fra den 51de salme, hvis første del gjengir en alvorlig bodsstemning. Vi har bedt denne salme i alvorlige og vigtige timer i vort liv, fordi vi fandt, at den sa, hvad vi ønskede at si og bar vor anger frem for den levende Gud bedre end vi selv kunde gjøre. Men naar vi beder denne salme, da *tænker vi ikke paa at vore forældre har syndet i det øieblik vi blev til.* Vi tænker overhovedet ikke paa dem men paa os selv og ønsker at bekjende vort eget væsens radikale syndighet.

Jeg kan heller ikke tro, at *forfatteren* har tænkt paa sine forældres forening i sjælelig og legemlig hengivelse. Det lar sig ikke forene med den grundanskuelse som gaar gjennem det gamle testamente og som vi har gjengit enfoldig og praktisk i nogle salmelinjer, som den ældre slægt vil mindes fra «mødres kirkegang» (indgangskoner):

«Se børn er Herrens gave
Og livets frugt en løn.»

Hvis den 51de salme skulde staa i strid med denne grundanskuelse vilde den være tegn paa en sjælelig tilstand. som man undertiden finder andre steder, men mig bekjendt ikke i den israelitiske literatur, ikke engang i prædikerens boks bitre, skeptiske pessimisme.

Derimot er det ikke frit for at der i visse perioder av *kirkens* historie er dukket op en asketisk fordømmelse av livstilblivelsen. Man kan nævne Tertullian, kunde ogsaa nævne visse andre av senere datum. Tertullian er en glødende sjæl, men som saa mange andre hete naturer en avgjort realist, ikke engang fri for materialisme. Han mener at Gud muligens har krop, hvad under da om han ogsaa opfatter synden kropslig?

Allikevel har han havt indflydelse paa Augustins ulike finere aand og gjennem ham paa middelalder og nutid. Det asketiske syn paa disse ting har fra den dekadente gamle verden og navnlig fra den yderlig dekadente puniske verden ædt sig ind i kristendommen. Kristus selv kunde aldrig tænkt noget sligt end sige sagt det, og Paulus for den sags skyld ikke heller. Men naar det gamle salmeord er kommet ind i vort *daabsritual*, saa skal det gi uttryk for den rettroende lære om *arvesynden*. Denne rettroende lære om arvesynden er vistnok fremmed for salmens forfatter, men naar vi har ritualet for os, maa vi tænke paa *den mening, ritualforfatteren har lagt i ordene.*

Den rettroende lære om arvesynden forsøker fremforalt at forklare, hvorledes mennesket, allerede ved sit komme til verden er *belastet med skyld*. Det er ogsaa hovedtanken i det stykke av daapsritualet hvor de paaklagede ord findes. Der er tale om hvordan et saadant, fra fødselen *skyldigt* menneskebarn kan faa *ret og adgang* til Guds naade. Der er tale om, hvorledes den *skyldige* kan faa en *god samvittighets pakt* med Gud.

Tilsvarende hertil er hovedtanken i den rettroende arvesyndslære ikke menneskets arvelige belastning med syndig lyst, men den fatale omstændighet at *Adams synd tilregnes ham uten videre*. Han er en Adamit, følgelig regner Gud ham som om han hadde staat i Paradis og latt sig daare av orm og kvinde, saaledes som Adam gjorde. Ganske vist

regner man saa ogsaa med den omstændighet at mennesket har arvet visse daarlige anlæg. Men ogsaa dette kommer av at han er *Adamit*, ikke av at han er *mors gut*.

Hele tyngden ligger paa *Adams skyld* paa den ene side og paa *Kristi lydighet* paa den anden. De andre synder og dyder i verden er bare smaating mot de to avgjørende begivenheter, syndefald og retfærdiggjørelse. Derfor er de gamle ortodokse som skrev ritualet, meget forbausede over at læse Grethe Elmars artikel. I sin himmelske idealisme har de ingen ide om denne tids realistiske tankegang. Jeg vil ikke sige, at de selv er uskyldige som engle, men jeg vil sige at deres theorier er utenfor al tanke om parringsakten. Ti naar de tænker paa sit livs tilblivelse, saa siger de med katekismen: «Jeg tror at Gud har skapt mig med alle andre skapninger». Selvfølgelig vidste de ogsaa, at der vilde far og mor til, men det la de ingen vegt paa, heller ikke naar de hørte daapsritualet om arvesynden.

Men — ganske vist tænker *vi* anderledes. Hos os blander sig allehaande realistiske forestillinger ind og vi *forstaar derfor overhovedet ikke det gamle ritual længer*, vi kan ikke forstaa det. Vi kan ikke for, at der er kommen en ny mening i sætningerne, en ny aand i ordene. Ord er overhovedet aldrig selvlydende, likesom de først faar sin klang i øret, saa faar de først sin mening i sjælen. Og her maa jeg sluttelig samstemme med Grethe Elmar i at ordene *for os* har faat en realistisk, nærgaaende klang som vi ikke holder av. Vi hører ikke den gamle arveskyldsteori ut av dem men noget andet. Det har endog hændt at uægtefødte børns mødre med sønderknuselse har taget ordet til sig og at fædre som opfoder sine børn under byfogdens tugt og formaning har beklaget sig over at man «skjæmte dem ut» ved saadanne vendinger.

Nu kan det vel heller ikke negtes at disse ord har særlig let for at misforstaaes ved barnedaap. Vi har jo set, hvordan den realistiske tankegang har spoleret det gamle deilige vielsesritual for mange, fordi realismen i literaturen hadde git ordene en ny klang.

Det er derfor ikke urimeligt at det samme sker med daapsritualet og at det derfor maa ændres. Det lider

ogsaa av mange andre feil, er for tungt og langt og uhaandterligt.

Men vi prester er her forholdsvis lidet skikkede til at gaa foran med ændringer. Vi staar i et eiendommeligt forhold til kirkens gamle nedarvede former, et forhold som kan betegnes ved ordet loyalitet. Loyal er maaske et koldt ord. Men vi mener dermed følgende: Et kirkesamfunds enhet og sammenhæng gir sig tilkjende i fælles formler. Fælles formler kan ikke opstaa uten man retter sig efter hverandre. Og da formel overleveret fra fædrene ogsaa gir sammenhæng med de henfarne slægter og alders hævds vegt, retter vi os gjerne efter fædrenes overlevering.

Til loyaliteten kommer ogsaa pieteten. Mange av os kan mindes disse formler fra vi var barn, vi har hørt far sige dem, derfor er det os en overvindelse at slippe dem. Vi har jo ogsaa selv brugt dem aar efter aar, levet os ind i dem og tænkt vort ved dem. Selv ved den formel som Grethe Elmar oprøres ved, lar der sig tænkes adskilligt. For eksempel det, at ikke alle barn vi døper, er bleven til i den høieste kjærlighet og i den høieste lykke. Desværre, vi realistiske mennesker kjender jo ogsaa til at slægtsarven ikke altid er den bedste. Og som theologer kjender vi de mange nuancer i ordets betydning, saa ingen enkelt mening tar veiret fra os.

Men det forstaar sig, vi ønsker at de formler som brukes skal blive forstaat. Vi ønsker ikke at kirkens sprog skal kunne smakes paa av lystne munde eller falde sammen med asketiske dekadenttanker. Vi ønsker heller ikke at fru Elna Eckløf skal maatte døpe barnet om igjen naar hun kommer hjem. Vi vilde derimot meget gjerne at hun skulde kjende noget av den store tryghet ved at vite sit barn i samfund med de hellige, som vel «er av Adams arme kuld» men dog vidunderlig hjulpne ved Jesus Kristus.

Forsaavidt tror jeg nok at daapsritualet kunde trænge eftersyn. Men med saadanne ting maa vi være taalmodige og erindre de mange, for hvem enhver ændring er helligbrøde.

Nu kan det godt være, at den konservative holdning likeoverfor ritualet som jeg har beskrevet, er en prestesvakhet. Det kan godt være, at tiden er længere kommen i saa maate

end vi aner. I vort kirkelige liv har der saa mange gange pludselig reist sig kastevinde og pludselig skeet ændringer at vi ikke skal blive forbauset, om vi ogsaa her en vakker dag har ændringen over os uten synderlig forbud. Saameget mer taknemlig maa vi da være dem som varsler og skynder paa os for vor langsomhet. De er desværre kun faa, vi hører meget mer fra dem som synes vi er forfærdelig radikale slig som vi er.

Og saa tilslut om selve saken: Modersindets inderste følelse av mennesketilblivelsens hellighet er rigtig. Bibelens forfattere anskuer heller ikke livstilblivelsen som synd. Synd er tvertom livsødelæggelsen, pessimismen, dekadensen, «vantroen og fortvilelsen». Og vor tid, som selv er dypt saaret av pessimisme og mismot over livet, har ret til at kræve ly for livsspiren hos religionen. Jeg har ikke just lyst til at ta saa robust paa tingen som oberst Roosevelt pleier gjøre. Men i den retning han peker gaar religionens reaktion mot tidens pessimisme. Vi mænd tar kanske efter vor art litt for grovt paa tingen, derfor har jeg bare ønsket at si nogle forklarende ord fra kirken og mandfolkene. Mødrene faar føre den sak videre — «der trænges nogen med bløte hænder».

Jens Gleditsch.

HUSANDAGT, IKKE OPBYGGELSER!

Engang hørte jeg en anset prest si: Hvis ikke Guds ord prækes for *meget* her i landet, saa prækes det ialfald ikke for *litet*. — Han hadde da foruten sin søndagsprækeu holdt fire «opbyggelser» i den uke. Naar man nøiere tænker over dette, kommer det spørsmaal op i en: om vi ikke lider av *religiøs overmættelse* her i landet?

Den «nye arbeidsdag» — hvor er det blit av den i det kristelige rike? — *Arbeidere* kræver for at kunne yde ordentlig gjerning sund kost og regelmæssig liv. De kan ikke gaa paa natrangel og i middagsselskaper. Efter en god middag er man en slet arbeider. En uke med megen selskabelighet er en slet arbeidsuke. — Og er der ikke for megen selskabelighet i det kristelige? Jeg mener: er der ikke kommet ind den skjæve opfatning, at selve det kristelige arbeide for en stor del bestaar i at sætte tillivs mest mulig næring? Og blir man ikke paa den maate overmæt av ord?

Det er ihvertfald forskrækkelig hvor «møterne» griper om sig. I Danmark har man i *folkeoplysningens* tjeneste faat istand et vældig apparat av folkelige foredrag og der er snart like saa mange foredragsholdere der som der er emissærer hos os. Men nu roper samvittigheten op i de ansvarsbeviste: folk faar slappe muskler av al denne aandelige æting.

Men mon vi ikke hos os kunde stille nøiagtig den samme samvittighetsprøve i den kristelige opbyggelses interesse?

Hvad menes der da med arbeide i motsætning til nydelse, hvad er det for muskler som forsømmes? Arbeidet er to slags: det for andre (ikke bare for hedningerne) og det paa sig selv. Her vil jeg ikke tale om, at der er bygder som gir mange hundreder til missionen og har 10—15 kvindeforeninger for den, men hvor der ikke findes den ringeste sans for at skaffe bygden en sykepleie f. eks. Tributen til missionen gir samvittigheterne avlad for alle andre ideelle

krav. Sammen med dette eksempel kunde der høre mangen en overveielse av det ydre arbeide i Guds rike.

Men her var det bare en liten ting om det indre arbeide jeg vilde peke paa. Om kvelden trækker folk i stasen og gaar paa opbyggelse. Med ansigtet i den rette positur og søndagshjertet i brystet. Der borte hører de et godt ord og angrer sine overtrædelser og misgjerninger — føler sig som et lem i den lille salige flok. Uten at det *river* synderlig i dem. Det er jo saa *smukt* av dem selv det at gaa til opbyggelse.

Istedetfor at de værsgo skulde sittet i sine buseruller og sine skindbukser, sine budeieklær og vaskeskjørt, tjenerfolk og husbondsfolk sammen og hørt Guds ord, *de sammen alene!* De skulde høre den «søde» evangeliets tale i den dragt, hvori de hadde gaat og vært vrange og uvørne, og sammen med dem — netop dem! — som de hadde været uvørne og mundhissige mot, tjenere med tjenere, — mand, hustru og barn — husbondsfolk og undergivne! Saa kunde kanske talen bli litt andet end «søt»! Slik som den blir naar man kan stikke sig væk i søndagspussens maske og komme paa bænk med en «bror» eller «søster» fra en ganske anden grænd, — og agere fælt hellige og pene sammen med dem.

Dette mener jeg gir saltet kraft og stiver musklerne: at sitte side om side, ansigt til ansigt med den man like nu var lei mot, og saa høre *hans* tale som taler med myndighet og sender det rensende salt ind i det sind, som hadde tænkt at faa stikke sig væk med sin ukjærlighet.

Vil da ikke enhvers egen sviende erfaring si, at dette er sandt? Saa sandt at man til sine tider kan ville fly fra kveldsandagten som fra en dom? (Mens man med glæde og næsten med lethet vilde fløiet paa en opbyggelse!) Det er nemlig lettere at be Gud om tilgivelse, naar den man har saaret ikke sitter ved ens side, men er langt borte.

Dette var én side av husandagten. Saltets side. Men der er ogsaa en anden, kjærlighetens, sambaandets.

«Syng naar du alene gaar,
syng naar fler skal sammen bindes»

staar der som motto i Seips. En kveldssang hver eneste sluttet dag, en arbeidssang hvert gry — det gjør uendelig

meget for det samliv, det samvirke som menneskene skal ha for sig mellem morgenens og kveldens samlingsstunder. Og saa et litet enkelt fadervor, — nogle fattige likefremme ord til ham som vaaker (men ikke de *mange* ord som hedningerne bruker; i de mange ord blir bønnen borte), og kanske et eneste enkelt sted i testamentet — er dette mere end en husfar kan greie, selv uten talegaver, uten emissæraspirationer, uten at ville gi sig ut for at være hellig fremfor andre? Andagtsboken, mon ikke den kun bør brukes, hvor alene voksne, modne og *vaakne* mennesker samler sig om kveldsangen? En som har arbeidet sin dag sovner aandelig straks noget gudelig *læses* om kvelden. Det er høist tilladelig at være helt igjennem træt, naar den stille stund om kvelden kommer. Gud ser vist ikke paa de liturgiske former. Lad mig minde om gamle fru Heidenreich paa Studenterhjemmet, som træt av alt dagens slit lukket øinene saa snart hun kom til hvile paa sin sovesofa, og da bare sa til sin fortrolige i Himmelen: «Ja mellem os faar det bli ved det gamle!» Det er det lille *personlige* ord det kommer an paa. Saadan en personlig samling av alle i huset for den himmelske fars aasyn — om saa kun et øieblik — hvor vilde det ikke binde sammen, og hvor vilde det styrke ærligheten og sandheten i det religiøse liv!

Istedetfor at tro paa alle disse «møter», skulde man si som saa: at kan ikke hvert menneske, hver familie leve sit *eget* liv og selv finde veien til arbeide og liv, saa er det bare at ødelægge hele arbeidstrangen og ernæringsdriften, det at stoppe folk med deilig møtemat. Hvad som ikke har rot i familielivet kan ikke redde samfundet. Heller ikke kirken.

Derfor staar der livskrav bak den sats: Ikke opbyggelse, men husandagt. *Eivind Berggrav-Jensen.*

Efterskrift. Siden ovenstaaende blev skrevet engang ivaar har Drammens indremission paa et kredsmøte talt et saa flammende ord om alt møtevæsenet, at der vel kan bli brand noget hvert sted. Naar kredsformanden der kunde gaa saa vidt som til at foreslaa bedehusene simpelthen *stængt* for en tid, saa forstaar man at det kun er den drivende fortvilelse over livets hensygnen, som kan bevæge ham til en saa modig og utfordrende appel. I referaterne har jeg ikke

set nogen hentydning til husandagtens værd i den kristelige samfundsorganisme, og jeg lar derfor min tanke her slutte sig som et positivt forslag til den aapne erkjendelse av kræftskaden. De mænd som talte i Drammen burde ha en tak for den uforfærdede sandhetskjærlige aand, som bar deres møte, og som i høieste grad maa øke respekten for indremissionen som en alt andet end selvbehagelig, selvinddulmende institution.

E. B.-J.

Redaktionen mottar følgende tidsskrifter:

Norske.

Samtiden (Gerh. Gran). Ti hefter à 4 ark.
Syn og Segn (Olav Midttun). Ti hefter à 3 ark.
Maal og Minne (Magnus Olsen).
Kringsjaa (Martha Steinsvik). Hver fjortende dag.
Værn (Edv. Eriksen og Lexow Bræck). Ti hefter à 1 ark.
Naturen (Bergens Museum. J. Holmboe). Tolv hefter à 2 ark.
Norsk teologisk tidsskrift (L. Brun, S. Michelet). 4 hefter à 6 ark.
Norsk Skoletidende (Lærere i Hamar). Hver uke 1 ark 4°.
Nylænde (Gina Krog). 1 ark hver maanet.
For Folke- og Børneboksamlinger (Karl Fischer og Nordahl Rolfsen). Ca. 2 ark hvert kvartal.
Husmoderen (Marie Jørstad). Hver uke 1 ark 4°.

Svenske.

Ord och Bild, Illustreret (Karl Wåhlin). 12 hefter à 3 ark.
Det nya Sverige (Adrian Molin). 8 hefter à 4 ark.
Kristendomen och vår tid (O. Lewan m. fl.). 12 hefter, ca. 3 ark.
Bibelforskaren (Erik Stave). 6 hefter à 5 ark.
Psyke (Sidney Alrutz). 4 hefter à 2 ark.
Verdandi (Pædagogisk tidsskrift).
Sveriges Väl (Teodor och Cecilia Bååth-Holmberg). 12. s. 4° pr. uke.

Danske.

Tilskueren (Poul Levin). 12 hefter à 6 ark.
Gads danske Magasin. 12 hefter à 4 ark.
Dansk theologisk tiddsskrift.
Høiskolebladet (Helge Skovmand). Hver uke.
Maanedsblad for den danske folkekirke (H. Ostenfeld). Hver maanet 1 ark.

†

VIGGO ULLMANN.

Det er en enkelt begivenhet i amtmand Ullmanns liv jeg vil gjenkalde i erindringen.

Ved det første frisindede kirkelige møte i oktober 1908 holdt Ullmann foredrag om de reformer vor statskirke trænger. Jeg er ikke sikker paa om det var sidste gang han optraadte offentlig; men jeg antar det. Kort efter fik han permission, for aldrig mere at tiltræde sit embede.

Foredraget var mig tildels en skuffelse. Ullmanns foredrag var jo bekjendt. Jeg hadde ogsaa selv hørt ham ved folkehøiskolemøtet i Seljord 1900, og faat et sterkt indtryk av hvilken magt der laa i hans foredrag. Hans foredrag ved det frisindede møte var der liten magt i. I mit stille sind syntes jeg han gjerne kunde lagt noget mere arbeide og kraft i det. Jeg visste ikke, at hans kraft var brutt.

Men én ting glædet mig, og overrasket mig tillike: foredraget var en klar og bestemt bekjendelse til den kristne tro som vi alle er døbt paa. Det burde vist ikke overrasket mig. Jeg hadde jo læst hans «Haandbog i verdenshistorien», hvis første linjer jo ogsaa er en saa fuldtonende skjøn kristen troesbekjendelse som den sjelden høres: «Verdenshistorien er skildringen af, hvorledes menneskene under Guds styrelse har hævet sig stadig højere og højere, aandelig, moralsk og intellektuelt. Historiens midtpunkt er Jesus Kristus. Menneskeslægten opdrages til ham, og han sætter for den de store formaal for menneske- og samfundsliv, som det er menneskenes opgave her paa jorden stadig at

komme nærmere. Alle disse formaal samler han i det ene: Vær fuldkomne som eders fader i himlen er fuldkommen.»

Jeg visste jo ogsaa, at han hadde været under tiltale fordi han privat hadde feiret den hellige nadver med sin familie[1]), og det vilde vist ingen ha gjort uten bestemt og avgjort tro paa den bibelske Jesus.

Imidlertid: vi er i vort land saa litet vant til at en politiker og ikke-geistlig embedsmand som ikke er pietist, offentlig avlægger en bestemt kristelig bekjendelse, at det overrasket mig at høre Ullmann gjøre det. Det overrasket mig end mere, at hans bekjendelse tydelig var rettet mot de forsøk som en viss modern teologi har gjort paa at beskjære den kristne tro for væsentlige led. Det var nok en overraskelse for nogen og hver, og det var ikke frit for at den faldt flere noksaa tungt for brystet. Alle visste jo, at det skede ikke i trangsynt iver hverken for ortodox renlærighet eller for pietistisk fromhet. Alle visste, at det var en baade i politisk og kirkelig henseende til det ytterste liberal mand som talte, og talte ut av en høi dannelses syn og et bevæget livs erfaring. Det gav respekt, og respekten vilde været endnu større, om han hadde magtet at føre sine tanker frem med den kraft han engang raadet over.

Man vilde dog utvilsomt ta feil, om man opfattet ham slik, at han vilde forkjætre og bryte av ethvert kirkelig samfund og enhver forhandling med dem som her stod anderledes. Han vilde netop det motsatte. Han vilde ikke at man skulde hævde den kristne tro ved verdslige magtmidler. Men man skulde la begge retninger — den gammeltroende og den moderne — leve fredelig side om side inden samme folkekirke. Det han hævdet, var dette: De som tror paa den Jesus Kristus som blev undfanget av den Helligaand, født av jomfru Maria — opstod tredje dag fra de døde, opfor til himmels osv. kan umulig opbygges ved en forkyndelse, som fremstiller en Jesus Kristus der var Josefs søn og hvis legeme er smuldret i graven. At forlange det er at forlange det

[1]) At han derfor blev sat under tiltale er nærmest en skandale, likesom det er en ære for den norske Høiesteret at den enstemmig frikjendte ham, skjønt flertallet ansaa hans handlemaate for *formelt* strafbar.

umulige. For her er to slags tro paa Jesus, som er saa himmelvidt forskjellige, at det som opbygger den ene, er til forargelse for den anden. Derfor maa de to retninger faa samle sig hver om sin døbefont og prækestol og alterbord. Man maa ha en valgmenighetslov som dertil gir den nødvendige frihet.

At han her hadde ret, tør alle ved nærmere eftertanke maatte indrømme ham. Føler ikke de moderne det selv, naar de hører de gammeltroende præke?

Det var her som altid frisindets og den kristelige taalsomhets sak Ullmann talte ut fra sit bestemt kristelige stade.

Det var formentlig det sisste ord han talte offentlig. Det var en vakker slutning. Vi maatte nok ønske, at alle vore offentlige mænd kunde slutte sit virke med saa avgjort og bestemt i kristelig frisind at bekjende troen paa Jesus Kristus, den korsfæstede og gjenopstandne jomfrusøn.

Thv. Klaveness.

AV RELIGIONENS NATURHISTORIE.

Naar det kommer til stykket, saa er der kanske ikke noget saa interessant som *religion*. Det beror for en del paa at religionen hænger sammen med det ukjendte, det dulgte. Likesom det ukjendte land ved polerne drager forskerne, saaledes drages vi i religionen av den store hemmelighet, som ligger bagenfor verden og omfatter den. Denne hemmelighet, Gud, kan ikke utforskes ved nogen videnskabelig undersøkelse. Dersom vi ikke hadde en anden evne til vishet i vor sjæl end videnskabelig undersøkelse, saa var religion utelukket.

Men om end religionens indhold ikke kan blotlægges ved videnskabelig forskning, saa kan dog religionens væsen som et moment i menneskenaturen og menneskelivet være gjenstand for undersøkelse. Og det er av overordentlig interesse, at dette sker, baade for os kristne, som ønsker at forsvare vor religion, og for ikkekristne, fordi de ønsker at kjende menneskenaturen.

Den moderne videnskab behandler ikke religion med foragt. Den erkjender, at man i religionen staar overfor et fænomen av største betydning og interesse. Og den gjør fænomenet til gjenstand for undersøkelser, for at fastslaa, hvad religion fra antropologisk eller psykologisk synspunkt er, hvad den beror paa.

Naar jeg i denne artikel behandler religionens natur, saa maa man selvfølgelig ikke forveksle det med f. eks. «kristendommens væsen». Vi maa foreløbig ikke tænke paa nogen enkelt positiv religion, men paa det træk i menneskenaturen som gjør at religion kan eksistere og at den normalt maa eksistere.

Vi er skapt til religion.

Et faktum angaaende religion, og et faktum av stor betydning, kan nu betragtes som almindelig anerkjendt. Det er, at *alle* folk, som vi kjender, har religion, om end ofte av meget lav og ufuldkommen art.

Der er av og til kommet frem meddelelser fra reisende om folk, hos hvem de ikke kunde opdage nogen religiøs forestilling; men jeg tror, det kan siges, at ved nærmere undersøkelse har det vist sig, at meddelelsen ikke holder stik. Jeg læste nylig om et tilfælde, hvor en forsker spurgte hos en vild stamme: «Har I tro paa nogen guddommelig overnaturlig magt?» — «Nei» blev der svaret. Siden kom det for dagen, at de ikke hadde sagt sandt, fordi de var bange, deres religion skulle bli spottet av europæerne.

Allerede dette store og overvældende faktum, at religionen viser sig at være noget alment menneskelig er skikket til at gjøre et uudslettelig indtryk paa ethvert ærligt og fordomsfrit menneske. Ja jeg vil si, at den, der ikke ved religionshistorien — trods alt det lave og ufuldkomne den maa berette om — bringes til at nære en oprigtig ærbødighet for religionens kjendsgjerning og specielt for kristendommen, han lider av en vanførhet i sit indre liv, som bør gjøre ham betænkelig.

Jeg har brugt uttrykkene «religion», «det religiøse», uten at jeg hittil har git nogen nøiagtigere bestemmelse av hvad der menes med uttrykkene. En eller anden kunde ville si: «Først og fremst maa begrepet nøiagtig defineres». Det er ikke tilfældet. Man har ret til i en omtale av en almindelig kjendt ting praktisk at gaa ut fra, at navnet forstaaes. Men la mig her ta op det spørsmaal: Hvad er religion? Den metode, som det ligger nærmest at benytte, er vel at gjennemgaa de forskjellige religioner vi kjender, eller ialfald de vigtigste, og utdrage det, som er fælles og som altsaa maa antages at være væsentlig.

Naturligvis kan jeg af flere grunde ikke i min artikel gaa i enkeltheter, kun skissere resultater.

Det er klart, at undersøkelsen vil ta et særligt hensyn til de mere utviklede religioner, idet den ikke lar sig nøie alene med et matematisk gjennemsnit, men ogsaa uvilkaarlig søker en norm, et ideal.

Nogen vil maaske si: «Hvorfor ikke uten videre ta kristendommen og lægge den til grund for undersøkelsen av, hvad religion er?»

Det kunde ganske vist gaa an og være virksomt like-

overfor kristne og andre, som paa forhaand deler min mening, at kristendommen er den sande religion.

Men vi vil netop *ikke* støtte os til forhaands religiøse meninger. Vi søker et resultat av forskning, som kan være overbevisende for alle paa samme maate som at alle kan overbevises om elektricitetens love og virkninger. Et resultat, som kan være overbevisende baade for den kristne og for den ikkekristne, ja ogsaa for den vantro.

Vor vishet om at kristendommen er den *sande*, den absolute religion, beror paa *tro*, ikke paa viden, hvormeget der end kan anføres for den mening, at kristendommen er sandheten, og hvor almindelig antat det end med rette er. En av de mest ansete ledere inden den moderne teologi i Tyskland, *Ernst Troeltsch* mener, at man av religionshistorien vil kunne bevise, at kristendommen er den absolute religion, altsaa at kristendommens absolute sandhet er et religionshistorisk, det vil si et videnskapeligt resultat. Deri tar han vist feil. Man kan ikke komme til dette resultat uten ved *tro*.

Jeg synes, det maa være av interesse for kristne at tænke over, hvad man kan vite om religionens natur.

Spørsmaalet om religionernes *sandhet* maa holdes utenfor, naar det er religionens *natur*, som skal utforskes. Spørsmaalet om religionens *sandhet* kan ikke avgjøres videnskapelig.

I hvert fald er det et andet spørsmaal som her beskjæftiger os, nemlig undersøkelsen av religionens natur. Derimot er der selvfølgelig intet i veien for, at undersøkelsen tar utgangspunkt i en bestemt religion. Og da byder kristendommen den store fordel, at den er *kjendt*. Den ligger belyst for undersøkelse. Religionsfilosofen *William James* tar sit forskningsmateriale først og fremst fra Kristendommen. *Wilhelm Wundt* gaar nærmest ut fra grækernes og dernæst fra germanernes religion. Andre fra de vilde folkeslags religion, idet de, men sikkert med urette, mener at finde religionens væsen fortrinsvis tydelig i dens *laveste* former.

Vi møter her en vanskelighet, nemlig at bestemme grænsen, hvor der virkelig begynder religion. Jeg for min del mener, at man skal strække grænsen meget vidt bagover og medta ogsaa de laveste former, dyrkelse av fetischer, av besjælede

naturgjenstande, endog med indblanding av magiske forestillinger og troldom.

Vistnok er magi og troldom ikke religion. Der maa skjelnes. Men der kan være religion *forbundet* med det magiske paa de lave trin av menneskeliv. Saasnart der begyndte at leves menneskeliv paa jorden, saa begyndte ogsaa religion. Nogen vil maaske spørge: «Var heller ikke Neandertalmennesket uten religion?» Nei, ialfald ikke uten det religiøse anlæg. Men selvfølgelig er vi her indtil videre utenfor forskningens grænser.

Et vigtigt krav til undersøkelsen er at der skjelnes mellem mythe og religion. Vistnok er de, især paa visse trin, sammenflettet og kan ikke *skilles;* men der kan dog og maa *skjelnes*. Man vil gjøre uret, om man uten videre vil identificere folkenes *myther* og deres *religion*. I et folkeliv, som er overgroet med tildels lave mythiske forestillinger, kan der findes ædel religion med tro paa guden, som har skapt himmelen og jorden og styrer alt. I flerguderiets vrimmel er der kanske som oftest en mere eller mindre latent monotheisme, mere eller mindre bevist tro ikke blot paa én Gud, men paa Gud. Og der er ogsaa ansette forskere, som har ment, at flerguderiet, saaledes som vi kjender det, ikke er det oprindelige, men en utartning. Jeg minder her om følgende uttalelse av *Augustin:* «Den samme ting, som vi nu kalder kristendom, var ogsaa hos de gamle, ja har været fra menneskeslægtens begyndelse.» Disse dristige ord kan jo misforstaaes; men man forstaar ogsaa let, hvad der egentlig menes. Maaske *Ernst Naville* har ret, naar han siger: «en forglemt monotheisme slumrer i de mange former av avgudsdyrkelsen». Men evident bevis mangler.

Jeg har tidligere sagt, at religionens almindelighet kan siges at staa fast som et videnskabeligt resultat. Et andet resultat, som den nyere religionsvidenskab kan siges at være enig om, er at det religiøse er en egen bevisthetstilstand, eller skal jeg heller si en egen sjælefunktion, ved siden av f. eks. videnskabelig erkjendelse, moralsk følelse, æstetisk nydelse. Men det vil jo si at forskningen erkjender menneskets religiøse *natur*. *G. Brinton* siger: «Menneskets religiøsitet er en del av dets sjælelige liv. I menneskesjælens

natur og love ligger alle religioners kilder»[1]). Det er netop *natur*, som kan være gjenstand for videnskabelig behandling av almengyldig art. Dersom ikke religionen hadde sin naturside og sin naturhistorie, vilde den ikke kunne være gjenstand for almindelig forskning.

Selvfølgelig mener jeg ikke, at ethvert menneske er positiv religiøs, ikke at der hos hvert menneske er religiøs hengivelse. Det beror paa en *personlig avgjørelse*. Men der er i menneskenaturen betingelser for en saadan personlig avgjørelse. *Det religiøse er for ethvert menneske en normal livsfunktion.* Vantroen er en gaade.

Naar *Proudhomme* forundrede sig over, at man paa bunden av alle ting finder religion, saa var der i virkeligheten ikke nogen grund til forundring. Tvertimot er det ganske naturligt. Det stemmer med utforskningen av menneskenaturen. I hvert fald gjælder det for det menneskelige hjerte, at der findes religion paa bunden av det. Og naar en anden franskmand har uttalt de ord: «Den sidste avgjørende kamp mellem partierne vil bli utkjæmpet paa det religiøse omraade», saa er intet rimeligere end det.

Selv den, der *vil* kaste fra sig det religiøse og *vil* være irreligiøs merker ved leilighet, at det falder vanskelig at bli kvit det religiøse. En norsk kristen talte engang fortrolig med en kamerat, som var blit «fritænker». «Hvor godt du har det, som kan tro!» brast det ut av ham, og taarerne kom ham i øinene. Var der ikke religion i disse taarer?

Hvorav kommer det, at det er saa vanskelig at bli kvit det religiøse? — Det kommer av, at det naturlige anlæg trykker og driver. Det er som med en der har anlæg for musik. Anlægget trykker og driver. Der er kun den forskjel, at det religiøse er noget almenmenneskeligt likesom f. eks. det erotiske.

Det er en gammel erkjendelse dette at det religiøse er noget almenmenneskeligt. Jeg minder om de merkelige ord av *Cicero* i hans skrift: De natura deorum: «*Det forstaaes med nødvendighet, at der er guder til, eftersom vi har iboende eller snarere medfødte tanker om dem*».

[1]) «Religions of primitive peoples» side 30.

Men det er den nyere teologi og religionsvidenskap, som har klargjort det og slaat det fast. *Schleiermachers* navn maa her nævnes i første række. Kun at han ikke bestemt nok har hævdet *troen* som det særlige religiøse organ[1]).

Vi har hittil set religionens *almindelighet,* dernæst at det religiøse er en *særlig bevisthetsfunktion.* Jeg gaar over til en nærmere omtale av denne særlige religiøse tilstand efter det, som er iagttat hos mennesker i religiøs funktion.

De to spørsmaal vi vil stille er: Med hvilke *forestillinger* og *følelser* viser religionen sig forbundet? Dernæst: Hvilken *trang* hos mennesket imøtekommer den?

Altsaa først: Med hvilke forestillinger eller «tanker» viser religionen sig forbundet? Mange vil besvare det spørsmaal: «Hvad er religion?» saaledes: «Religion er et menneskes forhold til Gud». «Gudstanken er det centrale og væsentlige i religionen». «Gudstanken hører til menneskets natur, den er os medfødt». Nu ja, praktisk talt er det vist ikke nogen stor feil at si: «Religion er gudsforhold». Heller ikke ved at si: «Gudstanken er os medfødt».

Men den religionsvidenskabelige forskning vil vel foreløbig heller nøie sig med at si: Den forestilling, som nødvendig følger med den religiøse sjæletilstand er forestillingen om aander, usynlige væsener, forestillingen om «høiere magter», som kan hjælpe i nød, og som vil hjælpe; magter, som vil menneskene vel, ialfald nogle mennesker, og som vil, at de skal være gode. Vistnok er dette etiske element i religionen paa tidligere trin av menneskeslægtens liv svagt og uklart, ja i meget høi grad. Men det er der, og ikke blot i de religioner, man *kalder* «etiske».

Religionens fulde kraft og herlighet viser sig dog først i jødedommen og særlig i kristendommen, hvor det religiose menneske i fuld klarhet og kraft oplever livssamfundet med den høiere usynlige verden, med *Gud* i Kristus.

Jeg antager ellers, at al religion ogsaa den laveste, ogsaa i «naturreligionerne», igrunden beror paa en *oplevelse* av noget, der religiøst griper. Man kan ikke læse den unge japaner *Kanzo Uchimuras* interessante bekjendelser uten at faa et

[1]) Sammenlign mit skrift: «Tro», en psykologisk skisse.

stærkt indtryk av, at en vis religiøs oplevelse er mulig i hedenskabet, om den end er forkrøblet og moralsk svag.

I sin bog: Hvorledes jeg blev en kristen» fortæller han, at han, mens han endnu var hedning, en aftenstund gik til et tempel for den Gud, som særlig var egnens skytsgud. «I nogen avstand», siger han, «fra det hellige speil, der fremstillede guddommens usynlige nærværelse, kastet jeg mig ned og bad like saa oprigtig og hjertelig, som jeg nogensinde senere har bedt til min kristne Gud».

Det er dog først i kristendommen, at vi klart og fuldt oplever Gud, den ene sande Gud, idet vi oplever samfundet med ham i *Jesus Kristus*, Sønnen.

Men kan nu den forskende videnskab ogsaa *forklare* denne oplevelse av den høiere verden? forklare oplevelsen psykologisk? Der er flere nyere videnskabsmænd paa religionens omraade, som her paaberaaber sig det «*underbevisste*» i menneskesjælen. Den psykologiske forskning erkjender tilværelsen av sjæleliv, som ligger under «bevisstthetens tærskel». Jeg erindrer, at Herbart f. eks. taler om det og Høffding.

I hverdagslivet vrimler det av eksempler paa underbevisst sjælevirksomhet. Jeg kommer f. eks. til at tænke: «Hvor er det nu jeg har seet det menneske før engang?» Jeg studerer intenst, men nei det vil ikke komme. Saa sætter jeg mig til at gjennemgaa et regnskap, addere, subtrahere. Da pludselig kommer det: Det var jo i Hamar det og det aar. Aabenbart hadde der, mens jeg tænkte paa ganske andre ting, foregaat en virksomhet nede i sjælens kjelder, og saa — pludselig — kommer det op: Hamar.

William James siger med rette i sin bog «Religiøse erfaringer»: «Det underbevisste selv er i vore dage en anerkjendt psykologisk størrelse». Og han bekjender sig aapent til den mening, at dette underbevisste, videnskabelig set, er tilknytningspunktet for vor oplevelse av den høiere verden og av Gud. Jeg er meget tilbøielig til den antagelse, at William James og hans meningsfæller her er inde paa en rigtig vei. Troen, det religiøse sjæleorgan, ligger efter min mening under alt andet i sjælen og har sine rødder nede i det mystiske sjæledyb. Paa den anden side maa det ind-

rømmes, at den nævnte hypotese ikke har fast videnskabelig grund under sig, endnu ikke ialfald.

Men det er klart, at det religiøse kan utforskes og dets eksistens konstateres, selv om man endnu ikke kan sikkert bestemme dets kilde og oprindelse.

Naturligvis *ved jeg som kristen* god besked om kilden og oprindelsen, det vil sige om den hellige aands gjerning. Men her er tale om undersøkelser og resultater, som kan være indlysende og bindende for alle.

Det som gav anledning til denne lille digression om hvorledes den religiøse oplevelse kan opstaa i sjælen var spørsmaalet om hvilke *forestillinger* der efter religionens naturhistorie er forbundet med den. Jeg gaar nu over til tvillingspørsmaalet: Hvilke *følelser* er forbundet med religionen?

Jeg deler ikke den i nyere tid meget utbredte mening, at følelsen bør betegnes som religionens sæde. Ingen følelse, heller ikke den moralske følelse, samvittigheten er brugbar til at bringe den *vishet*, som er saa væsentlig i religionen. Undtagen man utvider følelsens og samvittighetens begrep til ogsaa at indbefatte dette vidunderlige i vort sjæleliv, at vi kan komme til en *umiddelbar* absolut vishet i personlige og religiøse spørsmaal.

Jeg foretrækker at kalde det «*tro*», saaledes som Jesus og efter ham det nye testamente gjennemgaaende gjør. Det er vist en feil i den psykologiske og specielt den religionspsykologiske videnskab, at *troen* ikke har faat en bestemtere, klarere plads i sjælelivet. Praktisk, i livet, indtar jo troen, evnen til at tro, en herskerstilling, hvorfor da ikke ogsaa teoretisk gi den sin høie plads?

Men det er vist, at ogsaa følelserne spiller en stor rolle i religionen.

Hvilke følelser?

Her møter vi det gamle ord: «Timor fecit deos». «Det er *frygt*, som har frembragt guder».

Ganske vist spiller frygten en rolle ved religionens oprindelse. Det *er* efter første indtryk noget fiendtlig ved tilværelsen. Der er specielt «den siste fiende» døden. Ja der har endog været fremsat den hypotese, at det er dødsfrygten, som har frembragt i vor sjælelige organisme det religiøse organ.

Frygt vil i dette blandede jordliv altid bli et ferment i religionen. Det gamle testamentes gys for Gud vil heller ikke i det nye bli ganske borte — trods alt.

Men dog er neppe frygt den væsentlige grundfølelse i religionen. Flere videnskabsmænd i nutiden gir plads for den mening, at tillid til de høiere magter er med i al religion. Tillid er al religions væsen. Naar *Bjørnson* paa sit dødsleie sa: «Religionen er født i dødens tanker», saa tænkte han vel muligens paa frygten, men vist ogsaa paa tillid og kjærlighet.

En nyere religionsvidenskabsmand siger: «Aanden i mange av de tidligere religioner er netop det motsatte av en frygtens aand».

Til slutning det spørsmaal: Hvilken *trang* i mennesket er det, som religionen tilfredsstiller?

Naturligvis maa man vogte sig for den feiltænkning, at religionen, fordi den *tilfredsstiller* en trang, ogsaa nodvendig skulde være *frembragt* av denne trang.

Om besvarelsen av vort spørsmaal har der været to meninger, den ene at religionen tilfredsstiller en *teoretisk* trang, den anden at den tilfredsstiller en *praktisk*. Den ene, at den tilfredsstiller en trang i *forstanden*, en trang til forstaaelse og viden, den anden, at den tilfredsstiller en trang i *hjertet*, en trang til hjælp, til frelse, en trang til at bli god og glad. Hvad er det rette? Hvem skal vi gi medhold?

Det har været en yndet tanke, at religionen var det naive ufuldkomne forsøk paa at *forklare* tilværelsen, en ytring av teoretisk drift til *viden*. Religion altsaa et barnligt surrogat for videnskab. Denne mening sidder noksaa fast. Enhver ser, hvor nær den er i slægt med positivismen. *Auguste Compte*, positivismens fader som døde 1857, utstedte netop det løsen: Religion og metafysik skal avløses av videnskabelig forskning. Men det bør ikke glemmes, at det gik Compte efter Wessels ord: naturam furca pellas ex. osv. (Driv naturen ut, hun kommer dog igjen). Compte hadde forsøgt at forvise religionen fra menneskelivet. Men den kom igjen. Naturen lar sig ikke spotte. Den kom igjen. I sit næste stadium og i sit andet store verk gir Compte plads for religion og «det store væsen».

Nu er det vistnok saa, at Comptes første verk, viden-

skabelig set er hans største og betydeligste, men det bør ikke negtes, at han ogsaa i sit andet stadium hævdede et væsentlig moment i menneskenaturen og et, som ikke kan utslettes av menneskelivet.

Hvilken av de to meninger er den rigtige? — Er religionen en forstandssag eller en hjertesag? Dersom man spørger et hvilketsomhelst menneske, som personlig har oplevet kristendommen — ja behøver jeg at si, hvad han vilde svare?

Vistnok er det saa, at det mythiske og magiske, som forbinder sig med religionen paa tidligere trin, ialfald for en del, kan sættes i forbindelse med driften til at søke en verdensforklaring, altsaa en teoretisk drift. Men selve *religionen* tilfredsstiller i første række et *praktisk* krav, en hjertets trang. Det er en underlig sandhetsklang i den gamle høvdings ord: «Vi er skapte til dig Gud. Vort hjerte er uroligt helt til det faar hvile i dig» [1]).

Den teoretiske tanke, at det skapte kræver en skaper, et almægtigt tænkende væsen, kommer først i anden række og træder støttende til. *Rosenius* kom, efterat han mange aar hadde levet som troende kristen, i en frygtelig tvil om Guds tilværelse. Da blev han hjulpet ved denne tanke: «Verden har ikke frembragt sig selv». *Stuart Mill* mener, at en undersøkelse av verden gjør Guds tilværelse *sandsynlig*.

Jeg er dog ikke i nogen stor tvil om svaret paa vort spørsmaal: Tilfredsstiller religionen en teoretisk eller en praktisk drift? Forstanden eller hjertet? Den tilfredsstiller væsentlig og i første række en hjertets trang. Og religionen kan følgelig aldrig avløses av videnskab, om der end med videnskabeligt arbeide kan være forbundet en religiøs følelse.

Jeg tror ogsaa, jeg kan si, at den nyere religionsvidenskabs svar paa spørsmaalet for en stor del gaar i den retning, at religionen tilfredsstiller en hjertets trang.

Iøvrigt er jeg jo ikke selv religionsvidenskabsmand. Denne lille artikel er kun en lægmands meddelelse efter det lille jeg har læst og tænkt.

Jeg har villet gjøre opmerksom paa religionens *naturlige ræter*. Den er knyttet til menneskenaturen som en evne, et

[1]) Augustin.

anlæg og derfor ogsaa som et livskrav paa samme maate som elskoven.

Ikke religion, men foragt for religion er absurd.

Den nyere religionsvidenskab har gjort det umulig at foragte religionen. Den har gjort det umulig at anse religionen for et overvundet stadium eller for et stadium, der kan overvindes.

Overfladiske tænkere kan anse religion for noget altmodisch og tilbagelagt. Ægte dype videnskabsmænd gjør det ikke. De protesterer, og med rette, mot en religion, som vil sætte grænser for fri sanddru forskning og tænkning; men de foragter ikke det religiøse.

Teoretisk anerkjende religionens plads i menneskenaturen, det tror jeg alle dypereseende maa. Et andet er selv personlig at være religiøs, at la det religiøse organ komme i funktion. Men er der en eneste av mine læsere, som ikke er enig med mig, naar jeg siger: «Man bør ta stilling til det religiøse spørsmaal».

Man skylder sig selv at ta stilling. Du skylder at la spørsmaalet, *Gud*, komme op i den indre debat i din sjæl. Jeg tænker, du sætter din ære i at realisere det gamle ord: «Jeg er menneske, og intet menneskelig er mig fremmed». Men hvorfor da forsømme det menneskeligste av alt, det *religiøse?*

Ta stilling - i sanddruhet og i frihet — men fremfor alt i alvor.

Og jeg tilføier et personlig ord: Aapne dit hjerte for Gud og for Jesus Kristus. Gjør det for din egen skyld. Gjør det for dit samfunds, dit folks skyld. Ti for et folk gjælder det: Enten religion eller degeneration. O maatte mit fædrelands ungdom modig stille sig paa den rette side i nutidens kamp for og mot Kristus.

Sandviken, 17. mai 1910.

J. J. Jansen.

DET RELIGIØSE MOMENT I AARETS LITTERATUR.

Av *Eivind Berggrav-Jensen.*

II.

Der er litet i vore forfatteres syn paa religionen av saadant som peker fremover. Jeg har i en artikel om «Det religiøse moment i aarets litteratur» (januarheftet) villet vise, at de allerfleste skildrings-forfattere lar religionen fremtræ som den sidste trøst, naar livet forøvrig er opbrukt, som den aandslivets fattigkasse, man falder tilbake paa, naar man ingen redning mere øiner. «Naar jeg intet mere orker - da finder jeg kanske Gud.»

Uten tvil er det typisk at denne opfatning av religionen stikker frem i litteraturen, typisk for aandslivets hele mening om dens værd. Som en læge sa i Studentersamfundet engang: Jeg skulde gjerne være med paa at avskaffe al religion, hvis det ikke var for alle fiskere og sjøfolk og smaafolk og kvinder og gamle, som jo alle sammen faar en virkelig hjælp og trøst i den religiøse indbildning.

Der er litet syn for, at religionen er i slegt med den altid nødvendige pionertrop og ikke med den sjelden paakrævde reserve. At religionen er endnu mere værd for det unge, friske liv end for det færdige, gamle. At den er den sterkeste befordrer av selve livet.

Kun hos to forfattere merker vi i det sidste aars litteratur en virkelig føling med det religiøse element som en livets knopskyting. Og de to som gaar et skridt fremad, foran de andre, er *Thomas Krag* og *Jakob Knudsen.* Rigtignok paa høist forskjellig maate. Der er næsten en strak motsætning mellem dem Ti for Krag springer de religiøse aarer frem av refleksionen over det avfældige gamle

kulturlegeme, — han stiller sig paa dettes standpunkt, ser tilbake og siger: her har manglet syn for det mysteriøse i livet. Derfor blir det ikke kristendommen han griper til. Det blir mere til det alment religiøs mystiske. Derimellem ogsaa en del kristendom. Men over det hele hviler præget av et utsyn over det land, han selv aldrig skal eller kan betræde. Derfor blir der noget resigneret over grundstemningen.

Jakob Knudsen staar derimot hinsides grænsen til det forjættede land. Han hører til speiderne som har været derinde og nu roper over: følg her! følg her! Og hvad det saglige angaar, saa er han belæsset med de tydeligste eksempler paa, hvad landet byr. Han lokker ikke bare med mysticismens slørede øine. Han har baade lære og liv at té frem for sig. Det er viljemennesket han roper efter, det sterkeste av alle mennesker, naar det bare faar en tro til at holde liv i viljen

Hvem er mest karakteristisk for tiden? Uten tvil Thomas Krag. Der er en reaktionens vælde av mysticisme over den før saa realistisk hekseredne tid. Den generation *som er* har sandet religionens værd paa denne maate. Men den generation som *kommer* maa sande den paa Jakob Knudsens vis. Ellers blir det hele sumpmark. Mellem de to forfattere er der et slegtleds forskjel og et slegtleds forbindelse. La os se paa dem i deres karakteristiske forbindelse med tidsomgivelserne.[1])

1.

La mig straks si det: Thomas Krag er ingen fuldblods mystiker. Dertil kommer nok baade det ene og det andet i mystiken ham for meget paa tvers. Men han har tat mere med av mystiken end nogen anden, som ikke er gaat op i de moderne mysterielaug. Der er over al hans mystik og dens uttryksformer noget personlig egte, som man ganske savner hos dem der er mystikere par excellence.

[1]) Jakob Knudsen: Lærer Urup. Gyldendalske forlag. Kb.havn. Thomas Krag: Mester Magius. Gyldendal. Kr.a. Til jevnføring er ogsaa benyttet «Det allerhelligste», som utkom i forfjor.

Det har til alle tider været eiendommelig for mystiken, at den er fremkommet ovenpaa en høi kulturs avblomstringsperiode. Mystiken forutsætter at menneskene er mætte av kundskap. En sulten japaner, som kommer hit til Europa og glæfser til sig i higende videbegjær av alt det videnskapen aabenbarer — han blir ikke mystiker. En begyndende realismens periode vil altid være nogenlunde ren for mystik. Men *ovenpaa* realismen kommer den. — Dernæst kræver mystiken at der er nogen som er fri for det grove arbeide. Et rydningsfolk blir ikke mystikeres hjem. Men ett, hvor dyrkningen er høitdreven. Hvor der er nogen som æder av frugterne uten at behøve at være med at frembringe dem.

Disse forutsætninger vil man næsten altid finde igjen ogsaa i de enkelte personlige tilfælder, da mystiken blir et menneskes livssfære. Og man finder det ogsaa hos Krag. Hans personer er skudd paa en overhændig kulturdyrket stamme. De er for langt fra jorden til at ha nok at gjøre med at vokse. Dette maa til, for at følsomheten skal bli saa stor, at den nærmer sig det anormale, — at nerverne ligger næsten blottet og reagerer for det svakeste indtryk. Og det maa til for at sorgen skal *slaa ind* som den her gjør og bli næring for mystikens blaa flammer. Hos en vekstivrig natur sker ikke dette.

Det er da ogsaa sorg, som er begyndelsen hos Krag. Den enslige Vincent Hein spillet violinen, med forlattheten som motiv, «ind i en egen døs, langt ind i en hinsides verden, hvor alt var øde, hvor bare en vældig vemod drev om som dyprøde skyer.» De hulkende melodier var religion for ham. Om Alv Magius heter det alt mens han var gut: «Skulde det inderste i ham tegnes, blev det en stor livsstyrke, dæmpet av sorg og eftertanke.» Om Alv og hans kammerat, som han snakket meget med, heter det, at «i begges barndom hadde det ubønhørlige brutt ind.» Den samme død som hadde bragt det ubønhørlige ind paa ham, maatte han selv vente. Og døden han anet gav ham drømmen i eie . . . . .

Alv Magius kan da som moden mand samle sig i dette:

«Jeg har længe hat den tanke, at alle de paa jord, hvis liv rammedes av noget uavvendelig, der fik det dype i deres sind til at skjælve . . . . at alle de der paa mystisk maate blev indviet til et andet liv end dette, jeg tror de, bevisst eller ubevisst, er paa vei til den eneste sande Gud» (side 200).

Lidelsen har altid været mystikens kjæreste barn. «Das liebe Kreuz» sa Tersteegen. Og det er vel ingen tvil om, at lidelsens mening netop er at vække det dype i vor sjæl. Men derfra og til at forkjæle lidelse og kors er der en lang og skjæbnesvanger vei at gaa.

Men for mystikerne blir sorg og kors den svepe, som stadig skal drive dem ned i det dype, hvor de finder Gud. Helt motsat rationalisterne, som vil se Gud kun i det ydre, finder en egte mystiker Gud i sit eget dypeste indre. Den umiddelbare oplevelse av Gud derinde gjør en historisk aabenbaring overflødig. «Sjælen skal føde Gud og fødes i Gud» siger mester Eckhart. En nødvendig følge av dette blir mystikens *asketiske* drag. «Luk dine sansers vinduer til» — Vi skal se, hvorledes den moderne mystik føler det samme krav, men hvorledes dens halvhet her blir kravets og dets værdiers fallit

2.

Først altsaa: hvor findes Gud? Vi har lært veiviseren at kjende: sorgen. Den leder os mot det dype, hvor sindet skjælver. «Kanske den lykkelige mister sin lykke. Og smerten herover tænder hos ham *det indre liv.*»

Krag finder merkelige uttryk for dette mystikens inderste. Man maa huske, at mystik ikke er blot følelse. Nei følelsen er noget altfor avledet, andenhaands, overfladisk. Det er inde i sjælens grund, hvor der ikke kan skjelnes mellem følelse, vilje og forstand — derinde er det sjælen møter Gud. Men dette kan jo ikke uttrykkes. Det kan bare avbildes. Og de gamle mystikere vilde følt skjælvende glæde ved Krags billeder. Der er en utallighet av ord hos Krag, som viser, hvor han har anspændt al kraft for at skape et fyldestgjørende uttryk, men det er aldrig lykkedes helt, derfor tar han stadig fat paany. Det usagte driver ham efter nye forsøk.

Det er først naar de fem jordsanser sløves for en tid, at denne *indre sans* kommer til at spille en rolle. «Det var ikke drømme, men noget langt sterkere.» «Ingen tænken, men uendelig dyp grublen.» Her i «ensomhetens dype klostergange» fører veien til det som ligger «bak alle begreper og bekjendelser. Jeg søker Gud i mit væsens inderste bevisshet.» Da han blir prest Harald Ebbe, «var hans tale som en strøm, hvis oprindelse skyldtes kilder, der tydelig nok fandtes, men som var vanskelig at finde.» Den som skal finde dem, maa selv faa de nye øine, «istedetfor de øine, der ser alle ting her, og som dog ser saa litet og som saa tidt vætes av taarer,» maa faa det «store, fjerntseende blik.» Alene med det kan man søke ind mot det, som synes at være ophavet . . . «ind mot det, i hvis dyp alle ufattelige tings mening maatte ligge skjult.» Det gjælder at faa et sind, som «evigheten har rørt ved.» Da kan man finde i anelse frem mot den evige kyst.

«Du tror, denne verden er din, den du ser med dine øine.
Du tror, du merker alt med dine jordiske sanser.

Du tror, dette er dit liv: livet paa denne jord.
Nei. dit land ligger langt herfra, aa evig langt.

Og blot i dype drømme skimter du dets kyst.
Og i de ting, du her med vaaken hu fornemmer,
findes blot svake anelser om landet, hvorfra du kom.»

(Magius side 230).

Dette at bygge alt paa jeg'et er eiendommelig, ikke bare for den gamle egte mystik, men ogsaa for *vor tids*. Dog i vor tid er det ikke *avledet* fra mystiken; tvertimot skriver det sig fra den kritiske filosofi, fra Kant og Locke; men det viser sig at *føre til mystik!* Dette moderne «jeg» spiller en rolle ikke bare for religionen, men for al kunst og digtning. Og likesom mystiken brot alle grænser ned, saa gjør ogsaa den moderne jeg nivellering det. Det er til dette «jeg» man har fundet det aktuelle begrep «underbevisstheten», det liv under bevisstthetens tærskel, hvor indtryk og ord kan avsætte sig uten at vi vet det og virke umerkelig paa vort bevisste liv. Disse dype stemninger appellerer kunstnerne

til. Kunsten vil i vore dage netop føre bort fra det skarpe lys, ind mot de sfærer, hvor der bare hersker fin dæmring. Derfor saa megen tale om lysvirkning og klangvirkning. Det kommer ikke bare an paa melodien (end sige teksten), men paa det som ligger mellem tonerne. Digterne sigter paa det, naar de med ordene kun fører hen til en stemning og saa vil at læseren uten nye ord skal gripes av den samme stemning. Da slutter de av med prikker . . . . . , noget som man finder ofte brukt og heldig brukt hos Krag. Og det viser sig, at naar en moderne forfatter eller mysticerende filosof skal finde nogen vei til tro, saa er det denne indre jeg'ets oplevelse han griper til.

Dette er et vigtig religionspsykologisk moment. Allerede Schleiermacher har ført hen til det. I sjælens inderste møtte han evigheten. Og det er ført videre, mere løsrevet fra etiken, av de moderne monister. Bortset fra dets begrænsning, lever der en stor realitet i det, vakkert uttrykt i følgende linjer av en moderne tysk digter:

«Den som ei finder Gud paa indre vis
kan aldrig nogen skaffe Guds-bevis.»

Det er vel neppe tvilsomt, at kirkens ivrige forsvarsteologer ofte gjorde vel i ikke at blaffe for meget med forstandens «tvingende beviser for Guds tilværelse», men i stedet hjalp folk frem til det sjælens inderste, hvor Gud lever uten bevis.

3.

Skal vi nu spørge, hvad der i disse bøker menes med ordet «Gud», da blir det for teologerne et tyndt svar. En mystiker gir ingen definitioner. Den gamle mystik hadde — naar den skulde være kirkelig — simpelthen tat alle dogmer med som pass for at faa være i fred i den jordiske kirke. Men ellers var dens gudsbegrep fuldstændig skjult i det dype «jeg». Den som lever i *inderligheten* han vet hvem Gud er. Til andre kan han ikke forklares. Alv Magius kommer i ordstrid med en prest om sin tro. Magius har skjænket lysestaker til kirken og føler sig viss paa, at han og presten nok vil møtes. Da støter ordets tjener ham bort med ordet «hedning» og Alv svarer heftig:

«Gud er den evige visdom, der skjænker forstaaelse og medlidenhet . . . og kjærlighet til dem, hvis liv er smertetungt. Og den Gud, hvis tilbedelse I fremtvinger ved frygt og rædsel og ved haab om saligheths belønning, han er en hedensk Gud. Han er avguden.»

Dette motsætningsforhold til den utvortes kirke og dens Gud er ikke særeget for Krags mystikere. Det er en del av al egte mystik. Tænk, hvor selvstændig den jo føler sig: med alle kilder i sit eget dype indre. Men motsætningen er hos de gamle ikke ofte sat i ord. Hos moderne mysticerende forfattere er derimot motsætningsforholdet noget av deres faneindskrift. Det er ikke altid det faar saa vakkert et uttryk som i Krags bøker. Det er her aldrig bare bitterhet. Men der er nye livsspirer i dette motsætningsforhold. Et sted faar han forenet braadden mot kirken med det fineste uttryk for sin unge prestemands tro, naar han i «Det allerhelligste» (side 247) lar ham præke om det liv som gror i det indre, hvor sorg har gravet:

«Men hos nogle gror det ikke; men det stivner og forbenes. Det er fordi mange mennesker dyrker avguder. Og *avgudens væsen er det, at inderligheten dør i de hjerter, som tilber ham.* Ti avguden tilegnes ikke gjennem kamp og blod, men med flatt sind, som det hvormed det hævdvundne og engang for alle vedtagne tilegnes. Farisæerne og de skriftkloke og ogsaa mange av nutidens prester har selvretfærdigheten til avgud. Og jeg er nær ved at bære nag til dem; men jeg tænker dypere og siger: Du gav dem meget, Herre, de er forstandige og retskafne. Men selve *livets* helligdom, naar vore indvolde skjælver i vaande, negtet du dem mangen gang. Gi dem av din smertes rigdom, Herre! La dem føres bort og stilles over svimlende sluk, la deres trygge forstand steile for en rædsel, de ikke magter! Da vil de maaske forstaa de levende mennesker bedre.

Blot livet og inderlighet er Gud.

Men inderlighetens *livsknute* er Kristus. Og hvad er livsknuten? Jo, efter lægernes utsagn findes i alle levendes legemer et punkt, hvor livet paa hemmelighetsfuld maate har sit hovedsæte. Det kaldes livsknuten. Og den er det kosteligste punkt i alle levendes legemer, fra plantens til menneskets. Men den er ogsaa det ømmeste sted, hvor smerten føles sterkest.

Paa samme maate er Kristi vældige lidelseshistorie med kamp og seier en evig livsens kilde for folkene.»

Jeg tror dette er den tætteste side i alle Krags bøker. Eiendommelig ufuldkommen — men livsegte og derfor gripende.

Han taler ogsaa ellers oftere om Kristus. Han taler ut fra den intuitive forstaaelse, som disse av lidelsen merkede mennesker maa ha. Det er den nye livsvurdering — den at glæde ikke er lykke, men at sorg kan være det rikeste —, som Kristus bringer. Men alt dette fortæller os litet om Gudsbegrepet, skjønt «Kristus har al rigdom fra faderen.» Gudsbegrepet maa vi ind i det inderste for at finde. Vi maa naa til det punkt, som Harald Ebbe har naadd: «Jeg har overrasket selve livet i dets lønkammer. Jeg er kommen bakpaa det. Jeg har trængt ind til Jehova . . . i det allerhelligste.» Og han er blit «Et med guddommen! Guds søn! Menneskenes søn.»

Hele forutsætningen for denne bok ligger i titelens ord: *Det allerhelligste.* Men de fleste læste den uten at forstaa, hvad vegt der laa paa dette, derfor sa man: en ganske morsom bok, men — for en affektert titel! Nei titelen er sandelig egte nok.

Kun den som har vei til det allerhelligste kan kjende Gud.

4.

Men vi skulde se, at denne inderlighetens religion den krævet død over menneskets jordesanser. Den gamle mystik vil ogsaa her kjendes ved adskillig av Thomas Krags nyskapte faneord. Først gjælder det nu at lukke øinene for verden om os (mystik avledes av det græske verbum myein: lukke øinene, samme ord som vort myse). «. . . . Og jeg lukker mine øine for alt omkring mig. . . . . Tiden er ikke mere for mig.» Krag kalder det en drøm som er at ligne med sorgtung vin, længselen bort fra dagen idag. Det gjælder at se indover i sig selv, for ikke at forvirres av al den verden, man *kalder* virkelighet, men som er blændverk. Derfor er det den døende gamle læges ord, doktor Ebbes arv til sin søn: «*Mit liv* var min *aands* helvede. Nu er jeg forløst.» Sterkere endnu er det i en levendes mund:

«Ja velsignet være hans legems visnen. Velsignet dets død! Forbandet være hans legems blomstren! Forbandet dets magt og sundhet, som var værre end død!»

Av dette vokser frem det moralske kravs ubrydelige alvor og dets helhet, lagt i den gamle mester Kerners mund: «Netop den Gud, I vil dyrke, vil kræve jer hel. I er mystiker i jert livssyn.» — Og den unge lærling gaar ind paa kravet: «Nu reiser jeg hjem og bryter alle broer av, for at mit sind kan bli rolig og rent.»

Men her hvor buen er sterkest spændt, brister den ogsaa.

Og den maa briste, slik som forutsætningerne er. Vel er der talt om, at «noget maa avdø hos alle mennesker, og noget nyt opreises, før de i det hele blir *mennesker,*» men der er litet *virkelig opreist* utenfor den mystiske stemningsrigdom. Der er adskillig moralsk kraft i *anvisningen,* men der er saa sørgelig liten virkeliggjørelse. Det er mest i Mester Magius, at dette trær frem. Hos Harald Ebbe er helheten større, hans fars manende livsraad: bli hvad i verden du vil, men bli fremfor alt *skyldfri* og *oprigtig*, det bryter han aldrig med velbehag. Og nøklen er vel ordet (side 175): «Dig blev git at *overvinde noget.*» Dette savner vi hos Alv Magius. Der er ogsaa langt mindre tale om Kristus i denne bok. Det er mere den mystiske gudeglød alene. Og det var fra *Kristus* at Harald Ebbe lovet menneskene «styrke i sindet til arbeide og strid.» Det er ogsaa netop Kristus som bryter mystikens askese, og som fik endog mester Eckhart til at betone det dobbelte: «Bli fri for alt skapt» Men samtidig: «Før alt skapt ind i Gud.»

I Mester Magius er der ingen formidling av aandens krav og kjødets krav. Derfor oplever vi en kjødets renæssance, hvor gløden blir sansernes, istedetfor Guds. Elskoven gjør reaktionsattaque og mystikeren er vaabenløs . . . . . «Han begjæret ikke at fange livets gaader. Han hadde glemt dem ved Lonas hvite barm og i ly av hendes skjønne røst: jeg elsker dig.»

Det er psykologisk rigtig, at det gaar Alv Magius slik. Han har ikke tænkt paa sedelig kamp, men paa fordypelse, bedøvelse. Den urene aand er nok drevet ut, men der er intet kommet istedet — og vi ser en eiendommelig illustration av Jesu tanke: den urene aand vender tilbake og finder alt ledig og feiet og pyntet. Saa gaar den bort og tar med

sig syv andre aander og det sidste blir værre med det menneske end det første. Hos Thomas Krag heter dette slik om elskoven: den brændte nu i vildskap, hvor den før brændte i kjærlighet.

Det er som det i den anden bok siges om Vincent Hein og hans mystiske grublen: han blev hidsigere end før, men ogsaa bløtere.

Det er ikke at undres over, at etikens indryk i teologien ved *Ritschl* gjorde ufordækt front mot en mystik, som hadde denne følge overfor den sedelige vilje. Uten forhold til *opgaven* blir knæbøiningen for Gud blot æstetisk, ikke etisk. Den moderne litteraturs mystiske verden liker ikke den strenge askese. Der er simpelthen ingen som kan drive den igjennem. De er ikke avgjorte nok. Men dermed falder hele mystiken. Tiden vil ikke ha askese for sanselivet. Saa tar den mystik *plus* sanser! Som en tysker har sagt: mystiken med lukkede øine er blit til en mystik med halvaapne øine. — De gamle vidste, hvad ofret betød. «Det maa koste noget,» sa Tauler. Men vore mystikere vil ha det gratis.

Dette er i overensstemmelse med denne mystiks ophav. Den er reaktion mot realisme. Men den er samtidig baaret av naturalismens legeme. Derfor brænder det her som vildskap det som før brændte som kjærlighet. Og til at hjælpe slegten over *denne* krise kan mystiken ikke tjene. Da maa den ialfald faa en helt ny karakter. Den maa bli «aktiv mystik» (amerikaneren Trine's uttryk), men derved føres man bort fra det tidsfænomen som den Krag'ske mystik maa siges at være og over i den konstruktive religions verden.

5.

Thomas Krag har fundet sin mysticerende lyre paa kulturherlighetens ruiner. Derfor er den dyster og saar og vil væk fra verden. Jakob Knudsen derimot hører til dem, som vil ha noget reist paa ruinen. Derfor er han rydningsivrig og haardhændt overfor det som maa væk — det som var skyld i faldet og det som endnu staar i veien for en nyreisning — og han er freidig med planerne for det

vordende. Det som de to samfundsfilosofer møtes i er dette: mennesket har vundet den hele verden, men har tat skade paa sin sjæl, *altsaa* maa vi bringe sjælslivet i forgrunden og erkjende dets alt overragende betydning for menneskelivet. Baade Krag og Knudsen vil ha *religionen* ind i livet igjen. Men mens Krag med resignationens tilbakesyn sørger for sig selv alene og forsvinder i det lukkede mysteriekammer uten at tænke paa eller at ha kraft til noget rydnings- og veiviserarbeide for de kommende, stiller Knudsen sig midt i trafikken og roper paa det kommende menneske. Krag gjør attersteg tilbake til historie og fortid, Knudsen tar i historien spændtak til sin dyst med fremtiden.

Dette at Knudsen beskjæftiger sig med *liv* og ikke med grublen præger ogsaa hans fremstilling. Man sitter efter læsningen tilbake med indtryk av *mennesker,* ikke av sætninger. Hvad forfatteren vil, er indprentet os ved personernes opførsel, langt mere end ved deres tale. Beviserne for Knudsens teorier bestaar alle i at anskueliggjøre deres bruk i et praktisk tilfælde. Dette vanskeliggjør en fiksering av hans tanker. Heldigvis har han dog ikke negtet sig selv at faa ordet indimellem, ved refleksioner som hans talerør, Urup, anstiller. Men tiltrods for at disse undertiden er vidtløftige nok, kan de dog med mange ord ikke tale saa klart og efterlate saa sterke indtryk som den levende situation, de gir uttryk for.

Det centrale hos Jakob Knudsen er samlet om disse to begreper, *vilje* og *tro.* Og de er ikke uavhængige av hinanden. Naar troen er saa liten i vor tid, da mener forfatteren at dette netop skyldes slapheten i alt viljeliv.

Hans første maal blir at fremstille denne slaphet i et par talende typer.

Akkordens livssyn antydes allerede ved pastor Mortensens bemerkning om sin overgang fra engagementsløs musiker til prest: «Jo — visst var det en stor overgang. Jeg var f. eks. kommet til at bande ganske skrækkelig. Det kommer man saa let — som musiker. Det holdt jeg fuldstændig og øieblikkelig op med. Saa sa jeg «sandt for dyden» istedetfor, ha, ha, ha! Det er saadan en lille avholdsband, en slags kronepilsner, en lille tøvlogisk ed, ha, ha, ha!» Dette aldrig

at ta noget skridt *helt,* men stadig at skulle ha et surrogat for det man avsværger, det er en ikke uvigtig kim til elendigheten.

Av en slik selv-slappelse følger slaphet i det moralske krav ogsaa overfor andre. Denne pastor Mortensen er da ogsaa utpræget «forstaaelsesfuld» overfor sin ledløse hr. søn. I denne fysak har Jakob Knudsen rigtig villet karakterisere den moderne ynglingetype. «Merkelig, hvor den knegt dog i hele sit væsen lignet en stor hvalp, — rent utvortes ogsaa, i sine bevægelser.» Da Urup ombord i færgen ser prestesønnen være dristig mot to unge piker, men paa en tilstrækkelig diplomatisk fordækt maate, undskylder pastoren dette med, at han er det rene barn, — en ren kunstnernatur.» Og da kunstnernaturen utvikler sig og frir til Urups pleiedatter, da har han lært, hvad man skal svare Urup paa hans utfordrende: «Vet De, at De er en uduelig, hjælpeløs, viljeløs pjalt?» — «Jeg vet, at mit viljeliv er forholdsvis svakt utviklet, det er jo saa almindelig i vore dage».

Som herren er, saa følger ham hans svende. Nogle trin lavere i samfundsetagerne finder vi typen igjen i den forvorpne bygdeslamp Skog-Johan. Hans hu staar til at gjøre ondt for de andre barns lek. Og da han av Urup faar en dragt pryl herfor paa skøiteplassen, saa blir Urup — ikke Skog-Johan — ilagt 50 kr. mulkt. Siden driver den ækle gut det med at gjøre veiene utrygge for alle av det andet kjøn. Ingen tør gjøre ham noget. Han forstyrrer aftenskolen hos Urup, men en avstraffelse tør selve bygdens kraftkar ikke gi ham: for selv om jeg ga ham fortjent juling, kunde jeg ikke hindre, at han inat satte fyr paa min laave. Denne Skog-Johan og hans uordentlige forældre har imidlertid lært den humane forstaaelses lekse. Hans slurve av en mor vet meget godt, at man har krav paa at samfundet underholder en. Og visste hun det ikke før, saa fortalte aviserne det. Da Johan har overfaldt, forført og dræpt gaardbruker Bentsens tjenestepike — efter forgjæves forsøk paa andre — heter det, at «Johan jo umulig kunde være blit anderledes, end han var, efter den utrolig raa maate, hvorpaa samfundet hadde behandlet og forsømt ham fra hans tidligste barndom.» Det er igrunden samfundet som burde

straffes og ikke Skog-Johan, mener avisen. — Og presten Mortensen, som ikke tør domme sig selv, han tør heller ikke dømme Skog-Johan. Han holder paa, at «vi er jo strafbare selv,» «han er jo vor *bror*, venner!» og han er «ikke ond, men han er *syk*, ja *syk*, ikke ond.»

Her reagerer nu Jakob Knudsens sind voldsomt. Og han lægger tilrette en dramatisk situation med sjelden ladning av etiske problemer: gaardbruker Bentsen gaar efter modent overlæg hen og skyter bæstet Skog-Johan, den nat da Bentsen finder lille Jørgines blodige, halvt avklædte legeme i potetesakeren.

Og ingen læser kan undlate at føle sit sind lettet ved denne handling. Retfærdigheten er skedd fyldest — om end ikke loven. *Loven* sker fyldest derved at Bentsen faar tugthus.

Vi kan ikke her forfølge «problemet». Det som Jakob Knudsen vil sætte fingeren paa er samfundets forkjerte menneskevurdering. Slike vampyrer som Skog-Johan skaffer loven støtputer, forat de ikke skal støte sig paa sine meritter. «Gelé-dyrene svømmer tilfreds omkring i den lovløshetens suppedas, som kaldes humanitet.» Men den eneste faste mand, handlingens og personlighetens grundhæderlige karakter, gaardbruker Bentsen, faar synd og skam og tugthus veltende over sig.

Det er sat paa spidsen, for at det skal være utvetydig for alle.

At dræpe Skog-Johan vilde ikke enhver av os gjort, selv om vi alle finder det ret, naar Bentsen gjør det. Os personlig faar Knudsen derfor ikke ramm paa her. Men det faar han, naar han tar de smaa situationer fat og viser systemet i galskapen ogsaa her. Noget av det fornøieligste i Jakob Knudsens skildringer er stellet med de uskikkelige unger.

Men midt i alt det fornøielige ved disse skildringer føler vi harmen dirre gjennem forfatteren. Og vi smittes av den selv. Netop ved slik smittende dirring er det at Jakob Knudsen overbeviser bedst. Disse forklissete unger kjender vi alle, fra bekjendte, fra reiser, fra gaten. Det er bare saa alvorlig, naar vi nu ser dette sat ind som et tungt

veiende led i den samfundsruinerende slaphet, som hele opløsningen skriver sig fra.

Disse ilskrikende, kakeklissete unger, som ikke *vil,* de skulde «isavkjøles paa sin vrede og sin onde hede like til det inderste av deres lille person,» siger Urup. Der er mange som vil slutte sig til pastor Mortensens latter: «Isavkjøles — ha, ha!» Urup svarer: «Ja, av rædsel over, at der var en anden vilje i verden end deres, og at den var langt sterkere end deres.» — For ham er bank ikke noget raat, korporlig. Der er et grundlæggende sjælelig moment tilstede, og «det sjælelige findes i vreden hos den voksne, i angsten og smerten over det onde i barnet, som man kjender fra sig selv.»

Det er langt fra Jakob Knudsen at ville sætte pryl op som opdragelsens grundpille. Ikke ved noget saa negativt kan viljer skapes. Han har ganske andre maater, hvorpaa det nye liv skal ledes. Men *retten* til pryl skal lærer og forældre ha. Naar den tas væk, da er der noget som løsner i barneopdragelsen. «Moralen er ikke saa høitidelig i sin begyndelse, som man tror. Tar man angsten bort, saa forsvinder mindst halvparten av moralen med det samme.»

Derfor er strenghet nødvendig. Naar Urup tænker paa sin egen opdragelse, da staar den for ham som «streng i det ydre, frydefuld poetisk hvad det indre liv angik.» Det indre liv i barnet maa ha næring. I Urups hjem er dette en hovedsak. Og naar vi gjør vore refleksioner over disse ting, da blir det hele saa selvindlysende, fordi der er en naturlov i det. Det er jo først naar det naturlige indre liv i barnet faar hjælp til at vokse, at de unaturlige gevækster kan holdes tilbake, — noget som aldrig lykkes ved de evindelige: Ikke det! Ikke det! Denne positive opdragelse er det som forældrene av slaphetens decennier ikke længer magter. Den som ikke selv er begeistret for noget, kan allermindst begeistre et barn eller en yngling. Og saa subber barna med til bal-liv og gateliv og veslevoksenhet fra allerførste stund. Deres fantasi tar sin næring der, hvor forældrene viser hen ved sin egen optræden. «Gelé-mennesker» opdrar til vassenhet.

6.

Se derfor mener Jakob Knudsen, at det ikke nytter at *begynde* med det *følelsesmæssig* religiøse. Her staar vi ved en stor opgave for det religiøse rydningsarbeide. Der maa skaffes fast grund for den religiøse bygning. Og det er ene og alene viljeslivets opreisning som kan avstive de svaiende mennesker.

Men her møter nu det, som vækker den største harme hos forfatteren: det synes jo som om netop det religiøse syn er den sterkeste befordrer av slapheten eller «humaniteten». Den noget karrikerte pastor Mortensen er den personificerte barmhjertighets-«gelé». Han kan ikke dømme nogen, fordi han ikke tør dømme sig selv. «Vi mennesker har ingen ret til at straffe. Vi er maaske likesaa strafbare selv!» Og saa er jo Gud den barmhjertige og naadige. Og vi er alle brødre og søstre. Til dette sier Urup — med rette —, at «*det kristelige er noget helt for sig;* saasnart det bringes utenfor menighetslivet, saa forplumrer det blot alle forhold.»

Dette er et program for Jakob Knudsen. «Gud er kjærlighet, men livet er strenghet, skjønhet og orden.» «Kristus har forhvervet os Guds naade,» sier den humane prest. Ja, svarer Urup. «Kristus har banet vei mellem vort hjerte og Guds hjerte. Men han har ikke ønsket straffen bort for det onde.» «Guds kjærlighet er ikke bedstefaderkjærlighet. Gud er ikke human, det lærer os livet. Han er ikke bløtsøt, endskjønt han er kjærligheten selv. Han er voldsom, ubunden som naturen. *Hans kjærlighet i sig selv har intet med mildhet eller strenghet at gjøre, men den gir sjælene evig fred.*»

For dette Gudsbegrep kan Urup overfor Mortensen med lidenskabelighet argumentere med noget saa inhumant som jordskjælvet i Messina. Saa ofte vender dette jordskjælv tilbake i boken, at man forstaar, at det likefrem har virket klarnende for forfatterens eget Gudsbillede. Men det lyder ofte saa haardt, at vi maa tænke os godt om, for at forstaa. «Gud er slet ikke kjærlig eller retfærdig i den forstand, hvori det almindelig tas. Ellers kunde han jo umulig la hundre tusen mennesker gaa under ved et jordskjælv. Det maatte han forhindre. . . . . Men Guds kjærlighet viser sig ene og

alene deri, at han ved Kristus gir os adgang til sit hjerte» (side 228).

«Ja, Gud være lovet!» tænkte Urup for det jordskjælv paa hundre tusen mennesker! At man kan se for sine øine, hvem han er, som man dyrker, — ikke det humane fjottehode, som folk nu vil gjøre ham til, men den evige, sande Gud, likesaavel naturens som himlens skaper, i hvem man kan baade dø og leve, sove og vaake de endeløst skiftende evighetens livsdøgn. — Og naar de kom med deres vamle barmhjertighets og retfærdighets snak, da at kunne henvise dem til dette jordskjælv, be dem undersøke, hvorvidt dette skulde anses for Guds retfærdighet eller hans barmhjertighet. At de dog maaske en gang kunde komme til at indse, at Guds retfærdighet og Guds barmhjertighet er dette ene: at han vil eie os, han vil være ett med os i lykke og ulykke, i fryd og smerte, i liv og i død — alle det evige livs dage og nætter, dets nætter av død, dets dage av liv. At det derimot ikke er gudsdyrkelse at gjøre *ham* til sin overbrandulykkes- og livs assurance-direktør. — Deri bestod jo næsten hele den moderne kristendom. Og det moderne fritænkeri var fuldt optat av at negte, at der findes en saadan assurance-direktør. Det ene hadde jo likesaa litt med Gud selv at gjøre som det andet» (side 300).

Her føler vi, at forfatteren har været — som det sies at Urup har været: — i fyr og flamme. Og han har her rammet den byld, som Messina-forvirringen har lat vokse frem paa den kristne apologi. Han har ogsaa pekt paa, at fritænkerne maa fortumles i sin fornegtelse, naar selve troen er saa uredig en hespel som den nu er. Urup fornemmer Gud i den kolde novemberstorm, i naturens vildeste raseri — og han finder ikke noget holdepunkt i en Gud, «som har sukkerbakerbutik for slikne døgnfluer.»

Og denne Gud han er en straffens Gud. Kom aldrig saa meget med forklarende og undskyldende aarsaker og omstændigheter. Pastor Mortensens indvending: «Jamen, jamen, jamen kjære — naar vi ser aarsaken for vore øine, som det hele er kommet av — daarlig luft, daarlig mat, daarlig opdragelse, slet lønnet arbeide — hvad? — Saa er det jo alt dette, der har skylden —» besvares av Urup med et kvasst «Visst ikke nei! Alt det er aarsaken, men skylden er menneskets, for aarsakerne har jo virket gjennem hans vilje.» Presten mener saa at viljen er syk. Han er ikke ond, han er syk. «Der er mange slags sygdom,» svarer Urup, «men den sygdom som sitter i viljen, kalder man ondskap. Og de patienter som lider av den sygdom, dem gir man ikke medicin, men dem straffer man.»

Det er ikke under at Jakob Knudsen kan ønske hele den nervesvækkede medlidenhet en ordentlig belærelse i livets grundsandheter, at han synes denne kultur som er kommet over sit toppunkt og holder paa at gaa i frø, kan trænges til et barbarisk foraar, en omgang japanere. Naar selve livets sunde sans ikke længer faar tale, men man for de enkleste spørsmaal skal faa «videnskabelige problemer» som ingen rigtig kan løse, da er kulturen her i Europa «kommet saa langt forbi sin sommertid, saa den foreløbig er blit det samme som vissenhet og raattenskap.»

Som et rensende veir gaar Gud gjennem denne forkjælethetens verden. Saa sterkt og saa rensende, at den tanke springer frem: er det da ikke mulig, at foraaret kunde komme til os, ikke ved barbarerne, ikke ved socialisterne, — men ved *Guds rike* med tro paa en far for alle barn og med ubændig krav paa helhet i vilje og offer!

I et rimbrev har Valdemar Rørdam netop pekt paa de evige livssandheter, som er glidd væk fra slegten og har voldt dens fallit:

«Men drukne av grauskningens gærende saft
glemte vi, kød er kun hø
og blod kun vand uden kærligheds kraft,
som aldrig kan dø.
Vi maaler atomer og tæmmer baciller,
men blindt sig forvilder
hver aandelig sans;
kun dyrisk søger vi helse.
For radium glemte vi krone og krans,
for penge vor evighedsfrelse.

Den sandhed at offer av velfærd og lyst
og offer av liv og blod
er det, der fylder et dødelig bryst
med udødelig mod
og fylker folket og styrker stammen
med helligflammen
av evighed —
den sandhed er skubbet til siden,
den visdom spotter vi haanlig ved.
Og det vil merkes i striden.»

Det er rare tider vi lever i. Dette sier Valdemar Rørdam, «Gudrun Dyre»s forfatter. De ser tilbake nogen hver nu.

Det blir et forfærdelig ansvar for kirken. Nu har den sin besøgelse Har den beredt sig til at møte tiden paa denne korsvei? Eller har den «andet at tænke paa»? Graver den sit pund ned i jorden, for at bevare det? Eller møter den paa tidens børs og bringer den ene talent ut i to?

Jakob Knudsen rusker op i noget av hvert. Han har fremstillet nogen mennesker, som er faste og sterke. Og der er kun to ting, som skal til for at bli som dem: vilje og tro. Uten vilje ingen tro. Uten tro kun viljens fallit Det er troen som bærer dem. Ingen dyne-tro. Men en tro som er mænds faste forvisning paa livsanspændelsens ytterste grænse. De kjender Gud. «Ingen som kjender ham kan la være at tro paa ham.»

— Jeg synes Jakob Knudsen kunde bragt dette endnu sterkere og klarere frem, end det er skedd i Lærer Urup. Men han har endnu mange bøker at skrive. Gid hans pionertrompet maatte høres langt!

7.

Alt i alt har *mystiken* nok meget at lære os. Vi rastløshetens børn trænger at komme alene en gang imellem. Apellen til pligtfølelsen alene kan ikke klare det. Vi maa faa den «verden i vort indre», som har været saa forsømt, op paa dens rette plass. Religion uten mystik er uten sjæl, sier Eucken.

Men det vigtigste, som mystiken bringer os, er dog en sterkere vurdering av alt det i religionen, som nu trær saa tilbake: alt det som ikke kan maales og veies: det *irrationelle*. For det er ofte bedre at *forstaa* end at *forklare*, forstaa ut fra en indre oplevelse. Det er kun det aller fattigste ved religionen som kan forklares og forsvares. Den rike hjertekilde ligger bakenfor forklaringen. Mon ikke mystiken her kan bli en hjælper bort fra det negative i den moderne teologi? Der er sat op det tema for en moderne lægmandskongres i Nürnberg: Hvad fattes den moderne teologi? Jeg vet ikke hvad der blir svaret. Men i denne tankerække, hvor vi her befinder os, gir svaret sig av sig selv: der fattes den mystik, *inderlighet*. Der fattes mod til at gi det irrationelle en aapen og selvstændig plass, — ikke

en plass blot i det personlige inderlighetsliv, *der er* det, men i selve systemet. Forresten er der reservert en plass til det ogsaa her, naar den blot faar ordentlig utfylding. *W. Herrmann* er jo som Ritschl en stor motstander av mystiken. Men inderlighet er jo i grunden rammen om hans religionsvidenskap. Vi ser da ogsaa de yngre aapne veien til mystiken, saaledes f. eks. Wobbermin, ja ogsaa Kaftan og Lipsius. Og en mere laugs-fri aand som Lhotzky sier like frem, at mangelen paa mystik er skyld i al utilfredsstilletheten i det moderne religiøse liv.

Yderligheterne berører hinanden: intet gaar saa let til yderlighet som mystiken. Den tar en enkelt side av religionen og gjør den til det hele. Og det «gamle» fromhetsliv har været (og er) like saa meget paa grænsen til at overdrive «inderligheten» som dets antipoder har været nær ved at stikke det bort. Det som utviklingen skulde ha lært os maa vel være at vi maa sørge for gode kar med sikre grænser til at la det «skjælvende» personlighetsliv leve i. Hjerteslaget blir først livgivende for alle de andre dele av legemet derved, at man erkjender dets minimale volum, som ikke betyr nogen kvalitativ ubetydelighet.

Alt det symbolske er bra nok. Det er nødvendig. Men la os ikke flyte ut i naivitet og symbolik. «La gotiken flamme!» sier Krag. Ja, vi stemmer i med. Men der trænges noget mere end gotikens flammer. En Gud som er fastere end naturstemningen, sier Urup.

For sig selv alene er mystiken farlig — den fortærer det faste. Men ogsaa viljeslivet er for sig selv farlig nok. Det er fast som jernet, men ogsaa koldt som det. La os faa ilden i jernets ramme, da har vi det hvorved menneskelivet kan faa varme til sin vekst.

IRSKE KLOSTRE.

Den reisende drar gjennem landet; men han kjender ikke folket. Fra et dampskibsdæk ser han en kyststripe, et kupévindu viser ham marker og elve, fjelde langt borte, en liten brøkdel av en by. Hans indtryk blir stumper og stykker, som rigtig sammensat i høiden gir ét hjørne av et billede; men ofte mangler den reisende formelen for den rigtige sammensætning. — Her og der stiger han ut av sin kupé, han tar en stikprøve av landet og bruker den som maalestok for egtheten av sine indtryk, som var landet og folket en ensartet masse.

Allikevel kan de ydre indtryk landet gir, og den overflate det viser, stundom gjøre det lille hjørne talende nok, saa der til det føier sig konturerne av et større billede, ikke av landet og folket som de er, men et skyggebillede om man saa vil, av landet som det var.

Slik er det i Irland. Hvert stykke jord man ser, har sit sagn og sin saga at fortælle. Luftens bløthet, farverne over landskapet, de myke bølgelinjer, alt stemmer sindet til den samme tone og gjør det følsomt og mottagelig.

> All round lie memorials of sadness and glory,
> Whose stones have a language, tho' history were dumb,
> Shall they want for a record, our fragments of story,
> Shall this age send no message to ages to come? [1])

Efeuklædte mure, gamle taarn i ruiner, skjønne keltiske kors over glemte grave, en sammensunken stenhaug, en helle med forvitret indskrift paa latin overalt hvor øiet ser og foten træder, fortæller om hvor gammelt Irland er som kristent land.

[1]) Rundt omkring er vemodige og ærerike minder,
hvis stene kan tale, om historien er stum;
skal de mangle en saga, de brokker vi finder,
ikke øke med sit budskap nye slegters videnssum?

De mange prester, de sorte og brune munke, barfot og i kutte fortæller om at her endnu er en katolsk kirke som har magt. Men selv om den reisende vet at tre fjerdedele av Irlands befolkning endnu er katolsk, selv om han vet at femten ordener endnu har sine klostre i landet, og at mer end 2400 munke og nonner virker blandt folket, saa gir det allikevel en ringe forestilling om hvad kristendommen og den katolske kirke var i Irland.

Kanske har han fra historien et dunkelt minde om at Irland engang var et sæde for fromme og lærde mænd, og at missionærer utgik derfra. Men det er ogsaa alt hvad historien har at fortælle. Staar saa den reisende i en gammel klosterruin med utsigt til nye klostre og til andre klostre i ruiner, med græs over gamle grave, med efeu over gamle mure, med kristtorn og barlind i de gamle rum, med bregner og med mose over vægge og med gjenklang av sagn og sange i sit navn, da kanske hans sind blir fanget av den stille klosterstemning, og han gaar til krøniker og til annaler for at lære og forstaa.

Han finder at den irske kirkes historie er mere fængslende og mere fremmedartet end nogen han kjender, rikere paa helgener, rikere paa legender, rikere ogsaa paa troskyldig fromhet, paa altopofrende søken Gud, end nogen han har hørt om, men ogsaa mindre kjendt, mindre utforsket, mere vanskelig tilgjængelig end nogen anden.

Irland har hat flere klostre end noget andet land, og de har spillet en større rolle end andre steder. Her blev kongernes sønner munker; og alle biskopper og lærde mænd hørte klostrene til. Men kirkens magt støttet kongernes magt; klostrene bar den nationale tanke, og de første kampe mellem sakser og kelter blev kjæmpet med munke paa begge sider, likesom endnu den katholske kirkes mænd er de ivrigste i arbeidet for alt hvad der er irsk.

Romerkirkens forfald naadde ikke Irland, og pavens magt var ringe heroppe, hvor munke og biskopper holdt paa sit og aldrig bøiet sig for kuriens bud eller paabud.

Osterlandsk i sit præg var den irske kirke snarere end romersk. Den hellige St. Patrick, som kom til øen i 432, var galler, og hørte hjemme i en tid, da forbindelsen med

Egypten var sterkere end forbindelsen med Rom, en tid desuten, da syriske ankoriter, syrisk sprog og syriske moder behersket den del av Gallien han kom fra. Selv var han nærmest en discipel av Cassianus, og Cassian og Palladius vedblev altid at være de ypperste blandt kirkefædre for den irske kirke; likesom det syriske og ægyptiske munkevæsen var forbilledet for det irske, og ikke Benedikt fra Nurcias praktisk-romanske.

Man finder i de gamle irske klostre hverken fælles spisesale eller dormitorier. Hver mand hadde sin fritstaaende celle, oftest bikubeceller, og i den levet han sit liv. Akerdyrkning og praktiske gjøremaal var for andre. Han søkte kun Gud i betragtning og bøn. Ja der var de strengeste ankoritregler herskende i klostrene.

Frit stod de ogsaa i sit forhold til pavekirken, deres lære var en anden i mange maater, bestemmelserne om den hellige nadverd var andre og saa vid var forskjellen blit imot slutten av det 12te aarhundrede, at det normanniske og angelsaksiske ridderskap fandt en kjærkommen undskyldning for sine røvertog i irernes kjætteri.

I England støtte ogsaa først den irske kirke sammen med den ortodokse — en lang og forbitret kamp som varte i langt over hundrede aar.

Mens Rom efter aar 463 ikke længer brukte den jødiske beregning av paasken, men som et led i kampen mot Alexandria lavet sin egen metode, vedblev den irske kirke at følge den gamle beregning, og i England og Skotland, og andre steder hvor irske missionærer kom, førte de sin tidsregning med sig. Da Augustin kom til England optok han kampen, og i 603 hadde han et møte med de keltiske biskopper i England for at omvende dem; da var alt bitterheten saa stor at disse mænd ikke vilde sove i hans hus eller spise under samme tak som han. I 634 sendte pave Honorius den hellige St. Laserian som biskop til Irland med det opdrag at faa den romerske paasketid indført. Men Laserian kom ingen vei, og særlig var den hellige Columbas munke ivrige imot ham, kanske delvis fordi pavekirken stillet sig saa kjølig til denne Irlands anden apostel. Ja, en av deres mænd, den hellige abbed

Fintan utfordret pavens sendemand til en tvekamp og skrev til ham:

«Tre valg gives dig, O Laserian. La to bøker, en efter den gamle orden, en efter den nye, bli kastet i ilden, og la os se hvilken av dem vil gaa uskadt ut av flammerne; eller la to munke, en av dine og en av mine lukkes inde i det samme hus, la saa ild fortære huset, og vi skal se hvem av dem der vil komme uskadt ut. Eller la os begge gaa til en død munks grav og opvække ham fra de døde, saa vil han fortælle os hvilken regel vi bør følge, naar vi feirer paaske.»

Men den romerske utsending sa nei til alle forslag, da «St. Fintans hellighet var saa fastslaat, at om han bad om at hint fjeld skulde skifte plads med denne hvite slette, da vilde Gud straks opfylde hans bøn.»

Allikevel gik England over til det romerske system i 664 og de fleste irske klostre fulgte i 716 — men ikke alle.

Saa avsides og beskyttet laa øen endnu dengang at mer end én østerlandsk eneboer, som flygtet for Mohammeds fremrykkende skarer, søkte og fandt tilflugt her. Baade egyptiske og syriske grave fortæller om det, og mer end én keltisk kirke er smykket med ægyptisk kors.

Kanske den reisende ikke har adgang til at se saa mange kirker; han kan neppe undgaa at se nogen, og lægger han sin rute litt fornuftig kan han gjennem det han ser finde yderpunkterne for irsk klosterliv og saa trække linjerne imellem dem.

Ja, selv om han følger alle reisendes vei og drar til Killarney, som hverken har de ældste eller mest berømte klostre, saa vil han ogsaa der kunne finde et rigtig utgangspunkt.

Han kan begynde i Muckross gamle fransiskanerkloster — skjønt gammelt! Selve klostret er neppe mer end 500 aar, om der end paa samme sted har ligget en kirke i mer end 1000 aar. Ruinen er ikke meget merkelig, den har et skjønt østvindu, og i buegangen rundt klostergaarden støter gotisk og romansk stil sammen paa den underligste maate. Efeu binder alle mure sammen ute og inde, bregner og mose fylder ut hvad efeuen levner av plads; ugler og flaggermus bor i de gamle korridorer, og i høikorsdøren har den lord, som eier klostret — det blev med al sin jord konfiskeret av

Cromwell — en liten utsalgsbod for brevkort og alskens souvenirs. Men hvad der gir den eiendommelige illustration til katolsk liv i Irland, det er at tiltrods for dette, synges der endnu i ruinen de samme messer som for et halvt aartusen siden, og kirken begraver sine børn inden klostrets mure, fordi det endnu er hellig grund.

Fra Muckross kan han saa ta den tre kvarters tur til Ross Castle ved Lough Leane og sætte over til Innisfallen ø. Den gir netop den ene side av irsk klosterliv, alt det milde, drømmende, idylliske, en fromhet hvis væsen er blidhet og stille, inderlig godhet.

Innisfallen er et gammelt kloster, grundet av St. Finan den spedalske i 570, det 33te-ældste kloster i Irland. Og stedet er valgt med omhu, eller med et umiddelbart instinkt; for en skjønnere plet findes neppe i Irland, ja ikke i Europa, siger Irlands digtere. Og naturen har sydens frodighet og varme. Vandet fryser aldrig. Italiens planter og trær gjør øen til en smilende have. Dens største kristtorntræ maaler næsten seks meter rundt stammen, og sagnet vil vite, at den har vokset siden tidernes morgen.

Ogsaa her drev de engelske tropper munkene ut, og siden dronning Elisabeths dage har Innisfallen ikke været et kloster, kun en ruin; men allikevel bedre bevaret end mange andre. Det lille oratorium fra det niende aarhundrede (efter andres mening fra det syvende) staar vel bevaret, og mandshøie murelar ingen tvil om bygningers art og utstrækning; av de oprindelige eneboerceller inden murene er litet igjen; men i den gamle klosterkirke ligger endnu døpefonten, slaat av sin fot, i græsset, og de ældste abbeders grave er lette at finde. Vældige aske og barlindtrær, de største i Irland, skygger over murene, og endnu holdes den fast den gamle skik, at aldrig maa noget træ fældes paa Innisfallen. De staar til storm og alder vælter dem.

St. Finan som grundla klostret, var en fornem mand, søn av kongen av Munster og sønnesøns sønnesøns søn av Olioll Olum, Irlands store konge. Han var en discipel av den hellige Brandan, som spillet saa stor en rolle i middelalderens sagn, og som med sine munke efter legenden skulde ha fundet en salighetens ø langt vest i havet; den St. Brandans ø, som

endnu var avmerket paa det kart Columbus fulgte paa sine reiser. — Og Finan var selv en overmaade hellig mand, som gjorde vand til vin for sine munke og som av Gud var git besynderlige kræfter. Det fortælles i legenden at engang han sat og læste i sin bønnebok, blev han forstyrret av en bonde, som stod og stirret paa ham den hele tid. Da slog Gud bonden med blindhet paa det ene øie; og hans ætlinger fødes blinde paa det ene øie den dag idag.

St. Finan grundet mange klostre, alle av den hellige Columbas orden, og der var i ham lægedom for alle onder. Men saaledes fortæller sagnet om oprindelsen til Innisfallen kloster:

Den hellige Finan sat engang ved en sjø og læste. Da gled boken fra ham og faldt ut i det dype vand, hvor ingen kunde se den eller naa den. Men en time efter bar bølgerne den uskadt op til den hellige mand. Da bygget han en basilika paa det sted, og mange mirakler blev øvet der. Men faldt nogen i søvn i den kirke ved dag eller nat, da vaagnet han op i stranden, for St. Finan bygget kirken paa det at man der skulde bede til Gud, men ikke sove.

Han var en meget hellig mand, og han opvakte tre mænd fra det døde. Han gjorde blinde seende og halte gaaende. Trærne paa Innisfallen som før var giftige, velsignet han, saa de siden bar søte frugter. Englene aabenbaret sig for ham, og da han ønsket at drage til Rom, men den hellige Columba trængte hans hjælp i Irland, førte Gud ham i et syn til alle de hellige steder, mens han sov i Columbas fang. En dag hørte han en stemme fra Paradis som sa: «Dette er de som er komne ut av stor trængsel og har todd sine klær i lammets blod».

Siden da ønsket han at vinde martyrkronen, og saaledes fik han tilnavnet «den spedalske»: Fra alle dele av Irland og fra fjerne lande kom folk for at søke hans hjælp. Og en dag kom en adelig dame, en høvdings hustru, med sin lille søn, som var spedalsk. Hun bad om hans hjælp; men den hellige Finan svarte intet, kun bad han hende komme med sin søn den næste dag. — Om natten hadde han en drøm, og en engel sa ham at den eneste maate hvorpaa barnet kunde helbredes, var at han selv vilde bære dets sygdom. Morgenen

kom, og den hellige Finan fortalte kvinden sin drøm. Da saa hun for sine øine de mange hundreder som flokkedes om den hellige mand for at søke lægedom av hans hænder, og hun saa ham rammet av den levende død ved den hæslige sygdom, og da vilde høvdingens hustru hellere at hendes søn skulde lide. Men den hellige Finan saa klart veien for sig, korsets vei, og han helbredet barnet; men siden var han spedalsk, indtil døden friet hans sjæl fra det jordiske hylster.

Men om hans død fortæller legenden:

St. Finan hadde et syn.

«Han saa en vidunderlig vogn stige ned fra Himlen til St. Aidans kloster, og i vognen var en ærværdig mand i prestelig dragt med en straalende jomfru ved sin side. «Jeg er Aidan, Kristi tjener», saaledes talte den ærværdige olding til ham, «og dette er den hellige jomfru Brigid, Erins beskytter (Brigida domina Hiberniae), imorgen vil min fest bli feiret, og hendes den følgende dag. Vi er kommen for at velsigne dem som ærer os. Vær rede og glæd dig, for den dag imorgen skal du flyttes til himlen.

Og saa stort var St. Finans ry for hellighet, at efter hans død blev hans legeme delt mellem de klostre hans navn var knyttet til.

Men Innisfallen blev et sæde for fromhet og lærdom ogsaa efter den hellige Finans tid, i de dage da St. Colman var biskop, og ogsaa efter at pesten hadde rammet ham i 666. Bæda den ærværdige fortæller i sin «Kirkens historie» om munkenes gjæstmildhet i det syvende aarhundrede. Mænd av høi rang blandt de engelske forlot sit land og sin slegt og søkte til Innisfallen kloster for at oplæres til fromhet og gudelige idrætter; og munkene tok kjærlig imot dem og gav dem deres underhold. Endnu staar hospitiets efeuklætte mure ikke langt fra klosterkirken.

Og som i det syvende aarhundrede, saa senere. Her begyndte Maelsuthain O'Cearohaill, den største læge i den vestlige verden, at optegne de vigtige annaler, som endnu er en hovedkilde til Irlands historie gjennem tusen aar. Og her opdrog han Brian Born, den store kriger, som slog de nordiske vikinger og atter gjorde Irland til et kongerike. Og efter Maelsuthains død i 1009 laa arbeidet ikke nede.

En anden tok hundrede aar efter fat, hvor han var sluppet, og efter denne andens død i 1130 fortsatte hver abbed arbeidet indtil 1320, saa Innisfallen annaler fortæller først hele verdens historie, indtil St. Patricks komme til Irland, og saa Irlands historie gjennem de mange aar.

Men saa fredelig og bortgjemt som Innisfallen kloster laa, kom det allikevel at dele skjæbne med de mange hundrede andre klostre i Irland. Da normanner og angelsakser i slutten av det 12te aarhundrede begyndte at strømme over St. Georgs kanal, og tiderne blev onde og urolige, da sendtes der fra hele landet kostbarheter til det gamle kloster; for Imisfallen var, som det heter i annalerne, «et paradis og en sikker helligdom». Men Moalduin, som af Daniel O'Donoghue, plyndret allikevel øen i 1180, skjændet gravene og slog ihjel abbeden, da han flygtet med de hellige kar. Munkene grov ham ned, hvor han var fældet, og la en helle over graven; men paa det at den aldrig skulde skjændes, lot Gud en ask spire ved hellen og slaa sine røtter over den og vokse til et mægtig træ, som skjærmer graven til alle tider; — og endnu kan den reisende bøie sig ned og kike ind under røtterne, hvor hellen ligger.

Ret overfor Innisfallen, paa det faste land, ligger et kloster, næsten like gammelt som St. Finans, men helt ødelagt. Bare en del av klosterets runde taarn staar igjen som et talende vidnesbyrd om svundne trængselstider. Ogsaa disse runde taarn er syriske i sin oprindelse; fra den syriske kirke trængte de under Justinian ind paa det byzantinske omraade; og ogsaa i sine besiddelser i Italien lot Justinian runde taarn knytte til kirkerne; de mest berømte var vel i Ravenna. Karl den store førte skikken med sig til Frankrike, og hans kirke i Aachen hadde to runde taarn; men i Irland blev taarnene noget andet end bare klokketaarne til pryd; paa den tid da nordiske vikinger begyndte at herje landet, fik nær sagt hvert kloster som laa utsat til, et slikt taarn, og en mængde av dem er blit staaende til vore dage. Enkelte er bare 50 fot høie, andre 150, bygget som tilflugts- og forsvarssted for munkene, med tykke mure og ingen vindusaapninger i de nedre etager.

Men Aghado runde taarn gir allikevel ikke noget indtryk

av det irske munkevæsens barskere sider. — Vil man ha motsætningen til det blide gjæstfrie Innisfallen, samlingsstedet for hellige mænd fra mange lande, det typiske irske hjem for fromme studier og boklig syslen, da maa man helt ut til Irlands veirbitte vestkyst, hvor de verdenssky eneboere fandt sine tilflugtssteder paa de utilgjængelige øer, og hvor Simon Stylites fandt mer end én værdig efterfølger.

12 engelske mil ut i havet sydvest for Valencia Island utenfor Irlands sydvestlige hjørne, ligger der en ensom klippe ute i Atlanterhavet. Ingen række av øer eller skjær forbinder den med land. Den er 800 m. lang og 400 m. bred, havet naar en dybde av 200 m. ved dens klippefot, og dens top raker 714 fot i veiret. Der er ingen landingsplads paa øen, ingen havn, intet sted ly; fra Grønlands sydspids, Newfoundlands østpynt og Afrikas vestspids vælter bølgerne overalt mot denne klippe. Er sjøen ikke rolig, kan ingen naa den; to dages stille kræver Valencias fiskere for at seile dit ut, og om strøm og tidevand ikke er gunstig, er det heller ikke da mulig at komme iland paa klippen. Baaten roes saa nær som mulig, og naar da dønningen løfter den høiest, maa den reisende hoppe over paa klippekanten. Da er han paa Skellig Michael, — for øen er viet til erkeengelen St. Michael, de høie steders beskytter. I den bratte klippe er hugget trappetrin — over 800 har der været, men de nederste er vasket bort av sjøen, og staten som har bygget et fyrtaarn herute, har laget en slags sti til foten av de 670 trin, som er bevaret. De fører op til en mur under toppen av klippen, og gjennem muren kommer man ind paa et plateau, hvor der er bevaret helt og uskadt 6 bikubeceller, 2 oratorier, 5 begravelsespladse, en liten kirke og to brønde.

Denne trappestige fører ogsaa op til den «Korsets vei», som gjennem mere end tusen aar har været den forløsende vandring for Irlands bodfærdige.

«Saa høitidelig og trist er dette sted», skriver lord Dunraven i sit store verk om de gamle irske mindesmerker, «at ingen skulde træde ind uten pilgrimmen og den bodfærdige. Følelsen av ensomhet, den vældige himmel over og det mægtige, enstonige bølgebrus nedenunder vilde nedtrykke aanden, om den ikke var bragt i harmoni med alt, hvad der

er størst og mest ophøiet i naturen ved sin dype, ja endog bitre erfaring.»

Drevet av en mere aktiv trang til ensomhet end de syriske ankoriter, har de irske munke for 1400 aar siden søkt ut til denne klippestøtte som er mere øde end Ægyptens ørken. Den religiøse higen, det overbevisningens heltemod som har drevet dem hit ut i en tid, da havet var frygtet som jordens yderste grænse, og til et sted som maatte synes et ringe leketøi for dette hav — er vanskelig at maale. Hvad savn de gik imøte kunde ingen vite; den levende død slukte dem herute.

I en liten have kunde der dyrkes nogen grøntsaker, og saa bratte er klipperne, at man kan fiske, om man vil, fra selve klostrets mur, 545 fot over havets overflate — og sjøen er rik paa fisk. Men ellers eier øen intet som kan tjene mennesker til føde — om ikke de trækfugle skal regnes, som stundom hviler der paa sin vei. Saa meget skulde ikke støte til, før hungersnøden truet dem herute. De sparsomme oplysninger vi har om munkene fortæller ogsaa mest om slike ting.

I 812 blev Skellig plyndret av nordiske vikinger fortæller annalerne fra Innisfallen og ankoriterne døde av sult. I «de fire mesteres bok» finder vi fra 823: Eitgal fra Skellig blev bortført av de fremmede. Ved et mirakel undkom han, men døde snart av sult og tørst. Paa samme maate døde i 885 abbed Suibhneus, den eneste munk fra Skellig som er optat i den irske helgenkalender.

Den sidste optegnelse om Skellig finder vi i 1044, da «døde Aedh av Sceilig Michiel,» og kort efter blev klosteret flyttet over til det faste land, da det var for haardt at leve for noget menneske derute. Man kan vel tro det, naar man hører, at den mur, som staten har latt sætte op som vern om stien til fyrtaarnet i 120 fots høide over havet, for en snes aar siden blev ødelagt av bølgerne.

Det kloster som blev grundet paa fastlandet av munkene fra Skellig var et augustinerkloster, saa det er mulig at ogsaa stiftelsen paa Skellig hørte til samme orden.

Efter traditionen var den grundlagt av den hellige Finian, hvem de irske krøniker pleier at ligne med grækernes hest

foran Troia. For likesom der fra dens side utgik en græsk hær, saa utgik der fra St. Finian 3000 lærere og missionærer.

Ellers er den hellige mand berømt for den store strid han hadde med sin discipel St. Columba. Begge de hellige mænd var store samlere av gudelige manuskripter, og særlig hadde St. Finian en kostelig utgave av Davids salmer; men dette haandskrift stjal den hellige Columba, og kopierte det. Da klaget St. Finian til Israels konge Diarmaid, og Diarmaid dømte: «Til hver bok hører dens avskrift som til hver ko dens kalv,» — og den hellige Columba blev tvunget til at gi avskriften tilbake. Men da reiste han sin mægtige klan O'Donnell'erne til kamp mot Diarmaid. Kongen blev slagen og faldt. Davids salmer blev erobret og lagt i et sølvskrin, som blev baaret foran O'Donnell-klanen like til det 16de aarhundrede. Avskriften findes endnu, den er i The Royal Irish Academy's eie og gjemmes i Dublin museum. Men en geistlig synode traadte sammen og dømte Columba til at vinde for kristendommen like mange sjæle, som kampen hadde kostet. Da var det han drog over sjøen, grundet det mægtige Dona kloster og blev Skotlands apostel.

Men ogsaa før St. Finian og det 6te aarhundrede har Skellig Michaiel en historie.

Det fortælles i de ældste sagn at da Mile eller Milidh omkr. aar 1700 før Kristus førte kelterne over til Erin til kamp mot de ældre indbyggere, Tuatha de Danaan, anløp hans flaate Skellig, og der blev hans søn Ir begravet. 30 skibe hadde Milidh, og 30 mand var der paa hvert skib foruten kvinder og børn. Saa siger det ældgamle digt:

> Amhirgin, mændenes digter
> blev fældet i slaget ved Bile Theineadh,
> Ir, krigernes fyrste, døde paa Skellig,
> og Araman døde paa sit skib.

Men Milidh forbinder igjen de keltiske sagn med de gammeltestamentlige. For saaledes fortælles det i den irske krønike: Jafet hadde to sønner, Gomer og Magog, Magogs ældste søn var Baath; fra ham stammet Feinius Farsaidh, som blev konge i Scythien; hans søn var atter Niul, som blev kaldet til Ægypten for at oplære folket og egtet Scota, datter av farao Cingcris. Deres søn var Gaedheal Glas, fra

hvem gaelerne stammer, og som var ven av Moses og hjalp jøderne paa flugten fra Egypten. Hans søn var Easru, og dennes søn Sru, som maatte flygte fra Egypten paa grund av Gaedheals venskap med Moses. Han drog atter til Scythien, men hans sønner drog til Pannonien, og saa til Kreta, Sicilien og Spadien, indtil Milidh, søn av Bile, den 22de i like linje fra Feinius Farsaidh, drog til Irland. Saa siger skalden:

Firti og fire hundrede
aar, det er ikke en løgn,
fra Guds folks vandring, tro mig,
over bunden av Romhars hav,
til over Meanns bølger ilte
Milidhs sønner til Erins land.

Fra Milidhs sønner regnet alle de irske storætter sin avstamning, og det er ikke umulig, at det sted hvor Ir, hans søn, var begravet har været et valfartssted i ældgamle dage. Legenden fortæller om Skellig som maal for bodfærdiges vandringer fra ældre tid end St. Finians og St. Columbas.

Senere skal den mystiske helt Dairé Dormham ha hvilet paa Skellig, før han drog til den store kamp ved Ventry.

I kristen tid gik Skelligs ry vide om land, Giraldus Cambrensis kalder klippen «et vidunder for Europa», og berømt for sin rettroenhet og fromhet fra ældgammel tid. Med den strenge rettroenhet har det nu allikevel været saa som saa; for saa længe der var et kloster paa Skellig beholdt munkene den jødiske paaskeregning og feiret opstandelsesfesten en maaned senere end pavekirken. Følgen herav var atter at de som paa fastlandet ikke var blit gift inden fetetirsdag, allikevel kunde drage til Skellig bli viet før fasten begyndte.

Videre fortæller Giraldus Cambrensis om Skellig: «Der er en sten utenfor portalen til St. Michaels kirke paa høire haand, og delvis fældet ind i muren; den har paa overflaten en hulning, som hver morgen paa grund av den helgens fortjenester, hvem kirken er tilegnet, er fyldt med saa meget vin som rikelig er nok til dagens messetjenester efter antallet av de prester som er der for at feire dem.»

Fra meget gammel tid av og indtil midten av det 19de aarhundrede var Skellig Michael og dette kloster det sted

bodfærdige vandret til for at befries fra sin synd. Og «korsets vei» er den samme den dag idag som for 1300 aar siden.

420 fot over havet deler øen sig i to, en lavere halvdel, hvor der nu staar et fyrtaarn, og en høiere halvdel, hvor klosteret staar. Et smalt «band» knytter delene sammen. Dette band kaldes «Kristi sadel», og fra det falder klippen lodret ned paa begge sider. Dypt nede møter saa øiet i havflaten en mindre klippe, som dels av naturen og dels ved kunst har faat formen av et kors. I huler paa begge sider koker og tordner havet, og luften dirrer av bølgebrus. Her begynder «korsets vei», saa kaldt til minde om Kristi vandring til Golgatha.

Fra «Kristi sadel» fører en smal «kamin» — «naaleøiet» op til en liten flate «Gethsemane have»; et svaberg, 12 fot høit, fører saa videre op. «Pinens sten» kaldes det til minde om det sted, hvor Kristus segnet under korset. Bittesmaa huller for hænder og føtter er slitt i stenen, og glider pilgrimmen her, er der intet støttepunkt før han knuses mot «korsets klippe» 500 fot nede. Fra «pinens sten» naar han op til «kvindens klages klippe», saa kaldt til minde om Kristi ord: «Jerusalems døtre, græd ikke over mig, men over eder selv og eders børn; for, se, de dage skal komme paa hvilke I skal sige: Velsignet være de ufrugtbare og det liv, som aldrig fødte, og de bryster som aldrig gav die. Da skal I begynde at sige til bjergene: fald over os, og til haugene: dæk os!»

Denne klippe ender i et nyt svaberg, som fører op til øens top. Her hænger en klippe, ti fot lang og to fot bred, ut over havdypet. Det er den bodfærdiges vei. Ridende over klippekanten maa han skyve sig ut paa den yderste spids, hvor et kors er hugget i stenen. Det maa han kysse og bede et paternoster dertil, mens brændingen raser mer end 700 fot under ham. Saa maa han baklængs ride tilbake og kan stige ned til klostret, renset fra sin synd. —

Lord Dunraven fortæller at endnu i 1860-aarene hændte det at folk kom dragende for at vandre «korsets vei». Nu vet folkene paa Valencia Island intet at melde derom, men gamle folk vil vite, at stundom klinger der skjøn musik fra det gamle kloster ved midnatstide. —

Kanske den reisende nødig vil vandre korsets vei. Han vil allikevel forstaa hvor sterk den tro maa være som gjennem aarhundreder har drevet mennesker over disse klipper; og naar han ser klostermuren, smuk og glat paa utsiden, hvor munkene har sittet paa de smaa klippefremspring og muret med bølgedraget sugende 545 fot ret under, vil han ane i et glimt den fromhet som opløser selvet i den store søken Guds ære, den fromhet, som bygget og opretholdt de irske klostre, og som reddet Irland for den katolske kirke.

C. J. Hambro.

OM VORE SYNDER.[1])

Viggo Ihm vil ha teologisk spekulation over syndsbevisstheten, og denne spekulation skal være enfoldig som barnetroen.

Det er ikke ganske let at skaffe tilveie, hvad han forlanger. Ikke fordi der mangler teologisk spekulation og heller ikke fordi spekulationen mangler enfold. Al spekulation er enfoldig, den har noget av duen ved sig, og dette punkt, syndsbevisstheten, har spekulationen beskjæftiget sig meget ivrig med. Men vanskeligheten ligger i selve saken, i det dobbelte utsyn, syndsbevisstheten gir. Paa grund av denne dobbelthet i det umiddelbart givne utgangspunkt blir der nemlig to slags spekulationer, som i kraft av spekulationens vanlige enøiede dueenfold søker at overse eller opsluke hinanden.

La os f. eks. følge Viggo Ihms oplevelse av synd. I den gjenfindes de to træk som er fælles for den moderne syndsbevissthet. For det ene opleves synden som noget helt personlig, for det andet kommer den i anden række d: veien til troen gaar ikke gjennem en utenforstaaende lov ind til Gud. Men troen kjendes først som gudsbevissthet, og dernæst reiser sig syndsbevisstheten i forholdet til Gud og hans rike. Disse to træk forekommer stedse hyppigere i det 19de aarhundrede baade i naive og reflekterte gemytter, og det hænger efter mit skjøn sammen med, at den religiøse oplevelses bevissthetslys er faldt dypere ned i sjælegrunden end før[2]). Det forholder sig simpelthen saa, at *under* syndsbevisstheten ligger — bevisst eller ubevisst — den intime religiøse grundfølelse, som Schleiermacher kaldte absolut avhængighetsfølelse. Saameget mer kommer denne følelse først frem i bevisstheten, naar gudsbarnet er grepet av utvik-

[1]) *Viggo Ihm:* Nogle Nikodemustanker, Kirke og kultur 5 h. s. 247 iaar.
[2]) Se f. eks. Pierson: Georg Müller of Bristol. London, Nesbit 1899.

lingslæren som Viggo Ihm er. Ti utviklingslæren sier op igjen, hvad gudsbarnet altid har visst, at alt staar i den almægtiges haand. Omgivelse og indre natur er vore herrer, saalænge til de maa gi sit herredømme over til den almægtige som gjennem alle ting skaper mig. Utviklingslæren fremstiller bare den fuldstændige avhængighet saa meget tydeligere og skarpere end før. Alle de smaa tilstøt som utviklingslæren arbeider med, alle de smaa masker, som utgjør almagtens garn, gjør dens helhet saameget mere vældig og absolut.

Imidlertid er denne avhængighet kun den ene side av saken. I al religion findes der tillike en viss selvstændighetsfølelse. Paa forskjellig maate skyter denne selvstændighet frem. Hvis grundstemningen er panteistisk kan den ytre sig som trods eller forsøk paa selvhævdelse mot naturen. Men i regelen, og næsten altid i naiv religiøs oplevelse, ytrer den gryende selvstændighetsfølelse sig som syndsbevissthet.

Syndsbevisstheten opstaar, idet selvstændighetsfølelsen skyter ut av avhængighetsfornemmelsen. Derav dens dobbelte ansigt, derav de to spekulationens rækker, som knytter sig til den. Den ene spekulation knytter sig til denne opdukkende, gryende følelse av selvstændighet; den slutter at dette mit jeg har en selvstændighet bakenom eller ovenover den plads, hvor den nu dukker op. Min selvstændighet tilhører evigheten, ti selvstændighetsfølelsen svarer ikke til min nuværende, virkelige stilling. Jeg er nu en kaalorm, som kjender jeg skal bli sommerfugl, jeg har vingerne i mig men kan ikke flyve. Men denne min forhindrede selvstændighet viser tilbake til en evig selvstændighet som er misbrukt. Syndsbevisstheten viser opover til et fald fra en virkelig og fuldstændig aandelig frihet. Saaledes allerede Platon. Og saaledes med visse ændringer Kant. Schopenhauer former med eiendommelig og skarp logik spekulationen saaledes, at den selvstændige eksistens i sig selv er syndig, synden er at ville leve.

Likesom alle disse spekulationer gaar ut fra selvstændigheten og ensidig sænker sit lod ned i den for at komme til det virkelige som ligger under bevisstheten, saa spekuleres der til den anden side likesaa ensidig ut fra avhæn-

gighetsfølelsen. Alle de gamle mystiske spekulationer om Guds væsen har sine holdepunkter der. Den selvstændighet som mennesket føler er kun avledet. Han er kun en virkning av guddommen, følgelig findes ogsaa synden, ogsaa det onde i Gud. Over dette tema bygger nyplatonismen sine fantastiske konstruktioner. Her skriver Luther sin bok om den bundne vilje, her forkynder konkordieformelen at menneskeviljen er som stok og sten i omvendelsen. Siden selvstændigheten hos mennesket dukker op bakefter avhængigheten, saa er den bare en indbildning; alt stammer fra Gud, alt er Gud:

«Fuldt av stjerner drysses helved
Og dæmoner fylder hvælvet!»

Flere end disse to spekulationer kan der ikke findes. De er begge enfoldige som barnetro og enøiede som alle spekulationer. Ti det umiddelbart givne er en eiendommelig sammenslutning av avhængighet og selvstændighet, hvor synden forekommer just der hvor det ene skyter frem av det andet. Just i dette punkt hører syndsbevisstheten til; derav kommer det, at dens bitterhet kan være ledsaget av dyp glæde. Selvstændighetens bitre selvfordømmelse gir den fromme avhængighet en søt glæde over at det vrange og onde ikke er Guds verden og ikke Gud men bare mig selv!

End om vi nu forsøgte at knytte en smule forklaring just til dette dobbelte? En spekulation vil jeg ikke kalde det, enfoldig vil jeg ikke si at det er, ti det holder sig til realitetens mangeslungne fletverk, ikke til en bakenfor liggende fantastisk enhet.

Hvorfor er saa ethvert selvstændig menneske syndigt? Fordi det endnu ikke er, hvad det skal være, ingen er god uten én, nemlig Gud. Rigtignok tror vi kristne paa et selvstændig menneske uten synd. Hos ham reiste selvstændigheten sig saa helt op over avhængigheten at han naadde helt ind i den nye avhængighet, den aandelige hvile i Faderens skjød. Men naar vi andre maaler os paa ham saa finder vi at selvstændigheten reiser sig et stykke op men falder tilbake. Vi vet jo ogsaa i grunden at syndsbevissthet ledsager reisning og kun forekommer i forbindelse med den. «Den som

sover, synder ikke». Dette stemmer vel ogsaa med Paulus' lære om loven. Efter ham blir synden til ved loven; den er ikke noget metafysisk bakenom, hvis dybder man opleter med spekulationens sonde, men noget som kommer til det oprindelige. Indsætter vi istedenfor «loven» selvstændigheten, saa passer det. Og denne selvstændighet er da ikke at forstaa som noget metafysisk git, en substans ved siden av andre, men som noget vordende.

Jo høiere vi kommer op i utviklingen, des større krav stilles der til selvstændigheten, større krav til Jesu samtid end til Sodoma og Gomorra — større krav til Viggo Ihm end til os som nu holder paa at bli gamle. Fordi kravene til selvstændighet stiger med kulturen, stiger ogsaa mismotet indtil Rousseau bryter staven over det hele kulturvæsen. Selvstændigheten er vordende og stigende — ialfald i sine krav. Men der er et bestandig misforhold mellem kravet og det som naaes, maaske ogsaa et bestandig stigende misforhold.

Hvis der ikke er noget ved siden av som holder motet oppe, fører det tilslut ind i vantro og fortvilelse. Men hvis der er noget saadant ved siden av, noget som utjevner spændingen og gjør det mulig at taale den, saa er det klart at selve misforholdet løfter opad. Syndsbevisstheten blir en drivfjær i utviklingen.

Saaledes kan vi indfatte det hele i utviklingsideen, dersom vi gir denne aandelig indhold, ser dens faktorer som grundet i Gud og dens formaal som aandelig. Men hvis synden saaledes falder ind i tilblivelsens rækkeorden, hvordan kan den da medføre skyld? Her er det vel egentlig Viggo Ihm vil ha forklaring. Og det er ogsaa her spekulationens to forklaringer maa prøves. Men her er det ogsaa at de begge svigter, fordi skyldbevisstheten jo tydeligvis ikke kan nøies med ren evig selvstændighet eller ren metafysisk avhængighet, men forutsætter begge dele. Den som er helt avhængig av noget metafysisk er at betragte som en virkning av en aarsak, der ligger bak hans væsen, han har selv ingen skyld. Og den som er helt metafysisk selvstændig har ingen eller intet at være skyldig mot. Kun hvis selvstændigheten skyter op av en oprindelig avhængighet,

men dog er virkelig, kan der være ansvar og skyld. Og hvis syndserkjendelsen er nødvendig for utviklingen, saa er skyldfølelsen det ogsaa. Med rette har kirken i botspraksis og forkyndelse lagt den største vegt paa skyld og selvfordømmelse. Den indre møie, det aandelige arbeide og den sjælelige smerte som her vil til, synes vel spildt fra utvortes synspunkt. Ja den fordømmes tidt som ørkesløs, sværmerisk og skadelig. Men det er let at se dens aandelige betydning. Uten den vil der ikke bli noget av den aandelige selvstændighet likeoverfor naturen. Det indre arbeide som her finder sted — i langt større utstrækning end man almindelig antar — er det eneste mulige middel for aandelig fremgang.

Utenfra set er altsaa syndserkjendelse og skyldfølelse nødvendige led i en aandelig utvikling. Men det er de kun, naar ingen av dem sees som led av noget større. Sin fulde virkning har de kun naar de fornemmes som absolute og uendelige. Det er karakteristisk for dem at de staar i forbindelse med selvstændighetsfølelsen helt ut; det gjælder ikke ufuldkommenhet eller ufærdighet, men det gjælder forsømmelse av pligt, krænkelse av guddommelig vilje mig angaaende. Derfor opstaar de begge helt personlig, helt indeni. Hvad der socialt set er en ufuldkommenhet, er individuelt forstaat en frygtelig synd. Det er en personlighetens svigten i prøven, det er en tilbakegliden i det avgjørende øieblik. I dette personlige ved saken har vi vel aarsaken til, at mennesker og endog kristne har saa vanskelig for enstemmig at forklare hvori synd egentlig bestaar. Hvis det som staar for mig i pligten er det rene personlighetsideal, saa sees synden som sanselighetens herredømme eller aandelig dovenskap. For dem som har ligget under for ukyskhet, kan denne undertiden fremstille sig som den eneste synd. Dersom jeg har været forsigtig og beregnende, turde aldrig slippe mine sociale tilbøieligheter løs, er grundskaden egenkjærlighet. Og der er stor religiøs dybde i den opfatning, at grundsynden er vantro. Det vil si at min synd bestaar deri, at jeg ikke har hat Gud nærværende hos mig, saa jeg kunde vaage det som jeg kjender, jeg skulde, at leve gudsbarnets sorgløse liv helt ut.

Kommer ikke disse forskjellige opfatninger derav, at

synden bestandig er en personlighetens svigten, en mangel paa aandelig selvstændighet eller gudelig avhængighet, hvorledes man nu vil se det? Men denne svigten bevirker utglidning til forskjellige sider, saaledes at virkningen i sin helhet ikke blir den som den skulde blit.

Hvorpaa kjendes en saadan svigtning av enkelte punkter i en mur f. eks.? Den kjendes derpaa, at trykket kommer til at hvile saameget sterkere paa andre punkter. Og her har vi ganske rigtig en ansats til syndserkjendelse utenfra, som vi vel kjender. Andres overmenneskelige anstrengelser, andres fald sier os bestandig noget om vore egne synder. Naar andre faar for liten søvn og for tungt arbeide kjender vi os med rette skyldige i dovenskap. Naar vi ser hvilke opofrelser en missionær maa bære kommer vi ihu at disse opofrelser vilde bli mindre, hvis vore egne opofrelser var større. Naar vi ser den gamle kropsarbeiders krummede ryg og lærpanseret paa hans hænder, tænker vi paa at vi kan ha ret ryg og smidige fingre fordi han tok i for os. En videnskapsmands mysende øine og skaldede hode bringer mig til at kjende sorg over min egen overfladiskhet. Ja kanske baner vi os gjennem alt dette en ny vei til forstaaelse av ham som bar vore synder.

Men hvis der er god grund til at anta, at den svigtning likeoverfor selvstændighetens eller arbeidets eller idealets krav, som jeg merker hos mig selv, hvis der er grund til at tro at den er almindelig, saa kunde man jo tro at det hele vilde gaa galt, faa en skjæv retning og omsider falde sammen. Noget maa der vel ogsaa være deri, siden der findes saamange vrak og ruiner paa vor vei. Men ogsaa likeoverfor den utvortes verden maa jo den almægtige være herre helt og fuldt, saaledes at han der skaper nyt av vrakstumper og lar landet blomstre over gravene.

Indeni er hans kontrabalance tydelig nok. Vi har alt nævnt den, den heter anger og bot. Og siden vi for litt siden nævnte den, paa hvem det tyngste kom til at hvile av det som skulde ligget paa vore skuldre, saa faar vi nævne ham endnu engang i forbindelse med angeren. Det ser ut som om Hellig-Olav i sin tid gav vort folk angerens gave. Hans Nilsen Hauge gav vor embedsstand et merkbart støt

indeni. Og vi er nu blit saa bløte om hjertet, at det neppe engang gaar an længer at faa slaat en forargelig kjætter ordentlig ihjel.

Men over dem alle staar lysende og sterk i sin purpurkaape og sit hvite hermelin han hvis aand virker gjennem dem vi nævnte og mange andre. Ingen staar i saa intim og dyp forbindelse med anger og bot indeni os som han. Og det har sig vel saa, at han i denne sin virken er ett med den almægtige.

Saaledes tænker jeg mig at vi blir virkelig skyldige, men at selve skylden, naar vi tar den paa os, flettes ind i det Gud gjør med os. Selvstændigheten er der paa visse punkter, men omsættes igjen i en høiere avhængighet av Gud. Og ingen av delene trænger til at speile sig i spekulationens dype brønd men hører til indimellem det virkelige livs mangehaande ting.

Nu kan det vel hænde, at Viggo Ihm ikke er tilfreds med hvad her er sagt. Det er heller ikke mer end en liten utvidelse av hans egne oplevelser. Men intet menneske kan gi et andet mer end en saadan liten utvidelse av hvad der allerede er hans, uten han er billeddigter som profeterne eller tankedigter som de spekulative filosofer.

Jens Gleditsch.

JONAS DAHLS SALMEVERK.

Jonas Dahl: **Norsk Salmeverk.** Bidrag til ny salmebok. Kr.a (Cammermeyer) 1910.

Forf.s tidligere «Orgeltoner» fremtræder her som et helt salmeverk, forøket til over det dobbelte og avpasset efter alle kirkeaarets helligdage, med salmer til indgang og slutning, til daab og konfirmation, til skriftemaal og nadverd, til brudevielser, til presteindsættelse, til kirkemøter og prestemøter, til skole og søndagsskole, til ungdomsmøter, til hedningemission og jødemission, indremission og sjælesorg blandt fanger, til sykeleie og begravelser, — 216 numere ialt.

Dahl fortjener tak og ære for sit salmeverk. Som en av hans samtidige glæder jeg mig over at se, at den kirketid, vi nu graanende prester repræsenterer, gjennem ham har sat sig et minde i sang og ikke blot i prædikensamlinger, hvor høit ogsaa flere av disse staar. Tanker og følelser, som en bibelkjær og tænkende kirkeperiode har bragt frem, men som ikke før er komne tilorde i sang, gjenfinder vi her; omraader av kristelig virksomhet, som en levende kirketid har tat op, faar hos Dahl sine toner, saa at de kristelig interesserte i vort folk kan føle sig rigtig hjemme i hans salmer.

Til det tidsmæssige indhold kommer ogsaa tidsmæssig form. Hans sprog er vakkert, og det er velgjørende utvungent midt i den bundne stil. Ingen banale vendinger eller hule talemaater, det jeg kan se, ikke overflødige ord til fyld i verset, men koncis form for tanken, uten tvang. Naar jeg taler om formen, maa jeg særlig faa lov at peke paa den lethet, hvormed det i vore øren saa velklingende nordiske stavrim staar ham til raadighet. Jeg tar et eksempel iflæng:

Ved *s*iden av *s*ol
har sjømanden naalen, der *p*eker mot *p*ol.
Aa, *h*oldt vi kun *h*aanden i kjærlighet ut,
saa pekte for alle den *g*avnligst mot *G*ud
selv *u*ten et *e*neste gudeligt *o*rd
som *n*aalen mot *n*ord.

Det falder saa naturlig, som om det næsten ikke kunde være anderledes.

Endnu et almindelig fortrin maa nævnes. Ogsaa i valg av melodier er forf. med sin tid. Han har valgt blandt de mest yndede og let syngelige, tildels saadanne, som i Landstads salmebok kun har en eneste tekst og derfor mangesteds ikke blir saa kjendte, som ønskelig, naar disse salmer skal kunne benyttes ut over landet. Ogsaa utenfor koralboken har han hentet melodier f. eks. Cappelens vakre melodi til diakonissesangen («Min lod faldt mig liflig»). Forøvrig er der vakre enkeltstaaende melodier i koralboken, jeg ikke har fundet repræsenteret i samlingen, f. eks. «Det koster mer, end man fra først betænker,» eller «I denne verdens sorger sænkt» (nr. 49 b i koralboken, en mægtig melodi til en mægtig tekst, som desværre litet brukes, fordi melodien er for litet kjendt). Jeg kan ikke andet en stjæle denne anledning til at faa gjort opmerksom paa disse og ønske, at der endnu kunde komme gode bærere av dem — andre nytter ikke — ind i den nye salmebok.

En almindelig karakteristik av «Salmeverket», som denne, er let skreven. Ulike vanskeligere er bedømmelsen av det som «Bidrag til en ny norsk salmebok,» fordi det endnu er forlitet prøvet ved bruk. Jeg skulde ønske, at det kunde været flittig brukt og prøvet i familier og sammenkomster; *men dertil være det nu under alle omstændigheter anbefalt.* Man vil føle sig hjemme i det, fordi det er utsprunget av vor tid. *Like* skikket til blivende kirkebruk maa man ikke vente, at alle salmerne skal findes; ti det *kan* ikke ventes. Ikke engang i en Paul Gerhards, Brorsons, Grundtvigs salmeverker er det tilfælde. Og hvad værre er: er kirkesalmebok raader ikke over *plads* til alle salmer, som i og for sig er gode. «Med tungt hjerte har jeg maattet lægge mangen vakker salme tilside, fordi der ikke var plads,» sagde jo i sin tid

Landstad. Plads vil ikke blot sige, at salmeboken ikke maa bli for stor, men ogsaa, at ikke for mange salmer om samme emne maa være hinanden i veien.

Naar jeg i anmelderhvervets medfør, uten at ha meget av den hjælp, som ligger i brukens sigtning, skal peke paa salmer, som jeg mener særlig skikket for den nye salmebok, da maa den ærede forfatter ikke tænke andet, end at jeg er meget bange og føler mig liten overfor hans store arbeide. Jeg er bange for at peke paa for mange, for at den ene ikke skal fortrænge den anden, idet der vel som sagt blir trangt om pladsen, og jeg er bange for at nævne for faa for ikke at være uretfærdig mot gode salmer. Dog vil jeg forsøke at følge det første hensyn. Naar jeg peker, er det mere for at gjøre opmerksom end for at fælde en uforgripelig dom. Rækkefølgen blir ingen vurdering, men en saglig orden.

Da i en kirkesalmebok det praktiske *behov* har saa meget at si, kommer tanken først paa saadanne salmer, som kan sammenfattes under fællesbetegnelsen «Særlige salmer». Først lat mig nævne 153 og 154 med sin sterke kirkefølelse, som vi saa vel behøver: «Du kirke under Norges fjeld» og «Herre, væk op i Israel». De egner sig til bruk ved kirkelige møter. Dernæst fædrelandssalmerne til 17de mai, fremfor alle nr. 114: «Folkenes fader», en i ord og tone kraftfuld og brændende bønnesalme. — Ved flere arter leilighetssalmer ligger det i sakens natur, at man ikke let faar for mange, nemlig fordi leiligheten gjentar sig saa ofte, at man tilsidst sliter for ofte paa de samme salmer. Jeg tænker f. eks. paa brudevielser og alle slags missionsmøter. Kan end kirkesalmeboken ikke gi plads til alle derhen hørende salmer, saa vil de finde god plads og anvendelse i særlige smaasamlinger. En hensigtsmæssig saadan har vi til bruk i gravkapeller ved begravelser; hvor længe skal det vare, før vi faar en tilsvarende til bruk ved brudevielser? Dahl byder her 4 nummere.

Av missionssalmer skulde der vel mest være tale om nr. 52: «Gud vil det». Den er kraftfuld. Men dens utgang fra korstogene med sin misforstaaelse og sit ulykkelige utfald synes jeg for min del virker uheldig trods alt det gode i salmen. Derimot nr. 27: «Komme dit rike»! Advent er saa rik paa

salmer før. — Av andre missionssalmer vil jeg peke paa 185 (Israelsmission), 209 (Indremission) og 210 (Sømandsmission).

Blandt begravelsessalmer vil jeg fremfor alle peke paa den sidste: «De falder, de gamle i Israel bort» (216). Jeg synes, den er en perle, og tror, den vil bli kjær.

Av indgangssalmer tiltaler nr. 1 og 2 mig mest, især den første; jeg tror, kirkesalmeboken med tak burde tage dem. Nr. 5 vilde jeg for min del sætte blandt salmerne ved skriftemaal, hvor den bedre trænges. — Av slutningssalmer synes jeg vistnok godt om nr. 7: «Godt og gammelt, friskt og nyt»; men jeg begriper blot ikke, hvorledes jeg som prest skulde kunne sætte den ros over prædikenen op paa nummertavlen; (av samme grund har jeg aldrig kunnet bruke Landstad nr. 87, v. 3). Derimot nr. 11, 14, 16 og især 17! De tar liten plads.

Ved selve daabshandlingen egner vel nr. 18 sig mindre; derimot ved prædiken om daaben (f. eks. paa tref. sønd. 3dje række) eller i hjemmet paa en daabsdag. Desto bedre passer verset til forældre og faddere (nr. 19) ved daabshandlingen.

Av konfirmationssalmerne, til bruk i kirke og hjem, fremhæves især nr. 23.

Søndagsskolen har faat en vakker salme i nr. 206: «Kom Zions datter et syn at se».

Salmen for fanger (212) og ved høsttakkefest (183) anbefaler sig selv, da vi ingen har før.

Til juleaften tror jeg, nr. 35 og 40 vil være velkomne, trods rigdommen, vi har før; likesaa nr. 46 til nytaarsnatsgudstjeneste.

Er der trangt om plads for de «særlige salmer», saa er der vel endnu trangere for hele mængden av de øvrige. Dog maa jeg ogsaa her peke paa nogle enkelte. I spidsen sætter jeg den overmaade vakre nr. 74: «Det er godt at synge». Den er i en viss forstand hele samlingens bankende hjerte og vil vel være det i enhver salmesamling. Nr. 42 om «Bækken», det vil si menneskelivet under bækkens billede, synes jeg er yndig og folkelig. Endvidere nævnes nr. 77: «Hvad I gjøre Gud til ære», en salme om gudstjenesten i de daglige pligter, som vi høilig trænger. Dens andet vers har jeg lært hvert kuld av mine konfirmander udenad, siden «Orgeltonerne» ut-

kom. Nu ser jeg vistnok, at forf. har rettet dette vers; men jeg vil be ham la det være, som det var, kun at det mindre heldige uttryk: «gjør et haandverk» rettes til «driver haandverk». Lad flest mulig av de underordnede stillinger faa være med som før: krambodgutten, barnepiken, kokkepiken, sypiken! — Nr. 78: «Gud fader deler fryd og sorg» tror jeg er en vækkende og gavnlig salme; den er kraftig støpt. Endelig lat mig nævne nr. 69: «Der ganger en gjest ifra dør og til dør», en salme for syke og sorgfulde, og nr. 31: «Min forløsning stunder til», salme over et godt og sterkt bibelord, og nr. 156: «Aldrig, aldrig glemmer jeg», en salme om den første kjærlighets tid (5te s. e. tref. eller 3dje s. i f. H, lekt.). Saa tør jeg ikke nævne flere; det er bedre øine end mine, som skal søke ut de bedste til vor nye salmebok.

J. H. H. Brochmann.

RITUAL OG REALISME.

Til
Grethe Elmar og pastor Gleditsch.[1])

Jeg føler trang til at si Dem inderlig takk for: «Prikken, som maa staa». Da jeg ikke kjender Dem personlig, maa jeg takke offentlig. Derved kan jeg kanske ogsaa faa pirket litt ved prikken samtidig. Jeg er saa hjertelig enig med Dem, endda jeg godt vet, at ordene ikke betyr, hvad De og — andetsteds — Benedicte Stendal mener.

Det har altid været mig en prøvelse at læse disse ord. Engang forsøkte jeg at læse dem rigtig lavt, men forstod, at de da blev endda mere bemerkelsesværdige. Og jeg har forsøkt at læse dem meget hurtig, for at ikke noget sitrende moderhjerte skulde faa tid til at fæste sig ved det og saares av de ublue ord. Ti de er ublue for alle utenfor os, som kjender den oprindelige mening. Desværre læser vi dem ikke paa hebraisk. Og da kan heller ikke hurtigtempoet utrette, hvad jeg tilsigtet Der er kun en utvei, at prikken blir borte.

Ellers kommer der vel engang en protest fra kvindernes leir saa sterk, at ritualets vogtere paa bispestole og i departement kommer til at forstaa, at deres vigtigste opgave er ikke at bevare det gamle, at være antikvitetskonservatorer. Men at de for kirkens fremtids skyld maa staa i levende kontakt med den tid, de skal tjene, lytte til dens hjerteslag, vite hvad der rører sig i den og ta tilbørlig hensyn til det.

To forebud paa denne protest har vi allerede hat. To lidenskapelige utbrud fra harmfyldte kvindehjerter. Begge beror paa en misforstaaelse. Men en misforstaaelse, som deles av næsten alle, som ikke tilfældigvis har studert teologi og kjender salmistens dypt følte og ritualistens absurd tænkte mening med ordene. En misforstaaelse som man maa bøie sig for.

[1]) Redaktionen har mottat flere indlæg i samme retning som dette, men haaber at de andre vil føle sig tilstrækkelig repræsentert ved den prest, som her faar ordet.

Foruten Deres skildring en sætning i Nini Ankers bok: «Kvinde efter kvinde har baaret barnet sit frem og har taus og ydmyg tat imot mandsordene, som sier at hendes helligste timer er misgjerningens.

Ydmyge er vi — og saa ærerløse og saa rædde».

Disse ord har nu naadd mange kvinder i landet, og har fundet gjenklang i deres hjerter. Og protesten kommer nok, om ikke presterne og ritualets vogtere paa forhaand ser sin pligt. Kanske protesten kommer i den form, som Arne Eckløf foreslaar: «Næste gang døper vi simpelthen ikke barnet — hvis daabsritualet da ikke blir rettet inden den tid». Jeg vet allerede om flere, som har demonstrert paa den vis.

Ogsaa De fortjener takk, pastor Gleditsch, som trods 24 aars prestetjeneste og megen teologisk ballast kan skrive saa forstaaelsesfuldt Men til denne takk maa jeg faa føie en reservation og peke paa en fare ved ritualet, som Grethe Elmar ikke kan kjende, og som De heller ikke gjør opmerksom paa.

Allerede for et par aar siden, da De skrev en artikkel i «Kirkebladet» om presternes forhold til ritualet, tænkte jeg, at De sigtet og traf litt utenfor blinken. De forsøkte, saavidt jeg husker, at berolige vor samvittighet, naar vi unge prester som kirkens tjenere er nødt til at læse ritualer, som tanke og følelse steiler imot. Ogsaa dengang viste De en beundringsværdig forstaaelse av den yngste slegt likesom nu av Elna Eckløfs sensible modernerver.

Men det er for det første et spørsmaal, om vi *bør* beroliges. Om ikke uroen, som vi føler, fordi vi er i slegt med den tid, hvorav fremtiden skal fødes, er absolut nødvendig, forat ikke kirken skal stivne til i gamle former og bli en fortidslevning med megen historisk interesse, men uten tak i folket og uten indflydelse paa dets liv.

For det andet er den største fare ved forældede — og i det hele taget lange — ritualer den psykologiske virkning, som læsningen av dem søndag efter søndag har paa presterne selv. Det mere end noget andet skaper typer som Benedicte Stendals svoger.

Denne fare har De ikke berørt. Ti De blev prest i en tid, da ritualernes tanker endnu fandt gjenklang i menne-

skenes hjerter Sandsynligvis ogsaa i unge presters Derfor kan ikke De og Deres jevnaldrende føle dette, som det nu føles. Mange hundrede gange hadde De læst ritualet og kanske tænkt Deres eget ved mange uttryk, før de sidste aars kirkelige begivenheter har gjort ritualerne til en anstøtssten for mange, og før den realistiske tankegang har gjort, at daabsritualet i særdeleshet føles som et brutalt slag i ansigtet paa dem, som sitter i kirken med inderlig bøn om, at Gud maa velsigne deres kjærlighets frugt. Kun den ene sætning saarer mødre, men hele den lange indledning ødelægger prester.

Og paa grund av loyaliteten og pieteten, som De nævner, og *vanen*, som jeg vil nævne, mister vi prester efter nogle aars tjeneste noget av den levende samhørighetsfølelse med naturlig tænkende og følende mennesker. Vi vet ikke, hvor langt tiden er kommet. Og vi faar vort sandhetsinstinkt sløvet, fordi det utsættes for altfor megen friktion og bøies for meget i lydighet under fædrenes overleveringer og anordninger. Og vi ledes ind i selvbedraget, fordi denne loyalitet og pietet har saa let for at forveksles med selve den religiøse fromhet (pietas), skjønt den er meget mere menneskefrygt end gudsfrygt.

Jeg tror, at jeg kan bruke saa sterke ord. Og kan minde om den høieste geistlighets frygtsomme — eller skal jeg med Dem si loyale og pietetsfulde — behandling av «Helvede» i den anden artikel for en del aar siden. Selv har jeg ogsaa nogen erfaring om ritualernes virkning paa mine sjælsnerver.

Som student i professorstridens første dage — var jeg engang fadder. Jeg tænkte slet ikke at demonstrere, men fulgte levende med i hvad presten læste, og undgik ikke, at indtrykket av ordene avspeilet sig i mit ansigt. Da vi kom ut av kirken, spurte en, om jeg var daarlig. Jeg hadde set slik ut i kirken. Dette er nu flere aar siden. Jeg har ogsaa læst ritualet nogle hundrede gange, og jeg har ved dette lært at holde ansigtet i rolige folder. Men jeg har spurt mig selv flere gange, om det ikke er farlig at faa magt over sit ansigts folder. Om man ikke samtidig kommer til at kvæle noget av det fineste i sjælen, den indre sandfærdighet, sand-

hetsinstinktet. Hvis man begynder at spise myg, lærer man kanske tilslut at sluke kameler. Den katholske kirke kan levere bevis nok. Den samme fare findes i den lutherske kirke, hvis den ikke altid er i Luthers aand og reformerer sig selv, hvis ikke presterne lytter til sandhetsaandens protest i sit indre.

Jeg indser godt, at loyaliteten og pieteten er nødvendig til en viss grad, og at den enkelte maa underordne sig under samfundet, der altid vil være konservativt i sine religiøse ceremonier og formler og ritualer, baade paa grund av egte fromhet, og paa grund av vanens dæmoniske magt. Men presterne maa ikke drive denne loyalitet og pietet for vidt. Deres pligt maa det være at holde ritualets vogtere vaakne. Ti disse er mere undskyldelige, fordi de ikke mere læser ritualerne, og fordi de har været prester i en tid, da man tænkte og følte som ritualisten.

Men tiden skrider ustanselig fremad, og tankerne veksler og fornyes, ja endog følelserne skifter og forandres. Og de gamle, ærværdige ord blir enten fremmede og fjerne for tanken, eller hvad værre er, saarende for de helligste følelser. Og da hjælper det ikke, om presterne har tugtet sig ind i ritualet, idet de anvender sin historiske kundskap og sine fortolkningskunster og sin medfødte loyalitet og pietet, saa de endog tilslut kan føle sig vel tilrette i de gamle formler. Ti det er en ny slegt, som skal danne menigheten, Og for denne nye slegt maa de gamle, evige sandheter klædes i en saadan dragt, at ikke mænds tanker protesterer, at ikke kvinders blufærdighet krænkes, at ikke moderhjertet med forargelse vender sig bort fra kirken.

Det er dog ikke bare mødre, som tænker og føler saadan. Arne Eckløf var enig med sin hustru. Endog prester greier det ikke, naar deres eget barn skal døpes. Ialfald gik det mig saa. Jeg hadde læst ritualet utallige gange, og visste saare vel, at ordene ikke hadde noget med livstilblivelsen at gjøre. Allikevel kunde ikke nogen menneskelig magt faa mig til at læse de ord over mit barn, og jeg skjønner ikke, at nogen prest av den yngste slegt kan gjøre det. Trods alt vilde jeg ha følt det som en hellig brøde. Jeg tror ikke, at jeg da hadde formaadd at holde ansigtet i rolige folder. Tror

neppe, at tungen var kommet over sætningen. Ti jeg hører til den slegt, der ikke bare forstaar Elna Eckløf, men jeg *føler* som hende og Benedicte Stendal. Mine egne tanker fandt jeg igjen i hendes dagbok i tilspidset form.

«Jeg bar Mettes barn til daaben.

«Undfanget i synd og født i misgjerning».

Moe stod selv og læste det. *Moe selv.*

Men Gud sendte ikke erkeengelen Gabriel med straffens sverd — ingen røst lød fra skyen — ingenting skedde».

Paa grund av ritualets ord kunde jeg ikke unde mig den lykke at nævne min søns navn ved døpefonten, og overgi ham til den himmelske faders omsorg og til den gode barneven.

Heldigvis kunde en naboprest forrette daaben en søndag eftermiddag. Og vi sang — i strid med ritualets, men i overensstemmelse med mesterens ord:

«Kommer hit kun med de smaa,
som ei godt og ondt forstaa,
i hvis mund ei findes svig,
just til dem er himmerig.
Deres sjæl er i Guds haand,
de bedrøver ei hans aand,
laster ei hans ledebaand».

Men siden den tid har jeg hver søndag i kirken hørt en røst: «Hvad du ikke vil læse over dit eget barn, skal du heller ikke læse over andres».

Og den røst forlanger at adlydes. Ti det er kirkens herre, som taler gjennem den.

Prest.

BØKER.

Bjørnsons samlede. (Gyldendal).

Bjørnson vil opleve en renæssance. For ti aar siden sa man: fremtiden er Ibsens. Kun nogle faa mente, at al Ibsens anatomi-kjælder-kulde vilde fremkalde en sult efter solvarmen hos Bjørnson. Men disse sidste har faat ret. Vi er ganske vist ifærd med at opleve en renæssance for Bjørnson.

Og vel er det. Midt i alt det indholdstomme kan han gi næring til meget som sulter, og fart til meget som sakker av, og haab og mod og varme til meget som sturer. Nu kan vi alle saa godt se og gripes av alt det store hos ham, fordi alt det smaa ved ham ikke længer forstørres av dagen, snarere formindskes ved erindringen.

Hans samlede verker begynder med digtene og Arnljot Gelline. Tænk om digtene nu kunde bli hver mands eie! Der er saa faa som kan dem eller synger mange av dem. Men saa skal *forlaget* rigtignok ogsaa stande til rette for at det har utelatt denne mægtige kristentroens hærsang:

> Til kamp da, o venner! for kristendomslivet
> i *os* og i *vore* og videre frem!
> Trangen til *tro*, den blev nordboen givet
> til manende fylgje mot høiere hjem.
> Kamp *det* maa give
> som Gud er forsvunden av!
> Kamp, forat livet
> kan kristnes fra grunden av:
> Kampen for Kristus i aand og i form
> blusser kun større i vantroens storm.
> O, Gud, løft kampen
> av selvsyk jammer,
> at stille som lampen
> vort hjerte flammer,
> i din luft av fred,
> naar bedst du ved!

Det er en utaalelig amputation at ta denne sang ut av Bjørnsons livsverk. Likesaa utaalelig som om nogen vilde utelukke Bjørnson av sit livsomraade for — «anskuelsernes» skyld.

E. B.-J.

HVOR MENNESKERETTIGHETER KRÆNKES.

Nu ser Europa med et halvt øie igjen ned til Nordslesvig. Mens avisernes spalter i almindelighet fyldes av utenlandske telegrammer, hvis værdi alle læsere er enige om at spotte, og mens pressen røgter sin kulturopdragende betydning ved at trykke op spaltevis om skandaler og mord og processer — saa ofres der i nogle faa aviser ogsaa enkelte sammentrængte tryklinjer paa en modig mands optræden i en sak, som angaar de dyreste menneskerettigheter for 200 tusen nordiske mennesker. Denne mand er en tysk professor, men ikke derfor nogen stuelærd. Man kan godt si, at hans praktiske skjøn og hans samfundsarbeide veier op al hans videnskap. Han er politiker og praktiker og kristenmenneske. Hans navn er *Martin Rade*. Den sak det gjælder er de danskes menneske-rettigheter i det tyske erobrede Nordslesvig (det saakaldte Sønder-Jylland).

For den som kjender litt til den tykke mur av uvidenhet og fræk selvgodhet, som har dækket den tyske almenhet mot at anfegtes av de uretfærdighetens knaldgranater, som skal sprænge vei for tyskheten ved nordgrænsen, er det et likefrem under hvad der nu sker.

Kanske kunde den norske almenhet — hvis forstaaelse av den sønderjydske sak ialfald kan kaldes meget tvilsom — nu vækkes til at se sin landevernspligt, ikke som nordmænd for dansker bare, men som mennesker for medmenneskers ret og ære.

Hvad er det som sker? Lad os først ta et vy av stillingen for faa maaneder siden. Danskerne i det erobrede land utgjør omtrent 200 tusen mennesker og har i 46 aar, halvanden menneskealder!, kjæmpet mot et tysk regime, som med vold og magt vil dræpe alt dansk i dem. De har herunder tiltvunget sig anerkjendelse fra tyskerne for at være et lovlydig folk.

Tyskerne har derimot stadig forgrepet sig paa næstens

ret, og de tyske politiraaheter er blit dømt mer end en gang av den tyske høiesteret i Leipzig. Men det tyske folk har herom ikke faat nogen besked. Den tyske presse har faat alle sine korrespondencer fra en fortyskningsklub deroppe, og disse meddelelser har været en total forvrængning av sandheten. Derfor har magtmisbrukene kunnet gaa uhindret for sig. Har man talt med en mellem-tysker om forholdene har man bare støtt paa den gamle sværd-logik: danskerne er erobret av os, hvorfor i al verden er de da frække nok til ikke straks at bli tyskere.

Paa denne maate har danskerne beskyldt de tyske for løgnagtig fremstilling og tyskerne har svaret med samme sprog. Og paa den maate blev det ikke let for utenforstaaende at danne sig en upartisk dom.

Saa staar pludselig en *tysker* frem og griper tyskerne i nakken midt i deres djærve «fortyskning». Han er selv tysker med liv og sjæl — man føler det i hvert et ord, at han dirrer av fædrelandssind. Men han er menneske like saa meget som tysker og han føler at hans landsmænd bærer sig baade dumt og uretfærdig ad mot et erobret broderfolk. Han paaviser tyskernes latterligheter, deres forbryderske krænkelse av menneskeret og deres kolossale bummerter i taktiken. Han kræver retfærdighet i selv den prøisiske magtpolitik.

Manden var en teologisk kandidat, som het Tiedje, men han blev dækket av professor Rades brede ryg. Som sedvanlig blev der anvendt mere smuds og skjældsord end argumenter mot ham. Men han blev staaende paa arenaen, og kunde si som H. C. Andersen, at dum kritik om den saa spytter paa en — ja det er altid ubehagelig —, den fordunster dog som anden søle, man skal bare ikke røre den mens den er vaat.

Tiedje blev efter sin oplysende brochure redaktionssekretær ved Rades blad «Die Christliche Welt». Og nu er det dette organ og dets redaktør, som løfter anklagerne mot det tyske system. I stedet for at ha latt sig kue av den tyske presses forfølgelse — der var ord med som hører den bitreste forhaanelse til — har de nu forfulgt sin attaque og begynder et planmæssig felttog.

De tar hvert enkelt tilfælde for sig. I sommer blev en

dansk dame, frk. Boesen, fængslet fordi hun underviste i gymnastik. Dette forbyr politiet, fordi det «fremmer dansk oprørsaand». Men den tyske høiesteret har gjentagne underkjendt forbudene. Mellem hver høiesteretsdom fornyer imidlertid politiet forbudene og utdeler bøter i masse. Og veien til Leipzigs ret er aarelang og dyr og ikke alle kan gaa den. Frk. Boesens fængsling var overmaade brutal, og heldigvis saa pas dramatisk, at endog norske aviser antog, at deres publikum vilde goutere nogle linjer om den. Hun blev efter utstaat fangetid frikjendt av retten. Dette paatalte «Die Christliche Welt» djærvt.

Men saa kom historikeren Clausens utvisning. Jeg citerer fra den tyske kilde:

Den danske historiker og gymnasielærer magister H. V. Clausen er den 9de august iaar forvist fra Prøisens landemerker. Clausen har som sedvanlig tilbragt sine ferier paa sin svigerfars eiendom i Damager. Da de en kveld kom kjørende hjem fra et selskap — mellem 11 og 12 om natten — træ der frem mot vognen en politibetjent, som hadde ventet paa dem i mørket like ved gaarden, og tvinger Clausen til at motta ordre om utvisning av landet. Den lyder paa to timers frist! Dog tillot gendarmen i egen magtfuldkommenhet at denne frist blev forlænget, siden der ikke gik noget tog den kveld. Det viste sig siden, at der var utsendt flere gendarmer med samme ordre, for at det skulde være sikkert, at ikke Clausen ved flugt kom sig undav rettens klør.

Men mandens forbrydelse?

Den tyske professor fortæller herom: Magister Clausen er historiker og hans specialfelt er Sønderjylland. Clausen er en ualmindelig nøgtern og forsigtig mand. Han er vistnok dansk av sindelag og savner forstaaelse for mange ting i den sidste krig, men hans fremstilling er aldrig agitatorisk. Han har aldrig været paa danske møter og har aldrig talt ophidsende mot Tyskland. Men han har ganske vist ved sin udmerkede forskning og ved sine ypperlige beskrivelser av Sønderjylland skaffet den danske kultur dernede en rygrad, som tyskerne kan misunde dem.

— Mere er der ikke! For norske læsere vil det være utrolig, at Tyskland — det er forresten mer korrekt at si

Prøisen — kan bedrive slik barbarpolitik. Men for den som kjender litt til de tidligere hændelser dernede er dette allikevel en forholdsvis bagatel. Og dog kan denne bagatel bli sneballen, som ruller sig stor. Professor Rade spør like ut, om ikke dette er russisk og ikke tysk.

Og Rade tar følgerne av sine ord og sin forargelse.

Først skriver han paa første side i «Die Christliche Welt» et glødende protestrop og foreslaar dannelsen av en tysk forening, som skal verge den tyske ære i det tyske nordgrænseland. — Det høres som en flyvetanke.

Men saa offentliggjør han 8 dage senere statuter for denne forening.

Ikke før har man faat pusten igjen efter en slik overraskelse, saa kommer sandelig — 8 dage derefter igjen — det første nummer av foreningens organ:

Grenzmarken-Korrespondenz Nr. 1.

Herausgegeben vom Verein zum Schutze deutscher Ehre in der deutschen Nordmark.

«Til gratis eftertryk» staar der! Det er nemlig et oplysningsarbeide som skal drives. De tyske aviser skal faa sandheten at vite. Og derfor faar de alt serveret — like til motpartens argumenter.

— Jeg maa oprigtig tilstaa, at jeg ikke fatter, hvorledes professor Rade har vovet dette chock mot en saa selvgod og overmodig opinion som den prøisiske. Jeg vet nok, at der er en del forstandige mænd, som følger ham. Men flertallet av hans egne tropper vil utvilsomt staa enten forbløffet eller rasende overfor hans optræden. Jeg har med egne ører hørt ham utskjældt for fædrelandsforræder, fordi han «utleverer den tyske indre-politik til utlandets spot». Og man skal huske, at Rades økonomiske basis ikke er en fast embedsgage (han er nemlig bare ekstraordinær professor), men beror paa hans blad, «Die Christliche Welt». Og hans politiske bane kan ikke andet end skades ved dette. Med sin klare og skarpe intelligens og sin fabelagtige arbeidsevne, sin omsynthet og alsidighet, sit uopslitelige humør og sin glimrende pen er han uten tvil vor tids første kirkelige journalist. Han

skulde med disse egenskaper ogsaa ha en mission i den tyske politik, og der var skedd en begyndelse i saa henseende. Hvorledes alt dette vil staa sig overfor al den uforstaaende rasen, som slaar op mot ham, faar tiden vise. Det nytter ham endnu litet, at historien vil bite sig merke i ham som en ensom kjæmpe for retfærdighet ogsaa mot undertvungne.

Men vi som staar utenfor, maa kunne yde ham av ganske sind vor anerkjendelse. Og det skal ikke mindst i «For kirke og kultur» være notert, at dette er en indsats av tanker fra Guds Rike midt i al hvirvlen av økonomi og politi og embedstyrrani og al slags andre hensyn. Og en indsats ikke for vinding i nogen henseende. En indsats for en sak, som for det store Tyskland synes uendelig liten — jeg husker Rades uttryk fra for et par aar siden: de par danske tusen deroppe betyr jo ikke mere for Tyskland end et par lopper for end hund — og som derfor i al interessernes hvirvel blir forsvindende for alle, som maaler med materielle maal. Men her brukes pludselig Jesu maal, som han ga os i ordet om forargelsen av en av de mindste smaa — den som i Guds Rike betyr mere end den mægtige forargers hele liv.

Hadde nogen for to aar siden sagt mig, at Tyskland av sin egen midte vilde reise protest mot barbariet i Sønderjylland — jeg vilde sagt: De kan like saa godt slaa vand av en klippe. Og naar nu kilden virkelig sprudler av denne klippeblok, — da er det rart at vite, at det er Guds magt som slog kilden frem. Skal vi ikke alle som føler magtesløsheten — ikke i de kristnes ordforbruk, men i deres ords virkeliggjørelse i samfundslivet — skal vi ikke hente litt mere mod fra denne hændelse? Guds Rike er over partierne, over nationerne. Men vi skal virkeliggjøre det i partierne, i nationerne. Saa steil som motsætningen nu er mellem de tanker som bringer Guds Rike og de tanker, som leder det rullende kulturliv, saa kræves der steilhet ogsaa i de kristnes mod. Det er dette mod professor Rade har vist.

Den norske presse er meget litet interesseret for den danske retfærdighetssak i Slesvig. Den tror vist, at den blander sig i tyske indre forhold, hvis den berører disse ting. Nu har professor Rades aktion maattet belære den om, at

hvor menneskerettigheter krænkes, der er der ikke slike hensyn at ta, der er der ikke tyskere og danske og norske, men vi er alle brødre. Nu naar det tyske samfunds bedste kræfter gjør retfærdighet mot de danske til sit valgsprog, maa vel ogsaa vi nordmænd kunne ha en mening om vore frænders sak. Det er ikke politik vi vil. Vi føler blot, at den som sviger en bror i en sak, som er vores alles, han sviger selve saken og har selv intet at kræve naar timen slaar for ham. Hvor menneskerettigheter krænkes, der falder ogsaa nationernes grænser.

For i dette dypeste der er vi alle brødre.

Eivind Berggrav-Jensen.

ARBEJDERNES STILLING TIL KIRKEN OG MENIGHEDENS MEDANSVAR HERFOR.

Foredrag ved mødet i menighedskonventet af 1891 d. 13. april 1910.

Af *Fernando Linderberg.*

Indledning.

I en artikel i «*For kirke og kultur*», 5. hæfte, maj d. a., spørger pastor Klaveness, om det ikke er kravet paa retfærdighed, der maa betragtes som kærnen i den moderne arbejderbevægelse. I denne anledning vilde jeg gærne anmode redaktionen om at optage efterfølgende lidt udvidede gengivelse af mit foredrag af 13. april d. a. i det danske menighedskonvent af 1891: en frivillig sammenslutning, hvori alle vore kirkelige hovedretninger er repræsenterede. Jeg tror, at dette foredrag vil give et ret godt bidrag til besvarelse af dette spørgsmaal. Som det vil sees, kan spørgsmaalet langt fra udelukkende besvares bekræftende. Hvad de enkelte arbejdere angaar, er der ingen tvivl om, at de i meget stort antal strider for retfærdigheden. Men ser vi paa socialismen som økonomisk lærebygning, da har den i den form, den foreligger fra Karl Marx og den moderne socialismes dogmatikere, intet med retfærdighedskravet at gjøre, men bygger alene paa den jærnhaarde nødvendighed.

Dette vil fremgaa af det følgende.

I. Arbejdernes stilling til kirken.

Skal vi i korthed kendetegne arbejdernes stilling til kirken, maa vi sige, at den for det store flertals vedkommende er enten *fjendtlig* eller *ligegyldig*. Skønt der i alle lande findes arbejdere, endogsaa social-demokrater, der slutter sig til kirken, maa dette dog siges i meget høj grad at være undtagelser.

Et par smaatræk fra de sidste dage er i denne retning ganske oplysende. Frederiksberg social-demokratiske ungdomsforening holdt d. 3. februar et møde, ved hvilket den kendte social-demokratiske skoleinspektør, Vilh. Rasmussen, indledte en forhandling om sjælen efter døden. I referatet af dette møde hedder det i «Social-demokraten»:

«Efter et formfuldt, paa rige argumenter opbygget foredrag om sjælelivet og dets naturlige forbindelse med legemet tog forhandlingen sin begyndelse. En for en talte de tilstedeværende præster synlig matte og tomme for argumenter. Hr. Rasmussen vandt en overmaade smuk sejr.»

Naar man nu ved, at hr. Rasmussen forfægter den opfattelse, at sjælen og at alt liv dør med legemet, at alt liv efter den legemlige død er udelukket, — saa kan vel baade mødet, emnet og referatet tale for sig selv.

I overensstemmelse hermed kan følgende blomst fra «Social-demokraten» af 8. april 1910 være paa sin plads:

«Som bekendt er det al tid de dummeste studenter, der bliver præster. Svagt begavede eller halv fjollede personer, der ikke kan forstaa de videnskabelige fag, sættes til theologien og bliver gejstlige.»

Ogsaa saadanne udtalelser taler for sig selv. I den social-demokratiske presse i Danmark, Sverige og Tyskland er saadanne udtalelser ret almindelige. I Norge, Schweiz og England vil de kun undtagelsesvis kunne findes.

Denne stilling er meget at beklage. Under denne unddrages de enkelte personer i denne millionbevægelse hele den etiske opdragelse, som udgaar fra kirken.

Vi forstaar alle betydningen af, at denne stilling forandres. Vi maa derfor søge at gøre os klart, hvad det er, der har fremkaldt den?

Ved besvarelsen heraf viger jeg ikke tilbage for den paastand, at skylden ligger hos præsterne, *helt og fuldt!*

Det er baade *theologien* og *økonomien*, der har bragt præsterne i en falsk stilling.

I følge theologisk opdragelse staar præsterne i almindelighed og forkynder, at meget gøres i himlen, som absolut og ubetinget udføres paa jorden, gøres af mennesker, ikke af Gud. Det er en endnu i alle lande meget almindelig

præstetale, at det er Gud, der sidder oppe i himlen og fordeler rigdom og fattigdom: det er Gud, der gør fattig og rig. En repræsentativ og anerkendt endog grundtvigsk præst bebrejdede mig en gang strengt, at jeg angreb præsterne for, hvad der var deres kald: at forkynde, hvad der er Guds veje saaledes, som det læres i bibelen! Hertil havde jeg kun ganske spagfærdig at svare: ét er Guds veje, noget andet bibelens udtalelser om disse, noget tredje forstaaelsen af, hvad der staar skrevet i bibelen! Præsterne viser jo selv, at de aldrig i praksis retter sig efter den opfattelse, at Gud sidder oppe i himlen og fordeler rigdom og fattigdom! Var det Gud, der uden menneskers mellemkomst fordelte rigdom og fattigdom, saa behøvede præsterne ikke at søge ny embeder for at opnaa forhøjede indtægter! Gud kan selvfølgelig ligesaavel øge deres indtægter paa det ene sted som paa det andet! I selve den kendsgerning, at præsterne baade enkeltvis søger sig embeder for at faa øgede indtægter og i fællesskab arbejder for, at præsterne i det hele kan blive mest mulig vellønnede, ligger jo en aabenbar tilstaaelse af, at de jordiske indtægtsforhold ordnes af menneskene selv, ikke af Gud, men gælder dette for præsterne, gælder det selvsagt for alle. Det er derfor noget af en etisk forbrydelse, i hvert tilfælde en stor og skæbnesvanger synd, naar præsterne spiser arbejderne af med veksler paa himlen, naar de henviser de fattige til at tage mod fattigdommen som en Guds tilskikkelse, en Guds gave!

Saavidt de forsyndelser, der er en følge af theologien! Med økonomien staar det ikke bedre!

Præsteskabet blev i det hele og store hurtig revet med af den liberale bølge, som fra begyndelsen af det 19. aarhundrede fra England gik ud over landene. Men nu er intet sikrere end at liberalismens økonomiske grundbetragtning staar i den mest skrigende modsætning til selve kristendommens sædelære: til evangeliets etik! Kristendommens hele betragtning af forholdet mellem menneskene hviler paa det hovedbud: du skal elske din næste som dig selv, — hvad du vil at andre skal gøre imod dig, det gør du mod andre! det er kærligheden til medmennesket, der her sættes ind som ledende hovedmotiv. Det er til udførelsen af dette,

at Jesus Kristus lærer sine disciple at nedbede Guds kraft.

I modsætning hertil møder vi i liberalismens økonomiske lære følgende hovedregler:

1) egoismen gøres til højeste drivkraft i det økonomiske liv;
2) egoismen gives gennem den fri konkurrence frie tøjler i erhvervslivet;
3) pengegevinsten ophøjes til hovedmotiv i al produktiv virksomhed;
4) arbejderne = de besiddelsesløse — henvises til at finde sig i de kaar, der fremgaar af tilbud og efterspørgsel;
5) aarsagen til fattigdommen søges i overbefolkning;
6) elendighed og last ophøjes til nødvendige grænsevogtere for folkeformerelsen;
7) krig anses for nødvendig for at slaa de overflødige mennesker ihjel.

Ikke med urette betragter den katolske kirke denne lære paa en gang som kilden til og udtryk for det moderne hedenskab!

Den liberale lære har unægtelig tjent som en vældig drivkraft i den moderne udvikling. I kraft af den er der opnaaet et herredømme over jordens og naturens kræfter, som menneskene aldrig før har været i besiddelse af. Men, betegnende nok: kampen for tilværelsen er utvivlsomt ikke bleven lettere! Tværtimod: kampen for tilværelsen er ganske sikkert — trods maskinslavernes tjenende jættekræfter — haardere end nogensinde før!

Men fra det protestantiske præsteskabs side er det kun meget svage protester, der til dato er fremkommen mod liberalismens økonomiske system.

Det er socialismens store hovedfortjeneste, at den har meldt sig ikke blot som den berettigede, men som den nødvendige reaktion mod hele denne liberale lære. Maatte der indenfor præsteskabet vaagne en erkendelse af denne nødvendighed!

Den belejlige tid dertil er nu inde. Vi staar aabenbart nu overfor et omslag indenfor arbejderbevægelsen. Præsterne

kan selv bidrage stærkt til at fremme eller hæmme dette. Det var i høj grad at ønske, at de maatte faa lykke til at gribe til i det rette øjeblik.

II. Menighedens medansvar.

Menigheden har først og fremmest ansvar for, at der snarest sker en forandring i denne endnu ligesaa almindelige som beklagelige stilling.

Saalænge, der har været kristendom i verden, har det været erkendt som kristelig pligt at hjælpe de fattige. Men denne pligt har aldrig været udtømt gennem barmhjærtighedsværket, gennem almisser.

Det er overflødigt at minde om, at de velstillede mennesker i den første kristne moder- og mynstermenighed fandt sig tilskyndede til at sælge alt, hvad de havde, og dele udbyttet med de fattige. Mere vigtig er det maaske at pege hen paa, at alle de store kirkefædre enstemmig hævder det økonomiske fællesskab som den heldigste og bedste ordning for samfundslivet. Da kirken ikke i hine tider — trods dens voksende store magt — kunde gennemføre fuldt fællesskab, gennemførte den, hvad den evnede i denne retning, dels ved under særlige forhold at gennemføre det fulde fællesskab: i klostrene, dels ved overalt at gennemføre fællesskabet om en tiendel af indtægten: tienden. Ved siden heraf bekæmpede kirken gennem hele middelalderen al rentetagning: hin tids kapitalisme, som strafværdig aager, hvis udøvere end ikke kunde blive begravede i kristen jord. Endelig som en hovedsag ledede kirkens repræsentanter tidens økonomiske sammenslutninger, broderskaberne og sanktionerede deres krav paa, at baade varer og arbejde skulde betales med den saakaldte *retfærdige* pris. Tanken om denne blev hævdet med stor styrke af middelalderens største theolog: *Thomas fra Aqvino.*

Fra disse gamle og høje overleveringer er der sket et sørgeligt fald i den protestantiske kirke, naar den endnu almindelig mener, at man fyldestgør pligten til at hjælpe de fattige ved fattigvæsen og velgørenhed. Ud fra denne betragtning kommer præsterne til at staa med en fuldstændig mangel

paa forstaaelse af menneskenes trang til selvhjælp. De underkender fuldstændig biskop Wexelsens træffende udtalelse om, at «et vist økonomisk velvære er nødvendigt for at holde sig rank i aandelig henseende!» Præsterne forstaar slet ikke den klassiske ytring af socialisten, der erklærede: «Behold I kun jeres suppe, lad os faa vor ret, saa har vi selv raad til at spise kød!» Denne tanke sidder med rette saa dybt hos de *bedste* arbejdere i vor tid, at de hellere med deres familjer sulter end tager mod gaver fra velgørenheden! Det er disse mennesker, man fra kirkens side i vor tid skulde lære at forstaa, det er disse arbejdere med de stærke viljer og de ranke rygge, som det er værd at have med at gøre. Det er dem, der kan bygges noget paa, det er dem, der er af betydning for samfundet, for fremtiden. De arbejdere, der løber efter velgørenhed, som der løbes efter embeder, er kun dels de skibbrudne, dels det menneskelige bundfald, som er værdiløse som tømmer til fremtidens samfund. Der er overfor dem, der længes efter, der strider for at blive selvhjulpne, selvstændige individer, at arbejdet maa sættes ind. Det er dem, vi i første række maa søge at forstaa, — aller helst skulde søge at komme i spidsen for. Men skal vi opnaa noget her, saa maa vi opgive enhver tanke om at hjælpe ved velgørenhed, ved almisse. Her gælder det alene at blive grebne af det store retfærdighedskrav, af retfærdighedstanken. Kun i samme grad, som dette sker, har vi evne til at forstaa og bedømme, hvad der samler arbejdernes millioner til en stor fælles magt: socialismen.

III. Socialismen.

1. Forstaaelsen af socialismen.

Den bekendte præst Fr. Naumann har engang sagt: for i vor tid med rette at kunne kaldes en dannet mand maa man forstaa socialismen. Hvis den regel gælder, er jeg bange for, at der ikke er ret mange i denne sal, som kan opnaa betegnelsen: at være en dannet mand. Blandt alle magter i verden — og socialismen er utvivlsomt en magt! — er der knap nogen, der er saa lidet forstaaet som socialismen.

Vi maa derfor allerhelst først fastslaa, hvad socialismen ikke er. Den er

1) ikke et forsøg paa at dele saaledes, at alle faar lige meget; der er intet i socialismen, der stiler mod noget saadant;
2) ikke et forsøg paa at opløse ægteskabet og tage børnene fra forældrene;
3) ikke et forsøg paa at afskaffe religion, kristendom eller kirke;
4) ikke et forsøg paa at støbe samfundet i en bestemt givet form;
5) ikke et forsøg paa at centralisere al produktion: den socialistiske stat.

En præst, der baade taler og skriver om den sociale sag, har for ikke længe siden offentligt udtalt, at enten er det socialismens idé, at staten skal overtage al produktion, eller ogsaa har den ingen idé. Saa fuldstændig blank kan præster være, hvor det gælder forstaaelse af socialismen!

Vil vi vide, hvad socialisme er, maa vi skelne skarpt mellem den socialisme, som med et fælles navn kaldes den *spekulative* eller *utopiske* socialisme; den er knyttet til saadanne navne som *Th. More*, *Charles Fourier*, *Wilhelm Weitling*, *Eduard Bellamy* og *Theodor Hertzka*. Alle disse gav hver især anvisning paa en bestemt form, men alle anvisningerne var indbyrdes forskellige og derfor ogsaa alle lige umulige. Men ingen af disse planer har noget at gøre med den socialisme, som samler nutidens arbejdere: den historiske eller videnskabelige socialisme.

2. Den historiske socialisme.

Den historiske socialisme traadte første gang frem i det lille klassiske skrift fra 1848: det kommuniske manifest, udarbejdet af Karl Marx og Fr. Engels. Med rette er der sagt om dette, at det indtager en lignende plads indenfor den socialistiske bevægelse som den apostoliske trosbekendelse i kirken.

At denne karakteristik ikke er overdreven vil et par citater kunne klargøre.

I det halvtredsinstyvende aar efter manifestets første

offentliggørelse skrev det tyske social-demokratis literære hovedorgan Die Neue Zeit — nr. 12, december 1897 — bl. a. følgende:

«I manifestet flyder den theoretiske socialisme og den praktiske arbejderbevægelses strømme ind i hinanden, og dette synspunkt bestemmer dets historiske plads og gør det til en mærkesten i verdenshistorien.

«Det indeholder en mesterlig redaktion af de resultater, som var vundne ved anstrængt studium af tysk filosofi, fransk revolution, engelsk industri og alle tidligere socialistiske og kommunistiske systemer.» — — —

Først i 1872, næsten et kvart aarhundrede efter dets affattelse, blev det offentliggjort paany. Men siden da har det gennemløbet en uafbrudt sejrsbane og er idag det mest udbredte, det mest internationale *produkt* af hele den socialistiske literatur, det fælles program for mange millioner arbejdere i alle lande fra Sibirien til Kalifornien. Som et fyrtaarns klare og rolige lys viser det ud over den graa vandørken og ind i fremtidens land. Endnu har det aldrig svigtet under nogen storm og slukkes vil det først i den bedre tids dæmrende morgenrøde.»

I samme anledning — 50-aaret for manifestets første udstedelse — skrev Antonio Labriola, professor i Rom, en hel bog til belysning af og forsvar for manifestets indhold.

Ved samme lejlighed skrev den danske social-demokrat dr. Gustav Bang: «Der er gaaet et halvt aarhundrede siden dette skrift udkom, dette videnskabelige lille skrift, hvor hver sætning er klar som krystal og glødende af begeistring og had, men der er næppe en linje deri, som under de ændrede tidsforhold har tabt sin værdi og sin sandhed.»

Man skulde tro, at et skrift, der af repræsentanterne for den socialistiske bevægelse tillægges en saadan betydning, maatte være almen kendt ogsaa langt udenfor socialisternes rækker. Kun hvis det var et større og vanskeligt tilgængeligt videnskabeligt skrift, vilde det kunne undskyldes, hvis dette ikke er tilfældet. Men nu staar vi overfor den betegnende, den meget sigende kendsgerning, at dette er et lille, populært skrift, der i oversættelse faas for 10 øre fra ethvert social-demokratisk kontor, men desuagtet er skænket

saa liden opmærksomhed af ikke-socialister herhjemme, at jeg dristigt forudsætter, at det er fuldstændig ukendt af saagodtsom alle mine ærede tilhørere i denne sal!

Lad mig da prøve paa ganske kort at skitsere manifestets tankegang. Det første, vi lægger mærke til, naar vi gennemlæser dette aktstykke til forklaring af socialismen, er den ting, at det ikke giver anvisning paa nogensomhelst ny statsform, langtfra; i modsætning dertil skildrer det derimod en udvikling, nemlig den historisk-økonomiske udvikling, som de moderne samfund har gennemgaaet fra deres oprindelse og til den nuværende tid. Af den hidtilværende udvikling læser forfatterne, hvad der vil blive hovedgangen i den samme udvikling i den kommende tid.

Den historisk-økonomiske udviklings mest fremtrædende ejendommelighed er den stadig foregaaende *klassekamp*. Slaver har kæmpet mod fri mænd, plebejere mod patricier, hovbønder mod godsejere og svende mod lavsborgere. Indtil reformationstiden hvilede den herskende klasses magt paa jordbesiddelsen. Produktionsformen fandt udtryk i de smaa driftsformer og naturalhusholdningen var fremherskende. Med opdagelserne, opfindelserne og omvæltningerne i det 15—16 aarhundrede begyndte pengehusholdningen. Paa grundlag af denne fremgik af klassekampene den ny borgerklasse, som i modsætning til den gamle jordbrugsadel udviklede sig til et nyt pengearistokrati. Det var dette borgerskab, bourgeoisiet, der i det 18. aarhundrede i retslig henseende føler sig som intet, men fandt, at det burde være alt, hvorfor det gennem revolutionen i Frankrig tilegnede sig den politiske magt. Ved valgretsudvidelsen i 1832 vandt det den magt i England, som det i Tyskland endnu kæmper for at opnaa.

Det er dette borgerskab, der nu dels er det herskende, dels er i færd med at blive det. Dette borgerskabs magt hviler paa kapitalen. Det har sønderrevet alle andre baand, der knyttede menneskene sammen og indført det rene egoistiske system, der gør alt til et pengespørgsmaal. Selv ægteskabet er nu en forretning, der bestemmes af medgiften. Borgerskabet gør alle til lønarbejdere i kapitalens tjeneste, ikke blot proletarerne, men selv baade lærerne, præsterne og juristerne. Det opløser hjemmene, og gør baade kvinder og

born til lønslaver i det øjemed at øge pengegevinsten. Det har opløst alle arbejdets gamle organisationer og indført den fri konkurrence. I de store fabrikker har det gennemført arbejdsfællesskabet. Gennem konkurrencen er overordentlige kræfter sat i bevægelse. Borgerskabet har derfor opnaaet en evne til at gøre sig jorden underdanig, som menneskene aldrig tidligere har været i besiddelse af. Men der er tillige sluppen kræfter løs, som borgerskabet ikke kan beherske. Vidnesbyrd derom foreligger i de store økonomiske kriser, som regelmæssig udbryder hvert 10. aar. Disse kriser er udtryk for de produktive kræfters oprør imod de forhaandenværende produktionsformer. Resultatet af disse oprør er, at arbejderne kastes ud i lediggang og maa sulte, *fordi* der er frembragt for meget at leve af. Samfundet kastes ud i barbari paa grund af for megen civilisation! Medens borgerskabet ellers lever af at utbytte arbejderne, maa de under kriserne underholde dem!

Trods alle fremskridt kan arbejderne, selv naar de er i arbejde, som regel kun tjene, hvad der kræves til underhold og forplantning. Al øget værdifrembringelse tilegnes af kapitalisterne.

Dette kan kun ændres, naar vi kommer frem til udviklingens næste led: at arbejdsfællesskabet ledsages af udbyttefællesskab. Overgangen dertil vil foregaa under en sidste stor og almindelig krise. Vejen fremad mod overgangen kendetegnes derved, at jord og kapital samles paa bestandig færre hænder saaledes, at folket i voksende grad deles i 2 hovedklasser: et faatal af besiddende og et bestandig større flertal af besiddelsesløse lønarbejdere: proletarer.

Mellem disse 2 hovedklasser: borgerskabet og lønarbejderne, staar vor tids klassekamp.

Lønarbejderne organiseres, først og væsentlig gennem arbejdsfællesskabet i stordrifterne, dernæst i faglige og kooperative sammenslutninger.

Arbejdernes eneste haab ligger i deres antal og i deres organisation.

Derfor: arbejdere i alle lande organiserer eder!

Under den sidste store krise, — det store Kladderadatsch — overtager de organiserede arbejdere alle produktions-

midlerne: afskaffer staten og fortsætter produktionen i et stort forenet andelssamfund.

Som tidligere en del af adelen støttede borgerskabet, saaledes støtter nu en del af borgerskabet arbejderne, nemlig dem, der har forstaaet den historiske udvikling.

Udviklingen gaar ustandselig sin gang. Borgerskabet graver dets egen grav. Den samme udvikling, der frembringer lønarbejderne, lægger ogsaa den magt i disses hænder, der gør dem til borgerskabets arvtagere.

Ingen klasse staar under lønarbejderne. Lønarbejdernes frigørelse er derfor hele folkets frigørelse. Gennem denne sidste omvæltning foretager menneskene springet fra nødvendigheden ud i friheden og skrider samtidig endelig og for bestandig ud af — dyreriget!

«I stedet for det gamle borgerlige samfund med dets klasser og klassemodsætninger træder en association (sammenslutning), hvori enhvers fri udvikling er betingelsen for alles fri udvikling»

Det var denne det kommunistiske manifests grundbetragtning, der senere blev mere udførlig belyst, begrundet og underbygget i *socialismens bibel*, i Karl Marx': Das Kapital.

Her forklares bl. a., hvorledes det gaar til, at hovedudbyttet af fremskridtet i frembringelse af værdierne ophobes hos kapitalisterne. Dette ligger ganske simpelt i, at det er rigtigt, hvad den liberale økonomi forklarer, at de uorganiserede arbejdere, ɔ: det er de arbejdere, der lever under den fri konkurrences vilkaar, gennemsnitlig og som regel aldrig kan opnaa mere løn, end hvad der netop medgaar til at opretholde og forplante livet. Opnaar de til given tid mere, vil de holde liv i flere af deres al tid talrige børn; tilbudet af arbejdskraft bliver da saa stort, at virkningen uvilkaarligt bliver, at lønnen falder. Naar der derfor sker fremskridt i produktiv evne, naar man ved forbedrede redskaber kan frembringe større værdier ved den samme kraft, saa gaar de forøgede værdier alene i arbejdsgivernes lommer. Det er dette forhold, Karl Marx søger at illustrere ved sit klassiske eksempel om merværdien.

Lad arbejdernes løn i et givet tilfælde være 3 kr om dagen. Disse 3 kr. frembringer han maaske ved 6 timers

arbejde. Hvis han da arbejder 6 timer mere — ialt 12 timer om dagen, hvad der i de 3 første fjerdedele af det 19. aarhundrede var meget almindeligt — saa frembringer han yderligere 3 kr. Disse 3 kr. er altsaa merværdi, som gaar i arbejdsgiverens lomme. Har arbejdsgiveren 10 arbejdere i virksomhed, tjener han paa denne maade 30 kr. om dagen i merværdi, har han 100 arbejdere i virksomhed, 300 kr. om dagen, har han 1 000 arbejdere i virksomhed, 3 000 kr. om dagen, d. v. s.: det er arbejdsgiveren, der tilbageholder denne værdi af, hvad arbejderne frembringer. Men han faar ikke lov til selv at beholde hele dette beløb. Merværdien opløses i 3 dele: driftsherregevinst, kapitalrente og jordrente. Det er ad disse 3 veje, at den kapitalbesiddende klasse tilegner sig samfundets voksende rigdom.

Dette er den ene hovedpaastand i «Kapitalen». Den anden er den, at al økonomisk udvikling siden reformationstiden gaar i retning af store bedrifter. Marx bygger her i første række paa erfaringer fra England og større dele af Tyskland, særlig det østlige Tyskland.

I England begyndte ved reformationstiden og i høi grad tilskyndet ved reformationen gennem klostrenes overgang til herregaarde tendencen til stordrift i jordbruget. Denne tendens satte sig i det 18.—19. aarhundrede igennem med en saadan kraft, at al smaadrift i jordbruget blev saagodtsom udryddet, d. v. s. hele den engelske bondestand gik til grunde.

Den samme forandring fremtraadte flere steder paa fastlandet. Med maskinernes indtog i det 19. aarhundrede begyndte tendensen til stordrift i industrien, hvor de store fabriker nu er i færd med at opsluge det lille haandværk. Denne udvikling, som Karl Marx saaledes iagttog, ventede han vilde blive fortsat saaledes, at al økonomisk virksomhed vilde blive samlet i et faatal af stordrifter, der beherskedes af et ligesaa ringe faatal af store pengemænd. Overfor disse vilde der komme til at staa det bestandig voksende antal af besiddelsesløse lønarbejdere, proletarer.

Ifølge hans opfattelse beherskede det økonomiske liv alt. «Lovene, moralen og religionen er for arbejderne kun borgerlige fordomme, bag hvilke der skjuler sig ligesaa mange borgerlige interesser.»

Det, der her er fremstillet, det er socialisme, moderne, historisk og videnskabelig socialisme — i *dens oprindelige form*.

Som det vil sees, er der indenfor rammen af denne opfattelse ingen plads for noget krav om retfærdighed. Karl Marx var mindst af alt en dyrker af eller sværmer for et ideal om retfærdighed. Han regner kun med den haarde, den jærnhaarde nødvendighed! I overensstemmelse hermed ser hans orthodokse tilhængere med stor overlegenhed paa alle, der tror paa, at man i kraft af tro paa retfærdighed kan udrette noget til forbedring af de sociale tilstande eller tilvejebringelse af et nyt og bedre samfund. De har endog lavet et nyt ord, de nærmest i betydning af skældsord slynger ud efter alle saadanne idealister. De kalder dem for *ideologer*.

Med dette navn forbinder de nærmest betydningen af en velmenende, upraktisk idealist, som lever langt fra virkelighedens verden.

Vi møder endogsaa her den afgørende forskel mellem de orthodokse social-demokrater og de ideelle anarkister. Den ideelle anarkist er en ideernes mand Han tror paa idealer og venter, at det ny samfund fremstaar i det øjeblik, da et flertal af mennesker er kommen til erkendelse af, at vi skal have det ny samfund. Netop i kraft af denne opfattelse er det umuligt for anarkister og social-demokrater at være i stue sammen: at holde fælles kongres.

Ifølge den konsekvente gennemførelse af den orthodokse socialismes tankegang er der ingen plads for idealer; menneskene bliver efter denne nærmest kun blinde hjul i den store nødvendighedsmaskine. Men saa konsekvent gennemføres tankegangen ikke af nogen. Selv for de mest orthodokse er der levnet saa megen frihed, at man i kraft af vilje kan beslutte sig til at studere arbejdsmethoden for den økonomiske nødvendighedsmaskine. Ved dette studium skal man opnaa at lære den kunst: at beherske maskinen. I det øjeblik man har lært den kunst og samlet den hertil nødvendige magt, saa først kommer friheden: springet fra nødvendigheden til friheden, der forbindes med, at mennesket faar adgang til at kaste den sidste rest af dyrehammen bort.

At der indenfor denne opfattelse ikke er plads til nogen

aabenbaret religion, nogen kristendom som selvstændig aandelig magt, ligger i sagens natur. Den historiske materialisme lægger som ingen anden magt øksen ved roden af alle religioners livstræ. Ifølge denne materialisme er de forskellige former af religion kun udtryk for ligesaa mange forskellige former af det økonomiske liv.

Til den frigørelse, man venter, naar det øieblik kommer, at man behersker det økonomiske liv, hører ogsaa det, at man bortkaster den sidste form af al religion!

3. Den reviderede socialisme.

Den reviderede socialisme bygger helt igennem paa den historiske. Den erkender det rigtige i at udlede og tilstræbe socialismen som et produkt af den historisk-økonomiske udvikling. Den erkender rigtigheden i den betragtning, som efterhaanden alle maa tiltræde, at alle samfundsformer veksler og er underkastede forvandlingens lov.

Den erkender videre, at paastanden om merværdien som hovedkilden til rigdomsopsamlingen i dens hovedtræk er rigtig, skønt den mulig maa forklares paa en noget anden maade, end Karl Marx gjorde det. Den ser videre, at der i nutidens økonomiske udvikling er en stærk tendens i retning af stordrift. De store fabrikker, de udbredte karteller, de moderne varehuse, de kæmpemæssige banker er ligesaa mange vidnesbyrd derom. Man fandt endnu i 1871, at 5 milliarder — det beløb, Frankrig maatte betale til Tyskland — var en svimlende sum. I vor tid er der banker, der har en omsætning paa over 100 milliarder om aaret! Men trods alle disse kendsgerninger ser repræsentanterne for den reviderede socialisme, at tendensen til stordrift er begrænset, ikke alt beherskende!

Det klareste vidnesbyrd herom ser vi i jordbruget. Man har for det første lært at erkende, at bondestandens udryddelse i England ikke skyldes stordriftens tekniske overlegenhed, men alene godsejernes brutale vold og raa magt. Man ser for det andet, at smaadriften i nutidens jordbrug ikke alene er stordriften jævnbyrdig, men væsentlig overlegen. Man hævder derfor, at socialismen i alle tilfælde i jordbruget for overskuelig tid maa regne med opretholdelse af en klasse, en stor og talrig klasse af smaabønder.

Men dette gælder ikke blot i jordbruget. Man er nødt til at erkende, at ogsaa de smaa haandværkere og selv den almindelige middelstand i byerne viser en langt større livskraft, end det var ventet af Karl Marx. Man ser endogsaa, at middelstanden føler sig saa haabefuld for fremtiden, at den endog har organiseret sig internationalt i det øjemed intet mindre end at grundlægge en hel ny national-økonomisk skole, der i lige grad skal tage afstand fra de liberale og socialistiske skoler og genoptage middelalderens store tanke om den retfærdige pris baade for varer og arbejde!

Resultatet af disse erfaringer samler repræsentanterne for den reviderede socialisme deri, at de

1) opgiver al tanke om nærforestaaende økonomiske omvæltninger;
2) samler sig om det praktiske reformarbejde, der istedetfor ad revolutionens vej kan omdanne samfundet ad evolutionens, den fredelige vej;
3) søger at finde arbejds- og forbundsfæller i alle kredse af folket.

Mellem de orthodokse social-demokrater og de saakaldte revisionister har der særlig i Tyskland foregaaet stærke brydninger. I den theoretiske forhandling har revisionisterne hidtil ligget under, men i det praktiske arbejde har de sikkert overtaget i alle lande, — mulig Frankrige alene undtaget, hvor de med de orthodokse nærmestbeslægtede saakaldte syndikalister, der i generalstrejken ser et hovedmiddel til erobringen af magten, staar med stærk tilslutning blandt arbejderne.

I aandelig henseende vedkender revisionisterne sig den historiske materialisme. Det er derfor endnu kun spredte enkelte personer indenfor den social-demokratiske bevægelse, der gør opposition imod denne. Bestræbelserne for at forene socialisme og kristendom ad den vej, at man gør socialisterne til kristne, har hidtil kun ret triste resultater at henvise til.

Dette er en af grundene til, at bestandig flere søger at bringe denne forbindelse tilveje ad den modsatte vej: ved at gøre de kristne til socialister. Adskilligt tyder paa, at der ad denne vej er mere at opnaa.

IV. Hvad menigheden kan gøre.

Hvad kan nu menigheden gøre overfor hele denne mægtige bevægelse, hvis deltagere saaledes staar som bærere af en omfattende opfattelse af hele samfundets udvikling?

Den kan gøre meget, saare meget. Den kan for det første staa med et aabent øre overfor socialisternes reformkrav saaledes, at disse krav faar en velvillig prøvelse indenfor menighedens kreds.

Menigheden har først og fremmest den opgave at vække syndserkendelse og hjælpe menneskene til at faa den Guds kraft, som hjælper til aflæggelsen af synd. Den trænger derfor i første række til at komme til erkendelse af den synd, som den har begaaet og endnu daglig begaar ved den næsten ubegribelige mangel paa forstaaelse af den sociale sag, som er fremherskende i menigheden. Næst dette maa den komme dertil, at vi i menigheden finder den mest aarvaagne samvittighed, den fineste ansvarsfølelse overfor al uret, al uretfærdighed.

Ud fra dette standpunkt vil man i menigheden komme til den erkendelse, at det simpelt hen er umuligt blot i nogen maade at fremme gudsriget paa jorden under det nu herskende økonomiske system: den fri konkurrence.

Faar man først øje paa det, saa vil der vaagne en ligefrem trang til forstaaelse af den sociale sag. Man vil føle trang til at tage de kræfter i tjeneste, der har evne og vilje til at yde social oplysning. Den sociale oplysning, som vender sig til alle, vil finde sine bedste venner i menigheden.

Og hvad vil man da lære? Man vil lære at forstaa hovedlinjerne i den økonomiske udvikling. Man vil lære at forstaa, at den rene liberalisme allerede er et fuldstændigt overvundet standpunkt, at alle partier allerede driver politik paa grundlag af begrænsning af den fri konkurrence, at spørgsmaalet i praktisk politik ikke mere er, om konkurrencen skal begrænses, men kun om i hvilket omfang, begrænsningen skal foregaa. Man vil dels med forundring, dels med glæde opdage, at det er en kristelig forsker, Benjamin Kidd, der har sagt det forløsende ord om, hvor langt vi skal gaa i

retning af at begrænse konkurrencen, nemlig saa langt, at alle mennesker faar adgang til at optage kampen for tilværelsen paa lige vilkaar. Man vil med endnu større undren erfare, at en officiel repræsentant for social demokratiet derom har sagt, at andet og mere tilstræber social-demokratiet ikke!

Man vil videre længes efter at erfare, hvorledes kristne i andre lande slutter sig til den sociale sag, til socialismen.

Ved udsynet i den store vide verden mindes vi først en saadan fremtoning som biskop Ketteler, der allerede i 1800 og tredserne stod med den forstaaelse af den sociale sag, at han kunde kendetegne den sociale tilstand paa den træffende maade, som ligger i betegnelsen: *kapitalen centraliseres* og *arbejderne isoleres*. Han gav allerede den gang anvisning paa, at der i hvert stift skulde sættes mindst 1 mand til at studere den sociale sag. Mændene fra de forskellige stifter burde saa mødes mindst 1 gang om aaret for gensidig at udveksle erfaringer. De burde tillige have et fælles bureau, der forhaabentlig kunde udvikles til et selvstændigt arbejdsministerium. I Kettelers aand er i vor tid fremstaaet den katolske nationaløkonom *Pesch*, der har udarbejdet en hel ny nationaløkonomi, der nu sidder i højsædet blandt katolikerne baade i Tyskland og Schweiz. Han kommer i mangt socialisterne meget nær, men kalder sine reformplaner *solidarismus* for desto stærkere at kunne tage afstand fra den Marx'ske socialisme.

Udgaaet fra katolikerne er der nu en vid udbredt kristelig-social bevægelse i det tyske rige, der samler baade katoliker og protestanter. Men denne er i politisk henseende ret konservativ. Mindre grupper af mænd, der fra kristelig standpunkt indtager et stærkt radikalt standpunkt i det social-politiske liv, er under dannelse i forskellige lande. De mest betydelige og ejendommelige af disse findes vistnok i Schweiz og er især kendetegnet ved præsten *Hermann Kutter* ved den ny korskirke i Zürich og Leonhardt Ragaz, professor i theologi i Zürich. Grundbetragtningen hos disse mænd finder udtryk i deres stærke betoning af, at det er en forfalskning af kristendommen, naar man henlægger tanken om det egentlige gudsrige til den anden verden, idet Jesus Kristus netop har lært sine disciple at bede om og at arbejde for *her paa jorden*,

at Guds navn maa blive helliget,
at Guds rige maa komme,
at Guds vilje maa ske som den sker i himlen,
at vi maa faa vort daglige brød,
at vi maa faa evne til forlade vore skyldnere,
at vi maa blive fritaget for fristelser,
at vi maa blive friet fra det onde.

Professor Ragaz hævder med stor styrke — se bl. a. hans nylig udkomne prædkensamling: Dein Reich komme — det skæbnesvangre i, at kirken i al almindelighed henlægger gudsrigets herligheder til det hinsidige liv, medens det som kristne er vor pligt med alle vore til raadighed staaende kræfter at virke for gudsrigets fremme her paa jorden. Ved fremholdelsen af dette og ved hertil at knytte arbejdet for alle de mest videstgaaende reformer, der er mulighed for at gennemføre, venter baade *Ragaz* og *Kutter*, at der skal fremstaa et nyt socialt demokrati, der ved sit aandelige indskud skal erstatte den materialistiske-mekaniske grundbetragtning, som bærer det nuværende social-demokrati. Skønt de er ligesaa radikale som social-demokratiet og vedkender sig de fleste af social-demokratiets praktiske fordringer, agiterer de ikke for tilslutning til dette parti, — finder det uværdigt kun at skulle danne en hale til dette — men venter, som nævnt, et nyt social-demokrati, hvori baade deres særlige tilhængere og social-demokratiet kan gaa op.

Herman Kutters bøger er oversatte paa flere forskellige sprog og danner alt ligefrem lærebøger for en ny socialbevægelse, hvis tilhængere skiftevis kalder sig *sociale kristne* eller *kristne social-demokrater*.

Under det sidste navn stiftedes i 1907 i Amerika et kristeligt broderskab, der har sit organ i *The Christian Socialist*.

I England virker et lignende under navn af Church Socialist League, hvis hovedmand er den engelsk-protestantiske munk James Adderley, fra hvem der bl. a. foreligger en ny fortrinlig bog: The Parson in Socialism, der giver udmærket oplysning om forholdet mellem kristendom og socialisme, ud fra de samme synspunkter, som er fremsatte af Kutter og Ragaz.

Beslægtet med disse bevægelser er vistnok den unge professor i theologi i Lund, *Holmström*, fra hvem der bl. a. foreligger følgende kendetegnende udtalelse: «Mellem kristendommen og socialismen bestaar der en inderlig sammenhæng. Det maa hilses med glæde, naar præsterne frimodig bekender sig til den social demokratiske lære. Samarbejdet mellem kirken og social-demokratiet kræver en jævn og naturlig forkyndelse.»

Den ny kristne-socialistiske bevægelse er alt i færd med at slutte sig sammen til et nyt internationalt kristeligt demokrati, der vil bygge deres social-reformatoriske bestræbelser paa den bekendelse, som finder udtryk i troen paa

Guds faderlighed og menneskenes broderskab.

Den første internationale kongres af disse kristne demokrater skal holdes i *Besançon* i Sydfrankrig i midten af juni maaned[1]).

Hvorledes staar nu disse bevægelser til de bestræbelser indenfor arbejderbevægelsen, der peger i retning af samvirken med repræsentanter for andre samfundsklasser og afkastelse af den historiske materialismes aag?

Ja, derom kan endnu ikke siges meget. Jeg skal kun pege paa en enkelt ejendommelig fremtoning, der maaske kan betragtes som en af de svaler, der bebuder sommer.

I slutningen af det 19. aarhundrede fik arbejderne i Amerika lovfæstet en af dem selv skabt fridag, den saakaldte arbejderdag: den 1ste mandag i september. Nu paa det store amerikanske arbejderforbunds sidste aarskongres blev der vedtaget en beslutning om, at den første paa arbejderdagen følgende søndag hvert aar skulde gøres til en særlig *arbejdersøndag*. Repræsentanterne for forbundet skal herefter søge

1) at faa præsterne til paa denne søndag særlig at belyse den sociale sag;
2) at faa de flest mulige arbejdere i kirke.

Fremtiden maa vise, hvad der kommer ud af denne beslutning.

[1]) Denne kongres har nu været afholdt. Man vedtog her bl. a. et nælles program og besluttede, at en ny kongres skal holdes igen senest om 2 aar.

V. Den religiøse fornyelse.

Hermed tror jeg at have belyst den foreliggende opgave: tilstanden, opgaven og de fornyende bestræbelser, som er i gang saavel indenfor kirken som indenfor arbejderbevægelsen. Det afhænger i første række af kirken, hvad der videre skal ske.

Præsterne er endnu de ordførere, der har ørenlyd hos de fleste mennesker.

Maatte de ret være sig deres vidtrækkende ansvar bevidste. Evangeliet: Guds glade budskab til menneskene er overalt det samme. Men det kan unægtelig forklares paa meget forskellig maade!

Der kan anvendes, og der bliver ikke mindst i den protestantiske kirke, anvendt en uhyre skarpsindighed paa at forklare, hvad der nu en gang ikke kan forklares for tanken. Overfor denne bestræbelse kan det maaske endnu være paa sin plads at minde om følgende udtalelse af Hermann Kutter, der faldt i en personlig samtale med mig sidste sommer:

«Vi er en gang for alle færdige med alle spekulationer om Gud. Vi gaar til ham som til vor fader. Men al den hjernekraft, vi ejer, den bruger vi til at klare tanken om, hvorledes vi paa alle omraader skal faa evne til at udføre hans vilje her paa jorden, som den udføres i himlen.»

Hvor meget dog vilde være anderledes, hvis præsterne i almindelighed var kommen dertil, at de praktiserede denne grundbetragtning.

Lad mig minde om et andet forhold. Forkyndelsen kan lyde paa 2 grundforskellige maader.

Der kan prædkes saaledes, og der bliver i meget vid udstrækning prædket saaledes, at prædkenen hos tilhørerne kun bidrager til at *krystallisere gamle synsmaader*. Hvad fortjeneste denne forkyndelse end til en vis grad kan have, én ting er sikker: den er ufrugtbar overfor al fremskridtsbevægelse, ufrugtbar overfor virkeliggørelsen af det apostoliske bud, at vi skal gaa fremad fra klarhed til klarhed!

Men forkyndelsen kan ogsaa lyde saadan, at den virker frigørende, at der falder som skæl fra tilhørernes øjne, at der sættes baade tanker og følelser i bevægelse!

Det er meget, helst saameget som muligt af denne forkyndelse, vi nu trænger til. Ja, jeg drister mig til at paastaa, at det er noget af en livsbetingelse, at vi faar mest mulig af denne forkyndelse i den nærmeste tid.

Det kan være slet og lidt nok bevendt med megen af den kristendom, der nu er til huse i vore højere kredse. Men ikke desto mindre er det dog saaledes, at i alle tilfælde officielt er kristendommen i ret vid udstrækning en — overklassefremtoning! Men som saadan kan kristendommen ikke leve! Ingen aandelig magt i verden kan saalidt leve som overklassebevægelse som kristendommen. Enten vinder kristendommen paany de mennesker, der i ordets egentlige betydning hører til de arbejdende og besværede, eller ogsaa har den udspillet sin rolle som førende aandsmagt!

Maatte vi da paany baade høre og føle dens manende kald! Maatte vi gøre den glædelige erfaring, at den fremdeles har evne til at sætte kræfter i bevægelse ikke blot til personlig opbyggelse for snævrere kredse, men for at drive menneskene til kamp for en stor sag, til kamp for retfærdigheden i alle jordiske forhold, til kamp for at fuldbyrde Guds vilje paa jorden som i himlen!

Lad det blive kendeligt, at en ny korstogsbevægelse er i frembrud under løsenet:

Gud vil det!

Livets seier.

Ved en ung pikes jordefærd i oktober.

Til tonen O du store seierherre

Birken strækker nøkne kviste
op mot himlens vintergraa.
Sorgens sukke stiger triste
op fra dypest hjertevraa.
Sorgens tanker knuger sindet.
Øiet sløres til av graat.
Sorgens taarer dugger kindet.
Hvor er trøst og hvor er raad?

Aa. I vet det! Vel I mindes
Jesu Kristi gode bud:
Ingen kan av døden bindes,
Som har tro paa livets Gud.
Han er ei en Gud for døde.
Han har sagt sit sterke: Bliv!
Og i paaskemorgenrøde
Krist stod op til evig liv.

Vaaren kommer, løvet knoppes.
Livet spirer frem paa ny.
Og med fagre blomster kappes
regnbuprydet sommersky.
Birken breder med sin krone
haabets farve over jord.
Livets jubelsang skal tone
tusindstemt fra fuglekor.

Den som tror paa mig skal leve,
om han gaar i dødens nat.
Ingen sjæl skal skuffet blive,
som sit haab til mig har sat.
Livets seier over døden
det er vaarens glædesbud.
Og i paaskemorgenrøden
livets seier ropes ut.

«Jesus styr du mine tanker
Jesus lad mig leve saa,
at hvor jeg i verden vanker
et Guds barn jeg blive maa,
at hver stund jeg aande drager
Gud til ære mig til gavn,
og saa dør, naar dig behager
i det søde Jesu navn».

Kristen Skjeseth.

BERLINER UNIVERSITETETS MÆND.

Jubilæumsbilleder.

Berlin har havt en temmelig bevæget høst. Protestmøter av alle slags har næsten daglig baaret vidnesbyrd om, hvor oprevne forholdene er i det tyske rike. Efter keisertalen i Königsberg fulgte voldsomme demonstrationer paa talrige folkemøter. Efter «kongressen for frisindet kristendom» fulgte en «luthersk-evangelisk konferense» med en flom av bitre ord om «de frisindede». Alle vegne spores det, at der forestaar en vældig valgkamp i 1911.

Selv ikke mindefesterne har tilstrækkelig magt til at forsone. Den 40de Sedandag blev feiret paa en noget anstrengt maate, under en ganske livlig pressedebat om festens betimelighet.

Men nu kommer et jubilæum, som alle kan være med paa. Det gjælder ikke en kamp- og seiersdag som den ved Sedan. Men det tør nok være, at den tid kommer, da en kulturbegivenhet som *Berliner-universitetets grundlæggelse* vil mindes som en ære, større end den blodige vaabentriumf ved Sedan.

Nu i oktober er det 100 aar siden Berlins universitet blev til. Det skede i Preussens dypeste ydmygelses tid, men i en tid, da det het: «Bare *hærene* gaar fra Paris til Berlin — *tankerne* gaar den motsatte vei!» Flere av de mænd, som satte tidens tanker i bevægelse, blev knyttet til universitetet i Berlin. Og i disse mænds nærhet skulde snart *daaden* staa frem — en frugt av idélivets fornyelse i tyske sind. Det var en stor bevægelse, som hadde grepet tiden. Næsten hvert aar reiste den sig vældige monumenter. Bare i 1808: Goethes Faust, Arnim-Brentanos store folkevisesamling, Fichtes «Taler til den tyske nation». Saa i 1810 Berlins universitet.

Det er det store tal av utmerkede lærerkræfter, som kaster glans over den nye høiskoles første aar. Hundredeaars-jubilæet nu er først og fremst en mindefest for *mændene*.

Ved en besynderlig skjæbnens ironi blev det en av de

mindst betydelige blandt dem, som kom til at gi anledning til universitetets grundlæggelse, og som blev dets første rektor. Det var juristen *Theodor Schmalz* Han var professor ved universitetet i Halle, da freden i Tilsit (1807) skilte Halle fra Preussen og føiet byen til det nylavede kongerike Westphalen, Jerome Bonapartes land. Schmalz vilde nødig opgi den preussiske tjeneste. Han reiste til Fredrik Wilhelm III, som dengang holdt til i Memel, og forestillet ham, at høiskolen i Halle maatte bevares for Preussen Han foreslog kongen at lægge den over paa Elbens *høire* bred, altsaa paa preussisk grund. Kongen hørte paa Schmalz med interesse. «Hvad staten har tat av fysisk kraft, maa den erstatte med aandelig,» sa han. Imidlertid var han bange for en mulig strid med kong Jerome, om han rørte ved universitetet i Halle. Han vilde heller oprette et nyt universitet i Berlin.

Saa begyndte det forberedende arbeide. Schmalz tok del i det paa mange maater. Men Berliner-universitetets egentlige grundlægger er *Wilhelm v. Humboldt*, den geniale sprogforsker og statsmand. Ved jubelfesten maa Humboldt mindes fremfor nogen anden.

Wilhelm v. Humboldt, og hans berømte bror Alexander, vokset op i et slot nær Berlin. Til lærer hadde brødrene den bekjendte pædagog Campe. Gjennem ham traf de sammen med filosofen Mendelssohn og andre av oplysningstidens høvdinger, mænd, «i hvis midte den store Lessings skygge endnu vandret omkring». Senere kom Wilhelm v. Humboldt til Jena. Han blev Goethes og Schillers fortrolige ven og var stadig i digterfyrsternes nærhet. Deres tro paa oldtidsidealernes magt til at forskjønne verden begeistret ham. Hans overordentlige kjendskap til græsk digtning og kunst gjorde ham til Schillers faste raadgiver.

Aarene gik. Wilhelm v. Humboldt blev en berømt sprogforsker. Saa i 1802 blev han sendt til Rom som preussisk ministerresident. Her følte han sig lykkelig, her levet han sig dypt ind i antikens skjønhet. Mænd som Thorvaldsen og Rauch var hans personlige venner, og til dem satte han sit haab om den klassiske kunsts fornyelse.

Imidlertid kaldte fædrelandet paa Humboldt. I januar 1809 blev han preussisk kultusminister. Den opgave, som

ventet ham var netop grundlæggelsen av høiskolen i Berlin. Regjeringens sæte var dengang i Königsberg. Men Humboldt reiste til Berlin, hvor han var utrættelig virksom gjennem flere maaneder. Selv kaldte han det nye universitets lærere. Høsten 1810 kunde høiskolen aapnes. Humboldt hadde tat avsked kort i forveien. Mange aar senere blev han atter kaldet til minister, men snart efter styrtet under den stigende politiske reaktion i Preussen. I 1834 døde han paa sit fædrenes slot, mellem sine samlinger av græske og romerske skulpturer, — «søkende grækernes land med sin sjæl». I slottets park staar det skjønne gravmæle over brødrene Humboldt, «et græsk gravmæle, skjærmet av nordiske graner».

Et feilgrep var det, at *Schmalz* blev utnævnt til den nye høiskoles rektor; men det skulde være en tak for utvist flid under organisationsarbeidet. Schmalz var en mand med mere *bred* end *dyp* viden. Han utgav hvert aar to à tre længst forglemte juridiske verker; men endda skulde hans minde været nogenlunde reddet, om han ikke ogsaa hadde optraadt paa den politiske arena. I 1815 utgav han et skrift, som skulde bevise, at folket slet ikke kunde gjøre krav paa nogen fri forfatning som belønning for den store frihetskrig i 1813 og 1814. Folket hadde gjort sin simple pligt, «omtrent som et brandmandskap», og aldeles ikke indlagt sig nogen særlig fortjeneste. Boken vakte en storm av forbitrelse i Tyskland. Hele riket gjenlød av smædevers over Schmalz. Paa den berømte Wartburgfest blev hans skrift høitidelig brændt, mænd som Niebuhr og Schleiermacher trak sig demonstrativt tilbake fra ham. Til al ulykke fik han midt under den heftigste kamp «den røde ørn»s orden av kongen. Det het straks, at ordenen var en belønning, og at Schmalz hadde skrevet sin bok i haab om at faa den. Han tapte nu al tillid blandt sine medborgere. Hans bøker kom med samme regelmæssighet som før; men de fandt ingen læsere. Hans forelæsninger stod i ry for dræpende kjedsommelighet, og det var ikke mange, som holdt ut at høre dem. Blandt de faa var Heine, som imidlertid studerte professoren som et psychologisk fænomen og foreviget ham i sine «Reisebilder».

Allerede i 1811 traadte Schmalz av som rektor. Profes-

sorerne skulde nu, for første gang, selv vælge sin rektor. Og valget faldt paa *Johann Gottlieb Fichte*.

Fichte staar i forreste række blandt de mænd, som feires i disse dage. — Han var søn av en sachsisk linvæver og vokset op i den yderste fattigdom. Guttens fremragende evner vakte opmerksomhet. Snille folk skaffet ham god skolegang, saa han blev student og kunde søke til Jena. Men snart tvang nøden ham til at forlate universitetet og til at slaa sig igjennem som huslærer. Da var det, han kastet sig over Kant og (1792) utgav sit første filosofiske arbeide, helt i Kants aand. Skriftet, som utkom anonymt, vakte stor opsigt. Man trodde almindelig, at Kant selv var forfatteren. Da saa Fichte kastet anonymiteten, blev hans navn med et slag kjendt over hele Tyskland. I 1794 blev han kaldet til professor i Jena. Nu kom hans «Videnskapslære», hans «Naturret», hans «Sedelære». Den idealistisk-subjektivistiske filosofis tankebygning var reist. I et av disse aar i Jena var det, studenterne kastet ind vindusruterne i Fichtes hus for at overbevise ham om, at der existerte andre væsener end hans berømte «ich». Goethe paastod, at hændelsen bragte ham til eftertanke. — Værre end «studenterstormen» var det imidlertid, at Fichte paadrog sig de sachsiske fyrsters unaade ved en liten avhandling om gudsbegrepet. I 1799 blev han fjernet fra sin stilling.

Fichte drog til Berlin, hvor kongen erklærte, at han maatte mene om Gud, hvad han vilde, naar han bare vilde bli en god borger av den preussiske stat. Og det blev han. I selskap med mænd som Schleiermacher og den geniale Friedrich Schlegel føttes nu de tanker, som fandt et saa glimrende uttryk i de berømte «Taler til den tyske nation». Med stort mod søkte Fichte, midt i det av franske tropper besatte Berlin, at opflamme sindene til med fast vilje at sætte alt ind for fædrelandets befrielse og den tyske kulturs herskerstilling. Den uhyre tilstrømning til Fichtes forelæsninger gav kongen idéen til at lægge det nye universitet netop i *Berlin*. Det var en selvfølge, at Fichte blev kaldet til lærer ved høiskolen. Saa blev han altsaa ogsaa rektor i 1811. Men han blev tidlig rykket bort fra sit arbeide. Han døde i januar 1814. Hans hustru hadde paadrat sig en tyfus, da hun pleiet de saa-

rede soldater, som laa paa lazarettet, og mens hun selv kom sig, laa hendes mand under for sygdommen.

Fichte virket mægtig paa samtiden ved sin tænknings følgerigtige dristighet og sedelige høihet. Hans tankes princip var ogsaa et princip for hans liv. Med hele sit sind levet han i det oversanselige og evige. Han staar ved Lessings side som træghetens, halvhetens, sandhetsfrygtens altid arbeidende motstander.

Ved hans død tapte Berlins universitet sin ypperste kraft. Men *Friedrich Schleiermachers* navn kastet endnu sin glans over høiskolen. Og Schleiermacher stod saa som universitetets ypperste, indtil Hegel kom og overstraalet alle andre.

Schleiermacher var søn av en reformert prest, og hans religiositet blev tidlig merket av den herrnhutiske brødremenighets idéer. Som ung mand kom han bort fra dem for en tid. Det teologiske studium gjorde ham til ivrig rationalist, og da han blev prest i Berlin, kunde ingen merke andet, end at han var «rettroende» efter tidens begreper om rettroenhet. Men i hans underbevissthet arbeidet barndomsindtrykkene videre. Forholdene førte Shleiermacher sammen med den ivrig søkende Friedrich Schlegel, med den fine og fantasikjære Ludwig Tieck — endelig med den aandfulde, varmtfølende jødinde Henriette Hertz, som allerede hadde hat stor indflydelse paa Wilhelm v. Humboldt. I denne kreds brøt det religiøse følelsesliv sterkt igjennem hos Schleiermacher. Han utgav sine «Taler over religionen» (1799), og i dem levet allerede den nye tids aand. Nu var ikke kristendommen en nytte- og hyggereligion længer, nu var den religiøs mystik. Nu knælet mennesket ned for Jesu personlighet i inderlig hengivelse, i ubetinget tro paa hans frelsende kjærlighet. Netop i det dype, i det mystiske laa kristendommens seierrike sandhet. — Slik var det syn, som gjorde Schleiermacher til de unge romantikeres høvding. De dyrket ham som en halvgud, de omspandt ham med poesi i sine verker, de gjorde hans navn til en hellig allegori: Schleiermacher — mindet det ikke om hans forherligelse av det skjulte, det hemmelighetsfulde, mysteriets dunkelhet? Han var sendt av Gud for at fylde sjælene med dunkle anelsers forventningsfulde salighet. — At idealister som Fichte og Schleiermacher blev de tone-angivende

ved Berlins universitet, var et talende tidens tegn. Rationalismens dage var forbi, romantikens triumfstund var kommet.

Schleiermacher hadde offentliggjort et skrift om «Universiteter i tysk forstand» i 1808. Wilhelm v. Humboldt læste det og var enig i dets program. Det krævet en fuldt moderne høiskole med like ret for alle videnskaper, naturvidenskapen ikke mindre end teologien. Humboldt tok forfatteren ind i den kommission, som var nedsat i anledning av den nye høiskole. Han hadde da den glæde at kunne føre sine egne idéer ut i livet. At man tilbød ham en lærestol ved universitetet var selvfølgelig. Schleiermachers veltalenhet var vældig, og store skarer forsamlet sig daglig om hans kateder. Naar han præket i kirkerne, var de fyldt til trængsel. Det heter, at Fichtes taler og Schleiermachers prækener skapte en helt ny aand i Berlin. Schleiermachers tale vældet ut av hans religiøse sinds dyp; men den var lutret ved den klarhet, hans filosofiske dannelse gav den, og ved tusen traade var den knyttet til det moderne kulturliv. Wilhelm v. Humboldt skriver: «Den som har læst hans skrifter, men aldrig hørt hans foredrag, vil ikke kjende hans *største* evne. Hans styrke var hans *tale*. Det vilde være uret at bruke ordet veltalenhet, saa fri for al kunst var han i sit foredrag. Hans følelse utgjød sig over os i hele sin oprindelighet, overbevisende, indtrængende, henførende.»

Det var ikke bare teologi Schleiermacher foredrog ved universitetet. Han læste ogsaa over æstetik, pædagogik, filosofiens historie o. s. v. Altid fulgte han med i utviklingen, altid søkte han at være ung med de unge.

Han var studenternes ven. Fra alle fakulteter søkte de ham med spørsmaal og ønsker. Det var ikke alle professorer, man kunde komme til slik. Særlig var juristernes stolthet utilnærmelig i sin majestæt: *Friedrich Karl v. Savigny.*

Savigny var professor i Landshut, da Berlins universitet blev stiftet. Det blev betragtet som en glimrende erobring, at det i mars 1810 lykkedes Wilhelm v. Humboldt at hverve ham for den nye høiskole, ti Savigny var allerede berømt langt utenfor Tysklands grænser. Bundet til romantikerne ved venskapets og slegtskapets baand, delte han deres kjærlighet til historien og deres forstaaelse av det historiske studiums betydning for kulturutviklingen. Savigny blev skaperen av «den

historiske skole» i retsvidenskapen. I mange aartier var der et umaadelig tilløp til Savignys kateder. Selv folk, som var utenfor ethvert begrep om jus, besøkte til stadighet hans forelæsninger og hørte ham med begeistring. Naar den høie, magre mand med det aandfulde ansigt i en ramme av lange lokker steg op paa katedret og langsomt la sit ur og sin lorgnet fra sig, saa forekom han auditoriet som en prest, der træffer de sidste forberedelser til at begynde gudstjenesten. Han opfattet da ogsaa forkyndelsen av romerretten som en prestelig gjerning. Først utviklet han med ophøiet ro sin retssætning. Saa kom han med en pludselig indvending, som han overveiet en stund og omsider druknet i en styrtsjø av argumenter. Tilslut stod resultatet der i hele sin uangripelige sikkerhet, og beundrende blikke hang ved mystagogens marmorpande, som hvælvet sig om saa megen visdom. Stolt, fornem, kold og utilnærmelig stod han der, rigtig et sindbillede paa den ret, han docerte. Da hans «Romerrettens historie» kom i 1815, gjaldt den for at være en ny aabenbaring. Den fik imidlertid sin fornegter.

I 1820 traadte den unge jødiske jurist Eduard *Gans* frem med en voldsom kritik over Savigny og hele hans syn. Gans var 23 aar gammel, men utrustet med et rikt fond av selvsikkerhet, overmot og brutalitet. Han bragte temaet Savigny paa bane i «det gode selskap» i Berlin og forfulgte den store jurist systematisk med sine ondskapsfulde vittigheter. Til at begynde med betragtet man ham som et rent «enfant terrible», naar han haanet Savigny og kaldte «Romerrettens historie» en kjedelig bok. Men efterhaanden fik den lille, livlige, sortlokkede «tempelskjænder» — «det store barn» — sine tilhængere. Hans begavelse var overordentlig. Da han saa traadte over til kristendommen, kunde ikke regjeringen undgaa at gjøre ham til Savignys kollega. Saa var han allikevel blit malurtdraapen i Savignys lykkebæger. Fra nu av var der en staaende kamp mellem de to store jurister ved Berlins universitet, «den historiske skole»s og «den filosofiske skole»s førere. Gans var sin motstander underlegen i *viden*, men langt overlegen i *vidd*. Og han forsømte ingen leilighet til at haane Savigny. Der gik en mangfoldighet av historier om det dødelige fiendskap mellem de to jurister, som knapt taalte synet av

hverandre. — De studerende drog fordel av striden paa flere maater. De undgik at bli ensidige under den stadige krydsild av argumenter, og de kunde glæde sig over en særdeles god universitets-undervisning, for baade Gans og Savigny anstrengte sig til det yderste under den spændende kappestrid.

I 1839 døde Gans, og Savigny stod atter paa sin ensomme høide. Men nu var der intet, som ansporet den gamle længer, og det gik hurtig tilbake med ham. I 1842 blev han preussisk justisminister, og han stod til revolutionsstormene kom i 1848. Men over hele Berlin het det om ministeren: «Før var han excellent, nu er han excellence.» Efter revolutionen trak Savigny sig tilbake til privatlivet. I 1861 døde han i en høi alder.

Tyskland har aldrig havt en større jurist end Savigny. Det er en selvfølge, at han hører til dem, hvis navne vil straale sterkest ved jubilæumsfestligheterne.

Ogsaa det medicinske fakultet kan feire mindet om fremragende videnskapsmænd, som blev knyttet til Berlins universitet i 1810. *Hufelands* navn vil altid leve i den medicinske videnskaps historie.

Hufeland var «født» læge. Hans far var læge, hans bedstefar var læge. Familjen hørte hjemme i Weimar, og slik gik det til, at den unge *Christoph Wilhelm* blev en av Goethes og Schillers bedste venner. Som digterdioskurerne skulde ogsaa han vinde verdensry. Hans «Makrobiotik» (1796), d. e. kunsten at forlænge livet, vakte umaadelig opsigt. Boken oplevet talrige oplag og blev oversat til næsten alle europæiske sprog. Samme aar som «Makrobiotik» utkom, opfandt englænderen Eduard Jenner vaccinationen som et middel mot børnekopperne. Hufeland var en av de første som traadte i breschen for Jenner. Han erklærte, at vaccinationen var et av de vigtigste fremskridt som nogensinde var gjort paa den praktiske lægevidenskaps omraade, og sørget for at sikre den indpas i alle tyske lande. — Hufeland var den første, som blev utnævnt til professor ved universitetet i Berlin. I mai 1810 fik han oprettet en klinik for fattige syke i hovedstaden, og ved denne holdt han sine første forelæsninger, længe før det øvrige universitetsarbeide var kommet i gang.

Hufeland hadde et varmt hjerte. Talrige var de forholds-

regler, han traf for at skaffe de fattige fri lægebehandling og fri medicin. Han var sin stands stolthet og glæde. Han har ogsaa gjort meget for den. Han grundla det endnu bestaaende «chirurgiske selskap», oprettet en «hjælpeforening for ubemidlede læger» og skapte «understøttelseskasser for lægers enker». Nu mindes han fremfor alt som den utrættelig virksomme menneskeven, «de fattiges far».

Naar en ser paa de mænd, som skapte det unge Berlineruniversitet: Humboldt, Fichte, Schleiermacher, Savigny, Hufeland — saa blir det en paafaldende, hvor inderlig disse mænd var forbundet med hverandre indbyrdes og med Tysklands aandelige bannerførere, Goethe, Schiller og romantikerne. Det er da ikke isolerte stuelærde, vi her har for os; men mænd, som er ute i tidens mægtigste aandsveir. Over dem alle staar det 19de aarhundredes stjerne, romantikens stjerne som straaler til den evig unge idealismes ære. Om dem alle bølger det 19de aarhundredes luft, frisk og stormsvanger, lovende vaar for sandhet, retfærdighet og kjærlighet.

Berlins universitet har altid siden kunnet glæde sig ved et stort ry og stor søkning. Gjennem *Hegel* behersket det engang Europas tænkning. Nu kan det peke paa en forsker som Wilamowitz-Moellendorff eller en skribent som Erich Schmidt. Schmidt er universitets-rektor nu. En hel stab av professorer og docenter skal han herske over — og en hel hær av studerende. Berlins universitet er det største i Tyskland.

Og vistnok ogsaa det som staar i størst ry. Det er da bare rimelig, at preusserne i disse dage med glæde og taknemmelighet mindes de mænd, som la den sikre grund til den berømmelse, deres hovedstads høiskole har vundet.

Fredrik Paasche.

KIRKEN OG BIBLIOTEKSSAKEN.

Det er en av bibliotekssakens fundamentale sandheter, at folkebibliotekerne i sit bokutvalg skal gi næring til alle de aandelige interesser som er oppe i tiden. Censuren skal være rettet mot det talentløse og demoraliserende, men den maa ikke søke at spænde bokutvalget ind i særmeningernes tvangstrøie. En slik censur jager væk de folk den fortrinsvis skulde ønske at paavirke og leder til bibliotekernes stagnation eller undergang.

I de katolske lande har bibliotekssaken meget vanskelig for at vinde terræn netop paa grund av geistlighetens ulykkelige hang til at øve religiøs censur. Der er i Syd- og Mellem-Europa flere eksempler paa at liberalt ledede folkebiblioteker har foranlediget oprettelsen av konkurrerende institutioner med utpræget katolsk tendens. Følgerne er spild av kræfter; to hensygnende biblioteker istedenfor et sterkt og livskraftig.

Wiens folkebiblioteker er i sin art de største og merkeligste i de katolske lande. Deres utvikling er lærerik av flere grunde, men ikke mindst derfor at den har fundet sted paa trods av en meget sterk klerikal motstand. Disse biblioteker er skapt av en enkelt enthusiast, geologen professor Reyer. Han blev engang over i Amerika grepen av biblioteksbevægelsen og har siden viet sit liv til kamp for denne sak. Det har gjort ham personlig ondt at Wiens mange rikmænd den hele tid har staat fremmed like overfor hans gjerning. Til gjengjæld har han kunnet gjøre regning paa den mest utstrakte tilslutning fra det jevne, dagligdagse publikum: kontordamer som uten løn hjalp til ved utlaanet i sine snaue fritimer, smaafolk som efter evne gav ham økonomisk støtte. Selv resikerte han da det knep hele sin formue (200 000 kroner) paa foretagendet. Det klerikale flertal i Wiens kommunestyre har til det sidste med held bekjæmpet

hans krav paa offentlig støtte. De hadde intet blik for den gamle professors store, menneskekjærlige maal; de saa kun i den voksende institution en fare for sine egne kirkelige interesser. Imidlertid seiret Wiens folkebiblioteker trods alle vanskeligheter; fra en beskeden begyndelse naadde de sidste aar et utlaan paa 5 millioner bind. Like overfor et slikt resultat nytter ingen motstand. Wiens klerikale hadde gavnet sin kirke bedre ved at gaa med paa de Reyer'ske ideer, følge utviklingen med sympati og forstaaelse, istedenfor at øve sine kræfter paa det negative felt.

Gjør man nu spranget fra den store by ved Donau til vore fattige landsbygder møter man et helt andet billede. Ogsaa her har folkebibliotekerne maattet undvære rikmænds støtte og har lidt under trykkende økonomiske kaar. Men hos os har vanskeligheterne været en følge av landets almindelige stilling, den spredte bebyggelse og den karrige natur. Norges biblioteker har i det hele altid møtt forstaaelse hos geistlige og verdslige myndigheter.

Den protestantiske geistlighet er ikke bare efter hele sit væsen mindre tilbøielig til aandelig formynderskap end den katolske, men har direkte og bevisst arbeidet til fremme av almindelig folkeoplysning.

De første folkeboksamlinger i vort land blev oprettet ca. 1800 av biskop Peder Hansen i Kristiansand. Under sin korte virksomhet (1798—1803) søkte han at omspænde sit stift med et helt net av «læseselskaper» og med god støtte i presteskapet kom han langt paa vei. Flere av hans biblioteker fik adskillig lokal betydning og bidrog ved eksemplets magt til oprettelsen av lignende institutioner i andre landsdele.

I 20-aarene arbeidet biskop Neumann paa lignende maate i Bergens stift. Ogsaa han virket i den nærmeste forstaaelse med presterne; han bragte saken paa bane under visitatserne, indsamlet endog i samme anledning offer paa altrene og vaaket personlig over bokindkjøpene.

Den næste store bevægelse i vore folkebibliotekers historie skyldes Henrik Wergeland og sogneselskaperne. Wergeland var et undtagelsesmenneske; i sine fortjenester og sine feil var han presten, digteren og mennesket i uløselig forening. Allikevel er der grund til at opføre hans kamp for folke-

oplysning paa protestantismens debetside. Han gjorde begyndelsen paa sin fars prestegaard 1829 ved at skape den endnu bestaaende Eidsvold folkeboksamling. Jeg fortsætter med farens ord: «Da det saaledes lykkedes her, foranlediget han lignende anstalter i nabosognene. Siden blev ideen grepet av alle prester og understøttet av regjeringen saa at der nu [1842] neppe er et prestegjeld i landet som ikke har sin boksamling» («Vidar», 1889, side 770). Nicolai Wergeland ser for lyst paa saken, dømmer fra et snevert omraade og miskjender kanske det verdslige element som begyndte at gjøre sig gjældende. Men ellers har han uten tvil ret i at presterne var sjælen i bevægelsen, enten i kraft av sin almindelige magtstilling eller som formænd i de sogneselskaper hvorfra bibliotekerne regelmæssig utgik.

Henrik Wergeland tapte ikke med aarene sin interesse for folkeboksamlingerne. 1830 slog han sit hovedslag med det bekjendte ildfulde oprop i «For almuen» og ved en agitationsreise over oplandene. 1835 oprettet han boksamlinger for patienterne paa Rikshospitalet, for arresterne og for hovedvagterne. 1842 aapnet han i sin egen bolig, Grotten, en boksamling for arbeiderklassen i Kristiania vestlige forstæder[1]); en lignende institution for Grønland og omegn foranlediget han samtidig cand. teol. J. v. d. Lippe Hansen til at oprette. Disse eksempler er nok til at vise at Wergeland paa bibliotekssakens omraade ikke arbeidet under en pludselig og forbigaaende stemning[2]).

Saavidt man kan følge bokutvalget i vore gamle folkebiblioteker, indtar den belærende og religiøse literatur en bred plads. Det var jordbruk, havestel og andagtsbøker; en del dramatiske arbeider og digte. Det var tung kost som

[1]) Avdøde skibsfører Jerôme Aubert (1833—1909) har fortalt mig hvordan han som gut ofte maatte hjælpe sin slegtning H. W. med at greie det store bokutlaan. Dette foregik hver søndag kl. 1—3 og tillot hverken W. eller hans lille assistent at ligge paa latsiden.

[2]) W.'s stilling til folkebibliotekerne er endnu ikke helt belyst. Bl. a. synes han paavirket av den engelske lordkansler Brougham's bok om folkeoplysning, som i oversættelse (1832) har hat betydning for bibliotekssaken i Sverige. W. omtaler ved en enkelt anledning B. med varme og citerer hans bok.

krævet arbeide og ihærdighet av læseren. Og dog var bokutvalget saa godt som datiden formaadde at skaffe det. Det viser sig naar man ser paa de enkelte bøker som gaar igjen overalt: Snorre, Budstikken, Bien, Claus Frimanns sange, tragedier av Oehlenschläger og Shakespeare osv. Enkelte folkebøker med moraliserende tendens opnaadde en smuk sukces, som Mallings store og gode handlinger, Graves Nationale fortællinger o. fl. Der viste sig dengang og længe siden en indgroet mistro til «romanlæsning» uten at presterne heri indtog noget særstandpunkt. De fleste av dem hadde en rigtig opfatning av at folkebibliotekerne hadde sit maal i sig selv og at dette ikke maatte sammenblandes med noget andet om end noksaa attraaværdig.

I 50-aarene blev der foretat en bokoptælling i en række av Kristianias arbeider- og smaaborgerhjem. Resultatet viste at 288 familier hadde tilsammen 547 religiøse bøker, 11 verdslige samt 112 aviser. Da Eilert Sundt syslet med disse opgaver kom han i samtale med en anset mand av embedsstanden, som kun fandt et glædelig tegn i at arbeidsklassen alene holdt sig til gudelige bøker. Sundts svar er interessant: «Mon nogen, som kun kjender en smule til livet og tænkemaaten i vor by i almindelighet og i forstæderne i særdeleshet, kan mene dette, at arbeiderklassen av den grund har alene gudelige bøker i sine huse, at den ikke vil eller tør anvende nogen del av sine fristunder til andet end Guds ords øvelse, eller at arbeidsklassen elsker den opbyggelige læsning saa høit, at den desformedelst ikke har sind eller sands for anden læsning? Og er man saa sikker paa, at de religiøse bøker virkelig læses? Kan det ikke tænkes for en del at have sig saa, at en vis folkemening, som fra begyndelsen av kan være utgaaet fra virkelig ærbødighet for det hellige betragter disse bøker som et slags nødvendighets-artikel, der nu engang maa findes i hver kristen mands hus, hvad enten man saa har sans og forstand til at benytte dem ret eller ei? Jeg for min del vilde snarere tro at de gudelige bøker bleve læste, og at de bleve læste med forstand og andagt, dersom jeg saa noget tydeligere tegn til at folk i det hele taget vare vante til at omgaaes med bøker — — —». (Eilert Sundt: Om Piperviken og Ruseløkbakken, side 48 ff.).

Med bøndernes politiske emancipation og embedsmændenes synkende indflydelse traadte presterne mere og mere tilbake fra praktisk arbeide for biblioteksaken. Den Johnson'ske vækkelse spillet vel ogsaa ind. Litt efter litt rykket skolelærerne ind i presternes gamle stilling som ledere av de almindelige oplysningsbestræbelser. Imidlertid vedblev presterne like til 1887 at være selvskrevne medlemmer av boksamlingernes bestyrelse.

Fra denne periode er der adskillige eksempler paa uheldig indgripen fra geistlig hold. Et av de mest graverende tilfælder paapekes i en klage fra Rennebu 1868. Der hadde presten tat ut av almueboksamlingen følgende bøker som «skadelig læsning»:

1. Flere aargange av «Folkevennen».
2. Giftermaal i Norge av Sundt.
3. Om havedyrkning av Schübeler.
4. Fortællinger for folket av Bang.
5. Tidens værd av Ole Vig.
6. En kirkehistorie.
7. Gunnlaug Ormstunges saga, oversat av Oluf Rygh

Man aner ved de fleste av disse skrifter prestens grund, men med en saa kraftig censur lar det sig dog ikke gjøre at opretholde et bibliotek som levedygtig institution.

Paa den anden side mangler det heller ikke eksempler paa frisind. I den av P. L. Hærem og Thv. Klaveness redigerte «Maaneds-tidende for den indre mission» (1875, side 30) opfordres Lutherstiftelsen til at utgi aarlige fortegnelser over bøker, som passer for folkeboksamlingerne. «Jeg mener naturligvis ikke at en slig fortegnelse bare skulde indeholde religiøse skrifter Opbyggelsesbøker hører ikke hjemme i et almuebibliotek; dem maa man eie. Fortegnelsen maatte omfatte alle historiske, geografiske, naturhistoriske og agronomiske skrifter, fortællinger, digtsamlinger etc., der baade av indhold og form var slige at de trygt kunde anbefales til almindelig læsning».

Den sidste og betydningsfuldeste periode i vore folkeboksamlingers historie lever vi nu midt opi. Den begyndte litt før aarhundredeskiftet og har fortrinsvis været ledet av

fagdannede biblioteksfolk. Presterne har som stand betragtet ikke tat aktiv del i bevægelsen. Nogen motstand fra prestelig hold er mig ikke bekjendt, derimot nok mange eksempler paa at enkelte prester har ofret tid og arbeide paa at gjenreise gamle biblioteker eller oprette nye.

Ingen norsk biblioteksmand vil hævde at den religiøse læsning skal holdes ute fra folkeboksamlingerne; tvertimot er der fra bibliotekernes side al grund til at hilse enhver god velskreven religiøs bok velkommen. Den religiøse literatur er ganske vist hos os nummerisk meget stor, men hovedmængden er dog blade, brochurer og traktater, som ikke egner sig til biblioteksbruk. Det kan vel ogsaa siges at en stor del av vor religiøse læsning er skrevet av folk, som har savnet kundskaper og formel dannelse og som derfor trods sin gode vilje ikke har formaaet at skape folkeopdragende skrifter. Særlig følelig er savnet av god religiøs literatur skrevet for barns fatteevne. Dette er saameget beklageligere som barn og ungdom læser mere alvorlig og kundskapsgivende literatur end voksne.

Av det samlede utlaan til voksne pleier ca. 1 pct. falde paa den religiøse læsning. Det Deichmanske bibliotek, som nu i denne retning horer til de bedste, gjorde en meget beskeden begyndelse med 0,7 pct. (1900), men har jevnt arbeidet sig opad til gjennemsnitlig 1,2 pct. i de 6 sidste aar. Dette vil igjen si henved 4 000 bind aarlig, hvilket er ensbetydende med det samlede utlaan fra et av vore mindre bybiblioteker. Sammenligningsvis kan anføres at utlaanet av alt som gaar ind under begrepet samfundslære, jus, statsøkonomi, politik, administration osv., sammenlagt utgjør ca. 1,4 pct. Da herunder gaar vore mest aktuelle spørsmaal som i mere og mindre grad berører alle, er det klart at bibliotekets utlaan ikke direkte kan brukes som maalestok for publikums interesser.

Vi vil avlægge et litet besøk i det Deichmanske biblioteks avdeling for populær læsning. Nogen hundrede religiøse bøker er inde; de bærer alle præget av flittig bruk. Et par nye bøker liver op; de er anskaffet for at erstatte utslidte eksemplarer. Bøker fra det sidste aar er alle utlaant. Fem bind av «For kirke og kultur» staar for øieblikket paa hylden;

de har gjennemsnitlig været utlaant 15—20 gange. Ser man nøiere efter viser dette sig at være omtrent gjennemsnittet for den hele rest, som forresten skulde indeholde det bedste av den norske (nordiske) religiøse literatur for det sidste snes aar. Folk kommer og gaar; nogen stanser planløst, blar gjennem en del bøker og fortsætter til næste reol. Andre stiler bent paa, leter en stund til de finder noget de liker, faar boken stemplet og gir saa plads til andre. Der er folk av forskjellige stænder og forskjellige aldre. Skulde saa ikke dette utlaan være en faktor av nogen betydning i vor bys religiøse liv?

Vi som tror paa bibliotekernes folkeopdragende gjerning finder vor tro daglig bekræftet. Kirken vilde ogsaa snart naa til dette punkt hvis den som i gamle dage med kraft kastet sig ind i den samme bevægelse.

Arne Arnesen.

AUGUST STRINDBERG.

Mennesket, mystikeren, forfatteren.

«Har Du seet ett människoöde liknande mitt?»
(«Till Damaskus.»)

Længe varte det, for «Sveriges storste nulevende digter» vandt anerkjendelse og upartisk bedommelse i sit eget fosterland. Nu er dog forlængst isen brudt og hans landsmænd har maattet strække vaaben likeoverfor denne vældige kraft; Hans boker trykkes baade som illustrerte prægtverker og i billige folkeutgaver.

Hos os derimot gjælder vel for en stor del, hvad der blev skrevet om ham for ca. 20 aar siden i Sverige, at der gives et publikum, som aldrig har læst noget av, eller kjender noget til Strindberg, men — «som desuagtet rygtevis og gjennem bladartikler optændes av dydig avsky, saa ofte hans navn uttales.» Dette er hverken retfærdig eller heldig for os selv; han er saa egenartet baade som menneske og forfatter, har git sig selv saa helt og ydet saa meget værdifuldt, at det er et virkelig tap, ikke at kjende ham. Og har man først stiftet hans bekjendtskap, vil man nok som M. Harden (i «Zukunft», 1905) bli «tvungen til at revidere sin dom om et livsverk, ingen upartisk kan negte sin beundring, blir han end aldrig saa ofte tirret til motsigelse.»

Nu forsoker da heller ingen, selv hans værste motstandere, længer at benegte, at hans produktion gjennem de 40 aar — overvældende frugtbar som den har været — er et eiendomligt og genialt aandsprodukt, trods alle dets mangler. Skal man derimot soke nærmere at karakterisere Strindbergs person og forfatterskap, kommer man straks i forlegenhet; saa mangeartet og vekslende er de begge, men tillike saa fast forbundne, at hans skrifter overhovedet ikke kan vurderes uten i forbindelse med hans personlighet. Han

er «av alle nulevende genier det gaadefuldeste og interessanteste, rikeste og odsleste, det sterkeste og svakeste, en uuttømmelig guldgrube for psykologer.» Han er Ibsen, Bjørnson og Kierkegaard i én person, den etiske forkynder og problemdigteren, utopisten og pessimisten, elskeren og kvindehateren, naturforskeren og mystikeren — noget av alt, én ting av gangen, men desværre intet helt, altid omskiftende i evig uro. Hans fantasi er for omfattende, hans kundskapstorst for sterk, hans følelse for lidenskabelig til at gjøre ham «helstøpt» paa noget omraade.

Bedømmelsen av ham er derfor selvfølgelig blit i samme grad mangfoldig. Dette vældige fænomen, «den nordiske literaturs uforutsete tilfælde» vil det endnu længe falde vanskelig at vinde klarhet over.

En ting er dog alle enige i at rose: sproget. Alle de sterkeste adjektiver er her tat i bruk. «Et sprog, hvis mesterskap i lynsnart at meddele et indtryk og gjøre en situation anskuelig, neppe kan overtræffes, vibrerende som en blottet nerve, træffende maalet midt i blinken» (Levertin).

Gjennem alle omskiftelser skimter man dog altid visse faste træk i hans digterpersonlighet. Først og fremst de egenskaper, som sætter Strindberg paa en plads for sig selv: hans ubegrænsede aapenhjertighet, hans ubestikkelige ærlighet og sandhesstrang, saa ulik det langt almindeligere Hamsunske: «Gud hjælpe os alle fra at bli gjennemskuet» — og derfor saameget værdifuldere. Man kunde dog ønske lidt mindre av den absolute uforbeholdenhet, den har paa mange steder svækket den etiske og æstetiske virkning og skaffet ham fler fiender end nødvendig. Paa den anden side har den, i forbindelse med hans skarpe analyse og dype selverkjendelse, skabt en række selvbiografiske verker av overmaade stor interesse. Med skaansellos skarphet lægger han sit indre og ydre liv frem og sparer heller ikke de mennesker og forhold, som kommer under hans behandling. Den samme ubestikkelige ærlighet har raadet i al hans færd, aldrig beilende til nogens gunst og aldrig fornegtende sin overbevisning for nogen vindings skyld. Saaledes blev han i 1883 tilbudt æreslegionen for sine franske arbeider, men «da han aldrig bruker

redingote har han ikke anledning til at bære den tilbudte udmerkelse!»

Foruten den egentlige selvbiografi («Tjänstkvinnans son» i 4 dele), som naar til 40 aars alderen, er en stor del av hans andre bøker gjennemgaaende selvbekjendelser, om hvis subjektive troverdighet der ikke er grund til at tvile. Det er en jeg-literatur av særegen grad, ikke altid hyggelig, ofte brutal og hensynsløs. Men han skildrer livet, slik det har artet sig for ham, og det viser os en livsskjæbne, saa vekslende, saa tragisk ifølge sine indre betingelser, som det vel heldigvis ikke er ret manges lod. Det synes her at bekræfte sig, at de store begavelser, genierne, som oftest fødes til et liv i smerte. Man mindes Napoleons ord til Goethe: «voilà un homme qui a eu des grands chagrins.»

Overensstemmende hermed finder vi derfor ogsaa, at hans digtning, paa faa undtagelser nær, er farvet av en dyp pessimisme. Den hænger vistnok nøie sammen med det neuropatisk-melankolske drag i hans konstitution, yderligere utviklet under barndomsaarenes triste kaar og senere næret intellektuelt ved forfattere som v. Hartmann, Schopenhauer, Kierkegaard og Nietzsche, som alle har det samme dypt melankolske temperament.

Dernæst er det den lidenskabelige følelse, der aldrig forlater ham, og som gir hans bøker den særegne, intense kraft. «Hele hans digtning er en lidenskapens poesi». Den skjælver, den stormer, den raser — i hellig vrede, i hat, i kjærlighet, sjelden i glæde; ofte fanatisk, imellem helt profetisk-ekstatisk stemt. Altid findes den som en understrøm i hans betydeligere verker og han, om nogen, har «skrevet med sit hjerteblod». Derfor kræver han vor agtelse, ja ærbødighet, selv hvor vi ikke kan følge ham.

Følgende linjer (i «Sömngångarnätter») kunde staa som motto over en stor del av hans bøker: «Där hänger på Bokladsfönstret enn tunnklädd liten Bok, det er *ett urtaget hjerta*, som dinglar paa sin Krok».

Med disse egenskaper hører Strindberg naturligvis til den type, som skaper billedstormere og gjendøpere, heksebrændere og «læsere», men ogsaa de store reformatorer, de sociale og religiøse», og som saadan har han ogsaa virket i

de vekslende faser av sit liv. Altid vaaken for samfundets feil, mot al falskhet og hykleri, mot opinionen og altid paa de svakes og forurettedes side, høstende megen utak og liten opmuntring.

En aldrig hvilende kundskapstørst, forenet med skarp intelligens, er en anden fremtrædende egenskap hos ham. Bogstavelig talt intet omraade synes at være ham fremmed og intet har for ham absolut autoritet. Altid har han forsket og grublet over naturens og menneskelivets gaader. I videnskabelig forstand er dog hans kundskaper ikke særlig grundige og hans ofte træffende slutninger er væsentlig av digterisk, intuitiv art.

Men naturen elsker han og har, trods sin raffinerte sensibilitet, meget av naturens umiddelbarhet og urkraft, som ikke tillater ham at finde sig tilrette i det civiliserte samfund.

Først og sidst er han en smerternes mand, som, skjønt han opnaar meget, altid skuffes og dog aldrig blir ganske haabløs i sin pessimisme:

«Kan jag ännu en dödlig lycklig göra,
kan jag en tacksam blick få taga mot,
kan tröst jag sänka, hjärtan röra,
då gifs ännu emot förtviflan bot.»

1. Barndom og første ungdom.

August Strindberg er født i Stockholm 1849. Det store hus, i hvilket han kom til verden, var en hel liten stat befolket av alle samfundsklasser fra baronen og generalen til lærhandleren og koblersken. Her bodde kjøbmand Strindberg i en 3-værelsers leilighet med hustru, syv barn og to tjenestefolk. Selv var han aristokrat av fødsel og opdragelse, var bl. a. høi frimurer, mens hans hustru var en fattig skrædderdatter, forhenværende restaurationsjomfru, med hvem han hadde tre børn før deres giftermaal. Fra hende mener «Tjenestekvindens søn» at ha arvet sit «underklasseinstinkt» og sin sympati for de lavere i samfundet. Forøvrigt var der blandet (muligens ogsaa finsk) blod i slægten, uten at man derfra bør trække slutninger med hensyn til vor forfatters særegenskaper.

Dengang August blev født, var forholdene særlig trange, fordi faren netop hadde maattet gjøre konkurs; dertil kom brudd med familien for hans mesalliances skyld. Han skildres som en indesluttet mand, trist, træt og streng, men ikke haardhjertet, og var meget optat av arbeide. Barnene var ræd ham, de gjemte sig gjerne bort, naar han kom og ved bordet raadet taushet. Moren var et nervøst, maaske hysterisk arbeidsmenneske, hadde liten dannelse, men stelte sit hus efter bedste evne. Blek og svækket av de mange barnefødsler mindet hun altid sønnen om de blekrøde pelargonier, hun holdt av at dyrke. «Møblementet bestod mest av vugger og senger. Barn laa paa strykefjæler og stoler, barn i vugger og senger». Ingen hadde tid til at ta sig synderlig av barnene om dagen; «familien var egentlig et matinstitut, en vaske- og strykeanstalt, — — — opdragelsen blev øretiker og lugging, «Gud som haver» og at være lydig — — —. Livet tok mot barnet med bare pligter, altid gjorde det noget galt og altid i veien! Dets høieste pligt og høieste dyd var: at sitte rolig paa en stol og tie stille».

Det er let at forstaa, hvordan disse forhold maatte virke paa gutten og øve en bestemmende indflydelse paa hans letbevægelige sind og dernæst paa hele hans utvikling. «Gutten var yderst følsom, han graat saa ofte, at han fik særskilt tilnavn herfor, ømtaalig for hver liten anmerkning og i stadig angst for at begaa en feil». Paa den anden side skabte de en sterk retfærdighetsfølelse, som var paa vagt likeoverfor enhver uretfærdighet, med strenge fordringer til sig selv og sine søskend. Men, mens forældrene hadde hver sin yndling blandt disse, viste de «Johan» (som han altid kalder sig) meget liten kjærlighet. Dette saaret ham dypt, han blev bitter og melankolsk med vekslende stemninger og hang til ensomhet og selvplagerier.

Løgn og ulydighet forfulgtes strengt, men ofte paa uvittig maate og det hændte fler gange, at August blev beskyldt for ting, han ikke hadde gjort. En dag gjordes der f. eks. den opdagelse, at der var drukket av en vinflaske. Ingen vil bekjende, men August, som var uskyldig, rødmer, ræd som han altid var. Det ser faren og sier: «Jasaa, det er du?» August negter, men blir ikke trodd. «Bed papa om forladelse.»

sier moren og lugger ham, faren har tat riset frem. «Søte papa, tilgi mig,» vræler nu den uskyldige. Men eksekutionen gaar for sig. «Barnet skriker av smerten, men mer over vanæren og forurettelsen.» «Bed papa nu om forladelse,» sier moren atter. Gutten ser paa hende og foragter hende; «han føler sig ensom, forladt av den, han altid pleiede at ta sin tilflugt til».

Strindberg har her vist os, bedre end nogen pædagogik, baade den haarreisende uret man kan begaa mot barn ved at dømme overfladisk og hvilken skadelig virkning, det kan ha. At denne behandling har sat dype merker hos ham, forstaar vi av hans bitre uttalelser mange aar senere om egteskapet og hjemmet — den institution, «som skulde opdrage barnene til medborgere i sandhet og dyd», men istedet blir «barnenes helvede». En av personerne i «Ett drömspel» (1902) taler om, at han engang blev uretfærdig straffet for at ha tat en mynt, som siden blev funden. «Denne uretfærdighet gav hele mit senere liv en skjæv retning», tilføies der, ganske sikkert en hentydning til en barndomsoplevelse. Paa den anden side hentyder han flere gange til en plagsom erindring om, at hans bror engang blev straffet for noget, han selv hadde gjort.

Trist som hjemmet var omgivelserne: Kirkegaarden og kirken med den stadige klokkeringning, som skræmte barnet («fremforalt ingen klokkeslag! jeg hater klokker, som du husker», «Fagervik och Skamsund», 1902) og gaardsrummet var «som sedvanlig en stensat brønd».

Senere bringer skolen endel avveksling og den første ferie paa landet var «fortryllende som et feeventyr». Men efterhvert, som han kom op i klasserne, blev ogsaa skolen en plage, særlig fordi han som yngre end sine kamerater, maatte sitte tilbake i klasserne for at «modnes» (magistren til officeren: «Du skal sitte og modne, du skal modnes — er det ikke rigtig, kanske?» — «Ett drömspel»). Slik var det gaat ham i blodet, at «han hoppede, selv paa sine ældre dage, over de steder i bøkerne, som handlede om skoleminder og hans pinligste drømme som voksen var de, der handlede om Klara skole». «Livet laa som en tung, trykkende mare, dag og nat». Likedan blev det i gymnasiet; paa grund av et for lærere som barn like ufordragelig reglement, betragtedes de

første gymnasieaar «som en læretid for helvede og ikke for livet». Melankolien tiltog, liketil selvmordstanker og Strindberg var og blev en middelmaadig elev.

Lysere blev livet for ham, da familien flyttet til et sted med stor have og jordeiendom. Her fik han se paa nært hold og selv opdage vekstlivets hemmeligheter og skjønheter og «den første vaar var en underbar overraskelsernes tid». Her lagdes vel grunden til hans naturforskningstrang og hans næsten tilbedende kjærlighet til naturen. Men, skjønt kropslig sterk og øvet i al slags idræt, var han ræd og forsagt. «Han kom skræmt til verden og levet i stadig skræmsel for livet og menneskene, . . . intet kunde beherske hans løse nerver, ... ræd og forvoven, løssluppen og grublende, ingen likevegt». Han hadde sympati for kamerater fra de lavere klasser, men uvilje mot de andre, som han mener paa grund av hans slave- eller underklasseinstinkt»; rimeligvis er det dog følelser fra det fortrykte barndoms- og ungdomsliv, som ligger til grund for disse sympatier, der ogsaa til tider slog om i motsat retning.

I hjemmet levet gutten et indre, avsondret tankeliv, «misfornøiet med den graa, ensformige tilværelse og sine omgivelser, som blev ham altid mer fremmed, . . . grubler var han født og hans nye tanker gjorde ham til en ensom». Sandsynligvis var det dog mer fantasier end egentlig nye idéer, som beskjæftigede ham nu i 13-aars alderen. Imidlertid gjorde han nu større fremgang, havde allerede læst 5 levende sprog og da moren ved den tid døde, blev læsningen hans eneste tilfredsstillelse. «At finde rede paa alt, faa vite alt, var en mani for ham» — en mani, som aldrig har forladt ham. I et av sine senere skuespil har han symbolisert dette i manden, som altid maa kredse om en lukket dør, der har plaget ham hele hans liv, fordi han maatte vite, hvad der var bakom. Stor ihærdighet til en tid, men naar saken var utredet eller opgit, vendte interessen sig helt til noget andet. Han arbeidet med megen iver paa en elektrisermaskine. Kjøkkentøi og andet inventar tjente til material; det nødvendige elektriske medium: katteskindet. «drog han av en sort kat, han fandt død i observatoriebakken og bar hjem i lommetørklædet». Men da skiven, han med megen møie hadde laget av en glas-

rute, gik istykker, kastedes det hele væk; — det blev nok ikke det sidste mislykkede projekt!

Ved 15-aars alderen begyndte religionen at øve en sterk virkning i Strindbergs liv. Hans barnetro hadde nærmest ytret sig som en frygt for truende magter og trang til at søke beskyttelse. «Han første gud, d. v. s. beskytter, var moren; da han blev større, lærte hun ham at bede til Gud. Siden bad han altid om aftnerne, men ikke om morgenen, naar veiret var lyst». Bønnevanen hang længe i; naar han gik paa skolen, bad han om, at han maatte kunne lekserne, paa hjemveien, at han maatte faa god middagsmat! Jesus spillede ingen rolle i disse forestillinger, det var «den sterke mand», han hadde bruk for. Moren sluttet sig senere til den pietistiske bevægelse; hun talte til ham om Kristus og advarte ham mot hovmod. Stedmoren, han siden fik, hørte til samme retning.

Den nærmeste aarsak til hans religiøse vækkelse var imidlertid læsningen av dr. Kapff's bekjendte, høist uheldige skrift om «Ungdommens farligste fiende» — «dybt usedelig og skadelig», som Strindberg ikke uten ret kalder det. Han var, som de fleste av sine kamerater, ikke uskyldig paa dette omraade og i lang tid svævet han i stor angst for, at bokens rædselsfulde straffedomme skulde gaa i opfyldelse, saa han i 25-aars alderen vilde være hjemfalden til en forsmædelig død! Som dødsdømt gjaldt det da nu at føre et kristeligt liv indtil enden; dertil kom, at «han var kjed av livet og søgte nu trøst i himmelen». I morens gamle, pietistiske skrifter læste han om Jesus, han bad og pinte sig, mens pietismen trængte ham fra alle kanter — fra stedmorens, den ældre brors og prestens side. Det var dog en trang vei. «At være pessimist, naar man er ung og sterk — og jesuismen var ren pessimisme, naar den trodde, at verden var ussel helt igjennem — gaar ikke saa let». Dog tog han det alvorlig; selv hans skolestile bar præg herav og han søgte efter bedste evne at døde sit jeg; men lykkelig følte han sig ikke.

«Læseriet» var paa den tid populært; det var begyndt at brede sig i de høiere cirkler, tilsidst ved hoffet. «Gunnar Wennerberg hadde stolnøkkel til Bethlehemskirken og justits-

raad Adlerkreutz var ordfører i Fosterlandsstiftelsen» — mens kongen førte et muntert liv paa Ulriksdal. Strindberg læser Norbech, Krumacher og Kempis og var vel trænet i oppbyggelseslitteraturens talemaater, en færdighet, som atter skimter frem i hans sidste religiøse periode. Han gaar paa «konventikler» og i Bethlehemskirken for at høre den navnkundige Rosenius. Tilhørerne synes at bestaa av slike, som var skræmt av dr. Kapff, men «Rosenius saa ut som freden og straalte av himmelsk glæde. . . . var det muligt, at der fandtes et lykkelig menneske?»

Hans religiøsitet styrkedes yderligere ved en platonisk forelskelse i en kvinde, dobbelt saa gammel som ham; hun var ogsaa sterkt religiøs og tok sig meget av ham; for hende skrev han franske stiler av religiøst indhold (f. eks. om: ingen lykke, uten dyd, ingen dyd, uten religion), hvis indhold hun korrigerte paa egte pietistisk vis. Paa den tid forberedtes han ogsaa til konfirmationen av en pietistisk prest, som øvede megen indflydelse paa ham. Men selve konfirmationen gjorde ham sløv og nadverdhandlingen vakte hans motvilje.

Efter konfirmationen blev hans liv mere utadvendt og selskapelig og hans sociale instinkter vaaknet til reaktion mot den indsnevrede religion. «Saken var dreven in absurdum; den var nu moden til at falde og den faldt! . . . hans kjød var for ungt og sundt til at ha lyst til at bli korsfæstet». Endnu varte det dog en tid før han kom helt væk fra den. Han bad endnu av og til av vane og «Gud blev tilbake som et filosofisk begrep», helt til han i sit 36te aar brøt med de sidste rester. At de religiøse følelser dog hadde slaat dypere røtter, end han selv var sig bevidst, kommer klart frem under den senere, voldsomme krise omkring 50-aars alderen. I flere av hans senere verker kan han pludselig slaa over i en pietistisk tone og som bekjendt er det meste av hans digtning efter «inferno»-perioden religiøst farvet.

Parallelt med den tids religiøse bevægelse i Sverige, gik der ogsaa en ny-rationalistisk strømning. Præsten Cramér hadde i 1859 utgit en populær-videnskabelig kritik av det ny testamente, idet han samtidig traadte ut av statskirken, og filosofen Boström hadde, som det dengang blev sagt, hat det mot

(tiderne forandrer sig!) at skrive en bok mot helvedestraffens evighet. Senere kom Victor Rydbergs «den sidste athenienser», «bibelens lære om Kristus» m. fl. og Renans «Jesu liv». Paavirket av disse nye aandsretninger var det, at hans religiøse bygning «ramlede, som om den hadde været faldefærdig længe». Skjønt han syntes, at det var som at lægge av sig gamle og ta paa sig nye klæder, saa viste det sig dog snart, at det gamle «kompleks» bestod ved siden av det nye. Han erkjender selv, at «hans nye jeg stod op med hans gamle og de levet i uenighet som ulykkelige maker hele livet fremover, uten at kunne skilles» og — vi kan tilføie: slik lever de vistnok endnu!

Saameget sterkere maatte derfor reaktionen bli, forat det ny kunde opretholdes. «Hans vilje reiste sig for første gang med mot til at vise sig, som han var» og han forstod, at livet ogsaa hadde andet end pligter at by ham. Naturdyrkelse og evolution blev nu hans religion og konsekvensen blev en ny moral, som han «efter følelsen» formulerte saa: «det, som ikke skader noget medmenneske, er mig tilladt» (cfr. Mill's utilitarisme). Denne formel søkte han ganske vist oprigtig at følge, uten dog at gaa altfor dypt i dens konsekvenser.

Selskapslivet tiltalte ham ikke synderlig. Han var faamælt og generт, dertil uvidende paa det erotiske omraade, saa han ikke engang forstod de pikante hentydninger, hans kamerater var øvet i at turnere. «Hans refleksionssyke, hans evige granskning av sine tanker hadde tat bort det umiddelbare hos ham». Men samtidig viste sig en anden, en farlig side ved hans naturel: en, efter hans mening medfødt, trang til sterke drikke, som til tider næsten overmandet ham. Denne trang synes at være almindelig hos følelsesfulde, daarlig avballancerte og «nervøst anlagte» naturer og, som likeledes er almindelig hos slike, han taalte meget litet og kunde bli helt avsindig med hallucinationer og lignende.

Endnu hadde han ikke vist tegn til nogen digterbegavelse, ja poesi likte han ikke, syntes den var tilgjort og usand. Vers, som de fleste ynglinger lager, kunde han heller ikke faa til. Antagelig hang det sammen med den skyhet for følelsesutbrud, som den strenge, kjærlighetsløse opdragelse i

hjemmet hadde utviklet hos ham. Men naturen kunde vække de dypeste, fineste følelser hos ham — som da han første gang saa skjærgaarden: «Der aapnet sig pludselig en utsigt, som bragte ham til at fryse av henrykkelse, den gjorde det indtryk paa ham, som om han hadde fundet igjen det land, han hadde set i drømme, eller i en foregaaende eksistens, . . . han tilbad, det er ordet!» Som han nylig har berettet, føler han det fremdeles slik, naar han ser havet («jeg faldt i ekstase og graat, gjør det endnu hver gang») og fra skjærgaarden har han ogsaa hentet motiverne til sine populæreste fortællinger («Skärkarlslif», «I Hafsbandet», «Hemsöborna»).

Fra denne tid er der et morsomt intermezzo: Strindberg som prest! Han har virkelig, efter hvad han fortæller, holdt høimessepræken i en svensk kirke og det, mens han endnu var gymnasiast. Tidligere hadde han hat lyst til at studere teologi, men nu var han allerede kommen over det religiøse stadium. Et sted paa landet, hvor han var kommen som huslærer, anmodet en av presterne ham om at tale i sit sted. Strindberg hadde store betænkeligheter, særlig fordi han jo nu var «fritænker». Men — «æren vinket og kanske kunde han saa ut et frø av fri tanker, som skulde kunne gro.» Samfundsreformatoren var allerede vaaknet hos ham! — Paa hans betænkeligheter svarer presten: «Ja, men herren tror vel «i Jesu navn» paa Gud»; — ja, det gjorde han da. «Naa, saa tal bare ikke om det. Biskop Wallin nævnte aldrig Jesu navn i sine prækener. Rør bare ikke ved det, la mig slippe at vite det!» — «Ja, jeg vil gjøre mit bedste, sa Johan, glad over at ha reddet sin ære»; — «de tok en sup og en smørgaas og saa var saken avgjort». Men da han saa satte sig til med sine postiller for at studere teksten: Nu er menneskens søn forklaret . . . fandt han hverken ut eller ind; den rørte jo netop ved det ømmeste punkt! Men arbeidsiveren var der, han følte sig som missionær og besluttet at gaa utenom teksten. Da søndagen kom, indledet han sin præken saaledes: «Da dagens tekst ikke gir anledning til videre betragtninger (!), saa vil vi i denne korte stund betragte et emne, som er av større vigtighet, end noget andet: Guds naadeverk i omvendelsen». Han blev selv rørt til taarer over sin præken og den «vakre lære» og presten hadde heller ikke

noget at indvende mot indholdet — «men, men, det duer ikke at gaa fra teksten, ai, ai! om konsistorium fik vite det!»

Det blev nok Strindbergs første og sidste præken, men fra nu av følte han det som sin pligt, at «utbrede den nye lære», hvorfor han og meningsfæller i gymnasiet negtet at overvære andagterne — «hans religion forbød ham at delta i en fremmed kultus».

Saa blev han student i 18-aars alderen. Eksamen indbragte ham ingen lykønskninger i hjemmet, ikke et haandtryk engang! Han dreves ut til glade kamerater og dermed var ogsaa angit karakteren av det nye livsavsnit, han nu gik ind i (beskrevet i 2det bind av selvbiografien: Jäsningstiden). Den vigtigste og væsentlig grundlæggende tid var passeret. Han havde allerede læst meget og prøvet mangeslags livsvilkaar, men ogsaa lidt og taalt meget. «Det var inte roligt att vara ung,» sier han senere; «han tyckte sig aldrig att hafva ätit förr» — engang, han som nybakt student fik sig en solid middag.

Naar han nu til slutning spør sig selv, om tiden hadde bragt ham fasthet i karakteren, maa han svare: «neppe, han var lettroende og kunde narres til hvadsomhelst, han var blyg, skammet sig endog paa andres vegne; feig, mørkeræd, ræd for hunder, hester og fremmede mennesker. Uten kraft og tro paa sig selv. Religionen hådde dannet ham for himlen, istedenfor jorden. Familien for familiekredsen, ikke for samfundet og skolen for universitetet, men ikke for livet». Men dengang som senere finder vi den utæmmelige sandhetstrang, som gjorde, at han fandt «en brutal fornøielse midt i en konversation, hvor man lirket med sandheten, at si rent ut, hvad alle tænkte» — et træk, som har git anledning til mange uretfærdige domme angaaende tendensen i hans bøker.

I én sum: «Ynglingen var en kvadron av romantik, pietisme, realisme og naturalisme, derfor blev han aldrig andet end lapverk — et kompendium av alle erfaringer, alle skiftende indtryk, fuld av stridende elementer». Men med to grundtræk, der hindret ham i at bli «automat» og som utviklet selvhævdelsen og kritiken: Tvilen og følsomheten.

Hvor godt dette selvportræt er truffet, derom bærer hele hans senere livshistorie vidnesbyrd; i de store træk synes det

ikke at ha forandret sig synderlig, — «saadan gik han ut i livet for at utvikle sig og likefuldt altid forbli slik, han var».

Nu skulde altsaa studierne begynde og med 80 kroner i lommen reiste han til Upsala. Hermed skulde han klare det første semesters utgifter til ophold, bøker og avgifter. Det blev litet læsning, bøker naadde han hellerikke at skaffe sig. Desto mer tid hadde han til at gruble og kritisere: «altid paa jagt efter daarlige magter», saavel naar det gjaldt sig selv som andre. Og naturforholdene gjorde ham trist. Vant til Stockholmstraktens rike og friske natur, trivdes han ikke mellem de flate lermarker, «saa beroende var (allerede da) hans nerveliv av dets omgivende medium». Desuten hadde han «kulturfiendtligheten i blodet» og næret sterk uvilje mot storbyen, «dette ildsted, som sluker levende brændsel fra landet for at holde det nuværende samfundsmaskineri igang». Derfor følte han sig som «en vild vekst, der forgjæves ledte med sine rotter efter et fjerdingkar jord mellem gatestenene — et dyr, som længtet efter skogen».

Før var han blit tvungen til arbeide, nu skulde han drive sig selv; det gik ikke. Og universitetsforholdene synes at ha været noksaa primitive. Som eksempel nævnes, at professoren, som forelæste i engelsk litteraturhistorie, begyndte forelæsningerne med undskyldning for, at han ikke kunde den engelske uttale! I et av sine senere verker har han træffende skildret forholdet mellem fakulteterne, en karakteristik, som er rammende for mer end ét universitet: «Javist er det forrykt; se paa disse fire fakulteter. Den samfundsbevarende regjering lønner dem alle fire: Teologien lærer om Gud, som altid latterliggjøres av filosofien, der utgir sig for selve visdommen. Og medicinen, som altid spotter filosofien og ikke regner teologien med blandt videnskaperne, men kalder den en vildfarelse. Og de sitter sammen i det konsistorium, som skal lære ungdommen respekt for — universitetet! — fire hoder — fire sind paa én krop! det er jo et galehus. Og ve den, som først blir klok!»

Da semestret var slut, stod han uten midler, tar derfor en lærerpost ved Klara folkeskole. Det varte dog ikke mange maaneder, han kunde ikke forsone sig med ordningen og at accomodere sin hjerne efter barnenes fatteevne, var en pine.

Nu begyndte ogsaa den vordende digter at gjære i ham, uten at det dog var ham selv klart; han føler kun en «overproduktion av tanker og fantasi», næret ved det ensidige aandsarbeide uten fysisk motvegt. Slap og motløs gir han altfor meget efter for trangen til alkohol — «hvis undertrykkelse efterfulgtes av en nedsættelse i kræfter» (?) — «for at slukke tankens brændende ild og faa hjernen til at stanse i dens løp». I denne tid beskjæftiget tankerne om underklassens stilling og andre sociale spørsmaal ham sterkt. En episode, som indtraf ved avsløringen av en staty for Carl XV, viser os de følelser, der besjælet ham. Der opstod stor forbitrelse blandt folkemasserne, fordi de ikke gaves anledning til at se denne akt, og der blev et voldsomt sammenstøt med politiet. Strindberg styrtet sig ind i kampen og da en høiere politimand hadde anholdt en av fredsforstyrrerne, griper han politimanden i kraven og roper: «Slip manden!» Spurgt om, hvem han er, svarer han, ute av sig selv: «Jeg er satan og skal ta Dem, hvis De ikke slipper manden!»

Imidlertid begyndte han efter tilbud av en læge, at studere medicin og fik ogsaa ledsage lægen i praksis. Heller ikke dette studium varte længe, men gav ham dog en indsigt baade i medicinske spørsmaal og i de forskjellige livsforhold, der senere kom ham tilgode i hans digtning. Og nu skulde han snart bli sig sit kald bevidst. (Forts.)

Christian Claussen.

„HVEM ER GUD?"

«Hvem er Gud, du?» — Den lille pike som spurte var 6 aar. 17 var jeg som skulde svare. — Hele mit eget religiose liv gled forbi indenfor øiet mit; og alt hvad jeg hadde lært av andre om Gud passerte som kinematografbilleder. — Jeg var kristen, bevisst kristen. Hadde gjennemgaat krise med fortvilelse over synd og skyld, — barnesynd og barneskyld, og siden hadde jeg levet med fred i sind og samvittighet — Men hvem er Gud? Et uttryk for Gud hadde jeg ikke tænkt mig frem til. Og at svare et barn er sværere end at svare sig selv, naar en er kommet væk fra det standpunkt at ville tilfredsstille et barn med det som er fabler og uvirkelighet for en selv. For det er i de *usigelige* tanker, saa meget av ens eget liv bor. Men barnet maa ha klare, rene ord. — Jeg stod fast. — Men som naar en er oppe til eksamen kan tankerne i et sekund gjennemfare hele stoffet. — «Hvem er det du ber til?» tænkte jeg. Først kom billedet av manden med skjægget. Slik var den Gud jeg bad til som barn. Han stod utenfor mig, han bodde over skyerne. Hvordan noen hadde kunnet fotografere ham der hadde ikke forbløffet mig dengang. — Men den Gud smilte jeg jo av nu. Hvordan var det da jeg bar mig ad *nu*, naar jeg bad? Jeg hadde en følelse som av at famle efter et punkt inde i mig. Bak øinene, nede i brystet — — jeg fik det ikke fat. — Barnet ventet.

«Jo,» lette jeg mig frem, «Gud, det er en som er glad i dig, naar du er snild, og som du engang skal komme til.» — Jeg skammet mig for mig selv. Var dette billedet av noen Gud? Var det ikke begrepet om et godt menneske jeg gav barnet? — «Jeg vil ikke komme til ham, jeg.» — «Hvorfor vil du ikke det, du faar det godt hos ham?» — «Jeg kan aldrig faa det bedre, end jeg har det.»

I 10 aar har jeg nu tænkt videre paa denne lille oplevelse. Men jeg har ikke endnu fundet frem til det svar, som kunde være sundt og tilfredsstillende paa samme tid. Jeg famler efter de kristnes gudsbegrep, deres gudsbillede.

Det er ikke her noen forstandens indvendinger det dreier sig om. Kirkens folk har saa let for det ene svar paa alle vanskeligheter: Ta fornuften fangen under troens lydighet!

Men uklarheten her stikker hverken i fornuft eller mangel paa fornuft. Det er ikke tvilen paa, om Gud er til, jeg ikke kan raa med. Der er kun ikke evne til at se *hvordan* denne Gud er, som de kristne tror paa. *Hvem* Han er. Der ligger sky mellem mit øie og blinken.

Derfor former det sig bare til spørsmaal for mig:

1. Hvordan er den tænkende kristnes gudsbegrep?
2. Har barnet evnen til at ta mot en saadan kristens gudsbegrep? Er barnet med andre ord religiøst?

Først gudsbegrepet. Der kom en tid efter den lille pikes spørsmaal, da alt slog sammen over hodet paa mig. Var det noen *Gud* jeg hadde bedt til? Hadde jeg ikke bare fordypet mig i mig selv, koncentrert mit sind om et punkt i mit eget hjerte — hvisket indover til sjælens samstemte tanker? Og hadde ikke min kristendom foruten denne koncentration bare bestaat i en moralsk kamp, hvor Kristuslivet hadde været maalet? Hvad var der saa av *Gud* i dette? Der var ikke engang en følelse av «den burtkomne faderen»; for «faderen» hadde jo ikke været levende for mig, siden manden med skjægget stod for mit barneøie. Hadde saa ikke alt mit gudssamfund hittil været indbildning? Var ikke overhodet alt religiøst liv, som jeg mente at ha levet, en laget nervøs sindstilstand? Var det ikke nervøsitet, naar jeg sat i kirken og lot taarer strømme til øinene, naar salmesangen var vakker? — Jeg følte mig usikker paa alt.

Saa slog jeg det væk og vilde leve «nøgternt», ikke ha noen religion, bare fremdeles leve med Kristus som forbillede. —

Saa er jeg allikevel gjennem det nøgterne liv kommet tilbake til koncentrationens stunder, til at samle mit sind om et litet fast punkt inde i mig, eller som jeg nu kalder det «om det som er av Gud i mig».

Panteisme — vil man si mig. Og man maa gjerne si mig det, naar man bare samtidig vilde klargjøre for mig et andet gudsbegrep, *ett som jeg igjen kunde klargjøre for en liten 6 aars pike.* Men jeg leter hos de kristne, og jeg finder ikke hvad de tror paa, hvem Gud er for dem. Har de det ikke igrunden som jeg selv? Lever de ikke med panteistiske gudsforestillinger uten kanske selv at vite det?

Men her er det jeg kommer over til det andet spørsmaal: Kan barnet fatte et saadant gudsbegrep? Har barnet noen trang til religion? — Jeg vet, at man vil si mig: «Husker du ikke at Jesu sa: Uten at dere blir som barn, kan dere ikke se Guds rike. — Barnet er det jo netop som enfoldig tar mot Gud.» Jeg tror ikke det var just denne evne til at *forestille sig Gud*, Jesus tænkte paa, da han sa de vakre ord om barna. Jeg tror ikke barna har den evne slik som man i almindelighet forestiller sig den. Og har de noe av den, blir den saa ofte forkvaklet gjennem den religiøse opdragelse. De faar se en Gud, som sitter paa en trone med langt skjæg. De faar høre om en Gud som gir dem hvad de ber om. Saa ber de til Gud som sitter paa tronen, og saa faar de ikke hvad de ber om. —

Var barnet religiøst paa forhaand, blir det irreligiøst, naar tanken er blit voksen nok til at finde urimeligheten. —

Mangen gang har jeg som voksen ønsket at jeg ikke hadde lært lekser om Gud. At Gud var kommet til mig gjennem livets trang til ham. At jeg hadde levet mig *ind til* og ikke lært mig *utenom* Gud.

Vilde saa stor skade være skedd? *Trænger* barnet Gud?

Barnet lever paa jorden. «Jeg kan aldrig faa det bedre end jeg har det.» For barnets sorg er far og mor trøst. For barnets rædsel er far og mor tryghet. For barnets samvittighet staar far og mor som straffer og tilgiver. Trænges der mer?

Først jordlivets meningsløshet, min egen vanmagt i kampen mot synd er det som driver mig indover til at søke efter det som er av Gud i mig. Hvorfor saa gjøre barnet voksent før tiden. Hvorfor forkvakle umiddelbarheten i oplevelsen av Gud, naar livet har lært dem at spørre: Hvem er Gud? — ikke ut fra de lekser om Gud som de ikke har forstaat; men ut fra sin egen levende trang. *Mor.*

INFERNO?

I fru rektor Ræders artikel Kunst og Livssyn juli 1910. der paa mange punkter har fundet et rammende uttryk for de omtalte kunstneres arbeider, — i dem tidens ideer, følelser og kampe avspeiler sig, — sier hun: «Tør hænde kunsten, slik som den idag hos os faar utslag hos Vigeland, Munch, ... er en ytterlig utløper av det livssyn, den gjengir; et livssyn, som sætter sine sidste konsekvenser i et mismot — en haabløshet, som grænser til fortvilelse — og dermed peker henimot en vending i livssynet, en kommende reaktion; en lykkeligere, fuldkomnere forstaaelse av livet, hvorav i tidens fylde vil staa frem en lykkeligere og mer harmonisk fremtidskunst.»

Ja ved denne indtil haabløshet grænsende kredsen om de to mægtige kræfter i tiden, kampen for tilværelsen (man tænke paa Christian Kroghs gripende billede av samme navn) og den seksuelle drift, der i sin hævden av sig selv har gjort mennesket til en i lidelse kjæmpende slave, har disse kunstnere git en træffende avbildning av tidens fysiognomi.

Det er under disse to magter vor tid synes at trælle haabløst som under en naturlovs nødvendighet.

Men er det saa, er det dette der er livet, da er vi traadt ned til et inferno, hvis overskrift er: I som træder derind I lader haabet fare.

Er da livet saa haabløst? Er der ikke en røst, der begynder at hæve sig og roper ut som en av vore digtere har gjort det: «Al denne sorte himmel, herregud er det dette menneskene kalder liv?» Er der da ingen fører ut av de mørke dybder op til Paradis? Eller findes der ingen vei did?

Skal man dømme efter hvad der er frembragt i norsk kunst, skal man historisk og kulturhistorisk bedømme slutten av det 19de og begyndelsen av det 20de aarhundrede ser det haabløst ut. Et folk, der sliter sig op i kampen for daglig brod, et folk, der ligger under for nødvendighetens haarde

lov og beherskes og beseires av onde magter synes vi at være.

Der findes i norsk malerkunst næsten ikke et eneste historiemaleri av rang. (Der er dog at nævne Wergelands Eidsvoldsbillede og Eilif Petersens Kristian II underskriver Torbern Oxes dødsdom). Hvad vi eier av større religiøse billeder er ikke stort. Og dog vet vi, vi har eiet og eier malere, hvis kunst beundres i Europa.

Hvad er grunden til dette?

Det er troens evne og begeistringens kraft, der synes at mangle, troen paa de evige livsværdier — de der gir mennesket evne til at opta den ellers haabløse kamp mot begjæret i alle dets former.

En nutidig og tidsmæssig forstaaelse av de religiøse værdier har i kunsten endnu ikke fundet sine begeistrede talsmænd.

Men mon der ikke spores tegn til, at saa nu vil ske? Er ikke haabløshetens inferno nu naadd?

I Gerhard Muntes kunst, der bygger paa det bedste av vor gamle kunst er der fremgangslinjer at spore med en nyere storslaat behandling av fortidens emner.

Særlig vil jeg dog nævne J. B. Bulls senere arbeider, specielt boken Hans Nilsen Hauge og paa det religiøse maleris omraade Emanuel Vigelands fresker i Vaalerengens kirke. Der er i disse fresker en troens magt og henførelsens evne, der er betagende. Skildringen av de centrale begivenheter i Jesu liv er her, samtidig som den staar i levende forbindelse med middelalderens fromme, skjønne malerkunst, paany blit levende og virkelig for tidens børn. Disse freskor synger paany med henførende magt den evig tonende sang om livet i Guds søn, om veien per ardua ad astra.

Skal det bli med denne ene røst?

Eller er den ikke snarere et varsel, en profeti om opgangstider i tro og tilbedelse — et excelsiorrop fra det dype?

Det er det, vi haaber paa.

Fred. Tybring.

HVORDAN MAN KOMMER IND I RELIGIONENS VERDEN.

Slutningsandagt ved det tredje møte for frisindet kristendom 27de oktober 1910.

Luk. 11, 9—13.

Der er to vildfarelser, som gjerne indfinder sig, naar man gjør religion til gjenstand for forskning eller diskussion. Den ene vildfarelse er den at man kan forske og diskutere sig til religion. Den anden er den at man kan forske og diskutere sig til *forstaaelse* av religion.

I grunden er det én og samme vildfarelse; men den gjør sig gjældende paa to maater, som ligger saa vidt langt fra hverandre, at det for tydelighets skyld kan lønne sig at betragte dem som to forskjellige vildfarelser. Den ene gjør sig gjældende indad. Den ytrer sig som en selvtilfreds indbildning om at man er religiøs og from; man tænker jo paa Gud; man studerer ham; man har levende interesse for det som angaar ham. Det maa nu vel Gud synes svært godt om. Den anden gjør sig gjældende utad. Man vil ha et ord med i laget hvor de religiøse spørsmaal forhandles. Det synes man man har ret til; for disse spørsmaal forstaar man sig paa. Man har jo studert dem. Man har studert religionen videnskabelig; man har ialfald tilegnet sig andres videnskabelige studier. Skulde man saa ikke forstaa sig paa religion, og ha ret til at ha og uttale en mening om den?

Venner, dette er to vildfarelser. La mig faa lov til at advare mot dem, for de er skjæbnesvangre og farlige. Det er vildfarelser. Ti ingen kan studere og diskutere sig til religion. Ingen kan heller studere og diskutere sig til *forstaaelse* av religion. Teologisk videnskap alene, enten man har den paa første eller paa anden eller paa tredje haand, enten den er ortodoks eller liberal, gammeldags eller modern, saa formaar den ikke at gi noget menneske hverken religion eller forstaaelse av religion.

Religion er ikke lære, men liv. Det ord kjender vi alle, og vi hylder det, og vi anvender det mot vore motstandere. La os vogte os vel, at vi ikke anvender det bare naar det passer i vort kram, og ellers stikker det under stolen. La os ta konsekvenserne av det og tilegne os dem.

Var religionen lære, da kunde den tilegnes ved studium. En lære kan man lære. Da kunde man ogsaa ved studium erhverve sig forstaaelse av den. En lære kan man gjennemtænke, saa man forstaar dens indre sammenhæng og fornuftmæssighet. Var religionen lære, da var videnskapen herskerinde i religionens verden. Men religionen er ikke lære. Den er liv. Ikke fysisk liv, men aandsliv. Og aandslivet har det ved sig, at man hverken kan faa del i det eller forstaaelse av det uten at leve det. En musikers aandsliv er og blir i al evighet en lukket bok for den, som lever utenfor musikens verden fordi han mangler enhver musikalsk sans.

Man maa være født med musik, baade for at kunne dele musikerens aandsliv med ham, og for at kunne forstaa det. At studere akustik og musikteori hjælper ikke ellers.

Følgelig: forskning, tænkning, diskussion aapner ikke døren til religionens verden for noget menneske. Man studere og diskutere religion saameget man vil, *dermed* trænger man ikke ind, men blir i al evighet staaende utenfor, uten delagtighet og uten forstaaelse. Man kommer derind kun ad den vei, hvorpaa vi overhodet kommer ind i *livet:* man *fødes* ind i det Sandelig, sandelig sier jeg dig: uten at nogen blir født paany kan han ikke se Guds rike. Er man født til liv i Gud, ja da kan det ha sin nytte baade at studere og diskutere religion.

Man vil kanske si: religionen er almenmenneskelig; alle er vi født med den. Ja — med *anlægg* for den. Men baade slægtsarv og personlig synd har virket forstyrrende og ødelæggende paa disse anlægg. Derfor er der noget i religionens verden som heter omvendelse og gjenfødelse, og det kommer vi ikke utenom.

Vi maa dog, for her ikke at misforstaas, optrække grænserne for religionens verden litt noiere. Til enhver religion hører betydelige utenverker: hellige skrifter, institutioner, former, formler, skikke og ceremonier. Ingen religion

kan undvære saadanne utenverker. De er nødvendige, skal religionen træde i et virkelig forhold til menneskene. Men de er utenverker; de er ikke selve religionen. At ha gjort dem til det har været ortodoksiens skjæbnesvangre feiltagelse. Religionen er sjælens samfund med den levende Gud, dette og intet andet. For dette samfund har hine utenverker sin store betydning, men det gaar ikke op i dem. Det er noget for sig, eksisterer som en verden for sig selv i menneskehjerternes skjulte indre, hvor intet andet er tilstede end Gud og sjælen.

Hine utenverker kan videnskapen naturligvis undersøke og bedømme. Religionens egen indre verden, sjælens samfund med Gud, er derimot lukket for den. Dog er heller ikke hine utenverker helt og holdent videnskapen undergit. Det er i grunden kun deres yderside den er istand til at undersøke og bedømme. De har en indre side som ingen videnskapelig undersøkelse og dom er istand til at naa. Denne indre side er deres religiose betydning. Hvad Koranen er for muhamedaneren, hvad messen er for katolikken, hvad bodsbænken er for metodisten, hvad Bibelen er for alle kristne, er ingen videnskapelig forskning istand til at gi nogen utenforstaaende hverken del i eller forstaaelse av. Det er en hemmelighet, som kun de har del i og forstaar, der religiost *lever* i den. Derfor: respekt for andres religiose overbevisning, selv om du slet ikke forstaar den.

Det praktiske spørsmaal blir da: hvorledes kommer vi ind i religionens verden? Hvorledes faar vi baade del i den og forstaaelse av den? Hvorledes kan et menneske fødes, naar han er gammel?

Paa dette spørsmaal gir vor tekst svar. Svaret er uendelig enfoldig: be, saa skal eder gives; let, saa skal I finde; bank paa, saa skal der lukkes op for eder. Hvis I som er onde, vet at gi eders barn gode gaver, hvor meget mere skal da Faderen som er i himmelen, gi dem den Helligaand, som ber ham.

Naar vi ber, da gir Faderen i himmelen os den Helligaand. Og naar Faderen gir os den Helligaand, da fødes vi paany til et nyt liv, livet i Gud. Og naar vi vedblir at be og Faderen vedblir at gi os den Helligaand, da lever vi det

nye liv, livet i Gud. Sjælen lever i Gud og Gud i sjælen. Da har vi religion, og da forstaar vi os paa religion. Da er religionens verden ikke bare oplatt for os; vi lever og aander i den.

Ut fra dette retter jeg den opfordring til alle frisindede kristne i vort land: kjære, la os sent og tidlig gaa ind i bønnens stille helligdom og ydmyg be vor himmelske fader sende os sin Helligaand.

I spør kanske: behøver *vi* det, netop vi frisindede kristne, vi fremfor andre?

Jeg svarer: alle som vil være kristne behøver det, alle sammen. Men her holder vi os til os til os selv, og lar de andre være, og sier: ja, vi frisindede kristne behøver det. Desuten: vor stilling medfører særegne farer, som gjør det — om mulig — endnu nødvendigere for os end for andre kristne omhyggelig at pleie det indre liv.

Venner, den tid vi lever i er ikke gunstig for det indre liv. Tiden er travl, urolig, utadvendt. En utadvendt tid er altid stærk i kritik, skarp, sønderlemmende, tvilesyk kritik. Men kritik har det med sig at den let slukker varmen og gjør sjælen kold og gold. Hvor viser ikke det sig paa det erotiske felt. Det er jo som om vor tids kulturmennesker holder paa at miste evnen til at elske trofast. Naar de to kommer sammen og har set hverandre en stund paa nært hold, da vaagner kritiken. Som et koldt vindpust farer den gjennem sjælen og slukker varmen ut. La os se vel efter at det ikke gaar likedan med vor religiøse varme. Jeg er ræd for at hos mange i vor tid har kritiken slukket ut den bævende ærefrygt, den barnlige tillid, den varme hengivelse som de kjendte som barn eller som unge mennesker. Slukket den, eller ialfald dæmpet den, saa der bare er svake glimt som blusser op en sjelden gang for straks at synke tilbake i den graa aske. Se efter hvordan det er med dig. Læg bønnen som maalestok paa dit indre liv. Der gives ingen bedre maalestok. Vær viss paa at har kritiken slukket bønnen ut hos dig, gidder du ikke be længer, har du ikke noget behov for at be, eller har du ikke tro til det, har tvilen gjort det umulig for dig at be, da er dit liv i Gud slukt ut. Du staar utenfor religionens verden, og døren er

lukket. Du beroliger dig kanske med at du er religiøst interesseret, de religiøse problemer optar dig, du søker, du forsker, du tænker. Ven, din religiøse interesse, din søken, din forsken, din tænkning vil aldrig i evighet kunne aapne døren til religionens verden for dig. Ti religion er ikke lære, men liv. Og liv kan man ikke studere sig til, ikke tænke sig til, liv maa man *fødes* til, og fødsel er altid et Guds *under*, og det under — ja det sker ganske vist, det sker ved Guds aand; men *kun hos den som ber*. Du kommer aldrig i evighet ind i religionens verden uten paa knæ, tiggende, tryglende, bedende. Og kun saaledes kan du ogsaa bli der. I religionens verden ligger *alle* paa knæ. Og de ligger saa altid. Fra aartusen til aartusen har alle der ligget paa knæ. Ti der gives ingen anden stilling et menneske kan indta for den levende Guds ansigt. Derfor be og du skal faa den Helligaand, og fødes, og leve, leve og aande i Gud. Da er du en kristen.

Da først forstaar du dig ogsaa paa religion, og kan tale om den med den myndighet forstaaelse gir.

Naturligvis kan vi tale om religion uten bøn og uten Helligaand. Hvad kan ikke vi mennesker tale om? Især hvis vi har læst litt. Taler vi ut av bøker, ansete bøker som bringer os videnskapens allernyeste resultater, jo — da kan vi nok tale. Da kan den blinde tale om Rafaelstanzer, og den i hvis indre aldrig nogen tone klang, om Bethovens sonater, og de som aldrig visste hvad det vil si at ligge i støvet for en levende Gud, om Jesu Kristi hellige religion.

Men hvad er vi naar vi taler saaledes? Vi er *ræsonnører* og intet andet. Vi kjender alle litt til ræsonnørernes uheldige race. Vi møter den jo paa alle livets felter. Og vi ærgrer os over den. Vi ærgrer os over, at hvor tomt og flaut deres snak end er saa er det ikke virkningsløst. Det virker til at fylde sjælene med den tomhet hvori det onde gror. Det virker til at trække livet ned i det usle og lave.

Venner, la os vogte os vel at vi ikke blir religiøse ræsonnører. Ikke paa noget felt breder ræsonnørernes flaue selvsikre snak sig mere end paa det rellgiøse, og ikke paa noget felt gjør det værre skade. Aa, al den tomme snak om

Gud som lyder i verden! Intet formaar saaledes som det at slukke alt alvor og fylde sjælene med løgn og selvbedrag.

Men det skal vi merke os: intet religiøst studium om aldrig saa videnskapelig, ingen religiøs tænkning om aldrig saa skarp, frir os ut av ræsonnørernes elendige flok. Der hører vi hjemme med al vor tale om Gud, saalænge vi ikke i ydmyg bøn har aapnet vor sjæl for Guds aand, og den har faat gripe og fylde os. Først naar det er skedd, lever og aander vi i religionens verden, og ingen kan med forstaaelse tale om en anden verden end den han lever i Indlater han sig paa det, da er og blir han aldrig andet end en elendig ræsonnør, hvor grundig han end har studeret sine bøker.

Da først vil ogsaa vor tale om Gud finde forstaaelse hos dem som søker Gud. Og av dem vil vi dog vel gjerne bli forstaat. Av dem og av det hos alle mennesker som hos dem der søker Gud er vaagnet til liv: evighetstørsten, sjælens længsel efter Gud.

Som ræsonnører kan vi nok interessere den hob som vil underholdes og finder underholdning ved at høre om de religiøse problemer. Men det har ikke det mindste med religion at gjøre. Dem som søker Gud, interesserer vor snak ikke, for de vil ha noget virkelig: virkelig samfund med en virkelig Gud. Og de føler instinktivt at vort snak mangler virkelighet, for vi snakker om det vi ikke kjender. Fulde av mistillid vender de sig da bort fra os. Og det er ikke bare dem som vender sig bort. Det i alle mennesker som er vendt samme vei som de, det dypeste og inderligste selv hos de mest overfladiske: deres sjæls slumrende tørst efter den levende Gud, det vender sig ogsaa uvilkaarlig bort. Deres hjerte, deres allerinderste faar vi ikke i tale. Derinde merker selv de mest overfladiske, at vi farer med snak, og de lukker sig instinktivt.

Vil vi faa menneskene i tale, vil vi virke paa deres religiøse sans, vækkende, retledende, frigjørende, vil vi gjøre en indsats i vort folks religiøse liv til fremme av en sandere, renere, mere frigjort og frisindet kristendom, da maa vi ind i ensomheten med Gud, ned paa knæ, ind i bøn, atter og atter, altid, «uten avladelse», for altid at fyldes mere og mere med den Helligaand.

Be, og I skal faa; let, og I skal finde; bank paa, og der skal lukkes op for eder. Jesus har sagt det, Jesus som døde for vore synder; Jesus som blev godtgjort at være Guds vældige søn ved opstandelsen fra de døde. Det han sier om Gud kan vi stole paa, saa utrolig det end er. Det er utrolig det han her sier. Det er utrolig at vi — du og jeg — skulde kunne faa den Helligaand bare ved at be om den. Føler du ikke hvor utrolig det er, da kommer det av, at du aldrig har stillet den tanke levende frem for din sjæl: *jeg* faa den Helligaand: Guds egen hellige aand bo i *mig!* Stil dig foran den tanke og se ned i den — er den ikke utrolig? Men Jesus har sagt det — Jesus, den korsfæstede og gjenopstandne. La os vove os til at tro *ham* paa hans ord. La os be!

Thv. Klaveness.

NAAR TEOLOGIEN VOLDER URO I MENIGHETERNE.[1]

Av *Adolf Harnack.*

Man faar stadig høre, at kirkelig tro i vor tid ganske særlig blir «foruroliget» baade fra den ene og den anden kant, ja disse fænomener skal endog være særlig karakteristiske for vor tid. Ikke blot de foruroligede selv, ogsaa de som volder forstyrrelsen mener, at vi lever i en egen overgangstid, da man desværre maa være forberedt paa usedvanlige rystelser.

En historiker som gjennem historien søker den rette maalestok ogsaa for nutidens liv, kan ikke gi disse ængstelige ret. Disse forstyrrelser er saa gamle som kirken selv, og de er ikke sterkere nu end før. Kirkens første historieskriver Evsebius, kommer allerede i den 16de linje av sit verk ind paa de foruroligende elementer, saa vigtige er de for ham. Allerede ved aar 100 hadde Tertullian utgit et skrift om, hvorledes man kunde gardere sig mot foruroligelser.

Vi er vant til at gruppere disse fænomener under betegnelser som kjætterier, sekter eller lignende. Nu vil vi samle dem under ett og spørge: hvorledes har de indvirket paa kirkelig tro og fromhet? Hvilke rystelser har de bevirket? Rystelserne har ikke altid været avhængige av enten de nye synsmaater avvek mere eller mindre fra det vante eller ikke. De har altid virket mest opstuds, naar de har rørt ved det praktiske kirkeliv slik som dette trær frem i gudstjenesten og de kirkelige handlinger.

Skjønt dette jo i grunden er et uvedkommende hensyn, har det spillet en overmaade stor rolle. Ved siden derav har det dog hat meget, kanske mest at si fra *hvem* forstyrrelsen

[1]) Denne artikel gjengir et foredrag, som professor dr. Harnack holdt for nogen tid siden ved en frisindet menighetskongres i Tyskland, og som han har overlatt «For kirke og kultur». Red.

skrev sig. Des nærmere ophavsmanden stod kirken, des værre føltes hans avvikelse. Man kunde si med matematikeren: den virkning et kjætteri har, avtar med kvadratet av dets centralfigurs avstand fra kirken. Egentlig kan kun en *teolog* forurolige ved teologiske eller kirkelige avvikelser. Man siger jo: la N. N. gaa over fra det teologiske til det filosofiske fakultet, saa faar vi istedetfor en vantro teolog en troende filosof! Man ser altsaa, at forfærdelsen slet ikke er den selvfølgelige og umiddelbare virkning av en saglig foreteelse. Det er ikke det som siges, som har sine bestemte, nødvendige følger. Der kommer usaglige hensyn til, lokale hensyn, personlige hensyn. Det gamle ord bekræfter sig: fides de personis ponderetur — troens garanti ligger i de troende personer. Dette tjener i grunden kun religionen til ære. Ti den er ikke en bundt av dogmer og liturgier og bud, men bestaar først og fremst i levende mennesker, som forplanter den videre. Uten aandelige fædre ingen kristne. Intet under da, at en overraskende avvikelse av en aandelig fader føles saa meget desto værre jo mere avholdt han var eller jo høiere hans stilling var. Hvem vet, hvor mangen ærlig overbevisning er tiet ihjel for deres skyld, hvis tillid vedkommende har eiet. Bakenfor troesførernes høie og sterke tale ligger i kirkehistorien ogsaa en stor tien, hvis dybde og omfang ingen kan maale.

Hvad saken selv angaar, saa har det altid været likegyldig for kirken enten urostifterne har tilsigtet en renselse og en styrkelse av religionen eller en svækkelse. Ingen vranglærer har nogen gang i kirkehistorien vakt slik bestyrtelse og motstand som de senere anerkjendte dogmer har gjort ved deres første fremkomst. Tænk paa, hvorledes Chalcedon-koncilets fiksering av kristologien virket paa østens kirkeliv og teologi! Eller tænk paa reformationens virkning paa den katolske fromhet. Det var langt værre forstyrrelser end nogen vranglærer har fremkaldt. Man kan ikke av den opstuds og motsigelse en opflammende bevægelse gjør, slutte sig til noget som helst om dens virkelige værd, om enten dens aarsak er av værdi for utviklingen eller ikke. Kun den avgjorte traditionalist er altid klar over dette. Alle andre maa, hvis de ikke er hildede, følge Gamaliels raad og prøve eller med taalmod avvente, hvad der vil utvikle sig.

For historikeren springer nu først og fremst bevægelsens regelmæssighet i øinene, vi spør om den er av samme art og natur som lignende bevægelser i historien. Aarsakerne har i grunden ikke været meget vekslende. Kun har de skjult sig i altid forskjellige hylstre. Heller ikke fredsforstyrrernes figurer er særlig forskjelligartede. De lar sig reducere til faa typer. Utgangspunktet for en reformbevægelse kan ligge i læren, i gudstjenestens liturgi, i morallæren eller i kirkeforfatningsspørsmaal. Men disse fire hænger saa nøie sammen, at en gnist som tænder paa et av disse områader meget snart springer over ogsaa paa de andre. Der har ikke været nogen større kirkelig opstandelse, som ikke meget snart har bredt sig til alle hovedomraader. Slik har det været gjennem hele kirkens historie og slik er det den dag idag, baade med de saakaldte menighetsbevægelser og med den moderne teologi.

Saa ensartede bevægelserne har været og fremdeles er det i sit forløp, saa har deres styrke dog variert betydelig og er — saa merkelig det end kan synes — ikke tiltat, men kjendelig avtat i tidens løp. En gang gjennem kirkehistorien bekræfter dette.

La os f. eks. se paa det første aarhundrede. Hvilken forurolighet av kirken skulde nogensinde kunne komme op imot den, som Paulus paaførte den ældste kristenhet, d. v. s. Judæas og Jerusalems menigheter? Ikke før hadde de overvundet korsets forargelse og fundet en forstaaelse av dette ved siden av den fædrene lov, saa slaar apostelen loven istykker for dem, vanærer omskjærelsen, avskaffer kultus og festdage, opløser det gjærde, som skilte Israel fra de urene folkeslag og rothugger hele det træ, i hvis skygge de sad — i den samme Jesu Kristi navn, som selv hadde holdt loven og hævdet dens ubrydelighet. Den, som for alvor søker at sætte sig ind i denne situation, kan ikke noksom forbauses over, at denne uro kunde bli overstaat.

Eksempler paa saadanne rystelser finder vi ogsaa stadig i de følgende aarhundreder.

Blandt mange tilfælder kan vi fæste os ved profeterne i Frygien, som lik et Herrens stormende veir fór gjennem menigheterne og gjorde krav paa at være Herrens særlige sendinge til at forkynde hans snare gjenkomst og derfor krævde de

kristnes fuldstændige løsrivelse fra verden. Dilemmaet var like saa skarpt som det var enkelt: Enten var de aandens bud, talsmanden som skulde komme, og som man maatte bøie sig for, eller de var selve Satans tjenere. — Eller tænk paa den store filosof, anerkjendt i den hele verden, *Origenes*, som vilde bevare kirkens samtlige lærdomme, men netop derved rystet kirken i dens grundvolde, fordi bevarelsen skedde ved en indmuring av kristentroen i filosofi og spekulation, hvor frelsens kjendsgjerninger blev til bare idéer. Hvor smaat blir ikke vore dages syn paa foruroligelse sammenlignet med slikt?

En protestant kan vanskelig gjøre sig nogen forestilling om al den uro og ængstelse, som katoliker har været og fremdeles stadig er utsat for gjennem sin tro paa autoriteter. I de tre aarhundreder før reformationen steg der frem religiøse retninger indenfor kirken, som mente, at kirken var selve den ondes legemliggjørelse — kirken som var den fader, de hadde hældet sit hode til! Men de katolske fædre er haarde overfor slike foreteelser. De fordømmer dem og foragter dem. Kirken er for dem klippen, som staar urokkelig. Protestanterne er mere retfærdige overfor slike bevægelser, men ogsaa mere *nervøse*. De føler selv de mindste forstyrrelser som jordskjælv. Først naar en ny rystelse kommer, merker de, hvor betydningsløs den forrige var, og beskjæmmet maa de ofte bekjende, hvor velsignelsesrik den var!

Ser vi paa nutidens forstyrrelser og sammenligner dem med de tidligere, saa gjælder det i fuldt maal, at de er svakere end de, som den gamle kirke har gjennemlevet. Ti det er sandt, som det nylig er sagt, at nutildags er ogsaa den saakaldte liberale teologi for den største del «positiv» eller konservativ. Man maa da selvfølgelig se bort fra de materialistiske, positivistiske og med dem beslegtede tankedannelser, likesaavelsom fra de forvirrede teologer, som for at være alle tillags, foretar det dumdristige eksperiment at ville forene kristendommen med disse tankebygninger! Slikt foruroliger ikke kirken mer end Epikuræismen og fatalismen og lignende retninger skræmte den gamle kirke. Ser man bort fra denslags folk, ser man, at de motsætninger, som indenfor kirken fører ængstelse og forstyrrelse med sig, stadig er blit svakere. Strider man om gudsbegrepet? Er ikke dualistiske meninger helt og holdent

og panteistiske meget sterkt trængt tilbake? Strider man om evangelisk-kristelig livsførelse? Er der ikke tvertimot i denne retning en forbausende enighet? Jeg er helt omvendt ræd for, at man her strides altfor litet — jeg frygter for at store omraader i den kristelige etik endnu med rette burde være en kampplads. Strides man om de to testamenter, om det gamle testamentes høie værd, om inspirationen, om den hellige skrifts ufeilbarhet? Visselig, man strides nok, men gjælder det nu længer om noget hovedslag? Hvem tør paastaa det? Kampen er ført og seiren er vundet. Det gjælder endnu kun efterfægtninger med en slagen fiende. Men er de hellige skrifters anseelse og værd blit mindre? Har man ikke tvertimot lært endnu bedre at kjende og at værdsætte de profetiske tankers egenart og høihet, evangeliernes enkle og Pauli dype tanker? Har man ikke vundet en forstaaelse av undrene og av undertroen, som er langt mere tilfredsstillende end den som hersket i det 18de, ja i det 19de aarhundrede med? Strides man om de nødvendige og de bedste former for Gudsdyrkelsen? Jeg ser ingen slik strid, ialfald ingen, som kan volde ængstelse. Forsaavidt der kjæmpes er de stridende spredt i broget masse rundt i de forskjellige kirkelige leire og har tildels byttet vaaben. Saa litet gives der i virkeligheten av uro, at man maatte ønske sig om ikke en alvorlig kamp, saa ialfald en langt større iver og en langt modigere gaaen ind paa tidens krav.

Hvad er det vi endnu strides om av ting, som volder uro? Jeg ser en fylde av teologiske kjæglerier, av skolekamper, av oppisket skum og av *videnskabelige* problemer, som de lærde kan faa lov til at gjøre op sig imellem. Til virkelig uro og ængstelse behøver de ikke at føre, og fører de kun da, naar en eller anden kjæmpende ombytter arbeidsspaden eller sverdet med trompeten og kunstig sætter en forurolig else iscene, eller naar en zionsvægter tror sig at maatte ryste sine mænd op av hvilen ved at forespeile dem fiendtlige hæres fremmarsch.

Der gives for tiden kun *et* stort problem, som skaper uro, — alle andre virker, selv om de ogsaa atter engang kan vende tilbake som rystende problemer, kun svakt eller slet ikke i den kirkelige tros og fromhets sfære — og dette

ene er det kristologiske spørsmaal. Man er selv i de positive og konservative kredser villig til at lægge en religionshistorisk maalestok paa historien før Kristus og paa historien efter Kristus, — kun paa ham selv maa den ikke lægges. Ogsaa det vil komme. Men man forstaar denne tilbakeholdenhet og vægring saalænge den historiske betragtning viser sig tilbøielig til at nivellere de store fænomener og gjøre dem trivielle, — saa længe den endnu ikke har forstaaelse, indsigt, visdom og uttryksmidler nok til at være retfærdig overfor det enestaaende, og saa længe den tror at kunne avgjøre en tings værd i livet blot ved at forske efter, hvad dens ophav er.

Men hvor meget har vi ikke ogsaa her lært av de tilsynelatende ubetydelige undersøkelser og av de tilsynelatende endeløse kampe? Den som har øren at høre med, han hører allerede midt i kamptummelen det kommende fredsbudskaps tone, og den, som har øine at se med, han skimter den klare krystal, som er ved at danne sig midt i de flytende elementers masse. Først maa rigtignok den evolutionistiske historieforskning lære at anerkjende *personligheten* som noget særeget, som ikke kan passes ind i klasser og rubrikker, hvor man kan maale dens værd og dens ydelser. Indtil saa sker — og ogsaa andre betingelser er opfyldt — vil visselig det kristologiske spørsmaal endnu fremkalde megen uro og ængstelse, og man kan ikke undres over, at vi i vor tid føler disse forstyrrelser, de nuværende og de kommende, som særlig indgripende, revolterende og nedstemmende.

Et problem, en grund blot til uro, — er det ikke for optimistisk set? End den store kamp: «den moderne verdensanskuelse» kontra den gamle, menneskets nye stilling i naturen, alle disse moderne synsmaater, som vi staar stille overfor og speiler os selv i med et taarevædt og et straalende øie, alle disse flunkende nyslaatte anskuelser, som desværre ikke bare skjønaander, men ogsaa alvorlige mænd fortæller os om, denne fuldstændig nye slags skabning vi siden iforgaars er blit: Det gamle er forbigangent, se alt er blit nyt!» ?

Overfor saadanne tanker maa jeg tilstaa, at jeg ser alt dette ganske anderledes. Det kan jo hænde, at jeg tar feil. Jeg betragter de ændringer, de sidste 30 aar har bragt i vor erkjendelse av de høiere ting, som noget helt igjennem peri-

ferisk, som hverken har noget med kjernen i vort høiere liv at gjøre eller lar verden utenfor os fremtræ i nogen væsentlig ny skikkelse, — og jeg finder, at ingen anden tid har været paa samme tid saa fordringsfuld og saa nøisom i sine paastande om at ha oplevet noget særs og at ha omformet sig fuldstændig som netop vor. Jeg vil for at bekræfte dette stille et spørsmaal. Kan ikke enhver av de generationer, som levet mellem 1760 og 1790, 1790 og 1820, 1820 og 1850 med rette staa frem og paastaa, at de har hat større og mere respektindgydende maal, dypere tanker og har oplevet sterkere indre forvandlinger end vor, og at det er en ubevislig paastand av vor tro at den har erkjendt særlige nye ting og staar foran lutter nye problemer? Det er ikke nok at svare, at først nu er det kommet til gjennembrudd og kraft det, som hine tider har skapt, og at man dengang ikke saa konsekvenserne av sine idéer. Det er nok saa, at først nu er tankerne sivet ut og har faat bredde. De har skapt nye politiske og pædagogiske spørsmaal. Men er deres problemer derved blit skarpere i og for sig? Skulde vi nu føle og erkjende og dømme dypere og bedre og «nyere» end en Kant eller en Goethe? Er der virkelig kommet nye og høiere problemer i deres plads, som var disse mænds virkefelt? Man peke isaafald paa disse mænd og paa disse problemer! Eller er menneskets stilling i verden og naturen blit en anden? Kun et tankeløst menneske kan paastaa det. Dette spørsmaal, som en Plato jo alt fattet, berøres ved verdenssystemernes veksel likesaa litet som ved avstamningsteorien eller mekanikens nye spekulationer. I religionens dypeste spørsmaal er der heller ingen forandring skedd. Studerkammerets problemer er blit til verdensproblemer og er naadd til masserne, — det er det nye — men de har ikke skiftet karakter, — i høiden har de utviklet sig organisk videre i overensstemmelse med sin oprindelse. Historisk forstaaelse har vi erhvervet os, men visselig ikke nogen dypere end en Ranke hadde den. Respekt for en religions kjendsgjerninger og forstaaelse av dens livsytringer har vi faat. Men er den religiøse finfølelse og religionens alvor blit mer levende siden Schleiermacher og Kant, fordi om man har aapnet os religionernes blomsterhaver med samt deres skrækbilleder?

Jeg vilde ønske at der blev skrevet en kirkeuroens historie,

som kunde fri os fra den selvbehagelige, uretfærdige og skadelige illusion, at vor tid skal ha faat særlige erkjendelser i gave, men ogsaa uhørte kampe og ængstelser!

Men jeg tør ikke slutte, uten at ha git ord for en iagttagelse, som maa vise hen til en større ængstelse, end nogen tid før har hat den. Den skriver sig ikke fra den «uskikkelige» teologi, og selv den «snille» staar magtesløs overfor den. Den skriver sig overhodet ikke fra *tanken*, men fra *livet* slik som det har artet sig i den sidste menneskealder. Vil religionen overhodet kunne holde sig i dette liv og denne røre, i denne umaadelig økede virksomhet, i denne rastløshet av kamp og ærgjærrighet og vinding, i denne — ikke tænkningens, men teknikens og rutinens «realisme» og under denne raske veksel av indtryk, som den nuværende situation frembyr? Allerede den nuværende generation har det tungt nok og dog lever den delvis paa det foregangnes kapital, — hvorledes vil det gaa den næste uten denne kapital? Og hvorledes vil det gaa den, naar dog religionens samfundsmæssige og samfundsdannende karakter blir stadig svakere? Spørsmaalet om denne ængstelse er av en anden art end det vi ovenfor har beskjæftiget os med. Maatte kristne se den og ta den op og finde hjælpen midt under faren, brønden midt i orkenen. Jeg har ikke villet slutte uten ialfald at ha pekt paa *denne* fare Den bærer fremtidens kamp i sig.

HARNACKS BESØK.

At professor Harnacks forelæsninger ved vort universitet blev en begivenhet i vort ikke altfor glædelige teologiske liv, vil visstnok de aller fleste som hadde anledning til at høre ham være enige om.

Som det var at vente, var alle billetter paa forhaand revet bort. Festsalen var fire aftener i træk fyldt av en tilhørerskare som paa meget alsidig maate repræsenterte vort samfunds aandelige interesser. Kun Kristiania presteskap var saa svakt repræsentert at det under hensyn til foredragenes emne og foredragsholderens person ikke kunde andet end vække opmerksomhet. Og naar der meldes fra Kjøbenhavn at der til Harnacks foredrag i Grundtvigs hus var fremmødt mange av byens prester med biskop dr. theol. P. Madsen i spidsen, saa opfordrer dette lille træk unegtelig til sammenligning. Men kanske berodde vore presters svake fremmøte nærmest derpaa at de ikke hadde været tidsnok ute for at faa billet. Her som saa ofte er det vanskelig at skjelne mellem en tanke som ser ut som et tilfælde og et tilfælde som ser ut som en tanke.

Den store tilhørerkreds var fra først til sidst fængslet av de aandfulde foredrag og av foredragsholderens glimrende personlighet. Harnack har ogsaa en sjelden evne til at faa alt som han rører ved til at straale. Hans foredrag er præget av en mægtig koncentration; de rummer intet overflødig ord, intet dødt punkt. Og det indtryk som de gjør blir saa meget sterkere, fordi de holdes uten koncept og faar sin endelige form i nuet, øie til øie med tilhørerne som hænger ved talerens læber og følger hans tanker.

Den som er kjendt med den nyere teologis arbeide og særlig ogsaa med Harnacks egne forskninger og synsmaater, maatte ifølge sakens natur i stor utstrækning paa forhaand være fortrolig med foredragenes indhold og tankegang. Og

dog blev alt som nyt gjennem Harnacks skarpe og levende fremstillingsmaate, saa man med spænding fulgte den historiske bevægelse som i store linjer eller gjennem anskuelige enkeltheter blev ført frem for en. Harnacks foredrag var som en levende illustration av at historieskrivning paa én gang er videnskab og kunst. Og de gav et sterkt indtryk av hvilken fylde av værdier historien rummer, og hvor langt det er fra at kristendomshistorien alene hører fortiden til, hvilken nærværende betydning fremfor alt Jesu evangelium og evangeliet om Jesus den dag idag har.

De to første foredrag var viet det betydningsfuldeste emne: Jesu personlige indsats og omplantningen av denne indsats paa græsk jordbund. Saa stort var dette emne at det hadde avgit stof nok til alle fire foredrag; og maaske hadde det været ønskelig om Harnack hadde anvendt al den tid han hadde at skjænke os, paa dette ene punkt. Den korte tid som nu stod til raadighet, nødte ham til at tegne utviklingen i skarpe omrids; og da hans videnskabelige samvittighetsfuldhet samtidig tilsa ham at indskyte leilighetsvise reservationer og i forbigaaende at antyde begrænsninger som ikke nærmere kunde utføres, var det ikke til at undgaa at der paa enkelte punkter blev en viss usikkerhet eller uklarhet tilbake hos tilhøreren. Betydningen av Jesu Messiasbevissthet — som Harnack i Kjøbenhavn holdt et særskilt foredrag over — kom saaledes hos os ikke tydelig frem. Og hverken oprindelsen til eller indholdet og betydningen av disciplenes tro paa Jesu opstandelse blev utredet paa nogen klar og tilfredsstillende maate.

Umiskjendelig var dog Harnacks bestræbelse for ikke blot at holde Jesu evangelium og evangeliet om Jesus ut fra hinanden, men ogsaa — og likesaameget — at rykke dem sammen. Hans grundsyn var det som han ved den nys avholdte religiøse verdenskongres i Berlin uttrykte saaledes: «Det dobbelte evangelium, som det er indesluttet i det nye testament, er i nutiden likesaa nødvendig som det har været til hver tid i fortiden. Det «første» evangelium indeholder *sandheten*, det «andet» evangelium indeholder *veien* og begge tilsammen bringer *livet*. Herunder er det ingenlunde nødvendig, at enhver enkelt er sig Jesus Kristus klart bevisst som veien hvorpaa han er

kommet til sandheten. Kristus er ogsaa derved Kristus, at den ene bror blir en Kristus for den anden. Altid er det personlig liv i Gud som bringes til erfaring for andre og derved alene formaar at vække nyt liv; ti ikke blot om profeterne gjælder det at den ene maa salve den anden. Men bak dem alle staar Jesus Kristus. Til ham hører enhver som har fundet Gud; og den som har fundet Gud, vil jo mere han skrider frem ogsaa saa meget sikrere skride fremad i den erkjendelse at Jesus er Kristus.»

Var særlig den anden forelæsning saa omfattende, at billedet paa forskjellige punkter ikke blev tilstrækkelig klart utført, saa var til gjengjæld de to sidste forelæsninger — om kristendommen og den romerske stat — mesterverker av samlet og sluttet fremstillingskunst. Hvorledes der av Jesu aandsreligion fødtes en organisation, og hvorledes den organiserte kirke og staten fandt hinanden, det blev her utredet og anskueliggjort paa en maate som neppe kunde være mere levende, med særlig fremhævelse netop av de indre, kristendommen selv tilhørende utviklingskræfter og motiver.

Emnet føltes her, særlig for den tredje forelæsnings vedkommende, ikke saa aktuelt som i de to første foredrag. Men da Harnack sluttet den fjerde og sidste forelæsning med en række vidtskuende uttalelser om kristelig samfundsdannelse og kirkelig organisation, var der visstnok blandt tilhørerne en almindelig utbredt glæde over at ogsaa disse punkter var kommet med. Man følte vel, hvilken betydning det av historiens egen lærdom fødte krav om den videst mulige ramme for de kristelige samfundsdannelser netop hos os for tiden har. Og Harnacks rent saklige uttalelser virket saa meget sterkere, fordi det aabenbart var ham selv ubevisst, hvordan de faktisk grep ind i de forskjellige organisationsidealers brytning her i landet.

Et særlig mindeord fortjener Harnacks ypperlige foredrag i Studentersamfundet, om hvorledes man bør studere historie.

Det var let at merke hvor vel Harnack selv befandt sig i denne kreds av de unge og yngste studenter, ombølget som han var av deres begeistrede hyldning, men samtidig hørt med anspændt opmerksomhet. Hans foredrag fik da ogsaa her i

særlig grad karakteren av en personlig samtale, en personlig appel. Det var baaret av den store historikers dype og alsidige forstaaelse av historien og menneskelivet. Og samtidig formet det sig som et manende kald til en av høie idealer præget livsbetragtning og livsførsel, som et mandig og varmt indlæg for værdien av de moralske livskræfter som har sin dypeste kilde i Jesu evangelium.

At der ikke blev optat noget stenografisk referat av Harnacks foredrag, har vi bakefter megen grund til at beklage. De hadde fortjent at bevares i den form hvori de blev holdt; saaledes vilde de ogsaa ha kunnet utøve en varigere og mere vidtrækkende virkning end det nu vel er mulig.

De referater som Berggrav Jensen skrev for «Morgenbladet», hadde dog i usædvanlig grad formaadd, ikke blot at gjengi hovedtrækkene i foredragene, men ogsaa at fastholde noget av deres eiendommelige farve og stemning. Der er grund til at glæde sig over at disse referater, gjennemset og med enkelte tilføielser, utkommer i særtryk, ledsaget av Harnacks billede. For tilhørerne vil de være et værdifuldt minde om foredragene; for dem som ikke fik høre dem en erstatning for hvad de maatte savne.

* * *

Naar vi saa ser tilbake og søker at samle for tanken indtrykket og utbyttet av det sjeldne besøk, hvorledes skal vi saa bestemme det?

Først og fremst, forekommer det mig, laa betydningen av Harnacks foredrag i den for alle følelige *religiøse aand* hvorav de var baaret.

Hvem kunde undgaa at merke at den lærde teolog som her talte, og talte ut av et mægtig forraad av viden og intelligens, tillike var en egte religiøs og av Jesus Kristus dypt grepet personlighet? Ikke ved lange utviklinger, heller ikke bare ved enkelte fine eller dype bemerkninger, men fremfor alt ved selve sin personlighet, gav Harnack alle modtagelige tilhørere et levende indtryk av *hvad kristelig religion er:* at den ikke er lap eller fyldekalk, ikke en enkelt tankerække eller følemaate hvorved man gir sin livsanskuelse den sidste avrunding; men at den enten er ingenting eller ogsaa noget ganske

avgjørende og centralt, noget som har hensyn til og omspænder hele livet, en surdeig som vil og maa gjennemsyre hele deigen.

Og er der nogen lærdom vi i øieblikket mere trænger? Er der nogen fare som under det urolige, opstykkede nutidsliv mere truer os end den at religionen blir trængt ut i livets periferi, blir en livsinteresse ved siden av andre, et livsmoment av relativ, men ogsaa kun relativ betydning, isteden for at staa sterk og herskende i selve livets midtpunkt?

Men dernæst laa værdien av Harnacks forelæsninger i den egte *videnskabelige aand* som saa mægtig præget dem.

Hvem kunde undgaa at føle at han her stod overfor en av de virkelig store mestere i videnskabelig forskning og fremstilling? Ikke ved abstrakte deduktioner eller enkelte lysende slagord, men atter igjen ved selve sin personlighet, gav Harnack alle vaakne tilhørere et levende indtryk av *hvad videnskabelig teologi er:* at teologien — den haardt forkjætrede og mistænkte — er det i sig selv nødvendige og berettigede forsøk paa at forstaa den kristelige religion i dens historie og væsen, saalangt som det er mulig; at det er dens opgave at tilveiebringe og opretholde en levende forbindelse mellem de skiftende tiders kristelige liv og deres videnskabelige kultur; og at det vilde være en stor ulykke for et folk om dets kristelige liv løsrev sig fra denne forbindelse og isteden forbandt sig med barbariet.

Ogsaa en lærdom som vi hos os i sandhet vel kan trænge! Ti teologien og teologerne staar hos os som andetsteds, men hos os kanske mere end mange andre steder, mellem en dobbelt ild. Fra den ene side, hvor det religiøse liv kanske er kraftig utviklet, mens de intellektuelle behov ialfald paa religiøst omraade trær sterkt tilbake, betragtes den videnskabelige teologi med forkjærlighet som troens fiende, som bæreren av intellektualismen i religionen. Fra den anden side, hvor de intellektuelle og æstetiske interesser har trængt de religiøse tilbake eller kanske helt indtat deres plads, blir teologien fraskrevet karakteren av videnskab og ringeagtende affærdiget som et usmagelig sammensurium av tro og viden, en fremmed gjest i videnskabens verden selv om den er aldrig saa lærd, fordi den formentlig lar tænkningens nødven-

dige løp krydse og forstyrre av ukontrollerte og ukontrollerbare antagelser, stemninger og viljesavgjørelser.

Mot opfatninger som disse nytter det gjerne litet at argumentere. Harnack argumenterte heller ikke, men satte sin person op imot dem, og for det argument skal han ha takk! I sin tale ved souperen i Grand hotel hævdet han ogsaa — i en fin, men ganske tydelig vending — teologiens kristelige karakter og avviste dens omdannelse til en almindelig religionsvidenskab.

Ogsaa andet kunde nævnes. Saaledes var Harnacks forelæsninger vel egnet at vække forstaaelse av, at det i teologien ikke blot og ikke først og fremst kommer an paa de enkelte resultater, — ti saa vigtige end disse kan være, de er underkastet tidens veksel, og vil ogsaa til samme tid nødvendigvis være mere eller mindre forskjellige hos de forskjellige forskere, — men at det ogsaa her fremfor alt kommer an paa *den rigtige retning*, og det paa én gang livets og tænkningens. Og hvad kunde være sandere og sundere end den mindelse som laa i Harnacks ord om de virkelig store, retninggivende aander: at de netop ikke forklarer verden hvad der skal gjøres om hundrede eller tusen aar, men klart ser *det næste skridt som skal tages* og tar det? For et teologisk fremskridtsarbeide gives der neppe noget bedre motto end det ord som Harnack satte som indskrift over de store aanders daad, og som han ogsaa i sin tale til studenterne hentydet til: «Ich habe stets den nächsten Schritt gewählt; ein grosses Ziel hat mich dabei beseelt.»

Ved alt dette og andet mer holdt professor Harnack frem for os et billede av teologien og teologen som forhaabentlig ikke vil bli ufrugtbart hos os; maatte det faa kraft, baade til at anspore og utdype den teologiske stræben iblandt os, og til at hæve teologiens stilling i den almindelige bevissthet. Og samtidig viste han sig selv som den i sandhet store teolog han er, og baade av meningsfæller og motstandere mer og mer anerkjendes for at være.

* * *

Naar man husker de domme som for faa aar siden blev fældt over Harnack i konservative kredse, og gjenkalder i erindringen den bestyrtelse som selv sogneprest Jansens for-

sigtige anbefaling av «Kristendommens væsen» vakte, har det sin interesse at lægge merke til den maate hvorpaa Harnack nu er blit omtalt paa konservativt hold, f. eks. i vore konservative kirkelige blade.

Naturligvis tar man sine forbehold overfor hans kristendomssyn. Men selv «Kristelig Ugeblad» har dog omtalt ham med agtelse som en betydelig teolog av hvem man ogsaa fra konservativt hold kan lære, og har ikke undlatt at referere hans uttalelser. Og «Luthersk Kirketidende» anerkjender med glæde hans fremtrædende og fremragende sider, hans forskningslevende bevægelse, hans overlegne lærdom og aandfulde opfattelse av historien; ja, bladet hylder noget forbilledlig hos ham som teolog, idet hans fortrin smelter sammen med en viss personlig opfatningsmaate, noget henimot en forkynder-trang hos ham, som ogsaa rager ut over disse og hine teologiske anskuelser som han hævder.

At denne holdning overfor den store utenlandske teolog ikke medfører noget ændret holdning overfor vor hjemlige liberale teologi — selv forsaavidt den staar til høire for Harnack — er menneskelig og derfor forstaaelig. Allikevel har den sin betydning som symptom. Den viser at ogsaa vore konservative uvilkaarlig, enten de vil eller ikke, er med i en fremadskridende bevægelse, og derover skal vi glæde os.

Men for den frisindede retning i vor teologi og vor kirke er Harnacks indsats i vort teologiske liv et sterkt kald til fortsat arbeide, og navnlig til arbeide av positiv, byggende art. Heller ikke vi vil identificere os med Harnacks anskuelser, men vi vil bekjende os til den paa én gang religiøse og videnskabelige aand som præget hans tale til os, og med de kræfter som er forhaanden søke at løse de opgaver som en ny tid ogsaa hos os stiller teologien og kirken.

Lyder Brun.

AUGUST STRINDBERG.

Mennesket, mystikeren, forfatteren.

2. *Forfattertiden indtil «Inferno»-perioden.*

Nu var altsaa den unge Strindberg student, nu skulde der leves og arbeides, — helt og intenst; arbeide blev det dog lite av og friheten virket tomhet. Fornøielsen og nydelsen skulde da fylde tomrummet, naturen krævet sin ret. Læsningen av Bocaccios Decamerone, som man kunde lægge op til eksamen (!) gav lidenskaperne næring. «Det var en underlig eksamensbok syntes han, den indeholdt direkte opfordringer til usedelighet og gjorde nar av mænd, som bedroges av sine hustruer.» Disse kjønshistorier «gav likesom sanktion til driften og nu saadde han sin vildhavre til alle kanter». Tøilesløsheten kom dog ikke av sig selv, der var megen virkelig finfølelse som maatte skyves tilside og som stadig paany gav sig tilkjende; «et følsomt menneske er meget strengere mot sig selv, end andre tror». Engang tilbragte han natten over i skogen, aldeles vild av skam over en forholdsvis mild krænkelse, han hadde tilføiet en ung pike.

Dette nydelsesliv tilfredsstillet ham dog ikke, der maatte skaffes avløp for de gjærende og stormende tanker og idéer. Ved omgang med artister fik han lyst paa teatret, han maatte bli skuespiller. Efter flittig øvelse meldte han sig, men faldt gjennem ved prøven.

Det gaar ham saa nær, at han tar en stor dosis opium for at gjøre ende paa det hele. Men giften virket ikke synderlig, han slæpes ut av kameraterne, faar en rus og — dermed utløses digteren i ham! Str. gir os her en interessant skildring av, hvordan en digterhjerne arbeider: «den følgende morgen var han som istykkerslaat, saaret, oprevet. Nerverne dirret endnu, og skammen og rusen hetet i kroppen. — Rivningerne i hjemmet hadde altid ligget over ham som noget syn-

digt og han længtet efter forsoning og fred. Denne længsel ytret sig netop nu særlig sterkt og hans hjerne begyndte at bygge op flere forslag til løsning av misforholdet. «Kvindedyrker som han var», anviser han stedmoren forsonerens rolle. «Mens han ligger paa sofaen, kjender han en usædvanlig feber i kroppen og samtidig arbeider hodet med at ordne minderne om det svundne, rense bort og lægge til. Nye bipersoner optræder, han ser dem, hører dem tale, — som om han saa dem paa scenen.» Efter et par timers forløp har han en komedie i to akter færdig i hodet . . . . «det gik av sig selv, uten hans vilje og tilskyndelse.» Ogsaa vers kunde han nu skrive; det hele syntes ham at ligne den Helligaands naadevirkning; han gik i en høitidsstemning, og da kameraterne, efter oplæsning av hans digtning, hadde hilst ham som digter, «faldt han paa knæ og takket Gud, som hadde befriet ham av trængslerne og git ham digtergaven» Paa samme vis gaar det endnu for sig med hans arbeide: «iblandt tror jeg mig at være et slags medium, ti det gaar saa let, halv ubevidst, meget litet beregnet,» sier han i 1909.

Nu hadde han fundet avledning for sin indre gjæring; «han hadde skrevet ut av sig sine familiesorger, derpaa brøt mindet om de religiøse kampe ut i en treakts komedie og dette lettet skuten betydelig.» Paa kort tid skrev han nu en række skuespil, hvorav treakteren «Rom» blev opført anonymt. Den gjorde ikke videre lykke, og selv skammet han sig slik over sit arbeide, at han «flygtet bort fra vennerne og tænkte paa at drukne sig.» Han fik dog akademiets mention for en græsk studie «Hermione» og blev av sekretæren betegnet som «en ingenlunde værdiløs nybegynder». Netop denne tid bragte ham ogsaa farlige konkurrenter. En mislyd fra Norge var brutt ind i den herskende idealistiske retning, idet Lorentz Dietrichson, dengang docent i Upsala, hadde indført «den norske vin»: Bjørnson begeistrer og Ibsen vækker, mens Tidemand og Gude, Kierulf og Nordraak allerede var trængt ind paa de andre kunstens omraader. Det nye mottoges dog ikke uten motstand; «Kjærlighetens komedie virket simpelt. Saa raat virket sandheten den gang.»

Strindberg blev grepet av «Brand», som «tok dypt i hans gammelkristne sind;» men hanskebevægelsen bød ham absolut

imot, «han tok den paa instinkt og saa mandens undergang heri,» — en av de faa opfatninger, Strindberg vedholdende har forfegtet. Ogsaa Kierkegaard øvet stor indflydelse paa ham; hans tro hadde allerede paa den tid antat en dualistisk form: «to styrende magter, en ond og en god, som delte magten, eller hadde den efter tur.» Nu grep Kierkegaard ind med sit enten — eller. «Boken grep ham som en mare, — begrepet synd krøp ind i ham igjen.» Men han vilde være etiker uten Kristus, ti at komme tilbake til ham vilde være som at sætte en uttrukken tand ind igjen; og «estetiken gaar det heller ikke med, naar man har været kristen fem sjettedeler av sit liv; valget og spranget skulde tages, men hvorhen?»

Selvfølgelig fandt ikke Strindberg fred hos Kierkegaard; men han lærte meget, bl. a. styrkedes hans foragt for falsk idealitet. Hans eksamensstil, en hel avhandling om idealisme og realisme, viser dette. Imidlertid læste han videre, under kummerfulde kaar, indtil han en dag blev kaldt op til Karl XV, som lovet ham en aarlig hjælp under hans studietid som en opmuntring for hans lovende debutarbeider. Men nu orket han ikke at læse stort længer. «hjernen var fuld av opsamlet forfattermateriel, hans sjæl befandt sig opløst, svævende som en røk og yderst følsom for indtryk,» kameraterne trodde nærmest han var blit gal, tilsidst trodde han det næsten selv, han skrev endog til et privat sindssykeasyl om optagelse, som dog blev negtet. Tiden fra hans 19de til hans 23de aar var nu gaat paa forskjellig vis med studier, skribentvirksomhet, ja selv malerkunsten forsøkte han sig paa, efter sigende med held (han hadde vistnok senere en separatutstilling av sine arbeider). Men dreven av den indre trang reiste han tilsidst til Stockholm for at bli forfatter for alvor, bort fra drømmene til virkeligheten, men daarlig forberedt, synes han. Universitetets opdragelse saavelsom hjemmets, hadde gjort ham uduelig for samfundet.

Hans egentlige digterbane begynder i 1872 med det ypperlige drama «Mäster Olof». Under paavirkning av Buckle var det gaat op for ham, at det var galt fat, saavel med samfundsordningen som med religion og moral. Han arbeidet sig ind i tvilen for at faa disse tanker væk: men trods han

«gned bort munken, fanatikeren og selvplageren saa godt han kunde,» sat tankerne tilbake «som en stille, stor sorg, en fortvilelse over at verden gik sin gang, idiotisk, majestætisk uhjælpelig mot sin undergang.»

Ut fra disse stemninger var det han skrev boken under et par sommermaaneders stille, nøgterne landliv. Det er historien om Olaus Petri og hans uheldige reformationsforsøk under Gustaf Vasa; men tillike forfatterens livshistorie med dens bitre erfaringer, lidelser og kampe, dens stormende iver og dens higen efter lys og skjønhet. I Olof repræsenteres hans himmelstormende idealisme, i kongen realismen, i Gerdt den fanatiske reformiver, mens Lars Petri repræsenterer det svake og ubeslutsomme element i hans karakter.

«Det nye jeg vil, er tvil om det gamle, ikke fordi det er gammelt, men fordi det er raaddent, — — broder, har du set om vaaren, hvordan fjoraarets faldne løvskrud bedækker marken og vil kvæle de unge planter, som skal frem; de skyver enten løvet tilside, eller de gaar tvers igjennem det, ti de *skal* frem!»

Tilsidst trænger dog mismodet og tvilen frem, førende til frafald: «skulde jeg ha levet og stridt for en løgn? skal jeg nødes til at kalde hele min ungdom og min bedste mandsalder for tapt, gagnløst forspildt? — — lat mig heller dø med min vildfarelse!»

I dette saa menneskelige, saa ungdommelig rene og idealistiske, saavelsom i kunstnerisk henseende storstilte drama har Strindberg i sin ungdom sat sig et minde for alle tider. Imidlertid blev stykket refusert ved teatret (for først om 8 aar at bli optat) og da det 5 aar senere efter flere omarbeidelser utkom i trykken, hadde kritiken omtrent intet at si! Bjørnson var imidlertid kommet ham i forkjøpet med sine realistiske dramaer «En Fallit» og «Redaktøren» og efterat hans digtning hadde sat sin ypperste blomst kom der en død periode under trange kaar med sykdom og likefrem nød, indtil han fik en amanuensispost ved det kgl. bibliotek. Her tok han sig bl. a. for at ordne den kinesiske avdeling og blev hel specialist i kinesisk. Paa den tid indgik han giftermaal med en svensk barons fraskilte hustru. Det var stormfulde aar med mange svære kampe, før den sak kom iorden. I boken

«Die Beichte eines Thoren», utkommen paa tysk og fransk endel aar senere, har han aapent og hensynsløst skildret denne periode: hvordan han kjæmpet mot sin tilbøielighet, som han skammer sig over for hendes mands skyld, hvordan han flygter fra fristelsen, ja søker døden, men allikevel maa gi efter; tilsidst hvordan nye storme efter nogle aars vistnok lykkeligt egteskap atter skiller dem fra hverandre. Denne brutale skildring har sikkert megen skyld i Strindbergs daarlige rygte. Noget smudsskrift er den dog slet ikke, den er skreven i hensynsløs ærlighet, uten pikanteri.

I disse aar utkom hans første novellesamling «Fran Fjerdingen till Svartbäcken». Han skildrer her studenterlivet saa usselt og aandsfattigt som han selv fandt det og oplevet det. At det stod saa daarlig til, vilde dog hans landsmænd ikke erkjende; «det bevisste hykleri er en av vore fornemste nationaldyder,» mener jo Strindberg. Det lykkedes ham av letforstaaelige grunde i det hele ikke at slaa igjennem med sit hittidige forfatterskap, selv ikke med «Mäster Olof». Opegget herav skrev han da den mægtige samfundssatire «Röda Rummet» (11te opl. 1908). Stof hadde han hat rik anledning til at samle og fik yderligere øket det under det krak, som avsluttet Sveriges jobbetid i 70-aarene. Det rammet ogsaa Strindberg ved en kautionsforpligtelse. Trods særeie stillet dog begge egtefæller sit bo til raadighet, vilde ikke trods venners spot søke akkord, men fik efterhvert den hele gjæld dækket, — et idealistisk træk, som gjør Strindbergs moral al ære, et følgeværdig eksempel for mangen bedsteborger, der mer end gjerne benytter anledningen til at reducere sin gjæld. Vi mindes, at hos os har Jonas Lie i sin tid handlet likedan, dog efter overordentlig større maalestok. «R. R.» vakte voldsom opsigt og bitter motstand. «Den permanente fanatisme, som glødet i ham,» forsterket ved de personlige krænkelser, fik her sit første avløp. Den er skrevet i hensynsløs harme over al humbugen i samfundslivet, men allikevel med mange stænk av humor som f. eks. beretningen om de to kunstnerproletarer, der glemte sin sult ved at studere allehaande herlige retter i en kokebok, de hadde slumpet at faa fat i.

At Strindberg av mange blev betragtet som landsforræder, er forstaaelig, naar man læser uttalelser som disse: «den svenske

nation er en ubegavet, hovmodig, trælsindet, misundelig, smaasindet og raa nation — — derfor gaar den sin undergang imøte og det med sterke skridt,» — — en spaadom, som svenskerne nok kan ta med ro. Sandere blev hans utsagn om et andet land, som han forresten heller ikke er naadig mot: «jeg undres paa om ikke Norge blir for os som en ny klut paa et gammelt klæde.»

Men landets liberale ungdom mottok boken med stor begeistring. «Den var for en generation først en hellig, siden en klassisk bok. Knapt har (siden Thorilds passioner) noget eneste svensk digterverk foraarsaket en saa fuldstændig frontforandring inden vor literatur og en slik samling av unge, nye kræfter,» skriver Oscar Levertin. «R. R.» og efter den «Nya Riket», — den nye statsform av 1865, hvor han fortsætter sine angrep paa samfundet, kom som en indledning til «Naturalismen» i Sverige. Dens bærere «unga Sverige» kunde Strindberg dog ikke gaa i baas med: De hyldet Bellmann, svor til Ibsen, var ateister og tilhængere av fri kjærlighet, — alt dette kontra Strindberg, — og «de syntes at mangle følelse for menneskelig lidelse.» Hans egen naturalismes program lyder: «Vi elsker naturen, vi elsker at nævne hver sak med dens navn og vi tror, at samfundet skal styrte sammen, om ikke den første overenskomst, paa hvilket samfundet hviler: *ærlighet*, blir overholdt.»

Efterat den værste strid om disse bøker har lagt sig, fortsætter Strindberg sit forfatterskap «med gjenvunden tro, haap og kjærlighet til livet og menneskene.» Han hadde faat sit første barn og regner denne tid for den lykkeligste i sit liv: «uten barn er livet et rovdyr, som bare æter andres, uten selv at la sig æte.» Hans ansvarsfølelse vækkes og i sin glade stemning skriver han «Gillets Hemlighet», hvori han forherliger troen som den drivende kraft i livet.» Videre «Herr Bengts hustru», en slags protest mot «Et Dukkehjem», — hvorom han siger: «Pjesen er syk, som dens forfatter», «Lycka-Pers Resa» og «Svenska Öden och Äfventyr», (historisk-romantiske skildringer). I «Sömngångarnätter», «paa fri vers», en opposition mot pedantiske former, angriper han den «æstetiske betragtningsmaate, mot hvilken Kierkegaard kjæmpet og faldt.» Han kritiserer her bl. m. a. den materialist-

isk forfuskede darwinismes verdensanskuelse og sier blandt andet:

«I begynnelsen var cellen, — så lyder ordet!
men före cellen? — en annan cell!
man ser på emnet, men den, som gjorde't,
— om han var mäster eller gessell,
han finns ej till för vedersakaren
som tror paa skon, men förnekar skomakaren!»
«— — — ack, det jag visste väl långt förut
att ej man mättar själar med celler!»

Paa alle livets omraader reagerer han og støtes tilbake. «alt, hvad jeg ansaa for latterlig og smaat, behandledes med høitidelig alvor og alt det jeg æret som stort og prisværdig blev haanet.»

I «Utopier i Verkligheten» optræder Strindberg som «overbevidst socialist» med utilitaristisk program. Under sine reiser i Schweitz og Frankrig hadde han studert socialismen nærmere og var ogsaa kommet ind paa Rousseaus «farlige englelære». Utopier er en av hans lyseste bøker, han skildrer her bl. a. det harmoniske samliv i socialistsamfundet familistéren i Guise, som han siden besøkte men ikke fandt fuldt saa tilfredsstillende. I en opsats «Idealisme og socialisme» (1886) har han nærmere utviklet sine anskuelser. Han anbefaler, at den udyrkede jord skulde utdeles av staten til husmænd og jordarbeidere eller til arbeidsløse i byerne, enten mot billig rente eller som statens jordbrukskolonier, — idéer som i vor tid søkes realisert. Det socialistiske parti opgav han dog snart at støtte, da han ikke kunde finde sig i kun at tale kropsarbeidernes sak.

Under sine reiser kom Strindberg ogsaa i berøring med Bjørnson og Jonas Lie, — to av de mænd, han sætter høist. Han hadde altid undgaat Bjørnson av frygt for at træffe et sterkere jeg, som kunde komme til at paavirke ham. Men en dag staar B. B. i hans værelse: «snarest en middelklassetype(!) og intet av det fine han hadde tænkt sig hos geniet og skalden;» men «efterat man hadde gransket hverandre, aapnet man sine hjerter og fandt, man var beslegtet i tankerne.» Det var netop efterat «Kongen» var blit stemplet som majestætsforbrydelse. «Johan følte sig derfor i nivaa med den

nedstyrtede guden og hans frygt la sig straks, især da han efter nogen samtaler merket, at han var kundskapsrikere og hadde en skarpere forstand.» Bjørnson var som skald og menneske et kompleks av personligheter: presten, teaterdirektøren, bonden og folketribunen, men altfor redelig som politiker og — «bak det alt fandtes et godt barn,» --- — stundom nordmanden mot svensken, — — «den sterkere men mindre civiliserte race som med baade misundelse og foragt ser op til og ned paa en race i nedgaaende.« Lie var Bjørnsons komplement . . . virket mer forførende end overbevisende. Strindberg prøvet ofte kræfter med ham: «det var staal og flint som mødtes, hvor det gnistret og spraket! — man gik «flämtande» fra hverandre og kjendte ikke min eller din av disse tankefostre, — av disse tanker med to fædre.»

Bjørnson og Lie har paa sin side skildret samværet. B. skriver bl. a.: «han har været pietist og trods mange gjennemgange er det dette, han er endnu, — ikke religiøst, men moralsk. Sak er for ham bare personer, ta dem frem, pisk dem! «det storætende eller stordrikkende Sverige» vilde han om han kunde, ha væk mand for mand. «Det falske skin som er over al svensk fantasi maa bort, trase for trase,» — han sier dette stille, med en mild røst, fuld av behag, mens i hans øie noget mørkt og noget skjælmsk bestandig brytes; hans fædrelandskjærlighet er hans religion.» Og Lie: «hans digtning er et hjerteskrik. Det store ved hans bok (Røda Rummet) er den ubændige, hvitglødende indignation og lidenskap, der gaar gjennem hele Strindbergs virksomhet, mot alt det uretfærdige og raatne og lidende, han ser omkring sig i livet; — en poetisk hevn over tidligere lidelser, dog alt andet end en personlig hevn.» Lie berømmer hans fine, mimoseagtig sensible ansigt, «noget av en læseprest, en Læstadius, kun kommet over i nutidens tankeverden, — — en av disse altfor tendre, hudløs fine naturer, hvem verdens foreteelser vækker til forskrækkelse.

Strindbergs næste berygtede produkt var «Giftas», — egentlig «et forsvar for og en forherligelse av egteskapet med hjem, mor og barn», men som ved denne negative form blev opfattet ganske motsat. Han hadde utvalgt sig 12 blandt de ca. 60 egteskaper han kjendte som typer. I det pensionat i

Schweitz hvor han bodde gjorde imidlertid kvinderne et daarlig indtryk paa ham (de gifte tyranniserte mændene, de ugifte sine forældre). Hans sympati slog derfor over paa mændene og nu fandt han, at alle de 60 egteskaper var mislykket; — selv levet han dog dengang endnu et lykkelig egteskap, hadde 3 barn og «hustruen hadde været som en mor for ham». Men boken blir nu et angrep paa egteskapet og familielivet, slik som han ser det praktisert; uten tvil har han skrevet den i god mening og naar han angriper de sedelige almenbegreper er det, fordi han anser dem for falske, og det vel ofte med ret. Som mor skatter han kvinden høit, men ser samfundets undergang i kvindens likestillethet med manden. Derfor forfegter han bl. a. den nu, 20 aar senere, saa omdebatterte mening om farerne for samfundet ved kjønsmotsætningernes utjevning (deplanering), — «et fænomen som før eller senere maa tages op i kalkulerne» (cfr. lægerne Malm og Winges uttalelser); likeledes taler han for en friere omgang mellem gutter og piker, en enklere mere samfundstjenlig opdragelse; for civilegteskap o.s.v. Det er emancipationen og Ibsen, han mener sig at bekjæmpe, ikke kvinden selv, — «jeg har altid tilbedt kvinden, — — -- jeg har bare hat den daarlige, eller gode smak, at si dem sandheten og de har hevnet sig ved at kalde mig kvindehater» (Gil Blas 1895). Dog kan det ikke bestrides, at han meget ofte paa en kras maate sammenblander kvinde og sak. Men man forstaar, at det er hans egne bitre erfaringer baade i og utenfor egteskapet, som har sat hans følelser i saa voldsom bevægelse, at den absolut maa finde sin utløsning gjennem digtning. Og grunden til hans store skuffelser er vel dels, at han har truffet meget faa ædle kvinder, dels at han teoretisk har lagt en feilagtig og altfor ideel maalestok paa kvinden som saadan: «Du er for mig det skjønneste, men jeg vil ha dig fuldkommen.» Hun: «Du är en sådan, en pedant som kritiserar när du skal beundra? Nei, svarte jag, men jag vill dig fullkomlig och syns en fläck, jag vil den taka ut.»

Desværre ser Strindberg saamange flekker, at der intet utkomme er med dem, derfor svinger han altid mellem skuffelse og haab naar det gjælder «det lifligste, som er det bitreste: make og hjem, det høieste og det laveste!» han gjør

dog allikevel propaganda for egteskapet, det «har et paradis i sit følge: barnet.» «Om kjærligheten vet jeg noget, og kardinalpunkterne er: lek ikke med kjærligheten, se ikke paa en andens kvinde; vær tro mot din make.» («En blå bok»)

Imidlertid blev «Giftas» betragtet som usedelig og den paadrog ham endogsaa en retssak; den gjaldt dog merkelig nok ikke usedelig tendens, men anklagen lød paa haan mot offentlig religion, (for en flaaset ytring om nadveren) Strindberg maatte hjem fra utlandet for at forsvare sig og resultatet var frikjendelse. Strindberg, som synes at leve i lykkelig uvidenhet om hverdagsmenneskenes liv blev meget forundret over den mottagelse hans bok fik i kvindernes verden. Han skriver derfor «Giftas II» for uten skaansel at vise den utartede kvindetype, som ikke vil være mor, — amazonen, blaastrømpen, den applanerte type.

Man har skrevet og talt meget om Strindbergs usedelige bøker og ryggesløse liv. Hos os er vel lektor J. Personnes skrift: «Strindberglitteraturen och osedligheten bland skolungdomen», 1897, bedst kjendt. Han kalder Strindberg en ungdommens forfører, «som sætter knytnæveslag i ansigtet paa alt, hvad dyd og sedelighet heter, paa alle ærbare mænd og kvinder». Dengang, midt i bohemebevægelsens tid, gik jo striden het om Strindbergs navn. Nu vil disse paastande paa mange punkter synes baade overdrevne og uretfærdige Det tar sig heller ikke godt ut for det samfund, der tillater «Decamerone» som eksamenslæsning, at jamre sig over Strindbergs usedelige literatur. Langt heller da hans kynisme end Bocaccios lumre vellyst! Str. uttrykker sig med medicinerens likefremhet og har aldrig skrevet for at være pikant. Hans bøker er i den henseende ren barnekost mot mange nyere forfatteres etisk indifferente bøker. For blot at nævne én, med hvem han vel ellers har flest likhetspunkter: Hamsun. Ti ogsaa paa dette omraade er Strindberg moralist og reformator. Naar han tar feil, saa er det i god tro, som f. eks. naar han utmaler avholdenhetens farer eller forsvarer prostitutionen. Der er heller ikke, som det har været paastaat, den mindste antydning til noget abnormt i hans driftsliv.

At dømme efter de mange skoleutgaver av Strindberg, maa dog opfatningen være blit meget forandret i den sidste

tid. Paa ét forlag er der saaledes utkommet 3 forskjellige samlinger paa tilsammen ca. 350 sider (for folkeskolen og de høiere skoler).

Man skal ogsaa ha vanskelig for at finde kjærligheten vakrere skildret end f. eks. i scenen mellem Allan og Judit i Dødsdansen. Forøvrig har Strindberg paa sine ældre dage tat avstand fra sin ungdoms opfatning av disse spørsmaal (f. eks. i Legender og i Blaabøkerne). Nu vet han ikke længer noget raad at gi: «erfaringen har git mig saa mange motsatte svar, at jeg ikke længer har nogen mening om den sak.» — «Jeg har negtet de forfærdelige samvittighetskvaler, som ledsager en ung guts fald, og dette er min brøde, som nu bringer mig til at rødme. Ungdommen vil han gi dette raad: — — til min søn vilde jeg si: forsøk at bli kysk og i alle tilfælder: undvik daarlige kvinder, ti de forgifter dig for hele livet: — og til mine døtre: alteret eller kyskhetsløftet. Ganske vist var Strindbergs ungdomsliv ikke rent, han var som ungdommen flest paa den tid og under hans forhold. Men man pleiet at skjule disse ting: det ansees kynisk at erkjende sine feil, ti samfundet vil altid synes at være bedre, end det er:» — deri har han utvilsomt ret. Og han vil ikke anklages for en ungdommens forfører: hensigten var god, jeg har villet fri ungdommen fra samvittighets kval og vanvid.»

Efter alle stridigheter og kampe var Strindberg nu modnet til helt at bli ateist. Det var mer gjennem følelseslivet end gjennem reflektion at bruddet forberedtes. Utviklingslæren hadde ikke fremkaldt det: lovmæssigheten styrket tvertimot hans mistanke om en ordners og lovstifters tilværelse.» Tidsaanden hadde dog sin indflydelse: overalt blev Gud ignorert. Bjørnson blev agnostiker, Ingersoll kom fuld av tro, haap og kjærlighet, selv Tolstoj var igrunden ateist, mener han.

Ute ved Atlanterhavskysten gik dette op for ham. Som han saa ut over den uendelige flate følte han, hvordan evighetstanken sveg og han saa naturen og livet anderledes end de tidligere skjønne forestillinger, han hadde opelsket i sin egen sjæl. Den tid han var syk og ikke vilde dø, digtet han en evighet med personlig udødelighet: under processens eksalterte forløp, da hele verden reiste sig mot ham, befalte han sig og sine i Guds haand: — — men siden, naar han

hørte Guds utvalgte rase i forbitrelse. — naar han saa selviskhet paa alle kanter, da kom han efterhvert paa den tanke. at verden styrtes av helt andre kræfter, end en personlig Gud.» Og dette samfund, han hadde arbeidet saa flittig for, hadde kun hungersdøden at by ham! — Under slike følelser var det, at fornegtelsen hos ham, som hos saa mange, vokste frem. Og nu «vendte han sig med avsky mot hele verden.» Dø kunde han dog ikke for sine barns skyld; men «der var ingen velvillig Gud mere til at høre hans stønnen, saa kastet han væk alle fantasier, alle drømme og vaaknet. Gud, himmel og helvede maatte overbord!» Ateismen blev til et eiendommelig kategorisk postulat, fremkaldt av hans sjæls oprørte tilstand: «det maa saa være, at der ingen Gud er, ellers er vi fortapt!» Man ser dog, hvor usikkerheten netop ligger skjult i dette utrop.

Løsenet blir nu: hjælp dig selv, ti «Livets endemaal er livet selv!» Det gamle vilde dog ikke vike uten kamp: «for en gammel teist var tomrummet efter Gud meget uhyggelig, især mens krisen varte, men uhyggeligere hadde dog de 10 aar været, da jeg i forventning om, at Gud skulde gi mig hjælp og yde mig indbildt retfærdighet, lot mine bedste aar gaa. Men tomrummet fyldtes snart av et overmaade stort materiale, som omtanken for livets krav hadde samlet og jeg syntes efter et par aars forløp, at jeg først nu hadde faat min fulde manddomskraft og fra at ha været en værnløs, regelløs stakkar, blev jeg en altid bevæbnet kjæmpe, det man saa godt trænger i livets strid.»

Under denne brytningstid, skrev han serien «Tjänstkvinnans son», et opgjør med fortiden, hvori han «skridt for skridt vilde følge sin sjæls utviklingshistorie, — uten forutfattede meninger og deri søke rettesnoren for det halve liv, som kanske endnu stod tilbake for ham.» Det her behandlede avsnit av hans liv er delvis skildret i 3die og 4de del: «Røda Rummet» og «Forfattaren», den sidste først utgit i 1909.

I de følgende aar gaar der to strømme i hans produktion: Natur- og folkelivsskildringer, «l'art pour l'art, uten tendens», vekslende med individualistisk-realistiske nutidsdramaer og romaner. De første hvortil hører «Hämsöbborna» og «Skärkarlslif» (med klockarn på Rånö) hører vistnok til hans mest læste

bøker. Som avgjort tendensdigter betragter han dem dog som en literær forsyndelse.» Han vil først og fremst være dramatiker.

De sidste omfatter væsentlig sørgespillene: «Fadren», «Frøken Julie», «Fordringsägare», samt romanerne «Tschandala» og «I Hafsbandet». «Fadren», et dypt tragisk drama skildrer kampen mellem mand og kvinde, mellem kjærlighet og hat i voldsom spænding, Strindbergs egne oplevelser i overdrevne dimensioner. Det er videre kampen om barnet, polemik mot forskruet barneopdragelse, mot kvindeemancipation og løse egteskaper. «Huset er fuldt av kvindfolk, som alle vil opdra mit barn. Svigermor vil gjøre hende til spiritist, Laura vil ha hende til kunstnerinde, guvernanten til metodist — — det gaar naturligvis ikke at lappe en sjæl sammen paa den maate.» — — Jeg indpodet min høire arm, min halve hjerne, min halve rygmarv i en anden stamme; for jeg trodde, at de vilde vokse op med hinanden og sammenknyttes til ét, mere fuldkomment træ, — og saa kommer der en med kniven og skjærer træet over ved indpodningsstedet; saa er jeg bare et halvt træ, men det andet vokser videre med min arm og min halve hjerne, mens jeg visner hen og dør, — for det var de bedste stykker jeg gav fra mig.» — — «Før tok man en hustru tilegte; nu indgaar man et kompaniskap med en erhvervsdrivende kvinde, eller flytter sammen med en ven, — hvilket avkom blir der av denne kjærlighet paa aktier, lydende paa ihændehaveren, uten solidarisk ansvar?»

«Frøken Julie» gløder av foragt for de høiere klasser, mens de tjenende fremstilles som de ædleste. Han haaper boken skal «svare dem, som elsker det banale» og stykket blev da ogsaa først opført ca. 17 aar senere. (1906).

I de merkelige romaner «Tschandala» og «I Hafsbandet», sættes intelligensen og overmenneskemoralen i høisædet. De er sterkt influert av Nietzsche; gjennem Brandes var de blit kjendte og førte en tid en livlig korrespondance. «Naar mennesket har naaet den høieste intelligens er følelsen blit overflødig.» Men trods hans forsikring: «jeg finder livsglæden i livets sterke, grusomme strid og min nydelse er at vite noget, at lære noget,» finder Strindberg sig dog kun momentvis tilfreds med den kolde individualisme; følelsen kræver sin ret og overmenneskeidéerne sprænges. Det er derfor betegnende at han lar sin helt dr. Borg (alias Strindberg) overmandes av sine egne grublerier; tilbake blir en uutholdelig frygt for det tomme rum (cfr. Zarathustra). «Individet gaar under i arbeidet for den absolute individualisme.» idet dr. Borg, halvt i vanvid, berøver sig selv livet. «I Hafsbandet» blir derfor ogsaa prologen til den store krise nogle aar senere, hvilken

lagde et saa knugende mørke over hans liv men som ogsaa gav hans digtning en ganske ny farve, en ny kraft og skjønhet.

Ogsaa i hans familieliv raste stormene i denne tid. I 1892 blev han lovformelig skildt fra sin første hustru og et par aar efter giftet han sig med en ung østerrikerinde. I disse brytninger, sammen med de intellektuelle kampe kan man vistnok se den nærmeste aarsak til krisen. Og i flere aar blir der nu en stansning i hans produktion, naar undtages endel avisartikler og boken «Antibarbarus» eller svovlets psykologi, resultatet av en række kemiske studier. I denne periode av «mørke, sorg og fortvilelse, absolut skepsis» har han vendt sig til studiet av naturen, særlig kemi og blir i den anledning indskrevet som elev ved Sorbonnen. Tidligere har han utgit en meget tiltalende samling «Blomstermalningar och Djurstycken» præget av hans dype kjærlighet til naturen.

Baade i «I Hafsbandet» og i samlingen «Sylva Sylvarum» kaster Strindbergs digteriske forskeraand mange lys streif over problemer, særlig botaniske og kemiske, som senere har fundet sin videnskabelige utredning.

Han skriver f. eks. (ca. 1889) om, at der «maatte kunne findes en maate at utnytte de uhyre kvantiteter av frit kvælstof, der sløstes bort ved svovlsyrefabrikationen, samtidig som man importerte det dyre Chilisalpeter,» — en tanke, der i det sidste er løst paa en saa storartet maate, omend paa noget anden basis.

Paa botanikens omraade har han bl. a. drevet undersøkelser angaaende planternes nerveliv, iagttagelser, som senere er bekræftet av den moderne videnskap. Likesaa paa det sproglige og paa nærsagt alle videnskabelige felter har han ydet sine mer eller mindre værdifulde bidrag. Først og sidst er det dog problemet om stoffets enhet, som har beskjæftiget ham og som for en tid bragte ham bort fra forfatterbanen.

Hans liv faar nu en helt anden retning. Trods begyndende anerkjendelse, — han hadde opnaad at bli spillet paa pariserscener og var meget populær i Berlin, — blir alt dette ham efterhvert likegyldig. Alt, selv hustru og barn maa ofres; «stillet i valget mellem kjærlighet og viden, hadde jeg bestemt mig for at søke at naa kundskapens høider.» (Forts.)

Christian Claussen.

„HVEM ER GUD?"

I dette blads oktoberhefte har en «mor» i et litet opsæt kastet ind dette spørsmaal.

Hun fortæller at en liten pike paa 6 aar engang spurte hende: «Hvem er Gud, du?»

Forf. lod alt hun hadde lært av andre om Gud passere gjennem sit sind som «kinematografbilleder» og ledte sig tilslut frem til det svar: «Jo, Gud, det er en som er glad i dig, naar nu er snild, og som du engang skal komme til.»

Forf. tilstaar at hun skammet sig over det svar. Og bedre blev det ikke da barnet sa at hun ikke brød sig om at komme til den guden, for hun kunde ikke faa det bedre end hun hadde det.

Paa grundlag av denne oplevelse bygger saa forf. en kritik av de kristnes gudsbegrep. —

Det være langt fra mig at ville kaste mig ind i nogen diskussion om gudsbegrepet; men jeg ser i det lille opsæt et utslag av en feilagtig retning i tiden. Det er denne at alt og alle ting skal «klargjøres» for barn. Heri ligger, mener jeg, en stor fare. En fare for barnet som barn og som voksen. Og derigjennem atter for slægten.

End om barnet paa sit spørsmaal fik det enkle svar: «Han er vor fader som er i himlene.» Mere kan man ikke egentlig forklare et barn om hvem Gud er; knapt nok en voksen. Ialfald kommer en tilbake hit, hvormange gudsbegreper en kan ha prøvet at studere sig forklaringer til.

Billedet av den gode retfærdige far bør man male for barnet, og om det forestiller sig en mand med langt skjæg gjør det intet; skjægget falder nok bort med tiden. Men det er derimot meget urigtig at lære barnet at det faar alt det ber Gud om. Det faar det ikke av sin snille far her paa jorden heller. *Det* kan man forklare barnet, for det ligger ikke utenfor dets evne til at begripe. Og det gir respekt.

Forf. spør om barnet er religiøst.

Det er vistnok tildels individuelt om barnet er religiøst anlagt, tildels avhængig av de forhold under hvilket det vokser op. Men under hver omstændighet bør det som findes av religiøs sans pleies. Det bør lære at kjende sin far i himlen, Gud den almægtige, som det kan gaa til naar den tid kommer at det trænger ham. Naar det trænger noget som er større, som er sterkere, som er høiere og dypere end ens egen tanke, noget utenfor ens eget lille selv — da begynder en at lete efter Gud, efter faderen i himlen, ikke efter gudsbegrepet.

Det er ikke saa dumt allikevel det ord: «Uten at I blive som børn kunne I ikke se Guds rike.»

Vistnok kan man drive paa og tumle med at danne sig lærde systemer, forestillinger og begreper om Guds væsen, et voksent, tænkende menneske kan ikke undlate det

Jeg kan t. eks. se paa livets evige kredsløb i det allerbitteste lille til det uendelig store, fra ioner, elektroner, atomer, molekyler op til de myriader av solsystemer ute i verdensrummet, det jeg ser, det jeg aner, og det videnskaben fortæller mig om; jeg forsøker at danne mig en forestilling om uendeligheten, om enheten i mangfoldigheten, deri Gud er midtpunktet, det evig værende i det altid skiftende — jeg kan tumle med alt dette i min tanke, men klargjort det faar jeg aldrig! — Min tanke er bundet til tid og rum.

Nei, gudsbegrebet kan jeg ikke naa at klargjøre for mig selv, end mindre for et barn. Vi blir staaende ved Jesu betegnelse: vor fader som er i himlene.

Men billedet av denne far, hans almagt, storhet og kjærlighet skal man male for barnet. Og male med bred pensel.

Det er tidens synd mot barnet denne, at man endelig skal klargjøre alt for det. Den kommer igjen siden i en slægt som vokser op uten evne til at *tro*.

Man pirker forstandsmæssig ved alt og alle ting. Saaledes kommer man ogsaa til at danne Gud i menneskets billede, istedetfor at gi barnet lyst til at dannes i Guds billede. Man gjør det til en liten tekniker, som læres op til at tukle med begreper og plukke alt op i smaabiter.

Man tørlægger barnets sjæleliv.

Thea Christiansen.

OMKRING SKOLESPØRSMAALET.

H. C. Fredriksen: **Den personlige skole.** (Kbhvn. August Bangs Boghandels Forlag). Anmeldt av *Johan Hertzberg.*

En dansk skolemand, professor H. C. Fredriksen, har skrevet en bok som han kalder *Den personlige skole.* Den utkom ifjor. Det er en særdeles vækkende bok for skolemestre. Jeg vil ogsaa anbefale den paa det bedste til alle som har med at træffe avgjørelser i skolespørsmaal.

Forfatteren drar især tilfelts mot eksamener og karaktergivning, og gjør herunder mange træffende bemerkninger. Hvad han siger, rammer ogsaa den norske skole. At vi istedenfor *tal* bruker benævnelserne *meget tilfredsstillende, tilfredsstillende* osv., er naturligvis uten nogensomhelst betydning. Forfatteren siger med rette, at vi lærere «vilde vel ogsaa nok bede os fritaget for at faa karakterer for hver af vore daglige timer.» Desuten: børn eller børns præstationer, overhodet alt «hvad der staar i nogen forbindelse med levende menneskeliv» kan ikke «uttrykkes i tal». En *norsk stil* der røber hjertelag, idealitet, kanske geni, men hvis sprog og ortografi er slet, hvad karakter skal man gi for den? Vil karakteren *4* eller *nogenlunde tilfredsstillende* gi os nogensomhelst idé om denne stils værd? «Værst kommer dog talvurderingen til at gaa ud over de mennesker jeg kalder enere, ejendommelige, geniale, alle de, der har særlige evner paa enkelte omraader og kun smaa evner paa andre.» Hvor ofte har det ikke hændt paa skolen med saadanne elever, at «de evner, de ejede, ikke blev værdsat og ikke taget ordentlig i brug, medens der idelig blev kaldt paa evner, de ikke ejede, saa skolens værdimaaling — grundigt, samvittighedsfuldt og lovformeligt foretaget efter alle eksamensskolens regler og enstemmig vedtaget af det samlede lærerkollegium — gik ud paa den simple usandhed, at de duede ikke.» Skolen maa

lære at forstaa «hvor ulykkeligt det er, barnelivet igjennem, dag for dag, time for time at skulle maales med 'de andre' og se sig selv som undermaaler. Det er ikke alle barnenaturer, der er stærke nok til at turde være sig selv, de fleste vil vel bøje sig for skolens dom, det er: de lærdes, de kloges dom, og staa i fare for at tabe modet.»

Mest meningsløst er «middeltallet» (det som vi i Norge kalder hovedkarakter). Hvad vet vi om to elever, av hvilke den ene har faat *meget tilfredsstillende*, den anden *nogenlunde tilfredsstillende* i hovedkarakter? Hvem er mest værd? «Hvad er højest,» spør forfatteren, «smørpriserne eller rundetaarn? Eller hvem er flinkest, skruptudsen eller lerken? «Gud forlanger ikke af ørnen, at den skal krybe, eller af ormen, at den skal flyve.» «Hvad middeltal mon mænd som *Henrik Ibsen* og *Holger Drachmann*, hver for sig skal gaa gennem livet med?» Forfatteren oplyser at den berømte *Finsen* blev opgit av skolen hjemme i Danmark. Han egnede sig ikke til studeringerne.» Først i 22-aarsalderen slap han i Reykjavik igjennem eksamen med en maadelig karakter.

Nu er ulykken den, at det som ikke kan faa uttryk i karakterer, det lægger skolen heller ikke vegt paa. Og saaledes kan det forklares at skolen ofte ingen vegt lægger paa det som er det betydningsfuldeste.

Og det som igjen er skyld i karakteruvæsenet, det er eksamens-tyranniet. Alt hvad forfatteren siger om eksamen passer like godt paa den norske skole.

Eksamen, og allermest en eksamen med censor, har en uheldig tilbakevirkende kraft paa den hele undervisning. Den synker ned til at bli en eksamensforberedelse. «En eksamination, der skal ende i et tal, som for alle parternes skyld helst skal være saa høit (o: fordelagtig) som muligt, den faar saa frygtelig let en undervisning forud, der ikke kan nøjes med den aandeligt udrustede lærers arbejder paa at aabne de unges øjne for de ideelle værdier, men den maa have noget frem, der kan *præsenteres*.» Og saa gjælder det da at eleven *lærer mest muligt utenad* av navne, tal, formler, fraser osv., forat det alt prompte og virkningsfuldt kan avleveres ved eksamensbordet. Forfatteren gjør herom bl. a. den bemerkning at vore børn heller burde lære at *tie med utenadlærte*

domme, og at en eksaminands taushet *kan* være bevis paa modenhet og sandhetskjærlighet. Men en censor pleier ikke at vurdere taushetens guld særlig høit.

I virkeligheten er det ikke børnene som tar eksamen, siger forfatteren, det er læreren der tar den. En rutinert eksamenslærer kan faa gode resultater selv med den mest ubekvemme materie. «Ja eksamen udvikler de ædleste egenskaber — ogsaa hos lærerne!»

Forfatteren ser ogsaa ellers friskt paa mange ting. Han synes der skrives for meget stil «dansk stil». «Vi skriver, som vi alle skulde være journalister.»

Det eleverne *skulde* lære, det er jo bare den ting at kunne gi klart uttryk for hvad de virkelig vet eller har trang til at si. Men fordi de skal præpareres til eksamensstilen, maa de oplæres til at skrive om ting som de ikke har greie paa og ikke har interesse for, hvilket jo livet ellers ikke kræver av andre end journalister. At levere blank til eksamen kunde være et virkelig modenhetsbevis. Men eleven tør ikke levere blank. Han skal jo ha karakter, og «den skal føres til protokols, lægges sammen med andre karakterer og kan faa fremtidsbetydning.»

Og hvorfor skal eleverne ved eksamen avsondres og fratages alle hjælpemidler og sættes under bevogtning? Mon de i livet nogensinde vil møte en lignende situation, en lignende prøve? Det er jo ikke *det* det gjælder, at *kunne* formlerne, men at bruke dem rigtig. At kunne vælge og nyttiggjøre sig de rette hjælpemidler og de rette raadgivere er netop en kunst som er vel værd at lære. Nærværende anmelder kjender en lærer som brukte at la sine elever ha læreboken opslaat i haanden naar de blev eksaminert.

Og saa det demoraliserende i al denne mistillid sat i system, som en eksamen jo er!

Nogen vilde kanske indvende: men man maa dog ha kontrol baade med elevernes og lærernes arbeide. Og dertil er eksamen og karakterer nødvendig. Forfatteren smiler til en saadan indvending. I hans skole er arbeidet saa morsomt, og forholdet mellem elev og lærer saa hjertelig, personlig og aapent, at ingen tænker paa «kontrol». Og om lærerne siger han: «Den enkelte uredelige skolemand skal under frihedens

klare lys blive kendt og gøre sig selv umulig. Og vi andre slipper for at blive behandlede som umyndige børn.»

Istedenfor *karakterer* (i tal eller andre faste betegnelser) vil forfatteren formodentlig ha en *karakteristik* eller vurdering, hvor ordvalget er frit, og som blir avgit ved kursets avslutning av de lærere som kjender eleverne personlig. Og istedenfor offentlig eksamen med censur vil han at skolen selv skal arrangere sin eksamen og vælge sine «opgaver» paa grundlag av den undervisning som hver lærer har git. Saa blir eksamen avpasset efter undervisningen, og ikke som nu, undervisningen avpasset efter eksamen.

Den eneste indvending jeg kunde komme med overfor forfatteren er denne: det gaar dog an, ved hjælp av litt from behændighet, ogsaa indenfor reglementets ramme (der synes at være temmelig ens i Norge og Danmark), at tilfredsstille til en viss grad de ideale krav. Men til denne indvending kunde man med god grund svare: hvorfor skal idealerne virkeliggjøres paa trods av reglementet, og ikke ved hjælp av det? Eller for at bruke forfatterens ord: «Jeg beder for det personlige liv, at myndigheter, institutioner og love maa blive dets beskyttere, men ikke dets fiender.»

La mig tilslut nævne en ting til fra den interessante boks indhold. Det er forfriskende i vor tid at høre en lærer i den høiere skole si at skolen maa føre børnene til Gud. Og det maa skolen gjøre, siger forfatteren, ikke av humane hensyn til de kristne hjem; ikke av pædagogiske hensyn til vor historiske fortid; heller ikke av fjerde — eller femte — haands ærbødighet for kristendommen som en forhenværende eller maaske endog nuværende kulturmagt; heller ikke av hensyn til folkets moral, der foreløbig ikke kan undvære kirkens støtte. Men hvorfor da? Simpelthen fordi skolen d. v. s. bestyreren eller nogen av lærerne eller alle lærerne selv er grepet av Gud. For det er *den personlige skole* forfatteren vil ha frem.

Dermed være boken anbefalt paa det bedste.

NYE STRØMNINGER I VOR TIDS FOLKE-OPLYSNING.

Der gives bemerkninger, som lyder forslitte, fordi de er fremsatte saa ofte og erfaringsmæssig gaar ind av det ene øre og ut av det andet hos de fleste mennesker, uten i mindste maate at avleire den ringeste bekymring for andre menneskers ve og vel og uten at reise spørsmaal eller sætte tanker i frugtbar bevægelse.

Blandt bemerkninger, der falder ind under denne kategori, maa nævnes saadanne, der i aarenes løp mangfoldige gange er blevne fremsatte om folkelig oplysningsarbeide i vor tid. Man har fremhævet nødvendigheten av samarbeide mellem de forskjellige retninger, og man har, naar velviljen gik høit, svaret: «Samarbeide? — Ja, det er godt, og det er nødvendig!» — Og saa, — har man været færdig med den sak.

Man har gjort opmerksom paa det ganske feilagtige i den maate, hvorpaa der ofres til filantropisk arbeide, den tilfældige given saa til det og saa til det uten mindste garanti for, at der blev gjort den rette bruk av bidraget; og man har paapegt i hvor høi grad der savnes samlede midler til at føre de store og banebrydende arbeidsideer frem, og man har klaget over og gjort forestillinger om, hvor ganske avgjort ødelæggende det er i det lange løp at kræve aandelig arbeide utført som velvillig frihetsarbeide uten honorar eller i de bedste tilfælder for et saa meningsløst ringe honorar, at det nærmest er en hindring for dem, der mottar det. Og til det altsammen har man svaret ligegyldig uforstaaende. De, der intet gir, skyder saken fra sig med tombetsflosklen: Vi gir til saa meget — — — o. s. v. — De, der nu og da ofrer en tiøre, spørger ængstelig: Er alt dette oplysningsarbeide egentlig noget værd, kommer der valutta igjen av alle de mange penge (tiører)?

Man snakker sin daarlige samvittighet i ro.

Og like vidt er de mennesker, der staar i arbeidet og som ofrer baade tid og kraft, de holder det gaaende, men vekst er der ikke meget av, hvilket med andre ord vil si, at de menneskers arbeidsevne forringes, saa vist som det er, at det aandelige arbeide, der altid har mismod til hjælper, ikke bringer den lykke, som maaske baade viljen og evnerne var indstillet til at ville og kunne yde.

Trods det tilsyneladende haabløse i at komme med bemerkninger av ovennævnte art, maa det dog ikke desto mindre gjøres gang paa gang for alle parters skyld. Man maa gjøre det for arbeidets trivsels skyld, for det store litet hørende og seende og forstaaende publikums skyld, og ikke mindst for arbeidets ledende kvinder og mænds skyld.

Det er en art omvurdering av veie og midler, der kræves nu og da; man maa, naar man staar som interessert i arbeidet, bli stille midt i det rastløse jag fremad og spørge: hvor er vi, bærer det fremad i den rigtige retning?

Og dette gjælder ikke alene storbyernes folkeopdragende arbeide, men ogsaa landets.

For den, der staar midt i det daglige arbeide, er det ofte vanskelig at overse rækkevidden av det, der gjøres, han er for optat av det nødvendigste, det, der skal til, han sluttes inde i den kjøromring, som mangesidig arbeide mot samme maal ofte blir, overblikket glipper og utsynet til andre egne i arbeidet glemmes. Det er jo ganske forbausende saalidt flertallet av arbeidere i folkeoplysningens tjeneste kjender til hinanden og til hinandens arbeide.

Fællessammenkomster, delegeretmøter eller hvad man nu vil kalde det, kjendes saa godt som ikke, ikke engang indenfor de enkelte byer, skjønt der netop ad den vei vilde kunne skapes en sammenligningsmaalestok av største værdi, ikke at tale om de impulser og indtryk fælles samvær gir og som vilde kunne tilflyde det legemlige arbeide som ny livskraft. Man har engang for aar tilbake sammentømret en ramme for arbeidet, og den taaler ikke at udspændes ret meget, saa sprænges den let, derfor lar man det bli ved det, der er, man ved ikke, hvad der kommer eller hvorledes det kommer. Det

er ganske vist det mageligste at bli ved det, man kjender ut og ind, men er det til menneskegavn?

Og her melder spørsmaalet sig saa: hvad drives der overhode folkelig oplysningsarbeide for?

Og til dette maa man vistnok ærlig svare, at hvad der for aartier siden var god latin indenfor oplysningsarbeidet i det mindste her i Danmark, dette, at gi menigmand utsyn til større verdner end den, hvori han daglig færdedes, løfte ham ut over hverdagenes slid og slæb, — at det slaar ikke til mere.

Er menigmand da bleven saa meget oplyst nu, at han ikke trænger saa haardt til eller maaske slet ikke til berigelse av sin viden? Nei, langt fra, men der er sikkert tat feil sigte fra begyndelsen, man har overset, at det, som det mest gjaldt om, ikke saa meget var *oplysning*, som *opdragelse:* man gav i store maader mangehaande kundskaber ind, men glemte at lære de lyttende skarer at *selvarbeide med denne viden til selvopdragelse,* og følgen er bleven den, at vi nu ligger under for en forfalskning av aandelige værdier, som er mange gange sværere at raade bod paa, end manglen paa viden, fordi jevne mennesker altid har svært ved at vende, naar vinden pludselig slaar om, og derfor let bliver bytte for partiernes ensidighet, om ikke for værre. Og i stedet for indskud av god arbeidskraft til samfundsmaskineriets drift, den kraft, der skulde være resultatet av oplysningen, ydes nu ofte hæmmende virksomhet gjennem bitterhet og mistro til dem, der dog kun vilde dem vel, ja ikke alene til de faa, de er komne i personlig berøring med og som jo som regel tilhører andre samfundskredse end de selv, men til disse samfundskredse som helhet. Og man er da pludselig midt i de sociale splittelser og stridigheter.

Det er da saaledes ikke oplysning alene, hvorpaa det kommer an i vore dage, naar man vil gjøre noget til gavn for det store brede folk, men i første række kultivering av folket, og der er det da atter, i dybeste forstand, sjælens kultur, som trænger til at røgtes og pleies i en ganske anden forstand, end det hittil er sket.

Den, der skriver dette, talte engang med en forstaaende mand om, hvad der kunde gjøres for at bane nye veie for oplysningens fremtrængen i de bredeste lag. Efter at han

hadde hørt paa, hvad jeg mente om saken, sagde han: Lær folk, at det er svineri at spytte paa fortouget, saa kommer alt det andet!

Det er den slags hasarderede indfald, man smiler forbløffet av, naar man møter dem i en alvorlig samtale, men hvis man tar fat paa tanken, forbløffes man endnu engang, men smiler ikke, fordi det slaar En hvor nøiagtig og godt dette billede er valgt og hvor snærtende det træffer vor utskregede kultur. Smaatingene ligger brak, derfor faar de store spørsmaal lov til at forsumpe.

Man lægge blot merke til arbeiderstandens indbyrdes forhold, forholdet mellem mand og kvinde. Hvormeget betyr alt arbeidet for kvindens frigjørelse og alle de bestræbelser, der *partimæssig* gjøres for at hæve kvinden op til ligestilling med manden, naar denne dog vedblivende er tyranen, der hersker mere uindskrænket over hustru og børn og fortjenesten, end nogen østerlandsk haremsdespot over sine kvinder. Føde børn, er kvinden god nok til, saalænge hun da kan det, og lidt til, — men leve livet i «mandens høider», det værdiges hun ikke til. Nu kan det lyde parodisk nok med dette: «mandens høider», men ikke desto mindre er det sørgelig sandt, at han i de fleste tilfælde hersker fra oven nedefter og føler sig høit hævet over hustruen, der mest av alt er et taalt tyende for ham. For alle andre kvinder stemmer han for frihet og lighet, det vil dog si indenfor visse grænser, men mutter, hun maa værsgod passe sig selv, ellers vanker der.

Frisind og frihet er i det virkelige liv som oftest rene karikaturer av, hvad det oprindelig skulde være. Det er derfor intet under, at frigjørelsesbestræbelserne gjøres av kvinderne selv.

Men inden der naaes store resultater av kvinders arbeide for kvindens ligestilling med manden, maa der gjøres et stort folkeopdragende arbeide, og naar kvinden engang opnaar ligestilling, frihet altsaa, vil det vise sig i sørgelig høi grad, at det store flertal av kvinderne først skal lære, hvad de skal bruge den opnaaede frihet til.

Det er derfor en mægtig opgave, der venter paa at bli tat op av det folkeopdragende, oplysende arbeide. Det, der

hittil har været gjort, har i mange maader kun været banebrydende for ideen om folkeopdragelse, og har kun kunnet vise bristen ved det, der nu er gjort og gjøres.

Skal et folkeligt oplysningsarbeide komme til at betyde noget, maa der i første række tages sigte paa den enkeltes sjæleliv.

Vel er det desværre sandt, at den sociale kamp hæmmer og hindrer aandslivets vekst, men ikke desto mindre maa det betones, at penge og derav følgende bedre levekaar gjør det ikke alene; hvis ikke mennesket reises, betyr større midler kun større forbruk uten tilsvarende større sjælelig utbytte.

Den sterke kamp mellem kapital og arbeide, som vi er vidne til i vore dage, yttrer jo ganske selvfølgelig sin indflydelse paa hjem og børn i ligesaa høi grad, som paa de arbeidende fædre og mødre personlig. Kampens uro og stemning kommer til at præge børnene og de unges sind, og derfor hæmmes deres rolige utvikling — ikke mindst i byerne — i høieste grad, hvilket forklarer de mange bestræbelser, der gjøres for at faa tag i de unge og faa lov til at veilede dem.

Men al dannelse begynder hjemmefra. Det er i hjemmene, der skal plantes nye spirer og saaes frø til nyt liv. Er der ikke kontakt mellem hjemmene og de unge, vil de unge før eller senere glide bort fra selv den bedste aandelige paavirkning. Derfor maa det folkeopdragende oplysningsarbeide i lige høi grad ta sigte paa børnene, ungdommen og de voksne.

Her i Danmark er der jo af den grundtvigske høiskole utrettet et stort vækkende arbeide blandt bondestandens ungdom, det har skapt frisk luft i tusinder hjem, hvor der tidligere var aandelig død og ligegyldighet tilhuse, men, som det er gaat i det oplysningsarbeide, der vel nærmest maa siges at ha sit utspring i den grundtvigske retning, saaledes ogsaa i mangfoldige tilfælde blandt den ungdom, høiskolen har hat tak i, den glir bort, over til mer materialistiske livsanskuelser og glemmer pligtarbeidet, selv at gjøre fornyende indskud i de hjemlige kredse. I de grundtvigske ungdomskredse føles saaledes savnet av sammenhold i sterk grad, man savner ganske forstaaelse av det værdifulde ved at arbeide i fællesskap for en stor sak, likesom man, indtil for ganske kort tid siden,

ikke har havt blik for nødvendigheten av at utdanne ledere, der kunde føre bevægelsen videre indenfor de unges kreds. Nu er man begyndt at arbeide med tanken om sekretærutdannelse, som forlængst er benyttet i England og Amerika, og som der ogsaa herhjemme har været arbeidet meget for.[1])

Men er det end ikke saa godt, som det kunde være paa landet, i byerne, og da slet ikke i hovedstaden, har den grundtvigske høiskoletanke aldrig kunnet finde indpas, her har arbeidet for den folkelige oplysning og arbeidet blandt ungdommen været avhængig av tilfældige foreningers arbeide, og da navnlig av de stadig skiftende lederes mere eller mindre fremragende evner for dette betydningsfulde arbeide

Og her skiller saa de forskjellige kirkelige retningers arbeide, navnlig for ungdommen, sig straks ut fra hverandre; størst og betydeligst i antal er K. F. U. M. og K. bevægelsen, dernæst de grundtvigske kredses foreninger, men paa forhaand er disse foreningers rækkeevne avgrænset. Indenfor oplysningsarbeidet samler saa høiskoleforeningerne det største kontingent av ungdom og voksne, og enkelte mindre foreninger i hovedstadens forskjellige bydele, mindre kredse av mennesker, der dog i nogen maade føler sig i kontakt med det aandelige liv, der præger høiskolekredse.

Tilbake blir saa alle de tusinder, der staar kirken eller kristendommen fjernt. Forstædernes ungdom, forstædernes arbeidere, hjemmene i bakgaardene, gaternes børneflok, gaternes tilfældige løse fugle. Hvad gjøres der for dem? Intet.

I dette har kirken og kirkens folk skyld.

Først for ganske nylig har kirkens tjenere erkjendt: at kirken kan ikke nøies med evangeliets forkyndelse i al den nød, der hersker, — men ut over en pengeindsamling blev der intet gjort for at avhjælpe nøden, der sandelig ikke er av materiel art alene. Spørsmaalet er altsaa stadig aabent, hvorledes blir der fremgang i det folkeopdragende arbeide?

Som børn blir man ofte forespurt: hvad skal du være? I mange tilfælde vides det ikke, men en del har dog et eller andet ideal. Det er sjelden, at virkeligheten kommer til at

[1]) Om sekretærutdannelsen se bl. a. tidsskriftet «Liv og Kultur» 1907, og Karl Christensen: «Ungdommens sag» og sammes «Folkehjem».

svare til ønskerne, men det er heller ikke det, det saa meget kommer an paa, selve fremhigendet mot et maal gir barnetanken rygrad og er av sjælelig værdi. Det eiendommeligste ved disse barnemaal er dog det, at de som regel altid er sat for lavt, de er ikke høitstræbende, men blot famlende frem «mot noget».

I oplysningsarbeidet gjør noget lignende sig gjældende, naar der spøres: hvad er maalet? Hvor høit man end stræber, det blir dog altid for lavt hvis man glemmer, at det er evighetsvæsener, man arbeider med. Der maa være evighetsglans over arbeidet, livets maal maa i sidste instans angi veie og midler for fremdrift.

Men derfor er det ikke ligegyldig, hvorledes saken blir grebet an rent praktisk set

For ungdommens vedkommende gjælder det om at faa tak i den saadan, som den er. Og det vil for tusinders vedkommende sige, at det ikke nytter at kalde dem til K. F. U. M. foreninger, alene navnet skræmmer, fordi de unge aldeles ikke forstaar det, der bydes dem der. Det maa ikke overses, saa litt som undervurderes, at det store flertal av denne ungdom er arbeiderungdom og præget av socialdemokratiske ideer; den tone, der gaar gjennem hjemmene og som ligger i luften paa arbeidspladserne, er dem saadan i sindet og præger hele deres væremaade, at den, der vil være noget for dem, maa forstaa dem helt, ikke alene kunne diskutere stridsspørsmaalene med dem, men ogsaa føle med dem, naar de lider under uretfærdighetstrykket, som kapitalismens overmagt uimotsigelig lægger paa dem allerede fra de ganske unge aar. Ja, jeg vil næsten paastaa, at kun ved selv at være socialdemokrat kan en ungdomsleder faa virkelig indflydelse blandt denne ungdom. Der fremsættes saa ofte den paastand, at arbeiderne skal regjeres med en haard haand, og, slutter man videre, derfor er førerne indenfor partiet ofte saa litet tiltalende, saa ukultiverede og uforstaaende overfor alt andet end netop partiets taktik. Partiets førere er som oftest mænd av arbeidernes egen kreds, altsaa mennesker med omtrent samme utvikling som flertallet; det kan da umulig være andet, end at de maa «stikke av» mot andre mer kultiverte, naar partipolitikken bringer dem frem i forreste række, hvor der

lægges merke til dem. Men haanden, de regjerer med, er saamænd ikke haardere, end arbeiderhænder er flest. Og naar man bebreider arbeiderpartiet, at det stiller sig avvisende overfor aandslivet og kristendommen, ja, kan man saa egentlig fortænke det deri, naar man ved hvor uhyre lidet aandslivet i almindelighet og kirken, som budbringer for Kristi evangelium i særdeleshet, har gjort for arbeiderstanden?

Og netop alt det, kirken har forsømt overfor arbeiderstanden, hævner sig mange gange, naar talen blir om at vinde arbeiderungdommen for Gud.

Og nu nytter det ikke at fremhæve, hvad godt der er gjort og gjøres fra menighetens side overfor de fattige i sognene, ti det forslaar intet mot alt det, der ikke gjøres; og frem for alt, de fattige, der hjælpes av menighetspleien i hvad form nu end denne hjælp ydes, er av en anden støpning end alle de, der ikke naaes, enten det saa er fordi disse ikke vil bede om hjælp eller det er fordi de ikke er paagaaende nok eller ikke ved, hvor og hvorledes de skal komme i forbindelse med dem, der kan hjælpe.

Men talen er jo her ikke om fattighjælp — officiel eller uofficiel, — men ene om den hjælp til selvopdragelse, som ethvert samfund maa yde de mindre kultiverte og bemidlede borgere for at gjøre livet saa lyst og lykkeligt for dem, som de har krav paa i samme grad, som enhver bemidlet borger har det, der er i stand til selv at skaffe sig de goder, der for ham betyr lys og lykke i livet. Og i dette arbeide, der ikke alene betyr lys og lykkebringen i de trange tilværelser, men ogsaa er av den mest avgjorte betydning for hele samfundet, burde kirkens tjenere og de, der mener at høre Gud til, altid være de første, de mest forstaaende og de mest ydende.

Men saaledes er det jo slet ikke.

Der findes vel nok i de fleste sogne en K. F. U. M. eller K. Forening, men at der tillige skulde findes en frisindet ungdomsforening uten kirkeligt eller religiøst navn, er vist næsten utænkelig, og derfor finder man heller ikke forstædernes raceungdom i vore kristelige foreninger, for der føler de sig ikke hjemme; det er ikke kammeraterne, de træffer der, det er ikke den tone, de er vant til, som hersker der, og for

alt det ydres og ganske ligegyldiges skyld, stænger man paa den maate flertallet av ungdom ute fra god menneskelig og aandelig paavirkning.

Og hvorfor findes der ikke saadanne foreninger?

Fordi det er en besværlig gjerning, et taalmodighetsarbeide og en forholdsvis dyr historie, fordi det tar saa lang tid at vinde frem og at kunne vise ydre resultater.

Og netop dette med resultater, er en av svøperne ved vore dages baade folkelige og kirkelige oplysningsarbeide. Man vil ha noget at se for alle de penge, man ofrer: har nabobyen eller sognet en forening, skal vi ogsaa ha en forening, men den skal være større og bedre, ta sig ut paa papiret i aarsberetningerne, det gjælder derfor om hurtig vækst, om store ydre rammer, men desværre altfor ofte med ingenting i.

Der er ingen tvil om, at arbeiderstanden i ligesaa høi grad som alle andre samfundsborgere har bruk for og trang til samliv med Gud, men maaten, hvorpaa de skal bringes i berøring med Gud, er i de fleste tilfælder en anden end den, kirkens folk bruger. I den retning har kirken ikke kjendt sin besøkelsestid. Den har ladet saken hvile og ladet andre og fremmede kræfter virke i fred og ro og derved selv tabt saa stort terræn, som den i virkeligheten har, selv om man nok hist og her kan paavise en arbeiderprest, som har taaet noget mer ut av sit arbeide end de fleste andre.

Og vil kirken ta sin opgave op paany, er der ingen anden vei end at stryge det meget udvendige og ta fat i ærligt samarbeide med de øvrige, maaske vidt forskjellige foreninger og selskaper, der i virkeligheten ikke kan undvære hinanden. Der er jo dog noget sørgelig meningsløst i, at mennesker, der arbeider for samme sak, ikke kan gaa sammen mot maalet.

Ak, al den ufordragelighet og alle de spildte kræfter og midler! Samarbeidets kunst maa læres.

Og det gjælder ikke alene for ungdomsarbeidets vedkommende, men for alle de andre former for folkeopdragende arbeide.

Børnearbeidet er jo ganske forsømt. Vi har nok søndagsskoler, men den time én gang om ugen formaar ikke at tage kampen op mot gatens mangehaande fristelser. En av de

bedste veie, man kan gaa der, er uten tvil børnelæsestuerne og fritidslokalerne.

Intet er saa selvopdragende som omgang med gode bøger. Og intet trænges der mer til, end at faa mennesker lært til at bruke bøgerne paa rette maate. Saadanne læsestuer kjendes overalt i Amerika, og der utgaar derfra et etisk missionsarbeide av den største værdi for alle samfundsklasser.

Lignende læsestuer tiltrænges for voksne, med utdannet personale til veiledning, med adgang til musik, sang, foredrag o. s. v., alt bestemt rettet mot det store maal, at sjælekultivere det størst mulige antal mennesker, lære dem at forstaa værdien ved at være en udødelig sjæl og ansvaret derved.

Saadan veiledning kræver megen takt og megen viden og megen menneskekundskap av sine utøvere, derfor er der heller ikke noget mere meningsløst end den tanke, at saadant arbeide skal være tilfældig fritidsarbeide av alle slags mennesker med «interesse», dette misforstaaede og utskregne begreb. Skal arbeidet gjøres, og det *bør* gjøres, og skal det bære frugt og det *kan* bære frugt, kræver det fuldt utdannet arbeidskraft og udelt arbeide av sine utøvere. Derfor er en utdannelsesskole for samfundsarbeidere en hovedbetingelse for at faa arbeidet i vækst. Og derfor blir al den tilfældige og velvillige assistanse jo aldeles ikke overflødig, tvertimot, den utnyttes bedre, naar den ledes efter faste principper, og man har bedre i sin makt at kunne avvise de kræfter, der — trods al god vilje — kun er til skade for arbeidet som helhet. Og kun gjennem virkelig utdannede samfundsarbeidere naar man frem til at kunne mestre den vanskelige opgave, at sætte alle disse forskjellige mennesker, man gjennem et folkeligt oplysningsarbeide kommer i berøring med, i selvarbeide. Ethvert foreningsforetagende vil opvise op- og nedgangsperioder i retning av tilslutning; de ledende bryder maaske hjernerne med hvorfor det tynder ut i rækkerne, de synes, der indenfor foreningen rammer stadig bydes bedre og bedre foredrag og underholdning, man søker saa vidt mulig at vælge efter kredsens smag, men alligevel, det gaar tilbake, de forstaar det ikke. Og dog ligger det like for hvorfor, det gaar saaledes. Fordi man forkjæler tilhørerne med at gi dem netop det, de vil ha. I stedet for at gi sjælsføde, gir man

dem let underholdningskost, som de tilsidst blir lede ved og derfor urimelige; man taber indflydelsen over dem og blir ængstelige for at miste dem, gaar atter videre nedad bakke, og ser dem alligevel tilsidst forsvinde fra foreningen eller kredsen.

Og det vil med andre ord sige, at man har glemt det vigtigste af alt i den slags arbeide, at faa de enkelte medlemmer eller deltagere til at arbeide med selv; de har lært at kræve, men ikke at yde.

Vil man trække nye arbeidslinjer op, er der enkelte sær-lige opgaver, som træder i forgrunden som avgjort nødvendige, og som uten tvil vil være vei til stor aandelig landvinding.

For det første et arbeide for mænd. Møder for mænd.

Hvorfor for mænd? Fordi mænd kræver noget ganske andet end kvinder for at vækkes og virkelig interesseres. Man kan lettere tale til kvinder mens mænd er tilstede, end omvendt. Det kvindelige sjæleliv har større tilbøielighet til følelsesyttring end det mandlige, hvad der for eksempel i ut-præget grad viser sig med hensyn til de religiøse følelser. Mænd er mer selvstændigt grublende, prøver, overveier i ensom-het, arbeider sig tungere frem til en overbevisning end kvin-der i almindelighet, men staar til gjengjæld saa ogsaa mere sikkert, naar de først har fæstet rod ved en livsanskuelse, selv om ogsaa kritikens og tvilens storme gaar over deres liv.

Mange, mange mænd er gaat trætte og er blevne bitre i ensomheten; de møtte sjælden eller aldrig det, der kunde tale til dem i et sprog, de forstod og som de kunde føle var sand-het. Der kunde gjøres et stort og lykkebringende arbeide blandt mænd.

Et andet arbeide, som er tat op i enkelte kredse, men endnu er uten faste arbeidsrammer og derfor bærer lidet syn-lig frugt, er arbeidet paa fabrikkerne og da navnlig blandt de mange fabrikarbeidersker. En vanskelig taalmodighets-gjerning, men som tiltrænges, og grebet an i rette tid og paa værdig maate nok skal vise sig at være banebrydende for mange andre felter av et moderne folkeopdragelsesarbeide.

Det folkelige oplysningsarbeide er vidtspændende, det er ikke det enkelte land alene, der her kan gjøre det avgjørende arbeide, som ene maa siges at være det, der er det rette;

men i ærligt og fordrageligt samarbeide skulde for eksempel de skandinaviske lande føre an. Vi har meget at lære av hinanden og kunde naa langt flere mennesker, blot vi forstod at utnytte samarbeidet.

Der tales ofte om, at skandinavismen er død. Mon det er rigtig? Mon det ikke langt snarere gaar saaledes, at fællesfølelsen gir sig utslag i nye former, der stadig nærmer de beslægtede folk til hinanden i inderligere forstaaelse af det betydende ved at staa sammen.

Og saaledes burde det folkeopdragende arbeide ogsaa hente sig kraft gjennem et frodigt samarbeide mellem de aandsbeslægtede nationer. Skal dette arbeide ikke stagnere ved at man trofast forbliver ved det gammelkjendte og behagelige, saa maa der ske en strømvending. Det blir ikke altid behagelige og lette veie, men hvem har heller sagt, at livet skal være let og nemt? Livet er kamp for at naa frem til evigheten. Arbeidet, der skal hjælpe os mennesker dermed, maa nødvendig være præget av evighetslivets love, og de peger aldrig i retning av at late det arbeide ligge, som mest av alt trænger til at tas op til behandling.

Karl Christensen.

DE NYE BØKER.

Av *Eivind Berggrav-Jensen.*

Den bølgedal, vi er i nu, naar talen er om litteratur, er det hverken sandsynlig eller naturlig, at vi kommer op av med det første. Alles maalestok paa litteratur er da ogsaa sat ned, og den alen som lægges paa «julelitteraturen» vil ikke senere taale nogen justering efter litteraturhistoriens dom. Man føler sig gjort komplet umulig som juleanmelder, hvis man er saa uheldig i denne jule-synspunkternes tid at læse nogen av vore klassiske verker — som «Paa Guds veie» eller andre.

Julemaalestokken maa ikke engang tages frem igjen ganske kort efter jul — da er den allerede latterlig. Det er faldt i min lod netop nu i en bestemt hensigt at læse gjennem saa godt som alle avisers litteraturanmeldelser foran julelotteriet ifjor — og jeg maatte tænke, at om folk idag læste dette, maatte det være like saa latterlig som pinlig nu i nøktern tilstand at se, hvad rusen og den gjensidige opvigling hadde kunnet rive folk med til dengang. Man møter ikke bare disse opblaaste adjektiver, som nu ligger der som sprukne saapebobler, men man støter fremfor alt paa de forbistrede sammenligninger mellem et eller andet minimalt aandsprodukt og saa et eller flere av de klassiske verker eller forfatternavne. Og saa «det ypperste av denslags i litteraturen»! En enkelt anmelder drev det til at si om Kiellands breve, at de var «det fineste og nydeligste billede av et familieforhold, *som vor bogverden eier*». Men allerede nogen uker senere er dette gaat ham av minde, for da er pludselig Bodenhoffs breve fra Norge «den yndigste brevbok som er utkommet i Norden. Et billede av et hjem, som det brevene fortæller om, *har nordisk litteratur ellers ikke*».

Naar Carl Nærup siger: «Vi lever hvad teater og skrivende kunst angaar i det glade vanvids periode», da passer derfor dette ogsaa fortræffelig for den skrivekunst som heter litteraturanmeldelser før jul.

Tidsskrifterne kan ikke række at faa anmeldt alt til jul. Det er ikke deres opgave. Naar derfor «Morgenbladet»s anmelder i januar lot haant om, at «For kirke og kultur» anmeldte bøker over jul - «post festum» som han sa! — da bør han lære om igjen av sit eget blad fra 18de februar, hvor det i en anden forbindelse (teaterkritik) siges, at «det hæsblæsende jag efter straks at bringe en utførlig anmeldelse let kan bli «nyhetsjobbejaskeri», — vi har set det, siger redaktionen, baade med bøker og teaterkritik».

Derimot er det rigtig, at et tidsskrift ikke kan anmelde likt og ulikt. At gjøre utvalg efter titlerne vilde imidlertid bli en blindebuklek. Derfor faar vore anmeldere — ogsaa efter julefesten — vælge at ta op til bedømmelse, hvad der staar saa langt fremme i folkeinteressen, at en navngiven og hensynsfri dom — bygget paa et livssyn som det «For kirke og kultur» har sin opgave i at repræsentere — kan være av betydning.

* * *

Aldrig saa galt, det er godt for noget — ifjor bragte flauheten paa det skjønlitterære marked kursen op paa erindringer og breve. Ogsaa iaar er der denslags paa markedet. Om fjoraarets sukces her kan forfølges er det for tidlig at si noget om. Men iaar kommer der en fylde av *kulturhistorisk stof*, som man bør fæste opmerksomheten ved. Særlig paa H. *Aschehougs* forlag er der dels utkommet, dels bebudet ting, som tør faa varigere interesse. At en forlægger sætter saa meget ind paa mindre lukrative litterære genrer maa røbe forstaaelse av, at der er et bestemt publikum som ikke vil samle paa bøker som blir makkulatur saa fort, men som vil ha noget med værd baade for ferien og arbeidsaarene. — Der er *Eitrems «Cicero»* f. eks. For en realstudent at faa tak i det klassiske latin midt under puget av «amo» og de andre ramser, det er saare vanskelig. Men mangen realstudent vil bevidne, at dr. Eitrems Cicero-forelæsninger gav det døde sprog liv og henrykkelse og i «Cicero» skaffet os en ven, vi ofte tænker paa, og i hans breve et verk vi endog slaar efter i, naar vi mindes en brilliant uttalelse vi har bruk for. Mens den klassiske kultur nu alt mere forjages,

har et livsbillede som Eitrems «Cicero» dobbelt værd og betydning for alle, som — ogsaa foruten latinen — vil bevare livstraaden fra de gamle stores dage.

Fra en nærmere tid er Jens *Raabes:* «Byen». Selvom Raabes sprog og fremstillingsevne savner meget av det, der gjør læsningen behagelig, er der slik ægte gamle-by kolorit over tekst og billeder, at alt faar den gode middelalderspoesi over sig. Det hele er stillet ind i en sammenhæng, som viser byernes, handelsveienes, trafikcentrenes opvekst, — et interessant kulturhistorisk avsnit.

De som holder «Morgenbladet» behøver ingen veiledning til at bedømme «de smaa søndagsbrever», som nu er utkommet under titelen «*Fra far til datter*». Og andre har sikkert hørt dem omtale. — De holdt ikke samme maal hele tiden. De første stod gjennemgaaende høiest, men knapt noget av dem var uten en gjennemværdig perle. Det er jo ikke saa underlig om vi, som er saa markeret unge, undertiden synes vi merker spidsborgeren. Men ellers bæres disse breve av en aand, som viser os det aldrende i dets vakreste og værdifuldeste form. Et menneskesind behøver ikke blot at bli kantet ved aarenes slipning, det kan ogsaa først derved faa den allerrikeste evne til i sin glans at gjengi livsspillets mangfold. Blandt de mange konkrete ting, som den aldrende fars breve behandler, er det *religiøse* ikke det mindst værdifulde hos ham. Han gir sig ikke ut for at ha lavet noget livs-filosofisk system. Han sætter bare frem enkle erfaringstanker. Men de er saa tilforladelige. De siger ikke saa litet om det kristeliges værd i et menneskeliv. Og det sjeldne er, at disse tanker her er forenet med høi kultur. Selve «Socialdemokraten» tok av sig hatten for det ædle og forædlede i denne mands tanker.

I forbindelse med de to artikler «Slusk» er pastor *Skjeseths* foredrag om Kirken og arbeiderne utkommet (hos Steen'ske bogtrykkeri og forlag). «Slusk» vil bli et socialhistorisk dokument og naar artiklerne utkommer i særtryk er det forat saa mange forskjellige kredser som mulig skal kunne faa fat i dem. — Foredraget har talt for sig selv. — Derimot skal der gjøres

opmerksom paa, at der for nogen tid siden utkom en liten rød brochure (blandt socialistiske smaaskrifter, 10 øre!) av cand. jur. *Bonnevie:* «De kristne og socialismen», som i flere presteforeninger er anvendt som diskussionsindledning, og som ved sit indhold og sin tone egner sig aldeles fortrinlig til dette.

Av skjønlitteratur

foreligger endnu ikke saa meget av det, som kan bestemme aarets præg. To av de første var Jakob *Knudsen* og Jonas *Dahl*. Foruten dem skal ogsaa omtales enkelte, som mer tilfældig kom til at ligge øverst i bunken.

Jakob Knudsens bok «To slægter» (hele 315 sider, Gyldendals forlag) var mig en skuffelse. Jeg gik ganske vist til den med for store og for bestemt avgrænsede forventninger. Det er til syvende og sidst kanske bare godt, at en forfatter skifter paa problemerne fra julebord til julebord eller helt hviler fra dem som Jakob Knudsen gjør iaar. Han kan samle desto mere kraft til næste slag! Men en forfatter som Jakob Knudsen kan ikke *bare* pensle skildringer ut som skal være poetiske uten at være belemret med nogen «mening». Da blir der ganske vist meget som er naturtro og malende. Men snoren som skal holde perlerne sammen, blir ofte borte og interessen glir væk. Derfor kommer let store partier til at virke kjedelig. Det er dette som ærgrer en, særlig i begyndelsen av «To slægter». Boken er i det hele for bred.

Det psykologiske indhold samler sig om to familier, som har to meget forskjellige slægtsanlæg. Hos den ene er økonomisk samvittighet det altbeherskende. Der raader den mest pinlige orden og redelighet i pengesaker. Og dertil ængstelighet, bekymring, ingen hvile og tryghet. Hos den opvoksende arvtager, bokens hovedperson, er dette slik fra gutteaarene allerede. Og han blir høiskolelærer uten gage, forlater en godt lønnet lærerpost — forat det aandelige endelig helt skal faa beseire denne forbistrede mammons-bekymring! Det er den økonomiske idealisme paa vildspor.

Den anden familie er helt frigjort fra penge og penges værd. Med dem gaar det da ogsaa, trods venner og slegtninge, helt overende. Det er ikke skildringen av denne type.

som er den interessanteste. Derimot er høiskolelæreren en høist fængslende foreteelse, brilliant psykologisk tegnet. Naar engang den vildfarende idealismes historie skal skrives, den moralske og den religiøse iberegnet, da skal «To slægter» være god at ha. — Mere end Jakob Knudsens tidligere bøker er «To slægter» specifik dansk. Nordmænd vil staa uforstaaende overfor meget i den, hvis de da ikke er godt kjendt i det danske milieu.

Jonas Dahls «Broder Peder eller Verdens løn» (216 sider. Gyldendals forlag) kredser ogsaa om økonomien. Den indledende skildring av skipperforhold i vestlandsbyen er langt morsommere end begyndelsen hos Jakob Knudsen. Desto mere springer det i øinene, at denne fylde av intim livsskildring og psykologisk vederheftighet mangler saa avgjort i det meste av boken ellers. Idet forfatteren lar fortællingen dreie sig om to prestetypers høist forskjelligartede opførsel i pengesaker, blir tendensen ofte saa rent avpillet al digterisk iklædning, at det skjærer en i øinene og ødelægger meget av glæden ved det ramm, forfatteren faar paa vore økonomiske forhold. Det samme gjælder flere av de stikpiller, som er anbragt her og der i boken, til forskjellige kirkelige forhold. Hadde de hat en dragt av alvor om sig, vilde de rammet langt mere. Nu stikker man sig ofte undav ved at regne det til karikatur.

Og dette er saa meget mer skade som der er dypt alvor i, hvad Jonas Dahl vil vise det norske folk i denne bok Kanske dette slaar en aller sterkest, naar boken er læst og lagt bort. Eftersom da selve den noget knoklete fortælling glir mere ind under mindets slør — mindet om disse menneskeliv, som er saa skarpt skaarne at vi aldrig helt kan glemme dem – faar tingenes tale desto sterkere vegt. Her lever en ædel og retskaffen, i et og alt fin mand som prest hos et folk, som faar det for sig, at han er «rik» og ikke behøver hverken offer eller tiende eller hjælp i ulykker, han lever som en Herrens engel og blir økonomisk korsfæstet av alt smaasindet og sladderen og de stikkende øine. Mens hans fete, flotte kapellan bruker gagen og meget mer og baade tigger og truer sig til hjælp, og dertil har alles medfølelse og — agtelse! Han ender med en pension paa to tusen to, mens stortinget negter den anden enhver pension, fordi han har

spart sig op penge i sine unge dage. Det er saart, da den arme, utslitte mand i pinefuldt trange økonomiske forhold gaar en knugende alderdom imøte. Men det er saa sandfærdig — stortinget er akkurat slik. Det er galgenhumor, men man maa si som Jonas Dahl: spar for enhver pris ikke. Den som sparer faar intet. Har du suset alt bort, saa faar du baade offer og pension.

Det maa være sterkt det som skal rive saa det kjendes i vore dages slapt svælgende hals. Kanske netop denne paaspidsen-satte, men paa bunden alvorlige digtning kan faa revet det økonomiske alvor til live midt i vor galgenhumoristiske omgang med penger.

Hos Jakob Knudsen seirer den sparsommelige i det lange løp, han blir tilsidst ogsaa kvit sin sykt nervøse samvittighet for penger, mens den flotte hr. Sus og dus mister fotfæstet. Og slik vilde det jo gaa i livet og i verden. Hos Jonas Dahl er den økonomiske mand — som ogsaa her lider av overdreven, vildfarende idealitet i pengesaker — den i ett og alt tapende part, mens den fiffige standsbroder faar baade magten og æren. Og slik vil det uvægerlig ogsaa gaa, — naar man er embedsmand — i Norge.

Otto Rung: «Broen» (skuespil i 4 akter, Gyldendal) maa utvilsomt skuffe de fleste efter den overmaade høie plads, som forfatterens tidligere verker har faat av en anmelder i et dagblad. Der er staal i konstruktionens fasthet. Men med staalet er fulgt steilhet og stivhet, uten at bygningen derfor kan gjøre fordring paa at være blit klassisk stil. Det er «smurning» og procentsystem i handler, som her skaffer en genial ingeniør et ødelagt livsverk, fordi den paalurte cement lar den kolossale brokonstruktion svigte i selve fundamentet. Kanske er det symbolsk — samfundets fundamenter som broens — men det har ikke den erobrende overbevisning over sig, det kommer ikke til at redde samfundsbrospændet fra fald.

Samfundets svigt i fundamenterne er ogsaa alvorligere paa andet hold. En tidligere tekstilarbeider fra Kristiania, nu redaktør av en socialistavis, har villet undersøke den bropille som bunder i arbeidernes liv. *Waldemar Carlsen:* «Dragsug. En falden kvindes livshistorie.» (Aass's forl. 160 s.) Uten tvil har forf. lært endel av Johan Falkberget. Og dennes stakato-

stil passer ogsaa godt til skildringer av jaget arbeiderliv Men lærlingen har gjort stilen ustø og anpusten. Han er ikke digter nok. Men han skildrer paa grundlag av hvad han har set. Den som vil lære en kvindes faldlov at kjende som naturen skaper den i Kristiania østkant han kan læse Waldemar Carlsens «Dragsug». En paafaldende fordel har den fremfor den danske import av «falden» litteratur og ogsaa frem for sin egen litt vel effektfulde undertitel, — den er aldrig raa! Intet er sat til for sanseeffektens skyld. Intet livsforhold er karikert til det støtende og saarende for tendensens skyld eller for kjækhets skyld. Det lille religiøse træk i bokens sidste del kan være bevis for dette. Slik har en falden kvinde det med religionen. Slik kommer hun med saar og svie og dødstræthet til dette gamle, evige. Med smaa litterære fordringer og uten krav paa omfattende syn er boken en beskeden virkelighetspræken.

Mens vi er ved disse samfundslag, saa la os i den forbindelse uttale den formodning, at *Jakob B. Bull's* bok om *Ole Pedersen Høyland* (Steen'ske boktrykkeri og forlag), hvorav første hefte er kommet, ogsaa vil vise sig at ha sit værd — bortset fra det spændende og anekdotemæssige — i en virkelig folkelivsskildring fra mestertyvens miljø. De første 48 sider er i saa henseende meget lovende. Ellers var det jo unegtelig en overraskelse, at den næste folkepersonlighet efter H. N. Hauge, som ifjor blev bebudet fra Bulls pen, skulde bli utøveren av tyvehaandverket.

— Man merker strømkæntringen i et tidsskede ogsaa paa de forfattere, som er mest beskedne hvad litterær pondus angaar. En liten historie av pseudonymet *Laboremus* (paa Lybeckers forlag, Kjøbenhavn) med titelen «*Det tabte land*» lar den moderne egteskapsretning faa se sine herlige frugter og lar en moderne forfatter faa sine frie teorier virkeliggjort av sin kone! Det er en god, omend ikke særlig original ide, og der er tilløp til interessante samtaler om moderne livssyn og litteratur — men netop paa disse felter kan middelmaadighet i digterbegavelse kun stille de «modernes» spirituelle evner i relief og derfor er den gode hensigt ikke nok til at bære et arbeide. Men kursen bør i stilhet noteres.

Religiøs tænkning.

H. Høffding og *Edv. Lehmann* har omtrent samtidig utgit to smaa skrifter om religionen. Merkelig nok tilhører de ogsaa to forskjellige skriftserier — Lehmanns er den *sidste* i sin og Høffdings den *første* i sin. Den utgaaende serie har hat mottoet: Fri forskning og positiv kristendom og har bragt tanker fra mænd, som har villet styrke kristendommens stilling i aandslivet. Den startende serie har titlen «religionshistoriske smaaskrifter» og skal beherskes av mænd, som staar erklæret *utenfor* kristendommen. Det danske kirkelige publikum, som har bragt alslags letkjøpt mistanke tiltorvs overfor den første serie — benyttet sig av dette tankeløse bon-mot f. eks., at der nok var fri forskning, men ingen positiv kristendom, eller at det burde hett: positiv forskning og fri kristendom o. s. v., dette danske publikum kan nu faa prøve byttet, — og tænke paa, hvad det helst vil se forelagt folkets bred-religiøse lag, kristne mænds tanker om kultur og kirke eller utenforstaaendes og uforstaaendes meninger om disse ting. Den totale mangel paa samhold og gjensidig støtte som karakteriserer et kirkelig publikum i vore dage, viser jo, at man er blind for dem der under ens egen kjegling napper hele tvistens eple bort fra en og bringer det til andre. Religionen vil ikke dermed forsvinde fra folket — hvem kan være dum nok til at argumentere slik! — men den *religiøse føring* i folkeslagene vil gaa over fra kirken og historien til nye mænd paa helt anden grund.

Nu — der er ingen grund til at lamentere over Høffdings skrift «Religion og videnskap» (Gyldendals forlag, 59 sider). Man skulde tvertimot ønske det læst av hvert eneste menneske, som da taaler dets noget filosofisk tunge sprog. Men naar man videre i programmet ser at N. Blædel skal skrive om «Født av jomfru Maria», da grøsser man, for det smaker av sensation og taktløshet, og naar Ryberg-Hansen skal avgjøre «Opstanden fra de døde», da føler man noget endnu skarpere. Det er forholdsvis mere rimelig, naar to ensynte kulturmænd som J. L. Heiberg og A. B. Drachmann skal skrive om «religion og moral» og om «Paulus som tænker og menneske». Skjønt man jo kunde fristes til at spørge, hvad de to vil med religionen og med Paulus uten at reducere dem

begge in absurdum. At man ikke blir træt av dette kritikens Sisyfosarbeide! Der gror jo ingen ting efter det. A. B. Drachmann burde slaat sig til ro med sin behandling av ur-kristendommen i «Verdenskulturen», der maa han jo ha faat lettelse for sin forstaaelsesløshet overfor hjerteslaget i religionen. Hvorfor nu om igjen?

Men tilbake til Høffding. Harald Høffding er den nobleste filosof. Han kalder sig i dette skrift for «tilskuer», og det er betegnende. Han stiller sig utenfor livskampen. Derfor ser han saa meget og ser han saa fordomsfrit og fint. Aldrig har han — saavidt jeg kan dømme — dog set saa meget av det religiøse livs ret som i dette skrift. Han foretar et opgjør mellem videnskap og tro, hvor videnskapen i høi grad faar sit — hvem tviler paa det, naar Høffding er opmand? — men hvor man hele tiden forstaar, at det religiose ikke skal avspises med en liten utmark, som *endnu* ikke er regulert av videnskapen. Der er en bevisst hævdelse av at det religiøse liv har sin *fulde, uavkortede* livsret, sprunget av like saa rene kilder som selve den videnskabelige granskning. Det har noget at si, naar Harald *Høffding* siger dette. Og han siger ogsaa, at hvis kristentroen har villet beklippe videnskapen uten at ha ret til det, saa har sandelig i den sidste tid videnskapen ikke mindre villet snauklippe religionen uten at ha skin av ret til noget saadant.

Dette er redelig tale. Og den bør høres. Men vi kan ikke alle være «tilskuere». Vi kan ikke si: det religiøse liv har livsretten, men vi tør ikke leve det, for dets former er os ikke sikre nok. Hvad vilde Høffding si, om man svarte: vel, men saa tør vi heller ikke drive forskning, for det er alt paa gyngende grund, vi faar intet endelig resultat frem? — Det maa til begge sider lyde: gaa frem. En livsret graves ikke av forsigtighet ned i jorden uten at du saa faar livets ansvar over dig.

Edv. Lehmann's skrift om «Romantik og kristendom» (Pios forlag) staar midt i fremmarschen. Med ordet «romantik», som vel endnu klinger mindre rent i manges ører, vil Lehmann peke paa en *form* som det dype i troeslivet viser sig at ha hat hos mange av det sidste aarhundredes kristelige førere. Han peker paa det, fordi *rationalismen* derved faar løpepas.

Den tok feil av det religiøse livs *kilder*. Den vilde med forstanden bestemme ikke bare religionens form, men ogsaa dens ophav. Og heri ligger dens kapitale forgaaelse. — Eiendommelig nok: ogsaa Høffdings skrift viser til evidens, hvorledes *rationalisme* er uten borgerret i religionen.

Lehmann — han er nu professor i religionshistorie ved Berlins universitet — skriver meget lettere end Høffding. Han kan derfor naa til flere. Fremfor alt vil alle som kjender ham fra før glæde sig over mange personlige ting i dette hefte.

Harald Høffding har ogsaa netop utgit et stort verk om «Den menneskelige tanke» (Gyldendals forlag, 392 sider). Han siger selv, at han her bringer de *avsluttende tanker* som arbeidet med psykologi, etik og religionsfilosofi har ført ham til. Dette arbeide kan her bare foreløbig nævnes.

Med det samme peker jeg ogsaa paa en bok, som utkom ivaar «Udvalgte stykker av dansk filosofisk litteratur» (Gyldendal, i serien Mindesmerker over Danmarks nationallitteratur, 306 sider). Her finder man de mest *karakteristiske* tanker — i sammenhængende avsnit — hos danske tænkere fra Holberg til de nulevende, i regelen to avhandlinger av hver filosof. Det er en brilliant bok. Man kan jo saa vanskelig faa tid til at læse de tykke filosofiske originalverker. Og samtidig faar man samvittighetsnag naar man lar al filosofisk tænkning gli under horisonten. — Det er bare saa forbløffende at F. C. *Krarup* ikke er med. Hvorfor? Regnes hans religionsfilosofi til dogmatik? Hvilket vilde være en stor uret. Krarups navn savnes saa meget mere som det er hans kollega i den danske religionsfilosofi, *Høffding*, som her — med udmerket skjøn — har foretat utvalget. Nu, saa kan man istedet kjøpe hele Krarups religionsfilosofi, det er den mer værd end alle andre, hvis man vil ha en positiv religionsfilosofi. Høffdings utvalg gir jo intet personlig system. Derfor egner det sig ogsaa bedst til supplering, — og i «For kirke og kultur»s kreds til supplering av Krarups livsverk.

HVAD ER KRISTENDOM?
OG HVORDAN BLIR DEN MIN RELIGION?

I.

Kristendommen er en klar historisk størrelse. Den er *det nye testamentes* religion. Den er en plante med *to rødder*, den gammeltestamentlige religion og Jesu Kristi person, og med *tre grene*, en hurtig visnet og avfalden, jødekristendommen, to sterke og levende til nu, Paulus's og Johannes's kristendom.

At det nye testamentes religion, med sine to rødder og sine tre grene er *én* religion vilde vist aldrig være blit betvilet eller omstridt, om de som undersøker og beskriver den hadde staat helt objektivt og upartisk til den. Hadde f. eks. Buddhismen ligget i saa klart historisk lys baade med hensyn til forutsætninger og ophav og med hensyn paa sin indtrædelse i historien, saa vilde den vist faat religionshistorikernes bedste attest for at være av beundringsværdig ensartet støpning. Hvorfor? Fordi Buddhismen føler man sig i de hvite mænds verden *ikke forpligtet til at tro paa*.

Anderledes med det nye testamentes religion. Den er av en ganske anderledes paatrængende art. Den er en stormagt i den hvite race, og sætter megen kraft ind paa at bli det hos den gule og den sorte. Den staar, iført de mere eller mindre smakfulde dragter som man kalder konfessioner og kirkeinstitutioner, paa alle gatehjørner og veiskjel og roper paa folk.

Men da ikke alt det den byr paa er like smakelig for de forbivandrende slægter, saa vaagner den kritiske eller *utskillende* interesse; man begynder at tale om kristendommens «*væsen*» og forstaar derved det som man selv har bruk for.

Der findes f. eks. i det nye testamente en del undervisning om den evige og ufattelige, som alle sprog har sit

navn for, og som vi kalder *Gud*. For den spekulerende græske aand blev *dette* kristendommens væsen, og torvhandlerne i Konstantinopel glemte sin fisk og sine grønsaker for at disputere om hvorvidt den anden person i Gud var av samme eller bare av lignende væsen som den første.

Der er, for at ta et andet eksempel, i denne religion et element av sjælesorg og sjæleledelse; dens Gud er «den gode hyrde»; menigheten forlater synder og føder sin Herre børn. For herskerfolket i den hvite race, romerne, blev *dette* kristendommens væsen, krystalliseret i avskrækkende pragt i den romerske herskerkirke, den hvite races solideste og motstandsdygtigste aandsprodukt.

Der findes i det nye testamente elementer av verdensflugt og av verdensherredømme, av dennesidighet og av hinsidighet, av suk under synd og skyld og av salig seier og overflod av liv. Her er en uuttømmelig rigdom at øse av, og slægterne og sjælene øser hvad hver trænger mest. Den som sukker under synd og skyld klynger sig til *frelseren og forsoneren;* den som har faat materialismens troldsplint i øiet og stirrer ut i et øde og stumt univers, han hilser Kristus som *fredsaabenbareren*, og finder kristendommens væsen i *Guds faderlighet:* den som overvældes av synet paa verdens nød, finder i Kristus *samfundsreformatoren* og verdens frelse i den kristelige socialisme.

Men kristendommen selv, den er *hele fylden*. Den er hele den religion, som Jesus og de nytestamentlige forfattere levet paa, hverken mindre eller mere. Ingen har lov til at paastaa, at en av dens sider utgjør hele fylden, eller at det han selv har kunnet ta til sig skal utgjøre dens væsen ogsaa for alle andre.

Av alt teologiens vigtige arbeide regner jeg derfor det for det vigtigste: *at gi os klar og paalidelig besked om Jesu Kristi og hans apostlers religion*. Det er et nyttig arbeide at fortælle os hvordan menneskene siden har fingret og fusket med den, eller fulgt den og blit fornyet av den. Det er ogsaa et nyttig arbeide at utrede forholdet mellem de kristelige grundtanker og vor stolte tids tankeverden. Derimot kan jeg ikke skjønne at teologien har enten mandat eller evne til at avgjøre hvilke elementer i den nytestamentlige religion der

kan brukes som *livsgrund* i vor tid; ti *det* utfindes ikke ved videnskabelig granskning, men ved et liv etter Kristi program. Men hvad teologien *kan* og etter min mening, *bør* gjøre fremfor alt andet, det er at si os hvad Jesus og hans apostler *trodde paa som religiøs virkelighet og hvad de vilde ha andre til at tro paa.*

Hvem skulde nu tro, at det var saa vanskelig at gi os besked herom? Men intet synes at være vanskeligere. I sin interessante brochure: En feil ved den moderne teologi, sir stiftsprovst Jensen, at de moderne teologer er for subjektivistiske; de gjør skade fordi de bare utgir det for kristendom, som de selv tror paa. Og deri har, etter mit ringe skjøn, brochuren adskillig ret. Men naar den saa sir, at det vilde bli bedre, om teologerne vilde respektere *menighetens* tro og dyreste livsværdier og vite sig i enhet dermed (det var det samme som Klaveness hævdet mod Ording og Konow), saa kan jeg ikke skjønne at der vilde være stor hjælp deri.

Ti for det første: hvad er menighetens tro, dens dyreste livsværdier? I den græske kirke var det læren om *Gud:* i den luterske er det læren om *frelsen:* i den katolske er det *skriftemaalet* og *det ublodige offer i messen.* Dersom nu f. eks. en teolog angriper de to sidste helligdomme, saa krænker han det religiøse hjerteliv hos to femtedele av nutidens 500 millioner kristne. Jeg mener nemlig, at det som i al religion er den egentlige helligdom, det er ikke det som staar i papirerne, men det som staar i hjerterne, det som man, religiøst *lever paa.*

Og for det andet: Den skade som teologerne har utrettet ved subjektivisme og individualisme tykkes mig for intet at regne mot al den skade de har utrettet just fordi de lot sig *lede av hensyn til menigheten.*

Hvorfor har nemlig kristendomslærerne i de forgangne aarhundreder og helt til nu git saa megen urigtig fremstilling av det nye testamentes religion? Tildels vistnok av mangel paa historisk sans, historisk metode og historisk materiale. I disse henseender, og særlig i sidste, staar vel vi — skjønt vi skal vogte os for at tro for meget paa vor egen udmerkede tid — bedre stillet end nogen tidligere kristenslægt.

Men *hovedgrunden* til al den urigtige fremstilling av kristendommen, til al den «vrange lære», det har dog utvilsomt været hensynet til dem man vilde forsvare sig mot eller vinde for sig eller herske over, altsaa netop det som nu for tiden kaldes «kirkelige hensyn». Neppe var kristendommen kommen ind i verden, saa skulde apologeterne hævde den mot eller gjøre den smakelig for den græske aand; kirkehyrderne skulde bruke den til at holde hjorden samlet og kjætterne ute; herskeraanderne til at opdrage barbarer med, og ak, til at herske og befale og erobre med; det er søtt at holde menneskeviljerne i sin haand. Siden kirkedelingen ved reformationen er til alt dette kommet den *konfessionspolemiske* interesse, som baade hos katoliker og protestanter har skadet den paalidelige og objektive fremstilling av den oprindelige kristendom; vi er jo alle mennesker!

Nei, vi maa ikke spørre menigheten — hverken den lutherske eller nogen av de mange andre, og heller ikke bekjendelsen, men *bare det nye testamente* om hvad *autentisk kristendom* er. Ikke engang daabssymbolet, «den apostoliske troesbekjendelse», den mangler jo flere av de vigtigste grundbegreber i det nye testamentes religion, f. eks *Guds rike*, *forsoningen*, *den nye pakt*, *det nye liv i aanden*. Og hvad underlig er der deri, naar vi ser hvor dypt de apostoliske fædre, apostlernes nærmeste efterfølgere, religiøst set, staar under de kjæmper hvis religion aander mot os fra det nye testamentes blade!

For ikke længe siden var der en fransk amtmand her som forbød mig at undervise i religion i vor missions statsanerkjendte skoler. Da jeg sa ham imot, svarte han: Nei religion faar De ikke undervise i, men derimot gjerne i *religionshistorie*. Den brave jakobiner! Han vidste ikke hvor godt et raad han gav! Ti er det ikke netop det vi trænger: En fuldt objektiv fremstilling av det nye testamentes religion skrevet med den forstaaelse og sympati, som vor tids religionshistorikere ellers har saa god raad paa, naar det gjælder andre religioner? Gid vor dygtige moderne teologi vilde gi os en slik fremstilling, og helst i tre størrelser: en *videnskabelig* for teologiske studerende, en *folkelig* for kristne med nutidens almendannelse, og en *barnlig* for menighetens barneundervisning.

Jeg tror nemlig, at der trods al vor religiose undervisning og præken og under alle vore viftende bekjendelsesfaner brer sig, — ingenlunde bare blandt katoliker og græsk-ortodokse — en dyp og farlig *uvidenhet* om hvad kristendom egentlig er. De talende og skrivende lærere er jo selv uenig derom, og har altid været det; desværre har man ikke sjelden set dem kaste baade bekjendelserne og bibelen i hodet paa hverandre; saa vender den menige mand av kristenfolket sig bort fra de uenige lærde og aapner paa egen haand sit nye testamente; men det kan ikke undgaas baade at han læser meget ind i det som ikke staar der, og at han misforstaar eller overser meget som staar der; hvorfor mindre interesserte tilskuere vender sig fra det hele med de ord: Av bibelen kan man bevise alt!

Derfor er, etter min mening, *en objektiv fremstilling av det nye testamentes kristendom* vor tids største krav til teologien.

Men nu maa jeg ikke fordølge for mig selv eller mine læsere hvad mine klokere venner og teologer av fag svarer til hele dette mit ræsonnement. De sir: det har aldrig hittil lykkedes, og vil ikke herefter lykkes, at gi en slik objektiv fremstilling av kristendommen. Idet den fremstilles, passerer den nemlig gjennem en subjektivitet som sætter sit præg paa den. Allerede Paulus's og Johannes's fremstillinger er slik subjektivt farvet. Det er i det hele ikke mulig, sir de, at tale om kristendom uten at ta en personlig stilling til den.

Hertil svarer jeg: Paulus og Johannes hadde en opgave som vi ikke har, at *utfylde* Kristi evangelium, idet de løste det ut av den jødiske dragt og bragte det til hedningerne. Ingen teolog har siden kunnet lægge noget til deres arbeide; den katolske teologi har sagtens forsøkt sig, men med hvad held!

Men hvad den ting angaar, at kristendomsfremstillingen altid blir subjektivt præget, saa svarer jeg, at *hittil* har dette uten tvil været altfor sandt; derom har jeg talt ovenfor. Men nu har vi fundet op et nyt teologisk fag — det vigtigste av alle etter min mening, og dog ikke mere end femti aar gammelt! —, det kaldes: *bibelsk teologi*. Det sætter sig — for det nye testamentes vedkommende — netop til opgave

objektivt og upartisk at skildre den nytestamentlige religion etter almindelig historisk metode. Saa nyt som det er kan det naturligvis ikke endnu ha uttømt sit emne; men det gjør sterke fremskridt, og jeg ser ikke hvad der skulde hindre det fra at komme til et i alt væsentlig endelig og avgjørende resultat. Naar jeg læser saa udmerkede bibelteologiske avhandlinger som — etter min ringe mening — professor Bruns er, saa faar mit haab vinger.

Og for det andet: Har *det nye testamente* nogensinde tidligere spillet den rolle i kirkens liv som nu? Hvor mange aarhundreder varte det før de kristnes store mængde kunde læse? Sytten — atten! Og hvor mange aartier er det siden det nye testamente i læselig og billig oversættelse kom i hvermands haand? I min bedstefars tid (se provst Langes erindringer) var testamentet endda en sjelden bok i Norge. Man kan si, at det egentlig først er i vor tid, at den autentiske Kristendom har faat sin store chance til at erobre verden, fordi først nu det nye testamente i god oversættelse er blit den store almenhets eiendom og ikke bare de kirkelige lederes, og fordi det først er nu at den store almenhet er blit en *læsende* almenhet. Derfor ser jeg det som en beklagelig levning fra mørkere tider, naar man endda finder bibeloversættelser (f. eks. den engelske «Revised Version») som lægger an paa et gammeldags, høitidelig sprog, ret som det gjaldt at vise at bibelen ikke er hvermands bok og ikke hører til i vort daglige d. v. s. virkelige liv, men sammen med messeklær og andre gamle underlige ærværdigheter, i de forgangne tider, hvorhen svake og romantiske sjæle iblandt tar sig en tur fra den barske nutidsvirkelighet.

Jeg haaber altsaa, for de protestantiske kirkers vedkommende, at vi gaar frem mot en tid, da videnskabelig upartisk undersøkelse av det nye testamentes religion, og kirkelig uavhængige bibelselskaper skal ha skapt en nogenlunde samstemmighet om, *hvad det var Kristus og hans apostle trodde paa, og hvad de vilde ha sine tilhørere og læsere til at tro paa.*

II.

Jeg har forsøkt at vise, at ægte autentisk kristendom er den religion, som Kristus og de nytestamentlige forfattere trodde og levet paa, og som de vilde ha andre til at tro og leve paa. Den, og intet andet.

Men et ganske andet spørsmaal er det: *Hvordan blir denne kristendom min religion?* Hvordan skal vi i vor tid, paa tusen aars avstand, bli eiere av denne tro?

Spør jeg en katolik, hvorfor han er viss paa den kristne religions sandhet, saa svarer han: Fordi *kirken* garanterer den, eller (etter 1870): Fordi *paven* har sagt det Paa dette postulat hviler hele resten.

Retter jeg det samme spørsmaal til protestantiske kristne, saa vil jeg faa mange forskjellige svar, men det almindeligste vil vist være: Fordi det staar i *bibelen*.

Men henvender jeg mig til det nye testamente selv, saa faar jeg intet av disse svar, det sidste ialfald kun forsaavidt, som de første forkyndere ofte henviste til det gamle testamente for at bevise sin forkyndelses sandhet. Hvad det nye testamente derimot henviser til, det er to andre beviser; det ene er de *undere* som ledsaget kristendommens indtrædelse i verden, særlig Kristi opstandelse. Det andet er de *oplevelser*, som skal bli de troende personlig tildel, om de vil gi sig denne tro ivold.

Kristus sa: Tro paa mig; . . . men hvis ikke, saa tro dog for mine gjerningers skyld (Joh. 14, 11); Johannes avslutter sit evangelium med at si: Ogsaa mange andre tegn gjorde Jesus, som ikke er skrevet i denne bok; men dette er skrevet forat I skal tro, at Jesus er Messias, Guds søn (Joh. 20, 30, 31); Peter sa paa Pinsedagen: Jesus fra Nasaret, en mand som var blit utpeket for eder av Gud ved kraftige gjerninger og undre og tegn — — denne Jesus opreiste Gud, som vi alle er vidner om (Ap. gj. 2, 22, 23); Paulus sa i Athen, at Gud hadde git alle fuldgodt bevis for at Jesus skulde være verdens dommer, derved at han opreiste ham fra de døde (Ap. gj. 17, 31), og til Roms kristne skrev han, at han blev godtgjort at være Guds vældige søn ved opstandelsen fra de

døde (Rom. 1, 4), og Peter erklærer i sit brev, at det er ved denne opstandelse at han og hans læsere er blit født paany til et levende haab (1. Pet. 1, 3, se ogsaa Kol. 2, 12).

Men hvad det nye testamente fremfor alt peker paa som bevæggrund til at tro paa sandheten av den religion det forkynder, det er de *personlige oplevelser* som loves de troende. «Vil nogen gjøre Guds vilje, han skal kjende om læren er av Gud, eller om jeg taler av mig selv», sa Jesus (Joh. 7, 17). Det nye han ved sit liv og sin død sa sig at bringe var først og fremst et nyt hjerteforhold til Gud; fordi ingen kjender Faderen uten Sønnen og den hvem Sønnen vil aabenbare det, derfor ropte han paa alle som stræver og har det tungt og lovet dem hvile for deres sjæle. Det er denne *sjælehvile*, denne salighet i Gud, som aander mot os fra hvert blad av det nye testamente, — den er det som gir os det store «bevis» for denne religions sandhet, *naar, eller ettersom, den blir vor eiendom*. Om den vidner de alle med hver sin røst, disse jøder fra de første romerkeiseres dage som har git os det nye testamente; jeg agter alt for tap, fordi kundskapen om Kristus Jesus min Herre er saa meget mere værd, sir Paulus (Filip. 3, 8); I ser ham ikke, men tror dog paa ham og fryder eder med en usigelig og herliggjort glæde, skriver Peter (1. Pet. 1, 8); vi saa hans herlighet fuld av naade og sandhet, — — og av hans fylde har vi alle faat, og det naade over naade; — — se hvor stor en kjærlighet Faderen har vist os, at vi skal kaldes Guds børn! roper Johannes (Joh. 1, 14, 16; 1. Joh. 3, 1).

Med dette barnekaar hos Gud følger fuld syndsforlatelse og fuld tryghet for legemlig og sjælelig velfærd; alt tjener dem tilgode som elsker Gud; alle deres hovedhaar er talt; de kaster al sin sorg paa sin far; deres navn er skrevet i himlene; de mere end seirer ved ham som elsket dem; for dem er livet Kristus og døden en vinding; de ber og faar, de banker og der lukkes op for dem; de seirer over alt ondt fordi Sønnen har frigjort dem, «fordi livets aands lov i Kristus Jesus har friet dem fra syndens og dødens lov»; deres liv blir fuldt av kraft og velsignelse, «strømme av levende vand» utgaar fra dem; de skal utføre store gjerninger paa jorden ved bøn og tro, ja helt utrolige ting, større end mesteren

selv, fordi han, deres chef, nu er gaat ind til et større, et almægtig liv, — kort sagt, seierherrer over liv og død, sorg og glæde, verden og sig selv, gaar de gjennem livet og ut av det til herlighet — *ved Kristus:* «alt hører eder til, men I hører Kristus til, og Kristus hører Gud til».

Alt dette paa én betingelse: at de med legem og sjæl, uten forbehold, gir sig Kristus i vold, lever livet etter hans ord, og sir sig løs fra alle andre herrer og autoriteter.

Slik staar det nye testamentes mænd, Kristus iberegnet, paa menneskets vei, hvor slægterne passerer forbi, og de roper til os og sir — ikke: «dette skal I tro, for dette er den aabenbarede sandhet», — men: «her er lykken, kom og prøv den». Og er ikke det *fair play?* Er det ikke det de gjør, alle de som har noget nyt og godt at by sine medmennesker: «prøv det før du forkaster det!» Den største avvigelse som kirken har gjort fra det nye testamentes religion er den, at den har opfattet sig selv som *eiermand* istedenfor som *erobrer*. Den har trodd, den eiet slægten efterat den engang hadde vundet fotfæste i den. Og eiermandens vigtigste arbeide er at holde paa hvad han har, i dette tilfælde: den fra fædrene overleverte tro Derav kjætterbaalene og læretvangen og det kirkelige politivæsen.

Men sandheten er den, at kristendommen er sjælenes erobrer, at hver ny generation er en ny kampplads; hver ny slægt skal overvindes med de samme vaaben som Kristus og apostlerne svang. Det er sandt, at kirken i denne kamp har en stor hjælp i den «prædisposition» for kristendom, som ligger i hundredaarenes arv; — men ogsaa en farlig allieret. Den store, skrikende meningsløshet, at Kristi seiersliv forkyndes og doceres av mænd og kvinder som selv ikke eier det, denne meningsløshet som vi er blit saa vant til, at vi ikke længere skræmmes av den, den er kristendommens farligste fiende, og den bitre vonde frugt av de mange hundredeaars «herskende kristendom».

Kristenfolket paa jorden har faat sine ganske bestemte opgaver; først og fremst den at leve efter Kristi lov og derved gjøre menneskeslægten til Guds kongerike; dernæst ogsaa den at forkynde den nytestamentlige religion for alle jordens folk og derved bringe dem i skole hos Kristus, som

dertil har lovet menigheten sin almægtige hjælp. Men Kristus har aldrig git dem i opdrag at *forsvare* hans lære paa anden maate end just ved at forkynde den og efterleve den. Forsvare den vil han selv gjøre, vær rolig for det! Og etter hans eget ord (Joh. 16, 8, 9), som etter hvad kirkens historie fortæller os, saa forsvarer han sit og sin fars «navn» (det er det bibelske uttryk, som nærmest svarer til hvad vi kalder «aabenbaret sandhet» eller «kristendom») ved *aandsvidnesbyrdet*. Hans forsvar er nu, som for Pilatus, de mennesker som han tar tilfange, de som «er av sandheten og hører paa hans røst». Hvor dette sandhetsbevis er der, behøves intet andet. Hvor dette mangler, gjør ethvert andet bare skade. Begge dele synes jeg kirkehistorien leverer overflødig bevis for [1]).

I nutidens religiøse uro vilde jeg derfor vove mig til at lægge ind dette for mig ialfald beroligende ord: For det første: *I barnelærdom og offentlig kristendomsforkyndelse har vi ikke historisk ret til at utgi noget andet for autentisk kristendom end det, som Kristus og apostlerne vilde ha sine tilhørere til at tro paa.*

For det andet: *Kristne kaldes de mennesker som erklærer at ville prøve livet i Kristi efterfølgelse enten de først begyndte igaar og ikke endnu har gjort en eneste personlig oplevelse, eller de begyndte for femti aar siden og med grundfæstet glæde kjender sig hjemme i fars hus.*

Men vil disse høist forskjellige slags kristne forstaa hverandre, saa maa de, som Paulus sa, bli forligt om én ting: at de vil glemme det som er bak og jage efter det som er foran, for de har alle langt frem til den fulde seier.

Kampen mot det store *jeg* vækker nemlig ingen lærestrid; arbeidet for at barmhjertighet og retfærdighet og renhet maa faa magten over al verdens styggedom, det tænder ingen kjætterbaal.

[1]) Jeg nævner som et slaaende eksempel *Augustin*. Der var stof i ham til en første rangs efterfølger; men istedet satte han største delen av sin kraft ind paa lærepolemik, og dreves av denne til standpunkter (autoritetstro, lærepoliti, hierarki), som han efterlot som en skjæbnesvanger arv til kirken.

Og kun for dem, som sætter sit liv ind paa dette, *aabenbarer den almægtige sig*. Kun de faar «førstegrøden», «seglet», «pantet», med ett ord vissheten om evangeliets sandhet. Og er det saa, som somme mener, at en del av det, som det nye testamente forkynder som virkelighet, ikke er virkelighet, saa er det Kristi sande efterfølgere som skal finde ut den ting; ingen ny forklaring av Gud og hans veie er lovet til andre; «dersom nogen elsker mig, saa holder han mit ord, og min fader skal elske ham, og vi skal komme til ham og ta bo hos ham». Det er i bestemt strid med det nye testamentes egne ord, og i sig selv meningsløst, at paastaa at Guds selvaabenbaring for slægten skulde være avsluttet med det første aarhundrede av vor tidsregning. Vi skal endda faa se profeter og høre profeters ord, saasandt Kristi aand endda gjør sit arbeide i vor stakkars menneskehet. Kun maa vi ikke vente at faa høre disse ord fra de religiøse *eiendomsbesiddere*, enten de tituleres læge eller lærde, men kun fra de religiøse *erobrere*, de fremadjagende, som jager sig tildøde med at overvinde det onde med det gode. Og naar det ord kommer — *om det kommer før ham selv* — saa skal det ingen lærestrid reise, men komme med liv og fryd og opvækkelse.

Jeg har den tro, at vil bare kirken ta fat paa erobringskrigen istedenfor at krangle om gamle tomter som den aldrig helt har eiet, saa skal vi ogsaa faa gjenerobre de tapte høider som det nye testamentes mænd hadde inde og hvis tap vi forgjæves søker at skjule for os selv med mange teologiske ord, — jeg mener *undrene* og *haabet paa Kristi snare gjenkomst*. Men den tro venter jeg ikke at faa mange med mig paa. Men hvad jeg tror mange, mange er enig i, det er dette, at frelsen fra rationalisme og vranglære den ligger ikke i lærestrid — allermindst i sint og sur og giftig lærestrid — men *ene og alene i Kristi efterfølgelse*. I kirken som i verden hører fremtiden dem til, som overvinder det onde *med det gode*.

Antsirabe, Madagaskar, juni 1910.

Johannes Johnson.

DEN MONOMANE HAMSUN.

> En væsentlig del av, hvad jeg har skrevet, er undfanget om natten, naar jeg har sovet nogle timer og saa pludselig vaagner. Min hjerne er da forunderlig klar og der falder mig saa meget ind.»
>
> Knut Hamsun «Om sin digtning», Morgenbladet 24—8—1909.

Hamsun burde ikke latt «Livet ivold» komme paa scenen. Han burde ikke utsat sig for lys baade fra oven og fra neden. Det er yderst uheldig for ham, at det dennegang er tilskuerne som sitter i mørke og han som blir belyst. Det omvendte klarer han sig bedre med. Hadde salonen været lys og scenen mørk, da vilde han mere været i sit element. Hans sidste produktion tilhører saa utpræget halvmørke, halv-forstand, halv liv. Nu blev det avsløret, for skikkelserne blev hegtet utenpaa nogen med kjød og blod, og saa fik man øie paa at de ikke taalte lyset. Det som er det vigtigste for Hamsun, dynerne som man lulle sin fantasi med, de manglet, publikum frøs paa alle de bare partier, og tilslut pep de — ikke av moralsk indignation, men bare av ærgrelse over slik halvsovendes mands tøis. Saa at kalde denne pipingen for en «forfriskende sjelden lyd i vore teatre» som nogle affekterte teateranmeldere gjorde, det er bare opskryterfif, som skal gjøre saken pikant og fordelagtig for Hamsun.

Ved opførelsen av «Livet i vold» faldt Hamsun totalt igjennem. Det er og blir resultatet. Men at hænge bjælden paa katten har ingen av vore teaterkritikere gjort. Nils Vogt var nær paa. Man forstod han hadde lyst til at si bent ut: Nu faar vi være færdig med Hamsun.

Det er ganske merkelig. Folk ler nu av de «kulisser» man brukte paa Shakespeares tid, da man nøiet sig med en plakat hvorpaa stod «Dette skal være Venedig». Man ler av, hvor naive folk var og hvor de let lot sig suggestionere av

det som «skulde være». Nu sætter man heller ikke op slike plakater. Det ydre apparat er fuldkomment til det yderste. Men nu sætter man op andre plakater: dette skal være kunst. Dette skal være en stor digters verk. Dette skal være en begivenhet. — Og naar det bare «skal være» saa bøier man sig og later som det er. Som han siger den gamle, selvironiske cafémusikus i «Livet i vold»: Det er ganske morsomt, der er altid mange mennesker som sitter og finder sig i vor «kunst».

Der kan i et saant tilfælde være grund til at minde om plakatens bøn: Skyt ikke paa pianisten, han gjør det saa godt han kan. Det vil her sige: skyt ialfald først og fremst paa dem som ikke lar ham faa være det han er, men skryter ham op til noget enestaaende.

Og der blir mer end nok at skyte paa om man skulde gjøre dem til maal, alle de som nu blaaser Hamsun op. At «Verdens Gang» straks utnævnte Hamsun til Bjørnsons efterfølger for det norske folk maa man prøve ikke at ta alvorlig. Saken var jo den, at Hamsun var en av de lækkerbiter, bladet i sin betrængte tilstand skulde anbringe for abonnenternes næse. Enhver reklamerer jo for sit, like meget for sin egen skyld som for angjældendes skyld. Saa la os sætte «V. G.» ut av spillet. Dens konkurrent «Tidens Tegn» nærmer sig forsigtig sandheten, naar den siger, at «maaske er Hamsun ikke endnu (!) naadd saa nær ind paa det norske folk i sin helhet, som man kunde ha ventet. I ethvert fald har Bjørnson havt en mere umiddelbar kontakt». Naar «T. T.» vaager sig til at si slikt — for filten kan ikke ganske dække braadden — og det ved selve hans jubilæum, da har nok «V. G.» været for tidlig ute med at overrække ham arven efter B. B.

Men «Tidens Tegn» var ellers ikke videre heldig med sin ros den heller til hans jubilæum. Man kan knapt tænke sig en mere mislykket karakteristik end denne: «Livet som det stedse fornyes, livet som seirer over død og mørke, livet som gjenopstaar grønt og skinnende over de forgjængeliges grave — det er Hamsuns muse, som han tilbeder og som kommer naar han kalder den». Det er jo netop det motsatte som er sandheten! Livet gjenopstaar netop ikke av den sump

han har lokket det ned i. Friskt og grønt er det sidste det kan kaldes det han skriver. Allermindst i den senere tid. Tænk paa Benomi og Rosa og En vandrer! Hvad er det andet end utlevde folks mer og mer ækle forsøk paa at opdrive lyst i sig? Tænk paa Macks dyne — er det ikke appetitlig? Er det ikke «friskt og grønt»? Man kunde fristes til at spørre: findes der *kjærlighet* i disse mennesker? Er de ikke saa belastet med forvreden sansemani, at alt hvad der kunde kaldes kjærlighet er blit borte i gufsen av denne dynemystik? Personerne er monomane av lyst til at pirres ved et ord eller en berøring eller et syn. Hvor der lyttes! Og hvor der kikes i nøklehul! Og hvor tjenstjenterne gaar i tæppebelagte ganger og faar vite meget! Altid ligger der en i buskerne ved lysthuset og titter. Det er det eneste de kan ofre noget for disse mennesker: det er for at faa kike paa det erotiske, lytte efter smæk og søte ord. De er som professionelle drankere: de kan tørste en hel dag om de blot derved kunde opnaa en eneste slurk av det som for dem er «livets vand». Slik kan Hamsuns mennesker ligge i lysthusbakhold gjerne en hel nat paa sten og kvist for blot at kunne haabe paa et eneste litet, pirrende syn. — De er belastet. De er besatte. De er monomane. Og dette kalder «Tidens Tegn» for «Kjærlighetens poesi»! «Vor store vandrer», siger bladet i sin ledende jubelbiografi, «som i sin sang har fundet toner for kjærlighetslivet i mennesket, for det ufattelige evig skiftende i «elskovens morild», saa straalende, saa underlige i glæden og i smerten, saa lidenskabelige som ingen andre av vore digtere, vil nok efterhaanden naa helt frem til sit folk ogsaa med de kunstverker, der endnu fortrinsvis har erobret et mere kunstforstaaende publikum. For *kjærlighetens poesi* forstaar tilsidst alle.»

— Man kan ta «Tidens Tegn» paa ordet og si: ganske rigtig, alle forstaar tilsidst kjærlighetens poesi. Derfor forstaar tilsidst ogsaa alle at Hamsuns sidste digterverker ikke har det spor at gjøre med kjærlighetens poesi, og derfor blir Knut Hamsun heller aldrig det norske folks digter og aldrig Bjørnstjerne Bjørnsons arvtager.

Derimot er det ganske rigtig — som likeledes «T. T.» gjør opmerksom paa —, at *russerne* er vildt begeistret for

Hamsun og at man ikke kan træffe en dannet russer uten at han straks spør efter Hamsun. Dette fortæller i virkeligheten meget baade om Hamsun og russerne mener «T. T.». Men bladet er altfor beskedent, naar det tror at det bare er drømmen, mystiken hos Hamsun som har lokket russerne til ham. Saken er jo den, at det russiske overklassesamfund er like saa erotisk forsumpet som kapteinsherskapet i «En vandrer», det herjes av netop de samme «erotiske krampetrækninger» som Kongejuliane i «Livet i vold».

Min autoritet i dette spørsmaal er ikke stor. Jeg henholder mig derfor til det paalidelige modern-radikale «Frankfurter Zeitung» som for nogen tid siden indeholdt følgende om den seksuelle revolution, som er i gjære i Rusland: «Der feires orgier over enhver beskrivelse, med større offentlighet og vildhet end i oldtidens mest utviklede orgietid. Universiteternes læresale brukes til propaganda. Og kvinder og mænd flokkes dertil. Det er saa langt fra nogen skam, at endog pæderast- og homoseksuelle foreninger aapent hyldes.» En russer (A. O.) gir i et av bladets følgende numre en bekræftelse paa denne skildring.

Kan man saa fortænke dette Rusland i, at det sluker Hamsun? Dette er ganske rigtig meget betegnende baade for Hamsun og for russerne.

Men hvad ret har da vore «kunstforstaaere til med aristokratisk kjendermine at bebreide os nordmænd, at vi ikke «endnu» (!) har forstaat vor besøgelsestid og vor store digter, og hvorfor skal de prøve at benytte vor opkomling-rædsel for ikke at «være med» til at si: se de fremmede tar sig av ham og forstaar ham, før I!? Det er ikke noget at skamme sig for, at det norske publikum overlater forstaaelsen for Hamsun til de utlevde russiske overklassemennesker. Det er tvert imot et av de glædeligste tegn paa sundheten i vor folkerot, at Hamsun er og blir os fremmed.

Det er dette forhold som publikums forhold til «Livet i vold» har avdækket med al ønskelig klarhet.

* * *

For den som ikke har set stykket maa det lyde næsten utrolig men det er likevel sandt: det virket bent frem uttvæ-

ret og kjedelig. Som drama har det den feil ikke at være dramatisk. Det vil sige: det savner det sandt dramatiske, den indre voksende spænding, og det har istedet en del grovt effekt-fyrværkeri. Kongejuliane som har været de tusen mænds elskerinde er da dramaet begynder egentlig talt færdig. Det er — som Sigurd Bødtker rammende bemerker — nogle «erotiske krampetrækninger» vi blir vidne til. Hvad vilde man si, om et heltedrama *begyndte* med den døende helts krampetrækninger? Vilde det da længer være drama? Kongejuliane er færdig fra det øieblik vi lærer hende at kjende. Der er ingen skjæbnens vegtskaal som staar og vipper like for vore øine og som kan gjøre os spændt paa, hvilken kant den vil vippe til. Der er ingen psykologisk utgreining av hvorfor vegtskaalen tilsidst *maatte* vippe til denne siden. Det er jo disse momenter som er kjernen i *livets* dramaer. «*Livet* i vold» er derfor en meget misvisende titel. Hvis det er sandt at stykket oprindelig var indleveret under navnet «F . . . . . ivold» saa er altsaa denne feil ikke forfatterens. Da har han selv forstaat, at det her dreier sig om mennesker, hvor der ikke er tale om kamp og vaklen og fald, om mennesker som er *livet* ivold, men om personer som forlængst er solgt til den ætsende ondskap, hvor de med en kemisk reaktions usvigelige sikkerhet ribbes atom efter atom for alt som har gjort dem til mennesker. Deres følelser tilhører — som ogsaa Hamsun antyder — ikke længer antropologien, menneskelæren, men zoologien, læren om dyrene.

Slike merkede personer kan ikke holde vor spænding vedlike i tre og en halv time. Indre, organisk dramatik savner Hamsuns skuespil totalt.

Men istedet faar vi en mand med 2 — to — revolvere, en i hver baklomme, som han trækker op samtidig og viser en fyr, som vi vet staar ham efter livet og som ved leilighet vil benytte sig av revolverne, hvis han faar tak i dem. — Og der er denne efterstræber som selv gaar ut i gangen og skyter sig — uten at han har interessert os noget større og uten at der er mere drama i mordet end netop det støkk man uhjælpelig er hjemfalden til naar et skytevaaben avfyres bak kulisserne. — Men ikke at forglemme er der i dette psykologiske drama en indisk giftslange! Bedre og bedre! Og den slipper

løs bak en lænestol og biter — fremdeles bak lænestolen — naboben i tommelfingeren, saa han farer rundt paa scenen og sveiver som besat rundt rundt med armen sin. Kom saa og sig at det ikke er drama!

Alderdommens drama —? Det var jo det det var utbasunert som? Det er vel farlig at minde om dette nu. For aldrig kan dets fattigdom komme i sterkere relief end om nogen paastaar, at dette skal være alderdommens drama.

Atter igjen: er det alderdommens drama at en tusen mænds kvinde vil vinde nr. tusen og én før hun gir sig? Er ikke det de overbelastede, de sprængte *sansers* drama?

Eller er det alderdommens drama at en mand paa 70 eller 80 gaar litt i barndommen og lar sig dreie om en kvindes lillefinger? Er ikke dette de visne blades drama?

Alderdommens drama — det maa da vel være manddomskraften i det øieblik den kulminerer, i den stund da viljen er større end evnen, eller da evnen til *magt* er større end evnen til *klarsyn*, og da mandskraften derfor smuldrer sig selv. Et større drama har livet ikke. Det er den tætteste, tætteste fylde av det mest gripende og det mest uavvendelige som menneskelivet rummer.

Og saa kommer man og byr frem en allemandskvinde og en visnet olding og siger at dette er alderdommens drama! Hvis det ikke var saa totalt ubehjælpelig, saa vilde det næsten være frækt!

Men se om ikke kritikerne er fulde av beundring. «Dagbladet» synes at dette stykke har den almengyldighet og den sterke originalitet, . . . som holder et skuespil oppe gjennem tiden, ... og lokker stadig nye forskere og nye fortolkere til».

Og bladet fastslaar opførelsen som en begivenhet i vor teaterverden og vor literatur.

Man faar indtryk av at ikke bare den hamsunske kjærlighet er krampetrækninger, men at beundrernes forgudelse er like saa krampefyldt. Den er ikke let føtt og ægte føtt al denne ros. Derfor staar den ogsaa i fare for at løpe ut i den skinbarlige karikatur og bli like saa imbecil den som gamle Gihle i skuespillet. Hør f. eks. hvad Nationalteatrets

mellemakt serverer. Det er M. Lewin, Hamsuns russiske oversætter, som baade mundtlig og skriftlig har hørt av Moskvateatrets chef, at «teatret regner det for en ære at faa opføre stykket». Tænk den floskel har han git fra sig «mundtlig og skriftlig»! Det oplyses vi om! — Unegtelig trænger man ogsaa «nye forskere og nye fortolkere» for at fatte meningen med at fortælle en «anekdote» som denne:

«Som en kuriositet kan jeg tilslut fortælle, at da den samme fru Kniper (Ruslands største skuespillerinde) for nogle aar siden kom her til Kristiania for at konferere med Hamsun om en rolle i et av hans skuespil, som hun skulde optræde i, blev hun ikke mottat av digteren, men maatte reise tilbake med uforrettet sak. Nu fortæller hun ofte — uten bitterhet, snarere med stolthet — om sin mislykkede reise og tilføier: «Jeg har senere auskaffet mig et stort portræt i min stue, og nu kan ingen ta ham fra mig?»

Maa man ikke være noget imbecil av Hamsun-beruselse for at fatte dybden i dette? Men naar det første «skal være» herlig saa! — — —

Et sikkert træk i denneslags forceret opskryt er ogsaa en bemerkning om, at «selvfølgelig vil en hel del snerpete personer løfte ramaskrik». Dette mangler da heller ikke i den før citerte «Dagbladets» panegyrik:

«Saa djervt og sandfærdig og kunstnerisk stort et opgjør med saa stor en del av verden vil med hyl og hyss bli kastet paa varmen av mange, mange, og av andre bli git æresplads ved siden av visse nu av alle høit hædrede brandbomber.»

Man skal villig indrømme, at der er brandbomber i historien, som nu er alle folks kjære eie, men som ved sin fremkomst blev spottet og forhaanet. Dette er tragisk, og dumt at negte. Men det er endda dummere av de kritikere, som gjerne vil sitte øverst ved bordene, at de gjør enhver ny foreteelse, enhver avvikelse fra normalen, enhver forskruethet til en «brandbombe», som de – fremsynte som de er! — er de første og endnu de eneste til at forstaa og anerkjende. Man skulde engang stille disse ansvarsløse forstaaere ansigt til ansigt med alt det de har «anerkjendt og forstaat» gjennem aarene! *Det* vilde bli ungdommens tragedie.

— Men det var som sagt ikke alle kritikere som faldt

paa knæ. Nils Vogt satte som motto over sin anmeldelse de ord fra stykket: «Jeg vet ikke, jeg synes alle mennesker blir saa merkelige. Hvad var det nu han mente mon?» Men efter denne begyndelse er det for svak konklusion, naar hr. Vogt nøier sig med at konstatere, at Livet i vold *intet nyt* blad fletter i Hamsuns laurbærkrans. — For den som læser mellem linjerne gjør forresten refleksionerne sig selv.

Og fru Fernanda Nissen, som «Dagbladet» vel ikke vil kalde snerpet i denne henseende, hun sa bent ut, at man gik underlig fattig hjem fra teatret den kveld.

Om publikums dom faar man god besked ved en liten notis som denne i «Morgenbladet»:

> «Livet ivold» opførtes igaar for tredie Gang paa Nationalteatret. A-Abonnenterne mottok Forestillingen med en viss kjølig Tilbakeholdenhet. Der faldt litt Bifald efter alle Akter, men ikke mere end netop nødvendig for at bringe Tæppet tilveirs.

* * *

Alt i alt er stykkets opførelse og skjæbne en tragedie for den digtning som Knut Hamsun repræsenterer. Den evige kredsen om kjønslivet, den mikroskopiske undersøkelse av ubalancerte nerver, den store parforcejagt efter originale ord og vendinger fra dette milieu, det maa alt ende som Kongejuliane ender, det maa ende hos negerne, det maa ende i zoologien.

I denne digtning har vi ingen fornyelse at hente. Blir ikke vi færdig med den, saa er vi færdige selv. Modne til som fordums assyrer, ægypter, hellener og romere at komme paa negerens niveau.

Det dæmrer for mig, at de sociale skjønlitterære forfattere blir de som skal løfte os op av selvbetragtelsens og naturalismens sump. Ingen av dem dvæler med vellyst ved tilstandene bare for at dvæle og pirre Der er strømdrag i deres fantasier. Se nu f. eks. Waldemar Carlsens Dragsug, som blev anmeldt i november, og se Falkberget. Den sidste har jo fat i vildskapen mere end mangen anden. Men den er ikke ækkel, den er ikke sumpig, den er ikke hamsun'sk lummer og sanseopspilende. Og se nu igjen den svenske forfatter Gustaf Jansons: I Mørket. Den er sterk og ren baade i opbygning og indhold.

Slægten er igjen paa marsch, den kan ikke længer ligge i Hamsuns og konsorters dyner.

Eivind Berggrav-Jensen.

LEO TOLSTOJ OM LIV OG DØD.

I. Om livets mening. [1])

Hvad er livets maal? — spørsmaalet er saa enkelt og saa vigtigt, at man uten at faa det løst egentlig ikke kan sies at leve.

Hvad er menneskelivets maal? hvorfor lever mennesket? eller rent ut: hvorfor lever *jeg?*

Paa dette kan kun religionen svare; religionen, den sande religion er overhodet intet andet end svaret paa dette spørsmaal.

Og den religion, som jeg bekjender mig til, den kristne lære i egentlig forstand, gir ogsaa svar, som er likesaa klart og enkelt som spørsmaalet selv, naar man bare istedetfor at spørge: hvad er livets *maal?* spør: hvad er livets *mening.*

Maalet, det endelige maal for det menneskelige liv er aabenbart ikke tilgjængeligt for mennesket i dets begrænsning.

Men meningen med dette liv, *hvorfor* et menneske lever og *hvad det maa gjøre*, dette maa aldeles sikkert være forstaaelig, likesaa begripelig som det maa være for en arbeider i en stor fabrik at vite, hvad han der har at bestille.

Meningen med menneskelivet er, saavidt et menneske kan fatte den, at grunde Guds rike paa jorden, d. v. s virke med til at erstatte den egoistiske livsform, den som bunder i had og gjengjæld og er en ufornuftig indredning af livet, erstatte den med en social ordning, som er begrundet paa kjærlighet, broderfølelse, frihet og fornuft.

Men *midlet* til at naa dette maal d. v. s. svaret paa spørsmaalet: hvad maa jeg gjøre, bestaar i det, som det nye testamente har sagt, det som er summen av loven og profeterne: du skal gjøre mot andre som du vil, at de skal gjøre mot dig.

Svaret er enkelt; naar det synes os uklart, er det fordi

[1]) Utdrag av brever, dagbøker, utkast ved Tolstoj's elev og ven Tschertkoff.

det dyriske i vor natur og vor opdragelse og det falske i vor religiøse opfatning har vænnet os til at tænke, at livets mening ikke bestaar i at tjene Gud og mennesker, men i vor egen personlige lykke.

Da vi nu engang har vænnet os til at leve for os selv og vor personlige lykke saa synes det os svært at føre formaalet for vort liv fra vor egen interesse over til at tjene Gud.

Men hvor svært det kan falde, det er dog muligt, og jo mere vi nærmer os til det, desto naturligere falder det, især da vi samtidig med at vi opfylder Guds vilje ogsaa naar den høieste personlige lykke, som før var vort maal; som det jo ogsaa heter i evangeliet: «Søker først Guds rike og hans retfærdighet saa skal og alle disse andre ting tillægges eder».

Saalænge vi fører et personlig liv søker vi kun «disse andre ting», d. v. s. den personlige lykke, hvorved vi hverken naar denne lykke eller fremmer Guds rike, men endog motarbeider det.

Men søker vi Guds rike og hans retfærdighet, saa faar vi «disse andre ting» nemlig: *lykken*, — forutsat naturligvis at vi under «lykke» forstaar: ikke hvilkensomhelst slags goder, men sjælens rigdommer, ro og frihet og glæde.

Jeg skriver ikke her om det, jeg har naadd gjennem spekulation, men det, som *erfaring* har lært mig: at et liv, hvis eneste maal er at gjøre Guds vilje, er fuldt ut mulig

II. Om liv og død. [1])

— — — — Der er bare to strengt logiske opfatninger av livet;

den ene, den falske, opfatter som liv bare de synlige foreteelser, — de som yttrer sig i vort legeme, fra fødsel til død;

den anden, den sande, opfatter som virkelig liv kun den usynlige bevisthet som bor inde i os.

Den ene opfatning er falsk, den andre er sand, men begge er logiske.

Den første av disse opfatninger av livet, den falske, den, der opfatter som liv kun de synlige foreteelser, som yttrer sig

[1]) Brudstykker av private breve.

i vort legeme fra vor fødsel til vor død, er ligesaa gammel som verden selv;

den er ikke som mange tror et syn paa livet, som blir til gjennem vor egen tids materialistiske videnskap og filosofi; vor tids videnskap og filosofi har bare ført denne opfatning ut til den ytterste grænse og klarere end nogensinde vist, hvor uforenlig den er med den menneskelige naturs grundkrav.

Den er en meget gammel og primitiv synsmaate, som har tilhørt mennesker paa den laveste grad av utvikling.

Dette syn paa livet blir nutildags uttrykt slik: livet er et tilfældigt spil av kræfter i materien, som yttrer sig i tid og rum;

hvad vi kalder vor bevidsthet er ikke liv men et sansebedrag, som faar det til at synes som om livet bestaar i denne bevidsthet;

bevidstheten er en gnist, som under visse betingelser opstaar i materien, sætter flamme, brænder, og dør ut tilslut;

denne flamme, — denne bevidsthet, som opstaar i materien en stakket tid mellem to uendeligheter, er — intet.

Bevidstheten, som er sig selv og hele universet bevidst, — og sitter tildoms over sig selv og universet, og ser tilfældigheternes spil i dette univers og, fremfor alt, kalder det et spil av tilfældigheter, — i motsætning til noget, som ikke er tilfældighet, — denne bevidsthet er bare en utskilning av den livløse materie, — et fantom, som opstaar og svinder, uten mening — uten resultat; alt er bare utskilning av den evigt omskiftende materie; hvad vi kalder liv er bare en tilstand i den døde materie.

*

Dette er den ene opfatning av livet; den er fuldkommen logisk; ifølge den er et menneskes fornuftige bevidsthet bare en tilfældig yttring av en tilstand i materien og derfor er det, som vi i vor bevidsthet kalder liv, et fantom, kun den døde materie er til.

*

Den anden opfatning av liv er denne: liv er kun det, jeg er mig bevist i mig selv; og jeg er mig altid mit liv bevidst; ikke som noget, der har været eller vil bli (— slik kan jeg *reflektere* over mit liv) — men som det, der, idet jeg er mig

det bevidst, lar mig kjende, at jeg *er*, — som det aldrig begyndte, det, som aldrig vil ende.

Denne bevidsthet om liv har intet at gjøre med tid og rum; mit liv yttrer sig i tid og rum, men livet selv, som jeg er mig det bevidst, er noget jeg kjender uanseet tid og rum.

Med denne opfatning av livet blir slut-resultatet altsaa tvert motsat det første; *ikke* at livsbevidstheten er et fantom, et sansebedrag, men at alt, som tilhører tid og rum, har fantomets art.

For denne opfatning av liv er ophøret av min fysiske tilværelse i tid og rum ingen virkelighet; og kan ikke ende eller endog hindre mit virkelige liv. — Ifølge denne opfatning er døden ikke til.

*

Materien er aandens begrænsning.

Den materielle form, hvori vi vaagner op til bevidsthet om liv i denne verden, er saa at si begrænsningen som hæmmer den fri utfoldelse av vor sjæl.

Materien er sjælens begrænsning, men det sande liv gaar ut paa at gjøre sig fri fra denne begrænsning.

I denne forstaaelse av livet ligger selve den inderste sandhetserkjendelse, den, som gir mennesket bevidsthet om evigt liv.

Materialismen kalder det for liv, som er livets begrænsning.

*

Vi maa minde hverandre saa ofte som muligt om, at vort virkelige liv ikke er dette yttre, materielle liv, som rører sig for vore øine her paa jorden; men at det er vor sjæls indre liv, for hvilket dette yttre liv bare er stilladset, en nødvendig hjælp for vor sjælelige vækst.

Stilladset selv er bare av midlertidig betydning, og naar det har tjent sit formaal, da trænges det ikke længer, det blir endog en hindring.

Naar vi ser for os et sligt vældigt, høit og sindrig konstruert stillads, mens bygningen selv bare saavidt reiser sig av grundmuren, kan vi iblandt ta feil og tillægge stilladset mere vægt end bygningen, for hvis skyld det er til.

Vi maa minde hverandre og os selv om, at stilladset har

ingen anden mening eller betydning end at muliggjøre opførelsen av bygningen selv.

*

Der er stunder, da troen paa sjælens liv stanser.

Dette er ikke vantro, det er snarere perioder av tro paa det fysiske liv.

En mand blir pludselig ræd for døden; dette hænder altid, naar noget skygger over bevidstheten, saa en begynder at tro, at det legemlige liv er det virkelige liv, — omtrent som en i teatret kan glemme sig og tro, at det, som gaar for sig paa scenen, er virkelighet, og blir skræmt av det.

Sligt hænder i livet.

Jeg har forstaat, at livet ikke foregaar paa scenen, men paa tilhørerpladsen, — d. v. s. ikke i min legemlige personlighet men i min sjæl, — men det hænder sommetider, at jeg av gammel vane falder tilbake igjen i den tidligere illusjon og føler frygt for døden.

Men disse stunder av tilbakefald er ikke nok til at overbevise mig om, at det, som foregaar i mit fysiske liv er det egentlige liv.

Til slike tider, naar ens sjæl synker, maa en behandle sig selv som patient, — og holde sig iro.

*

Det er almindelig antat, at noget mystisk hefter ved vort syn paa liv og død. Men der er ikke virkelig noget sligt.

Jeg er glad i min have; jeg elsker at læse en bok, — at kjærtegne et barn; jeg dør; jeg taper alt dette; jeg ønsker ikke at dø, — jeg er ræd for døden.

Kanske bestaar hele min tilværelse av slike midlertidige ønsker og deres tilfredsstillelse. Hvis saa er, kan jeg jo ikke andet end være ræd for det, som ender alle disse glæder.

Men hvis disse ønsker og glæder har veget plads og er avløst av andre ønsker, andre glæder, ønsket om at gjøre Guds vilje, gi mig til ham, som jeg er, og som jeg i fremtiden blir, — jo mer mine ønsker slik har skiftet om, desto mindre frygter jeg døden, desto mindre er døden til for mig; og hvis nu mine ønsker helt er skiftet om, da vil intet uten det som er liv være tilbake, der er ingen død mere.

At erstatte det, som er jordisk og midlertidig med det,

som er evigt, det er livets fremgangsmaate, det er livets vei, den vi maa følge.

Men hvad ens egen sjæls tilstand her er, — det vet hver og en for sig selv.

*

Gud og sjælen kjender jeg paa samme vis som jeg kjender uendeligheten; ikke gjennem definitioner, men paa ganske anden vis; definitioner ødelægger bare for mig det, jeg vet. Akkurat som jeg aldeles sikkert vet, at der er en uendelighet av tal, slik vet jeg, at der er en Gud, at jeg har en sjæl. For mig er denne kundskap utvivlsom, simpelthen fordi jeg uundgaaelig maa naa til den.

Til vishet om tallenes uendelighet naar jeg gjennem addition.

Til vishet om Gud blir jeg ledet gjennem spørsmaal som: hvorfra er jeg?

Og jeg vet sikkert at tallene er uten grænse og at Gud er til og min sjæl ogsaa, naar jeg blir ledet til det ved simple spørsmaal som disse:

Til én føier jeg én, — en til, — endda én, — og en til; — jeg deler en stok i to, — to igjen, endda to, — jeg kan ikke andet end vite, at antallet er uendelig.

Min mor fødte mig, min bedstemor fødte hende, hun igjen blev født av sin mor, — men den aller første? av hvem? — og jeg naar uundgaalig til Gud.

Min fot er ikke mig selv? mine armer heller ikke, — ikke mit hode, — heller ikke mine følelser, — mine tanker, — hvad er da mig selv? — jeg er mig selv, jeg er min sjæl.

Fra hvilken side jeg end nærmer mig Gud, altid er det det samme; oprindelsen til mine tanker, min fornuft, er Gud; oprindelsen til min kjærlighet, — han er det; oprindelsen til materien, — det er Gud.

Likedan med forestillingen om sjæl; hvis jeg tænker over min stræben efter sandhet, — jeg vet at denne stræben er min ikke-materielle grundvold, — min sjæl; hvis jeg vender mig til min følelse av kjærlighet til det gode, — jeg vet, at det er min sjæl, som elsker. . .

MOR OG BARN.

Maud Braby: **Det moderne ægteskap.** Aut. overs. v. Cort Holtermann. Aschehoug & Co. 1909. — *Johanne Meyer:* **Ny Kønsmoral.** Tillge. 1910. — **Kvindehjerter:** En brevveksling. Gyldendalske. 1910. *Ellen Key:* **Kvinnorørelsen.** Bonnier (fortale, okt. 1909).

«Thi de er døde, som stod barnet efter livet.»
Mat. 2, 20.

Sidste gang jeg opholdt mig i London, var min tid delt mellem pilgrimsfærd til kirker og kapeller og stille betragtning i selskap med den makeløse og let tilgjængelige boksamling i British museum. Men det gaar ikke an at opholde sig i Shakespeares London uten nogle gange at fornye sit bekjendtskap med hans diktnings realistiske skyggespil. De er de rikeste og urimeligste eventyr og den sandeste virkelighet, som teatrets lekende barn leker for os mens timerne iler fra forgaardens virkelighet til evighetens eventyrtempel.

Tyskerne mener at de forstaar Shakespeare bedst, likesom de har tilegnet sig Ibsen og regner ham for sin. Og de er virkelig flinke; paa Lessingteatret i Berlin spiller de Ibsen ganske udmerket, der mangler kun en liten prik over iet paa at de træffer tonen, men denne lille prik findes paa et vigtigt sted; deres skuespillerinder kan ikke træffe det eiendommelige ved Ibsens kvinder. Og likedan er det med Shakespeare — hans kvinder er vidunderlige og tyskerne kan ikke faa dem til Den renaissancekvinde, Shakespeare kjender og elsker staar paa et høit sted, hun forholder sig til sin mand som lady Macbeth til sin, som Cordelia til den blinde kong Lear, som Titania til sit æsel. Men saadan er tyskernes kvinder ikke, de er maaske inderligere men i hvertfald *mindre* end Shakespeares. Og høiest av alle Shakespeares kvinder staar Portia i kjøbmanden fra Venedig.

Hvor hun er eventyrlig deilig i scenen med frierne. De staar der mer eller mindre klodsede og dumme mot hendes finhet og kløgt. De er fortumlede av sansebegjær og stolthet, mens hun har den angstfulde dristighet, elskoven og aanden. Retsscenen er naturligvis aldeles forrykt — som den skal være i et eventyr. Men hvor nær den grænser ind til sandsynlighet og virkelighet! Mændenes skikkelige juridiske ubehjælpelighet og mændenes vilde, sansesløse lidenskap er bakgrund for Portias ophøiede hersker- og dommerembede. Mange synes manddyret Shylok er den interessanteste figur i Kjøbmanden, men høit op over ham rager Portias ydmyge elskov og seirende aand. Al livets rigdom er hendes, alle dets gode aander tjener hende og dæmonerne lægger sig knurrende for hendes fot. Men magten bruker hun ikke for sig selv, og livsrigdommen hun samler i sit fang er der kun forat omsættes i hengivelsens glæde, for at gives den ringe mand, som hendes kjærlighet adler til at være næsten hendes likemand.

Er ikke dette kvindelighetens inderste, saaledes som den folder sig ut av livets hemmelighetsfulde grund, naar vi glimtvis aner dets dybde gjennem virkelighetens overflate og syndens forvrængning. Fra en anden side møter det samme os i de verdensberømte madonnabilleder fra hin tid. Der har kvindeskikkelsen moderskjødets hele rigdom og varme, og skikkelsen er fastere, viljen sikrere og varmere i den fromme hengivelse. Madonna kan ikke falde og bli en synderinde som Shakespeares renaissancekvinder kan, Shakespeares kvinder har endnu bølgens legende ynde og gaar sin gang efter naturens love. De trænger endnu ikke fromhetens magnetnaal og smerten er endnu mer et smykke end en pine, den store forsagelse kræves ikke av dem.

Men fra disse renaissancekvinder stammer den moderne selvbevidste kvinde, navnlig den engelske type av dem. Paa fastlandet er det kanske den borgerlige husmor og fornuftige økonom som vil være mandens like. Hos os er det det sterkeste kjøn som byr sig til som mandens kamerat — den som August Strindberg paa liv og død ikke vil ha. Men i Amerika og England fremstaar i sin hengivelse den ypperste Guds skapning. Hun har dette ved sig selv om hun fra

fantasiens skyer stiger ned til de meget moderne ægteskapsproblemer som *Maud Braby* i sin bok om «det moderne ægteskap». En klok og overlegen dame er det, vi ser for os. Hun er vel forfaren i livets mangehaande underlige ting, hun kjender godt det svake mandkjøns mange skrøpeligheter og elendige utflugter. Hun kjender den moderne refleksion, den graa sky, som sænker sig over forholdet mellem kjønnene. Hun ved ogsaa noget om den tiltrækning, de øver paa hinanden, og at der ogsaa ved hendes eget sterkere og bedre utrustede kjøn klæber visse svakheter. Saaledes baner hun sig vei til en resigneret og kjølig gjensidig forstaaelse. Hun er kommen langt bort fra Portias umiddelbarhet og mystiske sværmeri, men hun eier endnu hendes overlegne indsigt i det sammensatte forhold mellem kvinde og mand, og hun tror endnu paa ægteskapet, egentlig fremdeles det gammeldagse ægteskap med faa smaa ændringer.

Hun gaar ikke ind i det med lukkede øine, hun lar passere revy alle muligheter, polygami og polyandri, enlig stand og mormonisme, mange barn, ingen barn eller faa barn — fri kontrakt eller fast institution. Ja hun spekulerer paa om det skal være godt at ta en «indledende gallop» med en anden. Under drøftelsen gir hun stundom træffende bidrag til forstaaelsen av de to kjøns og deres samlivs sjælelige sider. Der synes ikke at mangle noget, og dog mangler der denne Portia noget væsentligt. Portia er bleven gammel og refleksionen har tat pusten fra det umiddelbare liv, fra hengivelsens inspiration. Hendes ægteskap er vel kun en døende institution, som det fremrykkende proletariat vil støte tilside, eller som vil dø ut av sig selv i overkulturens ufrugtbarhet. Før har det væsentlig været mændene som har bekriget den gamle institution som stod deres vilje iveien, mens kvinderne instinktsmæssig har holdt paa ægteskapet, fordi de har sterkere sociale anlæg end mændene. Det ser imidlertid ut til at ogsaa dette vil gaa over. Saaledes har den danske *I. P. Müller,* hvis bok om kjønsmoral og livslykke jeg anmeldte ifjor, alt iaar en kvindelig lærling, *Johanne Meyer*, som optræder med en bok om «ny kjønsmoral». Helt slutter hun sig ikke til sin fører, men hun har lært av ham, efter hvad hun siger. Dog ser hun adskillig mere ideelt paa saken end han.

ja er endog saa poetisk at hun tror den helt formløse «frie kjærlighet» er en befrielse for kvinden. Det er merkeligt at den slags bøker nu skal komme fra Danmark, ja at Johanne Meyer endog efter «Høiskolebladet» av 17de april synes at vinde nogen tilslutning inden høiskolekredse. Vi var jo i sin tid langt sterkere repræsenterede paa det omraade, men rigtignok fik vi ogsaa temmelig hurtig smake den «frie» kjærlighets bitre frugter, saa jeg formoder vore kvinder hurtigere har skiftet syn paa saken og byttet den romantiske frihet bort for noget som ikke voldte fuldt saa megen elendighet. Johanne Meyer vil forresten blandt andet ogsaa gjøre kvinderne økonomisk uavhængige. Og derved røber hun at romantikens rosenskyer ikke længer helt ombølger hende, hun forstaar noget av familiefølelsens sammenhæng med det daglige brød. Ogsaa ellers dukker den tanke op at man maa gjøre mødrene økonomisk uavhængige. Men der har endnu ikke nogen utfundet, hvordan det skal kunne ske. Barnet kan ikke betale sin moder for det første og mandens støtte er jo den selvstændige kvinde uværdig. Der er da ingen anden raad end at ty til stat og kommune. Men dermed er man ikke paa vei til at gjøre mødrene økonomisk uavhængige, men tvertimot til at gjøre dem for alvor *avhængige av andre*. Og dermed er den rent abstrakte personlighetsetik gjennembrudt. Den var ogsaa et mandsprodukt og har aldrig klædt kvinderne synderlig. De er som Portia mændene overlegne, men denne overlegenhet samler sig i de sociale instinkter. Som et vidnesbyrd herom vil jeg ogsaa se den brevveksling mellem ulykkelige kvinder som under navn av «Kvindehjerter» er utkommet iaar. I de utbrændte hjerter som her skildres lever fremdeles paa bunden det sociale instinkt, det er selve det saakaldte kvindehjerte som Birger v. Gripenberg griper og elsker. Vist er det nedværdiget i en sanselighet som nærmer sig raahet. Vist vet man ikke det, hvem som er mest ukyske i denne bok, enten kvinderne eller mændene. Stundom tænker man at mændene er de mest perverse, stundom mindes man det gamle ord at kvinden er mindre kysk end manden. Og dog findes der ogsaa hos disse kvinder et gjenskin av fordums herlighet, en mulighet for gjenreisning i den forulykkede hengivelsesevne,

som kryper paa jorden men kan gjenreises i hengivenhet for en anden.

Ganske vist er denne anden efter naturen først en mand, men *Ellen Key* har vel allikevel ret deri at egentlig gjælder det ikke manden men *barnet*. Ellen Keys socialt interesserede arbeide med kvindefrigjørelsen har længe sigtet i den retning, og hendes sidste bok «Kvinnorørelsen» søker at samle den hele bevægelse i den retning. Meningen med det kvindelige naturel, dets ubegrænsede hengivenhetstrang, dets egoistisk formede opofrelseslyst finder sin gjenstand i barnet. Filisterne ropte i sin tid dette ord efter Nora, da hun fløi ut av døren for i avsind at finde sig selv, men Nora vilde dengang ikke høre paa det. Hun var sansesløs og oprevet og stormede ut fra alt det som havde bundet hende. Men Ellen Key turde ha ret deri, at ropet paa barnet ikke var filisternes forsøk paa at lægge aaget paa hende igjen, men simpelthen besindelsens og samlingens utgangspunkt.

Ogsaa madonnabilledets kvinde samler sig om det barn, hun bærer paa sit fang. Det er hendes liv, om hvilket hun samler al sin naturs rigdom. Men madonna har tillike den religiøse undergrund, over hende vaager den evige fader og den høiestes kraft overskygger hende. Kan denne religiøse rigdom avløses av den fra religionen frigjorte moderne renaissancekvindes pligtfølelse, bygget paa naturbaandet mellem hende og barnet? Likesom Johanne Meyer og mange andre kvinder stanser ogsaa Ellen Key op ved det økonomiske spørsmaal Hun ser med socialøkonomisk grundsyn paa friheten, og vet altsaa at den beror paa økonomisk uavhængighet. Men ogsaa hun drømmer socialistiske drømme. Hun vet ikke at den økonomiske uavhængighet tilslut ikke er noget andet end *arbeidets* uavhængighet og at moderlighetens specielle arbeide med barnet ikke kan lønnes paa anden maate end med sit eget produkt — ved barnet og dets fremtid. Heller ikke hun ser derfor hvor uundværlig *familien* er, ut fra kvindens eget væsen.

Hun er ganske vist nærmere ved sakens kjerne end nogen av de andre. Den umiddelbare og i sig selv sikre berøring med livets helhet og enhet som vi finder hos Portia den søker sin rationelle forklaring. Men denne er ikke at finde i re-

fleksion over mands og kvindes svakhet og styrke eller over deres følelseslivs bølgegang. Saadan refleksion fortærer sig selv og det ægteskap den vil gjøre fornuftmæssig. End mindre kan man finde forklaringen ved at utgrunde kvindehjertets forbindelse med den materielt kjønslige funktion. Hjertets hengivelse bliver uhjælpelig uren derved, og idet helligdommen blir uren formørkes hele livet. Dets gyldne solglans forsvinder under lidenskapens vulkanske askeregn og slægten befinder sig pludselig ved Helheims porte. Hvis der kan findes nogen forklaring, saa er den at søke i barnet og *pligten* mot barnet. Men her støter den selvstændige moder igjen paa det rent reale spørsmaal om at kunne leve og ernære sig og det.

Saa nær som man er sakens social-etiske kjerne ved tanken paa barnet, saa kommer man dog ikke forbi faderen og faderligheten. Det er maaske en retfærdig straf, at de selvbevidste kvinder forlanger barnet for sig alene. Det varsler ialfald at den gamle mandlige hustyran er avgaaet ved døden. «Han» faar nøies med noget mindre plads i reden, men det vil ikke falde saa let at opløse den gamle akkord: «Han, hun og det.» I tidsfølgen vil vel ogsaa altid rækkeordenen mellem dem bli den samme som før, men kanske «det» vil rykke op til den første værdighetsplads, og «hun» derved vise sig at være det midtpunkt, hvorom «han» og «det» dreier sig. Men dermed dukker familien op igjen, denne lille sterke knute, denne livsfriske fornyer av det gamle. Den kommer igjen men sandsynligvis med en nuance i forholdet som nærmer den til det urgamle matriarkat Forøvrigt har der vist ikke været noget «matriarkat» nogensinde. Kvindens centralstilling i hjemmet har ikke været given ved noget system ved siden av andre systemer men den er det umiddelbare uttryk for hendes væsens samlede enhet og kraft, der har sine forskjellige og karakteristiske uttryk i alle folks uskrevne love — fra den stilling enkekeiserinden av Kina indtar i øst til gaardmandskjærringens stilling paa den norske gaard mot vest. Saaledes vil kvinden ogsaa føle det, naar hun efterhaanden bevidst og direkte deltar i kommunens styre og i folkets nationale liv. Vist vil der i de første kritiske aar vise sig en del tegn paa usikkerhet f. eks. mandbiskhet og overdreven

selvfølelse. Men hun vil snart finde sig tilrette og se, at det kun er den gamle keiserinde av Kina som her i vesten blir nødt til at klæde sin magt i det parlamentariske livs form.

Vanskeligere er det paa det økonomiske omraade, paa lønskampenes, og den frie konkurrences felter. Hun maa være med, thi hun er enlig og selvstændig eller endog forsørger med pligter mot andre. Men blir hun mor, da blir hun trods alle love og skikke og sæder uskikket til at forsørge sig selv. Og i kampen for brødet kan «hans» og «hendes» interesser staa imot hinanden saa det gaar ut over «det».

Her er problemer, som Portia ikke kjendte. Hun kunde sagtens være glad og sværmerisk og fin og yndig. Thi hun levede i umiddelbar livsfølelse og havde derfor ingen bekymring. Men denne naturens umiddelbarhet kan den vaakne sjæl ikke komme tilbake til, den kjender problemernes tyngde og realiteternes gnavsaar. Sjælen — ogsaa kvindesjælen — maa tvers igjennem dem og ikke lukke sine øine for dem. Og derunder gaar den naturlige renaissancekvinde i al sin herlighet tilgrunde. Maaske lider hendes kvindehjerte forlis, maaske dør hendes barn. Men det gaar bedre naar hun besinder sig paa sit egentlige væsen og bedst naar vi besinder os paa den evige fars omsorg og den høiestes skyggende kraft over det vordende liv. *Religion og familie* hørte altid sammen — ikke religion og kvinde som manden stundom spottende sa. Religion og familie hører sammen, thi familien hører sammen med hengivelsen og troen. Der har været nogen frygt og nogen grund til frygt for at kvindeemancipationen skulde ta barnets liv. Men det vil den nok ikke gjøre, thi selvbesindelsen peker mot barnet og barnet mot familiens helhet igjen som den faste borg for det lille liv med den store fremtid.

Jens Gleditsch.

AUGUST STRINDBERG.

Mennesket, mystikeren, forfatteren.

3. «Infernoperioden» og senere virksomhet.

Vi staar nu foran den krise, som indleder det mærkeligste avsnit av Strindbergs bevægede liv. Fra nu av kommer det sælsomme, det abnorme i hans tilstand tydelig frem. Str. karakteriserer selv (1909) denne tid saaledes: «den store krise ved 50 år; revolutioner i sjælslivet, ørkenvandringer, ødelæggelsen, Svedenborgs helveder og himler». Den tids forfatterskap er «bygget paa personlige oplevelser». «Infernoperioden» har været meget forskjellig bedømt. Hans beundrere har tydet tilstanden falsk og talt om en aandelig «selvforløsning» o.s.v.; andre har spottet over hans mystik og reducert «Infernoliteraturen» til det rene makværk, idet de har bedømt den kun fra det almindelige literære synspunkt. Atter andre har helt ignorert det personlige ved disse bekjendelsesskrifter.

Der er dog ingen tvil om, at det var en alvorlig sindssykdom, som i disse aar lagde sit tryk over Strindbergs aandsliv og gav hans skrifter deres eiendomlige særpræg. Og likeoverfor denne sandhetssøker er der ingen grund til at fortie dette; selv kommer han atter og atter til spørsmaalet sindssyk eller ikke, dog — av nærliggende grunde, — som det synes, uten at komme til noget bestemt resultat. Tar man ikke hensyn til hans sykelige tilstand, vil man sletikke kunne forstaa hans bøker fra «Infernoperioden». Megen overspændt og uretfærdig kritik vilde være spart, hvis der var blit tat tilbørlig hensyn til dette moment. Det behøver ikke at forringe hans kunst. Mange digtere har skabt det mest sublime netop i denne halvt abnorme sjælstilstand (cfr. Nietzsche, Shelley, Poe).

Mens saaledes sygdommen utvilsomt har en væsentlig andel i de nye tilstande og de anskuelser, som nu utvikler sig

hos Str. er det dog likesaa sikkert, at hans tidligere kampe og den spænding, som de skiftende faser i hans sjælsliv har sat ham i, nu finder et avløp og gir hans liv dets ny retning; de har sikkert ogsaa været i stærk grad medvirkende til sygdommens utbrud, omend denne har været betinget i digterens konstitution. Naar han sier i «Legender»: «i 1894 forlot forfatteren sin skepsis, som truet med at ødelægge alt intellektuelt liv», saa tør han her ha pekt paa et meget vigtigt punkt. Hans sjælelige energi, større vistnok end hos $^9/_{10}$ parten av mennesker, har ikke fundet anvendelse, særlig er ikke hans voldsomme følelsesliv kommet til sin ret under den intellektuelle periode.

Set fra denne side blir hans meget omtalte «Omvendelse» slet ikke saa uforstaaelig, som man har villet ha det til. Den er intet brud med de ældre lag i hans personlighet. Hans «religiøse anlæg», hans stærke etiske trang og hans eksplosive følelse reagerer her mot den kolde ateisme, den materialistiske intellektualisme, som en tid har behersket ham. Nu finder disse kræfter sit uttryk, baade i de religiøse og mystiske forestillinger, de stærke sindsrørelser under psykosen og i hans nye digtning.

I november 1894 træffer vi Strindberg paa en banegaard i Paris. Han har tat avsked med sin hustru, der reiser til deres barn, som er hos hendes slægt i Tyskland. «Trods han elsker hende, er det med lettet hjerte, han ser hende reise og med det forsæt fra hans side, at denne avsked skal være den sidste». Følelsen av tvang ved stadig at være bunden til en anden person, — dette om man vil, sykelige træk, som vi træffer allerede i hans første egteskap, — er nu blit til en fiks idé: «Hustruen spionerte dag og nat paa min sjæl, gjættet mine hemmelige tanker, vogtet mine idéers løp og iagttok skinsyk min aands stræben mot det ukjendte». Det vil vel med andre ord si, at hun ikke bifaldt hans kemiske eksperimenter, at hun nødvendigvis maatte studse over hans besynderlige væsen og søke at bli klar over det. Dette dæmoniske træk hos ham, som han forresten har fælles med saamange digtere (sml. Carlyle), har vistnok været en væsentlig aarsak til hans egteskabelige misèrer. Det synes som om slike følsomme sjæle ikke taaler det mindste tryk og dette blir deres livs største tragik.

«Egteskapet bandt ved jorden, saa det kjendtes, som om jeg aldrig vilde komme løs» fortæller han og i «Till Damaskus» svarer den ukjendte — alias Str. paa spørsmaalet om, hvorfor han gik bort fra hustru og barn: «om jeg vidste det! — tror De, at der findes fordømte allerede her i livet? — — — siden, efter det andet bryllup fik han ikke en glad dag mer».

Efter avskeden med hustruen lukker han sig med lettet hjerte inde i sine rum med sine digeler og retorter for at undersøke svovlets natur. Han vilde derigjennem søke at faa bekræftet sin teori om stoffets enhet ved at paavise grundstoffernes evne til forvandling, — denne gamle altid paanyt opdukkende hypotese, som i det sidste ved opdagelsen av radiumemanationerne har faat et sterkt fremstøt. Den hadde beskjæftiget ham helt siden studenterdagene (se «Fra Fjärdingen och Svartbäcken») og synes nu at skulle faa bekræftelse ved hans analyser, idet han mente sig sikker paa, at ha fundet kul i svovlet. Det lykkedes ham rigtignok ikke at faa de lærdes medhold, hvad der dog ikke svækket hans tro; men svovldampene ødelagde hans hænder i den grad, at han maatte indlægges paa hospital.

Imidlertid begyndte vrangforestillingerne at faa mer og mer magt. Hans tidligere skjæbnetro gaar nu over til en bestemtere formuleret tro paa «Magterne». Alle motgange og vanskeligheter tilskrives nu dem, alt hvad der hænder har en bestemt hensigt; Han finder skjulte hentydninger, advarsler eller forhaanelser i de ubetydeligste ting. Alt er symbolik. Men, «hvem er det, som stiller snarer?» — han begyndte at ane tilværelsen av en usynlig haand, som styrte hændelserne med uimotstaaelig logik, — den han kalder «den ukjendte». Dypere og dypere kommer han ned i tungsind og smerte. Inferno har grepet ham! — «er jeg sindssyk? Nei, lægerne sier, det er ikke tilfældet, — jeg er en fordømt, jeg befinder mig i helvede!» Samtidig utformes visse religiøse idéer: paa den ene side hans store synd og skyld, paa den anden side den høie mission, lidelserne skulde dygtiggjøre ham til. «Den usynlige haand ydmyger mig, idet den ophøier mig, styrter mig ned i støvet forat løfte min sjæl,» — — «da dukker atter den forestilling op, at forsynet har bestemt mig for en mission her i verden og at det er opdragelsen dertil, som nu tar sin

begyndelse. — — saa snart jeg har syndet, gripes jeg paa fersk gjerning og straffen indfinder sig med en nøiagtighet og et raffinement, som ikke levner nogen tvil om en magt, der tugter for at forbedre; — — den ukjendte er blit for mig et personligt bekjendtskap, som jeg taler til, takker og begjærer raad av.»

Endnu var dog hans tilstand taalelig. Optat av sine eksperimenter og sine grublerier regner han aaret 1895 «trods alt blandt de lykkeligste hvilesteder i sit ulykkelige liv». «Bankerot i selskapslivet lever jeg op paanyt i en anden verden, dit ingen kan følge mig»! «I virkeligheten har enslags religion vokset sig frem hos mig, en sjælstilstand, snarere, end en anskuelse.» I denne tid skrev han de nævnte naturvidenskabelige skisser «Sylva Sylvarum», — «hvor jeg i stolt følelse av klairvoyant kraft gik skapelsens hemmeligheter paa spor,» samt den smukke skisse «paa kirkegaarden», som viser, «hvordan jeg under ensomhet og lidelse føres tilbake til et svævende begrep om Gud og udødelighet.»

Strindberg skal dog endda dypere ind i tungsind og lidelse. De ukjendte magters anfald synes ham at bli hyppigere og stærkere, overalt er der komplotter, overalt hvor han kommer opstaar der uro og larm Forgjæves flygter han fra sted til sted, straffen rammer ham overalt. Og fra at tro sig forfulgt av «Magterne», begynder han nu at tro sig eftertræbt av visse personer. Til de sjælelige lidelser kommer ogsaa kropslige: han plages av en meget smertefuld brystkrampe (præcordialangst), han er «nervøs som en krebs, som har kastet sit skal, følsom som en silkeorm under forvandling» og hans sanser saa modtagelige, særlig syn og hørsel, at han tror sig i besiddelse av en 6te sans (visioner og hallucinationer?). Han føler menneskers indflydelse paa avstand, hovedputen antar plastiske former o. s. v. Han tror sig forgiftet, dømt til døden, føler sig truffet av elektriske strømme; dog foresvæver det ham i lysere øieblikke, at disse tugteaander maa være skabt av hans egen fantasi.

«Jeg har glemt bort, hvad lykken er» klager han med Jeremias og i paavente av døden søker han at gjøre op sit regnskap med tilværelsen: «Min avregning med livet avsluttes saaledes: la det gaa op i op; om jeg har syndet, saa har jeg

sandelig faat tilstrækkelig straf derfor, den sak er dog sikker! være ræd for helvede? men jeg har jo gaat igjennem tusen helveder i dette liv, uten at skjælve, mer end nok for at vække en glødende attraa efter at faa forlate forfængeligheterne og de bedragelige nydelser i denne verden, som jeg altid har avskyet.»

«Inferno» fra hvilken disse citater er tat og «Legender» er fuld av beretninger om disse lidelser og forfølgelser som enkelte steder naar en høide, lik de gamle profeters. Hans skildring av sit besøk hos sine norske venner, Frits Thaulows i Dieppe, kan tjene som typisk eksempel paa arten av hans lidelser.

Han kom reisende til Dieppe en aften. Hans venner blev forskrækket over hans utseende: kinderne indfaldne, haaret var blit graat, øinene sky og lintøiet smudsig. De gjør alt mulig for at berolige ham, men han plages av selvbebreidelser og i dette smukke, lykkelige kunstnerhjem føler han sig som en fordømt. Senere paa aftenen kommer frygten for forfølgelse over ham og hans værtsfolk hjælper ham med at gjennemsøke alle rum. Paaklædt lægger han sig paa sengen i gjæsteværelset for at vente paa, at klokken skal bli 2, — den svæbnesvangre time! endnu kl. 2 er alt stille, han staar op, aapner vinduerne og tænder lys. Da begynder den elektriske strøm at virke, han griper kompasset, finder dog ikke spor av utslag. «Men spændingen vokser, hjertet slaar energisk, jeg gjorde motstand, men som ved et lynslag blir min krop overladet med et fluidum, som forgifter mig og utsuger mit blod». Han flygter ned i salonen, hvor der for alle tilfælders skyld er sat ind en feltseng, (et bevis paa vertsfolkets omtanke og skarpe forstaaelse), men finder ingen ro, «en ny utladning træffer mig som en cyklon, kaster mig ut av sengen og jagten begynder paany. Jeg skjuler mig bak væggene, bak dørene, foran kaminen, — overalt, overalt finder furierne mig». Utmattet blir han tilsidst sittende sammenkrøpen paa balkonen til morgenen, da han endelig dødstræt faar nyte sovnen, for næste dag at forlate sine venner og fortsætte reisen hjem til Sverige.

Her kommer han under lægebehandling hos en ven av sig og føler nu nogen bedring, men i Tyskland, hvorhen han er

reist for at træffe sin lille datter, som han holder meget av, tiltar sygdommen igjen efter en tid. Efterat han atter er kommen tilbake til Sverige slipper den ham litt efter litt og mot alles formodning gaar digteren seirrik, omend med dype skrammer, ut av den rædselsfulde kamp.

Imidlertid kan vi takke denne sygdom for en række skrifter, der maa betegnes som enestaaende, særlig «Inferno», mens «Legender» er mer avbleget og «Ensam» er vidnesbyrdet om tilbakevendende helbred (utkom 1903).

«Inferno» kan betragtes som en storslagen neuropatisk journal, enestaaende saavel ved sin skildring av sygdommen, som ved de geniale glimt, der bryter gjennem mørket og den ukuelige selvhævdelse, der aldrig gir helt tabt, en skildring av angstens og tungsindets smerte som kun selvoplevelse kan give. En tysk psykiatriker, som har studert Strindbergs tilstand karakteriserer hans skrifter saaledes[1]): «Inferno er en grandios, fuldendt skildring av en sjælssygdom hos dens forfatter. Sjælsforskerens og sindssykelægens fineste lupe vil ikke her kunne finde en eneste linje, som vilde være istand til at forstyrre det patologiske billede. Det er forbausende, hvorledes forf. bakefter kan gjengi og beskrive sjælelige tilstande og endnu mer forbausende, hvordan dette er skedd uten sakkyndige pretensioner og med den pinligste samvittighetsfuldhet. Derfor er Strindbergs autobiografier meget vigtige og værdifulde medicinske dokumenter.»

Med hensyn til sygdommens natur hersker der nogen uenighet. Svenske og norske læger[2]) betragter den som paranoia (sindsforvirring med vrangforestillinger), den nævnte dr. Rahmer regner den til melancholien med angsten og tungsindet som hovedsymptom, mens en anden tysk forf.[3]) betegner den som en svær angsthysteri. «Enhver digter er en neurotiker» paastaar den sidste (den «Freudske skole») og «uten en vis lettere eller sværere hysterisk sjælsforfatning er et geni slet ikke muligt.»

[1]) Dr. S. Rahmer: August Strindberg, eine pathologische Studie, München 1907.

[2]) se f. eks.: Dr. Dedichen: «Paa begge sider av sindssygdommenes grænse», s. 169

[3]) Dr. W. Stekel: Dichtung u. Neurose», Wiesb. 1909.

Hvordan dette end forholder sig, saa har psykiatrikerne sikkert ret i, at «kunstnerens karakter har utviklet sig paa neuropatisk grundlag.» Dette «nervøse anlæg» kan man skimte allerede meget tidlig f. eks i hans triste grublerier, i hans selvmordstanker (og senere hyppige selvmordsforsøk), hans mangel paa aandelig likevægt, o. s. v. Videre nævner han, at han har lidt av pladsangst og av «en mild forfølgelsesmani». Et neuropatisk træk er det sikkert ogsaa, at han aldrig kan komme løs fra sine gamle erindringer, men idelig kredser om sin misære i selvanklage og selvforsvar.

Gaar man altsaa ut fra et saadant sykeligt grundlag, hvorefter ifølge en moderne videnskabelig opfatning, «ethvert digterværk er et skriftemaal», en «Symptomhandling», hvorigjennem digteren faar avløp for indestængte (fortrængte) følelser, saa har man faat et fingerpek til bedømmelse av Strindbergs digtning. Hermed stemmer det jo ogsaa, at saa mange for ikke at si alle, Str.s bøker er «bekjendelsesskrifter». Og han har sagt os, at digtningen er det egentlig bærende i hans liv. «Naar jeg sætter mig ved mit skrivebord, da lever jeg, — — jeg lever og lever mangfoldig de menneskers liv, som jeg skildrer, — — er min skrivning for den dag endt, saa blir min tilværelse saa pinlig, at jeg har en følelse, som om jeg gik døden imøte» («Ensam»). Og nogle aar senere (1909): «Arbeidet gav mig en saa stor nydelse, at jeg fandt tilværelsen som en ren salighet mens skrivningen stod paa, — og gjør saa endnu; kun da lever jeg.»

Paa grundlag av disse synsmaater kan man da let forklare sig visse stereotype foreteelser i Str.s digtning f. eks. hans hadske uttalelser om kvinden. Det er et utslag av hans trang til at «digte sig fra» de lidelser, som har mødt ham ved kvinder, helt fra barndommen av. Ved digtningens hjælp søker han at bli færdig med de plagende tanker og følelser. Og skjøndt han ellers aldrig er ræd for at ta skylden selv, er det ham her umulig at dømme retfærdig, saa dypt griper det ind i hans følelsesliv.

Hos Kierkegaard finder vi noget tilsvarende. Ogsaa han «holdt sig i live ved at digte». Og mens Strindberg paa den ene side fantaserer sig bort fra de pinefulde erindringer, paa den anden digter idealskikkelser av sig selv (som mester Olof

og dr Borg) saa fantaserer Kierkegaard sig stadig ind i de erotiske forhold, hvis sødme det var ham forment at nyte (cfr. «Forførerens dagbok» m. fl.). Goethe oplevet atter i sine værker de overstaaede kjærlighetskampe (Werthers Leiden m. fl.); motivet hos dem alle er det samme: Avløp for de fortrængte følelser.

Strindbergs pessimisme er derfor ogsaa mer av personlig end av teoretisk art, den er avhængig av hans eget følelsesliv, hans egen livsførelse Han er optimistisk pessimist, drømmer trods alt om en lysere periode i verdensløpet:

«Ve denna jord, der intet växser men allting förrutnar
Sår Du i kärlek, Du skördar i hat, av tron växser tvifvel
Du planterar Dit hopp och frukten heter förtvifvlan — —
— — Ragnarök, makternas skymning, den store verldsbrand må komma
Syndafloden dertill med rening, med eld och med vatten
Och så börjar på nytt i askan och fruktbara slammet
Odlas och sås. Då nalkas de drömmares gyllene ålder — —.»

Med 1898 kan den sykelige forstyrrelse betragtes som væsentlig overstaat. I disse to aar skrev han foruten «Inferno» og «Legender» nogle mindre skisser og skuespil, endel naturhistoriske opsatser samt det eiendomlige skuespil «Till Damaskus» -- en dramatisering av Inferno — de fleste av dem skrifter, der maatte bestyrke frygten for at Str. for altid var tapt for digterkaldet. Saaledes skriver en norsk sindssykelæge samme aar, som Legender utkom: — — «et viljeløst nøtteskal, omtumlet paa et hav av overtro, en sønderbrudt sjæletorso, som lar en ane at, — endnu uberørt af ødelæggelsen, — maa den have eiet en betydelig skjønhet, — — det er alt, hvad der er igjen av en av Sveriges berømteste mænd.» (Dr. Dedichen).

Det skulde dog bli anderledes; efter kort tid fremstaar han atter saa livsfrisk og arbeidsdygtig som nogensinde, et vidnesbyrd om hans store aandelige som legemlige motstandskraft og viljestyrke. Enkelte sykelige træk kan dog spores gjennem hele hans senere produktion, — visse ideer som har fæstnet sig, f. eks. tilbøieligheten til at symbolisere, til at se tegn og varsler i de mest hverdagslige hændelser; dertil en mistænksomhetsfølelse der grænser til forfølgelsesfrygt og som vistnok er en medvirkende aarsak til de skarpe angrep han i

den senere tid har rettet mot bekjendte personer, særlig kollegaer (bl. a. Levertin, Heidenstam). I det hele er en mystisk farve stærkt fremtrædende, som et gjenskin fra Infernoperiodens dæmoniske følelsesliv.

I den første overgangstid fra «Inferno» skildrer Str. med en eiendommelig mystisk-fantastisk kraft lidelsen og de moralske konflikter i skuespillene «Advent», «Till Damaskus» («Saulusfærden») og «Brott och Brott» (den forbryderske tankes hævnende magt). Ogsaa disse er væsentlig bekjendelsesskrifter av dyster natur. Av og til med et lysstreif; «der findes en ende, bare der findes en begyndelse; Du har gjort begyndelsen, men fortsættelsen er lang og vanskelig, — at Du er kommet saa hurtig fra denne sak er for mig et tegn paa, at Du har lidt gjennem Dit pensum saa intensivt, som om det hadde varet evigheter» (abbeden i «Brott och Brott»). Og i Damaskus III, (skrevet noget senere) idet han er kommet op til «det hvite hus», fredens bolig: «ja dette er min ungdomsdrøm om et hus, hvor fred og renhet bor, - vær hilset hvite hus, nu er jeg hjemme!»

Efterat Strindberg gjennem disse dramaer har lettet sig for det tryk, som har hvilt over ham, kommer der en ny arbeidsdag med «lys efter mørket, ny produktion med gjenfunden tro, haap og kjærlighet og fuld bergfast visshet», — han føler sig nu «like ung og arbeidsdygtig som for en mandsalder siden, bare at maalet var et nyt, efterat de gamle milstolper var lagt bak ryggen». Han skriver nu paa kort tid en række historiske dramaer, «Gustaf Wasa», «Folkungarne» og «Gustaf Adolf» m. fl. Hovedpersonerne er ofte stillet i en ny belysning, han omdigter ofte baade hændelserne og personerne i strid med hvad der betragtes som historisk rigtig, og dette har skadet hans popularitet i hjemlandet. Gustaf Adolf f. eks. fremstiller han som ungdommelig vek og ubeslutsom, en lykkejæger, uten klare maal og han er meget hadsk paa Karl XII, nationalhelten!

Efter disse følger de eiendomlige dramaer: Damaskus III (slutningen av Infernovandringen), det rørende smukke «Pask» (lidelsens skole), «Svanehvit», «Kronbruden» og «Drømspelet» («Budhistisk og urkristent drama») — hvis grundtone er: «verden er underlig og det er synd i menneskene« — samt «En-

sam , den smukke skildring av hans ensomme tilværelse i disse aar. Saa kommer atter historiske skuespil som «Kristina», «Gustaf III» og «Näktergalen i Wittenberg» (Luther og protestantismen). De to første gaar nu ofte paa svenske scener. «Götiska Rummen», — atter en samfundssatire behandler tidens spørsmaal. Ogsaa her er der iblandet en hel del mystik. Boken røber paavirkning av det filosofisk-kritiske værk: «Rembrandt als Erzieher», som paa den tid vakte stor opsigt i Tyskland (49 oplag). Interessant er det at se, at Str., der aldrig har hat noget godt øie til Norge, dog her, aaret før unionsopløsningen, tar Norges parti paa en maate: «det er et «djäfla» folkefærd, men jeg elsker retfærdighet og vil ikke se en stærk nation ydmyget, ved at laane vor konge seks uker om aaret og jeg vil ikke ha nogen intimitet med et fremmed folkeslag, som har en anden utvikling end vi. — — jeg vil ha fred med grannerne og den fred kan kun vindes ved skilsmisse, som i et ulykkeligt egteskap; — — man har søkt at vække had mellem brødrefolkene, men ve den, som har søkt slikt brud for at herske! ve dem! os, som har arbeidet for samling og forsoning, kalder man fosterlandsforrædere. Dem, som har kaldt os saa, kalder jeg fæhunder! der har I ordet!»

Nu følger indtil 1909 en lang række skuespil, historiske opsatser og blandede skrifter. Deriblandt den berygtede «Svarta Fanor» — «som er skrevet efter mange betænkligheter og megen vaande» Den indeholder temmelig kyniske angrep paa kjendte personer, men behandler forresten paa Strindbergs vis. — spredt og aforistisk, alle mulige spørsmaal. Han har senere erklæret, at disse angrep ikke gjaldt personer, men principer og i den omfangsrike: «En blå bok» (kommentar til «Svarta Fanor» — tilegnet Swedenborg) gjør han avbigt for, at han har tjent under «de sorte magter», — han har ingen velsignelse fundet ved at tjene de sorte! Dog har ogsaa senere denne gamle Adam stukket hodet frem, trods avbigten; men paa den anden side har ikke Str. været fortørnet uten grund likeoverfor enkelte kritikere og skjønaander, som f. eks. Levertin.

Med de nævnte bøker er den nye Strindberg fremtraadt helt færdig, i mange henseender en ren kontrast til ateisten

fra den foregaaende periode. Den «hämska» Infernotid har sat absolut skille mellem gammelt og nyt. Herom uttaler Str. sig i fortalen til «Författaren» hvilken bok er skrevet i 1886 men først utgit i 1909: «Forfatterens person er likesaa fremmed for mig, som for læseren og like usympatisk. Og saasom han ikke eksisterer, har jeg ingen delagtighet og da jeg var med og avlivet ham, tror jeg mig at ha ret til at betragte det forgangne som forsonet og utstrøket av den store bok.»

Den nye livsopfatning bærer præget av at være opstaat under den store krise. Det mystiske drag er fremherskende, forenet med en i mange dele helt konservativ opfatning. To mænd har hat stor indflydelse paa Str. i denne tid: Balzac og Swedenborg. Den første var i mangt hans forbillede, — i hans mysticisme, hans syn paa tidens videnskabelighet, hans tro paa stoffets enhet o. s. v. og gjennem Balzacs «Seraphita» gjorde han det første bekjendtskap med Swedenborg.

Hos Swedenborg fandt Str. næring baade for sin mysticisme og for sin religiøse trang. «Han har anvist mig den eneste vei til redning: at opsøke dæmonerne i deres huler, — i ens eget indre, — og at dræpe dem ved anger. Balzac har som profetens adjutant lært mig i sin Seraphita, at samvittighetskvalerne er en magtløshet, som atter fører til at betræde forvildelsens vei. Angeren er en styrke, som gjør en avslutning paa alt.»

Han er paa det rene med, at den store synd i hans liv er «Hybris» — hovmodet, han har indbildt sig at ha tydet sfinxens gaate, han har opkastet sig til overmenneske. Men angeren falder ham dog vanskelig, ja urimelig; thi «jeg ser i mig den retfærdige mand som den evige har sendt prøvelser og som jordlivets skjærsild skal gjøre fortjent til en snart forestaaende befrielse.» Men angeren, — «er det ikke at spotte forsynet, som hadde utkaaret mig til sit strafferis; er det ikke at si til magterne: I har ilde ledet min skjæbne; I har latt mig fødes med kald til at revse, at styrte avgudsbilleder, at stifte oprør og siden unddrar I mig Eders beskyttelse og lar mig bli til latter og lar mig tilbakekalde, hvad jeg har forkyndt, — krype til korset, gjøre avbigt!» — det er ham med hans stærke selvfølelse en ulidelig tanke. Atter og atter maa han i «Herrens kvern, som maler langsomt, men

maler fint». Men skjønt det gjør ham ondt, at han har saaret andre, maa han dog hævde sin ret likeoverfor menneskene. «Jeg har altid villet fremad og opad og har derfor hat den høiere ret likeoverfor dem, som har villet dra mig nedad; — — om jeg bare hadde hat en gnist av medlidenhet med deres følelser, som jeg har saaret! — om!» men en trøst er det at han skal tjene til et advarende eksempel, især likeoverfor ungdommen.

Litt efter litt falder han tilro efterat han ganske har trukket sig tilbake fra verden. «I stilhet begynder sjælen at vokse i ny forhvervet frihet og man erfarer en uhørt indre fred og stille glæde, en følelse av sikkerhet og selvforsvar; — jeg stanset tilsidst ved en slags forsoning med lidelsen, da jeg samtidig opdaget, hvordan sorgen og smerten likesom forbrændte sjælens «sopor», forædlet instinkt og følelser og skjænket høiere evner til den fra den utpinte krop løsgjorte sjæl». Heller ikke kan han bebreide «den høieste», at han er blit ham skyldig noget av livets goder. Han har med Lycko-Per faat alle sine ønsker opfyldt. Men skjæbnens hevn har været, at han aldrig har fundet lykken ved det, — «det er virkelig sandt, at jeg har faat alt, hvad jeg har ønsket i livet, men det er befundet værdiløst».

Som ventelig er denne ensomhetstrang asketisk farvet; «tænker jeg paa samlivet, som skulde være en opdragelse, saa finder jeg nu, at det kun var en forskole for lasten». Han er derfor, likesom Tolstoi inde paa tanken om ophævelsen av egteskabligt samliv av etiske grunde og sætter som erstatning det skapende, aandelige arbeide: «hvad er Din største glæde? — at føde en ny tanke! — da er jeg far og mor paa én gang».

Str. har i denne tid følt sig stærkt dragen mot katolicismen, mot den kirke, som har git saa mange trætte digtere hvile; eller kanske rettere: mot klosterlivet, som han hadde lært at kjende tidligere. — «Da længtet han ut, langt bort, til lys og renhet, fred, kjærlighet og forsoning, — — han drømte sin gamle drøm om klosteret», — et konfessionsløst kloster «for de intellektuelle, som ikke kunde finde sig tilrette i den atmosfære av materialisme, de selv var blit forledet til at præke». Han konfererte med en formaaende ven i Paris

om stiftelse av et sligt og utarbeidet baade planer og regler for et kloster, hvis maal skulde være «opdragelse til overmenneske gjennem askese, meditation og utøvelsen av videnskap, literatur og kunst». Det førte dog ikke til noget, han blev heller aldrig helt katolik og som man kan forstaa, vilde han neppe heller blit anerkjendt som rettroende katolik.

Forøvrigt ser han fra nu av sit eget og hele naturens liv gjennemvævet av mystik. Den uhyre følsomhet har han beholdt og han mener sig i besiddelse av høiere sjælelige evner. I «En blå bok» og flere andre steder fortæller han om disse oversanselige erfaringer, — «hvilke først begynder efterat jeg har gjennemgaat den store skjærsild, som brændte bort «soporna» i min sjæl og efterat jeg ved selvstraffelse og askese slæpte mig ut av den værste søle. — Jeg mærker paa avstand, naar nogen rører ved min skjæbne, naar fienden truer min tilværelse som person, men ogsaa, naar man taler vel om mig eller ønsker mig godt. Paa gaten føler jeg, om jeg træffer en ven eller fiende. Jeg har gjennemlevet en temmelig likegyldig persons operation, har utstaat andres dødskamp med dens psykiske og fysiske lidelser,» — — slikt gjør livet plagsomt, men rikt og interessant».

«Hverdagslivet er fuldt av mystik, men du observerer daarlig! — det er ikke bare at stave, — at iagtta de ydre fænomener, — men ogsaa at lægge sammen,» — finde den indre, mystike mening. De almindelige erfaringsmæssige opfatninger er derfor feilagtige og utilstrækkelige, naar det gjælder naturens liv. Iblandt det meget som forekommer os opskruet i hans naturiagttagelser findes der dog som før nævnt kanske netop paa grund av denne intuitive, oversensible evne, adskilligt, den fremtidige forskning tør komme til at stadfæste.

I samklang hermed staar hans uforanderlige tro paa «Magterne». Han beretter f. eks. om jertegn i anledning av unionsopløsningen i 1905, — nemlig jordrystelsen i Kattegat aaret forut, som bragte forskrækkelse og vanvid (?) blandt menneskene og stormen i januar 1905 «der rev taket av det kongelige slot (!) og ramponerte Akershus fæstning», derefter for over til Stockholm og «rev taket av Svea livgardes kaserne». Som man ser er beretningen ikke ganske fri for

overdrivelser. Grundighet har heller aldrig været Strindbergs sterke side. Som digter er han intuitiv og gaar op i øieblikkets stemning uten kritik.

Med dette syn paa naturen og livet indtar han naturlig en fiendtlig holdning til den moderne naturvidenskap med stadige utfald mot utviklingslæren og «apeteorien», som han øiensynlig aldrig har forstaat rigtig. Han er streng mot de materialistiske vantro («Äfflingar» — apeavkom, kalder han dem), hvis «aand er saa pasteurisert, at intet vokser i den, — saprofyten, der ikke lever av sig selv, men paa røtterne av det voksende». Og han forsvarer nu friskvæk mange av de gamle dogmer, ofte rigtignok tolket paa hans eget vis. F. eks. helvedsdogmet: «Du, som har været i helvede benægter faktum! helvede er intet sted men en sjælstilstand (her i livet), som forvandler alt omkring sig».

Paa alle omraader merker man saaledes, at den aandelige krise 1896—98 er blit bestemmende for hans senere opfatninger. Hans oplevelser i den tid — indbildte eller virkelige — har været saa levende, saa intense, at de for ham er virkeligere, end noget andet og ikke lar sig bortresonere. Han har følt helvedes kvaler, han har set magternes indgripen, han har erfaret den mægtiges uendelige førelser og han er klar over den rolle, han selv har hat at spille i dette drama. Alt dette er for ham kjendsgjerninger, som hans egen skarpe intelligens ikke kan rokke ved.

I en række interessante filosofiske essays: «den bevidste vilje i verdenshistorien», har Str. fremsat sine anskuelser om verdensstyrelsen. Han betoner «det hemlighetsfulde i verdensprocessen, som vi ikke kan forklare, menneskenes ubevidste stræben, uten kjendskap til maalet, men som alt staar i den bevidste viljes tjeneste, — det er, hvad jeg har kaldt mystik». «Den store syndetiker, som forener motsætningerne, løser motsigelserne, opretholder likevægten, er intet menneske. Han kan ikke være noget andet, end den usynlige lovgiver, som ændrer love efter forandrede forhold, skaperen, den som tilintetgjør og den som opholder, man kalde ham forresten, hvad man vil». Fler steder nævner han tanken om en Gud som er i utvikling sammen med sin skabning.

I samlingen «Tal til svenska nationen», utk. denne høst,

skrifter han paa hæder og tro sit forhold til religionen: «Siden 1896 kalder jeg mig kristen (se Inferno). Jeg er ikke katolik, har ikke været, men under 7 aars ophold i katolske lande og i slægt med katoliker opdaget jeg, at forskjellen mellem katolsk og protestantisk lære var ingen eller blot utvortes og at splittelsen, som engang fandt sted, kun er en politisk eller ogsaa dreier sig om teologiske spørsmaal, hvilke ikke egentlig hører til religionen. Mandtalsskreven protestant er og forblir jeg, men jeg er nok ikke bekjendelsestro, heller ikke læser, snarest Swedenborger. Jeg bruker min bibelkristendom til indvortes privatbruk for at tæmme min noget forvildede natur, forvildet av den veterinærfilosofi og dyrlæredarwinisme — i hvilken jeg opdroges som student og jeg praktiserer saa godt jeg kan den kristne lære, derover bør menneskene ikke beklage sig, det forsikrer jeg. Thi kun gjennem religion eller haapet om et bedre, forstaaelsen av livets inderste mening som prøvetid, skole, kanske tugthus, er det muligt at bære livets byrde med nogenlunde resignation. — — — Det er ingen sløv resignation, hvorvel man stundom gripes av mismot ved at se de stores uforbederlighet, de lykkeliges ufølsomhet og iblandt kan fristes til at tro at det skal og maa saa være. Men saa kommer evangelierne med Kristus som læreren og trøsteren, han som i vrede utdriver vekslere og jobbere av templet; som sier til disciplerne, at de skal sælge sine klæder og kjøpe sverd, men som, naar han ser blod flyte, dog indstiller striden og helbreder de saarede». Om Kristus har han tidligere uttalt sig: «Korset er for mig symbolet paa taalmodigt baarne lidelser, — ikke paa, at Kristus har lidt i mit sted, det faar jeg nok besørge selv». Stedfortrædertroen byr ham konsekvent imot.

Hans sidste skjønliterære arbeide er «Stora Landsvägen» (1909) «Jordvandringen selv», der er skrevet i hans sekstiende aar og er betegnet som «Avsked til livet og selvdeklaration». Det sidste arbeide av den art blir det dog neppe, ialfald ikke den sidste bok. Han har senere overrasket med en samling «bibliska egennavn med ordfränder i klassiska och lefvande språk», et arbeide, som kun filologer kan bedømme, samt samlingen «Tal» der indeholder baade ondt og godt, forsvar og stærke angrep. Endnu tør man vente fler overraskelser, thi — «ingen strid mere, det er døden», og

slås med troll, befria prinsessor,
döda varulfvar, — det är att lefva!»

Christian Claussen.

LITERATUR.

Anmeldt av *E. Berggrav-Jensen:*

Kulturens historie. I populær fremstilling ved norske forfattere under redaktion av *K. Visted.* H. Aschehougs forlag. 1ste hefte.

Paa første hefte i et subskriptionsverk kan man ikke bygge nogen dom om verkets art. Det er i og for sig ganske interessant at det saa godt som udelukkende er yngre og yngste kuld, som skal skrive «Kulturens historie», om det end er litt underlig at denne aarsklasse fortrinsvis vil sitte inde med evnen til at være dommere i *historiens* vurdering.

Der er imidlertid to spørsmaal, som verkets plan og forfatterfortegnelsen lægger en paa læberne. 1) Maa man ikke, selv om man tilhører den materialistiske epokes epigonkuld ha gjort sig klart, at alt det, som samles under begrepet kristendom, — baade det aandsfyldte og det forbenede —, at alt dette har gjort en indsats i menneskekulturens historie, som man faar ta tilbørlig hensyn til og gi skyldig plads for, selv om man *personlig* kunde ønske denne plads sterkt beskaaret? Det skulde ikke forbause, om man tok langt mere hensyn til buddhisme og muhamedanisme. Man kunde forsvare dette med, at deres dyrkere i antal er flere end kristentroens. Og der vises av de kristne landes «objektive» videnskapsmænd en viss subjektiv kurtoisi overfor alt det fjerne. Men man faar huske, at den religion, som har været det førende Europas religion fra den stund av da det tok kulturføringen, den har en plads i kulturens historie, som ikke utmaales efter de troendes tal.

2) Forutsat at kristendommen indgaar i verkets plan, hvem er det da blandt dets forfattere, som eier betingelsen for at skildre kristendommens *aandsmagt?* Aandsmagten som har bølget bak den kristendommens *skal*, som alle utenforstaaende vil forstaa sig paa og som de gjør til skyteskive for sine overordentlig «objektive» angrep? Skal den skildres med

religionshistorisk skepsis av Dr. *Wilh. Schencke?* Eller skal aandsmagten tørlægges av Dr. *B.-R. Aars* saaledes som denne forfatter har forsøkt det i sin nye «Tømmermandens søn»? Man maa jo gjætte sig frem, for der er ingen oplysning i subskriptionen. Denne fortæller bare, at hver forfatter er «*særlig sagkyndig* paa sit felt»!

Er det altsaa meningen at skrive en kulturens historie, hvor alene religionen er uten nogen «særlig sagkyndig», uten nogen som kan se og forstaa dens utvikling indenfra?

Peter Egge: **Idyllen.** Skuespil. Gyldendals forlag. 260 s.

Faar man ikke indtryk av at Peter Egge arbeider tungt? *Stoffet* er saa brilliant. Saa naturlig. Han opsøker ikke skrullete motiver. Og problemerne er velsignet menneskelige. Som de er for dig og mig. Men man læser med følelsen av, at forfatteren ikke har tryllestaven, han har ikke den lykkelige førerhaand, løsningen er ikke selvfølgelig, den bruser ikke med en naturmagts friskhet. Forfatteren er selv knuget under handlingens aag. Dette synes jeg delvis har gjældt baade «Lænken» og «Hjertet». Men der fik han da en løsning istand. Her faar han ingen. Det er jo at slaa al sin egen livsjevnhet for hodet naar Egge i Idyllen lar hustruen ende i noget saa uoriginalt og saa opstyltet som et høifjeldsstup.

Men ellers er der mange enkelte friske scener i denne bok. Situationerne slæper os ikke trægt avgaarde. De løper trillende fort saa vi maa følge i ilende spænding. Og konflikterne er overordentlig naturlige. Der er *indhold* i dem. Nu for tiden laver man konflikter uten indhold, bare med ramme. Peter Egge gir os virkelig noget at grunde paa, noget at snakke om.

Der er tre centrale punkter i stykkets konflikter: taushet om fortid, krav paa blind tillid, og jalousi. Dette er ting, som enten kan staalsætte idyllen eller ogsaa kan dræpe den. Blir øie holdt aapent mot øie, da skulde idyllen ikke briste mellem mennesker som disse to, den skulde snarere gjennem alt det som overvindes føres over i den fæstnede troskap. Men her kommer noget til, som slaar øiet mot jorden. Og det er alle *smaaløgnene.* Alle vet at smaaløgne de er næsten altid anset som ufarlige nødmidler, hvor sandheten vilde saare unødig. Og Egge har bygget disse smaaløgne aldeles mesterlig op. De er

til den grad selvfølgelige, at vi sitter næsten og smaalyver, vi læsere, paa Ingas vegne længe før hun har sat fortielsen eller fordreielsen i verk. Og saa har forfatteren da ogsaa ved de oplevelser vi gjør sammen med Inga tilslut indpodet os et brutalt had til denne pestilens som i uskyldig dragt dræpte et samliv — og kan dræpe hvor mange det skal være!

Her var ingen stor fortielse bakom de smaa. Derfor synes der at være stof nok til saare tider og onde kampe, men knapt er der stof til et grundskot for dette egteskap. Lettere end i sine de foregaaende bøker kunde Egge her faat i stand den naturlige harmoni. Muligens er det netop av denne grund han har forsmaadd en slik løsning her. Løsningen er jo paa dørtærskelen, da fruen gaar i stupet. Hun vet det bare ikke selv. Men synes ikke forfatteren, at det hadde været like saa orginalt om «de hadde faat hverandre» som at hun skal kopiere de Ibsenske skjæbner?

Om dette skuespil er et blivende betydelig arbeide tør jeg ikke paastaa noget. Hadde det bare hat prikken over i'et! Men i denne jul er det ialfald en av de bøker, som kan gi mest at tænke paa.

Gustaf Janson: **I mørket.** Fortælling. Autoriseret oversættelse ved C. J. Hambro. H. Aschehougs forlag.

Det er sjelden en digtet bok virker saa helt igjennem virkelighetstro. Man skulde formode at forf. hadde været baade grubearbeider og aktieeier i gruber. Jeg vet ikke, hvad som er skildret bedst, eksplosionen i gruben og døden i mørket, eller snipkjoleherrernes generalforsamling med utdeling av 10 pct. utbytte. Om det nu i sandhet *er* virkelighetstro kan man jo ikke vite. Men der findes ialfald utallige psykologiske iagttagelser, som virker oplevet. Der skildres saa mange følelser, som vi vistnok selv aldrig har kjendt, men som vi dog instinktivt anerkjender som egte og naturlige. Der blir en voldsom spænding i os netop fordi vi paa denne maate selv blir kautionister for begivenheterne og aldrig blir sat utenfor av en forfatter-villet skjæbne, som tar sig friheter og forbehold, som vi ikke forstaar eller kan være helt med paa.

Og saa er dette ikke bare en skildring *con amore* av grubeulykker og overklasseflothet. Der er en tanke i det alt sammen. Hvis denne roman blir kjøpt og læst slik som dens

brilliante romanegenskaper gjør den fortjent til, saa vil den ved sin indre værdi ha sat blivende merker i vore tanker om mennesker og menneskeklasser.

Oversættelsen er paa en del undtagelser nær udmerket. Det er forbløffende at *Hambro* f. eks. kan forme en sætning slik: «Om, som det paastaaes, hovedstøtten heter de fattiges . . .» o. s. v. Især i direkte tale er dette horribelt. Likeledes: «det var en bedøvende surr, av hvis styrke det fremgik at» o. s. v. Dette er netop norsk-tysk «miskmask».

Istedetfor **Kiellands breve til hans søn** (Gyldendalske forlag, 172 sider), bør man kjøpe brevene til hans datter. Det er disse sidste som er indholdstunge nok til at bære en offentliggjørelse, kun de har den helhet, som gir dem blivende værd. At utgi brevene til sønnen er bare en mislykket efteraping. Blandt de mange siders uendelig mange likegyldige ting er der kun nogle enkelte isolerte morsomheter og et par interessante ting. Vi faar haabe der ikke er endnu flere som paa denne maate vil «fiske i Gyldendals hav» med Kiellands privatbreve som agn.

Anmeldt av *Karen Grude Koht:*

Nini Roll Anker: **Per Haukeberg** (Aschehoug).

Per Haukeberg det er gjennemsnitsmanden. Den praktiske mand som tar livet uten idealer og dikkedarer. Men uten nogensinde at støte an mot samfundets vedtagne moral. Han slaar sig op paa skoghandel ved forskjellige midler. Ikke saa at han saameget som har skin av at gjøre noget galt. Men «Han husket folk han hadde kjendt, som idag drev ut med husvæggene, for det de hadde spilt baade gaard og skog i hænderne paa ham og de andre karene . . . . Han mindtes Jens Moen, som hadde skrevet sig paa for femtentusen-syv . . . . . og som blev saa hu'gælen da laantakeren røk, at han solgte Mobergene for snaue seks — Mobergene, der merkeren til Galdmon stak ut nære paa tusen tylvter gildt tømmer den første vinteren.» Og saa statsskogene — «paa dem, ser De — paa staten — har vi skogspekulanter tjent os en pen skilling.» Aa jo han kunde nok mindes noget av hvert fra sine skogskjøp, Per Haukeberg. Men «Det er handel — det skjønner ikke De Dem paa, Stern» svarer han

med en liten snev av medlidenhet i røsten, da den unge uerfarne redelige student mener «at narre folk — det — det er ikke ærlig — herr grosserer.» Per Haukeberg hadde *sit* maal for handel — slik folk jevnlig har det.

Og vel var egteskapet med Anine ikke slik han hadde tænkt sig det, da han hadde hængt efter hende som en tomsing og i de første maanederne sittet utover kveldene og lagt ut for hende baade om planer og spekulationer. Nei, hun var av Rindalsslegten — han burde visst hun ikke var at lite paa.

Men praktisk som han var gjorde han sig stillingen klar — han gjør op status med sig selv i et av bokens ypperligste avsnit — og indretter sig derefter. Og da Anine blir *for* vidtløftig for ham og han tænker paa at sende hende hjem til Mestad, saa er det de *praktiske* hensyn som melder sig *først*. Der er nu Smaa-Per som skal sprøites i ørene hver morgen; der er huset som nu hun er vant at stelle i — ikke saa let at faa en fremmed som vil passe — nei, hun faar bli. Og saa er det *det* — «han var fast! Hun var bakom skindet paa ham . . . . Han kom aldrig fra hende. Aldrig fra hende. Visste han det ikke? — Hvad sat han da og gjorde bøker efter? Han vilde hjem og spise.»

Denne mand har forf. gjort levende for os —; han viser sine onde og gode sider; vi ser ham i forhold til sine undergivne — til kone og barn. Men saa utmerket godt forf. har set ham og saa levende hun end tegner ham saa taaler skildringen dog ikke den sammenligning med «Benedicte Stendahl» som vi uvilkaarlig atter og atter kommer til at anstille.

«Per Haukeberg» mangler det navnløse som gjorde «Benedicte Stendahl» til noget mere end hovedpersonen i en bok — den intime intensitet som lot os glemme at vi læste en bok. Som gjorde Benedicte til et levende menneske vi kjender godt — en av vore nærmeste.

Er ikke Per Haukeberg selv saa fængslende som Benedicte saa er *handlingen* i boken desto mere spændende. Ja, det er i grunden forholdet mellem fru Anine og Magnus Stern som fanger ens interesse og tanker. Fru Anine — lys og vakker som den Nordlandsnat hun stadig taler om — usand og løgnagtig i bund og grund. Smygende, smidig,

altid ræd, altid søkende utflugter og bortforklaringer. Altid efterstræbt av mænd, altid med noget fore.

Og saa Magnus Stern — den unge ufordærvede, uerfarne, ærlige, redelige, men svake, ubeslutsomme mand. Med det rolige, religiøse hjem, hvor den blinde far, moren og Alvilde hittil har været hans eneste omgang. Hans forelskelse og kamp og strid for og mot fru Anine er skildret med psykologisk forstaaelse.

Det er kanske uretfærdig mot forf. stadig at sammenligne boken med «Benedicte Stendahl». Men naar man et aar sender ut en slik bok, maa man være forberedt paa at læserne aapner den næste med store forventninger. Jeg vil ærlig tilstaa, at mine forventninger blev litt skuffet. Kompositionen i «Per Haukeberg» er utmerket, der er stigning over handlingen like til slut. Boken vrimler av karakteristiske og ypperlige situationer, og personerne er baade ved sit sprog og sine handlinger utmerket karakterisert. Og dog — og dog — som jeg allerede har nævnt er *noget* borte — dette *noget* som satte forf.s forrige bok paa en plads for sig selv i litteraturen — som gjorde den til et verk man læser atter og atter.

Kristian Elster: **De unge hjerter** (Aschehoug).

Det er *milieuet* som er det bedste i Elsters bok. Enten vi færdes i den forfærdelig stille og avstængte prestegaard, hvor vi hører urets knep og tikken gjennem den trykkende søndags eftermiddagsstilhet, eller vi litt forvirret ser os om i den Bessnerske familie. Overalt er skildringen livfuld, fængslende. Overalt er vi med.

Der er basar i bygden. Presten og Ole Kvam og ungdomsforeningen leder basaren. Saa kommer skogsfolket og med dem den unge skogassistent. Og litt efterhvert forlægges scenen fra basaren til laaven — der blir trækspil og dans. «Hver gang de faa ertende toner naadde ind til dem i basaren, satte ungdommen i med sterkere sang. Men naar sangen var slut, og Henaastad saa sig om, var der færre og færre gutter inde, og jenterne tok til at trække sig ut i svalen.» Det er morsomt skildret.

I det hovedstadshjem som den unge Elisabeth føres ind i, kan jeg ikke si jeg netop er personlig kjendt Men tiltrods

for overdrivelsen — litt karikaturtegning — saa klinger jargonen allikevel temmelig velkjendt. Og de forældre som lar sig tyrannisere av sine barn av rædsel for at bli «gamle» dem kjender man ogsaa noget til. Men skulde assessor Bessners hus være type paa et moderne Kristianiahjem, da kunde presten og Ole Kvam ha ret i «at fra byen kom al fordærvelse og alt ondt.» Men assessoren indrømmer jo, at der er andre gater og andre hjem end det Bessnerske hjem, hvor der er kultur og aand.»

Blandt skildringerne er selve naturbillederne deilige. Der er en stubb om skogen — om skogen i sne Sne som lægger sig paa grene og kviste som en tung dyne. Men saa rettet den store kjæmpegran sig og gynget de tunge grener . . . . . og snelag paa snelag faldt tungt i dump, saa det skalv langt indover skogen.

Og elgen inde i skogen: «Ubevægelig som en stor graa skygge stod den der paa sine underlige lange knækkede ben . . . I dens blanke øine glimted et grønlig lys som speiling av kveldshimmelen i et bortgjemt tjern.»

Der er myr og tjern — stier og svogsveier derinde — vi lugter skog — men utenfor skogen «steg hvit damp fra engene . . . . det duftet søtt av den røde kløver og borte i holtet lyste det blekt av heg i blomst »

Menneskene har Elster endnu ikke saa godt tak paa. Slet ikke hovedpersonerne Elisabeth træder noksaa tydelig frem, skjønt jeg skulde nok gjerne set litt mere av de nye indtryk den unge pike absolut *maa* faa ved at flyttes fra prestegaarden til assessor Bessners hus. Men hendes ven, den unge skogsmand, er for løs og usammenhængende. Bedst er i grunden enkelte av bipersonerne. Over dem kan forf. pludselig kaste et streifslys som lar os se ind i deres inderste. Der er virkelig tilløp til god karakterskildring — hos enkelte av dem. Men saa kan han ogsaa gi os slike livløse typer som presten og Ole Kvam og tante Lovise.

«De unge hjerter» staar i komposition, knap god fortællemaate og naturlig sprog langt over hans tidligere bøker. Hans naturskildringer er i denne bok som ogsaa før hans ubetinget sterkeste side.

Heinrich Lhotzky: **Dit barns sjæleliv.** Autoriseret oversættelse av Anna Lassen. Steenske forlag.

Jeg hørte engang om en matematiker som hævdet, at som man hadde cirkelens, parabelens og hyperbelens ligning, likesaa sikkert hadde man ogsaa «ligningen» for hver enkelt plante — den formel hvorefter de vokste og utviklet sig. Det gjaldt kun om at kjende alle de faktorer som hørte med til plantens normalvekst. Om dette var matematisk alvor eller et aandfuldt paradoks tør jeg ikke uttale mig. Sikkert er det, at under min pædagogiske virksomhet har jeg ofte maattet tænke paa «ligningen» for hver enkelt plante — overført paa barn. For trods alt hvad der er *fælles* for barn, saa syntes jeg altid at det *særmerkte* faldt mig mest i øinene, selv hos temmelig likeartede barn. De hadde hver sin særegne «ligning». Derfor — kanske — har jeg altid hat en høist umoderne mistillid til alleslags patent-*systemer* og *metoder* baade i undervisning og opdragelse. Det gjaldt like overfor hvert enkelt barn at skaffe dem den hjælp de trængte. Og som de matematiske formler ofte ad lange og vanskelige omveie bringes til den enkleste og mest harmoniske form, saaledes maatte der ofte lange omveie og megen møie til før det lille barnesind begyndte at forme sig harmonisk. Det var ikke altid sikkert at processen formet sig efter optrukne systemer.

Det var mig derfor en stor og forfriskende glæde at læse en bok som «Dit barns sjæleliv». For her er intet system. Her er raad og vink – vi kan følge dem og vi kan la det være. Det er ikke det forf. lægger bret paa. Men paa dette: at likeoverfor *barnet* staar vi overfor en selvstændig aand, en personlighet, som vi har at tjene, ikke at herske over. Som vi med vor erfaring og i vor opofrende kjærlighet skal hjælpe frem til *frihet*, til fuld utvikling. Tjene – javel, men ikke forkjæle og forhutle, ikke dægge og krype for. Tjene — ved at lære den lille personlighet *lydighet:* thi «kun i selvtugt ligger den sande frihet». Lad ellers den lille faa lov at utvikle sig efter sin natur — intet kunstlet, intet opkonstrueret, fremforalt intet usandt og tilgjort mellem dig og barnet. Der er mange udmerkede ting; der er ogsaa ting jeg ikke er helt enig med forf. i. Et kapitel jeg tror en mængde nutids-

mennesker vil ha godt av at læse, og som sikkert vil hjælpe mange er «Barn og religion». Og gid forældre vilde praktisere hvad der skrives. Saa slap mange barn de religiøse grublerier og anfegtelser, som kan være meget voldsommere end voksne aner.

Til syvende og sidst er det ikke de enkelte ting forf. siger som gjør boken saa overmaade tiltrækkende; men det er det friske fordomsfrie syn, den tillidsfulde freidighet, den tro paa det naturlige, det opfriskende livsmot som præger hele boken. Den gjør dig glad og stolt over at være mor. Den dækker ikke over alvoret og ansvaret, men det er som den indgyder dig en ny aand. Kjøp den og læs den — mødre og *fædre!*

Ja, lærere og lærerinder ogsaa — alle som er med i opdragelsens store arbeide.

Oversættelsen er udmerket, sproget friskt og naturlig, som det passer til bokens hele tone.

Anmeldt av *Dr. Kristen Andersen:*

Professor Harnack's foredrag i Kristiania. I godkjendt gjengivelse. 59 sider. H. Aschehougs forlag.

I let skitserte drag og med elegante og selvfølgelige linjer tegner Harnack i disse foredrag, paa hvilken maate og ut fra hvilke forutsætninger kristendommen *efter hans opfatning* har utviklet sig fra den første begyndelse indtil nu.

Det sier sig selv, at foredragenes sterkt begrænsede ramme ikke tillader nogen tydeligere tilrettelæggelse av de videnskabelige motiver, der har bevæget ham til at indta det standpunkt, han hævder. Foredragenes nytte eller skade for læserne avhænger derfor av, hvorvidt de i stum autoritetsdyrkelse og kulturtilbedelse absorberer dem ufordøiet eller lar dem bli en opfordring til en dypere indtrængen i de spørsmaal, de behandler. Kun i sidste fald er de nyttige. Ti selv om man er dypt uenig med Harnack i hans tydning av kristendommens væsen og historie, kan man utvilsomt lære meget av hans kundskapsfylde og delvis av hans anskuelses*maate.*

Noget indtryk av Harnack som teologisk videnskapsmand og av hans videnskabelige metode og ræsonnement faar

man selvfølgelig ikke av disse foredrag. De, som ønsker at lære ham at kjende fra denne side, bør læse hans arbeider over Lukas (*Lukas der Arzt* 1906, *Sprüche und Reden Jesu* 1907 og *Die Apostelgeschichte* 1908). De kan meget vel læses av ikke-teologer med noget kjendskab til græsk.

Anmelderen er ikke teolog og mangler saaledes fuldstændig den videnskabelige kompetence til at kunne bedømme Harnacks produktion. Selv den, der ikke er fagmand, kan imidlertid opdage, at der i den historiske nytestamentlige forskning er levnet et betydelig spillerum for en individuel vilkaarlighet i tydningen av det objektivt forefundne. Naar Harnacks billede av Jesus Kristus blir saa forskjelligt fra det, evangelisterne har tegnet, da tror jeg dette beror paa en manglende congenialitet med denne Jesus Kristus fra Harnacks side paa 2 punkter: For det første i vurderingen av den umaadelige hindring for menneskenes fremtrængen til Faderen, som Jesus saa i det onde, i synden. Derav følger en manglende dybde i forstaaelsen av Jesu døds betydning i frelsens sammenhæng. — For det andet i vurderingen av Jesu Kristi kjærlighets betydning for frelsen, hans kjærlighet til hvert enkelt individ og ad mystisk vei fornummet av hvert enkelt individ.

Det er ikke uenighet om historiske detaljspørsmaal, som skiller Harnack fra den «kirkelige» kristendom. Men det er dette centrale punkt, at Jesu Kristi menighet tror sig frelst ved, gjennem og paa grund av Jesu Kristi personlige kjærlighet *til hvert individ av slægten*. Derfor blir ogsaa hans sæde ved Faderens høire haand og hans delagtighet i Guds væsen et led i vor frelseslære. Ti kun gjennem denne delagtighet i Guds væsens universalitet har han kunnet naa frem til alle med sin frelsende kjærlighet. «Naar jeg blir ophøiet, vil jeg drage alle til mig.»

Dette er ikke videnskabelig kritik. Men det er den kritik, som fremføres av alle dem, der nu i 1900 aar har levet sit liv og er gaat bort i troen paa Jesu Kristi kjærlighet til dem personlig som det avgjørende moment for sin frelse.

Rud. Langes: **Julefred.** 126 sider. Frimodts forlag, Kjøbenhavn.

En vakker, fordringsløs fortælling om vakre og fordringsløse mennesker. Om 2 gamle prestefolk, som har levet et langt liv sammen i megen kjærlighet, og som, da de en juleaften skilles, har haabet om det evige samliv hisset ungdomsfriskt i sine hjerter. — Og om den gamle, trofaste tjenestepike, som har levet sammen med dem og er bleven ét med dem i den kjærlighet, der overvinder intellektualistisk forskjel.

Naar julefreden har givet en noget av det aabne sind for livets enkle værdier, vil man med glæde læse Langes: *Julefred.* — Da vil man ogsaa tilgi ham hans lille avslutningsmirakel med den febersyke, døende prests avskedsgudstjeneste.

Vanskeligere kan man forstaa, hvorfor han har skjæmmet boken med de to breve. Navnlig det første repræsenterer et uttryk for den jargonmæssige tvilens overfladiskhet, der lyder høist uegte og savner sammenhæng med prestens hele aandelige habitus.

Anmeldt av pastor *Olaf Strømme:*

James S. Gale: **Fra forpostkampen.** En skildring av den aandelige brydningstid i Korea. Hovedkom. for Norge: Lutherst. Kr.a 1910. Kr. 3,00.

Gjennem Craal, missionsbladene o. l. har de fleste av os faat en smule indblik i det merkelige østen, men ikke mere end at det volder os meget besvær at danne os nogen sammenhængende forestillinger, end si opgjøre os egne meninger. Brudstykker, episoder, spredte karakteristiker er godt — men der er noget som mangler ved dem. Østens skikke, levemaate, tænkesæt, kunst, religion *i levende mennesker.* I forhold til et bestemt maal, en stillet opgave hos nogen vi lærer at kjende og holde av — først paa den maate kommer «forholdene» os ind paa livet saa vi kan si: jeg kjender dem. Det er netop dette dr. Gales bok om Koreas store øieblikke gjør. Korea som milieuet for en haandfuld menneskers intense livsverk for en stor sak. Hovedpersonen «Willis» = den presbyterianske missionær dr. Moffett, er den mand som skulde faa komme, alene og tilsyneladende hjælpeløs, med en straale av Guds kjærlighet ind i det mishandlede land. Det er et livlig

billede forfatteren efter eget kjendskap tegner. Han fører os ind i den brytningstid da japanerne fra øst, men mere de kristne fra vest snudde op ned paa stellet «siden Yos og Suns dage», d. v. s. fra Arilds tid. Vanskeligheterne som møter missionen i form av raahet, vankundighet og den vildeste overtro, forviklinger mellem konfessionerne, hindringer som lægges direkte og indirekte av de mindre tiltalende repræsentanter for vesterlandsk hedenskap, krig og kolera — gjennem alt føres vi ved en mands side, som er fyldt av kjærlighet og tro. Og som da ogsaa faar den lykke at føre seiren hjem. I de sidste kapitler er vi vidne til at 10-aarsjubilæet for hans virke kan feires av tusener kristne i en imponerende kirke. Det lyder mangen gang «som en roman». Men naar romanen gjengir virkeligheten saa —. «Kun et let slør dækker de virkelige skikkelser, der endnu staar paa slagmarken, og av tildigtede elementer er kun indflettet, hvad der var nødvendigt for at gi et fyldigt billede av den nationale karakter og tankegang. Gid læserne maa faa et sterkt indtryk av stridens alvor» — skriver forf. i sit forord. Det faar man. Og jeg synes man samtidig faar lyst til at gjøre noget for dem derborte. — Ungdomsforeninger som har optat arbeide for sekretærmissionen vil finde et kjærkomment stof til underholdning og kundskap i denne bok. Den maa forøvrig kunne sies at ha de rette egenskaper for at bli en virkelig boksamlingsbok.

E. Koch: **Smaa taler** holdt for prester. Odense 1909.

Paa 75 sider er der 16 taler, saa de er i bokstavelig forstand smaa. Men saadan gjør presten Koch det — vi kjender fremgangsmaaten bl. a. fra prækenboken: Det kristne menneskeliv — én tanke i gangen, én eneste én saa den former sig, blir meislet, tydelig talende. Og saa én tanke til, og endda én, og snart er man midt oppe i alt det en prest, især en ung, gaar og tumler med og leter efter og er blind for og trænger at vite — indtil der snart ikke er den ting man ikke har faat høre. I disse korte taler. — Det er især de livets og gjerningens smaaperler som alt oftest trædes tankeløst ned, Koch henter frem og viser sine tilhørere, pudset og i indfatning, med et lunt, forstaaende smil. Og den sunde erfaring og sympati med det levende som gaar gjennem det hele gir

aapent øre og villig sind — med nye syn og motiver. Skulde man nævne nogen av talerne fremfor de andre, kunde man ønske at den om at *høre* naadde vidt. Og saa «Forstaaelig tale»: «en christelig nutidspræken er en der henvender sig med det gamle evangelium til nutidens mennesker og taler deres sprog». Hvad forf. mener med det kan man faa greie paa ved at læse hans præken i ovenanførte bok paa 18. søndag e. tref. s. 83. — Og «Det der mangler» («Gud give dem, der nu er kirkens tjenere hos os, noget av dette sind, tjenersindet, det lyse, glade, muntre sind, der altid begjærer at tjene og altid er rede til at sætte sig nederst —»). Og «Unge prester og gamle» («Bare man ikke sætter sig til ro og bliver færdig og godt tilpas og vel tilfreds med sit arbeide!»). Der er lune i geistlige materier ogsaa.

Ivar Sæter: **Fortællinger.** J. W. Cappelen. Kr.a 1910.

Man blir ved gjennemlæsningen av disse fortællinger, skisser og reisebreve mindet om, at de er blit til under meget forskjellige stemninger og til forskjellig tid, de har et svært uensartet præg. Og saa dyp kan kløften være mellem de enkelte stykker at de ødelægges for en, om man tar dem i sammenhæng. Saa det kan gjøre en rent ondt: for de er hver for sig helt betagende, de fleste av dem. Men at løftes fra den ekstatiske vatikanskildring over i barnsens eventyrland, det sker jo for mange ikke uten en viss, for kunsten farlig, anstrengelse. Men tar man de pragtfulde bygdehistorier for sig og de andre stykker ét for ét har man tilslut gjort en reise hele livet igjennem. Det kjendes som har man hørt alle strenge klinge. Og stor er kjærligheten blit og gapende savnet; man har levet og lært. For én har *fortalt* som man føler selv har levet og lært. Man glemmer at der i et par reiseskildringer (som ikke høver godt med det øvrige) er docert litt vel meget.

Forat tiltrædende abonnenter ikke skal gaa glip av Johs. Johnsons artikel i dette hefte, vil december-heftet bli sendt ogsaa til dem, som tinger tidsskriftet fra nyaar av.